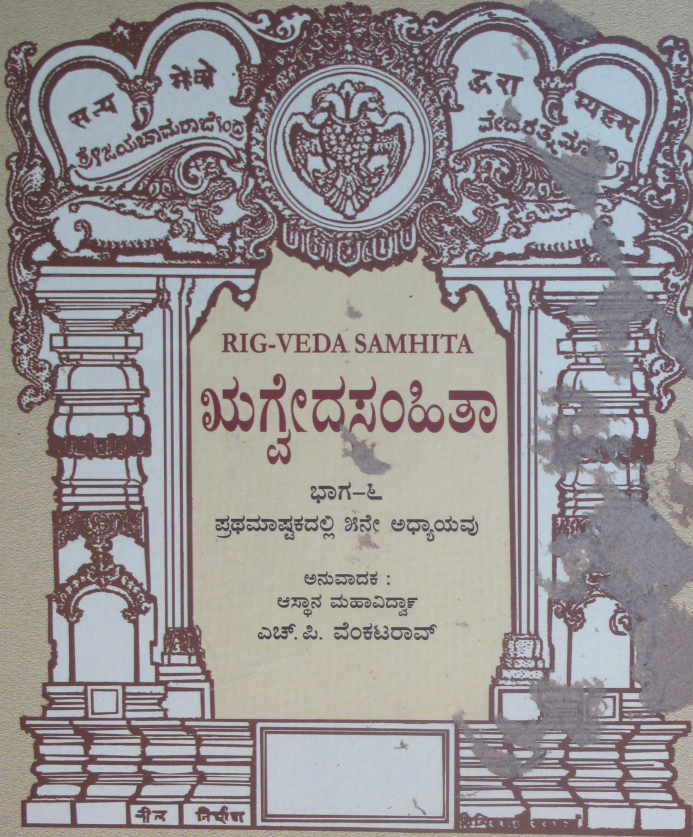

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೬

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅನುವಾದಕ :

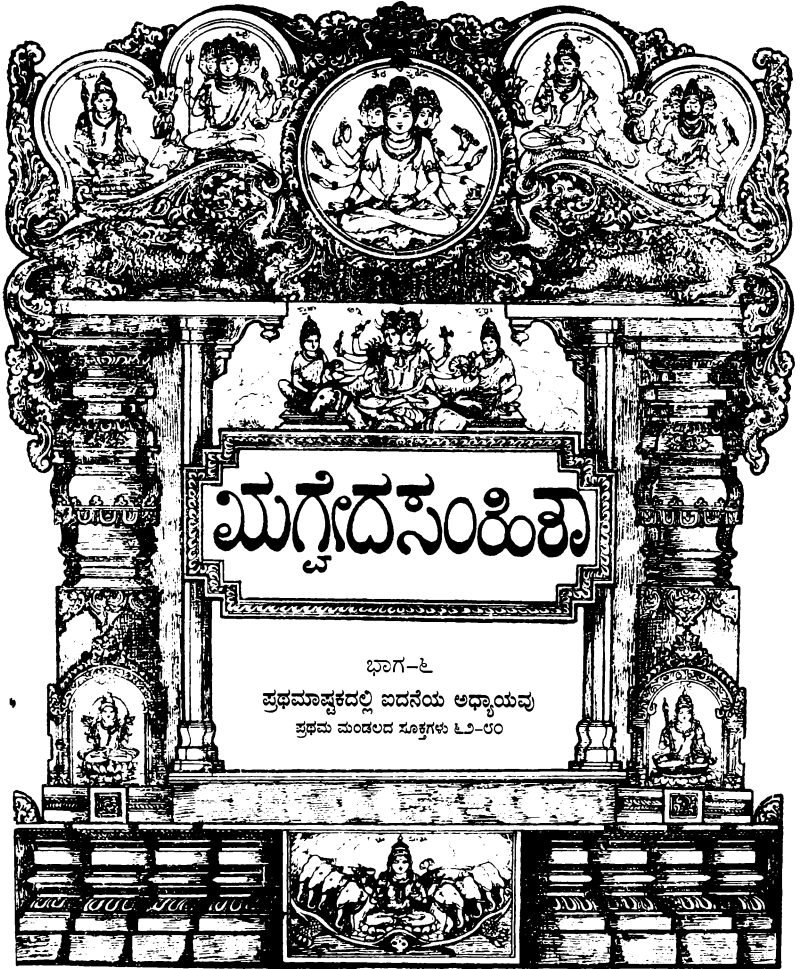
ಆಸ್ಟ್ರಾನ್ ಮಹಾವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಶಿವ ದೀಪಿಕಾ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೬

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨-೮೦

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಧಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೬

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨-೮೦

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜಿ.ಸಿ.ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA : Volume No. 6 Reprint of : **RIG-VEDA SAMHITA**
Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao**
Published by **Manu Baligar**, Director, Department of Kannada and Culture, Kannada
Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 02

Pages : xxvi + 620

Price : Rs.170.00

© ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುಗಳು: ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮುದ್ರಣ : ೨೦೦೯

ಪುಟಗಳು : ೨೬ + ೬೨೦

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೧೭೦.೦೦

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

ಮುದ್ರಕರು :

ಮೆ|| ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆಡ್ಸ್

ಸಂ. 69, ಸುಭೇದಾರ್‌ಭತ್ತಂ ರೋಡ್

ಬೆಂಗಳೂರು - 560020 ದೂ : 23342724

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.J., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂತಪಯಃಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ತಂತ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ರೇಶವನ್ನೂಟವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಎ. ರವರು.

సంకేతాక్షరగళి వివరణయి

ఆధ. సం. — ఆధర్వణేదసంఘతా
 ఆప. సూ. — ఆపస్తంబశ్రోతసూత్ర
 ఆప. ధ. సూ. — ఆపస్తంబధర్మసూత్ర
 ఆప. ప. సూ. — ఆపస్తంబపరిభాషాసూత్ర
 ఆ. సూ. ఆధవా ఆ. — ఆశ్వలాయణ శ్రోతసూత్ర
 ట. సూ. — టుణాది సూత్ర
 ఋ. సం. — ఋగ్వేదసంఘతా
 ఐ. ఆ. — ఐతరేయారణ్యక
 ఐ. ట. — ఐతరేయోదాపనిషత్
 ఐ. బ్రా. — ఐతరేయబ్రాహ్మణ
 భా. ట. — భాండోగ్యేగ్వేదపనిషత్
 జ్యే. సూ. — జ్యేమినియ ఫూర్వవివాహాంశాసూత్ర
 జ్యే. న్య. వి. — జ్యేమినియ న్యాయవాలావిస్తర
 తా. బ్రా. — తాండ్యమహాబ్రాహ్మణ
 త్యే. ఆ. — త్యేత్తిరీయ ఆరణ్యక
 త్యే. బ్రా. — త్యేత్తిరీయబ్రాహ్మణ
 త్యే. సం. — త్యేత్తిరీయ సంఘతా
 ని. — నిరుక్త, నిఘంటు
 పా. సూ. — పాణినీయ సూత్ర
 పా. తి. — పాణినీయ తిక్కన
 ఫి. ఆధవా ఫి. సూ. — ఫిట్ సూత్ర
 బ. సూ. — బృహ్మసూత్ర
 మ. భా. — మహాభారత
 మ. శ్లో. — మనుశ్లోక
 మృ. సం. — మృత్తాయణీయసంఘతా
 యా. శ్లో. — యాజ్ఞవల్క్యశ్లోక
 వా. సం. — వాఙ్మనోయసంఘతా
 వా. ఘ. — వాయురాణ
 వి. ఘ. — విష్ణు పురాణ
 వే. సూ. — వేదాంతసూత్ర
 ర. బ్రా. — రకపథబ్రాహ్మణ
 సా. సం. — సామనేదసంఘతా ఇత్యాది.

ನೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತನಾಗಿರುವ
ನೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಸರಿವಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಸೀತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
 ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ಜಿ. ವಿಷ್ಣು ಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾವಾಲಕಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಸುಪ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿನಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮುಗ್ಧೇಶ ಘನಶಾಹಿಗಳು.
4. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯಯ್ಯವರು, ಪ್ರಾಕ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಥಪ್ಪರು, ಒಡಮಾಂಕವರ್ತನ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit- St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್, ಆರಮಣಿ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ಲಿ ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ರಿಟೈರ್ಡ್ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿಧ್ಯಾಂಜಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಓದುಗರಿಗೆ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯು ಹಲವಾರು ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳ ಮರುಮುದ್ರಣ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಜ್ಞಾನಪೀಠ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪುರಸ್ಕೃತರ ಒಂದೊಂದು ಕೃತಿಯನ್ನು ಮರುಮುದ್ರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯು ವತಿಯಿಂದ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಗ್ರಂಥದ ೩೬ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವೇದಗಳು ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಅನುಭಾವದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಭಂಡಾರಗಳು. ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು, ತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರ. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು, ಸಮಾಜ ಜೀವನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದರ ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣ ಬುಗ್ಗೆದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯಕುಸುಮ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ. ಇದು ಅನುಪಮ ಕಾವ್ಯಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ'ಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಅನುಭಾವ ಕಾವ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸಬಲ್ಲ ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥ ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆರ್ಟ್ಸ್ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆ ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಜಂಟಿ ನಿರ್ದೇಶಕರು (ಸುವರ್ಣ ಕರ್ನಾಟಕ), ಶ್ರೀಮತಿ ವೈ.ಎಸ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣಾ ಶಾಖೆಯ ಹರಿಶ್ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಮಾನವನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉನ್ನತಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿರುವ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಹಾಗೂ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಯೋಜನೆಯ ಆಶಯ. ಈ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಜನತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಮನು ಬಳಗಾರ್
ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಮು ನ್ನು ಡಿ

ಮಗ್ಗೋದದಲ್ಲೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ವಿವಾಹಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಮುಷಿದೇವತಾಭಂಡಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಅರ್ಪಣೆಯಾದಿಂದ ನಡೆದುಬಂದಿರುವ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಗಳೆಂದರೆ ಆ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳೆಂದು ವೈದಿಕರು ಹೇಳುವರು. ಅಯಾ ಮುಷಿಗಳೇ ಅಯಾ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನೇ ಮುಷಿಯು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಷಿಗಳಿರುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವವು.

ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇದೇ ಕ್ರಮವೇ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ಒಂದು ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯು. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಒಂದೇ ದೇವತಾಕವಾದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವವು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ಉಪಸ್ತು, ಅದಿತ್ಯ, ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳು, ಸವಿತ್ಯ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಪವನಾನಸೋಮ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬುವರು ಮುಖ್ಯರಾದವರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ರುದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಪೂಷಾ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಇರುವರು. ಈ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ ಅರ್ಚಿತನವಸ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅಪ್ಸ (ನೀರು), ರಾತ್ರೀ, ಗ್ರಾವಾಣಃ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳು) ಓಷಧಿ, ಯೂಪವಸ್ತ್ರಂಭ, ಜ್ಞಾನ, ನದಿಗಳು, ದಾನಸ್ತುತಿ, ಧನಸ್ತು, ಜ್ಞಾ, ಇಷುಧಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅರ್ಚಿತನವಸ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಭಾಷ್ಯಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ---

ಅರ್ಚಿತನೇರ್ಥಭಂಧನಾದಿತಿ | ಓಷಧೀ ಶ್ರಾಯಸ್ತ್ಯನಂ, ಶ್ರುಣೋತ ಗ್ರಾವಾಣಿ ಇಶ್ವಾದಾವ-
ಚೇತನೇ ದ್ರವ್ಯೇ ಚೇತನೋಚಿತರಕ್ಷಣಶ್ರವಣಾದ್ಯರ್ಥಂ ಬಧ್ಯತಿ | ಸ ಚಾಯುಕ್ತಃ |
ನನ್ನಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶ ಇತಿ ವೈಯಾಸಿಕಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸೂಕ್ತಿಕತ್ವಾದೋಷಧ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಚೇತನ-
ದೇವತಾಶ್ಚ ವಿವಕ್ಷ್ಯತಾಂ ||

ಎಂದರೆ ಓಷಧಿ, ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಚಿತನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಚಿತನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆ—ಓಷಧಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡುವಾಗ ಅರ್ಚಿತನಗಳಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾದ ಸೋಮನನ್ನು. ಸೋಮ ಓಷಧೀನಾಮಧಿಪತಿಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ ಇತರ

ವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಮರುತ್ಸುಗಳು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳು ಅಚೇತನಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡುವರು. ಈ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಗೂ ಸಹ ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯೇ, ಅನ್ವಯಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯ ಅಂಶಗಳೇ ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ನೇದಾಂತವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವುದೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ಛುರು—

ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನೋ ನಾಯುರ್ವೇಂದ್ರೋ ನಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನಃ ಸೂರ್ಯೋ ಮೃತ್ಯುಸ್ಥಾನಃ |
ಶಾಸಾಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಾದೇಕೈಕಸ್ಯಾ ಅಸಿ ಬಹುನಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಸಿ ನಾ
ಕರ್ಮಪೃಥಕ್ಪ್ರಾದ್ಯೈಥಾ ಹೋತಾರ್ಥಯುರ್ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಗಾತೇತ್ಯಪ್ಯೇಕಸ್ಯ ಸತಃ | ಅಸಿ
ನಾ ಪೃಥಗೇವ ಸ್ಯುಃ ಪೃಥಗ್ನಿ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ || (ನಿ. ೭-೫).

ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಅಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿತ್ಯದೇವತೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನಾಯು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೋತೃ, ಅಧ್ಯಯುರ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಉದ್ಗಾತೃ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಕೃತೃಗಳು ಯಜ್ಞದ ಅಂಗಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳು ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯ (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಅಂಶ ಅಥವಾ ಅಂಗಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವರು. ಅವರವರ ಗುಣಗಳನ್ನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರು. ಇತ್ಯಾದಿ—

Yaska, in the Daivata-kanada of his Nirukta asserts that there are, in the Veda three divinities. Agni on the earth; Vayu or Indra, in the sky; and Surya (Sun) in heaven; of each of whom there are many appellations expressive of his greatness and of the variety of his functions. All the Deities are but parts of one Atman or Soul, subservient to the diversification of his praises through the immensity and variety of his attributes. The Anukramanika goes further, and affirms that the reis but one Deity, the great soul, quoting in support of this doctrine, a passage which applies only to the Sun (ಸೂರ್ಯ ಅತ್ಯಾ ಜಗತ್ಸಸ್ಯಷ್ಟಪ್ತಃ ಸು. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧) who is there called “ the soul of all that moves or immovable.

Thus we see that in invoking the different phenomena of nature, the Vedic Rishis had evidently in view the Supreme Energy

underlying them all. It is not the rain or lightning that is worshipped, but the Deity or the Divine power that rules them and this Divine Power is designated by the Vedic Rishis as Parjanya.

The fire that we see before us and which is so useful to the people is not the Deity who is invoked by the Rishis—but the Divine Power which is designated by them as Agni “ who bursts forth from the wood (ಅರಣಿಗಳಿಂದ) when the fire is churned with a stick.” It is thus clear that the Vedic Rishis did not merely worship the natural phenomena but the Energy under-lying them all which they denominated by various names, such as, Surya, Agni, Indra &c. To them either Indra only or Agni or Surya, or all of them, together with the other Powers of Nature, did not complete the conception of God. Nor was any of them regarded by them as the Supreme Ruler of the Universe. Omniscient and Omnipotent. They represented merely the various Energies of the All-Powerful Providence manifested to humanity through diverse natural phenomena. ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳ ಆಶಯವೇನಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಛಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೇವೆ. ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಂದಲೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವರ ಗುಣಗಾನಮಾಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿರಸವನ್ನೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ, ವಿಶವವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ವಿಧವಿಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಾಗ ಸುಷಿಗಳ ತಮ್ಮ ಪ್ರೌಢತ್ವವನ್ನೂ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮಗಿವೆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನೂ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು.

ವಿವಿಯೋಗದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಯಸುವೆವೆ. ಆಯಾ ವೇದವತಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾ ದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದೇ ವಿವಿಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ಈ ವಿವಿಯೋಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಪಠಿಸುವರು.

ಈ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿತ್ ಅಥವಾ ನಿವಿದ್ಯಾನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಬಳಿಕ ಆಹ್ವಾನನಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಅನಂತರ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ (ಮುಕ್ತಿಗೆ) ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ನೊಡಲು ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರ ಬಳಿಕ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ, ಅನಂತರ ಯಾಜ್ಞಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಪಠಿಸುವರು. ನಿವಿತ್ ಮಂತ್ರವು ಒಂದೇ ಮುಕ್ತಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಇವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದೊಂದು ಮುಕ್ತಾಗಿರಬೇಕು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾ ಭವನದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಅಪರರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಉಷೇಶಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಸಪ್ತಭಂದಸ್ತುಗಳ ಮುಕ್ತುಗಳಿರಬೇಕು. ಅವು ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇಕೃತ, ಅಶ್ವಿನೇಕೃತ, ಉಷಸ್ಸೇಕೃತ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು. ಮತ್ತು ಹೋತೃವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ರಶ್ಮಿ ಅಥವಾ ಉಕ್ತಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ಯಶಸ್ತ್ರ, ಪ್ರಉಗಶಸ್ತ್ರ, ಮರುಕ್ಶತೀಯಶಸ್ತ್ರ, ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ, ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ, ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು. ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉನ್ಯಾತ್ಮವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಗಾನಮಾಡುವನು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಿಷ್ವವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ, ಅಪ್ಯಸ್ತೋತ್ರ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಪವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ, ಅರ್ಭವಸ್ತೋತ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಸಾಮ, ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮವು ಮುಗಿದದನುಂಭವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಲಾಯನಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಹೋತೃವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಧ್ಯಯವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಯಜುರ್ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಎನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಆಪಶ್ವಂಬ ಮೊದಲಾದ ಮುಖಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶ್ರುತಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಯಜುರ್ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳೇ ಅಧ್ಯಯವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಸಾಮವೇದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶ್ರುತಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಮಗಾನರೀತಿಯಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವರು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರುತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿವರೋದೇಶವು.

ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವಿನಾಪಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವಿಯ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿಯಂತೆ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇವು ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು.

ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಕಾವ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಭಿಚಾರಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪೂರ್ಣಸಾರವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಸೂತ್ರಗಳೂ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಧಿಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಶೌತಕರ್ಮಗಳಾದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಆಯಾ ದೇವತಾಕವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನಗಳಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದ, ಅಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ-ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನವಗ್ರಹಪೂಜೆ ಹೋಮ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಗ್ರಹದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿರುವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಶುಕ್ರ, ಶನೈಶ್ವರ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ನೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ಈಗದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಅರ್ಥವು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕೇತುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕೇತುಂ ಕೈಣ್ಡುನ್ ಕೇತನೇ ಪೇಶೋಮರ್ಯಾ ಅಪೇಶನೇ | ಸಮುಷ್ಪದ್ವಿರಜಾಯಿಥಾ || ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಕೇತುವೆಂಬ ಗ್ರಹವಲ್ಲ, ಇತರ ಗ್ರಹಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಧಿಯೇ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಆಧುನಿಕ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನವಲ್ಲದ (ನೇದಕಾಲವಲ್ಲದ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ನೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಯಾವ ಮಂತ್ರವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂಬ ಪದ್ಧತಿಯು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಬರಬರುತ್ತ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಗಮನಿಸದೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದರೆ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಿದ್ದೇತಾದರೂ ಇರಲಿ, ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂಬ ಪದ್ಧತಿಯು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಹುಭಾಗ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿಧಿಯೇಗವು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯೇಗವು ಲೈಂಗಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೆಗಳು ಎಂದರೆ ಆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಾ ಗುಂಗೂರ್ಯಾಸಿನೀನಾಲೀ ಯಾ ರಾಕಾ ಯಾ ಸರಸ್ವತೀ |

ಇಂದ್ರಾಣೀಮದ್ಯ ಊತಿಯೇ ವರುಣಾನೀಂ ಸ್ವಸ್ತಿಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳೆರವರೂ ಇಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋಕ್ತವೆಂದರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಂಗೂ, ಸಿನೀನಾಲೀ, ರಾಕಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಇಂದ್ರಾಣೀ, ವರುಣಾನೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು, ಎಂದರ್ಥವು. ಲಿಂಗೋಕ್ತವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರೋಕ್ತವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವು.

అతి ప్రాచీనము, అతిగతనము, అతివిస్తారము, సర్వశాస్త్రగళగూ మూలభూతము అది ఇంతకు ముగ్ధిఁడసంఘటియన్న సరళవాది కన్న డధాశేయిల్లి విమర్శానువాదసహితవారి ప్రకాశనమిదియనుచును సులభ వాచకలవచ్చు. ఆదరు ఇంతకు మఱుత్కార్యముదింద పండితవామరాదియొది సకల జనము జ్ఞానాభి వృద్ధియన్న పదేదు ఈశ్రరానుగ్రహకే సాత్రరాగలేబ ఘనవాది లుచ్చిఁడదింద, కనాఁటికసింహాసనాధిశ్ర రరూ, వేదవిద్యాభిమానిగళూ, స్వయంపండితరూ, ప్రజానురాగిగళూ, ద్వివభక్తితత్పరరూ అది శ్రీఁ జయ బామరాజేంద్ర ఒడేయిల్ బహదూర్ జి.సి.బి., జి.సి.ఎస్.బి. మహాప్రభువయఁరు బహుద్రవ్య సాధ్యవాది ఈ గ్రంథప్రకటనయన్న తమ్మ లుదారాశ్రయిందింద ప్రోత్సాహమాడుతిరువుదు కనాఁటిక జనకొఱిటియ సుకృతవేదీ ఠేఱబిఱిఱు. ఇంతకు లుదారమతిగళూది నమ్మ ప్రభువయఁరిగూ, అవర కుటింబకళూ (వేదమంత్రగళల్లి అతిముఖ్యవేందు పరిగణిసల్పట్టిరువ గాయత్రి ఎంబ మంత్రనామాంకిత రాది) రాజకుమారిగూ, సమస్త ప్రజాకొఱిటిగూ సకు వేదపురాషనాది సర్వేశ్రరను విఠకఫలగళూది, ఆయురారోఱిగ్యేశ్రయాది సకల సంపత్తన్నూ పారమార్థికవాది ఆధ్యాత్మజ్ఞానవన్నూ ఇతొఱిఱుతియ వాగి అనుగ్రహిసలేందు ప్రార్థిమత్తేఱి.

మొసఱురు
విదొఱిఱామ సఱి పుచ్చ కుచ్చ వికాదిఱి కుక్కనార
30—12—1949

అనువాదిక
ఠేఱ్. పి. వేంకటరావ్
అస్సాస మకావిదూన్

|| ಶ್ರೀಃ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೬೨-೮೦

ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

೬೨. ಪ್ರಮನ್ನದೇ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆರದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ	1
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
ಪಠೆಗಳೆಂಬ ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಟ್ಟಿದನನ್ನು ದೇವಶುನ್ಯಾದ ಸುರಮೆಯು ಹುಡುಕಿ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಚಾರ. ಸರಮೆಗೂ ಪಠೆಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ. ಪಠೆಗಳ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	15
ಪಠೆಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವ ಮಕ್ಕಳು ಇತ್ಯಾದಿ	18
ಸಪ್ತ ಮುಷಿಗಳ ವಿಷಯ	23
ನವಸ್ತು, ದಶಗ್ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ:	
ಅಯಾಸ್ಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	37
ನೋಧಾ ಗೋತಮನ ವಿಷಯ	59
ಶ್ರೇಂ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ	61
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	62
ವಿವಿಧದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಾದಿಗಳು	68
ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯ	72
ಸ್ವರ್ಮಿರ್ಘ್ನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	82
೬೪. ವ್ಯಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	95
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	96

	ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವ ವಿಚಾರ	102
	ಪಿನ್ನಂತ್ಯೈಪೋ ಮರುತೇ ಎಂಬ ಹುಕ್ಕಿನ ವಿಕೇಷ ವಿನಿಯೋಗ	116
	ವಾಜಶಬ್ದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	117
	ಪೈಷತಿಲ ಮತ್ತು ಅಹಿಮನ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	125
	ವಿರಪ್ರೀನಃ ವ್ಯಷಪಾದಯಃ ಗಭಸ್ತೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	132
	ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	136
	ಹಿಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	148
೩೫.	ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯುಂ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	156
	ಅಗ್ನಿಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಇದ್ದ ವಿಚಾರ	159
	ರಣ್ಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ	168
	ಸೋಮನಃ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂಬ ವಿಚಾರ	177
೩೬.	ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಎಂಬ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	180
	ಆಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ	182
	ಪುತ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	183
	ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	191
	ಅಗ್ನಿಯು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಪತಿಯಾಗುವ ವಿಚಾರ	196
	ವಸತಿ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	201
೩೭.	ವನೇಷು ಜಾಯುಃ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ವಿನಿಯೋಗ, ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	204
	ಹವ್ಯವಾಟ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ	206
	ಚಿತ್ತಿ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	220
೩೮.	ಶ್ರೀಣನ್ನಪ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ವಿನಿಯೋಗ, ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	222
	ಭುರಣ್ಯುಃ, ಊರ್ನೋತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	224

	ವಿಶ್ವಾಯು ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	230
	ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	238
೬೯.	ಶುಕ್ರಃ ಶುಶುಕ್ಶಾನ್ ಎಂಬ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು, ವಿನ್ವಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	240
	ಉಸ್ತಃ, ಚಿಕೇತತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	258
೭೦.	ವನೇಮ ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು, ವಿನ್ವಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	260
	ಪೂರ್ವೀಃ, ಮನೀಷಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	262
	ಕ್ಷಪಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	269
	ಮತಪ್ತೇವೀತಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	273
	ವೇದಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	277
	ಗೃಧ್ನ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	280
೭೧.	ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ವಿಯೋಗವು	282
	ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	283
	ಸನೀಳಾಃ, ಸ್ವಸಾರಃ, ಜನಯಃ ಜಿನ್ವನ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	286
	ದ್ವಿಷ್ಟಾ, ವೀಳು, ಕೇತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	290
	ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನು ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡ ವಿಚಾರ	300
	ಜೇನೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	300
	ದ್ವಿಬರ್ದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	312
	ಪೈಷ್ಠಃ, ಜಾಮಿಭಿಃ, ಯಿಹ್ವೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	316
	ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ರಾಜಾನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಚಾರ	326
	ಸಿತ್ರಾಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	330
೭೨.	ನಿ ಕಾಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ವಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	333

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳು	335
ಅಸ್ಥೇ, ವತ್ಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	340
ತ್ರನುಯುಪೇ ಪದವ್ಯುಃ ಚಾರೂಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	341
ಶರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	346
ರುದ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ, ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	350
ಅಭಿಜ್ಞಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	355
ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಿಧ ಯಜ್ಞಶ್ರುಭೇದಗಳು	359
ನಿಚ್ಯದ್ವಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ಯೂನಾಧಿ ಕತ್ತ ವಿಚಾರ	360
ಯಹ್ವೀ, ಋತಜ್ಞಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	368
ಅಂಗಿರಾಸುಹಿಗಳ ವಿಷಯ	375
ಯಜ್ಞದ ಅಜ್ಞಾಪಾಗಗಳು ಯಜ್ಞದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ವಿಚಾರ	379
೩೩. ರಯಿರ್ನ ಯಃ ಎಂಬ ನಿಪ್ಪತ್ತೆಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿಧೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	382
ವೃಜನ ಮತ್ತು ಅಮತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	389
ಪುರಸ್ವದಃ ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	394
ಶವಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿವರಣೆ	403
ಮೃಭಕ್ತಾಃ ಅದ್ರಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	408
ಸುಮತಿ ಮತ್ತು ವಿರೂಪೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರ	412
ಶತೇಹಿಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	420
೩೪. ಉಪ್ಪಯಂತಃ ನಿಂಬ ನಿಪ್ಪತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	426
ಸುಷಿಧೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	427
ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ	442
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ ಸಹಸಸ್ಪತ್ನಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರ	443

೭೫. ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ತಠಸ್ತಮಂ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಎನಿಯೋಗವು	454
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	455
ದೇವಪ್ರಸಾದಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿನಯ	456
ಜಾಮಿಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	461

೭೬. ಕಾ ತ ಉಪೇತಿಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಎನಿಯೋಗವು	467
ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	468
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ	474
ಹೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹೋತ್ರ ಕರ್ಮಗಳು	482
ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ ಎನಿಯೋಗವು	485

೭೭. ಕೃಣಾ ದಾಶೇಮು ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಎನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	487
ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನಯ	489
ದ್ಯುಮ್ನಂ, ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನಯ ಇತ್ಯಾದಿ	505

೭೮. ಅಭಿತ್ಯಾ ಗೋತಮಾ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಎನಿಯೋಗವು	507
ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	508
ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು	509
ದುವಸ್ತುತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ	512
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಶಬ್ದದ ವಿನಯ	514
ದಿಸ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿನಯ ಇತ್ಯಾದಿ	517
ವೃತ್ತಹಂತಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಚಾರ	518

೭೯. ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಎಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಎನಿಯೋಗವು	521
-----------------	-----

ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	522
ರಜಸೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ	525
ವೃಷಭ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	530
ಅಗ್ನಿ ವಾಹಸ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	537
ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತೃರ್ಥಗಳು	538
ಪುರ್ವಣೀಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	542
ಅನಾನೋ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ.	548
ಸತ್ತಾಸಾಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	550
ಆ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ವಿಯೋಗ	553
ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ವಿಚರ್ಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	561

೮೦. ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮೇ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ವಿಯೋಗವು	563
ಮುಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ತುಗಳು	564
ಸ್ಯುರಾಜ್ಯ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	566
ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿಯು ಸೋಮವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ತಂದ ವಿಚಾರ	569
ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	577
ಹೀಳಿತಃ, ದೋಧತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ	579
ವೃತ್ತಶಬ್ದವಿಷ್ಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	580
ಮಾಯಿಸಂ, ಮಾಯಾಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	586
ನವತಿ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ನದಿಗಳ ವಿಷಯ	590
ಬಸ್ವದೇ ಆಹಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	605
ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವಾದ ಇತ್ತಾನವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಚಾರ	611
ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	615
ಅಥರ್ವಾ ಮತ್ತು ಮನು ಎಂಬುವರ ವಿಚಾರವು	617

॥ ತ್ರೀಃ ॥

॥ ತ್ರೀ ಮಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾಹ್ವಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ಸತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ವುಪ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಲಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮುಪಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾಕೀರ್ತಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸವಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾನ್ನರ್ವಪ್ತುಕ್ತೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜನೇತ್ ||

ಸಾಯಣಿಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೬

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಅಥ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯ ಅರಭ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲ ವಿಕಾಡಶೇಽನುವಾಕೇ ಚಿತ್ತಾರಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಗತಾನಿ | ಪ್ರ ಮನ್ಮಹ ಇತ್ಯೇತತ್ತಯೋದಶರ್ಚಿಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತಿ | ಅನಿರುಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಂಶತಿಃ | ಅನು ೧೨-೪ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾತ್ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತ್ಯುಕ್ತೇ

ತ್ರಯೋದಶೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಋಷಿಶ್ವಾಸ್ಯಸ್ವಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ನೋಧಾ ಋಷಿಃ ! ಆನಾದೇಶಪರಿ-
ಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಪ್ಪುಷ್ ಭಂದಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಗತಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿನಿಯೋಗಃ | ವಿಶೇಷವಿನಿ-
ಯೋಗಸ್ತು ಲಿಂಗಾದಿವಗಂತವ್ಯಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಇದುವರೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗಿದಿರುವವು. ಈಗ ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ ಎಂಬುವುದು ಎದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಸಪ್ತೋನೇತಿ | ಅನಿರುಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾ
ವಿಂಶತಿಃ | ಅನು. ೧೨-೪ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಮುಕ್ತುಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ
ಕಾರಣ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹದಿನೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ
ಗೌತಮನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು ; ತ್ರಿಪ್ಪುಷ್ ಭಂದಸ್ತು ; ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ವಿನಿಯೋಗವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
ಲೈಂಗಿಕವು. ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾನುಸಾರ ಇದರ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೧ || ಸೂಕ್ತ-೬೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೫ || ವರ್ಗ-೧, ೨, ೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತುಂಖ್ಯ-೧೩ ||

|| ಋಷಿಃ-ನೋಧಾ ಗೌತಮಃ ||

ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ ||

ಛಂದಃ-ತ್ರಿಪ್ಪುಷ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಂ ||

ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ ಶವಸಾನಾಯ ಶೂಷಮಾಂಗೂಷಂ ಗಿರ್ವಣಸೇ
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ |

ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸ್ತುವತ ಮುಗ್ಧಿಯಾಯಾರ್ಚಾಮಾರ್ಕಂ ನರೈ
ವಿಶ್ರುತಾಯ || ೧ ||

|| ಸದಪಾರಃ ||

ಪ್ರ | ಮನ್ಮದೇ | ಶವಸಾನಾಯ | ಶೂಷಂ | ಅಂಗೂಷಂ | ಗಿರ್ವಣಸೇ |
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ |

ಸುವೃಕ್ತಿಃ | ಸ್ತುವತೇ | ಋಗ್ವಿಯಾಯ | ಅರ್ಚಾಮಃ | ಅರ್ಕಂ | ನರೇ |
ವಿಸ್ತುತಾಯ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶವಸಾನಾಯ | ಶವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ತದಿನಾಚರತೇ | ಯಥಾ ಬಲಂ ಶತ್ಕೂನ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಶತ್ಕೂಣಾಂ ಹಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಗಿರ್ವಣಸೇ | ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಾಯ | ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭಿರೇನಂ ವನಯಂತಿ | ನಿ. ೬-೧೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಏವಂಭೂತಾಯೋದ್ರಾಯ | ಶೂಷಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಶೂಷಂ ಸುಖಹೇತುಭೂತಂ | ಅಂಗೂಷಃ ಸ್ತೋಮ ಅಘೋಘಃ | ನಿ. ೫-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಂಗೂಷಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಂಗಿರಸ್ವತ್ ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಪ್ರ ಮನ್ಮದೇ | ವಯಂ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾವಗಚ್ಛಾಮಃ | ಅವಗತ್ಯ ಚ ಸುವೃಕ್ತಿಃ ಸುಷ್ಪಾನರ್ಜಕೈಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಭಿಮುಖೀಕರಣಸಮರ್ಥೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುವತೇ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವತೇ ಋಷಯೇ ಯ ಇಂದ್ರ ಋಗ್ವಿಯೋಽರ್ಚನೀಯೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಕರ್ವಣ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಋಷಿಣಾ ಸ್ತೂಯಮಾನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನರೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನೇತ್ರೇ | ಯದ್ವಾ | ನರೇ ಯಜಮಾನೇ | ವಿಸ್ತುತಾಯ ಯಜ್ಞವ್ಯತಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾಯ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಮಾ ಅರ್ಕಂ ಮಂತ್ರರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದೇನೇನಾರ್ಚಂತಿ | ನಿ. ೫-೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅರ್ಚಾಮಃ ಪೂಜಯಾಮಃ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮನ್ಮದೇ | ಮನು ಅವಚೋಭಸೇ | ತನಾದಿತ್ಯಾದುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲೋಪಶ್ಚಾಸ್ಯಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ನ್ನೋಃ | ಸಾ. ೬-೪-೧೦೭ | ಇತಿ ಮಕಾರಾದ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕಾರಲೋಪಃ | ಶವಸಾನಾಯ | ಶವ ಇನಾಚರತಿ ಶವಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ | ಶಾನಚ್ಚಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯಲೋಪೌ | ಚಿತ್ರ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು ಕ್ವೇಣೋ ಜಾತ್ವಾತ್ವಾನುದಾತ್ತೇದಿತಿ ಶಾನಚೋಽನುದಾತ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ತಾಚ್ಚೀಲಿಕತ್ವಾನರ್ | ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇಽನು ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚಿತ್ರತಃ ಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶೂಷಂ | ಶೂಷ ಪ್ರಸನೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಅಂಗೂಷಂ | ಅರ್ಚಪೂರ್ವಾದ್ಯುಷೇಃ ಪಚಾದ್ಯಚಿಘೋ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಗೂಽದೇಶಃ ಪ್ಯಮೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ | ಅರ್ಚೋ ಜಕಾರಸ್ಯೇತ್ಯಂಜಾ ಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಚಿತ್ರೋಽನೋಽತ್ರರಸದಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಘಾ ನಾ ಥಾಫಾದಿನೋ-

ತ್ತರದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಿವಣಸೇ | ಗ್ನೌ ಶಬ್ದೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಋತ
ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ಗೀರ್ಥವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತ ಇತಿ ಗಿವಣಾಃ | ಔವಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ |
ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಾರ್ಥವಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಃ |
ನಭೋಲ್ಯಂಗಿರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೧-೪-೧೮-೩ | ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ ರುತ್ಯಾ-
ದ್ಯಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುವೃಕ್ರಿಭಿಃ | ವೃಣೀ ವರ್ಜನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ತಿವತ್ತೇತಿರ್ಲಕ್ಷಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜನಂ ಯೇಷಾಂ | ನೆಞ್ಞಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ರರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು
ಕ್ರಿನಂತಸ್ಯೋತ್ರರಸದಸ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತಿ ವಚನಾದುತ್ರರಸದಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ತತ್ಪುರುಷೋಲ್ಯಸ್ತು | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭವತ್ಯೇಭಿರಿತಿ
ಸುವೃಕ್ರಿಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿಪ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಮನ್ ಕ್ರಿಸ್ತಿಯಾ ದಿನಾ ಕಾರಕಾದುತ್ರರಸ್ಯ ಕ್ರಿಸೋ ನಿಹಿತಮುದುತ್ರರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮಕಾರಕಾದಪಿ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಭವತಿ | ಸ್ತುವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಗ್ನಿಯಾಯ | ಏಕಾಚೋ
ನಿತ್ಯಂ ಮಯುಟಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಕಾ. ೪-೩-೧೪೪ | ಇತಿ ಋಕ್ಪ್ರಜ್ಞಾ ದ್ವಿಪಾರ್ಥೇ ಮಯುಟ | ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ-
ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ | ಪಾ. ೧-೪-೧೬ | ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕುತ್ಪಜಶ್ಶ್ವೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತ್ವಂ |
ಯದ್ವಾ | ಋಚಿ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಾನೇ ಮಕ್ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯುತ್ವಂ ಜಶ್ಶಂ ಚ | ಋಗ್ನಂ
ಸ್ತುತಿಮರ್ಹತಿತಿ ಋಗ್ನಿಯಃ | ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರ್ಚಾಮ |
ಅರ್ಚಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭೌವಾದಿಕಃ | ಶಸಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ
ಧಾತುಸ್ವರಃ ತಿಷ್ಯತೇ | ಅಕಂ | ಅಚ್ಯುತೇನೇನೇತ್ಯಕಃ | ಪುನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಿ ಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ
ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ನರೇ | ನೃಶಬ್ದಾಚ್ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇ
ಗುಣಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಿಶ್ವತಾಯ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶವಸಾನಾಯ—ಬಲವಂತಿ ಆಚರಿಸುವ (ಬಲದಿಂವ ಶತನುಶ ವಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ) | ಗಿವಣ
ಣಸೇ—(ಸ್ತೋತ್ರರೂಪನಾದ) ವಾಕ್ಯಗ೦ದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಶೂಷಂ—ಸುಖಕೇತುನಾದ |
ಅಂಗೂಷಂ—ಸ್ತೋತ್ರವಸ್ತು | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗರಸ ಬುಷಗ೦ತೆ ; ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ
ತಿವದಕೊಕ್ಕೂಣ (ಮಾಡೀಣ) | ಸುವೃಕ್ರಿಭಿಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಮುದೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸ್ತೋತ್ರ
ಗ೦ದ | ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತುತಿಸುವವನಿಗೆ (ಸ್ತುತಿಸುವವನಾದ) | ಋಗ್ನಿಯಾಯ—ಅರ್ಚನೀಯನವ
(ಸ್ತುತ್ಯನಾದ) ; ನರೇ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತೃವಾದ | ವಿಶ್ವತಾಯ—ಯಜ್ಞದ್ವಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು

ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಅರ್ಕಂ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅರ್ಚಾಮು—ಪೂಜಿಸೋಣ (ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ. ಅವನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಖಂಡನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ.

English Translation.

We meditate, like Angiras, an acceptable prayer to that powerful and praise-deserving Indra, who is to be adored by his worshippers with prayers of efficacy to bring him to the ceremony; let us recite a prayer to the celebrated leader (Indra) of all.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನ್ನೆಹೇ—ಮನು ಅವಯೋಧನೇ | ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಸಾನಾಯೆ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯). ಶವಸಾನ ಎಂದರೆ ಬಲದಂತೆ ಅಚರಿಸುವವನು, ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೂಷಂ—ಶಿಂಶಾಕಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇವು ಮತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಷಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಅಥವಾ ಸುಖಕರವಾದ (ನಿ. ೩-೧೩).

ಅಂಗೂಷಂ—ಅಂಗೂಷಂ ಸ್ತೋಮ ಅಘೋಷಃ (ನಿ. ೫-೧೧) ಅಂಗೂಷವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವು.

ಗಿವಣಸೇ—ಗಿವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭಿರೇನಂ ವನಯಂತಿ (ನಿ. ೬-೧೮) ಮತ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡಲಾರ್ಹನು, ಸ್ತುತ್ಯನು.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಾಃ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಇವನ ಹೆಸರು ಮುಕ್ತಿಯೆಡೆಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಮು. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 520-522, ಭಾಗ ೪ ಪೇಜು 552 ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ—ವ್ಯುಚ್ಛೇ ವರ್ಷನೇ | ಶೋಭನಮಾವರ್ತಿತೋ ಭವತ್ಯೇಧಿಂತಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ತೈಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಿರ್ವಣಸೇ | ಗ್ಂ ಶಬ್ದೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಋತುತ ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ಗೀರ್ಭವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತ ಇತಿ ಗಿರ್ವಣಾಃ | ಔಪಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಾರ್ಥವಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ- ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಃ | ನಭೋರೂಂಗೆರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೧-೪-೧೮-೩ | ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ರುತ್ಯಾ- ದ್ಯುಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುವ್ಯಕ್ರಿಭಃ | ವ್ಯಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ತಿತತ್ವೇತಿರ್ಕಪ್ರತಿ- ಷೇಧಃ | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜನಂ ಯೇಷಾಂ | ನೆಞ್ಞುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನನು ಕ್ರಿನಂತಸ್ಯೋತ್ಪರಸದಸ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತಿ ವಚನಾದುತ್ಪರಸದಾದ್ಯುದಾ- ತ್ವತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ತತ್ಪುರುಷೋರಸ್ತು | ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭಸತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಯಃ ಸ್ಪೋರತ್ಯಾಣಿ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿಪ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮನ್ಕ್ರಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕಾರಕಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ಕ್ರಿನೋ ನಿಹಿತಮುದುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮಕಾರಕಾದಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಭವತಿ | ಸ್ತುವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಗ್ನಿಯಾಯ | ಏಕಾಚೋ ನಿತ್ಯಂ ಮಯುಟಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಕಾ. ೪-೩-೧೪೪ | ಇತಿ ಋಕ್ಬ್ರೂದ್ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಮಯುಟ | ಸ್ವಾದಿಪ್ಪ- ಸರ್ವನಾಮಸ್ತಾನೇ | ಪಾ. ೧-೪-೧೭ | ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕುತ್ಪಜಶ್ಶ್ಲೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಋಚಿ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಾನೇ ಮಕ್ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯುತ್ವಂ ಜಶ್ಶಂ ಚಿ | ಋಗ್ನಂ ಸ್ತುತಿಮರ್ಹತಿತಿ ಋಗ್ನಿಯಃ | ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರ್ಚಾಮ | ಅರ್ಚಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭೌವಾದಿಕಃ | ಶಸಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜ್ಜ್ಜ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ತಿಷ್ಯತೇ | ಅಕಂ | ಅಚ್ಚೀತೇನೇನೇತ್ಯರ್ಕಃ | ಪುನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇನೇತಿ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಪೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ನರೇ | ನೃಶಬ್ದಚ್ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇ ಗುಣಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಿಶ್ರುತಾಯ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶವಸಾನಾಯ—ಬಲವಂತಿ ಆಚರಿಸುವ (ಬಲದಿಂವ ಶತುನಾಶ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ) | ಗಿರ್ವ ಣಸೇ—(ಸ್ವೋತ್ತರಜನವಾದ) ವಾಕ್ಯುಗ೦ದ ಸ್ತುತ್ಯನಾಡ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಶೂಷಂ—ಸುಖಪೇಶನವಾದ | ಅಂಗೂಷಂ—ಸ್ವೋತ್ತರವನ್ನು | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಸ ಬುಷಗ೦ತೆ ; ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿವಯಕೊಕ್ಕೂಣ (ಮಾಡೋಣ) | ಸುವ್ಯಕ್ರಿಭಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಮುದೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸ್ವೋತ್ತ ರಗ೦ದ | ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತುತಿಸುವವನಿಗೆ (ಸ್ತುತಿಸುವವನಾದ) | ಋಗ್ನಿಯಾಯ—ಅರ್ಚನೀಯನವ (ಸ್ತುತ್ಯನಾದ) ; ನರೇ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತೃವಾದ | ವಿಶ್ರುತಾಯ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲೆ ಘಪ್ರವಲ್ಲದತತ್ವವನಂದು

ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಅರ್ಕಂ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅರ್ಚಾಮು—ಪೂಜಿಸೋಣ (ಉಚ್ಛರಿಸೋಣ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ. ಅವನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ತುತ್ಯನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಖಂಡನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ.

English Translation.

We meditate, like Angiras, an acceptable prayer to that powerful and praise-deserving Indra, who is to be adored by his worshippers with prayers of efficacy to bring him to the ceremony; let us recite a prayer to the celebrated leader (Indra) of all.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನ್ನೆಹೇ—ಮನು ಅವಯೋಧನೇ | ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡೋಣ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕವಸಾನಾಯೆ—ಕವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ಐ. ೩-೯). ಕವಸಾನ ಎಂದರೆ ಬಲದಂತೆ ಅಚರಿಸುವವನು, ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೂಷಂ—ಶಿಂಶಾತಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಷಂ ಎಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಶಿಶಿಮಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಷಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಅಥವಾ ಸುಖಕರವಾದ (ಐ. ೩-೧೩).

ಅಂಗೂಷಂ—ಅಂಗೂಷಂ ಸ್ತೋಮ ಅಘೋಷಃ (ಐ. ೫-೧೧) ಅಂಗೂಷವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವು.

ಗಿವಣಾಸೇ—ಗಿವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಥಿರೇನಂ ವನಯಂತಿ (ಐ. ೬-೧೮) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡಲಾರ್ಹನು, ಸ್ತುತ್ಯನು.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಾಃ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಇವನ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಈ ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 520-522, ಭಾಗ ೪ ಪೇಜು 552 ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸುವೃತ್ತಿಫಿಃ—ವೃಷಿ ವರ್ಷನೇ | ಕೋಧನಮಾರ್ಜಿತೋ ಧವ್ಯೇಧಿಠಿ ಸುವೃತ್ತಿಃ | ಉತ್ತಮನಾದ ವಾಕ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ಶೋಭನಂ ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಅವರ್ಜನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುವ್ಯಕ್ತಯಃ ತೈಃ ಒಬ್ಬವ್ರೇಹಿಸಮಾಪ. ನನ್ಯಾಭ್ಯಾಂ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿ.ಸ್ತಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದಾಗ ಸಮಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತಂ ವ್ಯಕ್ತಿಚ್ಛೇದನಂ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ ನೆಇತ್ಯಸುಭ್ಯಾಂ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವೇ ಮಾದೂತ್ತೇವ. ಶೋಭನಮಾವರ್ಜಿತೋ ಭವತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿ.ನ್. ಸುವ್ಯಕ್ತಿಶಬ್ದ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಾದೌಚೇ ನಿತಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಉತ್ತರಪದವಾಗುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮನ್ಯಕ್ರಿಸ್ತಾನ್ಯಾಂ- (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರಕದ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಸ್ತಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರಕವಲ್ಲದಿರುವ ಪೂರ್ವಪದದ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಸ್ತಂತೋತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ಯುತ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶ್ಯುಧಾತುಭುವಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದೇಶ. ಸ್ತುವತ್ ಶಬ್ದದ ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನರೂಪ. ತತುರುನುನೋನೈವ್ಯ ಜಾಡೀ— (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಗ್ನಿಯಾಯಾಂ—ಏಕಾಚೋ ನಿತ್ಯಂ ಮಯಟಮಚ್ಯಂತಿ (ಶಾ. ೪-೩-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾ ಚುಲ್ಯ ಏಕಾಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಏಕಾರಾರ್ಥನಲ್ಲಿ ಮಯಟ. ಏಟ್+ಮಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಯಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮ ಸ್ಯಾನೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಪದಸಂಚ್ಛಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಯುಲಾಂ ಜತೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ತದಿಂದ ಗಕಾರ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಯಟಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಮುಗ್ನಿಯ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಅಥವಾ ಮುಚ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಕಾ ಉಪಪಾದಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಎಂದಿನಂತೆ ರುತ್ವ, ಜಸ್ತ. ಮುಗ್ನಂ ಸ್ತುತಿಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಮುಗ್ನಿಯಃ ಅರ್ಹ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯಿನೇಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಮುಗ್ನಿಯ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಾಮು—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ ಲೋಟೋ ಲಙ್ಚತ್ ಎಂದು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದ ರಿಂದ ಲೋಟಿನ ಮುಗ್ನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಕಪ್ ಏಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅರ್ಚಾಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ಯ ಸುಪ್ತಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ಯ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದವದೇಶದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುಧಾತ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಧಾತ್ಯ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಕಮ್— ಅರ್ಚ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಅರ್ಕಃ ಪುಂಸಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಸ್ತ್ರಾಯೇಣ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅ ಉಳಯುತ್ತದೆ. ಚಿಜೋಃಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಿತ್ವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಘ್ನದಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನರೂಪ.

ನರೇ— ನೈ + ಏ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ನರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

• ವಿಕ್ರುತಾಯೆ— ಕ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಃ ||

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮಹಿ ನಮೋ ಭರಧ್ವಮಾಂಗೂಷ್ಯಂ
 ಶವಸಾನಾಯ ಸಾಮ |
 ಯೇನಾ ನಃ ಪೂರ್ವೇ ಪಿತರಃ ಪದಜ್ಞಾ ಅರ್ಚಂತೋ ಅಂಗಿರಸೋ
 ಗಾ ಅವಿಂದನ್ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ವಃ | ಮಹೇ | ಮಹಿ | ನಮಃ | ಭರಧ್ವಂ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ | ಶವಸಾನಾಯ |
 ಸಾಮ ||

ಯೇನ | ನಃ | ಪೂರ್ವೇ | ಪಿತರಃ | ಪದ್ಮಜ್ಞಾಃ | ಅರ್ಚಂತಃ | ಅಂಗಿರಸಃ |
ಗಾಃ | ಅವಿಂದನ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಋತ್ವಿಜೋ ವೋ ಯಾಯಂ ಮದೇ ಮತತೇ ಶವಸಾನಾಯಃ ಬಲಮಿನಾಚಿರತೇ |
ಅತಿಬಲಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಯಚ್ಚಬ್ಧಶ್ಚತೇಸ್ತಚ್ಚಬ್ಧಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಯಾ
ಇಂದ್ರಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ಸ್ವೃಥಂ ನಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರ ಭರಥಂ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸಂಪಾದಯತ | ಕಿಂ
ತತ್ಸ್ತೋತ್ರಮಿತ್ಯಾಹ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ ಸಾಮ ಅಘೋಷಯೋಗ್ಯಂ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮ | ತನ್ನಿಷ್ಠಾದ್ಯತಾ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭಿ ತ್ಯಾ ಶೂರೇತ್ಯಾದಿಷ್ಟೃಷ್ಠು ಯದ್ಗಾನಂ ತಸ್ಯ ಸಾಮೇತ್ಯಾಖ್ಯಾ | ತಥಾ ಜೋಕ್ತಂ |
ಗೀತಿಸು ಸಾಮಾಖ್ಯೇತಿ | ಯನೇಂದ್ರೇಣ ನೋಸ್ಯಾಕಂ ಪಿತರಃ ಪಿತೃವಿಶೇಷಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವ
ಪುರುಷಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಪಣಿನಾಮ್ನಾಸುರೇಣಾಪದ್ಯತಾನಾಂ ಗನಾಂ ಪದಜ್ಞಾ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಾಃ ಸಂತೋತ್ರತ
ಏನಾರ್ಚಂತಸ್ತಂ ಪೂಜಯಂತೋ ಗಾ ಅವಿಂದನ್ | ಅಲಭಂತ || ವಃ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ |
ಪದಜ್ಞಾಃ ಪದಾನಿ ಜಾನಂತೀತಿ | ಆತೋತ್ರನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾ
ಕಾರಲೋಪಃ | ಅವಿಂದನ್ | ಿದ್ವೃ ಲಾಭೇ | ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯೇನ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪೂರ್ವೇ—ಪೂರ್ವಕರಾದ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಗಳಾದ |
ಅಂಗಿರಸಃ—ಅಂಗಿರಸರೆಂಬವರು | ಪದಜ್ಞಾಃ—(ಪಣಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳ) ಮಾರ್ಗ
ವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಅರ್ಚಂತಃ—(ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುವವರಾಗಿ | ಗಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು
ಅವಿಂದನ್—ಪುನಃ ಪಡೆದರೋ | (ತಸ್ತೃ—ಅಂತಹ) | ಮದೇ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ | ಶವಸಾನಾಯಃ—ಬಲದಂತೆ
ಆಚರಿಸುವ (ಬಲಿಷ್ಠನಾದ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಅಂಗೂಷ್ಯಂ ಸಾಮ—ಘೋಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ರಥಂತರಾದಿ) ಸಾಮ
ರೂಪವಾದ | ಮಹಿ—ಪ್ರೌಢನಾದ | ನಮಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವಃ—ನೀವು | ಪ್ರ ಭರಥಂ—ಸಂಪಾದಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಈ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಕರಾದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಪಿತೃಗಳು ಪಣಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾದ ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು. ಅಂತಹ ಮಹಾತ್ಮನಾದ, ಬಲಿಷ್ಠನಾದ,
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಘೋಷಿಸಬಹುದಾದ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ.

English Translation.

Do you, priests, offer to the vast and most powerful Indra, a great hymn, fit to be chanted aloud; for through him our forefathers, the Angirasas, adoring him, and knowing the footmarks, recovered (the stolen) cattle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹೇ--ಮಹತೇ | ಹೆಚ್ಚಾದ.

ಮಹಿ - ಮಹತ್ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

ನಮಃ--ಸ್ಮೋತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು.

ಅಂಗಿರಾಷ್ಯಂ--ಅಘೋರಪಯೋಗ್ಯಂ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮ | ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರಥಂತರಾದಿ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು.

ಪೂರ್ವೇ ಪಿತರಃ--ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಪಿತೃಗಳು, ಹಿರಿಯರು, ನಮಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವರಾದ ನಮ್ಮ ವಂಶಜರು.

ಪದಜ್ಞಾಃ--ಪದಾನಿ ಜಾನಂತೀತಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಾಃ | ಪಠೆ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಆ ದೈತ್ಯನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನೆಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಹೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪಠೆ ಎಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಓದಿರುವ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 630 ನೋಡಿ.

ಅಂಗಿರಸಃ--ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಯ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಃ--ವಿವಕ್ತಾತಃ ಕಾರಕಃಃ ಎಂದುದರಿಂದ ಸ್ವಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಸ್ಯ ವಸನಸಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈವೈವ ವಸ ಆವೇಶ ಅನುಧಾತಂ-ಸವಮಸಾದಾದೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅನುಧಾತೃವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಞಾಷ್ಯಮ್--ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಋಹಲೋಽಘ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ್ಯತ್.

ಪದಜ್ಞಾಃ--ಪದಾನಿ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಪದಜ್ಞಾಃ ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಭಾತಃ. ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಪಸರ್ಗ ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ ಅತೋಽಲೋಪ ಇಟಿಚಿ

ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ತಾವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪದಜ್ಞಾ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಚಿತಃ—ಆರ್ಚಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿದಜಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಆರ್ಚಿತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿಂದನ್—ವಿಲ್ವ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಝಿಗೆ ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾವೇಶ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯಃಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕಣ. ಶಪರವತ್ತಿರುವಾಗ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯಯಾಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯ ಪರಸವರ್ಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಸವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ. ಅವಿನ್ಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚೆಬ್ಬದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾಸ್ತಿಸ್ತೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡುದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಂದನ್ ಎಂಬುದು ಅದ್ವಯಾತ್ಮವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಂ ಚೇಷ್ವಾ ವಿದತ್ಸರಮಾ ತನಯಾಯ
ಧಾಸಿಂ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಭಿನ್ನದದ್ರಿಂ ವಿದದ್ಗಾಃ ಸಮುಸ್ರಿಯಾಭಿರ್ವಾವಶಂತ
ನರಃ || ೩ ||

|| ಸದಗಾಃ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಅಂಗಿರಸಾಂ | ಚ | ಇಷ್ಟೈ | ವಿದತ್ | ಸರಮಾ | ತನಯಾಯ |
ಧಾಸಿಂ ||

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಭಿನತ್ | ಅದ್ವಿಂ | ವಿದತ್ | ಗಾಃ | ಸಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ |
ವಾವಶಂತ | ನರಃ || ೩ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಾಃ ||

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಸರಮಾ ನಾಮ ದೇವತುನೀ | ಪಚಿಭಿರ್ಗೋಷ್ವಪಹೃತಾಸು ತದ್ಗವೇಷ-
ಣಾಯ ತಾಂ ಸರಮಾಮಿಂದ್ರಃ ಪ್ರಾಪ್ಯೇಷೀತ್ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ವ್ಯಾಧೋ ವನಾಂತರ್ಗತಮ್ನುಗಾಸ್ತೇಷ-
ಣಾಯ ಶ್ವಾನಂ ವಿಸ್ವಜತಿ ತದ್ವತ್ | ಸಾ ಚ ಸರಮೈವಮವೋಚತ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮದೀಯಾಯ
ಶಿತವೇ ತದ್ಗೋಸಂಬಂಧಿ ಕ್ಷೀರಾದ್ಯನ್ನಂ ಯದಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ತರ್ಹಿ ಗಮಿಷ್ಯಾಮೀತಿ | ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ಬ-
ವೀತ್ | ತಥಾ ಚ ಶಾಶ್ವಾಯನಿಶಂ | ಅನ್ನಾದಿನೀಂ ತೇ ಸರಮೇ ಪ್ರಜಾಂ ಕರೋಮಿ ಯಾ ನೋ ಗಾ
ಅನ್ವನಿವದ ಇತಿ | ತತೋ ಗತ್ವಾ ಗವಾಂ ಸ್ಥಾನಮಜ್ಞಾಸೀತ್ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚಾಸ್ತೈ ನೈವೇದಯತ್ |
ತಥಾ ನಿವೇದಿತಾಸು ಗೋಷು ತಮಸುರಂ ಹತ್ವಾ ತಾ ಗಾಃ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಲಭತೇತಿ | ಅಯಮರ್ಥೋಽ
ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ || ಇಂದ್ರಿಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಮ್ನುಷೀಣಾಂ ಚೇಷ್ಟೈ ಪ್ರೇಷಣೇ ಸತಿ ಸರಮಾ ದೇವತುನೀ
ತನಯಾಯ ಸ್ವಪುತ್ರಾಯ ಧಾಸಿಮನ್ವಂ ವಿದತ್ | ಅವಿಂದತ್ | ಧಾಸಿರಿತ್ಯನ್ನನಾಮ | ಧಾಸಿರಿತೇತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಕಾತ್ | ತಯಾ ಗೋಷು ನಿವೇದಿತಾಸು ಬೃಹಸ್ಪತಿಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಮುಧಿಪತಿ-
ರಿಂದ್ರೋಽದ್ರಿಮುಕ್ತಾರಮಸುರಂ ಭಿನತ್ | ಅವಧೀತ್ | ಕೇನಾಪಹೃತಾ ಗಾ ವಿದತ್ | ಅಲಭತೇ | ತತೋ
ನರೋ ನೇತಾರೋ ದೇವಾ ಉಸ್ರಿಯಾಭಿರ್ಗೋಭಿಃ ಸಹ | ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಸಂ ವಾವಶಂತೆ |
ಭೃತಂ ಹರ್ಷತಬ್ಬಮಕುರ್ವನ್ | ಯದ್ವಾ ಗೋಭಿಃ ಸಾಧನಧೂತಾಭಿಸ್ತದೀಯಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಕಾಮು-
ಯಂತ | ಸಮಗಚ್ಛಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಇಷ್ಟೈ ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯಾವೇ ಕ್ರಿನಿ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಷೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ರಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವಂ ಲಾಭೇ | ಲುಚ್ಛಾ ಲ್ಲದಿತ್ಯಾವಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭವತ್ಯಮಾಜ್ಞೋ
ಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಅಜ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಾದಾದಿತ್ಯನ್ನಿ ಘಾಶಾಭಾವಃ | ಸರಮಾ | ಸರಮಾ
ಸರಣಾತ್ | ನಿ. ೧೧-೨೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸರ್ವೇರೌಣಾದಿಕೋಽಮಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾಸಿಂ | ಧೇರ್
ಸಾನೇ | ಧೀಯತೇ ಸೀಯತ ಇತಿ ಧಾಸಿಃ | ಔಣಾದಿಕಃ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ದಧಾತೇಃ ಪೋಷ-
ಣಾರ್ಥಾತ್ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ತದ್ವೈಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಕ್ತೋಽದೇವತಯೋಃ ಸುಕ್

ತಲೋಪಶ್ಚ | ಸಾ. ೬-೧-೧೧೨ | ಇತಿ ಸುಡಾಗಮಸ್ತಲೋಪಶ್ಚ | ಬೃಹಚ್ಚೈದ್ವೋಽಂತೋದಾತ್ತೇಃ | ತಸ್ಯ ಕೇಚಿದಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ ನರ್ಣಯಂತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಪತಿಶಬ್ದೋ ದತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಆದ್ಯದಾತ್ತೇಃ | ಆತ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ | ನಿವಸತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಮಿತ್ಯುಸ್ತಾ ಗಾಃ | ವಸ ನಿವಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾಯಂತಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾಧಿಕರಣೇ ರಕ್ | ವಚಿಸ್ಪಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಸ್ತಾಶಬ್ದಾನ್ಸಾರ್ಥೇ ಸ್ವಪೋದರಾದಿತ್ಯೇನ ಘಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಿಘಂಟುಭಾಷ್ಯಂ | ಘಸ್ಯೇಯಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನಾವಶಂತ | ನಾಶ್ಚ ಶಬ್ದೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯು ಐಂತಾಲ್ಪಜಾ ರ್ಯುಸ್ಯಾಂತಾದೇಶೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯುಭಯುಭೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯ-
ಲೋಪಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧಾತೋರ್ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ವಶ ಕಾಂತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯು ನ ವಶಃ | ಸಾ. ೬-೧-೨೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೇ ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ಚ—ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸ ಸುಷಿಗೇಂದ | ಪ್ರೇಷಣೇ—ಪ್ರೇಷಣಾ ವಾಗಲು (ಕಲಹವಲ್ಲದಲು) | ಸರಮಾ—ಸಂಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯು | ತನಯಾಯ—ತನ್ನ ಬಿರುವಿಗೆ | ಧಾಸಿಂ—ಅನ್ನವನ್ನು (ಹಾಲನ್ನು) | ವಿದತ್—ಪಡೆಯಿತು (ಗೋವುಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು) | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅದ್ರಿಂ—ಗೋವುಗಳ ಭಕ್ಷಕನನ್ನು (ಅಸುರನನ್ನು) | ಭಿನತ್—ವಧಿಸಿದನು | ಗಾಃ—ಗೋವುಗಳನ್ನು | ವಿದತ್—(ಪುನಃ) ಪಡೆದನು | ನರಃ—ಮುಖಂಡರಾಗುವ ದೇವತೆಗಳು | ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ—ಗೋವುಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿ) | ಸಂ ವಾವಶಂತ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂತೋಷವಹಿಸಿ ಮಾಡಿದರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಣನಾಮಕ ದೈತ್ಯರು ಕಬ್ಬಿಕೊಂದು ಹೋಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರೇಷಿತಳಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯಾದ ಸರಮಿಯು ಹುಡುಕಿ, ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ತನ್ನ ತಿರುವಿಗೆ ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಗೋವುಗಳ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇಂದ್ರನು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಗೋವುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷವಹಿಸಿ ಗೈದಿದರು ಮತ್ತು ಆ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪಡೆದರು.

English Translation.

When the search was made at the command of Indra and the Angirases, Sarama secured food (milk) for her young; then Brihaspati slew the devourers (or broke the mountain) and rescued the cows and the goats (when they got the cattle back) proclaimed their joy aloud.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಸರಮಾ ಎಂಬುದು ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು ನಾಯಿಯು. ಪಡೆನಾಮಕ ದೈತ್ಯರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಟ್ಟಿ ದ್ವಾಗ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನು ವ್ಯುಗಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬಳಿ ಇರುವ ಬೇಟೆ ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಗವಾನ್ನೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೋಗಿಸಲು ಆಗ ಅದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆತು ಇಂತೆಂದಿತು—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನನ್ನ ಮರಿಗಾಗಿ ಪ್ರೇತಾದ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ನಾನು ಹೋಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತರುವೆನೆಂದಿತು. (ಶಾಖ್ಯಾಯನ ಶಾಖೆಯವರು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನ್ನಾದಿನೀಂ ತೇ ಸರಮೇ ಪ್ರಜಾಂ ಕರೋಮಿ ಯಾ ನೋ ಗಾ ಅನ್ಯವಿಂದ—ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ ನಿನ್ನ ಮರಿಗೆ ಆಪಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವೆನು. ನೀನು ಹೋಗಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಲು) ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಲು ಆ ಶುನಿಯು ಹೊರಟು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಪಡೆಗಳು ಗೋವನ್ನು ಬಟ್ಟೆಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿತು. ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಅಪಾರವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳು ಬಿಡಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ ಋಕ್ವೇದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು

ಸರಮಾ ಎಂಬುವುದು ದೇವತೆಗಳ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಶುನಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮರಿಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ ಅವು ವ್ಯುತ್ಪಾದನತೆಯಾದ ಯಮನ ಬಳಿ ಇದ್ದವೆಂದೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಾಯಿಯ ಹೆಸರನ್ನ ಸುಸರಿಸಿ ಸಾರಮೇಯ್ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿತ್ತೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುವುದು—

ಅತಿ ದ್ರವ ಸಾರಮೇಯ್ ಶ್ವಾನೋ ಚಿತುರಕ್ಷಾಃ ಶಬಲೌ ಸಾಧುನಾ ಪಥಾಃ ;
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೦)

ಯೌ ತೇ ಶ್ವಾನೌ ಯಮರಕ್ಷಿತಾರೌ ಚಿತುರಕ್ಷಾಃ ಸಫಿರಕ್ಷೀ ನೈ ಚಕ್ಷಸೌ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೧)

ಈ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಎರಡು ಮರಿಗಳಾದ ಸಾರಮೇಯ್ ಎಂಬ ನಾಯಿಗಳ ವಿಷಯವೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದ ವಿಷಯವೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಪಡೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಾನಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದ ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೧೦೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು—

ಕಿಮಿಚ್ಛಂತೀ ಸರಮಾ ಪ್ರೇದಿಮಾನದ್ಗೂರೇ ಹ್ಯುಧ್ಯಾ ಐಗುರಿಃ ಪರಾಚ್ಛೀಃ |
ಕಾಸ್ತೇಹಿತಿಃ ಕಾ ಪರಿತೆಕ್ಮಾಸ್ತೀತ್ಯಥಂ ರಸಾಯಾ ಅತರಃ ಪಯಾಂಸಿ ||
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೂತೀರಿಸಿತಾ ಚಿರಾಮಿ ಮಹ ಇಚ್ಛಂತೀ ಪಣಿಯೋ ನಿಧೀನಾ ವಃ |
ಅತಿಷ್ಯದೋ ಭಿಯಸಾ ತನ್ನ ಆವತ್ತೆಥಾ ರಸಾಯಾ ಅತರಂ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಕೀದ್ರಣ್ವಂತೈಃ ಸರಮೇ' ಕಾ ದೈತೀಕಾ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಃ ಪರಾಕಾಶ್ |
 ಆ ಚ ಗಜ್ಯಾನ್ವಿತೈನೇನಾ ದಧಾಮಾಥಾ ಗವಾಂ ಗೋಪತಿರ್ನೋ ಭವಾಮಿ ||
 ನಾಹಂ ತಂ ನೇದ ದಚ್ಚಂ ದಭತ್ತೇ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಂ ಪರಾಕಾಶ್ |
 ನ ತಂ ಗೂಹಂತಿ ಸ್ತವತೋ ಗಭೀರಾ ಹತಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಪಣಯಃ ಶಯುಭ್ಯೇ ||
 ಇಮಾ ಗಾವಃ ಸರಮೇ ಯಾ ಐಚ್ಛಃ ಪರಿ ದಿವೋ ಅನ್ತಾನ್ ಸುಭಗೇ ಪತಂತೀ |
 ಕಸ್ತು ಏನಾ ಅವ ಸೃಜಾದಯುಧ್ಯುತಾಸ್ತಾಕಮಾಯುಧಾ ಸಂತಿ ತಿಗ್ಮಾ ||
 ಅಸೇನ್ಯಾವಃ ಪಣಯೋ ವಚಾಂಸ್ಯನಿಷವ್ಯಾಸ್ತನ್ಯಃ ಸಂತು ಪಾಪೀಃ |
 ಅಧುಸ್ಯೋ ವ ಏತವಾ ಆಸ್ತು ಪನ್ಮಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವ ಉಭಯಾ ನ ಮೃಳಾಶ್ ||
 ಅಯಂ ನಿಧಿಃ ಸರಮೇ ಅದ್ವಿಬುಧ್ಯೋ ಗೋಭಿರಶ್ರೇಭಿರ್ವಸುಭಿಶ್ಚೈಷ್ಠಃ |
 ರಕ್ಷಂತಿ ತಂ ಪಣಯೋ ಯೌ ಸುಗೋಪಾ ರೇಕು ಪದಮಲಕಮಾ ಜಗಂಥ ||
 ಏಹ ಗಮಸ್ತ್ವೃಷಯಃ ಸೋಮತಿತಾ ಅಯಾಸ್ಯೋ ಅಂಗಿರಸೋ ನವಗ್ಮಾಃ |
 ತ ಏತಮೂರ್ವಂ ವಿಭಜಂತ ಗೋನಾಮುಹೈತದ್ವಚಃ ಪಣಯೋ ವಮನ್ವಿಕ್ ||
 ಏನಾ ಚ ತ್ವಂ ಸರಮ ಅಜಗಂಥ ಪ್ರಜಾಧಿತಾ ಸಹಸಾ ದೈವ್ಯೇನ |
 ಸ್ವಸಾರಂ ತ್ವಾ ಕೃಣವೈ ಮಾ ಪುನರ್ಗಾ ಅಪ ತೇ ಗವಾಂ ಸಭಗೇ ಭಜಾಮಿ ||
 ನಾಹಂ ನೇದ ಭ್ರಾತೃತ್ವಂ ನೋ ಸ್ವಸ್ತೃಮಿಂದ್ರೋ ವಿದುರಂಗಿರಸಕ್ಶ್ಛೋರಾಃ |
 ಗೋಕಾಮಾ ಮೇ ಆಚ್ಛಿದಯನ್ ಯದಾಯನುಪಾತ ಇತ ಪಣಯೋ ವರೀಯಃ ||
 ದೂರಮಿತ ಪಣಯೋ ವರೀಯ ಉದ್ಧಾವೋ ಯಂತು ಮಿನತೀರ್ಬುಕೇನ |
 ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾ ಅವಿಂದನ್ನಿಗೂಳ್ತಾಃ ಸೋಮೋ ಗ್ರಾನಾಣ ಋಷಯಶ್ಚ ವಿಪ್ರಾಃ ||

(ಮಂ. ೧ಂ. ೧೦-೧೦೪-೧ ರಿಂದ ೧೧)

ಇವರ ಅನುನಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ. ಇವು ಪರೀಗಳಿಗೂ ಸರಮೇಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
 ರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ವಲನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಪರೀಗಳೆಂಬವರು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಂದು
 ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದ
 ಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತಾನುಯಾದ ಸರಮೇಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಸರಮೇಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಹುದೂರ
 ಸಂಚರಿಸಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ರಸಾ ಎಂಬ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಪರೀಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ
 ಬಂದಿತು. ಆಗ ಪರೀಗಳು ಸರಮೇಯು ಬಂದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಮಾತಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾವನೆ
 ಯಿಂದ ಇಂತು ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದರು -

ಪರೀಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇಯೇ, ನೀನು ಬಹುದೂರದಿಂದ ಬಹುಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತೇ.
 ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಉದ್ದೇಶವೇನು? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂದೆ? ರಸಾ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ದಾಟಿದೆ?

ಸರಮೇ—ಎಲೈ ಪಣೆಗಳೇ ಕೇಳಿ. ನಾನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅವನ ದೂತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆನು. ನೀವು ಬಟ್ಟುಟ್ಟಿರುವ ಧನಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವನು. ರಸಾನದಿಯು ಹೆದರಿ ನನಗೆ ಧಾಟುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಆ ನದಿಯನ್ನು ಧಾಟಿ ಬಂದೆನು

ಪಣೆಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇಯೇ, ಒಳ್ಳೇದು. ಇಂದ್ರನು ನಿನ್ನನ್ನು ದೂತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ಇಂದ್ರನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗಿರುವನು? (ಪಣೆಗಳು ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು) ಸರಮೇಯು ಬಂದರೆ ಬರಲಿ. ಅದರಿಂದ ನನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವೆನೋ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಯಜಮಾನತೆಯಾಗಿರಲಿ.

ಸರಮೇ—ನೀವು ಭಾವಿಸಿರುವಂತೆ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವನೆ ಹೊರತು ಅವನನ್ನು ಇತರರು ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಳವಾದ ನದಿಗಳು ಸಹ ಅವನನ್ನು ತಡೆಯಲಾರವು. ಅವನಿಂದ ನೀವು ಸಂಹೃತರಾಗಿ ವೃತ್ತಕೃತ್ಯಿಯಲ್ಲಿದ ಮೂಲಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಪಣೆಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇಯೇ, ಇಗೋ ಈ ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲವೇ ನೀನು ಅಂತರ್ದೇಶಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬಹುದೂರ ಬಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದು? ಆದರೆ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಮಾಡದೆ ನಿನಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವವರಾರು? ನಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ಬಹು ಹಠವಾಗಿವೆ.

ಸರಮೇ—ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಬಲವಿರುವುದೇ, ನಿಮ್ಮ ಪಾಪಪೂರಿತವಾದ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಬಿಲ್ಲುಬಾಣಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದೇ? ನೀವು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಬಹು ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು. (ಗೋವುಗಳ ಮೂಲೀಕನಾದ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನಮಗೆ ದಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ದಿಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಣೆಗಳು—ಎಲೈ ಸರಮೇ, ಈ ಪಶುಧನವು, ಎಂದರೆ ಹಸುಗಳು ಕುದುರೆಗಳು, ದ್ರವ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತಂದಿರುವೆವು. ಪಣೆಗಳಾದ ನಾವು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಹು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವೆವು. ಇಂತಹ ದುರ್ಗಮವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನೀನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು.

ಸರಮೇ—ಎಲೈ ಪಣೆಗಳೇ ಕೇಳಿ. ಮುಷಿಗಳೂ, ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೂ ಸೋಮನಾನಂದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅಯಾಸ್ಯನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವರು. ನೀವು ಆಡುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬುದು ನಿಮಗೆ ಆಗ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು.

ಪಣಿಗಳೆ—ಎಲೈ ಪರಮೇ, ನಿನಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಬೆಂಬಲವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ನಿನನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಹೋದರಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸುವೆವು. ನೀನು ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಡ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರು. ಈ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗೂ ಒಂದು ಪಾಲನ್ನು ಕೊಡುವೆವು.

ಸರಮೇ—ನೀವು ನೀಡುವ ಸ್ವೇಹಭಾವವೂ ಸಹೋದರತ್ವವೂ ನನಗೆ ಬೇಡ. ಇಂದ್ರನೂ, ಭಯಂಕರರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೂ ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರು. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಅವರು ಗುಡ್ಡಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನೀವು ದೂರ ಓಡಬೇಡಿ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳಿರಿ.

ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಬೇಡಿ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ. ಗುಡಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈಚೆಗೆ ಬರಲಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮುಷಿಗಳು ಈ ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಗೋವುಗಳಿರುವ ಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಒಡೆದು ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವರು.

ಈ ಸಂಭವಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಣಿಗಳೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಸರಮೆಯೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಪಣಿಗಳು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪಣಿಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಧನಿಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಅವನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಭಾವನೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದಲ್ಲದೆ ಅವನು ಗೌರವಾರ್ಹನಲ್ಲದವನೆಂದೂ ನೀಚಮನುಷ್ಯನೆಂದೂ ಮುಷಿಗಳು ಭಾವಿಸಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವುದು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಪಣಿ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಾದರೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಣಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಒಂದು ವರ್ಗದ ಜನರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪಣಿಗಳೆಂಬವರು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಆದರೂ ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಸುರರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಮತವು. ಇವರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಯಾವ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನೂ ನಡೆಸದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕೇವಲ ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಆರ್ಯರು ದಸ್ಯುಗಳೆಂತಲೂ ನೀಚವೃತ್ತಿಯ ಮನುಷ್ಯರೆಂತಲೂ ಭಾವಿಸಿ ಆ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗಡವಿದ್ವಾರಿ ಪಣಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ—

ಪಾಣಿಯೆ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೧೦; ೧-೧೫೧-೯; ೪-೫೧-೩; ೬-೨೦-೪; ೧೦-೧೦೮-೬; ೧೦-೧೦೮-೮; ೧೦-೧೦೮-೨; ೧೦-೧೦೮-೪; ೧೦-೧೦೮-೬; ೧೦-೧೦೮-೧೦; ೧೦-೧೦೮-೧೧ ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ

- ಪೆಣೆ—ಮು. ಸಂ. ೧-೨೩-೨; ೧-೧೮೦-೨; ೫-೬೧-೮;
- ಪೆಣೆನಾ—ಮು. ಸಂ. ೪-೨೫-೨;
- ಪೆಣೆನಾಡವ—ಮು. ಸಂ. ೧-೨೩-೧೧;
- ಪೆಣೆಭಿ—ಮು. ಸಂ. ೪-೫೮-೪;
- ಪೆಣೆಭ್ಯ—ಮು. ಸಂ. ೯-೨೨-೨;
- ಪೆಣೆಂ—ಮು. ಸಂ. ೧-೯೩-೪; ೬-೪೪-೨೨; ೬-೫೧-೧೪; ೬-೬೧-೧; ೮-೪೫-೧೪; ೮-೭೫-೨; ೧೦-೬೭-೬; ೧೦-೧೫೬-೨;
- ಪೆಣೆನ್—ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೪-೨; ೬-೩೩-೨; ೬-೩೯-೨; ೭-೬-೩; ೭-೧೯-೯; ೮-೨೬-೧೦; ೮-೬೪-೨; ೮-೬೬-೧೦; ೧೦-೬೦-೬;
- ಪೆಣೆನಾಂ—ಮು. ಸಂ. ೨-೨೪-೬; ೬-೪೫-೩೧; ೬-೫೨-೫; ೬-೫೨-೬; ೭-೯-೨; ೯-೨-೨;
- ಪೆಣೆಣೆ—ಮು. ಸಂ. ೧-೮೩-೪; ೧-೧೮೨-೩; ೩-೫೮-೨; ೫-೩೪-೨; ೬-೧೩-೩; ೬-೫೩-೩; ೬-೫೩-೬; ೧೦-೯೨-೩;
- ಪೆಣೆಂ—ಮು. ಸಂ. ೮-೯೬-೨.

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಪಣಿಗಳೆಂಬವರು ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ ಸೈನಿಕರೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಇವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕವ್ವು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಮುಗ್ಧೀದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೨, ಪೇಜು ೨೨೮, ೪೬೫-೪೬೬ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಷ್ಟಾಯಿ—ಇಹ ಗತೌ ಧಾತು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್. ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣನಿಷೇಧ ಸ್ವನಾಷ್ಟುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಪೃತ್ಯದಿಂದ ಟಿಕಾರ. ಇಷ್ಟಿ ಕಟ್ಟದ ಸಪ್ತಮೈಕವಚನರೂಪ. ಅದ್ವೈದಾತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪೆಣೆ (ಮಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಿತೌ—ವಿದ್ವೌ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದ ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಲ್ವದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟ್ಲಿಗೆ ಲಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕ ಮಾಹಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದಿತೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪ್ತನಪ್ಪರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟಾದುದರಿಂದ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಪಾದಾದೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪಾದದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರಮಾ—ಸರಮಾ ಸರಣಾತ್ (ನಿರು. ೧೧-೨೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (ಪೋಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ) ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಸಿಕ ಅನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅವಂತನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಓವ್. ಸರಮಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ಪರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾಸಿಮ್—ಧೇಟಿ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಧೀಯತೇ ಸೀಯತೇ ಇತಿ ಧಾಸಿಃ ಔಪಾಸಿಕವಾದ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆನೇ ಚ ಉಪದೇಶೇಶೀಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಧಾಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರ. ಅಥವಾ ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪೋಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿ.

ಬೃಹಸ್ವತಿಃ—ತದ್ವೃಹತೋ ಕರಪತ್ಯೋಶ್ಚೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಹಿ ತಲೋವಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭ ಗ) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವತಾರೂಪ ಅರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಸುಹಾಗಮ ಬೃಹತಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬೃಹಸ್ವತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಬೃಹತ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ವನಸ್ಸು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ. ಪತಿಶಬ್ದವು ಡತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಭೇವನಸ್ವತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಸ್ರಿಯಾಭಿಃ—ನಿವಸತಿ ಅಸ್ಯಾಂ ರ್ಷೀರಾದಿಕಮಿತಿ ಉಸ್ರಾ ಗೌಃ, ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು ಸ್ತ್ರಾಯಿತೆಷ್ಟಾ-ವಂಚಿತೆ (ಉ. ಸೂ. ೪೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಕ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತ್ರಸಿಯೆ ಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಸ್ರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಉಸ್ರಾ ಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ತ್ರಾಭೇದ ಪುನೋದರಾದಿತ್ವೇನ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ ಎಂಬ ನಿಘಂಟುಃಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಘಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯಿನೇಯಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೀಶ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರದಿಂದ ಸ್ರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾವಶತಂ—ವಾಕ್ಯ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋರೇಕಾಚೋ ಹಲಾದೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜ್. ಸನ್ಯಜೋಽಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ ಹ್ರಸ್ವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘೋರಕಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಉಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರ್ಷೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಛಂದಸ್ಸುಭಯೌಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ. ಬರುವುದರಿಂದ ಆತೋಲ್ಮೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಯಸ್ಯೆ ಹಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ ವಾವಶತಂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಭೃಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್. ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಪ್ರಸ್ತವಾದುದೆ

ಪವತಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಸ್ತಕ್ರಿಯಾ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಿಣಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ .ಛಂದಸ್ಕಮಾಣ್ಯಾಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಸುಷ್ಪುಭಾ ಸ ಸ್ತುಭಾ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರೈಃ ಸ್ವರೇಣಾದ್ರಿಂ ಸ್ವರ್ಯೋಽಶ್ನಿ
ನವಗ್ವೈಃ | .

ಸರಣ್ಯಾಭಿಃ ಫಲಿಗಮಿಂದ್ರ ಶಕ್ರ ವಲಂ ರವೇಣ ದರಯೋ
ದಶಗ್ವೈಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಸುಸ್ತುಭಾ | ಸಃ | ಸ್ತುಭಾ | ಸಪ್ತ | ವಿಪ್ರೈಃ | ಸ್ವರೇಣ | ಅದ್ರಿಂ | ಸ್ವರ್ಯಃ |
ನವಗ್ವೈಃ ||

ಸರಣ್ಯಾಭಿಃ | ಫಲಿಗಂ | ಇಂದ್ರ | ಶಕ್ರ | ವಲಂ | ರವೇಣ | ದರಯಃ |
ದಶಗ್ವೈಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಂಗಿರಸೋ ದ್ವಿವಿಧಾಃ | ಸತ್ರಯಾಗಮನುತಿತ್ಸಂತೋ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸೈಃ ಸಮಾಪ್ಯ
ಗತಾಸ್ತೇ ನವಗ್ವಾಃ || ನವಗ್ವಾ ನವನೀತಗತೆಯ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೋ ವ್ಯಾಚಿತ್ಯಾ | ನಿ. ೧೧-೧೯ | ಯೇ ತು
ವತಥಿರ್ಮಾಸೈಃ ಸಮಾಪ್ಯ ಜಗ್ಮುಸ್ತೇ ವತಗ್ವಾಃ | ತಾದ್ವತ್ಯರುಭಯವಿಧೈರ್ವಿಪ್ರೈರ್ಮಾಧಾವಿಧಿಃ

ಸರಣ್ಯುಭಿಃ ಸರಣಂ ಶೋಭನಾಂ ಗತಿಮಿಚ್ಛದ್ವಿಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕೈಃ | ಸಪ್ತ ಹ್ಯುಕ್ತ ಮೇಧಾತಿಥಿ-
ಪ್ರಥತಯೋಽಂಗಳಿರೋ ದ್ಯುತ್ಯಂತೇ | ಏವಂಭೂತೈರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸುಷ್ಪುಭಾ ಶೋಭನಸ್ಮೂತಿಭಯುಕ್ತೇನ
ಸ್ಯರೀಣೋದಾತ್ರಾದಿಶ್ರವ್ಯಸ್ಯರೋಪೇತೇನ | ಯದ್ವಾ | ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿಸ್ಯರೀಣ ಸ್ತುಭಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
ಸ್ಯಯಃ ಸುಷ್ಪು ಪ್ರಾಸ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಶಬ್ದನೀಯಃ | ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಶಕ್ತ ಶಕ್ತಿಮುಂದ್ರ
ಏವಂಭೂತಃ ಸ ತ್ವಮದ್ರಿಮಾದರಣೀಯಂ | ವಜ್ರೇಣ ಚ್ಛೇತ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಫಲಿಗಂ | ಪ್ರತಿಫಲಂ ಪ್ರತಿ-
ಬಿಂಬಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಫಲಿ ಸ್ತಚ್ಚಮುದಕಂ | ತದ್ಗಚ್ಛತ್ಯಾಧಾರತ್ವೇನೇತಿ ಫಲಿಗಃ | ಯದ್ವಾ |
ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಫಲಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಭವತೀತಿ ಫಲಿ ವ್ಯಷ್ಟಿಜಲಂ | ತದ್ಗಚ್ಛೇತಿತಿ ಫಲಿಗಃ | ಏವಂಭೂತಂ
ವಲಂ ಮೇಘಂ ರವೇಣಾತ್ಪೀಯೇನ ಶಬ್ದೇನ ದರಯಃ | ಅಭಾಯಯಃ | ತ್ವದೀಯಶಬ್ದಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ
ಮೇಘೋ ಬಿಭೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅದ್ರಿಃ ಪರ್ವತಃ | ಅದ್ಯತೇಽಸ್ತಿಸ್ತೀನಟಲಾದಿಕಮಿತಿ | ಫಲಿಗೋ
ಮೇಘಃ | ಫಲಿಗ ಉಪಲ ಇತಿ ತೆನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ವಲೋಽಸುರಃ | ದೇವಾ ವೈ ವಲೇ ಗಾಃ
ಸರ್ಪಪಶ್ಯತ್ | ಉ. ಭ್ರಾ. ೬-೨೪ | ಇತ್ಯಾದಾವಸುರೇ ಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಏತೇ ತ್ರಯೋಽಪಿ
ತ್ವದೀಯಶಬ್ದಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣಾಬಿಭಯುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ ಇತ್ಯೇಕಃ ಸಾವಪ್ಸೂರಣಃ | ಸುಷ್ಪುಭಾ |
ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕಮಾಃ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಶೋಭನಃ ಸ್ತುಪ್ ಸ್ತೋಭೋ
ಯಸ್ಯ | ನೆನ್ನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತೀತಿ ಪತ್ವಂ | ಸ್ತುಭಾ |
ಕರಣಭೂತಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ಸ್ತವ್ಯಾಪಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿತಿ ಕ್ರಿಸ್ತೇತಿ ಕರ್ತರಿ
ಕ್ರಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಪ್ತ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಭಿಸೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತಯಃ |
ಸ್ತು ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ | ಉಪಲೋಽನ್ಯಾದಿತಿ ಣ್ಯತ್ | ವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಿಶ್ಚೈರಿತಿ ಇತಿ
ಸ್ಯರಿತತ್ವಂ | ನವಗ್ನೈಃ | ನವಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಗಮೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸಿ ಗಮಃ ಕ್ವಾವಿತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪ
ಊ ಚಿ ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೪-೪೦-೨ | ಇತ್ಯೋಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ನವಭಿರ್ಗೂ-
ರ್ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವಗ್ನಾಃ | ಅಕಾರೋಪಪನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಮೇರ್ಭಾವೇ ದ್ವಪ್ರ
ತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವವದ್ವಮುನೀಹಿಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹಂ ಪೂರ್ವವದಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ | ಸರಣ-
ಮಾತನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸರಣ್ಯವಃ | ಕ್ಯಚ್ಯಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಯಂದಸೀತ್ಯುಃ | ಫಲಿಗಂ |
ಫಲುದಕಂ ಗಚ್ಛೇತಿತಿ ಫಲಿಗಃ | ದೋಽನ್ಯತ್ವಾಪಿ ದ್ಯುತ್ಯಂತೇ | ಪಾ. ೩-೨-೪೮ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಃ |
ವಲಂ | ವೃಣೋತೀತಿ ವಲಃ | ಪಚಾಡ್ಯಚ್ | ಕಸಿಲಕಾದಿಶ್ಚಾಲ್ಪತ್ವಂ | ಮ. ೮೨-೧೮ | ದರಯಃ | ದ್ವ-
ವಿದಾರಣೇ | ವೃದ್ಧೈ ಕೃತಾಯಾಂ ವ್ಯ-ಭಯ ಇತಿ ಘಟಾದಿವು ಸಾರಾನ್ವಿತೇ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ನವಗ್ನೈಃ—ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ | ವಶಗ್ನೈಃ—
ಹತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ—ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಸಪ್ತ—ಎಳು

ಜನ | ವಿಶ್ವೈಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ) | ಸುಷ್ಪುಛಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ | ಸ್ವರೇಣಿ—ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಾದಿ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಸ್ತುಛಾ—ಸ್ತುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಸ್ವರೈಃ—ಪ್ರಾಪ್ಯನು | ಶಕ್ತ—ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಅದ್ವಿಂ—ಆದರಣೀಯವಾದ (ವಜ್ರದಿಂದ ಭೇದಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ) | ಫಲಿಗಂ—ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರಿಗೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಅಥವಾ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಫಲಕೊಡುವ ವೃಷ್ಟಿಜಲವುಳ್ಳ | ವಲಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಅಥವಾ, [ಅದ್ವಿಃ—ವಜ್ರದಿಂದ ಭೇದಿಸಲ್ಪಡುವ ಪರ್ವತವನ್ನು | ಫಲಿಗಂ—ವೃಷ್ಟಿ ಜಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ವಲಂ—ವಲನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು] | ರವೇಣ—(ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ) ಶಬ್ದದಿಂದ | ದರಯಃ—ಛ. ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ, ಭೇದಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ತಯಾಗವನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಮುಗಿಸಿದ ಏಳು ಜನ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಂಗಿರಸರು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದಾತ್ತಾದಿ ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಸ್ವರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿ ಸ್ವರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಒಲಿಷ್ಯನಾದ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೇಘ, ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ವಲನು, ಈ ಮೂವರೂ ಫಲಶಯಗುತ್ಪಾದಿ.

English Translation.

O powerful Indra you are to be gratified with a laudatory and well-accented hymn by the seven priests when engaged for nine months or for ten; and desirous of safe protection, you have terrified by your voice the divisible and fructifying cloud.

|| ನಿತೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಷ್ಪುಛಾ—ಸ್ತೋತ್ರೇಭಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾರ್ಥ | ಶೋಭನಃ ಸ್ತೋತ್ರೋಽಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ.

ಸ್ತುಛಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ.

ಸತ್ತ ವಿಶ್ವೈಃ—ಮೇಧಾತಿಥಿ ನೊದಲಾದ ಏಳು ಜನ ಅಂಗಿರಾಸುಹಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಂದ; ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ—ಸತ್ತರ್ಷಯೋ ಭರದ್ವಾಜಃ ಕಶ್ಯಪೋ ಗೌತಮೋಽಪ್ತೀಃ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಜಮದಗ್ನಿ—ವರ್ಷಿಷ್ಠಃ ಸತ್ತಮಃ ಸ್ತೃತಃ || ಭರದ್ವಾಜ, ಕಶ್ಯಪ, ಗೌತಮ, ಅಪ್ತಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ವರ್ಷಿಷ್ಠ, ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸತ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ವಿಶ್ವೈಃ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವರೋ—ಸ್ವರೋಣೋದಾತ್ತಾದಿತ್ರವ್ಯಸ್ವರೋಪೇತೇನ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮಾದಿಸ್ವರೋಪೇ-
ತೇನ ಎಂದರೆ ಮುಗ್ಧೇದಸ್ವರಗಳಾದ ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ, ಪ್ರಚಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ
ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮ ಮೇದಲಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ
ವಿವರಣೆಯು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಸ್ವರತಿ ವೇನತೀತ್ಯರ್ಚಿತೀ ಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾತ್ ಸ್ವರಶಬ್ದ ಇಹ
ಸ್ವೋತ್ತಮಚನಃ | ಅನ್ಯೇನ ಚೆ ಸ್ವೋತ್ತಾ ಜನೇನ ಸ್ತುತ್ಯಃ | ಎಂದರೆ ಸ್ವರತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೂಜಿಸು. ಸ್ವೋತ್ತ
ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಇತರ ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ವಿಂ—ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು (ನಿ. ೨-೨೧)

ಸ್ವರ್ಯಃ—ಸ್ವೈ ಶಮ್ನೋಪಶಪಯೋಃ | ಸುಪ್ಪು ಸ್ವಾಪ್ಯೋಃ | ಯದ್ವಾ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತ್ಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೊಂದಲ್ಲಡುವವನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವವನು.

ನವಗೈಃ, ದಶಗೈಃ—ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರ್ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ನವಗ್ವಾಃ | ದಶಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರ್ಗಚ್ಯಂತೀತಿ
ದಶಗ್ವಾಃ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸತ್ತಮಾಸೀನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರವಾಪ್ತಫಲಾ ಲುಕ್ತಿಕಾ
ಸ್ತೇಷಾಂ ನವಗ್ವಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ | ದಶಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರ್ವರ್ತಗ್ವಾ ಇತಿ ಚೆ || ಅಂಗಿರಸುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು
ಸಂವತ್ಸರಕಾಲಮಾಡುವ ಸತ್ತಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು
ಪಡೆದಿರುವರು. ಅವರನ್ನು ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾ ನವಗ್ವಾಃ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ
ಅಂಗಿರಸುಷಿಯವರನ್ನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಎಂದೂ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅಂಗಿರಾ
ಸುಷಿಯವರನ್ನೇ ದಶಗ್ವಾಃ ಎಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಈ ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ—The term Navagva is applied to a man generally an
Angiras, in the highest degree (Angirastama-ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ) who appears as a
mystic race of olden times coupled with, and conceived probably as
related to the Angirases they are often associated with the Dasagvas (ದಶಗ್ವ).
ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಗ್ಧೇದದ ಅನೇಕ ಸುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು.

ಯೇನಾ ನವಗ್ಯೋ ದಧ್ಯಜ್ಞ ಪೋರ್ಣುತೇ ಯೇನ ವಿಪ್ರಾಸ ಅಪಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೦-೮೪)

ನವಗ್ಯೋ ನು ದಶಗ್ಯೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಸಜಾ ದೇವೇಷು ಮಂಹತೇ

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೨-೬)

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ತ ಸಖಿರ್ನವಗೈರಭಿಜ್ಞ್ವಾ ಸತ್ತಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೯-೫)

ಅಂಗಿರಸೋ ನಃ ಪಿತರೋ ನವಗ್ವಾ ಅರ್ಥವಾಣೋ ಭೃಗವಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೬)

ಯೇನಾ ನವಗ್ವೇ ಅಂಗಿರೇ ದಶಗ್ವೇ ಸಪ್ತಾಗ್ವೇ ರೇವತೀ ರೇವದೂಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೪)

ಇಹ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಗ್ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥರ್ವೇದ ಸಂ. ೧೯-೧-೫೬; ೧೮-೩-೨೦ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನವಗ್ವು ಮತ್ತು ದಶಗ್ವು ಎಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ನಾನುವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಂಗಿರಾಬುಷಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಸರಣ್ಯುಃ—ಸರಣಂ ಶೋಭನಾಗತಿಮಿಚ್ಛದ್ಧಿಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಯುಕ್ತರಾದ.

ಫಲಿಗಂ—ಪ್ರತಿಫಲಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಫಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಮುದಕಂ | ತದ್ಧಚ್ಛಿತ್ಯಾಧಾರತ್ರೇನೇತಿ ಫಲಿಗಃ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಫಲಂ | ತದಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತೀತಿ ಭವತೀತಿ ಫಲಿ ವ್ಯಪ್ತಿಜಲಂ | ತದ್ಧಚ್ಛಿತ್ಯೀತಿ ಫಲಿಗಃ ಮೇಘಃ || ಪ್ರತಿಫಲ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಫಲಿ ಎಂದರೆ ನೀರು ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರನ್ನು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮೇಘವು. ಅಥವಾ ಫಲವೆಂದರೆ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಧಾನ್ಯರೂಪವಾದ ಫಲವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಜಲಕ್ಕೆ ಫಲಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಜಲವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಹುಯ್ಯುವ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಫಲಿಗು ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಲಂ—ವಲಂ ಎಂದರೆ ವಲ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ರವೇಣ ದರಯಃ—ಮಹತಾ ಶಬ್ದೇನೈವ ವಿಧಾರಿತವಾನಸಿ | ಘಟ್ಟಿಯಾವ ರಬ್ಬಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸೀಳುವೆ. ಎಂದರೆ ವಜ್ರಯುಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನೂ ಸೀಳ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆ ಎಂದರ್ಥವಾಯಿತು.

ಃ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾಃ

ಸಃ—ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ ಎಂಬುದು ಪಾದಪೂರಣಗೋಸ್ವರ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ.

ಸುಷ್ಪುಘಾ—ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ೩೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಸ್ತುಪ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಶೋಭನಃ ಸ್ತುಪ್ ಸ್ತೋಭಿಃ ಯಸ್ಯ ಸುಷ್ಪುಪ್ ನೌಃ ಸುಧ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು+ಸ್ತುಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾರ್ಥ ಸುನೋತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪತ್ವ. ತೈತಿಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಸ್ತುಘಾ—ಯದ್ಭಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಕರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸ್ತನ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ತೋಭತಿ ಸ್ತುತಿ (ಇತಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ತೈತಿಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ತುಘಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಶಾಚಿಃ ತೈತಿಯಾಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕೈಕಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತ—ಸಪ್ತ+ಛಿಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಸಿಗೆ ಲುಕ್.

ಸ್ತುರ್ಯ—ಸ್ತು ಶಬ್ದೋಪಸಾರಯೋಃ ಧಾತು ಋತಲೋಽನ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್. ಣೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಯಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಬಂದರೆ ಸ್ತುರ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಕ್ತ್ವರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನವಗ್ಯೋಃ—ನವ ಶಬ್ದವು ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಪ್ತಾ ಗಮಃ ಕೌ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಮಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನವಗ ಎಂದಿರುವಾಗ ಊಚಿ ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಮ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊಚಾರವು ಅಂತಾವೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನವಘಃ ಗೂಃ=ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವಗ್ಯಾಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಘಗಾ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವೈತ್ಯಯು. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಔಲೋಪ. ಗ್ಯ ಎಂದು ಸ್ವರವಾಗಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಂದಿನಂತೆಯೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪೂರ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರುಣ್ಯುಘಿಃ—ಸರುಣಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸರುಣ್ಯನಃ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರುಣ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಸರುಣ್ಯ ಎಂಬುದು ಛಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಆತ್ಮೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಸರುಣ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೇದಾತ್. ಸರುಣ್ಯಘಃ ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಫಲಿಗಮ್—ಫಲಿ ಉದಕಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಫಲಿಗಃ ಗಮ್ ಲ್ವ ಗತೌ ಧಾತು ಲೋಪಸ್ಯತ್ಪಾಪಿ ದೈಶ್ಯಕೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೩-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಡಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರವದ ಪ್ರಕೃತಿಪೂರ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಲಮ್—ವೃಣೋತಿತಿತಿ ವಲಃ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗೃಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಾಸಿಲಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕಾಸಿಲಕಾದಿತ್ಯಾತ್ ಲತ್ತಂ (ಸಾ. ಮಂ. ೮-೩೮) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲತ್ತ. ವಲ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದರಯಃ—ದ್ವನಿ ದಾರಣೇ ಧಾತು. ಣೆಚ್ ಮಾಡಿವಾಗ ಅಚೋಷ್ಯಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಛಾಂದಸಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಧಾತುವು ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ದ್ವನಿ ಭಯೇ ಎಂದು ಪರಿತಮಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಗೃಣಾನೋ ಅಂಗಿರೋಭಿದ್ರವ್ಯ ವಿ ವರುಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ
ಗೋಭಿರಂಧಃ |

ವಿ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಪ್ರಥಯ ಇಂದ್ರ ಸಾನು ದಿವೋ ರಜ ಉಪರಮ-
ಸ್ತಭಾಯಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಗೃಣಾನಃ | ಅಂಗಿರಃಽಭಿಃ | ದ್ರವ್ಯ | ವಿ | ವಃ | ಉಷಸಾ | ಸೂರ್ಯೇಣ |
ಗೋಭಿಃ | ಅಂಧಃ ||

ವಿ | ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಅಪ್ರಥಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಸಾನು | ದಿವಃ | ರಜಃ | ಉಪರಂ |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಜ್ಜಯತೀಂದ್ರ ತ್ವಮಂಗಿರೋಭಿರ್ಬುದ್ಧಿಭಿಃ ಗೃಣಾನಃ ಸೂರ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ಉಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ಸಹ ಗೋಭಿಃ ಕಿರಣೈರಂಧೋಂದ್ರಕಾರಂ ವಿ ವಃ | ವ್ಯವ್ಯಕ್ತೋಃ | ವ್ಯನಾಶಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಭೂಮ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಾನು ಸಮು-
ಚ್ಛಿಪ್ರತಪ್ರದೇಶಂ ವ್ಯಪ್ರಥಯಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಕರೋಃ | ವಿಷಮಾಮಿಮಾಂ ಸಮೀಕೃತವಾನಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ದಿವೋಂದ್ರಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ರಜೋ ರಜಸೋ ಲೋಕಸ್ಯೋಪರಮುಪ್ತಂ ಮೂಲಪ್ರದೇಶಮಸ್ತ-
ಭಾಯಃ | ಅಸ್ತಭಾಃ | ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಮೂಲಂ ದೃಢಂ ಭವತಿ ತಥಾಕಾರ್ಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಗೃಣಾನಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚಿ ಯಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತ್ವಾ | ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಸ್ಯ | ದಸು ಉಪಜ್ಜಯೇ | ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿವಸೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಮಕ್ | ವಃ | ವ್ಯಞ್ ವರಣೇ | ಲುಜ್ ಸಿಮಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಚೀಲೂಕ್ | ಗುಣೇ
ಹಲ್ವ್ಯಾಪ್ತುಃ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತ್ಯದಭಾವಃ | ಅಂಧಃ |

ತಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ವಿನ್ಯಾನಂ ಭವತಿ | ೧. ೫೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ರಜಃ | ಲೋಕಾ
ರಾಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ರಜಃಶಬ್ದೋ ಲೋಕವಚನಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಲುಕ್ |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ | ಲಜಾ ಸ್ತಂಭುಸ್ತುಂಭಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩-೧. ೮೨ | ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಂದಸಿ ಗಾಯಜಪಿ |
ಪಾ. ೩-೧. ೮೪ | ಇತ್ಯೆಹಾವಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ
ನಲೋಪಃ ಅಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ಮ—ವರ್ತನೀಯನೇ (ಸುಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ) ಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕನೇ (ನೀನು) | ಅಂಗಿ-
ರೋಛಿಃ—ಅಂಗಿರಸರುಗಳಿಂದ | ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲುಟ್ಟಿವನಾಗಿ | ಉಸಷಾ—ಉಪಸ್ಥಿಸಿಂದಲೂ |
ಸೂರ್ಯೇಣ—ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೂ (ಕೂಡಿ) | ಗೋಛಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ | ಅಂಧಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು |
ವಿವಃ—ತೆರಿವೆ (ನಾಶಮಾಡಿದೆ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂಮ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಯ | ಸಾನು—
ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಪ್ರಥಯಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ (ಸಮಮಾಡಿದೆ) |
(ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ದಿವಃ ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ | ಉಪರಾಃ—ಮೂಲಪ್ರದೇಶವನ್ನು |
ಅಸ್ತಭಾಯಃ—ದೃಢಪಡಿಸಿದೆ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ, ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅಂಗಿರಸರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಉಪಸ್ಥಿ,
ಸೂರ್ಯ, ಇವರುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು
ಸಮಮಾಡಿದೆ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಮೂಲವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿದೆ.

English Translation.

Destroyer of foes, praised by the Angirasas you have scattered the
darkness with the dawn, and with the rays of the Sun ; you have streng-
thened the foundations of the firmament beneath the heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅತ್ತೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯತ್ತ್ವಂ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸಾಮಾವರಕಂ ವೃತ್ತಂ
ಹತ್ವಾ ತತ್ಕಿರಣರೂಪಾ ಗಾ ಮೋಚಿತವಾನಸಿ ತಥಾ ಯತ್ತ್ವಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತಸ್ಯಾಸ್ತಲಂ
ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕೃತವಾನಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯೋಪರಿ ಚಿ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಧಾರಯಸಿ ತತ್ಸವಮಸ್ತಾಕಂ
ಪಿತೃಭಿಃ ಅಂಗಿರೋಛಿಃ ಸ್ತುತೇ ಸನ್ನೇವ ಕೃತವಾನಸಿ ನಾಸ್ಯಥಾ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ತೇಷಾಮೇವಾಂಗಿ-
ರಸಾಂ ಪುತ್ರಾ ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋತುಮರ್ಹಾಮಃ ತ್ವಂ ಚಿ ನಃ ಸ್ತೋತ್ರೇಂ ಸಾವಧಾನಂ ಶ್ಲೋತು-
ಮಹರ್ಸೀತಿ || ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಾದ ಅಂಗಿರಾ ಮುನಿಗಳು

ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿ ನೀನು ಅವರ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಸಿದ್ದ ಮೇಘವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಭೂಮಿಯ ತಲವನ್ನು ಸಮನಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅಂತರ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದನ್ನೂ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೀಯೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಾದ ಅಂಗಿರಾಪುಟಗಳು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಮಾಡಿರುವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಾಪುಟಯ ಪುತ್ರರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ

ದಸ್ಮ—ದರ್ಶನೀಯೆ | ಅಥವಾ ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಯಿತರೆಂದ್ವು | ಸುದರನಾದ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವೆ.

ಗೋಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳಿಂದ ; ಸರ್ವೇಂದ್ರಪಿ ರಶ್ಮಿಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೨-೬).

ಅಂಧಃ—ತಮಸ್ಸು, ಕತ್ತಲೆ (ನಿ. ೫-೧).

ರಜಃ—ಲೋಕವು | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೪-೧೯).

ಸಾನು—ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಪ್ರದೇಶಂ | ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ).

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಶ್ರಿಯಾ ||

ಗೃಣಾನಃ—ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನನ್. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ನಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಪ್ರಾದೀನಾಂ ದ್ರಸ್ತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ರಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಐಶ್ವಂ ನಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶ್ನಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಐಶ್ವ. ಗೃಣಾನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾನನ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಮ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ದಸ್ಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಲೋಪದಿಂದ ದಸ್ಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ.

ವಃ—ವೃಷ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಉಪ್ಪನ್ನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇಘಸದ್ಧರಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಉರಣ್ಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ

ರಪರವಾಗಿ ಅಂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಲ ಪರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ ಅಸ್ತತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಹಲಾಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಷರ್ವನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ಬಬುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ.

ಅಂಥಃ—ತಮೋಽಸ್ಯಂಥ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ಮಿನ್ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ (ನಿರು. ೫-೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕತ್ತಲೆಯು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆಡಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಂಧಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಜಃ—ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯಚ್ಯಂತೇ (ನಿರು. ೪-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ರಜಶಬ್ದವು ಲೋಕವಾಚಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಅಸ್ತಭಾಯಃ—ಸ್ತಂಭು ಸೌತ್ರವಾದ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಸ್ತಂಭು ಸ್ತಂಭು— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಂದಸಿ ಶಾಯಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾಯಜಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಷಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಜ್ ಬಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ-ಹಲಲುಪೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ, ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಅಸ್ತಭಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಥಯಃ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಠೆಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಪ್ರಸ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಥಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದ್ರಸ್ಯಸ್ಯ ಚಾರುತಮಮಸ್ಯ

ದಂಸಃ |

ಉಪಹ್ವರೇ ಯದುಪರಾ ಅಪಿನ್ವನ್ಮಧ್ವರ್ಣಸೋ ನದ್ಯೃಶ್ಚ-

ತಸ್ಯಃ || ೬ ||

|| ಪದಾಪಠಃ ||

ತತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಪ್ರಯಕ್ಷಂ ತಮಂ | ಅಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ದ್ರಸ್ಯಸ್ಯ | ಚಾರುತಮಂ |

ತಮಂ | ಅಸ್ಯ | ದಂಸಃ |

ಉಪಹ್ವರೇ | ಯತ್ | ಉಪರಾಃ | ಅಪಿನ್ವತ್ | ಮಧ್ವಂ ಅರ್ಣಸಃ | ನದ್ಯಃ |

ಚತಸ್ರಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯೀಭಾಷಣಂ ||

ಪ್ರವರ್ಗೇಽಭಿವ್ಯವೇ ತದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಿತ್ಯೇಷಾ | ಅಭೇಹೇತ್ತರಮಿತ್ಯೇಶೈ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತದು ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮಾತ್ಮವನ್ನಭೋ ದುಹ್ಯತೇ ಭೃತಂ ಪಯಃ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ ||

ದ್ರಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತದು ತದೇವ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಂ | ದಂಸ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ದಂಸಸ್ತದೇವ ಕರ್ಮ ಚಾರುತಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಂ | ಕಿಂ ತದಿತ್ಯತ ಅಹ | ಅಯಮಿಂದ್ರ ಉಪಹ್ವರ ಉಪಹ್ವರ್ತವ್ಯೇ ಗಂತವ್ಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸಮೀಪದೇಶ ಉಪರಾ ಉಪ್ತಾಃ ಸ್ಥಾಪಿತಾ ಮಧ್ವರ್ಣಸೋ ಮಧುರೋದಕಾಶ್ಚತಸ್ರೋ ನದ್ಯಃ ಪ್ರಧಾನಭೂತಾ ಗಂಗಾದಿನದೀರಪಿನ್ವತ್ | ಅಸಿಂಚಿದಿತಿ | ಯದೇತ್ಯರ್ಮ ತದನ್ಯೇನ ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ಯೂಜ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ | ಯಕ್ಷ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಯಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಯಕ್ಷಃ | ಅತಿಶಯೇನ

ಯಕ್ಷೋ ಯಕ್ಷತಮಃ | ಪುನಃ ಪ್ರಾದಿಸಮಾನೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರೈಕ್ಯತಿಪ್ರರತ್ನಂ | ದಂಸಃ | ದಸಿ
 ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ದಂಸ್ಯತೇ ಕರ್ತವ್ಯತೆಯಾ ದೈಕೈತ ಇತಿ ದಂಸಃ
 ಕರ್ಮ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ | ಉಪಹ್ಯರೇ | ಹ್ಯು ಕಾಟಿಲ್ಲೇ | ಕಾಟಿಲ್ಲು ಲಕ್ಷಣಗತಿನಾಚಿನಾತ್ರ
 ಗತಿಮಾತ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉಪಹ್ಯರಂತಿ ಗಚ್ಯಂತೈಸ್ಸಿನ್ನದ್ಯ ಇತ್ಯುಪಹ್ಯರೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ | ಪುನಿಸಿ
 ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರೈಕ್ಯತಿಪ್ರರತ್ನಂ |
 ಅಪಿನ್ನತ್ | ಪಿವಿ ಸೇಚಿನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಚತಸ್ತಃ | ಶಸ್ | ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ತಿಸ್ಯಚತಸ್ಯ
 ಇತಿ ಚತುರಶಬ್ದಸ್ಯ ಚತಸ್ರಾದೇಶ ಅದ್ಯದಾತ್ಮೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಚಿ ರ
 ಬುತ ಇತಿ ರೇಫಾದೇಶಃ | ಪಾ. ೬-೨-೯೯, ೧೦೦ | ಚತುರಶಬ್ದಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿವದ್ಯಾವೇನ
 ಚತಸ್ರಾದೇಶಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇಽಸಿ ಪುನರಾದ್ಯದಾತ್ಮನಿಪಾತನಸಾಮಾನ್ಯಾದ್ಯಣಾದೇಶಸ್ಯ ವಾ
 ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಸ್ಯಾನಿವದ್ಯಾವಾಚ್ಚತುರಃ ಶಸೀತ್ಯಂತೋದಾತ್ಮತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಃ | ನ ಚ ನ ಪದಾಂತೇತಿ
 ಸ್ಯಾನಿವದ್ಯಾವಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸ್ವರದೀರ್ಘಯಲೋಪೇಷು ಲೋಪಾಜಾದೇಶ ಏವ ನ ಸ್ಯಾನಿವತ್ ಅನ್ಯತ್ರ
 ಸ್ಯಾನಿವದೇವ | ಮ. ೧.೧.೨೮ | ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ (ಈ ಇಂದ್ರನು) | ಉಪಹ್ಯರೇ—(ನದಿಗಳು) ವಕ್ರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ
 ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಉಪಹಾ—ಸ್ವಾಪಿತವಾದ | ಮಧ್ಯರ್ಣಸಃ—ಸಿಹ ನೀರುಳ್ಳ | ಚತಸ್ತಃ—ನಾಲ್ಕು
 (ಮುಖ್ಯವಾದ) | ನದ್ಯಃ—(ಗಂಗಾದಿ) ನದಿಗಳನ್ನು | ಅಪಿನ್ನತ್—ನೀರುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೋ |
 (ತತ್—ಅದ್ದರಿಂದ) | ದಸ್ಯಸ್ಯ—ದರ್ಶನೀಯನಾದ (ಶತ್ರುದಮನನಾದ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ತದು—
 ಅದೇ | ಕರ್ಮ—ಕಾರ್ಯವು | ಪ್ರಯಕ್ಷತಮಂ—ಅತ್ಯಂತಪೂಜ್ಯವಾದುದು | ದಂಸಃ—(ಅದೇ) ಕಾರ್ಯವು |
 ಚಾರುತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಸಿಹ ನೀರುಳ್ಳ ಗಂಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವ
 (ಇತರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆದುದರಿಂದ, ಇವನ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವೂ
 ಷರಮಮಂಗಳಕರವೂ ಆದುದು.

English Translation.

The deeds of that handsome Indra are most admirable ; his exploits
 are most glorious in that he has replenished the four rivers of sweet water
 spread over the surface of the earth.

ಪ್ರವರ್ಗವೆಂಬ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ತಮ ಪ್ರಯೋಜಿತಮಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ರಯಾನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ತಮಿ ಪ್ರಯೋಜಿತಮಮಸ್ಯ ಕರ್ಮಾತ್ಮನೈನ್ನಭೋ ದುಡ್ಯತೇ ಘೃತಂ ಪಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೭)

ತತ್ ಉ-ತದೇವ | ಅದೇ, ಆ ಕರ್ಮವೇ.

ಪ್ರಯೋಜಿತಮಂ—ಯಜ್ಞ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಯಜ್ಞೈತ ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞತಮಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಂ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಶಸ್ತಾರ್ಹವಾದ.

ದನ್ಮಸ್ಯ—ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ ದರ್ಶನೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ | ಸುಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನು.

ದಂಸಃ—ಆಸಃ ಅಪ್ಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು, ಸಾರ್ವಕಾರ್ಯವು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧.)

ಉಪಹ್ವರೇ—ಹ್ವೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಕೌಟಿಲ್ಯಲಕ್ಷಣಗತಿವಾಚಿನಾತ್ರ ಗತಿಮಾತ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉಪ-ಹರ್ಷಯೇ ಗಂತವ್ಯೇ | ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ಹರಿಯುವ.

ಮಧ್ವರ್ಣಸಃ—ಮಧುರೋದಕಾಃ | ಸಿಹಿನೀರಿನಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ನದಿಗಳು.

ಚತಸ್ರಃ—ನಾಲ್ಕು (ನದಿಗಳು) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳೆಂದರೆ ಗಂಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ನದಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಗಂಗಾದಿನದಿಗಳೂ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ನದಿಗಳೂ ಯಾವುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವೆನಿಸಿ ಮಾಡಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಯೋಜಿತಮಮ್—ಯಜ್ಞ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಯಜ್ಞೈತೇ ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಃ ಯಜ್ಞತಮಃ (ಪೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು) ಅನೇಲೆ ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಪ್ರಾದಿವರಾಸಃ. ತತ್ತುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥತ್ವತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ದಂಸಃ—ದಸು ದಂಶನದರ್ಶನಯೋಃ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ, ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನೀವದೀ. ಇದಿತೋ ನಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮನಾಗಮು. ದಂಸ್ಯತೇ ಕರ್ತವ್ಯತಯಾ ದ್ಯುತ್ಯತೇ ಇತಿ ದಂಸಃ ಕರ್ಮ (ಅನರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವುದು ಕಾರ್ಯ) ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ (ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್) ದಂಸು ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ನಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇೌ ತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುಡಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಹ್ವರೇ—ಹ್ವೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಃಟಲಗತಿವಾಚಕತ್ವವು ವಿನಕ್ರೀತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ಗತಿವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಗಚ್ಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ನದ್ಯಃ VI 3

ಇತಿ ಉಪಹರೋ ಭೂಪ್ರದೇಶಃ (ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವ ದೇಶವೆಂದರ್ಥ) ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೋಣ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿವಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಿನ್ವತ್ -- ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ಭಾದಿ ಇದಿತ್ಯೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮ್. ಲಘು ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಪಿನ್ವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡದಾತ್ಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪವಾಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚತಸ್ರಃ-- ಚತುರ್ ಶಬ್ದ. ಶಸ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯಚತಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತಸ್ಯ ಅದೇಶವು ಅದ್ಯದಾತ್ಪವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತಸ್ಯ+ಅಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿರಯತೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ 'ರುಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತಸ್ರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ ಎಂಬುದು ವೇದಲೇ ಅದ್ಯದಾತ್ಪವಾಗುವಾಗ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವದಿಂದ ಚತಸ್ರಾದೇಶಕ್ಕೂ ಅದ್ಯದಾತ್ಪತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಪುನಃ ಅದೇಶ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ಪವನ್ನು ನಿಪಾತಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೇ ಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ಅಚಿಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚತುರಃ ಶಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋಪದಾತ್ಪತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಶಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಪದಾಂತದ್ವಿವಚಿನ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಿದ್ಧಿಪುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವರದೀರ್ಘಲೋಪೇಷು ಲೋಪಾಜಾದೇಶ ಏವ ನ ಸ್ವಾನಿವತ್, ಅನ್ಯತ್ಪು ಸ್ವಾನಿವದೇವ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮-೧) ಎಂದು ಲೋಪರೂಪ ಅಜಾದೇಶ ವಿಕಯದ್ವಯೇ ಕ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವಪ್ರತಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಃ ಒಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದ್ವಿತಾ ವಿ ವ್ರೇ ಸನಜಾ ಸನೀಳೇ ಅಯಾಸ್ಯಃ ಸ್ತವಮಾನೇಭಿ-
ರಕ್ರೈಃ |

ಭಗೋ ನ ಮೇನೇ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ನಧಾರಯದ್ರೋದಸೀ
ಸುದಂಸಾಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ದ್ವಿತಾ | ವಿ | ವ್ರೇ | ಸನ ೫ ಜಾ | ಸನೀಳೇ ಇತಿ ಸ ೫ ನೀಳೇ | ಅಯಾಸ್ಯಃ | ಸ್ತವ-
ಮಾನೇಭಿಃ | ಅಕ್ರೈಃ |

ಭಗಃ | ನ | ಮೇನೇ ಇತಿ | ಪರಮೇ | ವಿ ೫ ಮನ್ | ಅಧಾರಯತ್ | ರೋದಸೀ
ಇತಿ | ಸು ೫ ದಂಸಾಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಾಸ್ಯಃ | ಯಾಸಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ | ತತ್ಪ್ರಾಧ್ಯೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ |
ಯುದ್ಧರೂಪೈಃ ಪ್ರಯತ್ನೈಃ ಸಾಧಯತುಮಶಕ್ಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಥಂ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇತ್ಯತೆ ಅಹ | ಸ್ತವಮಾ-
ನೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿ | ಪುರುಷೈರಕ್ರೈಃ ಸ್ತುತಿರೂಪೈರ್ಮುಕ್ತೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾಣಃ ಸನ್ನಿವೇಶ
ಸುಸಾಧ್ಯೋ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಾಸ್ಯಃ ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ಸ ಹ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಮುಖಾದಯತೇ
ಗಚ್ಛತಿ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮತಿ | ತದುಪಾಸಕೋಽಪ್ಯಂಗಿರಾ ಉಪಚಾರಾದಯಾಸ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಚ
ಭಂದೋಗೈರಾಮ್ನಾತಂ | ತಂ ಹಾಯಾಸ್ಯ ಉದೀಥಮುಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರ ಏತಮು ಐನಾಯಾಸ್ಯಂ
ಮನ್ಯಂತೆ ಅಸ್ಯಾದಯತೇ ತೇನ | ಛಾಂ. ಉ. ೧-೨-೧೨ | ಇತಿ | ಅಥವಾ | ಆಯಮಾಸ್ಯೇ ಮುಖೇ
ವರ್ತತೆ ಇತ್ಯಯಾಸ್ಯಃ | ತಥಾ ಚ ವಾಜಸನೇಯಕಂ | ತೇ ದೋಚುಃ ಕ್ವ ನು ಸೋಽಧೂದ್ಯೋ ನ
ಇತ್ಯಮುಕ್ತೈರೈಯಮಾಸ್ಯೋಽಂತರಿತಿ | ಶತ. ಛಾ. ೧೪-೧-೧೯ | ಇತಿ | ಪೂರ್ವವದುಪಾಸಕೋಽಪ್ಯ-

ಯಾಸ್ಯಃ | ತೇನ ಋಷಿಣಾ ಸ್ವವಮಾನೇಭಿರ್ಗುಣಿಸಿಷ್ಠ ಗುಣಾಭಿಧಾನಲಕ್ಷಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿರಕೈ-
 ಮರ್ಗತ್ರೈಃ | ಕರಣಭೂತೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸನಜಾ | ಸನೇತಿ ನಿಪಾತೋ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಃ | ನಿತ್ಯಜಾತೇ |
 ಸರ್ವದಾ ವಿಧ್ಯಮಾನಸ್ತಭಾವೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಥಮಭಾವನಿಕಾರವಾಚಿನಾ ಜನಿನಾ ದ್ವಿತೀಯೋ ಭಾವ-
 ವಿಕಾರಃ ಸತ್ಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಯಥಾಪ್ರತಿಕ್ರಮ್ತು ಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥೇನ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾಪ್ರತಿಕ್ರಮಿತ ನಿತ್ಯಂ
 ಬ್ರೂಮು ಇತಿ ಹಿ ತದ್ಭಾಷ್ಯಂ | ಸನೀಲೇ ಸಮಾನಂ ನೀಲಮೇಕೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ |
 ಸಂಲಗ್ನೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂವಿಧೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ದ್ವಿತಾ ದ್ವಿಧಾ ವಿ ವನ್ವೇ | ವಿವೃತೇ ಅಕರೋತ್ |
 ಭೇದೇನಾಸ್ಥಾಪಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೇನೇ ಮನನೀಯೇ ಪರಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ವ್ಯೋಮಗ ವಿವಿಧರಕ್ಷಣೇ
 ನಭಸಿ ವರ್ತಮಾನೋ ಭಗೋ ನ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸುದಂಸಾಃ ಶೋಭನಕರ್ಮೇಂದ್ರೋ ರೋದಸೀ
 ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಧಾರಯತ್ | ಅಪೋಷಯತ್ | ಯದ್ವಾ | ಮೇನೇತಿ ಸ್ತ್ರೀನಾಮ | ತಥಾ ಚಿ
 ಯಾಸ್ಯಃ | ಮೇನಾ ಗ್ನಾ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಮೇನಾ ಮಾನಯಂತೈನಾ ಇತಿ | ನಿ. ೩-೨೧ | ಸ್ತ್ರೀರೂಪ-
 ಮಾಪನ್ನೇ ರೋದಸೀ ಇಂದ್ರೋಽಪುಷ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದ್ವಿತಾ | ದ್ವಿಧೇತ್ಯಸ್ಯ ಧಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ |
 ಸನಜಾ | ಜನೀ ಸ್ವಾದಿಭಾವೇ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಾವೇನ್ಯೇವೈವೈ ದೈತ್ಯತೆ ಇತಿ ದ್ವಿತ್ರಿಗೃಹಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಃ
 ವ್ಯುಭಿಶಾರ್ಥಾತ್ಪಾತ್ ಕೇವಲಾದಪಿ ಜನೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ
 ಸನೇತಿ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಏವಮಾದಿತ್ಯಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇವ ಬಹುವ್ರೀಹಿ-
 ಸ್ವರೇಣ ನಿಷ್ಯತೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಆಯಾಸ್ಯಃ | ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯಾಸಃ
 ಪ್ರಯತ್ನಃ | ತತ್ರ ಭವೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ | ಪರಾದಿ-
 ಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಿರ್ವಚನೇ ತು ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ಯಾದಿಭಿ-
 ಮತರೂಪಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಃ | ಮೇನೇ | ಸಪ್ರಮ್ಯೇಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಶೇ
 | ಸಾ. ೧.೧-೧೩ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮನೃತೆ ಇತಿ ಮೇನಾ | ಪಚಾನ್ಯಚ್ | ನಶಿಮನ್ಮೋ-
 ರಲಿಟ್ಟೀತ್ವಂ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಸಾ. ೬-೧-೧೨-೫ | ಇತ್ಯೇತ್ವಂ | ತತವ್ಯಾಪ್ | ದ್ವಿನಚನಂ ಈದಾದೇದ್ವಿಷ-
 ವಚನಂ | ಸಾ. ೧-೧-೧೧ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಸುದಂಸಾಃ | ದಂಸ ಇತಿ ಕರ್ಮವಾಚಿ | ಅಸುನ್ವತ್ಯ-
 ಯಾಂತ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

೨ ಪ್ರತಿಪಾದಃ

ಆಯಾಸ್ಯಃ—(ಯುದ್ವಾದಿ) ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಅಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಮುಖವದ್ದಿರವ ನಾಯುವಿನ
 ಉಪಾಸಕನಾದ ಅಂಗಿರಸನು (ಅವನಿಂದ) | ಸ್ವವಮಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಂದ (ಸ್ತುತಿಸುವ ಪುಷ್ಪಕರಿಂದ)
 ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುವ | ಅಕೈಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಸುಸಾಧ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನು) | ಸನಜಾ—
 ಸ್ವಭಾವತಃ ನಿತ್ಯವಾದ | ಸನೀಲೇ—ಒಂದೇ ಸ್ವರದಲ್ಲಿರುವ (ಭಸ್ಮವ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು) | ದ್ವಿತಾ—ಎರಡು ಭಾಗ
 ವಾಗಿ | ವಿ ವನ್ವೇ—ವಿಂಗಡಿಸಿಟ್ಟನು | ಸುದಂಸಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಇಂದ್ರನು) |
 ಮೇನೇ—ಮನನೀಯವಾದ (ಭವ್ಯವಾದ) | ಪರಮೇ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ವ್ಯೋಮನು—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ

(ಇದುವ) | ಭಗೋ ನೆ—ಸೂದ್ಯನಂಶಿ | (ಮೋನೇ— ಪ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವ) | ದೋದಸೀ— ಭೂಮ್ಯಾ ಕಾಶಗಳನ್ನು | ಅಧಾರಯತ್— ಪೋಷಿಸಿದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯನು. ಅಥವಾ ವಾಯು ಉಪಾಸಕನಾದ ಅಂಗಿರಸನ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯನು. ಈ ಇಂದ್ರನು ನಿತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಒಂದೇಗಿದ್ದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ, ಭವ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ. ಪ್ರೀರೂಪಧಾರಿಗಳಾದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದನು.

English Translation.

He who is not to be attained by violence but easily propitiated by those who praise him with sacred hymns, parted the spheres of heaven and earth, like the Sun in the august and most excellent sky.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಯಾಸ್ಯಃ—ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯಾಸಃ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ತತ್ಪ್ರಾಧ್ಯೋ ಯಾಸ್ಯಃ | ನ ಯಾಸ್ಯೋಽಯಾಸ್ಯಃ | ಯುದ್ಧರೂಪೈಃ ಪ್ರಯತ್ನೈಃ ಸಾಧಯಿತುಮತಕ್ಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಾವನಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನವು. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯನಾದುದು ಯಾಸ್ಯವು. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ್ದು ಅಯಾಸ್ಯವು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಾದಿಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಆದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ವಶನಾಗುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ಅಯಾಸ್ಯಃ ಪಂಚೆವೃತ್ತಿರ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ನ ಬ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಮುಖಾದಯತೇ ಇಚ್ಛತಿ ನಿಷ್ಕ್ರಾಮತಿ ತದುಪಾಸಕೋಽಪ್ಯಂಗಿರಾ ಉಪಚಾರಾದಯಾಸ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಛಂದೋಗೈರಾಮ್ನಾತಂ | ತಂ ಹಾಯಾಸ್ಯ ಉದ್ದೀಘಮುಪಾಸಾಂ ಚಿತ್ರೈಃ ಏತಮನು ಏವಾಯಾಸ್ಯಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಯಾದ್ಯಯತೇ ತೇನ (ಭಾಂ. ಉ. ೧-೨-೨) ಇತಿ | ಅಥವಾ ಅಯಾಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವು (ಪ್ರಾಣವಾಯುವು) ಆದು ಮುಖದಿಂದ ಹೋಗುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಅಯಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅಂತಹ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕನಾದುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಾಬುದ್ಧಿಯು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಅಯಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಛಂದೋಗೈಃ ಉಪನಂದಾಶ್ಚವು ಇರುವುದು. ಅಥವಾ—ಅಯಾಮಾಸ್ಯೇ ಮುಖೇ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಯಾಸ್ಯಃ | ತಥಾ ಚ ವಾಪಸನೇಯಿಕಂ | ತೇ ಹೋಚಃ ಕ್ವ ನು ಸೋಽಭೂದ್ಯೋ ನ ಇತ್ವಮಶ್ವೇತ್ಯಯಮಾಸ್ಯೇಂತರಿಕಿ (ಶತ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೧-೯) ಅಥವಾ ಅಯಂ ಎಂದರೆ ಈ ಪ್ರಾಣವು ಅಸ್ಯ—ಮುಖದಲ್ಲೊಂದು ಇದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಯಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತಃಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕನಾದ

ಅಂಗಿರಾ ಯುಷಿಗೆ ಅಯಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಯುಷಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲುಟ್ಟಿ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸನಜಾ- ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸನಜೇ | ಸದಾಕಾಲವೂ ಇರುವವರು ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯವೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವರು. ಭೂಮಂತೈರಿಕ್ಷಗು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಜತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸನೀಶೇ-ಸಮಾನಂ ನೀಶಮೋಕೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಸಮಾನವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ. ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ;

ಭಗೋ ನ--ಸೂರ್ಯನಂತೆ ; ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ತರಲ್ಲಿ ಭಗನು ಒಬ್ಬನು.

ಸುದಂಸಾ--ದಂಸು ಎಂದರೆ ಕರ್ನವು. (ನಿ ೩-೧). ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ನಗಳಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ವಿತಾ-ದ್ವಿಧಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ವಿಧಾರ್ಥೇ ಧಾ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಸನಜಾ- ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ ಅಸ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿ ದೈಶ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೈಶ್ಯಕರಣವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳ ತ್ಯಾಗದಲ್ಲೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಪಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಉಪಸದವಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅದರಿಂದ ಬರುವುದಾದರೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ದೈಶ್ಯಕರಣದಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ, ಇಬ್ಬದಿದ್ದರೂ ಜನಿನ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಜ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನಾ=ನಿತ್ಯಂ ಜೋ ಜನನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸನಜೇ. ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ **ವಿವಾದೀನಾಮಂತೆ** (ಫಿ. ಸೂ. ೮೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಕಲ್ಪವು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಪಯುಕ್ತವಿದೆ. ದ್ವಿವಚನದ ಟಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಸುಪಾಂಸುಲಕಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸ್ಯಃ-ಯಸು ಪ್ರಯತೇ. ಧಾತು. ಯಾಸುಃ ಪ್ರಯತುಃ. ಭವಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾಸೇ ಭವಃ ಯಾಸ್ಯಃ-ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಶಾಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿಶಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ನ ಯಾಸ್ಯಃ ಅಯಾಸ್ಯಃ **ಪದಾದಿಶ್ಚಂದಸಿಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಶಬ್ದನಿರ್ವಚನಮಾಡುವುದಾದರೆ **ಪ್ರೋದರಾದಿನಿ ಯಥೋಪದಿಪ್ತಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರೋದರಾದಿಯು ಅತ್ಯಂತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಭಿವಾತ್ಪ್ರರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಮೇನೇ—ಮೇನಾ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಯ ಹೆಸರು ಸಪ್ತಮಿಯ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೀ ಆದೇಶ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶ ಶೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಯಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಮೇನಾ ಮನಧಾತುವು ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರತಪಚಾದಿಭ್ಯಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನೆಶಿಮನ್ಯೋರಲಿಟಿ ಏತ್ಯಂ ವಕ್ತೃವ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೧೨೦-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಮೇನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ಅಜಾದ್ಯತೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾನ್ ದ್ವಿವಚನ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ **ಔಜಆಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೀ ಆದೇಶ. ಗುಣ, ಮೇನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನವು ಈಗ ವಿದಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಈದೋದೇದ್ ದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೧-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯೋಮನ್—ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಅಧಾರಯಕ್—ಉಪಂತದ ಲನ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾಂತಪುರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡುದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಾಃ—ದಂಸವೆಂಬುದು ಕರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಪದ. ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ ಧಾತು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರ. ಶೋಭನಂ ದಂಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದಂಸಾಃ **ಅದ್ಯದಾತ್ರೈಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಒಪುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೈತ್ಯವುಳ್ಳ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸುದಂಸಾಃ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸನಾದ್ವಿವಂ ಪರಿ ಭೂಮಾ ನಿರೂಪೇ ಪುನರ್ಭುವಾ ಯುವತೀ

ಸ್ವೇಭಿರೇವೈಃ |

ಕೃಷ್ಣೇಭಿರಕ್ರೋಷಾ ರುಶದ್ಭಿರ್ವಪುರ್ಭಿರಾ ಚರತೋ ಅ-

ನ್ಯಾನ್ಯಾ || ೪ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ಸನಾತ್ | ದಿವಂ | ಪರಿ | ಭೂಮಿ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ | ವಿ | ಲೋಪೇ | ಪುನಃ | ಭುವಾ |

ಯುವತೀ ಇತಿ | ಸ್ವೇಭಿಃ | ಏವೈಃ |

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ | ಅಕ್ತಾ | ಉಷಾಃ | ರುಶತ್ ೫ ಭಿಃ | ವಪುಃ ೫ ಭಿಃ | ಆ | ಚರತಃ |

ಅನ್ಯಾ ೫ ಅನ್ಯಾ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿರೂಪೇ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣತಯಾ ವಿಷಮರೂಪೇ ಪುನರ್ಭುವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರತಿದಿವಂ ಸಂಜಾಯಮಾನೇ ಯುವತೀ ತರುಣ್ಯಾ | ರಾತ್ನೈಷಸೋಃ ಸರ್ವದೈಕರೂಪ್ಯಾದೇವಂಭೂತೇ ರಾತ್ನೈಷಸಾ ದಿವಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಂ ಚ ಸನಾಚ್ಚಿರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸ್ವೇಭಿರೇವೈಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈರ್ಗಮನೈಃ ಪರಿ ಚರತಃ | ಪರ್ಯಾವರ್ತೇತೇ | ಅಯಮೇವಾರ್ಥಃ ಸ್ವಪ್ತೀಕ್ರಿಯತೇ | ಅಕ್ತಾ ರಾತ್ನಿಃ ಕೃಷ್ಣೇಭಿರಂಧಕಾರರೂಪೈರ್ವರ್ಣೈರುಪಲಕ್ಷಿತಾ ಉಷಾಶ್ಚ ರುಶದ್ವಿದ್ವಿಷ್ಯಮಾನೈರ್ವಪುರ್ಣಿಃ ಸ್ವಶರೀರಭೂತೈಸ್ವೇಜೋಭಿರುಪಲಕ್ಷಿತಾ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ಪರಸ್ಪರವ್ಯತಿಹಾರೇಣಾ ಚರತಃ | ಅವರ್ತೇತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ತ್ವಯೈವ ಕಾರ್ಯತೇ ತ್ವದಧೀನತ್ವಾತ್ಸರ್ವಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಭೂಮಿ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ದಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸೋ ಹೃಸ್ವಃ | ಏವೈಃ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಇಣೈಜ್ಜ್ಯಾಂ ವನ್ | ಉ. ೧-೧೫೨ | ಇತಿ ಭಾನೇ ವನ್ನೈತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಕ್ತಾ | ನಕ್ಷತ್ರೀತಿ ರಾತ್ನಿನಾಮು | ನಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಪುರ್ಭಿಃ | ಅರ್ತಿಪ್ಪವನೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೧೦೮ | ಉಸಾ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ | ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾನ್ಮೋ ದ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಚ ಬಹುಲಂ | ಮ. ೮-೧-೧೨-೧೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಭಾವೇ ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ವೇದಿತಮಿತ್ಯಾನ್ವೇದಿತವಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯಾನ್ವೇದಿತಸ್ಯಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಿರೂಪೇ—(ಶುಕ್ಲ, ಕೃಷ್ಣಗಳೆಂಬ) ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲ | ಪುನರ್ಭುವಾ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನಿಸುವ | ಯುವತೀ—(ಸರ್ವದಾ) ತರುಣಿಯರಾದ (ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು) | ದಿವಂ—ಆಕಾಶವನ್ನೂ | ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯನ್ನೂ | ಸನಾತ್—ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ | ಸ್ವೇಭಿರೇವೈಃ—ತಮ್ಮ ಗಮನಾಗಮನಗಳಿಂದ | ಪರಿ (ಚರತಃ)—ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ | ಅಕ್ತಾ—ರಾತ್ನಿಯು | ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ—ಕಪ್ಪಾದ (ರೂಪದಿಂದಲೂ)

(ಅಂಧಕಾರದಿಂದಲೂ) | ಉಷಾಃ—ಉಷಸ್ವ (ಹಗಲು) | ರುಶದ್ವಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ವಪುರ್ಭಿಃ—ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ (ತೇಜಸ್ವಿಭಿಂದ) | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಒಬ್ಬರಾದಮೇಲೊಬ್ಬರು | ಆ ಚರತಃ—ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಸಾಯುತ್ತವೆ, ಆದರೂ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವ ರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹಗಲು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಅಂಧಕಾರದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ, ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದು, ನಿನ್ನಾಕ್ಷೈಗೀಳಪಟ್ಟು ಅವರಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation.

Night and dawn of various complexion, repeatedly born, but ever youthful, have traversed their revolutions alternately, from a remote period, earth and heaven; night with her dark, dawn with her liminous limbs.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನಾತ್—ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ, ಅತಿ ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ; from a remote period.

ವಿರೂಪೇ—ಪರಸ್ಪರ ವಿಷಮರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕತ್ತಲೆಯ ರೂಪದಿಂದಿರುವುದು. ಉಷಸ್ವ ಪ್ರಕಾಶ(ಬೆಳಕು) ರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಹಗಲು ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪುನರ್ಭವಾ—ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ; ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಎಡಬಿಡದೆ ಪರಿವರ್ತನಕ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವವು.

ಆ ಚರತಃ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು, ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಉಷಃಕಾಲವೂ. ಹಗಲು ಆದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿಯೂ ಒಂದಾದನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಾವತಿಃ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಾವತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವರು.

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ ಆಕ್ತಾ | ಉಷಾ ರುಶದ್ವಿಃ ವಪುರ್ಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಯು ಕತ್ತಲೆ ಎಂಬ ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಉಷಸ್ವ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕೆಂಬ ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭೂಮಿ— ಭೂಮಿ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಟಿಗಿ(ಇ) ಲೋಪ. ಭೂಮಾ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ.

ಯುವತೀ—ಯುವನಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಯೂನಸ್ತೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ವಸಂಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ತಿಪ್ರತ್ವಯಃ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಸಂಕ್ಷಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ವಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವ್ಯವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿವ್ಯೇ—ಇತ್ಯಾ ಗತಾ ಧಾತು. ಇತ್ಯೋಶೀರ್ಷ್ಠ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುರ್ಧರದಲ್ಲಿ ವನ್ ಪ್ರತ್ವಯ. ವನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಏವ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ, ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಕ್ರಾ— ನಕ್ರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಾ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತೋ ಭಸ ಐನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐನ್ ಭಸಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭುಲೋತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಏತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೃಷ್ಣೇಭಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಪುರ್ಭಿಃ—ಡುವನ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಷ್ಟ್ವ ವಸಿಯಡಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ವಯ. ವಪುನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿತ್ ಎಂದು ನಿತ್ಯ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ—ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸರ್ವನಾಮ್ನೋ ದ್ವೇ ಭವತ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಸಮಾಸವಚ್ಛೆ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಮ. ೮-೧-೧೨-೧೧) ಕರ್ಮವ್ಯತಿಹಾರವು ತೋರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಸಮಾಸದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆಗ ತಸ್ಯ ಪರಮಾ ಮ್ನೋದಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದರೂಪಕ್ಕೆ ಆಮ್ನೋದಿತ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸಧಾನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪೋಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯದಾತ್ತಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ನೋದಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆ ಚಿರತಃ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಲ್ಲಿ ಚಿರತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಃ ಸಂಹಿತಾಶಃ |

ಸನೇಮಿ ಸಖ್ಯಂ ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ ಸೂನುರ್ದಾರಧಾರ ಶವಸಾ
ಸುದಂಸಾಃ |

ಆಮಾಸು ಚಿದ್ಧಧಿಷೇ ಪಕ್ವಮಂತಃ ಪಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಸು ರುಶ್-
ದ್ರೋಹೀಣೇಷು || ೯ ||

|| ಶವಸಾಶಃ |

ಸನೇಮಿ | ಸಖ್ಯಂ | ಸುಽ ಅಪಸ್ಯಮಾನಃ | ಸೂನುಃ | ದಾರಧಾರ | ಶವಸಾ |
ಸುಽ ದಂಸಾಃ |

ಆಮಾಸು | ಚಿತ್ | ದಧಿಷೇ | ಪಕ್ವಂ | ಅಂತರಿತಿ | ಪಯಃ | ಕೃಷ್ಣಾಸು |
ರುಶತ್ | ರೋಹೀಣೇಷು || ೯ ||

|| ಸಾಯೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ | ಸ್ವಪಃ ಶೋಭನಂ ಕರ್ಮ | ತದಿನಾಚರಣ್ ಶವಸಾ ಶವಸೋ ಬಲಸ್ಯ ಸೂನುಃ
ಪುತ್ರಃ | ಅತಿಬಲವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುದಂಸಾಃ ಶೋಭನಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಯುಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತ ಇಂದ್ರಃ
ಸಖ್ಯಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸಖಿತ್ವಂ ಸನೇಮಿ ಪುರಾಣಂ ದಾರಧಾರ | ಧಾರಯತಿ | ಪೋಷಯತಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸನೇಮಿತಿ ಪುರಾಣಾಮು | ಪ್ರವಯಾಃ ಸನೇಮಿತಿ ಶಾತಾತ್ | ಕಿಂಚಾಮಾಸು ಚಿತ್ ಆದ್ವಾಪ್ಯಪರಿ-
ಪಕ್ವಾಸು ಗೋಷು ಚಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಪಕ್ವಂ ಪರಿಪಕ್ವಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ | ಧಾರಯತಿ | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಾಸು
ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಸು ರೋಹೀಣೇಷು ರೋಹಿತವರ್ಣಾಸು ಚ ಗೋಷು ತದ್ವಿಪರೀತಂ ರುಶದ್ರೀಪ್ಯಮಾನಂ
ಶ್ರೇತವರ್ಣಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ || ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ದಾರಧಾರ | ಧ್ಯೌರ್ ಧಾರಣೇ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಿಭ್ಯಾ ಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪಕ್ವಂ | ಪಚೋ ವ |

ಪಾ. ೮-೨-೫೨ | ಇತಿ ನಿಷ್ಕಾಂತಕಾರಸ್ಯ ವತ್ಸಂ | ರೋಹಿಣೀಷು | ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮಿನಿ ಪ್ರಾಪ್ತಭರ್ಗವೇ | ರುಹೇ ರಕ್ತ ಲೋ ವಾ | ಉ. ೩-೯೪ | ಇತಿತಪ್ತತ್ಯಯಾಂತೋ ರೋಹಿತಶಬ್ದ ಅದ್ಯುಕ್ತಾತ್ರೋ ವರ್ಣವಾಚೀ | ವರ್ಣಾದನುದಾತ್ತಾತ್ರೋಪಧಾತ್ರೋ ನಃ | ಪಾ. ೪-೧-೩೯ | ಇತಿ ಜೋಷ್ | ತಕ್ಷಂನಿ-ಯೋಗೇನ ತಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶಕ್ವ | ಜೋಷಃ ಹಿತ್ತಾಪದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ—ವಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮದಂತೆ ಆಚರಿಸುವ (ವಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಚರಿಸುವ) | ಶವನಾ ಸೂನುಃ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ (ಬಲಿಷ್ಠನಾದ) | ಸುದಿಸಾಃ—ಯಾಗಾದಿ ಪವಿತ್ರ ಕರ್ಮಗಳಂಥ (ಇಂದ್ರನು) | ಸನೇಮಿ—ಪುರಾತನವಾದ | ಸಖ್ಯಂ—(ಯಜ್ಞಗಳ ಯಜಮಾನರೂಗಳ) ಸಖ್ಯವನ್ನು | ವಾಧಾರ್—ಆಶ್ರಯವ್ಯರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೆ) | (ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು) ಅವಮಾನ ಚಿತ್—ಆಪರಿಪಕ್ವನಾದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಂತೇ—ಒಳಗಡೆ | ಪಶ್ಯಂ—ಪಶ್ಯವಾದ | ಪಯೇ—ಪ್ರೇರವನ್ನು | ದಧಿವೇ—ಠಡುತ್ತೀಯೇ | ಕೃಷ್ಣಾಸು—ಕಪ್ಪಾದ (ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ) | ರೋಹಿಣೀಷು—ಕೆಂಪಾದ (ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ) | ರುಶತ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ಬೆಳಗಿರುವ) | (ಪಯೇ—ಪಾಲನ್ನು) | (ದಧಿವೇ—ಠಡುತ್ತೀಯೇ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನು. ವಂಗಳಕರವಾದ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಸ್ನೇಹಿತನು. ಇವನು ಆಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಕ್ತನಾದ ಪ್ರೇರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರಲಿ, ಕೆಂಪಾಗಿರಲಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿರುವ, ಶುಭ್ರವಾದ ಪಾಲನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

(Indra) the son of strength, full of good works, diligent in pious acts retains his ancient friendships for his people; O Indra, you placed the ripened milk in immature cows whether black or red and white milk in the black cows.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನೇಮಿ—ಪ್ರತ್ಯಂ, ಪ್ರದಿವಃ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನೇಮಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ; ಸನೇಮಿ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಸ್ನೇಹ, old friendship.

ಸ್ವಪ್ನಮಾನಃ—ಅವಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು. (ನಿ. ೩-೧) ಸು+ಅವಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನಕರ್ಮವು ಅಂತಹ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂನುಃ ಕವಸಾ—ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ | ಶಕ್ತಿಯ ಪುತ್ರನು, ಅತಿಬಲಶಾಲಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುದಂಸಾಃ—ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು. (ನಿ. ೩-೧) ಸುದಂಸಾಃ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು.

ಅಮಾಸು ಚಿತ್ ದಧಿಷೇ ಪಕ್ವಂ ಅಂತಃ ಪಯಃ—ಅಪರಿಪಕ್ವಾಸು ಗೋಷು ಚಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಪಕ್ವಂ ಪಯೋ ದಧಿಷೇ | ಈ ಯುಕ್ತನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವು—ಹಸುಗಳು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಬೇಸು ಕರುಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯವಾದ—

ಪಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಸು ರುಶತ್ ರೋಹಿಣೀಷು—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಂಪಾಗಿರಲಿ ಅವುಗಳ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಬಿಳಿಗೇ ಇರುವುದು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡನೆಯ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಖ್ಯಮ್—ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯಿಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾಂದೋದಧಿ ಯ ಸ್ವತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕ ಛಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಃನ ಆವ್ಯವಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪ್ನಮಾನಃ—ಸ್ವಪಃ ಇವ ಆಚರತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್. ಸ್ವಪಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಸ್ವಪಸ್ಯಮಾನಃ ಕೃಷ್ಣಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾಪಚ್ ಆನೇ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಂತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಾಗಮ. ಅದಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ಥ ಧಾತುವು ಅನುಷಾತ್ತ ಕೃಷ್ ಸ್ವರವು ಸತಿಶ್ಚನಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಧಾರ—ದ್ವೌಜ್ ಧಾರಣೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ **ಪರಸ್ವೈಪದಾನಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಲಾವೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿಶ್ಚಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ; ಹಲಾದಿಕೇನ ಷಸ್ತ್ವ. ಣಲ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಆಚೋ ಇಷ್ಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಉರಣ್ಪರಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ದಧಾರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ತುಜಾದಿನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽ-** **ಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ತಿಜ್ಜತಿಶಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ಕಮ್—ದುಪಚಪ್ ವಾಕ್ಯೇ ಧಾತು, ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಚ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಪಚೋ ವಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾತಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ **ಚೋಃ ಕಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವ್ಯರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿಣೀಷು—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ರುಹೇ ರಕ್ತ ರೋ ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಸಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ರೋಹಿತ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವರ್ಣವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ **ವರ್ಣಾದನುದಾತ್ತಾತ್ಪ್ರೋಪಧಾತ್ಪ್ರೋನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತ್ಸಾ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ಅನುದಾತ್ತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಕಾರ ಉಪಥಿಯಾಗಿ ವರ್ಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ ರೋಹಿತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬಂದರೆ ರೋಹಿಣೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ರೀಘದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ **ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ಯ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐತ್ಸಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಃ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಹಿಣೀಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

! ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ !

ಸನಾತ್ಸನೀಳಾ ಅನನೀರವಾತಾ ವ್ರತಾ ರಕ್ಷಂತೇ ಅಮೃತಾಃ
ಸಹೋಭಿಃ |

ಪುರಾ ಸಹಸ್ರಾ ಜನಯೋ ನ ಪತ್ನೀರ್ದುವಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಸಾರೋ
ಅಹ್ರಯಾಣಂ || ೧೦ ||

|| ಸವಾತಃ ||

ಸನಾತ್ | ಸ ೨ ನೀಳಾಃ | ಅವನೀಃ | ಅವಾತಾಃ | ವ್ರತಾ | ರಕ್ಷಂತೇ | ಅವೃತಾಃ |

ಸಹಃ ೨ ಭಿಃ |

ಪುರು | ಸಹಸ್ರಾ | ಜನಯಃ | ನ | ಸತ್ವೀಃ | ದುವಸ್ಯಂತಿ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಹ್ರ-
ಯಾಣಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸನಾತ್ ರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸನೀಳಾಃ ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾ ಅವಾತಾಃ | ನಾತಂ ಗಮನಂ ತದ್ವಹಿತಾಃ | ಏಕಪಾಣ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಅವನಯ ಇತ್ಯಂಗುಲಿನಾಮ | ಏವಂಭೂತಾ ಅವನೀರಂಗುಲಯಃ ಪುರು ಪುರುಣಿ ಬಹುನಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾತಾನಿ ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನೀಂವ್ರಸಂಬಂಧಿನೀ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಮೃತಾಃ ಪುನಃಪುನಃಕರಣೀತ್ಯಾಂಲಸ್ಯರಹಿತಾಃ ಸತ್ವೀಃ ಸಹೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ ರಕ್ಷಂತೇ | ಸಾಲಯಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ಸ್ವಸಾರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತ್ಯೋಲ್ಯಂಗುಲಯಃ ಸತ್ವೀಃ ಸಾಲಯಿತ್ಯೋಲ್ಯಹ್ರಯಾಣಂ ಲಜ್ಜಾರಹಿತಂ | ಪ್ರಗಲ್ಬಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಪ್ರೀತಯಾಸಂ ಪ್ರಶಸ್ತಗಮನಮಿಂದ್ರಂ ಜನಯೇ ನ | ಜನಯ ಇತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೈ ಉಚ್ಯಂತೇ | ದೇವಾನಾಂ ವೈ ಸತ್ವೀರ್ಜನಯ ಇತಿ ಕ್ರುತೇಃ | ತಾ ಇವ ದುವಸ್ಯಂತಿ | ಪರಿಚರಂತಿ | ಅಂಜಲಿಬಂಧನೇನೇಂದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅವನೀಃ | ಅವನಯೋಲ್ಯಂಗುಲಯೋ ಭವಂತೈವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ನಿ. ೩-೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಗಿತಿ ಜಸಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅವಾತಾಃ | ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಭಾವೇ ತನ್ವತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೆ ಇನ್ಯಾಭ್ಯಾ ಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವ್ರತಾ | ಶೇಷಂಧಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ದುವಸ್ಯಂತಿ | ದುವಸ್ಯಂತಿ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಕಂದಾಧಿಃ | ಅತೋ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಅಹ್ರಯಾಣಂ | ಪ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲೋರಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಮುಗಭಾವತ್ಯಾದಸಃ | ನೆ ಇನ್ಯಮಾಸೇತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕಪೋ ಉಕಿ ಛಂದಸ್ಯುಭಯುಥೇತಿ ಶಾನಚ್ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ಯಾಭಾವೇ ಗುಣಾಯಾದೇಶ್ | ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರಮಾಸಸ್ವರಾ | ಯಾಸ್ಯ ಸ್ವೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ | ಅರ್ಧಯಾಣೋಲ್ಯಪ್ರೀತಯಾಸಃ | ನಿ. ೫-೧೫ | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥಃ ||

ಸನಾತ್—ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ | ಸನೀಲಾಃ—ಸಮಾನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ | ಅವಾತಾಃ—(ಒಂದೇ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ) ಗಮನವಿಲ್ಲದ | ಅವನೀಃ—ಬೆರಬುಗಳು | ಪುರು—ಅನೀಕ | ಸಹಸ್ರಾ—ಅಸಂ

ಖ್ಯಾತವಾದ | ವ್ರತಾ—(ಇಂದ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಮೃತಾಃ—(ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡದರೂ) ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲವುಗಳಾಗಿ | ಸಹೋಭಿಃ—ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ | ರಕ್ಷಂತೇ—ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. | ಪತ್ನೀಃ—ರಕ್ಷಕರಾದ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸುವ (ಅಂಗುಲಿಗಳು) | ಅಪ್ರಯಾಣಂ—ಲಜ್ಜಾರಹಿತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅವ್ಯಾಹತಗಮನವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ಜನಯೋ ನ—ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ದುವಸ್ಯಂತಿ—ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ, ಸ್ಥಳವಲ್ಲದಿಲ್ಲದ, ಬೆರಳುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸ್ವತಃಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ರಕ್ಷಕಗಳಾದ, ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಂಗುಲಿಗಳು ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಂತೆ ಅಂಜಲಿ ಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಲಜ್ಜಾರಹಿತವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation.

From a remote time the contiguous, unshifting and unwearied fingers practise with all their energies many thousand acts of devotion towards Indra; and like the wives of the gods the protecting sisters (fingers) worship him who is without shame.

|| ವಿಸೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಬುಧಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸನೀಶಾಃ—ನೀಳಂ ಎಂದರೆ ಗೃಹ ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವು. (ನಿ. ೩-೧೩) ಸನೀಶಾಃ ಎಂದರೆ ಸಮಾನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅವನೀಃ—ಅಗ್ನಿವಃ ಅಭ್ಯಾಃ | ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೆ ಅವನಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೀಃ ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯).

ಅವಾಶಾಃ—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ವಾತಂ ಗಮನಂ ತದ್ರಹಿತಾಃ | ಗಮನರಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ನಿಯಮಿತಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚಲಿಸದಿರುವ.

ವ್ರತಾ—ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ವ್ರತವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ. ೩-೧) ವ್ರತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿತೀಯಾ ಒಹುವಚನವು.

ಅಮೃತಾಃ—ಪುನಃಪುನಃಕರಣೇಷ್ಯಾ ಲಸ್ಯರಹಿತಾಃ | ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ.

ಸಹೋಭಿಃ—ಆತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ | ಸಹಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯).

ಜನಯೋ ನ—ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು. **ಜನೀನಾಂ ಜಾಯಾ ನಾಂ** (ನಿ. ೧೦-೨೧) ಎಂದು ಸ್ವರೂಪವಚನವಿರುವುದು. ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ. ಪತ್ನಿಯರಂತೆ.

ಮನಸ್ಯಂತಿ—ಮನಸ್ಯತಿ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪರಿಚರಂತಿ | ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಸಾರಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತ್ಯೋಂಗಳುಲಯಃ | ಪ್ರೇರಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕಾವೇ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಆಂಗುಲಿಗಳು, ಬೆರಳುಗಳು. ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಸಹೋದರಿಯರು, sisters ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಅಪ್ರಯಾಣಂ—ಪ್ರೀ ಲಜ್ಜಾ ಯಾಂ | ಲಜ್ಜಾರಹಿತಂ | ಲಜ್ಜಾರಹಿತನಾದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. ಯಾಸ್ವರು ಅಪ್ರಯಾಣೋಽಪ್ರೀತಯಾನಃ (ನಿ. ೫-೧೫) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನೀಃ—ಅವನೋದ್ರೋಗುಲಯೋ ಭವಂತಿ, ಅವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿರು. ೩-೯) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಅವನಿ ಎಂದರೆ ಲೈಲಿರಗಳು. ಕೆಲಸವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ (ಮಾಡಲು ಸಮಾಧಾನವಾಗುವಂತೆ) ಅವರಿಂದ ಅನ್ವರ್ಥನಾದ ಹೆಸರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅವನಿ+ಜಸ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಮಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಅವನೀಃ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಾಶಾಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಸಿಹಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಧಿತ್ವೇ ವಾಃ ಗಮನಂ ಯಾಸಾಂ ಶಾಃ ಅನಾಶಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೆಷಾ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರತಾ—ವ್ರತ-ಜಸ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಕ್ತಸೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಅದೇಶ ತಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಮಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಛಿಯಲಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಶೇಕ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೇ ಲೋಪ. ನಲೋಪ. ವ್ರತಾ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷಣಾಲನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಬಂವನಿಭಾತಕ್ರೂರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮನಸ್ಯಂತಿ—ದ್ವಂದ್ವವ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ. (ಸೇವಾ) ಕಂಪ್ಯಾದಿಯು ಅಕ್ಕತಂಗಣವೆಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮನಸಾ ಸಂದೀಪನೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಕೆಂಡಾಡಿ ಭೋಲಿಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾವಿಯಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸನಾವಿಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
VI 4--

ಬಹುವಚನದ ರ್ಗಿಗೆ ರೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಿಪದವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕರ್ತೃರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಯಶ್ಚಿನ ಸ್ವರವು ಸತಿತಿಷ್ಠನಾಗುವುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ರಯಾಣಮ್—ಹೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶಾನಚ್ಚ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾನಚ್ಚ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಗುಣದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಮುಕಾಗಮ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ರೇಫದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಹಿಯಾಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಶ್ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೇ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾನಚಿಗೇ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆಪಂತನಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮುಕಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಸ ಮತ್ತು ಸ್ವರವು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಯಾಸ್ವರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಾಚ್ಯನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರಯಾಣೋಽಪ್ರೀತಯಾಃ (ನಿರಾ. ೫-೧೫). || ೧೦ ||

§ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸನಾಯುನೋ ನಮಸಾ ನವ್ಯೋ ಅರ್ಕೈರ್ವಸೂಯನೋ ಮ-

ತಯೋ ದಸ್ಮ ದಸ್ಯುಃ |

ಪತಿಂ ನ ಪಕ್ಷೀರುಶತೀರುಶಂತಂ ಸ್ತೃಶಂತಿ ತ್ವಾ ಶವಸಾ-
ವನ್ಮನೀಷಾಃ || ೧೧ ||

|| ಪದಜಾಃ ||

ಸನಾ ೨ ಯುವಃ | ನಮಸಾ | ನವ್ಯಃ | ಅರ್ಕೈಃ | ವಸು ೨ ಯವಃ | ಮತಯಃ |
 ದಸ್ಯ | ದದ್ವುಃ |

ಪತಿಂ | ನ | ಪತ್ನೀಃ | ಉಶತೀಃ | ಉಶಂತಂ | ಸ್ಪೃಶಂತಿ | ತ್ವಾ | ಶವಸಾ ೨ ವನ್ |
 ಮನೀಷಾಃ ||೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯೇಂದ್ರ ಅರ್ಕೈಃ ಶಸ್ತ್ರರೂಪೈರ್ಮರ್ತೈರ್ನಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಯಸ್ತ್ವಂ
 ನವ್ಯಃ ಸ್ತುತೋ ಭವಸಿ | ಸನಾಯುವಃ ಸನಾತನಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ನಿತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ
 ವಸೂಯೋ ವಸು ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಧನಕಾಮಾ ವಾ ಮತಯೋ ಮೇಧಾನಿಸ್ತಾಂ ದದ್ವುಃ |
 ಬಹುನಾ ಪ್ರಯಾಸೇನ ಜಗ್ನುಃ | ಹೇ ಶವಸಾವನ್ ಬಲವನ್ದ್ರಿ ದ್ರೈ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಮನೀಷಾಃ ಸ್ತುತ-
 ಯಸ್ತಾಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ಪೃಶಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಣಂತಃ ಉಶತೀರುಶತೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ
 ಪತ್ನೀಃ ಪತ್ನೈಃ ಉಶಂತಿ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಪತಿಂ ನ | ಯಥಾ ಪತಿಂ ಸಂಭಜಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಸನಾ
 ಯುವಃ | ಸನೇತೈವೇದವ್ಯಯಂ ನಿತ್ಯತ್ವಮಾಚಿಷ್ಟೇ | ತೇನ ಚ ತದ್ವಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸನಾ ಸನಾತನಂ
 ಕರ್ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಸನಾಯುವಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜಸಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನೋತ್ಪಂ |
 ಮತಯಃ | ಮನೀಷಾ ನೇ | ಮನ್ಯಂತ ಇತಿ ಮತಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ಕ್ರಿಚ್ಛಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ
 ಕ್ರಿಚ್ಛ | ನ ಕ್ರಿಚಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೇಷಿ ನಿವೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಾಹುಲಕಾದನುದಾತ್ತೋಪವೇಶತೇತ್ಯಾದಿನಾನು-
 ನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದದ್ವುಃ | ದ್ವಾ ಕುತ್ವಾಯಾಂ ಗತಂ | ಲಿಟ್ಯುತ್ಯಾತೋ
 ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಉಶತೀಃ | ವಶ ಕಾಂತ್ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೈಲೋಕು |
 ಶತುರ್ಜಾತ್ವಾದ್ಧ್ರೂಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಗಿತಶ್ಲೇಷಿ ಜೋಷ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ
 ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಶವಸಾವನ್ | ಮತುತ್ಯಾಕಾರೋಪವನ-
 ತ್ಯಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಮತೃರ್ಥಿಯ ಆವನಿಷ್ ||

1 ಶ್ರುತಿವಾರ್ಧಕಃ

ದಸ್ಯ-ಸುಂದರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಅರ್ಕೈಃ-(ಶಸ್ತ್ರರೂಪ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ | ನಮಸಾ-
 ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ | ನವ್ಯಃ-ಸ್ವಲ್ಪನು | ಸನಾಯುವಃ-ಸನಾತನನಾದ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮ
 ಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ವಸೂಯವಃ-ಧನಕಾಮರಾದ | ಮತಯಃ-ಮೇಧಾನಿಗಳು | ದದ್ವುಃ-ಬಹಳ
 ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ (ನಿನ್ನನ್ನು) ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು | ಶವಸಾವನ್-ಬಲಶ್ಲನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನೀಷಾಃ-

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಉಪಾಸನೆ—ಪ್ರೀತಿಯಾತ್ಮಕವಾದ | ಪತ್ನೀ—ಪತ್ನಿಯರು | ಉಪಾಸನೆ—
ಪ್ರೀತಿಯಾದ | ಪತಿ—ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಸ್ವೀಕೃತಿ—ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ಅಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಮತ್ತು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಬಹಳ
ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು, ಪತಿಪ್ರೀತಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರೀತಿ
ಯಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೋ ಹಾಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ.

English Translation.

O beautiful Indra, you are to be praised with holy hymns; the pious
who are desirous of holy rites, those who are anxious for riches and those
who are wise approach you with veneration; O powerful Indra, their
minds adhere to you as affectionate wives to a loving husband.

|| ವಿವರಿಸುವುದು ||

ಸನಾಯುವೇ—ಸನೇತ್ಯೇದದವ್ಯಯಂ ನಿತ್ಯತೈಮಾಚಿವೈ | ಸನಾ ಸನಾತನಂ ಕರ್ಮಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಸನಾಯುವೇ | ಸನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅವ್ಯಯವು. ಇದು ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.
ಅದುದರಿಂದ ಸನಾ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಸನಾತನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯುವೇ— ಮಾಡ
ಲಬೇಕೆಸುವ ಜನರು ಎಂದರ್ಥವು.

ನವ್ಯೇ—ಸ್ತುತೈಃ | ಸ್ತುತೈಃ, ಸ್ತುತಿಸ್ಥಳದಲಿ ಅರ್ಹನು.

ಅರ್ಕೈಃ—ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದ.

ವಸಾಯುವೇ—ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು.

ಮತೆಯೇ—ಮೇಧಾವಿನೇ | ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಜನರು, ವಿವೇಕಿಗಳು.

ದಧೈಃ—ದ್ರಾ ಕುಶ್ಠಾಯಾಂ ಗತೌ | ಹೊಂದಿದರು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು ಅಥವಾ
ಬರುವರು.

ಶವಸಾವಣ್—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೯-೧) ಶವಸಾವಣ್ ಬಲವುಳ್ಳವನು. ಇದು ಸಂಬುದ್ಧಿ
ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು.

ಉಶತೀಃ ಉಶಂತಂ—ವಶ ಕಾಂತೌ | ಉಶತ್ಯೇ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಪತ್ಯೈಃ | ಉಶಂತಂ ಕಾಮಯಮಾನಂ ಪತಿವಿವ | ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಪತಿಯ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಶತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಉಶಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ನಿರೋಪಣಗಳು.

ಸ್ತೃಶಂತಿ—ಸ್ತೃಪ್ತೃವಂತಿ | ಸ್ತೃಶ ಸ್ತೃಶನೇ | ಹೋಗುವರು, ಹೊಂದುವರು.

ಮನೀಷಾಃ—ಸ್ತೃತಯೇ | ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಷಯಾ ಸ್ತೃತ್ಯಾ ಪೃಷ್ಠಯಾ ವಾ (ನಿ. ೨-೨೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಮನೀಷಾಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೃತಿಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸನಾಯುವಃ—ಸನಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಅನ್ವಯ. ಇದು ನಿತ್ಯಕ್ಷರರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಬೋಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸನಾ ಸನಾತನಂ ಕರ್ಮ ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎ-ಒರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ ಅತ್ಯನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇವರಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಯಾಚ್ಚನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸನಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ತಿವಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾದೋಷಗಳು ಬಂದರೆ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ತ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಸನಾಯವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಆವಾದೇಶದ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವು ಛಾದಿಸಲಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸೂಯವಃ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ವಸು ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ವಸೂಯಂತಿ. ಕ್ಯಾಚಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ವಸೂಯಂತಿ ಇತಿ ವಸೂಯವಃ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸ್ತರ.

ಮತಯಃ—ಮನ ಪ್ಷಾನಃ ಧಾತು. ಮನ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಮತಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾತೋರುಪಾಂಗ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ನಕ್ರೀಚಿ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪೇಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಒಮುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅನುದಾತೋಪಪದೇಶವನಂತಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮನಃ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಚ್ ಚಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋಪಾಪ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾದೋಷಗಳು ಬಂದಾಗ ಮತಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಮೈಃ—ದ್ರಾ ಕೌಷ್ಠಾಯಾಂ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದ ಝಿಗೆ ಪೆರಸ್ತೊ-ಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಲಿಡ್ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ದಮು-ಉಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ

ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ದಮ್ರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶತೀಃ—ವಶ ಕಾಂತ್ ಧಾತು. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲಟಿಃ ಶತ್ಯಶಾನಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಆದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಜಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗೃಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಶತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೀವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಶತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಾಳಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಉಶತೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಶತೆರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ (ಈಗಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃತಂತಿ—ಸ್ತೃಶ ಸಂವರ್ತನೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಸಾವನ್—ಶವಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಶಧಾಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುನಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೀಶ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಶವಸಾವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಶವನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆನನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

§ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ §

ಸನಾದೇವ ತವ ರಾಯೋ ಗಭಸ್ತಾ ನ ಕ್ಷೇಯಂತೇ ಸೋಮ್
 ದಸ್ಯಂತಿ ದಸ್ಮ |
 ದ್ಯುಮಾ ಅಸಿ ಕ್ರತುಮಾ ಇಂದ್ರ ಧೀರಃ ಶಿಕ್ಷಾ ಶಚೀವಸ್ತವ ನಃ
 ಶಚೀಭಿಃ || ೧೨ ||

|| ಸದಾರಃ ||

ಸನಾತ್ | ಏವ | ತವ | ರಾಯಃ | ಗಭಸ್ತೌ | ನ | ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ನ | ಉಪ |
ದಸ್ಯಂತಿ | ದಸ್ಯ |

ದ್ಯುಮಾನ್ | ಅಸಿ | ಕ್ರತುಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಧೀರಃ | ಶಿಕ್ಷ | ಶಚೀವಃ |
ತವ | ನಃ | ಶಚೀಭಿಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ಯ ದರ್ಶನೀಯೇಂದ್ರ | ಗಭಸ್ತಿರಿತಿ ಜಾಹುನಾಮು | ತವ ಗಭಸ್ತೌ ಹಸ್ತೇ ಸನಾದೇವ
ಬಿರಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ಸ್ಥಿತಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ನ ವಿನಶ್ಯಂತಿ | ನೋಪ ದಸ್ಯಂತಿ ಚ |
ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ದತ್ತೇಽಪಿ ತ್ವದ್ವಸ್ತಗತಂ ಧನಮುಪವ್ರಯಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಪಿ ತು ವರ್ಧತೇ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ಧೀರೋ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಧ್ಯಸ್ಯೋ ವಾ ತ್ವಂ ದ್ಯುಮಾನ್ ದೀಪ್ತಿಮಾನಸಿ | ತಥಾ ಕ್ರತುಮಾನ್
ಲೋಕರಕ್ಷಣಹೇತುಭೂತಕರ್ಮಯುಕ್ತೋಽಸಿ | ಹೇ ಶಚೀವಃ ಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ತವ ಶಚೀಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಕರ್ಮಭಿರ್ನೋಽಸ್ಯ ಭ್ಯಂ ಧನಂ ಶಿಕ್ಷ | ದೇಹಿ | ಶಿಕ್ಷತಿರ್ವಾ ನಕರ್ಮಾ || ಕ್ಷೀಯಂತೇ | ಕ್ಷೀರ್ಷಾ
ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮವದ್ಭಾವಾನ್ಯೋಗಾತ್ಮನೇಶದೇ | ವಶ್ಯರಣಂ ಸ್ವಾಶ್ರಯಮಪಿ
ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕರ್ತೃವದ್ಭಾವಾವಚಃ ಕರ್ತೃಯುಕಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೯೫ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ |
ಜಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಶಚೀವಃ | ಶಚಿವ್ಯಾಸ್ತಿತಿ ಶಚೀವಾನ್ | ಛಂದಸೀರಃ
ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ಸಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಸ್ಯ—ದರ್ಶನೀಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಗಭಸ್ತೌ—ಕ್ರಿಯೆ | ಸನಾದೇವ—
ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ (ಇರುವ) | ರಾಯಃ—ದ್ರವ್ಯವು | ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ—ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ನ ಉಪ
ವಸ್ಯಂತಿ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಗೃಹ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಧೀರಃ—
ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ ಧೀರನಾದ (ನೀನು) | ದ್ಯುಮಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನೂ | ಕ್ರತುಮಾನ್—(ಲೋಕ
ರಕ್ಷಕನಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ (ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಶಚೀವಃ—ಕರ್ಮವನ್ನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಶಚೀಭಿಃ—ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಿಕ್ಷ—(ಧನವನ್ನು) ಕೊಡು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಧೀರನು, ತೀಜಸ್ವಿಯು, ಲೋಕರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ನಿನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಘನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ವಾನಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವರಿಂದ ನೀನು ನನಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation.

O beautiful Indra, the riches that have long been held in your hands do not diminish, nor do they perish; Indra, you are illustrious, wise, diligent of action; doer of good deeds, enrich us by your acts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸನಾತ್ ಏವ—ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಿಂದಲೂ, ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ.

ರಾಯೇ—ರಾಯೆ: (ನಿ. ೩-೯) ಧನಗಳು

ಗಭಸ್ತೌ—ಆಯುಷಿ ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತೌ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೌ ಎಂದರೆ ಬಾಹುವಿನಲ್ಲಿ. ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ, ಕೈಯಲ್ಲಿ

ನ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ನೋಪ ದಸ್ಯಂತಿ—ನಾಶವಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಕಮ್ಮಿಯಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೈಮಾನ್—ದೀಪ್ತಿಮಾನ್ | ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧನು.

ಕ್ರುತುಮಾನ್—ಕ್ರುತುವೆಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ. ೩-೧) ಅನೇಕ ಸಾರಸ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಫಲರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

ಶಚೀವಃ, ಶಚೀಭಿಃ—ಶಚೀ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ. ೩-೧) ಶಚೀವಃ ಎಂದರೆ ಶಚ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೀತಿ ಶಚೀವಾನ್ | ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವಧಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಶಚೀಭಿಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ರಾಯೇ—ಕೈ ಶಬ್ದ. ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಯಾದೇಶ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ರಾಯೆ: ಎಂಬ ಛಂದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೀಯಂತೇ—ಕ್ಷೀಯಾಂ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಛಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಧ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಕರ್ತೃಕೃತವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವೇ ಕರ್ತೃವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮ

ಕರ್ತೃಯೋಃ ಕರ್ಮವದ್ಧ್ಯಾವಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಕದ್ರವ್ಯಯು ಬರುತ್ತದೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್. ಝೀಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುತ್ರಯುಕ್ತೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಝೀಯಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಕರ್ಮವತ್ ಕರ್ಮಣಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವತ್ಪರಣಂ ಸ್ವಾತ್ರಯಮಪಿ ಯಥಾಸ್ಯಾತ್ (ಶಾ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವದ್ಧ್ಯಾವನೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಜಃ ಕರ್ತೃಯಂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ಚಾದಿಲೋಪೇ ನಿಧಾಪಾ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಚಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯಂತಿ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ ಝೀಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಪ್ತಿನ ಧ್ವಿಗೇ ಅಂತಾದೇಶ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಆತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ದಸ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷೆ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾಧಾನೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ ಲೋಙ್ಕದ್ಯಮಃಪುರಃಸ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ತರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವೈಚೋರತೆಸ್ಮಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಚೀವಃ—ಶಚೀ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಶಚೀವಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುವಾ ಛಂದಸೀರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ.ತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ. ಶಚೀವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಚೀವರ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮೌ ಅಸಿ—ದ್ಯುಮಾನ್+ಅಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಪಿ ಸಮಾನಪಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಆತೋಪಿ ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಸನಾಯತೇ ಗೋತಮ ಇಂದ್ರ ನವ್ಯಮತಕ್ಷದ್ಧ್ವೈ ಹೃಹರಿಯೋ-
ಜನಾಯ |

ಸುನೀಧಾಯ ನಃ ಶವಸಾನ ನೋಧಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಕ್ಷೂ ಧಿಯಾ-
ವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸನಾ೨ಯತೇ | ಗೋ೧ತಮಃ | ಇಂದ್ರ | ನವ್ಯಂ | ಅತ್ಕ್ಷತ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಹರಿ೨-
ಯೋಜನಾಯ |
ಸು೨ನೀಥಾಯ | ನಃ | ಶವಸಾನ | ನೋಥಾಃ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಕ್ಷು | ಧಿಯಾ೨-
ವಸುಃ | ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸನಾಯತೇ | ನಿತ್ಯ ಇವಾಚರತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಮಾದ್ಯೋ ಭವತಿ | ಹೇ ಶವಸಾನ
ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ಹರಿಯೋಜನಾಯ | ಹರೀ ಅಶ್ವೈ ರಥೇ ಯೋಜಯತೀತಿ ಹರಿಯೋಜನಃ | ಸುನೀಥಾಯ
ಸುಷ್ಕ ನೇತ್ರೇ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತಸ್ಮೈ ತುಭ್ಯಂ ಗೋಮತೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ನೂಪೇಃ ಪುತ್ರೋ
ನೋಥಾ ಋಷಿರ್ವ್ಯಂ ನೂತನಂ ಬ್ರಹ್ಮೈತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ನೋದ್ಯದರ್ಥಮತಕ್ಷತ್ |
ಅಕರೋತ್ | ಅತೋದ್ಯಸ್ತಾಭಿರನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತೇ ಸನ್ನಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಸು-
ರಿಂದ್ರಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಮಕ್ಷು ಶೀಘ್ರಂ ಜಗಮ್ಯಾತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ಸನಾಯತೇ | ಸನೇತಿ ನಿಪಾತೋ
ನಿತ್ಯಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾದಾಚಾರಾರ್ಥೇ ಕೃಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುನೀಥಾಯ | ಕೇಚ್ ಪ್ರಾಪಣ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್‌ನಾದಿಕಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಯಃ | ಥಾಥಾದಿಸ್ವರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಶವಸಾನೆ—ಬಲವನ್ನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಸನಾಯತೇ—ನಿತ್ಯನಂತೆ ಆಚರಿಸುವ (ಸರ್ವ
ರಿಗೂ ಅಧ್ಯನಾದ) | ಹರಿಯೋಜನಾಯ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ | ಸುನೀಥಾಯ—ಬಳ್ಳಿಯ
ನೇತ್ರವಾದ ನಿನಗೆ | ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ | ನೋಥಾಃ—ನೋಥನು ಎಂಬ
ಋಷಿಯು | ನವ್ಯಂ—ನೂತನವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೋ
ಸ್ವರ | ಅತ್ಕ್ಷತ—ಮಾಡಿದನು (ಅದುದರಿಂದ ನನ್ನಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಇಂದ್ರನು) | ಧಿಯಾವಸುಃ—ಸ್ವಬುದ್ಧಿ
ಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಪ್ರಾತಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಕ್ಷು—
ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬರಿಹೃದನಾದ ಇಂದ್ರನೇ; ಸರ್ವರಿಗೂ ಆದ್ಯನಾದ, ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಯಕನಾದ ನಿನ್ನ ನ್ನು ದೈವೀಶಿ, ಗೋತಮ ಪುತ್ರನಾದ ನೋಧಸನು ನೂತನವಾದ ಇದೊಂದು ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ (ಇಂದ್ರನು) ತನ್ನ ಸ್ವಂತಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ.

English Translation.

O mighty Indra, Nodhas, the son of Gotama has composed for us this new hymn addressed to you who exist for ever ; you harness your horses to your chariot, and you are the sure guide of all. May he (Indra) who has acquired wealth by pious acts come hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕ ಎಂದರೆ ೫೮-೬೪ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗೋತಮ ಪುತ್ರನಾದ ನೋಧಾ ಎಂಬುವನು ಹುಷಿಯು. ಈ ನೋಧನು ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ (೬೪ ಪುಕ್ತುಗಳು) ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ (೬ ಪುಕ್ತು) ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೯೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ (೫ ಪುಕ್ತು) ಒಟ್ಟು ೮೫ ಪುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಹುಷಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಹುಷಿಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಪುಕ್ತಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಪ್ರಾತರ್ಮುಕ್ತೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಂತಿರುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಪ್ರಾತರ್ಮುಕ್ತೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ (ಇಂದ್ರನು) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ (ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ಬರಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸನಾಯತೇ—ನಿತ್ಯ ಇವಾಚರತಿ | ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು. ನಾಶರಹಿತನು

ಹರಿಯೋಜನಾಯು—ಹರೀ ಎಂಬ (ಇಂದ್ರನ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ.

ಸುನೀಥಾಯು—ಶೇಘ್ರ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಜನಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ.

ಶವಸಾನು—ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ | ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಶವಸಾನು ಎಂದರೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು.

ಧಿಯಾವಸು—ಅಸ್ಮಾಧಿರನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತೇಷ್ಠನ್ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಸುರೀಂದ್ರಃ | ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನು.

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಆಗಮ್ಯತು | ಬರಲಿ.

॥ వ్యాకరణప్రక్రియా ॥

సనాయతే—సనా ఎంబుదు నిసాత. ఇదు నిత్యకబ్ధ సమానార్థవాగిది. ఇదక్కే ఆచారార్థದಲ್ಲಿ **కర్తాః క్యజ్ సల్యోపేక్ష** ఎంబుదరించ క్యజ్ ప్రత్యయ సనాద్యంతా ధాతవః సూత్రదింద సనాయ ఎంబు క్యజంతవు ధాతుసంక్షేపయన్ను యోగిండుత్తది. క్యజ్ ఐత్వాదుదరింద ఆత్మనేపదప్రత్యయ బరుత్తది. సనాయతే ఎంబు రూపవాగుత్తది. సావద ఆదియల్లిరువుదరింద నిఘాతస్వర బరువుదిల్ల ప్రత్యయ స్వరదింద అంత్యోదాత్తవాగుత్తది.

అతక్షత్—తక్షణ తనూకరణే ధాతు. లజ్ ప్రథమపురుష ఏకవచనదల్లి ఇతేళ్ల సూత్రదింద ప్రత్యయ ఇకారకే ల్యోప. శబ్ వికరణ, అంగకే అడాగమ. అతక్షత్ ఎంబు రూపవాగుత్తది సావద ఆదియల్లిరువుదరింద నిఘాతస్వర బరువుదిల్ల. శబ్ పితౄదుదరింద అనుదాత్తవాగుత్తది. ఆగ అడాగమ ఊదాత్తవాసుదరింద ఆవృదాత్తవాగుత్తది.

హరియోజనాయ—హరి యోజయతితి హరియోజనః. యఃజి యోగిణి ధాతు. లబ్ధా ప్రత్యయ యుష్మోరనాకా ఎంబుదరించ ఆదక్కే అనాదేశ. లితౄదుదరించ లితి ఎంబుదరింద ప్రత్యయద పూర్వపు ఊదాత్తవాగుత్తది. సమాసవాదాగ గతికారక్యోపేషదాత్ క్యత్ సూత్రదింద కృదుత్తరపద ప్రకృతిస్వర బరుత్తది.

సునిలథాయ—ణిణ్ ప్రాసణే ధాతు. ఇదక్కే ఊణాదిద్వీవద థక్ ప్రత్యయ కీత్వాదుద రింద క్లితికి సూత్రదింద ధాతువిగి ఇత్ లక్షణ గుణప్రతిసేధ బరుత్తది. సుస్మ నిఘః సునిఘః తస్మై. **భాధభోజా క్తాజ**—(పా. సూ. ౬-౩-౧౪౪) సూత్రదింద గతియూ ఊపపదవాగువుదరింద అంత ఊదాత్త వాగుత్తది. ॥ ౧౫ ॥

కవసాన—సంబుద్ధియల్లి ఆమంత్రితస్యజే సూత్రదింద నిఘాతస్వర బరుత్తది.

ఆరవత్తరడనయ సూక్తవు సమాప్తవు.

ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ಮಹಾನಿತಿ ನವಚೇಂ ಪಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ನೋಧಸೇ ಆರ್ಷಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂವಂದಂ |
ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಜ | ತ್ವಂ ನವೇತಿ || ಸಮೂಲ್ನೇ ದಶರಾತ್ರೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ತತೀಯೇ
ಶಸ್ತ್ರ ವಿತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ತ್ವಂ
ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ || ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ಮಹಾನ್ ಎಂಬುದು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೋಧಾ ಎಂಬುವನು ಮುಖಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಭವ್ಯವು. ತ್ವಂ ನವ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಸಮೂಲ್ನೇ ಎಂಬ ಹತ್ತು ದಿನ
ಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ ವಿಕೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಛಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಸುತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
ವುದು. (ಅ. ೪-೭).

ಸೂಕ್ತ—೬೩

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧ || ಸೂಕ್ತ-೬೩ ||

|| ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೫ || ವರ್ಗ-೪, ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತವಧ್ಯಯವ ಮುಕ್ತಂಷ್ಕ-೯ ||

|| ಮುಖೇ-ನೋಧಾ ನೌತಮಃ ||

|| ದೇವತಾ-ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ-ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಕಃ ||

ತ್ವಂ ಮಹಾ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಹ ಶುಷ್ಕೈದ್ಯಾವಾ ಜಜ್ಞಾನಃ
ಪೃಥಿವೀ ಅಮೇ ಧಾಃ |

ಯದ್ಧ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ಗಿರಯಶ್ಚಿದಭ್ವಾ ಭಿಯಾ ದ್ವಳ್ತಾ ಸಃ ಕಿರಣಾ
 ನೈಜನ್ || ೧ ||

|| ಪದವಿ ||

ತ್ವಂ | ಮಹಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಯಃ | ಹ | ಶುಷ್ಕೈಃ | ದ್ಯಾವಾ | ಜಜ್ಞಾನಃ |
 ಸ್ಯಥಿವೀ ಇತಿ | ಅಮೇ | ಧಾಃ |
 ಯತ | ಹ | ತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಗಿರಯಃ | ಚಿತ್ | ಅಭ್ವಾ | ಭಿಯಾ |
 ದ್ವಳ್ತಾ ಸಃ | ಕಿರಣಾಃ | ನ | ಐಜನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಹಾನ್ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವಾಧಿಕೋ ಭವಸಿ | ಯೋ ಹ ಯಃ ಖಲು ತ್ವಮು-
 ಮೇಽಸುರಕೃತೇ ಭಯೇ ಸತಿ ಜಜ್ಞಾನಸ್ತದಾನೀಮೇವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ ಶುಷ್ಕೈಃ ಶತ್ರುಣಾಂ
 ಶೋಷಕೃತಾತ್ತೀಯೈರ್ಬಲೈರ್ವ್ಯಾಧಿಸ್ಯಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಧಾಃ | ಅಧಾರಯಃ | ತಾದ್ವಿತಾಧ್ಯ-
 ಯಾದಮೂಮುಚಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ | ಯದ್ಧ ತೇ ಯಸ್ಯ ಖಲು ತವ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ಭಿಯಾ ಭೀತ್ಯಾ
 ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾನಿ ಯಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಗಿರಯಶ್ಚಿತ್ ಯೇ ಚಿತಿಲೋಚ್ಚಯಾಃ | ಅಭ್ವಾ |
 ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಅನ್ಯಾನ್ಯೈಃ ಮಹಾಂತಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ | ತೇಽಪಿ ಸರ್ವೇ ದ್ವಳ್ತಾಸೋ ದ್ವಳಾ
 ಅಪ್ಯೈಜನ್ | ಅಕಂಸಿಪತ | ತತ್ರೈದ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಿರಣಾ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯ ಇತಸ್ತತೋ
 ನಭಸಿ ಕಂಪಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಜಜ್ಞಾನಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿ-
 ನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸ್ಥಾನಿವದ್ಯಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋವಾತ್ವತ್ವಂ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
 ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಪದಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಜಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಾಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅಭ್ವಾ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ಭವಂತಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂತೀತ್ಯಭ್ಯಾ ಮಹಾಶಿಠಃ |
 ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಭವತೇರಾಣಾದಿಕೋ ದ್ವಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಉಪಸರ್ಗಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ |
 ನರ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಭವತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೈರ್ಥಾನ್ಯಥಾ ಭುಪೋ ದಿದಿತಿ ಕ್ವಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಮಹಾಂತೋ ಹಿ
 ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂತೇ | ಶೇಷ್ಯವಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಕಿರಣಾಃ | ಕೀರ್ಯಂತೇ ವಿಷ್ವಸ್ಯಂತೆ

ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ | ಕ್ಷ್ಣಂ ವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಕ್ಷ್ಣಂ ಪ್ಲವ್ಯಜಿಮಂದಿನಿಧಾಙ್ಗುಃ ಕ್ಯುಃ | ಉ. ೨-೮ | ಇತಿ ಕ್ಯುಪ್ತೈ-
ಯಃ | ಯೋರನಾದೇಶೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಬೂತ ಇದ್ವಾತೋರಿತೀತ್ವಂ | ಐಜನ್ | ಏಜ್ಞ,
ಕಂಪನೇ | ಲಜ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸ ಚೋದಾತ್ಮಃ | ವೃದ್ಧಿಕ್ತ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತೈರಿ—ನೀನು | ಮಹಾನ್—ಗುಣಾಧಿಕನು | ಯೋ ಹ—ಯಾವ
ನೀನೇ | ಅಮೇ—(ಅಸುರರಿಂದ) ಭಯವುಂಟಾದಾಗ | ಜಜ್ಞಾನಃ—ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗಿ | ಶುಷ್ಕೈಃ—
ಕತ್ತುನಾಶಕವಾದ ನಿನ್ನ ಬಲಗಳಿಂದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು | ಧಾಃ—ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದ
ನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಭಯಂಕಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ) | ಯದ್ವ ತೇ—ಯಾವ ನಿನ್ನದೇ ಆವ |
ಭೀಶ್ಯಾ—ಭಯದಿಂದ | ವಿಶ್ವಾ—ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಭೂತ ಸಮುದಾಯಗಳೂ | ಗಿರಯೈಶ್ವತ್—
ಪರ್ವತಗಳೂ | ಅಭ್ವಾ—ಇತರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳೂ | ದ್ಯೌಶ್ವಾಸಃ—ದೃಢವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ | ಕಿರಣಾ
ನ—(ಸೂರ್ಯನ) ಕಿರಣಗಳಂತೆ | ಐಜನ್—ನಡುಗಿರುವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ಅಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಭಯವುಂಟಾಗಲು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನೀನು ತಕ್ಷಣವೇ
ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗಿ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಒದಗಿದ್ದ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡಿದೆ. ನಿನ್ನ ಭಯದಿಂದಲೇ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಭೂತಗಳೂ, ದೃಢವಾಗಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳೂ ಕೂಡ,
ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ, ಕಂಪಿಸಿರುವು.

English Translation.

O Indra, you are the mighty one, who becoming manifest in the
hour of alarm, sustained, by you energies, heaven and earth; then
through fear of you, all creatures and the mountains, and all other vast
and solid things trembled like the rays of the Sun.

|| ಏತೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಜಜ್ಞಾನಃ—ತೆದಾನೀಮೇವ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಆಗಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆನುಗುಣವಾದ ಆಕಾರವೂ ಆಯುಧವೂ
ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಕಟವಾದವನು.

ಶುಷ್ಕೈಃ—ಕತ್ತುಣಾಂ ಶೋಷಕೈರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಅಥವಾ ನಡುಗು
ವಂತೆ ಮಾಡುವ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ. ಶುಷ್ಕಶಬ್ದವು ಓಜಾ, ಪಾಜಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೨-೯).

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ-ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೈ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಜಜ್ಞಾನಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತ ಪದವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯಾ-ಮಹತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈವ ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೩) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರೆ ಗೃಹವಾಣಾಣಾದಿಗಳು ಎಂದೂ. ಅಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ಮೊದಲಾದ ಮೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ ೨-೨೪) ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡವಸ್ತುಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ದ್ವಿಶ್ವಾಸಃ-ದ್ವಿಶಾಃ ಬಲವಾದವು. ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಪ್ರಸವಾದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಕರಾರವೂ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ಷಕಾರವೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಶ್ವಾಸಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವು.

ಕಿರಣಾಃ - ಕೀರ್ಯಂತೇ ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ ರಸ್ಮಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು (ನಿ. ೧೧-೫) ರಸ್ಮಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈವ ರಸ್ಮಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ನ-ಇವ. ಉಪಮಾರ್ಥಕವು. ಯಾಸ್ಮಿರು ಇವಮಿವ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಉಪಮಾ ವಾಚಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಪಾಠಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೩-೧೩.) ಸ್ತಂಭ ಸ್ತಾವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಾತಪ್ರಾಯಃಪ್ತಾತ್ ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನಸ್ಯಾವಕ್ರವ್ಯಕ್ತಾತ್, ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಿರಣಾ ನ ಐಜಸೌ - ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಕಂಪಿಸಿದವು : ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಅಚಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ವಾಯುವುಂಡಲದ ಮಾಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ವಾಯುವಿನ ಚಲನೆಯಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ತೋರುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಬಿಂಬವು ಸ್ವತಃ ಚಲಿಸುವಾಗ ಆ ಬಿಂಬವು ಚಲನರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಜಲವು ಚಲನಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ತೋರುವುದು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಬೇಕು.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾಃ !

ಇಂದ್ರ-ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಜ್ಞಾನಃ-ಜನೀ ಪ್ರಾತುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ವಿವಕ್ಷ್ಯಾವಾದಿವಾಗ ಲಿಟ್ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜ್ಞಾ. ಜನ್+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಮಹನಜನ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಸ್ವಾನಿವದಾದೇಶ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾನಜಿಗೆ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾವದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಜಜ್ಞಾನ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾನಜ್ಞಾ ಚಿತ್ತಾದುದು

ರಿಂದ ಚಿತ್ತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬುದು ಸಮಸ್ತವಾದ ಪದ ಸಮಸ್ತಪದದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಜ್ಜಾನೇ ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದು ಛಾಂದಸ್ಯಯೋಗ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ವೈತ್ವ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಎಂದು ಸಮಾಸಮಾಡಿವಾಗ **ದಿವೋ ದ್ಯಾವಾ** (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ **ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚ** (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಗಳಿಗೆ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್—ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಳ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠಿಗೆ ಲಃ.

ಅಧ್ಯಾ—ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಭವಂತಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತೀತಿ ಅಧ್ಯಾ ಮುಪಾಂತೇ (೬೪೧) ಹೊರಗೂ ಸದ್ಭಾವನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು (ಎಂದರ್ಥ) ಆಜ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಬೆಗಿ ಲೋಪ. ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಅಭ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಜ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾಪ್ನುರ್ಭಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ನಜ್ ಭುವೋ ಡಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ಯವಿಧಾನದಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತುವಿನ ಬೆಗಿ ಲೋಪ. ಅಭ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾಕ್ವ ರನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ನುರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಅವೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ. ನಜ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಿರಣಾಃ—ಕೀರ್ಯಂತೀ ವಿಶ್ವಿಸ್ತಂತೇ ಇತಿ ಕಿರಣಾಃ ಕ್ವ ವಿಶ್ವೇವೇ ಧಾತು. ಋತೇ ಇದ್ವಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಉರಣ್ ರಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಕ್ವ ಪ್ವ ವ್ಯಜಿ ಮಂದಿ ನಿಧಾಜ್ ಭ್ಯಃ ಕ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೬-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯ ಯುಷ್ಮೋರನಾಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಟಾ ಕುಪ್ಪಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಕಿರಣ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಜಃ—ಏಜ್ ಕಂಸನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಹಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಝೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಾರಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಅದಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಟತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೂ ಆಟಾಗಮಕ್ಕೂ ವೃದ್ಧಿ ಏಕಾವೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಜಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಜಾದಿ ಲೋಪೇ ವಿಧಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಟಾಗಮವು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಏಕಾವೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಏಕಾ ದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಯದ್ಧರೀ ಇಂದ್ರ ವಿವ್ರತಾ ವೇರಾ ತೇ ವಜ್ರಂ ಜರಿತಾ
ಬಾಹ್ಲೋರ್ಧಾತ್ |

ಯೇನಾವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ ಅಮಿತ್ರಾನ್ಪುರ ಇಷ್ಲಾಸಿ ಪುರು-
ಹೂತ ಪೂರ್ವೀಃ || ೨ ||

|| ಸವಾಚಃ ||

ಆ | ಯತ್ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಇಂದ್ರ | ವಿವ್ರತಾ | ವೇಃ | ಆ | ತೇ | ವಜ್ರಂ |
ಜರಿತಾ | ಬಾಹ್ಲೋಃ | ಧಾತ್ |

ಯೇನ | ಅವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ | ಇತ್ಯವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ | ಪುರಃ |
ಇಷ್ಲಾಸಿ | ಪುರುಹೂತ | ಪೂರ್ವೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯದ್ಯದಾ ವಿವ್ರತಾ ವಿವಿಧಕರ್ಮಾಣಾಂ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾನಾ ವೇಃ ರಥ
ಆಗಮಯಸಿ | ರಥೇ ಯೋಜಯಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಂ ತೇ ತವ ಬಾಹ್ಲೋರ್ಹಸ್ತಯೋಜರ್ಪಿತಾ
ಸ್ತೋತಾ ವಜ್ರಮಾ ಧಾತ್ | ಸೋತ್ರೇಣ ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಾ ಸ್ತುತೇ ಪ್ರಯತ್ನಮಂತರೇಣ ವಜ್ರಂ
ತ್ವದ್ವಸ್ತೇ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ ಪ್ರೇಷಿತಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ಅಮಿತ್ರಾನ್
ಶತ್ರುನ್ಯೇನ ವಜ್ರೇಣೇಷ್ಲಾಸಿ ಅಭಿಗಚ್ಛಸಿ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿಯರ್ಜಮಾನ್ಯಿರಾಹೂತ
ತ್ವಂ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ವೀಃ ಪುರೋಽಸುರಪುರಾಣೆ ಭೇತ್ತುಮಭಿಗಚ್ಛಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಿವ್ರತಾ | ವ್ರತಮಿತಿ
ಕರ್ಮನಾಮ | ವಿವಿಧಂ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ತು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಬಹುಮ್ರೀಣಾಂ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೇಃ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಪಾದನೇಷು | ಅಂತರ್ಭಾ-
ವಿತನ್ಯರ್ಥಾಚ್ಚಾಂದನೇ ಲಜಾ ಸಿಪ್ಯದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛ್ರೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಚ್ಛೋಗೇಶ್ವರೇ-

ತ್ಯದಧಾವಃ | ಧಾತ್ | ದಧಾತೇಶ್ಚಾಂದಸೇ ಲಾಜ್ಞಾ ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲಾಕ್ | ಪೂರ್ವವದದಧಾವಃ | ಅವಿಹಯತಕ್ರತೋ | ಹರ್ಯತಿಃ ಪ್ರೇಪ್ನಾಕರ್ಮಣಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೭೧೭ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ | ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ವಿಹರ್ಯತೋಽನಭಿಲಷಿತಃ | ಅವಿಹರ್ಯತೋಽಭಿಲಷಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ | ನ ಸಂತಿ ಮಿತ್ರಾಣ್ಯೇಷ್ಟಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ನಇಶೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಸದಾದ್ಯದಾತ್ರೈಂ | ಇಷ್ಟಾ ಸಿ | ಇಷ ಅಭೀಕ್ಷ್ಯೇ | ಅತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ | ಸಿಪಃ ಸಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರೈ ತಸ್ಮೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ! ಯತ್-ಯಾವಾಗ | ವಿವ್ರತಾ-ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ಹರಿ- (ನಿನ್ನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಆ ವೇದೇ-ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದಿಯೇ (ಆಗ) | (ಹೇ) ಅವಿಹರ್ಯ-ತಕ್ರತೋ-ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡಬಲ್ಲವನೇ (ಇಂದ್ರನೇ)! ಅಮಿತ್ರಾನ್-ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಯೇನ-ಯಾವ ವಜ್ರದಿಂದ | ಇಷ್ಟಾ ಸಿ-ಎದುರಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಮತ್ತು) | ಪುರುಹೂತೇ-ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವೀಃ-ಅನೇಕವಾದ | ಪುರಃ-ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ಇಷ್ಟಾ ಸಿ-ಎದುರಿಸುತ್ತೀಯೋ | ತೇ-ಅಂತಹ ನಿನ್ನ | ಬಾಹ್ಯೋಃ-ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಜರಿತಾ-ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಜ್ರಂ-ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಆ ಧಾತ್-ಇಹುತ್ತಾನೆ ||

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ನಿನ್ನನ್ನು ಅನೇಕರು ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ಯಾವಾಗ ರಥಕ್ಕೆ ಕುಮರಿಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತೀಯೋ ಆಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದೊಡನೆ, ವಜ್ರಾಯುಧವು ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅವರ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation.

Indra, when you harness your variously-moving horses, your praiser places your thunderbolt in your hands; performer of undesired (of enemies) acts, you assail your enemies, and glorified by many destroy their numerous cities.

|| ವಿವೇದ ವಿಪ್ರಮನು ||

ವಿವ್ರತಾ-ವೃತ್ತಮತಿ ಕರ್ಮನಾನು | ವಿವಿಧಂ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ವ, ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಾಣ್-ಬಹು ವಿಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು | ಎಂದೆ ಅರ್ಥವು. ವ್ರತ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದೂ ನಾಶಕವಾಗಿಯೂ

ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದು ಈ ಶಬ್ದವು ಅಪಃ, ಅಪ್ಪಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ವ.ಧ್ಯದಲ್ಲ (೩-೧) ಸೂತನಾಗಿರುವುದು.

ಹರೇ—ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. ಯಾಸ್ವರು ಆತ್ಮಃ, ಹಯಃ, ಅರ್ವಾ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳ ವ.ಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವು. ಆದರೆ ದೇಶೋತ್ತರಾಣ್ಯಾದಿ ಸ್ಥೋತ್ರಪದ್ಯೋಜನಾನೀತ್ಯಾಚೇಕ್ಷತೇ ಸಾಹಚರ್ಯಜ್ಞಾನಾಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ, ಹರೇ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (೧) ರೋಹಿತೋನ್ಯಗ್ನೇಃ (೨) ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ (೩) ರಾಸಭಾವಶ್ಮಿನೋಃ (೪) ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಠಃ (೫) ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ (೬) ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಪಸಃ (೭) ಶ್ಯಾನಾಃ ಸವಿತುಃ (೮) ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ (೯) ನಿಋತೋ ವಾಯೋಃ (೧೦) ಎಂದು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ವಾಹನವನ್ನು ಹರೇಶಬ್ದವು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜರಿತಾ—ಸ್ತೋತಾ. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು. ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವರ ನಾಮಗಳ ವ.ಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವೂ ಸೂತನಾಗಿರುವುದು.

ಪುರುಹೂತ—ಪುರುಭಿರ್ಯಜಮಾನ್ಯರಾಹೂತೇ. ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರಾದ ಒಬ್ಬ ಮಂದಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವರು. ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅವಿಹರ್ಯತಕ್ರತೋ—ಹರ್ಯತಿಃ ಪ್ರೇಷ್ಠಾಳರ್ಮ (ನಿ. ೭-೧೭) ಪ್ರೇಷ್ಠಿತಕರ್ಮಣ್, ಅಥವಾ ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತೋಃ ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ವಿಹರ್ಯತೋನಭಿಲಿಖಿತಃ | ಅವಿಹರ್ಯತೋನಭಿಲಿಖಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹರ್ಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿಸು, ಅಭಿಲಾಷೆಪಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ವಿಹರ್ಯತಃ ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಾಷೆ ಇಲ್ಲದ ಎಂದರ್ಥವು. ಅವಿಹರ್ಯತಃ ಎಂದರೆ ಅದಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಿಖಿತವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಭಿಲಿಖಿತಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದು.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹರೇ—ಹರೇ ಎಂಬುದು ಈಕಾರಾಂತವಾದ ದ್ವಿವಚನ ಈದೂದೇದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವೃತಾ—ವೃತನೆಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ವಿವಿಧಂ ವೃತಂ ಯಯೋಃ ತೌ ವಿವೃತೌ. ಸಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಭ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

వేఱే—వి గతప్రచనణాంశ్చ కన బూదనేనః, ధాతు. గణపర్ణస్య ఇదర ఆర్థదర్శి తఃకర్ణాకతనాగివ. ణ్యధ్వృళ్ళ ఈ ధాతువిన మేలెలి వర్ణమూనాభ్రదర్శి భందసి లూజ్ లజ్ లిటిః ఎంబుదరిం లజ్. మధ్యమపురుక వికవచనదర్శి సిన్, ఇతేశ్చ సూత్రదిం ఇకారకృ లోణప. అదాదియామదరిం అది స్వేష్టతిభ్యః తవః ఎంబుదరిం తస్మి గే లుక్. సిన్ నిమిత్తకవగా ధాతువిగే గుణ బతులం భంవస్య మాజ్ యోగేగ్లృపి ఎంబుదరిం అంగక్తి అడాగమ బరువుదిట్ట. వేఱే ఎంబు రుణవగాగుత్తదే. యజ్ ఎంబు హిందే ఇరువుదరిం యద్వృత్తాన్ని త్యం ఎంబుదరిం నిఘాతస్వతివేధ బరువుదరిం ధాతుస్వర లుగయూత్తదే.

జరితా—జ్ఞానా వయోగఃసానో ధాతు. ఇల్లి స్మృతికర్మాదర్శి స్మృత్యేతనాగివ. కర్తృధర్మదర్శి త్వజ్ వ్యక్తయ. చలదియాదుఃదరిం ఇడాగమ. ఆర్థధాతుకవారుదరిం తస్మివైత్తనాగి ధాతువిగే గుణ. టితే ఎంబుదరిం అంతోఽదాత్తనాగుత్తదే

ధాత్—ఉధాజా ధారణశ్చోఽణయోః ధాతు. హిందినంతేయే భందసిలూజ్—సూత్రదిం లుజ్. ప్రథమపురుక వికవచనదర్శి తినా ప్రక్తయ. ఇతేశ్చ సూత్రదిం అదర ఇకారకృ లోణప జ్ఞేః సిజ్ ఎంబుదరిం ప్రాప్తవాద సిటిగే గాతిస్మాఘాభుభ్యః—సూత్రదిం లుక్ బతులం భంవస్య-మాజయోగేగ్లృపి సూత్రదిం అదభావ. ధాత్ ఎంబు రుణవగాగుత్తదే. నిఘాతస్వర బరుత్తదే.

అవియోగతక్రమో—హయోః ప్రేష్నాకర్మా (నిరు ౬-౧౬) ఎంబు యాస్వరు ఖేరలు త్తారే. (అత్యంతేఽప్యం చింధర్) హయో గతికాంత్యోః ధాతు. ఇల్లియూ కంతి ఎంబరే అథిలజి ఎంబధర్. వియోగతః అనభిలపితః (ఇచ్చే ఇల్లదవను ఎంబధర్) వియోగతః న భవతి ఇతి అవియోగతః అభిలపితః (ఇచ్చేపట్టివను ఎంబధర్.) తాద్యకః క్రతః కర్మ యస్య సః తథోఽక్రః (ఆరితియాద ఇచ్చేపట్టిరువ కర్మాప్యకవను ఎంబు తాప్తయ)) సంబుదియల్లి ద్రస్యస్య గుణః ఎంబుదరిం గుణబండాగ నిఘాతద సరదర్శిరువుదరిం సులోణప బరుత్తదే ఆమంత్రిత్యే జే ఎంబుదరిం నిఘాతస్వర బరుత్తదే.

అమిత్రాన—న సంతి మిత్రాణి పిశ్చితి అమిత్రాః తానా అమిత్రానా నశాణిః జరమరమిత్రే మృతాః (పా. సూ. ౬-౩-౧౬) ఎంబుదరిం కుత్తరేపద ఆద్యుదాత్తస్వర బరుత్తదే.

ఇష్టాసి—ఇష ఆఘోక్ష్యోః ధాతు. ఇల్లి గత్యధర్మదర్శి ప్రయోక్తనాగివ. లిహ్ మధ్యమపురుక వికవచనదర్శి సిన్ ప్రక్తయ క్ర్యాదిభ్యః త్వా ఎంబుదరిం ర్వా వికరణ అత్వాద.దరిం ఇదక్తి హద్వద్వావ బరుత్తదే ఆదమదరిం లభణపర్ణగుణ ఎరువుదిట్ట రజాభ్యాం గోణిః సమానసదే సూత్రదిం అదక్తి ఇత్. ఇష్టాసి ఎంబు రుణవగాగుత్తదే. సిన్ నిత్వామఃవేంబ ఆమనాత్త. అగ వికరణ స్వర లుగయూత్తదే. యేణ ఎంబు హిందే ఇరువుదరిం యద్వృత్తాన్ని త్యం సూత్రదిం నిఘాతస్వతివేధ బరుత్తదే. || ౩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ತ್ವಂ ಸತ್ಯ ಇಂದ್ರ ಧೃಷ್ಣುರೇತಾನ್ತ್ವಮ್ಭುಕ್ತ್ವಾ ನರ್ಯಸ್ತ್ವಂ
ಷಾಟ್ |

ತ್ವಂ ಶುಷ್ಣಂ ವೃಜನೇ ಸೃಷ್ಟ ಆಣೌ ಯೂನೇ ಕುತ್ಸಾಯ
ದ್ಯುಮತೇ ಸಚಾಹನ್ || ೩ ||

|| ಸವನಾಶ್ವ ||

ತ್ವಂ | ಸತ್ಯ | ಇಂದ್ರ | ಧೃಷ್ಣುಃ | ಏತಾನ್ | ತ್ವಂ | ಋಭುಕ್ತ್ವಾಃ | ನರ್ಯಃ |
ತ್ವಂ ಷಾಟ್ ||

ತ್ವಂ | ಶುಷ್ಣಂ | ವೃಜನೇ | ಸೃಷ್ಟೇ | ಆಣೌ | ಯೂನೇ | ಕುತ್ಸಾಯ | ದ್ಯುಮತೇ |
ಸಚಾ | ಅಹನ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಸು ಭವಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಾನ್ ಶತ್ರುನಭಿಗತಃ
ಸನ್ ದೃಷ್ಟುಶ್ಚೇಷಾಂ ಧರ್ಷಯಿತಾ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ | ಕಿಂಚಿತ್ತ್ವಮ್ಭುಕ್ತ್ವಾ ಋಭುಣಾಮಧಿಸತಿಃ | ತೇಷು
ಕೃತನಿನಾಸೋ ವಾ | ಯದ್ವಾ | ಮಹನ್ನಾನ್ವೈತತ್ | ಮಹಾನ್ವವ್ಯದ್ವೋಽಸಿ | ನರ್ಯೋ ನೈಭ್ಯೋ
ಹಿತಃ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಷಾಟ್ ಶತ್ರುಣಾಮಧಿಭವಿತಾ | ಹಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ | ವೃಜನ ಇತ್ಯಾದೀನಿ
ಶ್ರೀಣಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಾನಿ | ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ವಿಶೇಷಣೇ | ವೃಜನೇ ವರ್ಜನಯುಕ್ತೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹಿ
ವೀರಾಃ ಪುರುಷಾ ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ | ಸೃಷ್ಟೇ ಸಂಪರ್ಚನೀಯೇ ವೀರ್ಯೋದ್ಯಮಂ
ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯೇ | ಏವಂವಿಧ ಆಣೌ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ದ್ಯುಮತೇ ದೀಪ್ತಿಮತೇ ಯೂನೇ ತರುಣಾಯ ಕುತ್ಸಾಯ
ಸಚಾ ತ್ವಂ ಸಹಾಯೋ ಭೂತ್ವಾ ಶುಷ್ಣಂ ಶೋಷಯಿತಾರಮೇತತ್ಪಂಜ್ರಮಸುರಮಹನ್ | ಅವಧೀಃ ||
ಋಭುಕ್ತ್ವಾಃ | ಋಭುರಿತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಭಾತಿ | ಯದ್ವಾ | ಋತೇನ ಯುಕ್ತೇನ

ಭಾತಿ ಭವತೀತಿ ವಾ ಋಭುಃ | ಉರುಶಬ್ದೇ ಋತಶಬ್ದೇ ನೋಪಪದೇ ಭಾತೇರ್ಭವತೇರ್ವಾ ಮೃಗಯ್ಯಾ-
ವಯಕ್ಶ | ಉ. ೧-೩೮ | ಇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಋಭಾವಕ್ಶ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಕ್ಷಯತಿರೈಶ್ವ-
ರ್ಯಕರ್ಮಾ | ತೇಷಾಮಿಷ್ಯ ಇತ್ಯೈ ಭುಕ್ವಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ತೇಷು ನಿವಸತಿತಿ
ಪತೇಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೨ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದಪಿ ಭವತಿ |
ಟಿಲೋಪಶ್ಚ | ಸೌ ಪಥಿಮಥೈ ಭುಕ್ವಾಮಾತ್ | ಪಾ. ೭-೧-೮೫ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಪಾಟ್ | ಸಹ ಅಭಿಭವೇ | ಛಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ ಕೇವಲಾದಪಿ ಜೈಃ | ಪತ್ವಂ ಛಂದಸಂ | ದ್ಯುಮತೇ |
ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ತಿರಸ್ಮಿನ್ನಸ್ತೀತಿ ದ್ಯುಮಾನ್ | ಸ್ಯಾದಿಷ್ಟಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ದಿವ
ಉದಿತ್ಯುತ್ವಂ | ದ್ರಸ್ತನುಡ್ಯಾತ್ಮಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ || .

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಯೈ—ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವನು | ಏತಾನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
(ಎದುರಿಸಿ) | ದೈಷ್ಟ್ಯಃ—ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು (ಅವಮಾನಮಾಡುವವನು) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಋಭುಕ್ಷಾಃ—
ಋಭುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು, ಋಭುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. ಅಥವಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನು ನರೆಯೋ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ
ಹಿತಕರನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪಾಟ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು | ವ್ಯಜನೇ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತವಾದ | ಪೈಷ್ಠೇ—(ವೀರರಿಂದ ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪ್ರಾಶ್ನವ್ಯವಾದ | ಆಣ್—
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮತೇ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ | ಯೋನೇ—ತರುಣನಾದ | ಕುತ್ಸಾಯೆ—ಕುತ್ಸನಿಗೆ |
ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಚಾ—ಸಹಾಯಕನಾಗಿ | ಶುಕ್ಲಂ—ತೋಷಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶುಕ್ಲನೆಂಬ ಅಶ್ವವನ್ನು |
ಅಹನ್—ವಧನಾಡಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವನು. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ಋಭುಗಳಿಗೆ
ಅಧಿಪತಿಯು, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅವಮಾನಮಾಡುವವನು ಮತ್ತು ಅಪಜಯ ಮಾಡುವವನು. ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ತರುಣನಾದ ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಶುಕ್ಲನೆಂಬ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ವಧೆಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

Indra, you are the best of all beings, the assailer and humiliator (of
your enemies), the chief of Ribhus, the friend of man, the subduer of
enemies; you aided the young and illustrious Kutsa and killed Sushna, in
the deadly and close-fought battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸತ್ಯೈ—ಸತ್ಯ ಭವಃ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವ್ಯಃ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದವನು. ಘೋರವಾದವನು.

ಯಥುಕ್ಷಾಃ—ಯಥೂಣಾಮಧಿಪತೀ, ತೇಷು ಕೃತನಿವಾಸಃ, ಅಥವಾ ಮಹನ್ಯಾಮೈತತ್, ಮಹಾನ್ ಪ್ರವೃದ್ಧೋಽಸಿ. ಮುಖ್ಯಗಳೆಂದರೆ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅಷ್ಟಮಟ್ಟಿನ ಬುದ್ಧಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು, ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಭ್ಯಃ ನೋದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ಯಾವಃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ ೩-೧೩)

ಧೃಷ್ಟಾಃ—ಧರ್ಷಯತಾ, ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಾಲಾಗಿ ನಿಂತು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವನು. ಓಡಿಸುವವನು.

ನಯಾಃ—ನ್ಯಭ್ಯೋ ಹಿತಃ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಪಾಟಿಃ—ಶತ್ರುಣಾಮಧಿಭನಿತಾ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು.

ಶುಷ್ಕಂ—ಶೋಷಯತಾರನೀತಜ್ಜಂಜ್ವಮಸುರಂ. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ದಿದ್ದ ಶುಷ್ಕನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಶುಷ್ಕನೆಂಬವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.

ವೃಜನೇ—ವರ್ಜನಯುಕ್ತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹಿ ವೀರಾಃ ಪುರುಷಾಃ ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ, ಶೂರರಾದವರು ತಮ್ಮ ಶೂರರ ಹೆಗ್ಗು ತೊರೆದು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯುದ್ಧವೆಂದು ವೃಜನರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸೆಯು ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು.

ಆಣಿಃ—ಸಂಗ್ರಾಮೇ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ: ಪೃಕ್ಲೇ, ವೃಜನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಕೂಡ ಸಂಗ್ರಾವಃ ವಾಚಕವೆಂದು ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಸಂಗ್ರಾವಃ ಪರನಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಕ್ಲೇ, ಆಣಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು (ನಿ. ೩-೯) ಷಾತಮಾಡಿ ಇರುವರು. ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಂ ವೃಜನೇ ಪೃಕ್ಲೇ ಆಣಿಃ ಎಂಬ ಈ ಶುಕ್ಲವೇ ಉದಾಹರಿಸಿ ಆಣಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾವಃಪರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಪದಾ ||

ಮುಖ್ಯಕ್ಷಾಃ—ಮುಖ್ಯರಿತ ಮೇಧಾವಿನಾಮಃ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವ) ಉರು ಮಿರ್ಷೀಣಂ ಭಾತಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು) ಅಥವಾ. ಮುತೀನ, ಯಜ್ಞೇನ ಭಾತಿ. ಭವತೀತಿ ವಾ ಮುಖ್ಯಃ (ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು, ಅಥವಾ ಅಗುವವನು; ಇರುವವನು) ಉರುಲಬ್ಧ ಅಥವಾ ಮುತಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ದೀವೌ ಅಥವಾ ಭೂ ಸತ್ವಾಯಾಂ ಧಾತುವಿಗೆ ಮೈಗಯ್ಯಾದಯಿಕ್ಲ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುಪ್ರತ್ವಯ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಪೂ ಅದರಿಂದಲೇ ನಿವಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಲಯಃತಿಶ್ಚಿತ್ತರ್ಯಕರವಾಃ.

(ಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಧಾತುವು ವಜ್ರಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ತೇಷಾಂ ಈಷ್ಟೇ ಇತಿ ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಅಥವಾ ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಸುಭುಕು ನಿವಸತಿ ಇತಿ ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಪತೇಸ್ಯ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿದಿಸಲ್ಪಡುವ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಉಪಾದಿಯ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿಲೋಪವೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಭುಕ್ತೀಂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಪಥಿವುಭ್ಯುಭುಕ್ತಾನುಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮಬರುತ್ತದೆ ಇತೋತ್ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೆಕ್ಕ ಅಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ ವಿಸರ್ಗ. ಸುಭುಕ್ತಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧ್ಯಷ್ಟುಃ—ಇದ್ಯಷ್ಟಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಯೈಃ ಧಾತು ತ್ರೈಸಿಗ್ವಿಧಿ ಧ್ಯುಷಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಧ್ಯಷ್ಟುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಯೋಃ—ನರಾಯ ಹಿತಃ ನಯೋಃ ತಸ್ಯೈ ಹಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಯತೋಲ್ಯನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಪಿಃ—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು ಭಂದಸಿ ಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಸಹಭಾವನಿಗೂ ಲ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವ್ಯದಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಹ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪತ್ಯವು ಭಂದಸನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಹೋರ್ಥಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧತ್ಯ ಜಲಾಂ ಜಶೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಪ್ತ್ವ ನಾವಸಾನೇ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ರ್. ವಾಪಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ಯುಮತೇ—ದ್ಯೌಃ ದೀಪ್ತಿಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ಮೀತಿ ದ್ಯುಮಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುವಾ ಸ್ತಾದಿಪ್ರಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪವಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ದಿವ ಉತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತ ಯಣಾದೇಶ. ದ್ಯುಮತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಶಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯಚ್ಯಾಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ, ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಲೋಪ. ದ್ಯುಮಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಇತ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಿಭ್ಯಃ ಕಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬಿಗಿ ಲುಕ್ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯವಾದ ತಿಗಿ ಲೋಪ, ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಹನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಹ ತ್ವದಿಂದ್ರ ಚೋದೀಃ ಸಖಾ ವೃತ್ರಂ ಯದ್ವಜ್ರಿನ್ಯುಷ-
ಕರ್ಮನ್ನು ಭಾಃ |

ಯದ್ ಶೂರ ವೃಷಮಣಃ ಪರಾಚೈವಿ ದಸ್ಯೂರ್ಯೋನಾ-
ವಕೃತೋ ವೃಥಾಷಾಟ್ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ವತ್ | ಇಂದ್ರ | ಚೋದೀಃ | ಸಖಾ | ವೃತ್ರಂ | ಯತ್ | ವಜ್ರನ್ |
ವೃಷ್ ಕರ್ಮನ್ | ಉಭಾಃ ||

ಯತ್ | ಅ | ಶೂರ | ವೃಷ್ ಮಣಃ | ಪರಾಚೈಃ | ವಿ | ದಸ್ಯೂನ್ | ಯೋನಾ |
ಅಕೃತಃ | ವೃಥಾಷಾಟ್ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಹ ತ್ವಂ ಖಲು ಸಖಾ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಸಹಾಯಃ ಸನ್ ತ್ವತ್ತ್ವೆಸಿದ್ಧಂ ಧನಂ ಜಯಂ .
ಲಕ್ಷಣಂ ಯಶೋ ವಾ ಚೋದೀಃ | ಪ್ರೇರಿತವಾನ್ | ಅಕಾರ್ಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ವೃಷಕರ್ಮನ್
ವೃಷ್ಪೃದಕಸೇಚನರೂಪಕರ್ಮೋಪೇತ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ವೃತ್ರಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾವರೀತಾರಂ
ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಶತ್ರುಂ ಯದ್ಯದೋಭಾಃ ಅತುಭಾಃ ಅಹಿಂಸೀಃ | ಅಸಿ ಚ ಹೇ ಶೂರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರೇರಕ
ವೃಷಮಣಃ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಮನಸ್ಕೇಂದ್ರ ವೃಥಾಷಾಟ್ ಅನಾಯಾಸೇನ ಶತ್ರುಣಾಮುಭಿಭವಿತಾ ತ್ವಂ
ಯದ್ ಯದಾ ಖಲು ಯೋನೌ ವಿಲಕ್ಷ್ಮಿಮಿಶ್ರಣೀಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ದಸ್ಯೂನ್ಯುಕ್ತಸ್ಯೋಪಕ್ಷಯಿತ್ಸನ-
ನ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುನ್ಪರಾಚೈಃ ಪರಾಗಮನ್ಯೈರ್ವ್ಯಕ್ತತಃ ಪರಾಜ್ಮುಖಾ ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ವ್ಯಜ್ರಿನಃ |
ಶದಾನೀಂ ಕುತ್ಸಃ ಸರ್ವಂ ಯಶಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚೋದೀಃ | ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲುಜಾ
ನೇಟೀತಿ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಉಭಾಃ | ಣಭ ತುಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಲಜಾ ಸಿಪಿ

ತಲೋಪಶ್ಯಾಂದಸಃ | ಬಬಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಪರಾಚ್ಛಿರಿತ್ಯೇತದವ್ಯಯಂ | ನೀಚೈರುಚ್ಛೈರಿತಿವದಿತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ವರಮಿಶ್ರಃ | ಪರಾಚ್ಛೈಃ ಪರಾಂಚ್ಛೈರಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೧. ೧೧-೨೫ | ದಸ್ಯೂನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಸಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವೇತ್ಯೋಕಾರಸ್ಯ ಸಾನುನಾಸಿಕತಾ | ಅಕೃತಃ | ಕೃತೀ ಭೇದನೇ | ಲಜ್ಞ ಸಿಪಿ ತುದಾದಿತ್ಯಾಚೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಶೇ ಮುಜಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮಾಗಮಸ್ಯಾಭಾವಃ | ಕಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

(ಹೇ) ವ್ಯಷಕರ್ಮನ್—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನೇ) | ವೃತ್ರೇ—(ಕುತ್ಸಶತ್ರುವಾದ) ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಉಧ್ವಾಃ—ಹಿಂಸಿಸಿದೆಯೋ | (ಮತ್ತೂ) ಶೂರ—ಶೂರನಾದ | ವ್ಯಷಮಣಿ—ಇನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಚನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಥಾಪಾಪಿ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ ನೀನು | ಯದ್—ಯಾವಾಗ | ಯೋನ್—ವೀರರು ಸೇರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ದಸ್ಯೂನ್—ಕುತ್ಸನ ಇತರ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು | ಪರಾಚ್ಛೈಃ—ಪರಾಗಮನದಿಂದ | ವಿ ಅಕೃತಃ—ಕತ್ತರಿಸಿದೆಯೋ (ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದೆಯೋ) | (ತದಾ—ಆಗ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ ಹ—ನೀನೇ | ಸಖಾ—(ಕುತ್ಸನಿಗೆ) ಸಹಾಯಕನಾಗಿ | ತ್ಯತ್—ಅದನ್ನು (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಯರೂಪವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು) | ಚೋದೀಃ—ಪ್ರೇರಿಸಿದೆ (ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ, ನೀನು ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನು, ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು. ಈಚ್ಛಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು. ನೀನೇ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಇತರ ಕುತ್ಸನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

Sender of rain and wielder of thunderbolt, you verily animated him to acquire such renown as that which you acquired when you slew Vritra; munificent hero, you easily conquer your foes. you put to flight the Dasys in battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ಯಕ್—ತತ್, ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಧನಂ, ಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಯತೋವಾ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒತವಮಟ್ಟಿಗೆ ಎತ್ತರಿಗೂ ಉಪಯೋಗಕರವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯದಂತೆ ಸಂಪಾದಿಸಲು ತಕ್ಕದ್ದಾದ ಕೀರ್ತಿಯು.

ವ್ಯಷಕರ್ಮನ್—ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಸೇಚನಕರ್ಮೋಪೇತ. ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

ವೃಷಮಾಣಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಮನಸ್ಯ ಅವರವರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು.

ವೃಷಾಪಾಟ್—ಆನಾಯಾಸೇನ ಕತ್ರೋಣಾಮಾಭಿಭವಿತಾ. ಕೊಂಚವೂ ಆಯಾಸಪಡದಂತೆ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಗ್ರಹವಾಗುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪರಾಚ್ಯೈಃ—ಪರಾಗಮನೈಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು; ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು **ಪರಾಚ್ಯೈಃ** ಇತ್ಯೇತದವ್ಯಯಂ ನೀಚೈರುಚ್ಛ್ರೀರಿತಿವತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ತುರು **ಪರಾಚ್ಯೈಃ ಪರಾಂಚನೈಃ** (ನಿ. ೧೧-೨೫) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇರುತ್ತಾರೆ.

1 ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಚೋದೀತಿ—ಚಂದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಃಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಶಾಂತೋಪ. ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಹಾಗ ಚ್ಚೇತಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೀಶ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯ ಲಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಡಾಗಮ ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋದ್ಯಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಸಿಚಿಗೆ ಕಡಾಗಮ ನೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪) ಇಡಾವಿಯಾದ ಸಿಚ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇಟಿ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್-ಯೋಗೇಗ್ನಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಚಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಭ್ಯಾಃ—ಇಭ ತುಃಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ಯಾದಿ ಲಃಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಕ್ಯಾದಿಬ್ಧಿಃ ಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಅಪಿತಾ ನಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಜಿತ್ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್-ಯೋಗೇಗ್ನಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ವಾಸ್ತಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ವಿಕರಣದ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರಗಳು ಬಂದರೆ ಉಭ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾಚ್ಯೈಃ—ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರವಿಠ್ಠರು ನೀಚೈಃ ಉಚ್ಛೈಃ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಅನ್ಯಯೋಃ ಹಾಗೆ ಪರಾಚ್ಯೈಃ ಎಂಬುದೂ ಅನ್ಯಯಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಾಚ್ಯೈಃ ಪರಾಂಚನೈಃ (ನಿರು. ೧೧-೨೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದಸ್ಯೂನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ** ಪೂರ್ವಸ್ಯತುವಾ (ಪಾ-ಸೂ-೮-೩-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುವಿನ ಸ್ವೇಪದಲ್ಲರುವ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತಃ—ಕೃತೀ ಘೇದನೇ ಧಾತು. ಲಜನ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಇತಕ್ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ, ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೂ ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣವು ಅಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅಕೃತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಹಿತವಾದರೂ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಕೃತಃ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಥಾಸಾರ್ಥ್—ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ತೋರಿಸಿದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುಸ್ವರಪದ ಪೃಕ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರಾಠಿಷಣ್ಯನ್ದೃಷ್ಟ್ಯ ಚಿನ್ಮರ್ತಾನಾಮಜುಷ್ವಾ |
 ವ್ಯಸ್ಮಸ್ಮಾ ಕಾಷ್ಠಾ ಅವರ್ತೇ ವರ್ಘನೇವ ವಜ್ರಿಙ್ಘ್ರಿಧಿಹ್ಯ-
 ಮಿತ್ರಾನ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್ | ದ್ರಷ್ಟ್ಯ | ಚಿತ್ | ಮರ್ತಾನಾಂ |
 ಅಜುಷ್ವಾ ||
 ನಿ | ಅಸ್ಮತ್ | ಅ | ಕಾಷ್ಠಾಃ | ಅವರ್ತೇ | ವಃ | ಘನಾಽಇವ | ವಜ್ರಿನಾ |
 ತ್ರಧಿಹಿ | ಅಮಿತ್ರಾನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಹ ತ್ವಂ ಖಲು ತ್ಯೇತ್ ತಸ್ಯ ದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ ದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಪ್ಯೇಷಣ್ಯನ್ ರೇಷಣಮನಿಚ್ಛೇನ್ ಏವಂಸ್ತಥಾವೋ ಭವಸಿ | ದೇವತಾತ್ರೇನಾನುಗ್ರಹೀತ್ಯೆತ್ಯಾತ್ | ತಥಾಪಿ ಮರ್ತಾನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಮಾಸ್ತುಕಂ ಶತ್ರುಭಿರಜುಷ್ಯಾವಪ್ರೀತೌ ಸತ್ಯಾಮಸ್ತದರ್ವತೇತ್ಯಸ್ಯದೀಯಾಶ್ಚಾಯಂ ಗಂತುಂ ಕಾಷ್ಠಾ ದಿಕ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಏ ವಃ | ಏವೃತಾಃ ಕುರು | ಯಥಾ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷ್ವಸ್ಯದೀಯಾ ಆಶ್ವಾಃ ಪ್ರತಿರೋಧಮಂತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯೇಥಃ | ಕಿಂಚಿ ತತ್ರತ್ಯಾನಮಿತ್ರಾನ್ ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ಯಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಘನೇವ ಘನೇನ ಕಠಿನೇನ ಪರ್ವತೇನೇವ ವಜ್ರೇಣ ಶ್ವಥಿಹಿ | ಶ್ವಥಯ | ಜಹೀತ್ಯೇಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮರ್ತಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿತ್ರವಾಪ್ರೀತೌ ಸತ್ಯಾಂ ತಸ್ಯ ಶತ್ರುಲ್ದರ್ಭಸ್ಯಾಪ್ಯೇರಿಷಣ್ಯನ್ ರೇಷಣಂ ಹಿಂಸನಮನಿಚ್ಛೇನ್ವರ್ತಸೇ | ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತು ಕುತ್ಸಾದೌ ಪ್ರೀತಿರಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಶತ್ರುವಧಂ ಚಿಕ್ವವೇ | ಅತಸ್ತವ ಪ್ರಿಯಾಣಾಮಾಸ್ತುಕಮರ್ವತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಮತ್ || ತ್ಯೇತ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್ | ರಿಷ್ಯಶಬ್ದಾತ್ ಕೃಚಿ ದುರಸ್ಯುರ್ವವಿಣಸ್ಯುರ್ವಷಣ್ಯತಿ ರಿಷಣ್ಯತಿ | ಸಾ. ೨-೪-೩೬ | ಇತಿ ರಿಷಣ್ಯಾವೋ ನಿಪಾತ್ಯೇತೇ | ನೌಮಾಸೇತ್ಯವಯಪೂರ್ವಪವಕ್ರೈತಿ-ಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ಪೂರ್ವಮತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅವರ್ತೇ ಅವರ್ಣಿಸ್ತಮನನೌ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶಃ | ವನಿಷ್ಠುಷ್ಠಾ ಪಿತ್ತಾದಿಸುದಾಕ್ತ | ಪರಿಶೇಷಾದ್ವಾತುಸ್ಪರಃ | ಘನೇವ | ಮೂರ್ತೌ ಘನಃ | ಸಾ. ೩-೩-೨೭ | ಇತಿ ಕಾಠಿನ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಹಂತೇರಶ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯೇತೇ | ಶ್ವಥಿಹಿ | ಶ್ವಥ್ಯ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಣ್ಯಂತಾಲೋಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ೪ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ ಹ-ನೀನಾದರೋ | ದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ--ದ್ವೈತ್ಯನಾದ | ತ್ಯೇತ್ ಚಿತ್--ಯಾವ ನೋಬ್ಬನಿಗೂ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್--ಹಿಂಸೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಲ್ಲ | (ತಥಾಪಿ--ಹಾಗಾದರೂ) | ಮರ್ತಾನಾಂ-ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ಸಮಗಿ | ಅಜುಷ್ಯಾ--(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಅಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ | ಅವರ್ತೇ-ಅಶ್ವಕ್ಕೆ (ಬೋಗಲು) | ಕಾಷ್ಠಾಃ-ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ಆ--(ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂವಯೂ) ಸುತಲೂ | ಏ ವಃ--ತೆರವಿವಃ | (ಕಿಂಚಿ--ಮತ್ತೂ) | ವಜ್ರಿನ್--ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಮಿತ್ರಾನ್--(೪ ದಿಕ್ಕುಗಳೆರಡು ಸಮ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘನೇವ--ಕಠಿನವಾದ ಪರ್ವತದಂತೆ | ವಜ್ರಿಯುಧದಂತೆ | ಶ್ವಥಿಹಿ--(ವಧವಾದ) (ವಜ್ರದಿಂದ) ಉರುಳಿಸು | [ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ತಂ ಹ-ನೀನಾದರೋ | ಮರ್ತಾನಾಂ--ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ (ಯಾರ ಏನೆಯದಲ್ಲಿದೆಯಾದರೂ) | ಅಜುಷ್ಯಾ--(ನಿನ್ನ) ಅಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ | ತ್ಯೇತ್--ಅವನ ಶತ್ರುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್--ದ್ವೈತ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ | ಅರಿಷಣ್ಯನ್--ಹಿಂಸೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಯಿಲ್ಲದವನು | (ತಥಾಪಿ--ಹಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ) | ಮರ್ತಾನಾಂ--ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ | ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ | ಅವರ್ತೇ--ಅಶ್ವಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಗಳ ಸಂಚರಿಸಲು) | ಕಾಷ್ಠಾಃ--ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ಆ--ಸುತಲೂ | ಏ ವಃ--ತೆರವಿವಃ ಇತ್ಯಾದಿ] ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯ ರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನಿನ್ನ ಅಸ್ತ್ರೀತಿಗೊಳಗಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯರು ದೃಢಚಿತ್ತವುಳ್ಳವರಾದರೂ, ಅವರ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದೂ ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿಯೇ. ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಭಯ ಬಂದಾಗ, ಎಲೈ ವಜ್ರಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಅಸ್ತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡಾಡುವಂತೆ ಅನುಕೂಲವಡಿಸು. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ವಜ್ರದಿಂದ ಕಠಿನವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ, ನಾಶವಾಗಿಸು.

English Translation

Indra, you who are unwilling to harm any resolute mortal, set open all the quarters of the horizon to the horses of us who praise you when we are exposed to the aversion of our enemies; and wielder of the thunderbolt, demolish our foes as with a club.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಿಷಣ್ಯನ್—ರೇಷಣಿಮನಿಚ್ಛನ್ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದವನು.

ಮರ್ತಾನಾಂ—ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಂ ಹೊಗಳತಕ್ಕ, ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರು,

ಏ ಮಃ—ವಿಸ್ತೃತಾಃ ಕುರು | ಯಥಾ ಸರ್ವಾಸು ದಿಷ್ಟು ಅಸ್ತ್ರದೀಯಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಪ್ರತಿರೋಧಮಂತರೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಥಾ ಕುರು. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳು ತಿರುಗಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೈತ್—ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅರಿಷಣ್ಯನ್—ರೇಷಣಿಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ರಿಷಣ್ಯಂತಿ ರಿಷ್ಯ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈತ್ ಏವಶ್ಚಾಮಾಡಿಧಾಗ ದುರಸ್ಯು ದ್ರವಿಣಿಸ್ಸುರ್ವ್ಯಾಷಣ್ಯಂತಿ ರಿಷಣ್ಯಂತಿ (ಋ ಸೂ. ೭-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಿಷಣ್ಯ ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವು ನಿಸ್ವಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ರಿಷಣ್ಯಂತಿ ಇತಿ ರಿಷಣ್ಯನ್ ರಿಷಣ್ಯ ಎಂಬ ಕೃದಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಪದ್ವಿ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ರಿಷಣ್ಯನ್ ಅರಿಷಣ್ಯನ್ ನಜಾಸವಾಗುವುದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಋ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೈತ್—ಅಸ್ತುಚ್ಛಬ್ದದಮೇಲೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್.

ಅವರ್ತೇ—ಮುಧಾತುವಿಗೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನಿನ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಅವರ್ತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಅವರ್ತಾನ್ಯು-

ಸಾವನಶಾಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ವತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಸಪ್ರತ್ಯಯ ದ್ವೀ ಸುಪ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾಶ್ವಿ ಸುಪ್ತಿಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ವಗಣಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೀಷದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಘನೇವ--ಮೂರ್ತ್ಯಾ ಘನಃ (ಸಾ ಸೂ ೩-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾತಿಣ್ಯವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಕವಾಗಿದೆ.

ಶ್ವಘಿಹಿ--ಶ್ವಘಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ನುದ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಆದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕರ್ತೃರಿ ಕಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್, ಶ್ವಘಿಹಿ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

~*~*~*~

‡ ಸಂಹಿಕಾಶಾಃ ||

ತ್ಯಾಂ | ಹ | ತ್ಯದಿಂದ್ರಾರ್ಣಸಾತೌ | ಸ್ವಮಿರ್ಘೈಃ | ನರಃ | ಆಜಾ |
ಹವಂತೇ |

ತವ | ಸ್ವಧಾನ | ಇಯಮಾ | ಸಮರ್ಯ | ಊತಿರ್ವಾಜೇಷ್ಯತ-
ಸಾಯ್ಯಾ | ಭೂತ್ || ೬ ||

‡ ಸಂಹಿಕಾಶಃ ||

ತ್ಯಾಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಅರ್ಣಸಾತೌ | ಸ್ವಃ | ಮಿರ್ಘೈಃ | ನರಃ | ಆಜಾ |
ಹವಂತೇ |

ತವ | ಸ್ವಧಾನಃ | ಇಯಂ | ಆ | ಸಮರ್ಯಃ | ಊತಿಃ | ವಾಜೇಷ್ಯ | ಅತ-
ಸಾಯ್ಯಾ | ಭೂತ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯುಜಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅರ್ಣಸಾತಾವರ್ಣಾನಾಂ ಗಂತ್ಯೇಣಾಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಮಿರ್ಲಾಭೇ | ಮಿರ್ಲಾಭಿತಿ ಧನನಾಮ | ಸುಷ್ವರಣೀಯಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಏವಂಧೂತ ಆಜಾ ಆಜಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ತೈತ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತ್ವಾಮೇವ ನರೋ ಯೋದ್ಧು-
ಕಾಮಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸಹಾಯಾರ್ಥಂ ಹವಂತೇ | ಅಹ್ಯಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಸಾತಿ-
ರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಾದಿಯುದ್ಧೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷ್ಟಿ ನಿರೋಧಕೇನ ವೃತ್ತೇಣ ಸಹ ವರ್ಷ-
ಣಾರ್ಥಂ ತವ ಯದ್ಯುದ್ಧಂ ತತ್ರ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಾಸ್ಯಂ ಪೋತಾಹಯಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಸ್ವಧಾವೋ ಹೇ ಅನ್ನವನ್ ಬಲವನ್ನೇಂದ್ರ ಸಮರ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೀಯು-
ಮೂತಿ ಸ್ವದೀಯಮಿವಂ ರಕ್ಷಣಂ ಆ ಅಸ್ವದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಭೂತ್ | ಭವತು | ನಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾ-
ಮೇಷು ಯೋಗೋತ್ತರತಸಾಯ್ಯಾ ಯೋದ್ಧೃಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾ ಭವತಿ || ತೈತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ | ಅರ್ಣಸಾತ್ | ಋ ಗತ್ | ಬಹುಲವಚನಾದಾಣಾದಿಕೋ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಷಣು ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯಾನೇ ಪ್ರಿನಿ ಜನಸನಖನಾಮಿತ್ಯನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ಯಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಸ್ತರತ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಉವಕೇ ನುಟ್ಟ | ಉ. ೪-೧೯೬ | ಇತ್ಯರ್ಥರಸುತ್ಯಯೋ ನುಡಾಗ-
ಮುಕ್ತ | ಸೀಪೋಪವಸನಾದೀನಾಂ ಭಂದಸಿ ಲೋಪೋ ವಕ್ರವ್ಯಃ | ಮ. ೬-೩-೧೦೯-೬ | ಇತಿ ಸಲೋಪಃ |
ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಪೂರ್ವವದ್ವಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ | ಸ್ವಮಿರ್ಲಾಭೇ | ಸ್ವಶಬ್ದೋ ನೈಷ್ಯಸ್ವರಾ
ಸ್ವರಿತಾಪಿತಿ ಸ್ವರಿತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರೇಣ ಸ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಆಜಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ರವ್ಯಾ
ದಾದೇಶಃ | ಸ್ವಧಾವಃ | ನುತುವಸೋರುತಿ ಮತುಪೋ ರುತ್ಯಂ | ಅತಸಾಯ್ಯಾ | ಅತ ಸಾತೈಗಮನೇ |
ಔಣಾದಿಕಃ ಸಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯಾಡಾಗಮುಕ್ತ | ಅಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ಯೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ |
ಭೂತ್ | ಭಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲಙ್ ಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽ-
ಸೀತ್ಯೇಡಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ಅರ್ಣಸಾತ್- ಹೊರಬಿರುಕವರಿಗೆ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೋರಿರುವವರಿಗೆ) ಲಾಭ
ಧಾಮಕಣಾದ | ಸ್ವಮಿರ್ಲಾಭೇ-ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | ಆಜಾ-ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ | ತೈತ್-
(ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ) ನಿನ್ನನ್ನೇ | ನರಃ-ಯುದ್ಧನೇತ್ರೀಗಳಾದವರು | ಹವಂತೇ-(ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕರೆದು-ತ್ತಾರೆ |
[ಅಥವಾ ಅರ್ಣಸಾತ್-ಉದಕ ಲಾಭವುಳ್ಳ (ವೃತ್ತಾದಿಗಳೊಡನೆ ನಡೆದ) | ಸ್ವಮಿರ್ಲಾಭೇ-ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯ
ವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | ತವ-ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧನಾದ | ಆಜಾ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ತೈತ್-ಆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ)
ನಿನ್ನನ್ನ | ನರಃ-ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಹವಂತೇ-ಪೋತಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ |] ಸ್ವಧಾವಃ-ಪ್ರಯತ್ನನಾದ
ಅಥವಾ ಬಲವನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಾಜೇಷು-ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅತಸಾಯ್ಯಾ-ಯೋದ್ಧೃಗಳಿಗೆ
ನಿನ್ನಿಂ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೋ | ಇಯಂ ಉತಿಃ-ಆತಂ ರಕ್ಷಣೆಯು | ಸಮರ್ಯೇ-
ನಾವು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ (ನಮಗೆ) | ಭೂತ್-ಆಗಲಿ (ಲಭಿಸಲಿ).

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಧನಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯರು ನನ್ನನ್ನು ಸಹಾಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. (ವ್ಯಸ್ಥಿ ನಿರೋಧಕನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ನೀನು ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ) ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಯೋಧ್ಯುಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಅಂತಹ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ನಮಗೆ ಲಭಿಸಲಿ.

English Translation.

Men invoke you, such as you are in the thick-thronged and wealth bestowing conflict. O powerful Indra, may this succour ever be granted in war, worthy to be enjoyed by warriors in battle.

|| ವಿಶೇಷವಚಯಗಳು ||

ಅರ್ಣಸಾತ್— ಅರ್ಣಸಾಂ ಗಂತ್ವೇಣಾಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾಂತಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಳೆಯು ಆಗದೆ ಇರುವಂತೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಳೆಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ ವೀರಪುರುಷರು ಸೇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯುದ್ಧವೆನಿಸಿರುವುದು ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ನಡೆಸಿದ ವ್ಯವಹಾರದ ಫಲವು ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅಂತಹ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಧಾವಃ— ಅನ್ನವನ್, ಬಲವನ್ ವಾ. ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅತಸಾಯ್ಯಾ— ಅನುಸಕ್ತೀಣಾ, ಸತತೆಗಾಮಿನೀ ವಾ. ಕೊಂಚವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಸಮನಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸೈನಿಕರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು (ಊತಿಃ ಅತಸಾಯ್ಯಾ ಯೋದ್ಯಥಃ ಪ್ರಾಸ್ತವ್ಯಾ ಭವತಿ) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಮಯೇ— ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮಯೇಃ ಮರಣಧರ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಯೇಃ ಯುದ್ಧವು. ರಣ, ವಿವಾಹ. ವೊಲಬಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಯುದ್ಧನಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವೂ (ನಿ. ೨-೯) ಸಹಿತನಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ವರ್ಮೀಳ್ತೇ— ಮೀಳ್ತಮಿತಿ ಧನನಾಮ ಸುಷ್ಕು ಅರಣೀಯಂ ಧನಂ ಯಸ್ಮಿನ್. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಧನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಳೆ, ರೇಕ್ಷೆ, ರಿಕ್ಷಂ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೀಳ್ತಮಿತ್ವ

(ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮೀಳ್ಕುಂ, ಮೀಳ್ಕುಂ, ಎಂದು ಈ ಧನವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಆಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದು. ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಿಭಾಸ್ಕರ ವಿಕ್ರಮರು ನಗಡಿರುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಮಾಳ್ಕುಷ್ಟವು ತಿವತವ." ಎಂದು ಸಾತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು " ರುದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ಮೀಳ್ಕುಷಃ ಸಂತಿ ಪುತ್ರಾಃ " " ತಾಂ ಆರುದ್ರಸ್ಯ ಮೀಳ್ಕುಷಃ " ಎಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತಾ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕಾರಾಂತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು " ಮೀಳ್ಕುಃ " " ಮೀಳ್ಕುಷಃ " ಎಂದು ಸಕಾರಾಂತವೆಂದು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಫಿನ್ನ ಫಿನ್ನ ಪಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ಆಕಾರಾಂತ ಮತ್ತು ಉಕಾರಾಂತವಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪಾಠವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ಲೋಕಃ ||

ತೈತ್ಯಾ—ತೈತ್ಯಾ—ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್.

ಅರ್ಣಸಾತ್—ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗುಣದಿಂದ ಉಪಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ಪರದತ್ತಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಗಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರವಾಭ್ಯಾಂ ಹೋ ಳೇ ಸಮಾನಪದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅರ್ಣ ಎಂಬಾಗುತ್ತದೆ. ಪಣ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜನಸನವಿನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಅರ್ಣಾನಾ ಸಾತಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಅರ್ಣಸಾತಿ-ತ್ಸ್ಮಿನ್ ಅರ್ಣಸಾತ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಉದಕೇ ಸುಪಿ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಮಧಾತುವಿಗೆ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆವೇದನೆ ನುಡಾಗಮವೂ ಕೂಡಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬಂದಾಗ ಅರ್ಣ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾತಿಃ ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನವಾದಾಗ (ಅರ್ಣಸಃ ಸಾತಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್) ಪೀಪೋಪವಸನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಲೋಪೋ ವಕ್ರವ್ಯಃ (ಪಾ. ಮ. ೬-೨-೧೦೯-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತುಸ್ವರ (ಅರ್ಣ್) ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಸ್ವರ್ಮಿಶ್ಲೀ—ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದು ಅಪ್ರಯ. ಇದು ನೈಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ (ಫಿ. ಸೂ. ೭೪) ಎಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ ಮೀಸಲಂ ಮಿಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾ—ಅಜಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ರಮಿಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ವಾದೇದ ಬರುತ್ತದೆ. ದಿಶ್ಯುದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ ಬಂದು ಅಜಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾವಃ—ಸ್ವಧಾ ಅಪ್ಪಿ ಅಪ್ಪಿ ಇತಿ ಸ್ವಧಾವಾನ್ ತದಸ್ತಾತ್ಯೈ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತಃ ಸುಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತಃನೋರಃ ಸಂಬಂಧಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುವಿಗೆ ರುಕ್. ಆಕಾರದ ಪರದತ್ತಿರುವುದು

೦ದ ಮಾದುಸಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರಾದೀಕೃತ ಸ್ವಧಾವಲ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಧಾವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಸಾಯ್ಯಾ—ಅತ ಸಾತ್ಯ ಗಮನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಚಾರಿಸಿದ್ದವಾದ ಸಾಯ್ ಪ್ರತ್ಯಯು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಗಮಾ ಅನುಧಾತ್ವಾಃ** ಎಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವಯಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂಕ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲುಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ **ಗಾತಿಸ್ತಾ ಭೂಸಾ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ **ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇ**ಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ಸುರೋ ವಜ್ರಿನ್ಸುರುಕುತ್ಸಾಯ
ದರ್ದಃ |

ಬರ್ಹಿರ್ನ ಯತ್ಸುದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಹೋ ರಾಜನ್ಸರಿವಃ
ಪುರವೇ ಕಃ || ೭ ||

|| ಪದಸಾಹಿ ||

ತ್ವಂ | ಹ | ತ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಸಪ್ತ | ಯುಧ್ಯನ್ | ಪುರಃ | ವಜ್ರಿನ್ | ಪುರು | ಕು-
ತ್ಸಾಯ | ದರ್ದರಿತಿ ದರ್ದಃ |

ಬುರ್ಹಿಃ | ನ | ಯತ್ | ಸು 5 ದಾಸೇ | ವೃಥಾ | ವರ್ಕ್ | ಅಂಹೋಃ | ರಾಜನ್ |
 ವರಿವಃ | ಪೂರವೇ | ಕರಿತಿ ಕಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ಋಷಯೇ ಯುಧ್ಯನ್ ತದೀಯ-
 ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ಕುರ್ವಾಣಿಸ್ತಮೇವ ತೈತ್ ಶಾಃ ಸಪ್ತ ಪುರಃ ತದೀಯಾನಿ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾನಿ
 ನಗರಾಶಃ ದೇವಃ | ವೃದಾರಯಃ | ಅಭ್ಯತ್ತೀರಿತ್ಯೇರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಸುದಾಸ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯ ರಾಜ್ಞೋ-
 ಹೋರೀತತ್ಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಾಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಯದ್ವಿನಮಸ್ತಿ ತದ್ವ್ಯಥಾನಾಯಾಸೇನ ಬರ್ಹಿರ್ನ ಬರ್ಹಿರಿವ
 ವರ್ಕ್ | ಅವ್ಯಣಕ್ | ಅಜ್ಞಿನ ಇತ್ಯೇರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ ಪೂರವೇ ತ್ವಾಂ ಹವಿಷಾ ಪೂರಯತೇ ತಸ್ಯೈ
 ಸುದಾಸೇ ಹೇ ರಾಜನ್ ಸ್ವಾಮಿನ್ನಿಂದ್ರ ವರಿವೋ ಧನಂ ಕಃ | ಅಕಾರ್ಷೀಃ || ತೈತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ವಿಧಕ್ರೇಲ್ವರ್ಕ್ | ದೇವಃ | ದ್ವೈ ವಿದಾರಣೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಲುಗಂತಾಲ್ವಜಾ ಸಿಶ್ಯೋದಾದಿವಕ್ತೇತಿ ವಚನಾ-
 ಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ಹಲ್ವಾನ್ಯುಚ್ಚಿ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಧಾವಃ |
 ಸುದಾಸೇ | ಶೋಧನಂ ದೇವಾತಿತಿ ಸುದಾಃ | ಅಸುನ್ | ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ | ನಿ. ೨-೨೪ | ಇತಿ
 ಯಾಸ್ಯಃ | ವರ್ಕ್ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಲಜಾ ಸಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಲಘೂ-
 ಪಧಗುಣೇ ಪೂರ್ವವತ್ಪಲೋಪಃ | ಅಡಭಾವಶ್ಚ | ಜೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕಃ | ದುಕ್ಯಜ್ಞಾ ಕರಣೇ |
 ಲಾಜಾ ಸಿಪಿ ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತಿ ಚೇಲ್ವರ್ಕ್ | ಪೂರ್ವವತ್ಪಲೋಪಾಡಭಾವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಜ್ರಿನ್ ಇಂದ್ರ—ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪುರುಕುತ್ಸಾಯೆ—ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಮುಷಿಗಿ
 (ಅವನ ಪರವಾಗಿ) | ಯುಧ್ಯನ್—ಅವನ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತೈತ್—ಅ
 (ಅವನ) | ಸಪ್ತಪುರಃ—ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ದೇವಃ—ನೀಳವ (ನಾಶಮಾಡಿದ ಮತ್ತೂ) | ಸುದಾಸೇ—
 ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ (ಅವನಿಗೀಷ್ಟರ) | ಅಂಹೋಃ—ಅಂಹಳ ಎಂಬ ಅವರನ | ಯೆತ್ ವರ್ಕ್—
 ಯಾವ (ಧನವಿತ್ತೋ ಅದನ್ನು) | ವೃಥಾ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ | ಬರ್ಹಿರ್ನ—ಸಮಿತ್ತಿನಂತೆ | ವರ್ಕ್—
 ಕತ್ತರಿಸಿದೆ (ನಾಶಮಾಡಿದೆ) | ಪೂರವೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ
 ಸುದಾಸನಿಗೆ) | ರಾಜನ್.—ಸ್ವಾಮಿಯೇ (ಇಂದ್ರನೇ) | ವರಿವಃ—ಧನವನ್ನು ಕಃ—ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥಃ ||

ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ. ಅವನ ಶತ್ರುಗಳ
 ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುವಾದ

ಅಂಕಸೇಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಒಂದು ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತುಂದುಮಾಮವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ, ಅವನ ಧನವನ್ನು ಸುಧಾಸನಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದ.

English Translation.

Indra, wielder of the thunderbolt, fighting on behalf of Purukutsa, you overturned the seven cities; O king, you did cut off for Sudas the wealth of Amhas, as if it had been a tuft of sacred grass and gave it to him, who pleased you with oblations.

|| ನಿತೀಶನಿಜನುಗಲು ||

ಪುರುಕುತ್ಸಾಯೆ—ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯು. ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೆ ಋಷಯೇ. ಈ ಹೆಸರು ನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಗೋಪುರನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಶಕ್ತುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರ ವಿಸ್ತಾರಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿರುವನು.

ಸುಧಾಸೇ—ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯೆ ರಾಜ್ಜೇ. ಶೋಭನಂ ದದಾತೀತಿ ಸುಧಾಃ, ಸುಧಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ (ನಿ. ೨-೨೪) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಸುಧಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜನು. ಈ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಅಂಕು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವನು.

ಅಂಹೋಃ—ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ. ಅಂಕು ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಅಂಕು ಶಬ್ದವು ವಾಪರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸುಧಾ ಎಂಬ ರಾಜನ ವಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪೂರನೇ—ಹನಿಷಾ ತ್ವಾ ಪೂರಯತೀತಿ ಪೂರೂಃ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೈಪತಿಪದಿಸುವವನು.

ವರಿವಃ—ಧನಂ. ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತೈತ್ಯ್—ತೈತ್ಯ್+ಶಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಸ್ಸಿಗೆ ಲುಕ್.

ಸಪ್ತೆ—ನಂತವಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಸಿಗೆ ಪಡ್ಯೋಲಿ ಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ.

ದರ್ಭೆ—ಧ್ವಂವಿಧಾಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಅದಕ್ಕೆ ಯಜಿಣೀಽಚಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಯಜ್ ಲುಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ನಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಯಜನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸನ್ಯಜಿಣೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರುಕ್ ರಿಕ್ ಚಿ ಲುಕಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೧) ರುಕಾಗಮ. ಯಜ್ ಲುಕಿಗೆ ಅದಾದಿವಚ್ಛ ಎಂದುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಗುಣ

ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿವರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಲ್ವಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದರ್ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲೀ.ವೃದಂಧಂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾಸೇ—ಲೋಭನಂ ದದಾತಿತಿ ಸುದಾಃ. ದುದಾಜ್ ವಾನೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಔನಾದಿಕ ಅವಸಾನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುದಾಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಯಲ್ಲಿ ಸುದಾಸೇ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ (ನಿಠ. ೨-೨೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ಚನ್ನಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು) ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದ್ವತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಕ್—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಲವ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಿವ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಪುಗುಂತ-ಲಘೋಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಲ್ವಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವರ್ಕ್ ಎಂದಿ ರಾಗಿ ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೌತ್ವ ಬಂದರೆ ವರ್ಕ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಜನ್—ನ ಜಿ ಸಂಬುಧ್ಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ನಿರ್ವೇಧ. ಅಸಂಬುದ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಭಾವ ಅನಂತಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಃ—ದುಕ್ಯಣ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ಞೆಲ್ಲಿ ಸಿವಾ. ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಪ. ಜಿ ಲುಜಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇ ಛಂದಸ್ವರಣಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗ. ಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶೀರ್ಷ ||

ತ್ವಂ ತ್ಯಾಂ ನ ಇಂದ್ರ ದೇವ ಚಿತ್ರಾಮಿಸಮಾವೇನ ನ ಪೀಪಯಃ
ಪರಿಜ್ಮನ್ |

ಯಯಾ ಶೂರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ಯಂಸಿ ತ್ವನಮೂರ್ಜಂ ನ ವಿಶ್ವಧ

ಕ್ಷರಧ್ಯೈ || ೮ ||

! ಪರಿಜ್ಞಾಃ :

ತ್ವಂ | ತ್ಯಾಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ದೇವ | ಚಿತ್ರಾಂ | ಇಷಂ | ಆಪಃ | ನ | ಪೀಪಯಃ |

ಪರಿಜ್ಞಾನ್ |

ಯಯಾ | ಶೂರ | ಪ್ರತಿ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಯಂಸಿ | ತ್ವನಂ | ಊರ್ಜಂ | ನ |

ವಿಶ್ವಧ | ಕ್ಷರಧ್ಯೈ || ೮ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ :

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಚಿತ್ರಾಂ ಜಾಯಂತೀಯಾಂ ತ್ಯಾಂ
 ತಾಮಿಷಮನ್ಯಂ ಪರಿಜ್ಞಾನ್ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಯಾಂ ಭೂಮೌ ಪೀಪಯಃ | ಸ್ವಾವರ್ಧಯಃ | ಯಥಾ
 ಸರ್ವಾ ಭೂವಿರನ್ನೇನ ಪರಿಪೂರ್ಣಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಶೋನ |
 ಯಥಾಶೋ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಶಾನಿ ಭೂಮ್ಯಾಂ ವರ್ಷಣೇನ ಪ್ರವರ್ಧಯಸಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಭೂಮೌ
 ವರ್ತಮಾನಾನಸ್ಯಾನ್ಯಥಾಪಃ ಸಾಯಯಸಿ ತದ್ವಚ್ಚಿತ್ರಾಮಿಷಮಪಿ ಸಾಯಯೇತಿ ಭಾವಃ | ಹೇ
 ಶೂರೇಂದ್ರ ಯಯೇವಾತ್ಮನಮೂತ್ಮಾನಂ ಜೀವನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಯಂಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ತತ್ರ
 ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಶ್ವಧ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಕ್ಷರಧ್ಯೈ ಕ್ಷರಿತುಮೂರ್ಜಂ ನ ಉದಕಮಿವ | ಯಥಾಸ್ಮಭ್ಯಂ
 ಬಹುಲಮುದಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ತದ್ವತ್ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪಂ ಜೀವನಮಪಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಆಪಃ |
 ಶಸಿ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಜಸ್ | ಅಪ್ತೌನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ಪೀಪಯಃ | ಸ್ವಾಯಾ ಓಪ್ಯಾಯಾ
 ವೃದ್ಧಾ | ಣ್ಯಂತಾಚ್ಯಾಂದಸೇ ಲುಜಃ ಸ್ಯಾಯಃ ಪೀ | ಸಾ. ೩-೧-೨೮ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪೀಪಾವಃ |
 ಣಿಶ್ವಿಪ್ತೌಸ್ತುಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಚೋಕ್ತಜಾದೀತಃ | ಣಿಲೋಪಾದೀನಿ | ಯದ್ವಾ | ಪೀಪಾ ಸಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಪುಜಃ
 ಚಚ್ಛ ಪೂರ್ವವತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯರ್ಥಭಾವಃ | ಪರಿಜ್ಞಾನ್ | ಜಮತಿಗೃತಿ-
 ಕರ್ಮಾ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಭ್ಯಾಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ವನ್ನುಷ್ಣಿತ್ಯಾದೌ ಕನಿವೃತ್ಯ-
 ಯಾಂತೋ ನಿಪಾತತಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಯಂಸಿ | ಯಮ ಉಪರಮೇ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋಃ ಲುಕ್ | ತ್ವನಂ | ಆಜೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಚ್ಛಂದಸಿ ವ್ಯಕ್ಯತೇ |

ಕಾ. ೩-೪-೧೪೧-೧ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇ ಆಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದುಪಧಾದೀ-
ರ್ಘಾಭಾವಃ | ವಿಶ್ವಧ | ವಿಶ್ವಶದ್ವಾತ್ಮನಿಲಃ ಸಕಾರಲೋಪೋ ಧತ್ತಂ ಚ ಸ್ವಮೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ |
ಕ್ಷರಧ್ಯೈ | ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಧ್ಯೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾ ದಾದ್ಯದಾತ್ಮತೈಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕೂರ-ಕೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಯಾ-ಯಾವ ಅನ್ನದಿಂದ | ತೈನಂ--ಅತ್ಯವನ್ನು (ನಮ್ಮ
ಜೀವನನ್ನು) | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ--ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವತಃ-ಸುತ್ತಲೂ | ಕ್ಷರಧ್ಯೈ-ವ್ಯಾಪಿಸಲು | ಊರ್ಜಂ ನ-
ನೀರನ್ನು ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ಪ್ರತಿ ಯಂಸಿ-ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ | ತ್ಯಾಂ--ಅಂತಹ | ಚಿತ್ರಾಂ-ವಿವಿಧ
ವಾದ | ಇಷಂ-ಅನ್ನವನ್ನು | ದೇವ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಇಂದ್ರೈ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೈಂ-ನಿಮ |
ನಃ-ನಮಗೆ | ಪರಿಜ್ಞಾನ್-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಪೀಪಯಃ--ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದೆ ||

|| ಧಾವಾರ್ಥ ||

ಕೂರನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ನೀರನ್ನು ಒಡಗಿಸಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಮಾಡಿಸುವಂತೆ,
ಯಾವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತೀಯೋ ಹೇಗೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ
ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಹಾರವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡು.

English Translation

O divine Indra, increase, for us throughout the earth, abundant
food (that it may be as plentiful) as water, by which, O hero, you bestow
upon us (existence) as you cause water to flow on every side.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಚಿತ್ರಾಂ ಚಾಂಬೀಯಾಂ. ಶ್ರೇಣಿಸಲು ಅರ್ಥವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ಕಂದಸ್ತಾನಿಗಳು
ಪೌಷ್ಪನೀಯಾಂ ವಿಚಿತ್ರಾಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇವೆಂದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಕ್ಕದಾದ ಅರ್ಥವಾ
ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಇಷಂ-ಅನ್ನಂ. ಅನ್ನವು ಎಂದು ಸಾಯೇಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅನ್ನವೆಂದರೆ ಉದಕವು. ನೀರು ಎಂದು
ಅರ್ಥವು. ಅನ್ನ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಹ ಶಬ್ದವು
ಅನ್ನವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ನಾಮಗಳ (ನಿ. ೩-೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಕವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಕಂದಸ್ತಾನಿಗಳು ಇಹ
ಶಬ್ದವು ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸೋಮಲಕ್ಷಣಂ ಅನ್ನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಶೋಕನ ಪೀಠೆಯೇ—ಯಥಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕಾನಿ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರವರ್ಧಯಿಸಿ, ಯದ್ವಾ ಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಾಸಸ್ಮಾನ್ ಯಥಾ ಅಪಃ ಪಾಯಯಿಸಿ. ಮಳೆಯ ನೀರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾವುಗಳು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಸಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಇವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಓಷ್ಣಿಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವೂ ಕೂಡ ಣಿಜರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನೀರು ತಾನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತ್ವನಂ—ಅತ್ವಾನಂ ಜೀವಂ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಇರುವ ಅಹಂಕಾರಾತ್ಮದನಾದ ಜೀವನೇಂದು ಅರ್ಥವು.

ವಿಶ್ವಘ್ನ-ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಊರ್ಜಂ ನ—ಉದಕಮಿವ. ನೀರುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನೆ ಎಂಬುವುದು ಉಪಸಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ನಿ. ೨-೪) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಪರಿಜ್ಞಾನ್—ಪರಿತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಾಯಾಂ ಭೂಮೌ. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಪಃ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ. ಶಸ್ಮಾ ಪ್ರವಾಹಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್+ಜಸ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಪ್ ತೈನ್ ತೈಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಮಿಗೆ ಸರ್ವನಾಸಮ್ಯಾಪ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಅಪಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀಠೆಯೇ—ಸ್ಥಾಯೀ ಓಷ್ಣಿಯಾ ವೃದ್ಧೌ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದೆಸಿಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಜ್ಜ್ವಲವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಷ್ಕಾಸರವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಧಿಸಿರುವ ವ್ಯಾಯೇ ಪೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಃ ಧಾತುವು ಉಜ್ಜ್ವಲಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಃ+ಉಜ್ಜ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣಿಶ್ಚಿದ್ವೈಸ್ಮುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚೇಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚೇಜ್ ಘಡೀಶ. ಣೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಡಾದಿಪಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಚೇಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಯಾದೇಶ. ನೌಚೇಜ್ಜ್ವಪಧಾಯಾಃ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾತ್ರಸ್ವ ಸಂವಲಘನಿ ಚೇಜ್ ಪರೀರಣಗೋಷೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಧಾವಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋಲಘೋಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ

ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜ್ ಯೋಗೇತ್ಯಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೀಠಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೀಠ್ ಸಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಣಿತ್. ಣಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಲುಚ್. ಚಜಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಂದು ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಚ್ಛನ್—ಗತಿಕರ್ಮಕವಾದ ಜಮಧಾತು. ಅಥವಾ ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಪಗವಗೆ ಪರಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಶ್ವನ್ನೈಕ್ಷನ್ ಪೂಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಕರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ವರ್ಣವಿಹಾರ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂಸಿ—ಯಮ ಉಪರವೇ ಧಾತು. ಲಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದವೃತಿಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ನೆತ್ತಾ ಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಷುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಯಾ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತ್ವನಮ್—ಅಜೋಲ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಾಪಿ ಚ್ಚಂದಸಿ ದ್ವಲ್ಯತೇ (ಐ. ೬-೪-೧೪೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನ್ ಕಬ್ಬದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪದ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂದುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ತಾ ನೇಚ್ಯಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವಧ್—ಪಂಚಮ್ಯಸ್ತ ಸಿಲ್ (ಐ. ಸೂ ೫-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಬ್ಬಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತಸಿಲನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಪೈಮೋದರಾದಿನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರಧ್ಯೈ—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಕ್ಷರತಂ ಎಂದು ತುಮನ್ ಬರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಐ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷರಧ್ಯೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಅಕಾರಿ ತ ಇಂದ್ರ ಗೋತಮೇಭಿಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯೋಕ್ತಾ ನಮಸಾ
ಹರಿಭ್ಯಾಂ |

ಸುಪೇಶಸಂ ವಾಜಮಾ ಭರಾ ನಃ ಪ್ರಾತರ್ಮಕ್ಷೂ ಧಿಯಾವಸು-
ಜಗನ್ಮಾತ್ || ೯ ||

|| ಸದನಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಅಕಾರಿ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಗೋತಮೇಭಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಆ ಽ ಉಕ್ತಾ | ನಮಸಾ |
ಹರಿ ಭ್ಯಾಂ |

ಸು ಸ ಪೇಶಸಂ | ವಾಜಂ | ಆ | ಭರ | ನಃ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಕ್ಷು | ಧಿಯಾ ಸ ವಸುಃ |
ಜಗನ್ಮಾತ್ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಗೋತಮೇಭಿರ್ಗಂತ್ಯತನ್ಮರೀತಶ್ಚಂಜ್ಞುರ್ಬುಧಿಭಿರಕಾರಿ | ಸ್ತೋತ್ರಂ
ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತದೇವ ಸ್ತಷ್ಟೀಕರೋತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮಂತ್ರೇಜಾತಾನಿ ನಮಸಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾ-
ನ್ನೇನ ಸಹ ಹರಿಭ್ಯಾಮಶ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಾಯ ತುಭ್ಯಮೋಕ್ತಾ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನೋಕ್ತಾನಿ | ಯದ್ವಾ |
ಮರ್ಯಾದಾಯಾಮಾಕಾರಃ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ | ಸ ತ್ವಂ ಸುಪೇಶಸಂ | ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪ-
ನಾಮ | ಬಹುನಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ ವಾಜಮನ್ನಂ ನೋದ್ಯಸ್ಯ ಭ್ಯಮಾ ಭರ | ಆಹರ | ದೇಹೀತಿ ಯಾವತ್ |
ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನ ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇದ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಜಗನ್ಮಾತ್ |
ಅಗಚ್ಛತು || ಓಕ್ತಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪನಃ | ಸುಪೇಶಸಂ | ಪಿತ ಅವಯವೇ |
ಅಸುನ್ | ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಿಂದಸೀತ್ಯುತ್ರರಸದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭರ | ಹೃಗ್ರ-
ಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭಕ್ತಂ | ದ್ವ್ಯಚ್ಛೀಲೇದತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಗೋತಮೇಛಿಃ- ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ಬುಹಿಗಳಿಂದ | ಅಶಾರಿ—(ಸ್ತೋತ್ರವು) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಪುಂತ್ರಗಳು | ನಮಸಾ—ಪವೀರನಾದ ಅನ್ನ ದೊಡನೆ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ) | ಓಕ್ತಾ—ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ | (ಶ ತ್ವಂ—ಅಂತಹ ನೀನು) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುವೇಶಸಂ—ನಾನಾ ರೂಪವಾದ | ವಾಚಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಅ ಭರ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕೊಡು) | ಧಿಯಾವಸುಃ—ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನು) | ಪ್ರಾತಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಕ್ಷುಃ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಷ್ಟೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ಬುಹಿಗಳು ಪುಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಶಾಪ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತುತನಾದವನೂ, ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅರ್ಜಿತವಾದ ಧನಯುಕ್ತನಾದವನೂ ಆದ ನೀನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು, ನಮಗೆ ನಾನಾರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation.

O Indra, praises have been offered to you by the sons of Gotama ; they have been uttered with reverence to you, borne hither by your horses ; grant us various sorts of food. May he (Indra) who has acquired wealth by pious acts come hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷವಚನಗಳು ||

ಗೋತಮೇಛಿಃ—ಗಂತ್ವೇತಮ್ಪರೇತತ್ಸಂಕ್ಷೈಃ ಪುಷಿಛಿಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ತುತಾವವುಳ್ಳವರಾದ ಕಾರಣ ಗೋತಮರೆಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬುಹಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಗೋತಮಪುತ್ರೈಃ ಎಂದು ಸ್ತಂವಸ್ತಾನಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು.

ನಮಸಾ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತಂವಸ್ತಾನಿಗಳು ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಸಹ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಅನ್ನೇನ ವಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಹರಿಭ್ಯಾಂ—ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಹರೀ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ. ನಿರಾಕ್ರದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಓಕ್ತಾ— ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಉಕ್ತಾನಿ ಯದ್ವಾ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ. ಅ+ಉಕ್ತಾ. ಅ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು; ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸು ಪೇಶಸಂ— ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ಬಹುವಿಧರೂಪಯುಕ್ತಂ, ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪೇಶ ಶಬ್ದವು (ನಿರುಕ್ತ ೨-೧೨) ರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನಾಜಂ— ಅನ್ವಂ, ಅನ್ವಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ನಾಜಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವ ನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಾವಸುಃ— ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನಃ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು ದಿಂದಲಾಗಲಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು.

|| ನ್ಯಾಕರಾಶ್ಚಿತ್ತೋ ||

ಆಕಾರಿ— ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಲುಞ. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪತ್ಯಯ ಚಿಣ್ ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣ್ ಅದೇಶ ಚಿಣೋಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಞ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣ್ ಣೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಞಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆಕಾರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಓಕ್ತಾ— ಅಠ ಉಪಸರ್ಗ. ವಚ ಪರಿಭಾವಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಿಸ್ವಪಿಯೆ— ಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚೋಃಕುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ರಾತ್ಯ. ಆಞ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಗುಣ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ತಿ ಅದೇಶ. ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ. ಓಕ್ತಾ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪೇಶಸಮ್— ಸಿರ ಅವಯವೇ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ ೪-೬೨೮) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪೇಶನಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಾಂ ಪೇಶಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪೇಶಾಃ ತಂ ಸುಪೇಶಸಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಸದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಯವಾತ್ವಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಧ್ಯವಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ— ಕೞ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. 'ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತುಭ್ಯೋಃ ಬಲಾದನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ' ಎಂಬ ವಚನ ದಿಂದ ಅಠ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ವಾಸ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ

ಕರ್ತೃ ಶರ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶರ್ ವಿಕರಣ ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಲುಕ್. ಶರ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗೋ ದ್ಯೈಯೋರ್ಭಃ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂಕದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದ್ಯೈಯೋರ್ಭಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ನಿಧಿಹನಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಸುವಿಕರಣ. ತ್ಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಪ. ಕುಯೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಹಾಗಮ. ಜಗಮ್ಯಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಅರವತ್ತಮೂರನೇ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರವು

ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯೇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ನೋಧಸ ಅರ್ಘಂ ಮಾರುತಂ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಟಾಚತುರ್ಧಶ ಜಗತ್ಯಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಾಂತಂ | ವೃಷ್ಟೇ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ || ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇವನ್ಯಾಗ್ನಿ ಮಾರುತ ಇದಂ ಮಾರುತಂ ನಿವಿದ್ವಾನೀಯಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪೃಕ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯ ಯಜ್ಜೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೨-೪ | ಇತಿ || ಅಭಿವ್ಯವಿಕೇ ಪಂಚಮೇವಹಸ್ಯಪ್ಯೇತದಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪೃಕ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯ ನೂ ಚಿತ್ವೇಯೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ | ೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರಥಮ ಮಂವಲದ ದನ್ನೊಂದನೆಯ. ಅನುವಾದ ದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಸೂತ್ರವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ತಗಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನೋಧಾ ಗೌತಮಸಿಂಘನು ಮುನಿಯು, ಮರುತ್ತಗಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಉಳಿದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳು ಜಗತೀಭಂದ್ರವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟೇ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ ಎಂದು ವೇದ ರುವುದು. ಯಜ್ಜದ ಇಷ್ಟತ್ರನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿದ್ವಾನೀಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಪೃಕ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯ ಯಜ್ಜೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗುವುದು. (ಅ. ೨-೪). ಅಪ್ಪತ್ರವಯಾಗದಲ್ಲೆಯೂ ದವನೆಯ ದವಸದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ ನಿವಿದ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಪೃಕ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಘಾಯ ನೂ ಚಿತ್ವೇಯೋಜಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೨-೨).

ಸೂಕ್ತ—೬೪

|| ೬೦ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೧ || ಸೂಕ್ತ—೬೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೬, ೭, ೮ ||

|| ಸೂಕ್ತಪದ್ಧಿಯವ ಯಕ್ಷಂಯ್ಯ—೧೫ ||

|| ಯುಕ್ತ—ನೋಡು ಗೌತಮಃ ||

|| ವೇದತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂಜ—೧—೧೪ ಚಗತಿ | ೧೫, ತ್ರಿಸ್ತುರ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಿ ||

ವೃಷ್ಟೇ ಶರ್ಧಾಯ ಸುಮೇಖಾಯ ವೇಧಸೇ ನೋಧಃ ಸುವೃಕ್ತಿಂ
ಪ್ರ ಭರಾ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ |

ಅಪೋ ನ ಧೀರೋ ಮನಸಾ ಸುಹಸ್ತೋ ಗಿರಃ ಸಮಂಜೇ
ವಿದಧೇಷ್ವಾಭುವಃ || ೧ ||

|| ಪದಗಣಃ 5

ವೃಷ್ಟೇ | ಶರ್ಧಾಯ | ಸುಮೇಖಾಯ | ವೇಧಸೇ | ನೋಧಃ | ಸುವೃಕ್ತಿಂ |
ಪ್ರ | ಭರಾ | ಮರುತ್ ಭ್ಯಃ |

ಅಪಃ | ನ | ಧೀರಃ | ಮನಸಾ | ಸುಹಸ್ತೋಃ | ಗಿರಃ | ಸಂ | ಅಂಜೇ | ವಿದ-
ಧೇಷು | ಅ ಭುವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆತ್ಮ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇನ ಸ್ತುತೌ ನೋಧಾಃ ಪ್ರೇಯೋಕೇ | ಹೇ ನೋಧೋ ವೃಷ್ಟೇ ಕಾಮಾನಾಂ
 ವರ್ಷಿತ್ರೇ ಸುಮುಖಾಯ ಶೋಭನಯಂಜ್ಞಾಯ ವೇಧಸೇ ಪುಷ್ಪಫಲಾದೀನಾಂ ಕರ್ತೃಣಿ | ವಾಯುಃ ಸತಿ
 ಹಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಫಲಾನಿ ಚೋತ್ತೈದ್ಯಂತೇ | ಭವನಿಧಾಯ ಮರುದ್ಯುತಿಃ | ನಿಭಿತ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಮರುತಾಂ
 ಮಿತರಾವಿಣಾಂ ಶರ್ಧಾಯ ಸಮೂಹಾಯ ಸುವೃತ್ತಿಂ ಸುಷ್ಪಾವರ್ಜಕಂ ಸುಷ್ಪು ಪ್ರವೃತ್ತಂ ವಾ
 ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರ ಭರ | ಪ್ರೇರಯ | ಸ್ತುಹೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ್ತುಪೌ ಪ್ರೇರಿತೋ ನೋಧಾ ಆಹ | ಧೀರೋ
 ಧೀಮಾಣ ಸುಹಸ್ತ್ಯಃ ಶೋಭನಾಂಗುಲಿಯುಕ್ತಃ | ಕೃತಾಂಜಲಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽದಂ ಮನಸಾ
 ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಃ ಸಮಂಜೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಯಕ್ತಾಃ ಕರೋಮಿ | ಯಾ ಗಿರೋ ವಿವಿಧೇಷು
 ಯಜ್ಞೇಷ್ವಾಭುವಃ | ಆರ್ಜ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯಾಭುವಃ |
 ದೇವತಾಭಿಮುಖೀಕರಣಾಯ ಸಮರ್ಥಾಃ | ಯಜ್ಞಯೋಗ್ಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಮನಃಪೂರ್ವಕಂ ಮರುದ್ಗಣಂ
 ಸ್ತುಮಾತಿ ಭಾವಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಆಪೋ ನ | ಯಥಾ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಯುಗಪದೇವ ಬಹುಷು
 ಪ್ರದೇಶೇಷು ಬಹುಶೋ ಜಲಾನಿ ವರ್ಷತಿ ತದ್ರತ್ || ವೃಷ್ಟೇ | ವೃಷು ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುನ್ಯುನಿತಕ್ಷೀ-
 ತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ತಾದ್ಯುಣಾಭಾವೋ ನಿತ್ತಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಚತುರ್ಥೇಕವಚ
 ನೇರಲ್ಯೋಪೋನ ಇತ್ಯುಕಾರಲೋಪಃ | ಶರ್ಧಾಯ || ಶ್ರುಧು ಪ್ರಸಹನೇ | ಶರ್ಧತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯತೇನೇನ
 ಪರ್ವತಾದಿಕಮಿತಿ ಶರ್ಧೋ ಮರುತ್ಸಂಘಃ | ಕರಣೇ ಘೃಷ್ | ಇತ್ತಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಸುಮು-
 ಖಾಯ | ಶೋಭನೋ ಮುಖೋ ಯಸ್ಯ | ನೆಚ್ಚಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
 ಸ್ವರತ್ಯಂ | ನೋಧಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾತ್ ವಾಷ್ಠಿಕಮಾನುಕ್ರಿಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಸುಹಸ್ತ್ಯಃ | ಹಸ್ತೇ
 ಭವಾ ಹಸ್ತಾಃ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋ ನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ತತಃ ಸುಚಿತ್ತೇನ
 ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ ದ್ಯುಚ್ಚಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರವದಾಮ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ ||

ಶ್ರುತಿಪರ್ವ

ನೋಧಃ—ನೋಧಸೇ | ವೃಷ್ಟೇ—ವೃಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರೂಢ | ಸುಮುಖಾಯ—ಮಂಗಳಕರನಾಡ
 ಯಜ್ಞವ್ಯಕ್ತಿ | ವೇಧಸೇ—ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಕರ್ತೃವಾದ | ಮರುದ್ಯುತಿಃ—ಮರುತ್ತುಗಳ | ಶರ್ಧಾಯ—
 ಸಮೂಹಕ್ಕೆ | ಸುವೃತ್ತಿಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಪ್ರ ಭರ—ಪ್ರೇರಿಸು (ಮಾಡು) |
 ಧೀರಃ—ಧೀಮಂತನಾದ ನಾನು | ಸುಹಸ್ತ್ಯಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಗುಲಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞನಾಗಿ (ಅಂಜಲಿವನ್ನಾಗಿ) |
 ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ವಿವಿಧೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಆಭುವಃ—ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ (ದೇವತೆ
 ಗಳನ್ನು) ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತೀರಣವಾದ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು | ಆಪೋ ನ—ನೀರಿನಂತೆ |
 ಸಮಂಜೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ ||

|| ಋವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿಸಬೇಕೋ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೆಂದಾದ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತೃರಾದ, *ಫಲಪುಷ್ಕಕರ್ತೃಗಳಾದ ಮರು ದೈವತೆಗಳನ್ನು ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗುವಂತೆ ಸ್ತುತಿಸು. ನೋಡಬೇಕೆಯಾದ ನಾಗು ಸಮಾಹಿ ನಾಗಿ, ಅಂಜಲಿಬದ್ಧ ನಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಭಿವಂದಿಸಬೇಕಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು. ಜಲಪ್ರವಾಹದಂತೆ, ಮಲಭವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Offer, Nodhas, earnest praise to the company of the Maruts, the senders of rain and ripeners of fruit, deserving of adoration. Composed, and with folded-hands, I utter the praises conceived in my mind, which are efficacious in sacred rites (and flow readily) as the waters.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷ್ಟೇ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವರು. ಈ ಮರುದೈವತೆಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಮರುದೈವತೆಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವುದೆಂದ ಇವರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಶರ್ಧಾಯೆ—ಶರ್ಧ್ಯತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯತೇ ಅನೇನ ಶರ್ವತಾದಿಕಂ ಇತಿ ಶರ್ಧಃ ಮರುತ್ಸಂಘಃ. ಬೆಟ್ಟವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವಕಾರಣ ಮರುದೈವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಶರ್ಧರೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು.

ವೇಧಸೇ—ಪುಷ್ಕಳಲಾದೀನಾಂ ಕರ್ತ್ರೇ | ವಾಯೋ ಹಿ ಸತಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಫಲಾನಿ ಚ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ವಾಯುವಿನ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಮತ್ತು ಲತೆಗಳೂ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲೆ ಆಯಾಯ ಪುಷ್ಕಳಲಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಮರು ದೈವತೆಗಳು ವೇಧಕೃತ್ವದಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವರು. ಸ್ತುತಿಸ್ತಾನಿಗಳು ವೇಧಕೃತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸುಹಸ್ತ್ಯಃ—ಶೋಭನಾಂಗುಲಿಯಿಂಕ್ರಃ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ನಿನ್ನವ ಮಾಡಿರುವ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತವ್ಯವನಂದೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಿಧಧೇಷು—ಯಜ್ಞೇಷು | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿಧಧೆವ್ಯವು ಯಜ್ಞನಾವಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೧೯).

ಅಭವಃ—ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯಾ ಭವಃ ದೇವತಾಭಿಮುಖೀಕರಣಾಯ ಸಮರ್ಥಾಃ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪರಿಶುಸಂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು

యజ్ఞ మూడువ యజమానంగి అభిముఃఖరన్నా గి మాడువుదరల్లి తల్లమట్టిన లక్ష్మి మఃన్ను యెందిరువువు
 ఎందు అభిప్రాయవు. కృందస్మావిగలు—“ తథాకల్పవృ ” ఊత్పాకవుళ్ళి ఎందు అర్థవన్ను జేగువుదుః
 వేధట్టట్టవు ప్రాజ్ఞురేవి అర్థదల్ల ప్రయుక్తవారిరువుదు. సుహస్యః—సువర్ణాలంకారవుళ్ళి తవవుళ్ళి
 వన్ను. మత్తు సుహస్యః—వాక్యగలు. ఆ భవః—మహత్తాదవుగలు” ఎందు ఈ లబ్ధిగళిగి బేరీ బేరీ
 యావ అర్థవన్ను జేగురువరు. గణంబు లబ్ధవన్ను అధ్యాపార మాడికొందు అంతలాత్మనాద నాను
 మన్నునొడనే నేరి మరుదగ్గణకాగి స్మృతవన్ను జేగుత్తేనే. ఆద్వరింద రంబలాత్మనాద ఎల్లీ నొడ
 ముషియే సెనూ కుడ మరుదగ్గణద వివయనాగి శూన్యనాద స్మృతవన్ను పరిమి ఎందు అర్థ
 మాడిరువరు.

|| వ్యాకరణప్రక్రియ ||

వ్యక్తి—వ్యవసా సేజనే ధాతు శనినాయు వ్యక్తితక్తి (ఊ సు ౧-౧౫౪) ఎంబుదరింద కనినా
 ప్రత్యయ. శిత్వాదుదరిం లభాసపధగుణ బరువుదిట్ట. వ్యవసా లబ్ధవనాగుత్తదే. జతుర్థి వివచనదలి
 ఆల్లొల్లొనానా ఎంబుదరింద ఆకారలొనానా. రణాధ్యాం-సుత్తదింద నకారకే ణప్త. వ్యక్తిః ఎందు
 రుపవనాగుత్తదే. నితా ప్రత్యయాంతవారుదరింద ఆద్యుదాత్తవనాగుత్తదే.

తథాయ—తృధు ప్రసవనే ధాతు. తథ్యతే ప్రసవ్యతే అనేన పవతాదికమితి తథః
 మరుత్తంభః (గాళయ సాధనదింద పవతాదిగలు సహిసల్పడుత్తవే) తరణార్థదలి ఫివా ప్రత్యయ. ఫుగంత
 లభాసపధస్య జే ఎంబుదరింద ధాతువి నువధిగి గుణ. తథా ఎందు రుపవనాగుత్తదే. జతుర్థి
 వివచనద రుప. ఇయ త్యాదినిఫత్వం ఎంబుదరింద ప్రత్యయ ఇత్వాదుదరింద ఆద్యుదాత్తవనాగుత్తదే.

సుమతాయ—తూలభనః మమో యస్య సః సుమతి తస్యే సుమతాయ. నానా సుధ్యాం
 (పా. సు. ౬-౨-౧౬౨) ఎంబుదరింద శ్చరవు ప్రాప్తవారుదరి వ్యత్యయదింద ఫూవపదప్రకృతిశ్చర బరుత్తదే.

నొలభా—సంబుద్ధియై సకారకే రుత్త వివగబందరి నొలభః ఎందు రుపవనాగుత్తదే వాదవ
 ఆదియల్లిరువుదరింద ఆమంత్రితస్య (పా. సు. ౬-౧-౧౫౪) ఎంబుదరింద ఆద్యుదాత్తశ్చర బరుత్తదే.

సువక్తయ—వ్యజే పవనానా ధాతు. స్త్రియం క్రినా ఎంబుదరింద క్రినా ప్రత్యయః జీరిః కః
 సుత్తదింద ధాతువి నువధిగి రుత్త మి జే ఎంబుదరింద జత్త. ద్వితియా వివచనదరుప గతీకార-
 కీరిపదవనానానా ఎంబుదరింద క్షదుత్తరపదప్రకృతిశ్చర బరుత్తదే.

భర—ఓందిన మంత్రదల్లి ప్రక్రియా జేగదే.

సువత్సయ—వత్సే భవః యత్సాః భవే భందసి (పా. సు. ౪. ౪-౧౧౦) ఎంబుదరింద
 భవార్థదలి యా ప్రత్యయ యజీరినానా (పా. సు. ౬-౧-౨౫౫) ఎంబుదరింద ఆద్యుదాత్తశ్చర

ಬರುತ್ತದೆ. ಕೋಭನಾಃ ಹಸ್ತಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಹಸ್ತ್ರಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಪಿ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛ ಭಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾದ ಪದವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಚ್ಛೇ--ಸಮಾ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ನುರ್ವಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಮಿನ್ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಉತ್ತಮಪುರುಷದ ಇಟಿಗೆ ಓತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ತ. ಅಂಜೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತೇ ಜಜ್ಞಿರೇ ದಿವ ಯುಷ್ವಾಸ ಉಕ್ಷಣೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾ
ಅಸುರಾ ಅರೇಪಸಃ |

ಪಾನಕಾಸಃ ಶುಚಿಯಃ ಸೂರ್ಯಾ ಇವ ಸತ್ವಾನೋ ನ ದ್ರಷ್ಟಿನೋ
ಘೋರವರ್ಪಸಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತೇ | ಜಜ್ಞಿರೇ | ದಿವಃ | ಯುಷ್ವಾಸಃ | ಉಕ್ಷಣಃ | ರುದ್ರಸ್ಯ | ಮರ್ಯಾಃ |
ಅಸುರಾಃ | ಅರೇಪಸಃ |

ಪಾನಕಾಸಃ | ಶುಚಿಯಃ | ಸೂರ್ಯಾಃ ಇವ | ಸತ್ವಾನಃ | ನ | ದ್ರಷ್ಟಿನಃ |
ಘೋರವರ್ಪಸಃ || ೧ ||

1 శాయణభాష్యం ||

తే మరుతే దివ్యోఽంతరిక్షాబ్జ్జీరే | ప్వాదుబుభువుః | ఉద్భవః | ఋష్యాసూరి
 చరణియోః లుక్తణః శేక్తారః | యునాన ఇత్కథః | రుద్రస్య మయాః | మయాచర్యో
 మనుష్యనాజీక మరుతాం మత్కృత్యాసంభనాత్పక్తా ఇత్కస్మిన్నథేః సయవస్యతి | మరుతాం
 రుద్రపుత్రత్వం ఛే మంకాంతరే శ్వస్వం | ఆ తే పితమరుతాం సుమ్మనోతు | ఋగ్వే ౨-౩౩-౧ |
 ఇతి | ఆసురాః తత్కృణాం నిరసితారః అరేభసః | రేభ ఇతి వాసనామ | వాసరటితాః వాసకాసః
 సవేదనాం తోలధకాః సూర్యా ఇవ తుజీయో దిలప్తాః సత్కానో న యథా పరమలక్ష్మర్య
 భుతగణా అతితయేన బలపరాక్రమాః | తద్దద్భుతా ఇత్కథః | సత్కాన ఇతి భుతగణా
 లుక్త్యంతే | అథో యే అస్య సత్కానః | క్షే. సం. ౪-౫-౧-౩ | ఇత్కాదౌ తథా చరణాత్ |
 ద్విప్పినో వృక్ష్యదళబిందుభియుక్తాః | మరుతః స్వప్నాం వ్యక్తిం నయంతితి త్పితేః |
 క్షే. సం. ౨-౪-౧౦ ౨ | ఫూలరవవసః | వస ఇతి రూపనామ | ఫూలరరూపాః | తత్కృణాం
 భయంకరరూపా ఇత్కథః | యద్వా : సత్కానో న ఫూలరవవసః | యథా భుతగణా
 భయంకరరూపాద్వదేతేఽపితేత్కథః || ఋష్యాసః | ఋషీః గౌ | గత్కథా బుద్ధ్యథా
 ఇత్కే జ్ఞానాథః | సవ నిభిష్టేత్కాదౌ | లు. ౧-౧౫౩ | వప్త్యేయంతో నిపాతితేః |
 అజ్జనేరసౌక్ | లుక్తణః | నా వప్త్యేయన్య నిగమ ఇత్కేవధాదిభావః | అరేభసః |
 బదుప్సిదౌ నాభ్యాభ్యామిత్కేత్రరపదాంతోదాత్తేత్వం | సత్కానః | వద్వ నితరణిగత్యవసాద-
 నేషు | ప్ర తరసద్మోఽస్తుట్ట | లు. ౪-౧౦౬ | ఇతి విధియమానః కృనిష్ట్యేయో బదుల-
 వచనాత్కేవలాదపి భవతి | ప్రత్యేయస్య పిత్యాదనుదాత్తే దాతుస్తరః తిష్ఠతే ||

|| ప్రతిపదార్థ ||

తే—౪ మ. రు. ద్వే వనేగః | ఋష్యాసః—మనోజేతర రుద్రపుష్పవనిగయం, (గవంపస్తవచ
 పృష్ఠవని, జ్ఞానినగాని) | లుక్తణః—తరుణునిగయం | రుద్రస్య మయాః—రుద్రః పుత్రంఃగయం |
 ఆసురాః—తత్కృణాతరుణిగయం | అరేభసః—వాసరటితరుణిగయం | వాసకాసః—(ఎబ్బరన్న)
 పవత్రరన్నాగి మాడువనిగయం | సూర్యా ఇవ—సూర్య నంతే | తుజీయే—ప్రకావనాననిగయం |
 సత్కానో న—(చరవేఽర్చన భుతగణదంతి) బలిష్ఠునిగయం | ద్విప్పినే—బలబింద.యుక్తరుణిగయం |
 ఫూలరవవసః—(తత్కృణే) భయంకరాకారపుష్ప వనిగయం | దివః—అంతరిక్షం | జట్టిరే—
 అపభ్రణ తరుచరు ||

|| భావార్థ ||

మనోజేతరవని రుద్రపుష్ప వని, తరుణుని, రుద్రస్య పుత్రుని, తత్కృణాతరుని, తాన్య స్వక
 బుద్ధిని. ఇతరుని బుద్ధివనాకత్కరుని నుత్తనంతే ప్రకావనానని, భుతగణాంతి బలిష్ఠుని, రుద్

ಗಗಳಿ ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಅವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕ ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಅವಿರ್ಭೂತರಾದರು.

English Translation.

They were born handsome and vigorous from the sky, the sons of Rudra, the conquerors of their foes, pure from sin, and purifying all, radiant as suns, powerful as evil spirits, diffusers of raindrops, and of fearful forms.

|| ವಿವೇಚನ ವಿಷಯಗಳು ||

ಉಷ್ಣಾಸೇ—ದರ್ಶನೀಯಾಃ | ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿಗಳು, ರೂಪವಂತರು.

ಉತ್ಪಣಾಃ—ಸೇಕ್ವಾರಃ, ಯುವಾನಾಃ, ವರ್ಷಿತಾರಃ, ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ನಾಡುವವರು : ಉಪನಂದಿಂದ ಕೂಡಿರುವರು; ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು.

ರುದ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಯಾಃ—ಮರ್ಯ ಶಬ್ದಃ ಮನುಷ್ಯನಾಜೀ ಇಹ ಮರುಶಾಂ ಮರ್ತ್ಯಶಾಸಂಭವಾತ್ ಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಅರ್ಥೇ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ. ಮರುಶಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ “ಆ ತೇ ಪಿತರ್ಮರುಶಾಂ ಸುಮ್ಮಮೇತು” (ಋ. ಸಂ. ೨-೩೩-೧) ಇತಿ. ಮರ್ಯ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರಣಭವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಉಂಟಾಗದಿರುವ ಕಾರಣ ಇವರು ಮರ್ತ್ಯಕಾಗಿದುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಆ ತೇ ಪಿತರ್ಮರುಶಾಂ” ಎಂಬ ಋಶ್ಲಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸೃಂದನ್ಮಾನಿಗಳು—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು (“ತೇ ದಿವಸ್ವಕಾಶಾತ್ ಜಜ್ಜಿರೇ ದ್ವೈರೇಣಾಂ ಮಾತಾ”) ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಇವರಿಗೆ ಜನನಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಅದಿತ್ತದೇವಿ ಕಲ್ಯಾಣಸುಖ ಇವರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರೆಂಬುದು ಪುರಾಣಾದಿ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು—“ರುದ್ರಸ್ಯ ಯೇ ಮಿಾಳ್ವನಃ ಸಂತಿ ಪುತ್ರಾಃ” (ಋ. ಸಂ. ೬-೬೬-೩೩ : ಯಾಮನ್ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಸುರಾಃ-ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾರಃ ಯಜ್ಞನಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು.

ಅರೇಪೆಸೆ—ಪಾಪರಹಿತಾಃ. ರೇಪೆ ಇತಿ ಪಾಪನಾಮ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಪಾಪಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರು. ರೇಪವೆವರೆ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪಾವಕಾಸೆ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ತೋಢಕಾಃ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ಪನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುದಿಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪಂಶುರಿದಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು.

ಸತ್ಯಾನೋ ನ—ಸತ್ಯಾನ ಇತಿ ಭೂತೆಗಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಅಥೋ ಯೇ ಆಸ್ಯ ಸತ್ಯಾನಃ ಇತ್ಯಾದೌ ತೆಥಾದರ್ಶನಾತ್ | (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೪-೫-೧-೩) ನ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಸತ್ಯಾನಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತೆಗಣಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತೆಗಣಗಳ ಹಾಗೆ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದ್ರಷ್ಟಿನಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಲಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾಃ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸಣ್ಣಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಂಥರ್ಥವು ಮರುತಃ ಸೃಷ್ಟಿಂ ನೆಯಂತಿ (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೩-೪-೧೦-೨) ವೃಷ್ಟಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ದ್ರಷ್ಟಿನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು “ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಲಿಕ್ಷಣೇನ ರಸೇನ ರಸವಂತಃ | ಅಥವಾ ಸತ್ಯಾನೋ ನೇತಿ ತಪ್ತಾತ್ ಯಥಾ ಇಂದ್ರಪ್ರಭೃತೆಯೋ ದಾತಾರೋ ದ್ರಷ್ಟಿನಃ ತಥಾ ದ್ರಷ್ಟಿನಃ” ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ರೂಪವಾದ ಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಮಳೆಯ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತುಂತುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಘೋರವರ್ಷಸಃ—ವರ್ಷ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ. ಘೋರರೂಪಾಃ ಕತ್ರೋಷಾಂ ಭಯಂಕರ ರೂಪಾಃ | ಯಥಾ ಭೂತೆಗಣಾ ಭಯಂಕರರೂಪಾಃ ತದ್ವತ್ ಏತೇಽಪಿ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭೂತೆಗಣಗಳ ಹಾಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವವರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ವರ್ಷ ಶಬ್ದವು ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪರಿಹರಿಸಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೧೩).

1 ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಜಜ್ಜಿ ರೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಪ್ರಯುಯೋಗ-ರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೀಶ. ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಪಿಂತನಿಘಾತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷ್ಯಾಸಃ—ಋಷಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ ಬದ್ಧ್ಯರ್ಥಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಷ್ಷಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ. **ಸರ್ವನಿಷ್ಕೃತಿಷ್ಕರಿಷ್ಕಲಿಷ್ಕ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸ್ತುತ್ವಯೋಃ ಕವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿವೆ.

ಮುಷ್ಟಂ ಜಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಅಸಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ. ಮುಷ್ಟಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ತಃ—ಉಕ್ತನ್ ಶಬ್ದ ಶ್ವನ್ನಿಕ್ತನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧. ೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಬಹುತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಜಾತ್ಯಸಂಬುದ್ಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರೇಪಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಪಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರೇಪಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನೌಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ಥರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಪಾವಕಾಸಃ—ಪಾವಕಂ ಜಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಪಾವಕಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ವಾನಃ—ಪದಾಲ್ಯ ನಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಪ್ರ ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತುಪಿ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕ್ರನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಬಹುವಚನದಿಂದ ಕೇವಲವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸತ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಷಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪಧೇಗೆ ದೀರ್ಘ. ಸತ್ವಾನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೌ ಸುಪ್ತಿತ್ವೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಾತುಸ್ಥರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸತ್ವಾನಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ವಯದಾತ್ಯವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಘೋರವರ್ಪಸಃ—ಘೋರಂ ವರ್ಪಃ ಏಷಾಂ ತೇ ಘೋರವರ್ಪಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಾನೋ ರುದ್ರಾ ಅಜರಾ ಅಭೋಗ್ವನೋ ವವಕ್ಷುರಧಿ
ಗಾವಃ ಪರ್ವತಾ ಇವ |

ದೃಳ್ತಾ ಚಿದ್ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸಾರ್ಥಿನಾ ಪ್ರ ಚ್ಯಾವಯಂತಿ
 ದಿವ್ಯಾನಿ ಮಜ್ಜನಾ || ೩ ||

ಸರ್ವಗಾಢಾ ||

ಯುವಾನಃ | ರುದ್ರಾಃ | ಅಜರಾಃ | ಅಭೋಗ್ಯಕಂ 5 ಹನಃ | ನವಕ್ಷುಃ | ಅಧ್ರಿ 5 -
 ಗಾವಃ | ಸರ್ವತಾಃ 5 ಇವ |

ದೃಳ್ತಾ | ಚಿತ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾನಿ | ಸಾರ್ಥಿನಾ | ಪ್ರ | ಚ್ಯವಯಂತಿ |
 ದಿವ್ಯಾನಿ | ಮಜ್ಜನಾ || ೩ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯುವಾನಸ್ತರುಣಾ ರುದ್ರಾ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಅಜರಾ ಜರಾರಹಿತಾ ಅಭೋಗ್ಯನೋ ಯೇ ದೇವಾ-
 ಸ್ತ ವಿರ್ಭಿರ್ನ ಭೋಜಯಂತಿ ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ ಅಧ್ರಿಗಾವೋದ್ಯುತಗಮನಾಃ ಪರ್ಮಿನಿವಾರಿತಗತಯಃ
 ಸರ್ವತಾ ಇವ ದೃಢಾಂಗಾಃ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ ವವಕ್ಷುಃ | ಸ್ತೋತ್ರೈಣಾಮಭಿಮತಂ ಪ್ರಾಪ್ತ-
 ಯತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಅಸಿ ಚ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಸಾರ್ಥಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
 ಭವಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ದಿವಿ ಭವಾನಿ ಚ ವಸೂನಿ ದೃಳ್ತಾ ಚಿತ್ ದೃಢಾನ್ಯಸಿ ಮಜ್ಜನಾ | ಮಜ್ಜನೇತಿ
 ಬಲನಾಮ | ಮಜ್ಜನಾ ತೋಧಕೇನ ಬಲೇನ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಿ | ಪ್ರಚಾಲಯಂತಿ || ಅಭೋಗ್ಯನಃ |
 ಭೋಜಯಂತೀತಿ ಭೋಜಃ | ನ ಭೋಜೋದ್ಯೋಜಃ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ | ಬರುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
 ಹಂತೇಃ ಸ್ಪಿಶ್ | ರುದ್ರಯೋ ದೋದ್ಯುತಗಮನಾಃ | ಸಾ. ೮-೪-೬೨ | ಇತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಭಕ್ತಂ |
 ಇನ್ದ್ರನದ್ರಿಷಾರ್ಯಮ್ನಾಂ ಶೌ | ಸಾ. ೬-೪-೧೨ | ಇತಿ ನಿಯಮಾದ್ವಿಭಾಭಾವಃ | ವವಕ್ಷುಃ | ವವ
 ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾಸನ್ನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಛಿತ್ತಿತಿವೇಧಃ | ದ್ವಿಭಾವಃ | ಧತ್ತಕತ್ವಪತ್ವಾನಿ | ಸನ್ಯತ
 ಇತಿ ಶ್ವಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಲಿಟ್ಟ್ಯಸ್ಯ ಮಂತ್ರೇ | ಸಾ. ೩-೧-೩೫ | ಇತಿ ನಿವೇದಾದಾಮ್ನುತ್ಪ್ರಯಾಭಾ-
 ನೇತೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿಭಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯುವಾನಃ—ತರುಣರಾದ | ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ | ಅಜರಾಃ—ಜರಾರಹಿತರಾದ |
 ಅಭೋಗ್ಯನಃ—ವೇದವಿಗೇ ತಪಸ್ವಸ್ತು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವವರನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುವ | ಅಧ್ರಿಗಾವಃ—ಅವ್ಯಾ

ಹತಗತಿಯುಳ್ಳ | **ಸರ್ವತಾ ಇವ**—ಸರ್ವತಗಳಂತೆ ದ್ವಧಾಂಗರಾದ (ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | **ವವಕ್ರಾಃ** .. (ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು) ಒದಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ | (**ಅಪಿ ಚ**—ಮತ್ತೂ) | **ವಿಶ್ವಾ**—ಎಲ್ಲಾ | **ಸಾರ್ಥಿನಾ**—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ | **ದಿನ್ಯಾನಿ**—ಅಂತರ್ದಲ್ಲಿರುವ (ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ) | **ಭುವನಾನಿ**—ಇರುವಂಥವುಗಳನ್ನು (ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) | **ದೈಷ್ಟಾ ಚಿತ್**—ದೈವವಾಗಿದ್ದು | **ಮಜ್ಜನಾ**—ಬಲದಿಂದ | **ಪ್ರೆಚ್ಯಾವಯಂತಿ**—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) !!

‡ ಭಾಷಾರ್ಥ :

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತರಣರು, ರುದ್ರಪುತ್ರರು, ಜರಾರಹಿತರು, ಅನ್ಯಾಹತಗತಿಯುಳ್ಳವರು, ಸರ್ವತಗಳಂತೆ ದ್ವಧಾಂಗರು ಅಥವಾ ಅಜಲರು, ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸದವರನ್ನು ವಧಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರು. ಇವರು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ಆಗಲೀ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೇ ದ್ವಧನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Youthful Rudras, and undecaying, destructive of those who do not worship (the gods), of unobstructed progress, and immovable as mountains, they are desirous of granting (the wishes of the worshipper) and by their strength agitate all substances, whether of heaven or of earth.

‡ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು :

ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ರುದ್ರನ ಮಕ್ಕಳು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರನಾಣವನ್ನು ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅಭೋಗ್ಯನಃ—ಯೇ ದೇವಾಃ ಹವಿರ್ಭಿಃ ನ ಭೋಜಯಂತಿ ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಃ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇರುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು.

ಅದ್ರಿಗಾವಃ—ಅದೃತಗಮನಾಃ ಪರ್ಮಿರನಿವಾರಿತಗತಯಃ | ಇತರರಿಂದ ತಡೆಯಲಾಗದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಇವರನ್ನು ಯಾರೂ ತಡೆಯಲಾರರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ದೈಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವತಾ ಇವ—ದೈಧಾಂಗಾಃ | ಬೆಟ್ಟಗಳ ಹಾಗೆ ಬಲವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು.

ಮಜ್ಜನಾ ಪ್ರೆಚ್ಯಾವಯಂತಿ—ಮಜ್ಜನಾ ಶೋಧಕೇನ ಬಲೇನ | ಮಜ್ಜನೇತಿ ಬಲನಾಮ | ಪ್ರೆಚಾಲಯಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು

ದೃಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಕವವು ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಓಜಃ ಪಾಪಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತಪನಾಗಿರುವುದು. (ನಿ ೩-೯) ಸ್ತಂಭಸ್ಥಾಮಿಗಳು ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ವಿವಕ್ಷುಃ ಎಂಬ ಕವವನ್ನು ಬಹುವಚನಸ್ಥಾನೀ ವಿಕವಚನಂ ಎಂದು ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ. ವಿವಕ್ಷವಃ ಎಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇರುವರು. ಇದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಥ ಎಂಬ ಪವವು ಮಹನ್ನಾ ಮದಲ್ಲಿ ಪರಿತಪನಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷವಃ ಎಂಬ ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾ ಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಭುವನಾನಿ—ಸದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ | ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವುಗಳು.

ಪ್ರಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಃ :

ಅಭೋಗೈಃ—ಭೋಜಯಂತೀತಿ ಭೋಜಃ | ನ ಭೋಜಃ ಅಭೋಜಃ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾರಾ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಶ್ರುತಿಯು. ಅಭೋಜ್+ಹನ್ ಎಂದುನಾಗ ರ್ಯುಯೋ ಹೋನೈತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೪-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಪ. ಸಂವಾರನಾದ ಘೋಷಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾವ್ಯದಿಂದ ಘಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಜೋಷುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ. ಅಭೋಗೈನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಇನ್ ಹನ್ ಪೂರ್ವಾಯು-ಮ್ಘಂ ಶೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಕ ಪೂರ್ವಪದವಾಗುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವಕ್ಷುಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ವಿಕಾಚ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಗಿ ಇಣೈತ್ಯೇಥ ಬರುತ್ತದೆ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿಷ್ಟ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಸನ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯನು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇತ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕೈಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛತ್ವ. ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪಘೋಃ ಕಃ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ವ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ. ಸನಾಮ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವವಕ್ಷ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತವು ಧಾತುಸಂಕ್ಷಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ರವಾದ ಝಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉನ್ ಆದೇಶ. ಕಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾನುಮಂತೇ ಲಿಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಮಂತೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಃ ಲಿಟ್ಟಿಮುಕ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿಷ್ಟ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವವಕ್ಷುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಮ್ಯದಾತ್ಪರದಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಆಮಾದಾದ್ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಾದದ ಆಮಿಯುಳ್ಳವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವಾ—ವಿಶ್ವಃ ಜನ್ ಎಂದುರುವಾಗ ಜತ್ವೋಃ ಠಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ರವಾದ ತಿಗಿ ಶೇಕ್ರಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಚ್ಯಾವಯಂತಿ—ಚ್ಯ ಸಹನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ ಸೆತ್ಯಾಸಪಾಕ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥವಲ್ಲ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಆವಾದೇಶ. ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಲಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆವಾದೇಶ. ಚ್ಯಾವಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪ ನಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಕೀರ್ತನ ||

ಚಿತ್ರೈರಂಜಿಭಿರ್ವಪುಷೇ ವೃಂಜತೇ ವಕ್ಷಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ-
ಯೇತಿರೇ ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಷ್ವೇಷಾಂ ನಿ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷುರ್ಯುಷ್ವಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಜಿರೇ |
ಸ್ತಧಯಾ ದಿವೇ ನರಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯ ||

ಚಿತ್ರೈಃ | ಅಂಜಿ ೨ ಭಿಃ | ವಪುಷೇ | ನಿ | ಅಂಜತೇ | ವಕ್ಷಃ ೨ ಸು | ರುಕ್ಮಾನ್ |
ಅಧಿ | ಯೇತಿರೇ | ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಷು | ಏಷಾಂ | ನಿ | ಮಿಮ್ಯಕ್ಷುಃ | ಯುಷ್ವಯಃ | ಸಾಕಂ | ಜಜ್ಜಿರೇ |
ಸ್ತಧಯಾ | ದಿವಃ | ನರಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಪುರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ವಪುಷೇ ರೂಪಾಯ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ಮರುತಕ್ಕೆ ತ್ರೈತ್ಯರ್ಥಾನಾವಿಧೈರಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜನಸಮರ್ಥರಾಭರಣೈಃ ಸ್ವಶರೀರಾಣಿ ವ್ಯಂಜತೇ | ವ್ಯಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅಲಂಕುರ್ವಂತೀ- ತ್ಕರ್ಥಃ | ವಕ್ಷಸು ಭುಜಾಂತರೇಷು ರುಕ್ಮಾನ್ ರೋಚಮಾನಾನ್ವಾರಾನಧಿ ಯೇತಿರೇ | ಅಸರಿ ಚಿಕ್ರಿರೇ |

ಕಿಮರ್ಥಂ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾರ್ಥಂ | ಅಸಿ ಚೈಷಾಂ ಮರುತಾಮಂಸೇಷ್ಟ್ಯಪ್ಪಯ ಆಯುಧಾನಿ ನಿ
ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ | ನಿಮ್ನುಪ್ತುಃ ಸ್ವಿತಾ ಬಭೂವುಃ | ತೈರಾಯುಧೈಃ ಸಹಿತಾ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಮರುತೋ
ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಥಯಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಸಾಕಂ ಸಹ ಜಜ್ಞಿರೇ | ಪ್ರಾದುರ್ಬರ್ಭೂವುಃ ||
ಯೇತಿರೇ | ಯತಿರ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಲಿಟ್ಟಿತ ಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಾಃ | ಶುಭೇ | ಶುಭ
ದೀಪ್ತೌ | ಸಂಸದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ | ಮ್ನುಜೂಪ್ ಶುದ್ಧೌ | ಸನ್ಯೂದಿತ್ವಾದಿದಿಧಾವಃ | ಹಲಂತಾಚ್ಛೇತಿ ಸನಃ ಕಿತ್ವಾಪ್ತುಃ
ಭಾವಃ | ದ್ವಿವರ್ಚನಾದಿ | ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ವಂ | ಲಿಟ್ಟಿಸ್ಯತೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಜಜ್ಞಿರೇ |
ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಲಿಟಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಪುಷೇ—ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಚಿತ್ರೈಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ | ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಭರಣಗಳಿಂದ
(ತನ್ಮಯ ರುಲರಗಳನ್ನು) | ವಿ ಅಂಜತೇ—ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ | ವಕ್ಷಸುಃ—ಎದೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ |
ರುಕ್ಮಾನ್—ಮನೋಹರವಾದ (ಹಾರಗಳನ್ನು) | ಶುಭೇ—ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಧಿ ಯೇತಿರೇ—ಮೇಲೆ
ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಧರಿಸಿದರು) | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಅಂಸೇಷು—ಭುಜಗಳ ಮೇಲೆ |
ಋಷ್ಣಯಃ—ಆಯುಧಗಳು | ನಿ ಮಿಮ್ನುಪ್ತುಃ—ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ನರಾಃ—
ನೇತೃಗಳಾದ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಥಯಾ ಸಾಕಂ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲದೊಡನೆ | ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಿಂದ | ಜಜ್ಞಿರೇ—ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತರಾದರು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಉತ್ತಮ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಚಿತ್ರವಿಷ್ಣುವಾದ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ,
ಎದೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ
ಅವರ್ಭೂತರಾದರು.

English Translation.

They decorate their persons with various ornaments, they have placed, for elegance, brilliant garlands, on their breasts; lances are borne upon their shoulders, and with them and their own strength have they been born, leaders, from the sky.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಪುಷೇ—ರೂಪಾಯ ಶೋಭಾರ್ಥಂ | ವಪುರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ವಪುಃ ಎಂಬ ರ್ವಪುಷ್ ಸರ್ವೇಶ್,
ವಪುಃ (ನಿ. ೩-೧೨) ಎಂಬ ಇವೇ ವೇದವಾದ ವದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ವಪುಃದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.
ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ.

ಚಿತ್ರೇ—ಅಷ್ಟಾಧಿಃ ರೂಪಾಧಿವ್ಯಷ್ಟಾನಸಮರ್ಥೈರಾಭರಣೈಃ ಆಕಾರವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಒಡವೆಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಈ ಅಭರಣಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುವು.

ರುಕ್ಮಾಳ - ದೋಚಮಾನಾನ್ ಹಾರಾಃ | ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೊಳೆಯುವ ಹಾರಗಳನ್ನು.

ಅಧಿಯೇತೀರೇ-ಉಪರಿ ಚಕ್ರೀರೇ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶರೀರದ ಸೌಂದರ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅನೇಕವಾದ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು. ವಕ್ಷಸ್ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವರು.

ನರಃ-ನೇತಾರೋ ಮರುತಃ | ತಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಸಂಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು.

ಸ್ವಧಯಾ-ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ | ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕಟವಾದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

|| ಗ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯಂಜತೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೃನ್ಮಾಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ. ಽಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೇತೀರೇ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ಟಿನ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ವರಿಯೋ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಟ್ಟೆ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಯಯತಾ+ಇರೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೆ ಏಕಪಲ್ಮನುಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರವು ಸಂಯೋಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವಿತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಯೇತೀರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದಿ ವತ್ತಿ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ಮಾ. ೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಶುಭಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಕುರ್ಭೇ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶುಭೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಸಾನೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕುರ್ಭೇಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿವ್ಯುಕ್ತುಃ—ಮಿವ್ಯುಕ್ತುಃ ಶುನ್ವೌ ಧಾತು. ಇಚ್ಛಾ ತೋರುನಾಗ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾಸ ಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಏನದಿತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಲಂತಾಚ್ಚ (ಮಾ. ಸೂ. ೧-೨-೬೦) ಇತ್ ಸಮಾಸವ ಹಲನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಲಾದಿ ಯಾದ ಸನ್ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶುಕಾರವ ಪರದಲ್ಲಿ ಜಕಾರವಿದ್ದು ಅವರ ಪರದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದು ದಿಂದ ಕಿವ್ವದ್ವಾದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಲಘುಕರ್ಮಣಃ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಜ್ಜಿಶೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದಿಹಲ್‌ಲೀಷ ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ತ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಮಮ್ಜ್‌ಃ ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಾಣಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋರಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ಯ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶ-ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ಯ ಕವಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕ್ಕಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮ್ಜ್ಕ್ ಎಂಬುದು ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆದೇಶವಾದ ಉಸಿನಲ್ಲಿ (ಲಿಟಿನ ತಿಜಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ) ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಿಮ್ಜ್ಕ್ಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಜ್ಜಿರೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿನ ರ್ಜು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇರೀಚ್ ಆದೇಶ. ಲಿಡ್ಲೆ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಗಮಹನ ಜನಖ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಜ್ಜಿರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ | ಧನಯೋಃ | ರಿಶಾದಸೋಃ | ವಾತಾನ್ವಿದ್ಯುತಸ್ತ-
 ವಿಷೀಭಿರಕ್ರತ |
 ದುಹಂತ್ಯೂಧರ್ಧಿವ್ಯಾನ್ವಿ ಧೂತಯೋಃ ಭೂಮಿಂ ಪಿನ್ವಂತಿ
 ಪಯಸಾ ಪರಿಜ್ರಯಃ || ೫ ||

|| ಪದವಾಣಿ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ | ಧನಯಃ | ರಿಶಾದಸಃ | ವಾತಾನ್ | ವಿದ್ಯುತಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ |
 ಅಕ್ರತ |

ದುಹಂತಿ | ಊಧಃ | ದಿವ್ಯಾನಿ | ಧೂತಯಃ | ಭೂಮಿಂ | ಪಿನ್ವಂತಿ | ಪಯಸಾ |

ಸರಿ ೨ ಜ್ರಯಃ || ೫ ||

§ ಸಾಂಘಭಾಷ್ಯಂ §

ಈಶಾನಕೃತಃ ಸ್ತೋತ್ರಾರೂಪಾಶಾನಂ ಧನಾಧಿಪತಿಯ ಕುರ್ವಾಣಾ ಧನಯೋ ನೋಘಾದೀನಾಂ ಕಂಪಯಿತಾರೋ ರಿಶಾದೋ ರಿಶಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಮತ್ತಾರಃ | ಯದ್ವಾ ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸಕಾಮುಷಿತಾರೋ ನಿರಸಿತಾರಃ | ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಸ್ತನಿಷೀಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈರ್ವಾರ್ತಾನ್ ಪುರೋ ವಾರ್ತಾದೀನ್ ವಿದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತದಿತಶ್ಚಾಕ್ರತಃ | ಕುರ್ವಂತಿ | ಕೃತ್ವಾ ಚ ಸರಿಜ್ರಯಃ ಸರಿತೋ ಗಂತಾರೋ ವೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರೋ ಮರುತೋ ದಿವ್ಯಾನಿ ದಿವಿಭವಾನ್ಯೂಧರೂಧಃ-ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ಯುಪ್ರಾಣಿ ದುಹಂತಿ | ರಿಶೀಕುರ್ವಂತಿ | ಜಲರಹಿತಾನಿ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತರಂ ಭೂಮಿಂ ಪಯಸಾ ನೋಘಾನ್ವಿರ್ಗತೇನೋದಕೇನ ಜಲೇನ ಪಿನ್ವಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ || ರಿಶಾದಸಃ | ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಇಗುಸಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ರಿಶಾಃ ಶತ್ವನಃ | ಶಾನದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ | ಆಸುನ್ | ನಿತ್ಯಾಪಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ರಿಶಚ್ಚಬ್ಜಾಚ್ಚೈರಂತಾದಸು ಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಕ್ ಕ್ರಿಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೋಪಧಾದೀರ್ಭಃ | ಅಂತೋದಾ-ತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಅಕ್ರತಃ | ಕರೋತೇಶ್ಯಾಂದೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಪ್ | ಮಂತ್ರೇ ಘೋತಿ ಚ್ಲೇರ್ಲೂಕ್ | ಊಧಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ ||

§ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ §

ಈಶಾನಕೃತಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಧನಾಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ | ಧನಯಃ—ಮೇಘಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ | ರಿಶಾದಸಃ—ಹಿಂಸಕರನ್ನು ಭವಣಮಾಡುವ (ಹಿಂಸಕರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) ಮರು ತ್ತುಗಳ | ತನಿಷೀಭಿಃ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲದಿಂದ | ವಾರ್ತಾನ್—ಪುರೋವಾರ್ತಗಳನ್ನು ; ವಿದ್ಯುತಃ—ವಿಂಚುಗಳನ್ನು | ಅಕ್ರತಃ—ಮಾಡಿದರು | ಸರಿಜ್ರಯಃ—ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ | ಧೂತಯಃ—ಕಂಪನ ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು) | ದಿವ್ಯಾನಿ—ಉಂತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ | ಊಧಃ—ಕೆಚ್ಚಲಿನಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ದುಹಂತಿ—ಕರೆಯುತ್ತವೆ | ಭೂಮಿಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಪಯಸಾ—(ಮೇಘದಿಂದ ಬಂದ) ನೀರಿನಿಂದ | ಪಿನ್ವಂತಿ—ಚುಮುಕಿಸುತ್ತವೆ.

§ ಧನಾರ್ಥ §

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಧೂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂಸಕರನ್ನು ವಧಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ,

ಪುರೋನಾತಗಳನ್ನು ವಿಂಚುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Enriching their worshipper, agitating the clouds, devourers of foes, they create the winds and lightnings by their power; thn circumambient and agitating Maruts milk heavenly udders, and sprinkle the earth with the water.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ—ಸ್ತೋತಾರಪೀಶಾನಂ ಧನಾಧಿಪತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿಮಾಡುವವರು ಧನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವರು.

ಧನಯಃ—ಮೇಘಾದೀನಾಂ ಕಂಪಯಿತ್ತಾರಃ | ಮೇಘವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸುವರು.

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶಾನಾಂ ಹಿಂಸಳಾನಾಮತ್ತಾರಃ | ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸಳಾಮುಸಿತಾರೋ ನಿರಸಿತಾರಃ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ಶತ್ರುವಃ ತಾನ್ ಅದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ | ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಓಡಿಸುವವರು ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ತವಿಸೀಧಃ—ಅತ್ಯೇಯೈಃ ಬಲೈಃ ತವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಓಟಃ ಪಾಟಃ ಎಂಬ ಇವೃತ್ತಿಯು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು, ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ವಿದ್ಯುತಃ ಅಕೃತವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತದಿತೆಳ್ಳ ಕುರ್ವನ್ತಿ | ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಿಂಚುಗಳನ್ನೂ -- ಮತ್ತು ಸುಂಟರಗಳಾಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವರು.

ಪರಿಜ್ರಯಃ ಊಧಃ ದುಹಂತಿ—ಪರಿತೋ ಗಂತಾರಃ ಊಧಸ್ವಾ ನೀಯಾನ್ಯಘ್ರಾಣ ಕಿತ್ತೀ-ಕುರ್ವಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅಂತರ್ದದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮೇಘಗಳಿಂದ ಹಸುಗಳ ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಪಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹಿಂಸುವರು. ಮೇಘಗಳ ಒರಿದಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಈಶಾನಕೃತಃ— ಈಶಾನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಈಶಾನಕೃತಃ ದ್ವೈತ್ಯಾ ಕರಣೇ ಘಾತಃ. ಕ್ಷಿಪ್ತ ಪ್ರಕೃಯಃ ಪ್ರಸೃಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ವತಿ ತುಳ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಾತವಿಗೆ ತ.ಕಾಗಮಃ. ಕೃದಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಕಶ್ಲೋಕವಲ್ಲ ರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಗಳೋ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಶ್ಲಕ್ವತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭವಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರದವ.

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇಗುಪಥಜ್ಞಾಪ್ತೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಇಗುಪಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾಃ ಶತ್ರವಃ (ಹಿಂಸಮಾಡುವವರು) ರಿಶಾನ್ ಆದಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಸಃ. ಅದ ಭ್ರಷ್ಟಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಘೋಷ್ಯಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಯದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿಶ್ಚಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಲಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವದ್. ತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಿಶ ಧಾತುವಿಗೆ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕನುಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಬದ್ವದ್ವಾನವನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಿಶತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಿಶತ್ ಶಬ್ದ ಉಪದೇಶ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ರಿಶತಃ ಅಸ್ತಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಸಃ. ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಷಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ರಿಶಾದಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋನಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಿಶಾದಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ರತಃ—ದುಕೃಜ್ಞಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲುಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಲುಜ್ ಬಹುವಚನದ ರ್ಛು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದೇವ್ಯನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿ ಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಪ್ತರಣ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಚ್ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಬಾರದಿರುವಾಗ ಇಕೋ ಯಣಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಃಕಾರಕ್ಕೆ ಯಃಕಾದೀಶ. ಅಕ್ರತ ಎಂದ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಹಂತಿ—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ ಬಂದಾಗ ದುಹಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಅದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಊಧಃ—ಊಧಸ್+ತಸ್ ಎಂದುರಿವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ಪನಿವರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ನಿನ್ಯಂತಿ—ನಿವ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಗಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಝೀಂಕತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ. ಕತೇರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ನಿನ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋಃ ಘೃತವದ್ವಿದ್ಧೇ-
ಷ್ವಾಭುವಃ |

ಅತ್ಯಂ ನ ಮಿಹೇ ವಿ ನಯಂತಿ ವಾಜಿನಮುತ್ಸಂ ದುಹಂತಿ ಸ್ತನ-
ಯಂತಮಕ್ಷಿತಂ || ೬ ||

|| ಪದಾಠಃ ||

ಪಿನ್ವಂತಿ | ಅಪಃ | ಮರುತಃ | ಸು ೨ ದಾನವಃ | ಪಯಃ | ಘೃತವತ್ | ವಿದ್ಧೇ-
ಷ್ವಾಭುವಃ | ಅ ೨ ಭುವಃ |

ಅತ್ಯಂ | ನ | ಮಿಹೇ | ವಿ | ನಯಂತಿ | ವಾಜಿನಂ | ಉತ್ಸಂ | ದುಹಂತಿ | ಸ್ತನ-
ಯಂತಂ | ಅಕ್ಷಿತಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮರುತ್ವತೀಯಶಶ್ವೇ ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪ ಇತ್ಯೇಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ
ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ | ಅ. ಶ. ೧೪ | ಇತಿ ||

ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಮರುತಃ ಪಯಃ ಕ್ಷೀರವತ್ ಸಾರವತೀರಪಃ ಪಿನ್ವಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ |
ಅಭುವಃ | ಅಭವಂತೀತ್ಯಾಭುವ ಋತ್ವಿಜಃ | ತೇ ವಿಧಥೇಷು ಯಜ್ಜೇಷು ಘೃತವತ್ | ಯಥಾ ಘೃತಂ
ಸಿಂಚಂತ್ಯೇವಂ ಮರುತೋಽಪಿ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಧಾವಃ | ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ | ಅತ್ಯಂ ನ
ಯಥಾಶ್ವಂ ಸಾದಿಸೋ ವಿನಯಂತಿ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ಶಿಶ್ವಂತ್ಯೇವಂ ಮರುತೋ ವಾಜಿನಂ ವೇಗವಂತಂ
ಮೇಘಂ ಮಿಹೇ ವರ್ಷಸಾಯಿ ವಿ ನಯಂತಿ | ಸ್ವಾಧೀನಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಧಾವಃ | ವಿನೀಯ ಚ
ಸ್ತನಯಂತಂ ಗರ್ಜಂತಮಕ್ಷಿತಮಕ್ಷೀಣಮುತ್ಸಂ | ಉತ್ಸವಂತ್ಯಸ್ವಾದಾಶ ಇತ್ಯುತ್ಪೋ ಮೇಘಃ | ತಂ

ದುಹಂತಿ | ರಿಕ್ವೀಕುರ್ವಂತಿ || ಸುದಾನವಃ | ನುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ದಾನುಶ್ಚ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಃ | ಬಹು-
ಪ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ಮಂ ದ್ಯುಚ್ಚಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರವದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಮಿಹೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ |
ಸಂಪದಾಲಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ | ಸ್ತನಯಂತಂ | ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ |
ಚುರಾದಿರದಂತಃ | ಅತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ವಾನಿವದ್ಭಾವದ್ಭಾವದ್ಯುಧ್ಯಭಾವಃ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ ||

ಸುದಾನವಃ—ಬಿಕ್ಕೆಯ ದಾನಿಗಳಾದ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ಯೇವತೆಗಳು | ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರವಂತೆ
ಸಾರವತ್ತಾದ | ಅಪಃ—ನೀರನ್ನು | ಅಭುವಃ—ಮುತ್ತಿಜರು | ವಿದಧೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಘೃತೇವತ್—
ತಪ್ಪದಂತೆ | ಸಿನ್ಧಂತಿ—ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ | ಅತ್ಯಂ ನ—ಕುದುರೆಯನ್ನು (ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತಿಕ್ಕಣೆ
ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ) | ವಾಚಿನಂ—ವೇಗವಾಗಿ (ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ) ಮೇಘವನ್ನು | ಮಿಹೇ—
ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದೇ | ಎ ನಯಂತಿ—ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ | ಸ್ತನಯಂತಂ—ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿ-
ರುವ | ಅಕ್ಷಿತಂ—ಅಕ್ಕಯನಾದ | ಉತ್ತಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ದುಹಂತಿ—ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಳೆ
ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಿಕ್ಕೆಯ ದಾನಿಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ವೇಗ-
ವಾಗಿ ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಮುತ್ತಿಜರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತ
ವನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ, ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾದ ನೀರನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ವೃಷ್ಟಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The munificent Maruts scatter the nutritious water as priests, at sacrifices, the clarified butter ; as grooms lead forth a horse, they bring forth, for its rain, the fleet-moving cloud, and milk it, thundering, and unexhausted.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತ್ಯೇವಯ ರಸ್ತಮಂತಪತನಾಲದಧಿ ಸಿನ್ಧಂತೈಃ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಧಾಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕವನ್ನಿಡಿದ ಅಗ್ನಿನೀತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮು ಕ್ರತುಃ ಸಿನ್ಧಂತೈಃ ಇತಿ
ಧಾಯಾಯ್ಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೧೪).

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭಿಸಿದಾನಾಃ | ಒಪ್ಪೆ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವರು.

ಅಭಯಃ—ಅಭಯವಂತೀತ್ಯಾಭಯಃ | ಋತ್ವಿಜಃ | ಋತ್ವಿಕ್ವಿಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಶೇಧನಾ ವನ್ನಾಗಿ ನೇರವುತ್ತಾರೆ.

ಪಯಃ ಘೃತವತ್ ಸಿಂಧಂತಿ - ಶ್ರೀರವತ್ ಸಾರವತೀಃ ಅಪಃ ಸಿಂಚಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಾಚನ ಹಾಗೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಮತ್ತು ಸಾರವಾದ ನೀರನ್ನು ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸುಸುವರು. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ ಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಕೂಡ ವೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಪಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡುವಂತೆಂದು ಸ್ವಂದ ಸ್ತಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವರು.

ಅತ್ಯಂ ನ ಮಿಹೇ--ಅತ್ಯ ಇತ್ಯೆತ್ಯನಾಮ | ಮಿಹ ಸೇಚಿನೆ | ಅಶ್ವವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಜ್ಜಿಗೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ನೇಗವಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ತಾಧೀನಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಇರುವರು.

ವಿದಥೇನಾ ಘೃತವತ್--ಯಥಾ ಘೃತಂ ಸಿಂಚಂತಿ ಏವಂ ಮರುತೋಽಪಿ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕೌವರ್ತಂ | ವಿದಥೇನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ, ವೇದಃ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೬-೧೯) ಪಠಿತ ವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುಸುವರು.

ಉತ್ತಂ—ಉತ್ತಮತೈಸ್ತಾಮಾಸ ಇತಿ ಉತ್ತೋ ಮೇಘಃ ನೀರುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಸುಯುವದ ರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಉತ್ತತಬ್ಧೋತ್ತಮೇಘವಚನಃ ಉತ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅದಮರುತ್ತಂ (ಋ. ಸಂ. ೫-೨೩-೧) ಎಂದು ಉದಾ ಹರಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ವಾಚಿನಂ—ವಾಚಮಿತಿ ಅಪಠಿತಮಪಿ ಬಲನಾಮ ವೇಗವಚನಂ ನಾ | ಉಪಮಾನಭೂತಸ್ಯ ಚಾತ್ಯಸ್ಯೇದಂ ನಿಶೇಷಣಂ ಬಲವಂತಂ ವೇಗವಂತಂ ನಾ ಅಶ್ವಮಿವ | ಅಥವಾ ವಾಚ ಇತ್ಯೆನ್ನ ನಾಮ | ಇಹ ಚ ತತ್ಪಾರಣಶಾತ್ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೇ ಉದಕೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ | ಇದಂ ಮೇಘಸ್ಯ ನಿಶೇಷಣಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯು ದಕವಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ವಾಚ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಚವೆಂದೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಪದವು ಅತ್ಯವೆಂದರೆ ಅಶ್ವವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅತ್ಯದಕ್ಕೆ ನಿಶೇಷಣವು. ಈ ಅತ್ಯಪದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಅಶ್ವವು ಮೇಘಪದಕ್ಕೆ ನಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪದವು ನಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವು ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಹೀಗೆ ಇದರ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ವಾಚವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವವು ಉಚಿತವು.

ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತ್ಯದಕನಂಬ ಅರ್ಥವು ಈ ಪದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಪದವು ಮೇಘಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವು ವ್ಯಕ್ತ್ಯದಕವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭನಃ ದಾನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುದಾನವಃ. ಡುಡಾಇಲ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಟೀಣಾದಿಕವಾದ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದಿಂದ ದಾನು ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತವತ್—ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅಭುವಃ—ಅ ಭವಂತಿ ಇತಿ ಅಭುವಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣ್ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಹಾರಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಹೇ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಿಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಹೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಶಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶಾಚ್ಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಯಂತಿ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಭ್ಯಾದಿ ಲಟಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನಯಂತಮ್—ಸ್ತನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ ಇದು ಅದಂತವಾದ ಧಾತು. ಆದುದರಿಂದ ಸೆತ್ಯಾಪೇಪಾಶ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿತ್ ಬಂದಾಗ ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಅರಾಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಥಾನವಧ್ಯಾದಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿತ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಉಪಧಾವ್ಯದ್ವಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತನ ಎಂಬ ಣಿಜಂತ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕರ್ತರಿ ಶಪ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಾ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಣಿಜ್ಜಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಮಾದೇಶ **ಆತೋ ಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸ್ತನಯಃ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶನ್ ಪಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಅನಂದಾತ್ಮ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು (ಕೃತ್ಯ) ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಾತಾದರಿಂದ ನಃಸೂಗವಃ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ತನಯಂತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷಿತಮ್—ಕ್ಷಿ ಪ್ರಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನ ಕ್ಷಿತಃ ಅಕ್ಷಿತಃ
 ಕಂ ಅಕ್ಷಿತಮ್ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಭೂರ್ವಸದ
 ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಹಿಷಾಸೋ ಮಾಯಿಸ್ತ್ರಿತ್ರಭಾನವೋ ಗಿರಯೋ ನ ಸ್ವತಃ
 ವಸೋ ರಘುಷ್ಯದಃ |
 ಮೃಗಾ ಇವ ಹಸ್ತಿನಃ ಖಾದಧಾ ವನಾ ಯದಾರುಣೀಷು ತವಿ-
 ಷೀರಯುಗ್ಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ | ಮಾಯಿನಃ | ಚಿತ್ರ ಭಾನವಃ | ಗಿರಯಃ | ನ | ಸ್ವತವಸಃ |
 ರಘುಷ್ಯದಃ |
 ಮೃಗಾಃ | ಇವ | ಹಸ್ತಿನಃ | ಖಾದಧ | ವನಾ | ಯತ | ಅರುಣೀಷು | ತವಿಷೀಃ |
 ಅಯುಗ್ಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹಿಷ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ | ಮಹಿಷಾಸೋ ಮಹಾಂತಃ | ಮಾಯೇತಿ ಜ್ಞಾನನಾಮ |
 ಮಾಯಿನಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಸ್ತ್ರಿತ್ರಭಾನವಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಯೋ ಗಿರಯೋ ನ ಸ್ವತವಸಃ ಪರ್ವತಾ ಇವ ಸ್ವಕೀ-
 ಯೋನ ಬಲೇನ ಯುಕ್ತಾ ರಘುಷ್ಯದಃ ಶೀಘ್ರಗಮನಾ ಹೇ ಮರುತ ಏವಂಭೂತಗುಣವಿಷ್ಣ್ವಾ ಯೋಯಂ

ಹಸ್ತಿನೋ ಹಸ್ತವಂತೋ ಮೃಗಾ ಇವ ಗಜಾ ಇವ ವನಾ ವನಾನಿ ವೃಕ್ಷಜಾತಾನಿ ಖಾದಥ | ಭೃಶಯಥ | ಪ್ರಭಂಕೃತಿ ಯಾವತ್ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದಾರುಣೇಷ್ಟರುಣವರ್ಣಾಸು ವಡವಾಸು ತವಿಸೀರ್ಬಲಾನ್ಯ-ಯುಗ್ವೃಂ ಸಂಯೋಜಿತವಂತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ಭವತಾಮಿವ ವಾಹನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಬಲಕ್ವಾತ್ರೆಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೇ ಸರ್ವಂ ಭಂಜಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರಘುಷ್ಯದಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವನೇ | ರಘು ತೀಭೃಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ | ಕ್ರಿಷ್ಣೇತಿ ಕ್ರಿಷ್ಣ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಾಲನೂಲಲಘ್ನಲಮಿತಿ ಲತ್ವನಿಕಲ್ಪಃ | ಮಂ. ೮-೨-೧೮ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಖಾದಥ | ಯಾದ್ಯ ಭಕ್ಷನೇ | ಅಯುಗ್ವೃಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲುಜ್ ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ | ಏಕಾಚ ಇತಿರ್ಹಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಧ ಚ | ಪಾ. ೮-೨-೨೫ | ಇತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಚೋಃ ಕಾರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉಪಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃ-ತ್ವಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಪಾರ್ಥ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ ಮಹಾತ್ಮರಾದ | ಮಾಯಿನಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ | ಚಿತ್ರಧಾನವಃ—ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ | ಗಿರಿಯೋ ನ—ಪರ್ವತಗಳಂತೆ | ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಬಲಯುಕ್ತರಾದ | ರಘುಷ್ಯದಃ—ತೀಭ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ (ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ) | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಆರುಣೇಷು—ಅರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ | ತವಿಸೀಃ—ಬಲವನ್ನು | ಅಯುಗ್ವೃಂ—ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರೋ (ಅದರಿಂದ) | ಹಸ್ತಿನಃ—ಸೊಂಡಲುಳ್ಳ | ಮೃಗಾ ಇವ—ಗಜಗಳಂತೆ | ವನಾ—ವನಗಳನ್ನು | ಖಾದಥ—ಭಕ್ಷಣಮಾಡುತ್ತೀರಿ (ಮುಂದುವರಾಕುತ್ತೀರಿ.) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಹಾತ್ಮರೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರೂ, ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಬಲಾಡ್ಯರೂ, ತೀಭ್ರಗಾಮಿಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಬಲಾಡ್ಯವಾದ ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಿಂದ (ಜಿಂಕೆಗಳಿಂದ) ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಗಜಗಳ ಹೇಗೆ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತವೋ ಹಾಗೆ, ಕಾಡುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Vast, possessed of knowledge, bright-shining like mountains in stability, and quick in motion, you like elephants, break down the forests when you put vigour into your ruddy (mares).

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಮಹಿಷಾಸಃ—ಮಹಾಂತಃ | ದೊಡ್ಡವರು, ಭೇಷ್ಯರು, ಮಹಿಷ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮು ಮಹಿಷ ಎಂಬ ಪದವು (ಛ. ೩-೧೩) ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಾಧಿ.

ಮಾಯನೀ—ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ | ಸರ್ವಜ್ಞರಾದವರು, ಮಾಯಾ ಇತಿ ಜ್ಞಾನನಾಮ ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಕೇತು ಕೇತುಃ (ನಿರು. ೩-೯) ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮೃಗಾ ಇವ ಹಸ್ತಿನಃ ಖಾದಥ ವನಾ—ವನಶಬ್ದಃ ವೃಕ್ಷವಚನಃ ಯಥಾ ಮೃಗಾಃ ತೃಣಾನಿ ಖಾದಂತಿ ಯಥಾ ಚ ಹಸ್ತಿನೋ ವೃಕ್ಷಾನ್ ಖಾದಂತಿ ತದ್ವತ್ ಯೋಯಂ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶತ್ರುನ್ ಖಾದಥ | ಅಥವಾ ಯಥಾ ಸಿಂಹಾ ವ್ಯಾಘ್ರಾ ವಾ ಗತ್ವಾ ಹಸ್ತಿನಃ ಖಾದಂತಿ ತದ್ವತ್ ಯೋಯಂ ಉದಕ-ವತೋ ಮೇಘಾನ್ ಖಾದಥ | ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಕ್ರಮವು—ವನ ರಜ್ಜುವು ವೃಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಮೃಗಗಳು ಮುಟ್ಟುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವಂತಿಯೂ, ಅನೆಗಳ ಮರಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ತಿನ್ನುವ ಹಾಗೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಹುಲಿಯೇ ಆಗಲಿ. ಸಿಂಹವೇ ಆಗಲಿ. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಅನೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಾಶಮಾಡಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವು.

ಯಾದಾರುಣೇಷು ತವಿಷೀರಯುಗ್ವಂದಂ—ಅರುಣವರ್ಣಾಸು ಬದವಾಸು ಬಲಾನಿ ಸಂಯೋಜಿತವಂತಃ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಷತ್ಯೋಮರುತಾಂ (ನಿ. ೨-೨೨) ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರ ನಿರುಕ್ತ ವಚನವಿರುವುದು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತವಿಷೀರಯುಗ್ವಂದಂ=ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಥಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ಶೀಘ್ರಗಮನಾಃ ರಘುಃ | ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಗಚ್ಚಂತಿ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹವನೇಗದಿಂದ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಮಹಿಷಾಸಃ—ಮಹಿಷಃ ಜಸಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಮಹಿಷಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾಯನೀಃ—ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ಪೀತಿ ಮಾಯಾ, ವ್ರೀಷ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ವ್ರೀಷ್ಯಾದಿಭೃತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಕ. ಮಾಯಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾಯಿನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ಚಿತ್ರಾಃ ಭಾನವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಸೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತವನೇ—ಸ್ವಕೀಯಂ ತವ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವನೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ರಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿಶಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ- ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರಘುಷ್ಯದ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ನಾಲಮೂಲ- ಲಘ್ಯಲಮ್ (ಪಾ ಮ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಘು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತ್ಯ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಲತ್ಯ ಏರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂದುದರಿಂದ ಕೃದಂತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಳೂ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಸ್ತಿನಃ—ಹಸ್ತಃ ಅಪ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಹಸ್ತೀ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತೆ ಇನಿತನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾದಧಃ—ಪಾದ್ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪಾದಧ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಂನುಸಿ ದ್ವೈತ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಗ್ವಂ—ಯುಜಿ ಯೇಗೇ ಧಾತು. ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ಲುಜಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾವೇಶ. ಏಕಾಚ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೨೫) ಧಕಾರಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಚೋಃಕಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ. ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಯುಗ್ವಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಡಾದಾತ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಯಕ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಅನುಕ್ರಮ

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನದತಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪಿಶಾ ಇವ ಸುಸಿಶೋ ನಿಶ್ಚ-
ವೇದಸಃ |

ಕ್ಷಪೋ ಜಿನ್ವಂತಃ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಭಿರ್ಯುಷ್ಪಿಭಿಃ ಸಮಿತ್ರಬಾಧಃ ಶವ-
ಸಾಹಿಮನ್ಯವಃ || ೮ ||

|| ಶವಸಾ ||

ಸಿಂಹಾಃ ೨ ಇವ | ನಾನದತಿ | ಪ್ರ ೨ ಚೇತಸಃ | ಪಿಶಾಃ ೨ ಇವ | ಸು ೨ ಪಿಶಃ |
ವಿತ್ವ ೨ ವೇದಸಃ |

ಕ್ಷಪಃ | ಜಿನ್ವಂತಃ | ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಭಿಃ | ಯುಷ್ಪಿ ೨ ಭಿಃ | ಸಂ | ಇತಃ | ಸ ೨ ಬಾಧಃ |
ಶವಸಾ | ಅಹಿ ೨ ಮನ್ಯವಃ || ೮ ||

|| ಸಾಮೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಜ್ಞಾನಾ ಮರುತಃ ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನದತಿ | ಭೃತಂ ಶಬ್ದಂ ಕುವಂಕಿ |
ಯಥಾ ಸಿಂಹಾ ಗಿರಿಗದ್ಯರೇಷು ಗಂಭೀರಂ ಶಬ್ದಂ ಕುವಂಕಿ ಏವಂ ಮರುತ್ಯೈಷ್ಯಾಗೇಷು ಗಂಭೀರಃ
ಶಬ್ದ ಉತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತಥಾ ಸುಪಿಶಃ ಶೋಭನಾವಯವಾಃ ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ನಾ | ತತ್ರ
ದೈಷ್ಟ್ಯಂತಃ ಪಿಶಾ ಇವ | ಪಿಶ ಇತಿ ರುರುನಾಮ | ಯಥಾ ರುರವಃ ಸ್ವಕರೀರಗತೈಃ ಶ್ವೇತನಿಂದುಭಿ-
ರಲಂಕೃತಾಸ್ತದೃಶ | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಕ್ಷಪಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಕ್ಷಪಯಿತಾರೋ ಜಿನ್ವಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಪ್ರೀಣಿಯಂತಃ ಶವಸಾ ಬಲೇನಾಹಿಮನ್ಯವ ಅಹನನತೀಲಮನ್ಯುಯುಕ್ತಾಃ | ಯದ್ವಿಷಯಃ ಕೋಪೋ
ಜಾಯತೇ ತಸ್ಯ ಹನನೇ ಸಮರ್ಥಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮನನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಮನ್ಯುಃ | ಅಹೀನ-
ಜ್ಞಾನಾಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಃ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಭಿಃ | ಪೃಷ್ಠತೈ ಇತಿ ಮರು-
ತಾಂ ವಾಹನಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ಪೃಷ್ಠತೈಃ ಶ್ವೇತನಿಂದ್ರಂಕೃತಾ ಮೃಗ್ಯ ಇತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಾನಾವರ್ಣಾ
ಮೇಘಮಾಲಾ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ ತಾಭಿರ್ಯುಷ್ಪಿಭಿರಾಯುಧೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಸಂತಃ ಸಬಾಧಃ ಶತ್ರುಭಿರ್ಬಾ-
ಧಿತಾಸ್ತೇಜಮಾನಾನ್ ಸಮಿತ್ ಸಮಾನಮೇವ ಯುಗಲದೇವ ರಕ್ಷಿತುಮಾಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ ನಾನ-
ದತಿ | ನವ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಭೃಟ್ ಲುಗಂತಾಲ್ಛಿ | ಪಿಶಾ ಇವ | ಪಿಶ ಅವಯವೇ | ಇಗುಪ-
ಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುಪಿಶಃ | ಸುಪೂರ್ವಾಕ್ಷಿಶ ಅವಯವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ರ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಭಿಃ |
ಪೃಷ್ಠ ಸೇಚನೇ | ವರ್ತಮಾನೇ ಪ್ರಸದ್ಯೋಹನ್ಯಹಜ್ಜಗಚ್ಛತೈವಚ್ಛ | ಉ. ೨. ೮೨ | ಇತಿ ಶತ್ವವದ್ಯಾನಾ-

ದುಗಿತಶ್ಲೇಷಿ ಜಾಣ್ | ಅತಃ ಏವ ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತಶ್ಲೇಷಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬೃಹನ್ನೃತತೋರು-
ಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ನಿಯಮಾತ್ರಸ್ಯಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ - ಬಿಕ್ಕೆಯಿರುವವರಾಗುವ (ಮರುತ್ತುಗಳ) | ಸಿಂಹಾ ಇವ - ಸಿಂಹಗಳಂತೆ | ನಾನವತಿ -
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ಸಿಂಹ ಇವ - ಜಿಂಕೆಗಳಂತೆ | ಸುಸಿಶಃ - ಅಲಂಕೃತನಾದ ಅವಯವ
ಗಳುಳ್ಳ | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ - ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ | ಕ್ಷಪಃ - ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಜಿನ್ಯಂತಃ - ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು
ಅನಂದಪಡಿಸುವ | ತವಸಾ - ಬಲವಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾದ) | ಅಹಿಮನ್ಯವಃ - ಹನನತೀಲವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳ
ಅಥವಾ ಅಹಿನವಾದ (ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ) (ಮರುತರು) | ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಥಃ - ತಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಾದ, ಬೀಳ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಜಿಂಕೆ
ಗಳಿಂದ (ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಮೇಳವನಾಲೆಯಿಂದ) | ಋಷ್ಠಿಭಿಃ - ಆಯುಧಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಸವಾಧಃ -
ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಾಧಿಸಾದ (ಯಜಮಾನನನ್ನು) | ಸಮಿತ್ - ಕೂಡಲೇ (ರಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಮರುದ್ವೇದವತೆಗಳು ಸಿಂಹದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಮಾಡತಕ್ಕವರು, ಸರ್ವಜ್ಞರು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲಂಕೃತರು,
ಶತ್ರುನಾಶಕರು, ಅಹಿಶರನ್ನು ಹನನಮಾಡುವಷ್ಟು ಕೋಪವುಳ್ಳವರು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅನಂದಪಡಿಸತಕ್ಕವರು.
ಇಂಥವರು, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತೊಂದರೆಬಂದಾಗ, ತಮ್ಮ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ, ಆಯುಧಸಮೇತರಾಗಿ ಬಂದು
ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation.

The most wise Maruts roar like lions, the all-knowing are graceful
as the spotted deer, destroying (their foes) delighting (their worshippers);
of deadly strength in their anger. they come with their antelopes, and their
arms (to defend the sacrificer) against interruption.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಸಿಂಹಾ ಇವ ನಾನವತಿ - ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯಥಾ ಸಿಂಹಾಃ ಗಿರಿಗದ್ದರೇಷು
ಗಂಭೀರಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಏವ ಮರುತ್ತು ಅಪ್ಯಾಗತೇಷು ಗಂಭೀರಃ ಶಬ್ದಃ ಉಕ್ತದ್ವಿತೀ | ಸಿಂಹಗಳು
ಸರ್ವತಃ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಮರುದ್ವೇದವತೆಗಳು ಬಂದಾಗ ಬಲವಾದ ಧ್ವನಿಯು
ಕೇಳಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮರುದ್ವೇದವತೆಗಳು ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು.

ಸಿಂಹಾ ಇವ ಸುಸಿಶಃ - ಸಿಂಹ ಇತಿ ರುರುನಾಮ ತೋಭನಾವಯಸಾ ತೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ನಾ |
ಸಿಂಹ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜಿಂಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಜಿಂಕೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶರೀರವನ್ನು ಇರುವ ಮೇಯ

ఋశ్యేగళంద అలంకారపుళ్ళుద్దాగిరువ జాగి ఈ మరుద్దే వతేగళు జేన్నా గి కాణువంతే ఇరువ అుత్త వ.నాద అభరణగళంద తమ్మ తరిరవన్న అలంకరిసికొందిరువరు. అథనా స్వభావదిందలకే జేన్నా గి కాగళనవ మంగళకరనాద తరిరవపుళ్ళవరు.

కవనా అఱిమన్యవః—బులీనే ఆదననకీలమన్యః యుక్తాః । యగ్నా నాననం జ్ఞానం మన్యః । అఱిణజ్ఞానాః లుత్కృష్టబుద్ధయః । ఇవరిగి కీణిశవ్వు అంబూదవరన్న (యార మేల కీణిశవ్వు బందిరువుదొక ఆచరన్న) ఇవరు తమ్మ స్వంతసామర్థ్యదిందలకే నిగ్రహ మానువ స్వభావపుళ్ళవరు ఎందు ఒందు విధనాద అథవవు. మన్య శబ్దవు జ్ఞానవంబ అథవద్ది ఇరువుదరింద బహళ ఘోషాద జ్ఞానపుళ్ళవరు. అుత్త మనాద బుద్ధియుళ్ళవరు ఎందు ఇన్నొందు విధనాద అథవవు.

ప్రవృత్తిభిః యుష్మిభిః సబాధః—ప్రవృత్త్య ఇతి మరుతాం వాదనస్యాఖ్యా । ప్రవృత్త్యః త్వేత బింద్యంఠికా మృగ్య ఇతి ఐతిహాసికాః । నానావర్ణా మేళనాలా ఇతి స్మరుక్తాః । తాభిః ఆయుష్కేళ్ళ సఠికాః శత్రుభిర్బాధితాః యజమానాః యుగవదేవ రక్షితం అగజ్యంఠికై-త్యేభ్యః । బిళియ ఋశ్యేగళంద కణిదిద జింకయు ప్రవృత్తి ఎంబ దసరినింద ప్రసిద్ధనాగిరువుదు ఎందు మోరాణికరు వేళరువరు. అనేకనాద బుద్ధిగళుళ్ళ మేళనాలిగి ప్రవృత్తి ఎందు దసరు ఎందు సిఫంటు కారురు వేళుత్తారే. మరుద్దేవతేగళు తమ్మ వాదననాద ప్రవృత్తి అథనా జింకగళన్న వాదననాగి న.గడికొందు. అథనా అనేక బుద్ధిపుళ్ళ మేళనాలిరున్న వింకొందు ఆయుధగళన్న ధరిసి, యజ్ఞ మాడుత్తిరువ యజమానర శత్రుగళన్న నిగ్రహనాడువుదక్కాగి ఆ క్షణదలియకే బరువరు.

స్వందన్యమిగళు పితా ఇవ సుపితః—ఆగ్నేయ ఇవ సురుగపాః మరుద్దేవతేగళు ఆగ్నేయంతే ఇరువ ఆకారపుళ్ళవరు. క్షణే సంజిన్వంతే నానదతి—అదకం మేళనా శంక్షారయంతే నానదతి సిగరుగళన్న మేళనగళంద సురిసానాగ అథగళనూదరువరు.

అఱిమన్యవః—అవిన్యా దిక్షిరీకేభ్యః । దిక్షిమంతే । అథనా అఱిణనిదైప్రయః లుత్కృష్టదిప్రయః అథనా అఱిమగళణి అసురుగనా తద్దిక్షయః శ్రోణిణి యీషాం కే । నాశనన్న దొందిదే ఇరువకాంఠియుళ్ళవరు. అథనా బహళ ఘోషాద కాంఠియుళ్ళవరు. ఎందు అఱిమన్యవ రబ్బద అథనవన్న వేళరువరు. మత్తు అఱిశబ్దవు మేళన అథనా అఱి ఎందు దసరుళ్ళ ఆచరు ఎందు అథనవన్న బొణిధివువుదు. మరుద్దేవతేగళు ఈ మేళనగళ అథనా అసరువ వివయదలి కీణిశవ్వు లవరు ఎందు ఇన్నొందువిధనాగి అథనమారిరువరు.

|| ద్వాశరణశ్రుతియా ||

సింహా ఇవ—ఓసి హింసాయాం ధాతు. ఇదిక్తాదుదరింద న.నూగమ అజ్ఞా ప్రయ. క.న.న.ద ఇదియుల్ల సేరిరువుదరింద మణవృత్తాః బరుత్తి టితే ఎంబుదరింద అంతిగనాత్తనాగిగుత్తదే.

ನಾನದತಿ—ನದ ಅನ್ವಲ್ಪೇ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಭೃತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕಾ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ದೀರ್ಘೋಽಕಿತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾನದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಃಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ದ್ವಿಗೇ ಅದಿಭ್ಯಸ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೀಶ-ನಾನದತಿ-ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿತಾ ಇವ - ಪಿತ ಅವಯವೇ ಧಾತು. ಇಗುಪಥಜ್ಜ್ಞಾಪ್ತೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಿತಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪಿತಃ—ಸುಪೂರ್ವಕವಾದ ಪಿತ (ಅವಯವೇ) ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಿತ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದ ರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿನ್ವಂತಃ—ಜಿವ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಜಿನ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶತ್ವ ತಾಸ್ಯನುಮಾತ್ಮೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದರಿಂದ ಜಿನ್ವಂತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೃಷತೀಘಃ—ಪೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷವ್ ಬಹನ್ನಹಜ್ಜ ಗಚ್ಚತ್ವವಚ್ಚಿ (ಉ. ಸೂ ೨-೨೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಶತ್ವವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉಗಿತೆಳ್ಳ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಪೀಷ್ ಬರುತ್ತದೆ ಪೃಷತೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗೆ (ಈಕಾರಕ್ಕೆ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸ್ವಾಪ್ರವಾದರೆ ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಘಂವ-ಮಾದಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅವದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಮನ್ಯವಃ - ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋದಸೀ ಆ ವದತಾ ಗಣಶ್ರಿಯೋ ನೃಷಾಚಃ ಶೂರಾಃ ಶವ-
ಸಾಹಿಮನ್ಯವಃ |

ಆ ವಂಧುರೇಷ್ಯಮತಿರ್ನ ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮತಸ್ಥಾ ಮರುತೋ
ರಥೇಷು ವಃ || ೯ ||

3 ಸವನಃ ||

ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಆ | ವದತ | ಗಣಶ್ರಿಯಃ | ನೃಷಾಚಃ | ಶೂರಾಃ
ಶವಸಾ | ಅಹಿಮನ್ಯವಃ |

ಆ | ವಂಧುರೇಷು | ಅಮತಿಃ | ನ | ದರ್ಶತಾ | ವಿದ್ಯುತ್ | ನ | ತಸ್ಥಾ |
ಮರುತಃ | ರಥೇಷು ವಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಗಣಶ್ರಿಯೇ ಗಣಶಃ ಶ್ರಯಮಾಣಾಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾ ನೃಷಾಚೋ ನೃನ್
ಯಜಮಾನಾಸ್ತವಿಸ್ತೀಕರಣಾಯ ಸೇವಮಾನಾಃ ಶೂರಾಃ ಶೌರ್ಯೇಪೇತಾ ಏವಂಭೂತಾ ಹೇ ಮರುತಃ
ಶವಸಾ ಬಲೇನಾಹಿಮನ್ಯವ ಆಹನನಸ್ತಭಾವಕೋಪಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾ
ವದತ | ಆ ಸಮಂತಾಚ್ಚೈವೈತ | ಯುಷ್ಮದಾಗಮನೇ ಸತಿ ಭವದೀಯಶಚ್ಚೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಪೂರ್ಣೇ ಕುರುತೇತಿ ಭಾವಃ | ಕಿಂಚ ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತೇಜೋ ವಂಧುರೇಷು |
ಬಂಧಕಾಪ್ಪಾನಿರ್ಮಿತಂ ಸಾರಥೇಃ ಸ್ಥಾನಂ ವಂಧುರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದ್ಯುಕ್ತೇಷು ರಥೇಷ್ವಾ ಶಸ್ತ್ರಾ |
ಅತಿಷ್ಠತಿ | ಅವಸ್ಥಿತಂ ಸತ್ಸರ್ವದ್ರ್ಯತ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತದ್ವಯಮುಚ್ಯತೇ | ಅಮತಿರ್ನ | ಅಮತಿ-
ರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ಯಥಾ ನಿರ್ಮಲಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವದ್ರ್ಯತ್ಯತೇ | ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮ | ಯಥಾ ನಾ
ದರ್ಶನೀಯಾ ವಿದ್ಯುನ್ಮೇಘಸ್ತಾ ಸರ್ವದ್ರ್ಯತ್ಯತೇ | ಏವಂ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜ್ಯೋತಿರಸಿ

సన్మద్యకృత ఇత్యర్థః || వదతే | ఋషి తునుభౌలత్యాదినా దిలభాః | నృషాఃః | సాదాదిత్యా-
దామంత్రితాద్యుదాత్తత్వం | అనుతిః | అను గత్యాదిషు | అమలరతిః | ట. ౪-౫౯ | ఇత్యా-
ణాదికొలఁతిప్రత్యయః | ప్రత్యయాద్యుదాత్తత్వం | దర్శతా | భృన్మద్యరీత్యాదినాతఱాప్రత్యయః |
ఱిత్యాదంతొలదాత్తత్వం ||

|| శ్రుతివివరణ ||

గణపీయః ఏళర గుంపుగళక్షరూప | నృషాఱిః-- మనుష్యరన్న (యజమానరన్న తున్ని-
గాగి) అశ్రయఃసువ తొలరా-- తొలరరాద ఎల్ల మరుద్దేవతేగళే | తవసా-- ఒలదింద | అఱిమన్యవః--
(అఱితర వివయదల్ల) తననస్వభావవళ్ళ కొలఁపయఃక్రరాగ | రొలదిసిల-- భొలమ్యాకాకగళల్ల |
ఆ వదతే-- ఫట్టియొగి తల్లమాడి | (కేంఱి-- సుత్తొ) | మరుతే-- మరుత్తరే | వః-- నిమ్మ
తేజస్సు | వంధురఁషు-- కాశ్యపివితనాద సారథిస్థానయక్రవాద | రభేషు-- రభగళల్ల |
అనుతీనఁ-- ప్రకారమాననాద రూపదంతేయొ | దర్శతా-- రన్యనాద | విద్యున్నే-- మింఱనంతేయొ |
ఆ తస్మా-- ఇరుత్తదే ||

|| భాషణ ||

ఏళు ఏళరంకే గుంపుగళగి విభక్రరాద, మనుష్యరింద దత్తవాద తవిష్ణన్న స్థిలఱిసువ, తొల
రాద, ఒలిష్కరాద, అఱితర వివయదల్ల మసా కొలఱిష్కరాద ఎల్ల మరుద్దేవతేగళే, నిలై భొలమ్యాకాక
గళన్న అనఱిసి ఫట్టియొగి తల్లమాడి. మత్త రభదల్లఱిరువ నిమ్మ తేజస్సు, మేఱమధ్యదల్లఱిరువ మింఱు
అథవా నివలనాద సుందరాక్రతియొ ఱేగే ఎల్లరిగొల మనొలఱరమాగి కాణిసుత్తదొల అదరంకే కాణిసు
త్తదే.

English Translation.

Maruts, who are distinguished in troops, who are benevolent to men,
who are heroes, and whose strength is deadly in your anger, you make
heaven and earth resound (at your coming); your (glory) sits in the seat-
furnished chariots, conspicuous as (a beautiful) form, or as the lovely
lightning.

|| నికఱవవివరణలు ||

నృషాఱిః-- నృన్ యజమానాన్ దవిష్ణిలఱిఱాయ సేవమానాః | యజ్ఞమాదవ
యజమానరుగళు ఒట్టిసువ దవిష్ణన్న స్థిలఱిసువుదకొగి యజమానరుగళన్న రక్షిసుత్తా అవరన్న
ప్రతీక్షే మాడుత్తిరువనర.

ತವಸಾ ಅಮನೈವಮಃ—ಬಲೇನ ಅಹನನಸ್ವಭಾವಕೋಪಯುಕ್ತಾಃ ವರುದ್ವೇವತೆಗಲು ತವ್ಯು ನೈರ್ಗಿಳವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೋಪ ವುಳ್ಳವರು.

ರೋದಸೀ ಅವದತೆ—ಯುಷ್ಮದಾಗಮನೇ ಸತಿ ಭವದೀಯಶಬ್ದೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪೂರ್ಣೇ ಕಾರುತ | ನೀವು ಬರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಗಲು ತುಂಬುವುವು.

ಅಮತಿರ್ನಮಃ—ಅಮತಿರಿತರೂಪನಾಮ | ನೀರ್ಣಿತ್, ವಪ್ಪಿಃ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಅಮತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಯಥಾ ನಿರ್ಮಲಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವೈದ್ಯೈಶ್ಚೇ ಏವಂ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜ್ಯೋತಿರಸಿ ಸರ್ವೈಃ ದೈಶ್ಚೈಶ್ಚೇ | ಕೊಳೆಯು ಅಬ್ಬಿರುವುದರಿಂದ ಚಿನ್ನಾಗಿರುವ ಆಕಾರವು ಎಬ್ಬಿರಗೂ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿಮ್ಮ ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಆಕಾರವೂ ಕೂಡ ಎಬ್ಬಿರಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಶತಾ ವಿದ್ಯುಷ್ಟಿ— ಯಥಾ ವಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ವಿದ್ಯುಶ್ ಮೇಘಸ್ಥಾ ಸರ್ವೈಃ ದೈಶ್ಚೈಶ್ಚೇ—ಮೇಘದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚು ಎಬ್ಬಿರಗೂ ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಗಣತ್ರಿಯಃ—ಗಣಶಃ ತ್ರೂಯಮಾಣಾಃ ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಾಃ ವರುದ್ವೇವತೆಗಲು ಗುಂಸಾಗಿ ಇರುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಏಳು ಗುಂಸಾಗಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ಸ್ಯಾಳಂಪ್ರಕ್ರಮಾ ||

ವದತೆ—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮೈಶ್ಚರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಟೋ ಅಬ್ಜತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೌಘೌಘಮಿಪಾಂ ಶಾಂತಂತಾಮಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಕ್ವಿ ತ ಆದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಏಕರಣ. ವದತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಯುಚಿ ತುನುಘ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶಪ್ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಛ ಎಂಬುವು ಆದೀಶವಾಗಿ ಬಂದ ತೆ ಎಂಬುದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಣತ್ರಿಯಃ—ಸಂಖ್ಯೇಧನಾ ಒಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೈವಾಚಿಃ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಮಂತ್ರಿಸಂಷ್ಟಿ ಬಂದರೂ ಸಾವಾಪಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟನುಕಸಿಘಾತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮತಿಃ—ಅಮ ಘಾತು ಗತಾಪ್ಯದ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದೆ. ಅಮೇರಿತಃ (ಉ. ಸೂ ೪-೪೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪವಾದ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯದಾತ್ಸ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯವಾತ್ಸ್ವರ ದಿಂದ ಮ.ಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಮತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶನಾ—ದೃಶಿಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಭೃವ್ಯದೃಶಿಯಜಿ ಪವಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತರ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಪ್ರಕೃಯು ನಿವಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರಕೃಯು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ್ದಿ ಅಣಾದ್ಯಂತಷ್ಟಾಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಓಪ್. ದರ್ಶನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸೌ—ಸ್ಯಾ ಗತಿನ್ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಪಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿ ಅತ ದೀಶಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಣಲಿಗೆ ಡಿ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಖರಾದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ವೃದ್ಧಿ, ತಸೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಿಂತ್ಯದ ಪರದಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುತೇ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವವೇದಸೋ ರಯಿಭಿಃ ಸಮೋಕಸಃ ಸಂಮಿಶ್ಲಾಸಸ್ತವಿಷೀಭಿ-
 ವಿರಪ್ಪಿನಃ |
 ಅಸ್ಮಾರ ಇಷುಂ ದಧಿರೇ ಗಭಸ್ತೋರನಂತಶುಷ್ಮಾ ವ್ಯಷಖಾ-
 ದಯೋ ನರಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ | ರಯಿಭಿಃ | ಸಂಽಕಸಃ | ಸಂಽಮಿಶ್ಲಾಸಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ |
 ವಿಽರಪ್ಪಿನಃ |

ಅಸ್ತಾರಃ | ಇಷಂಃ | ದಧಿರೇ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ | ವೃಷ್ಠಾಃ |
 ದಯಃ | ನರಃ || ೧೦ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞಾ ರಯಿಭಿಃ ಸಮೋಕಸಃ ಸಮಾನನಿವಾಸಾಃ ಸಮವೇತಾ ವಾ
 ಧನಾಧಿಪತಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ ಸಂಮಿಶ್ರಾಸಃ ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ | ಸಂಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ವಿರಪ್ಪಿಸಃ | ಮಹನ್ಯಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ಅಸ್ತಾರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾರಃ ಅನಂತಶುಷ್ಕಾ ಅನವ-
 ಚ್ಛಿನ್ನಬಲಾಃ ವೃಷಪಾದಯಃ | ವೃಷೇಂದ್ರಃ ಪಾಧಿರಾಯುಧಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ |
 ಯದ್ವಾ | ವೃಷಾ ಸೋಮಃ ಪಾದಿಃ ಪಾದ್ಯಃ ಪೇಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ನರೋ ನೇತಾರಃ | ಏವಂ-
 ಭೂತಾ ಮರುತಃ | ಗಭಸ್ತಿರಿತಿ ಬಾಹುನಾಮ | ಗಭಸ್ತೋರ್ಬಾರ್ಹೂರೀಷಂ ದಧಿರೇ | ಶತ್ರುಣಾಂ
 ನಿರಸನಾಯ ಧನುರ್ಬಾಣಾಧಿಕಮಾಯುಧಂ ಧಾರಯಂತಿ || ಸಮೋಕಸಃ | ಉಚಿ ಸಮನಾಯೇ |
 ಅಸುನಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಯುತ್ಪಮಿತೋಕ್ತ ಉಚಿಃ ಕೇ | ಪಾ. ೭೩-೬೪ | ಇತ್ಯೆತ್ಯೋಕ್ತಂ | ಬಹುಪ್ರೇಹಾ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಂಮಿಶ್ರಾಸಃ | ಕಸಿಲಕಾದಿತ್ಯಾಲ್ಲತ್ವಂ | ವಿರಪ್ಪಿಸಃ | ರಪ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ
 ವಾಚಿ | ವಿಪೂರ್ವಾದಸ್ಯಾದ್ವಹುಲವಚನಾತ್ ಶಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರಪಂತೀತಿ ವಿರಪ್ಯಾಃ ಸ್ತೋ-
 ತಾರಃ | ತ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವಿರಪ್ಪಿಸಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿವಿಧಂ ರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಂ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ |
 ಮರುತೋ ಹಿ ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ | ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸ್ತಾರಃ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಸ್ತ್ರೋನ್ |
 ಇದಧಾವಶ್ಯಾದಸಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ | ನಾಸ್ತ್ರಯಂತೋಽಸ್ಯೇತ್ಯನಂತಃ |
 ನೌಚ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನಂತಃ ಶುಷ್ಕೋ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುಪ್ರೇಹಾ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೃಷಪಾದಯಃ | ಪಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಔಷಾದಿಕ ಇನ್ವತ್ಯಯಃ | ವೃಷಚ್ಯುಬ್ಧಃ
 ಕನಿಸ್ವತ್ಯಯಾಂತ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹುಪ್ರೇಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ - ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ | ರಯಿಭಿಃ - ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ (ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂದರೆ) | ಸಮೋಕಸಃ
 ಸಮಾನ ನಿವಾಸವ್ಯುಕ್ತ (ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವರಾದ) | ತವಿಷೀಭಿಃ - ಬಲದಿಂದ | ಸಂಮಿಶ್ರಾಸಃ - ಯುಕ್ತರಾದ |
 ವಿರಪ್ಪಿಸಃ - ವಾಗ್ಮತ್ಯರಾದ | ಅಸ್ತಾರಃ - ಶತ್ರುನಿರಾಸಕರಾದ | ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ - ಅನಂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ |
 ವೃಷಪಾದಯಃ - ಇಂದ್ರನೇ ಅಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸನೇ ಪಾನೀಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ನರ-
 ನೇತ್ಯಗವಾದ ಮರುದೇವತೆಗಳ | ಗಭಸ್ತೋಃ - ಎರಡೂ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಇಷಂಃ - ಅಯುಧವಸ್ತು |
 ದಧಿರೇ - ಧರಿಸಿದರು.

| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞರೂ, ನಿಶ್ಚಯಂತರೂ, ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಮಹಾತ್ಮರೂ, ಅಸಾರವಾದ ದೇಹಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಯುಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ಸೋಮರಸವೇ ಪಾನೀಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಯಕರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎರಡೂ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುನಿರಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

English Translation.

The Maruts, who are all-knowing, co-dwellers with wealth, combined with strength, loud-sounding, repellers of foes, of infinite prowess, whose weapon (of offence) is Indra, and who are leaders (of men), hold in their hands, the shaft.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ನಿರಪ್ಪಿನೆ—ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ | ಮಹಾಂತೇ | ನಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರಪಂತೀತಿ ನಿರಪ್ಪಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ತೇ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ನಿರಪ್ಪಿನಃ | ಯದ್ವಾ ನಿವಿಧಂ ರಪಣಂ ನಿರಪ್ಪಮ್ ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ | ಮರುತೋಽಪಿ ನಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ | ನಿರಪ್ಪಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ (ನಿ. ೧೩-೩) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪೂಜ್ಯರು, ದೊಡ್ಡವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಅನೇಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯು ಬರ್ಹವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ವಾತ್ಸೇಯರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ—ಅನವಚ್ಛಿನ್ನಬಲಾಃ | ನಾಸ್ತಿ ಆಂತೋ ಅಸ್ಯೇತಿ ಅನಂತೇ ಶುಷ್ಕಃ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ | ಒಬ್ಬ. ಪಾಪಃ, ವಾಪಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಬಲನಾಮಗಳ (ನಿ. ೩-೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಳಕೆ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಊಜೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಷಾಪಾದಯಃ—ವ್ಯಷಾ ಇಂದ್ರಃ ಪಾದಿಃ ಆಯುಧಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಯದ್ವಾ ವ್ಯಷಾ ಸೋಮಃ ಪಾದಿಃ ಪಾದ್ಯಃ ಪೇಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ವ್ಯಷ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನು ಮತ್ತು ಸೋಮ ಲತೆಯು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಪ್ಸಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವ್ಯಷಪಾದಯಃ ವರ್ಷಿತುರ್ಮೇಘೈಸ್ತು ಪಾದಿತಾರಃ | ಅಥವಾ ಪಾದಿಶಬ್ದ ಇಹ ಕವಚವಚನಃ ಕಟ್ಟಿರಿತಾ ಕಾರಾಯುಧವಿಶೇಷವಾಚಿನೋ ನಾ | ಅಂಸೇಷು ರಿಪ್ಸಯೋ ಪತ್ಯ ಪಾದಯಃ

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧) ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗಣಂ ಕನಸಂ ಪಾದಿಕವೃಂ (ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿವು ವರ್ಣನಾತ್ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವರು ಎಂದು. ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಅಂಸೇಷು-ಹೆಗಲುಗಳಲ್ಲಿ, ರಿಷ್ವಯಃ-ಆಯುಧಗಳು, ಪಶು-ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ, ಬಾದಯಃ-ಆವರಣಗಳು, ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಮಾತೃವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಪಾದಿಕವೃಂ ಕನಸವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಓದು: ವಿಧವಾದ ಆಯುಧವಿಶೇಷವಾಚಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಗಭಸ್ತ್ರೋಃ-ಗಭಸ್ತ್ರೀರಿತಿ ಬಾಹುನಾಮು. ಗಭಸ್ತ್ರೀ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳು, ತೋಳುಗಳಿಂದರ್ಥವು ಗಭಸ್ತ್ರೀ ಶಬ್ದವು. ಆಯುಧ. ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು (ಋ. ೨-೮) ಬಾಹುನಾಮುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಹಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಗಭಸ್ತ್ರೋಃ--ಬಾಹುನಾಮೈತತ್ ತತ್ಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರೀಹ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ | ಅತ್ತೀಯಯೋಃ ಹಸ್ತಯೋಃ ಇಷಂ ದಧಿರೇ ಧಾರಯಂತಿ | ಗಭಸ್ತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಬಾಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಬಾಹು ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಸ್ತವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಧನಸ್ಸು ಬಾಣ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ನರಃ-ನೇತಾರಾಃ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು. ಸ್ವಂದ ಸ್ತಾಮಿಗಳು ನರಃ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರಾಃ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಮೋಕಸಃ-ಉಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಇದು ಓಕ ಉಚಃ ಕೇ (ಠಾ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಮಾನಂ ಓಕಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಮೋಕಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಮಿಶ್ರಾಸಃ-ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದು ಕಠಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವ ಸಂಪರ್ಕ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿರಪ್ಪಿನಃ-ರವ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ವಿಶ್ವವರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯು ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಶಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ರವಂತೀತಿ ವಿರವಾಃ ಸ್ತೋತಾರಾಃ ವಿರವಾಃ ವಿವಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ವಿರಪ್ಪಿನಃ. ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಇನೀಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರಪ್ಪಿನ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧನಾ ವಿವಿಧಂ ರವಾಂ ವಿರವ ಸ್ವಾ. ತತ್ ವಿವಾಮ್ನೀತಿ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಮರುತೀನಃ ವಿವಿಧಂ ಶಬ್ದಂ ಕರ್ವತೀ. (ಹಿಂದಿನ ವಿವಿಧಾನ್ ನಾವಾರ್ವು ಮಾಡುವ. ಸ್ತುತಮಾಡುವವರಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದೂ, ವಿರವನಃ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಶಬ್ದವಾಗಬಹುದು ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅಸ್ತಾರಿಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ತಚ್ಚೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ **ಯತೋಜಾ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಬಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಗುಣ. **ಅಪ್ತನ್ ತ್ವಟ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ. ಅಸ್ತಾರಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ—ನಾಸ್ತಿ ಅಂತೋಽಸ್ಯ ಇತಿ ಅನಂತಃ **ನಿರ್ಜ್ಞಾನುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತಃ ಶುಷ್ಕೋ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಂತಶುಷ್ಕಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸವಾಸವಾದಾಗ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯವಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೨೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಖಾದಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಾ ಖಾದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವ್ಯವಖಾದಯಃ 'ಹಿಂವಿನಂತೆಯೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಖಾದಿ+ಇನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಜಸಿಣಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಗಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ವ್ಯವಖಾದಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ಹಿರಣ್ಮಯೇಭಿಃ ಪವಿಭಿಃ ಪಯೋವೃಧ ಉಜ್ಜಿಷ್ಕುಂತ ಆಪಘ್ನೋಃ

೩ ನ ಪರ್ವತಾನ್ |

ಮಖಾ ಅಯಾಸಃ ಸ್ತಸ್ಯತೋ ಧ್ರುವಚ್ಯುತೋ ದುದ್ರಕೃತೋ

ಮರುತೋ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯಃ || ೧೧ ||

§ ಸರ್ವಜ್ಞಃ §

ಹಿರಣ್ಮಯೇಭಿಃ | ಪವಿತ್ರಭಿಃ | ಸಯಃ ೧ ವೃಧಃ | ಉತ್ | ಜಿಘ್ರಂತೇ | ಅ-

ಪಥಃ | ನ | ಸರ್ವತಾನ್ |

ಮುಖಾಃ | ಅಯಾಸಃ | ಸ್ವಃ ಸೃತಃ | ಧ್ರುವಃ ಚ್ಯುತಃ | ದುದ್ಧಃ ಕೃತಃ | ಮರುತಃ |

ಭ್ರಾಜತಃ ೧ ಋಷ್ಯಯಃ || ೧೧ ||

§ ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ §

ಮರುತೋ ಹಿರಣ್ಮಯೇಭಿಃ ಸುವರ್ಣಮಯೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಹಿತರಮಣೀಯೈಃ ಪವಿಭಿಃ ರಥಾ-
ನಾಂ ಚಕ್ರೈಃ ಪರ್ವತಾನ್ಪರ್ವತೋ ಮೇಘಾನ್ ಯದ್ವಾ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಾನುಜ್ಞಿಘ್ನಂತೇ | ಊರ್ಧ್ವಂ
ಗಮಯಂತಿ | ಸ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಥೋ ನ | ಯಥಾ ಪಥಿ
ಗಚ್ಛಂತೋ ಮಾರ್ಗ ಅಸ್ಥಿತಂ ತ್ರಣವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ಚೋರ್ಣೀತ್ಯೋರ್ಧ್ವಂ ನಯಂತಿ ಗಮಯಂತಿ |
ಯದ್ವಾ | ಯಥಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಗಜಾ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಂ ವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ಭಗ್ನಂ ಕುಮಂತಿ | ಕೀದೃಶಾ
ಮರುತಃ | ಪಯೋವೃಧಃ ಪಯಸೋ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೃಶ್ನೇ ಪಯಸಾ
ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಪೃಶ್ನಿಯೈಃ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪ | ಇತಿ
ಶ್ಲೂಯತೇ | ಮುಖಾಃ | ಮುಖ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮು | ತದ್ವಂತಃ | ಅಯಾಸೋ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರತಿ
ಗಂತಾರಃ ಸ್ವಸೃತಃ ಶತ್ರುಸ್ವತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೋ ಗಚ್ಛಂತಃ ಧ್ರುವಚ್ಯುತೋ ಧ್ರುವಾಣಾಂ ನಿಕ್ರ-
ಲಾನಾಂ ಪರ್ವತಾದೀನಾಮುಸಿ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ದುದ್ಧಕೃತೋ ದುದ್ಧಂ ದುಷ್ಪಾನಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಮಾ-
ತ್ಯಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಯದ್ವಾ | ದುದ್ಧರಮನ್ಯೋರ್ಧರ್ತುಮಶಕ್ಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಭ್ರಾಜ-
ದೃಷ್ಟಯಃ | ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾಃ || ಉಜ್ಜಿಘ್ನಂತೇ | ಹಂತೇವ್ಯಕ್ತಯೇನಾನ್ಮನೇಪವಂ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ |
ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘೃತಂ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಪಥಃ | ಪಥಿ ಭವಃ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ |
ನಸೃದ್ಧಿತೇ | ಪಾ. ೬-೪-೧೪ | ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತಸ್ಸರಿತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಛಂದಸೀವ-
ನಿವಾನಿತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯ ಈಕಾರಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ಸರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ನಿಘಕ್ರೇಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ |
ಅಯಾಸಃ | ಅಯ ಪಯ ಗತೌ | ಅಯಂತ ಇತ್ಯಯಾಃ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ |
ದುದ್ಧಕೃತಃ | ಅತ್ರ ದುಃಶಬ್ದೇನ ದುಷ್ಪಾಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಧ್ವಜ್ ಧಾರಣೇ | ದುಷ್ಪಾನ್ ಧಾರಯಂತೀತಿ
ಮದ್ರಃ | ಮೂಲನಿಭುಜಾದಿತ್ಯಾತ್ | ಪಾ. ೧-೨-೫-೨ | ಕಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತಿ

ಮಃಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಗುಣಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ದುದ್ರಕ್ಯತಃ
ಕ್ರಿಸ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಸ್ | ರೇಫಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಕಾರ್ಥಃ ||

ಪಯೋವೃಧಃ-- ವೃಷ್ಟ್ಯವಕವನ್ನು ಅಘವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಆಕಾಶದ ಉದಕದಿಂದ ಅಘವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ |
ಮಖಾಃ--ಯಜ್ಞಗಂಧಃ | ಆಯಾಸಃ--(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಾವೇ)
ಹೋಗುವ | ಸ್ವಸೃತೇ--(ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ) ತಾವೇ ಹೋಗುವ | ಧ್ರುವಚೈತೇ--ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತ
ಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬೀಳಿಸುವ | ದುದ್ರಕ್ಯತಃ--(ತಮ್ಮನ್ನು ಇತರರಿಂದ) ಧರಿಸಲಸಾಧ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ
ಭ್ರಾಜದ್ರಷ್ಟ್ಯಯೋ--ದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳ | ಮರುತಃ--ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ--
ಸುನರ್ಣಮಯವಾದ, (ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ) | ಪವಿಭಿಃ--ರಥಚಕ್ರಗಳಿಂದ | ಪರ್ವತಾಃ--
ಮೇಘಗಳನ್ನೂ, (ಶಿಲಾಸಮೂಹಗಳನ್ನೂ) | ಆ ರಥೈಃ ನ--(ರಥವು) ಮಾರ್ಗವಲ್ಲದವು (ತೃಣವೃತ್ತಾದಿಗಳನ್ನೂ)
ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಉಚ್ಚೈಃ ಸ್ಥಾಂತೇ--ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ವೃಷ್ಟ್ಯವಕವನ್ನು ಅಘವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವರೂ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರೂ, ಯಾಗ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತಾವೇ
ಹೋಗತಕ್ಕವರೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಎದುರಿಸುವವರೂ, ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಬೀಳಿಸಬಲ್ಲವರೂ,
ಇತರರಿಂದ ತಡೆಯಲಸಾಧ್ಯರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಅವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು. ತಮ್ಮ
ಸುನರ್ಣಮಯವಾದ ಚಕ್ರಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕಳಿಸಿ, ರಥವು ಗಮನನೇಗದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯಲ್ಲದವು ತೃಣಾಲಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವಂತೆ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Augmenters of rain, they drive with golden wheels the clouds
asunder, as elephants (in a herd break down the trees in their way): they
are honoured with sacrifices, visitants of the hall of offering, spontaneous
assailers of (their foes) subverters of what are stable, immovable themselves,
and wearers of shining weapons.

|| ನಿತೀದ ವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿರಣ್ಯಯೇಭಿಃ -- ಸುನರ್ಣಮಯೈಃ, ಯದ್ವಾ ಹಿತರಮಣೀಯೈಃ ಸುನರ್ಣಮಯವಾದ, ಅಘನಾ
ಸುಖಕರವಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳಿಂದ.

ಅಪಘ್ನಃ ನ-ಯಥಾ ಪಥಿ ಗಚ್ಛೇ ರಥೋ ಮಾರ್ಗೇ ಅಸ್ಥಿತಂ ವೈಣವ್ಯಕ್ತಾದಿಕಂ ಚೋರ್ಣೇಕ್-
ತ್ಯೋರ್ಧ್ವಂ ನಯತಿ ಯದ್ವಾ ಯಥಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಗಜಾ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಂ ವ್ಯಕ್ತಾದಿಕಂ ಭಗ್ನಂ ಕುರ್ವನ್ತಿ
ತಥಾ ಪರ್ವತಾಃ ಉಚ್ಛಿ ಸ್ಥಂತೀ | ದಾಂಡಿಕಾರಸು ಅಚರಿಸು ವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
ರಥವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಮರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ಎಸೆಯು.
ವಂತೆಯಾಗಿ, ಹಿಂಡು ಹಿಂಡಾಗಿರುವ ಅನೆಗಳು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮರವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮುರಿಯು
ದಂತೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನೂ ಕಿತ್ತು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವರು.

ಪಯೋವೃಧಃ-ಪಯಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯೋದಕಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರಃ ಯದ್ವಾ ಪೃಶ್ನೇಸಪಯಾ
ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವವರು. ಅಥವಾ ಪೃಶ್ನಿಯ ವಾಲಿಸಿದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಇರುವವರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು. ಪೃಶ್ನಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ ಎಂಬ ತ್ರೈಪೀಠೀಯ
(ಸಂ. ೨-೨-೧-೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಪೃಶ್ನಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ
ರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಖಾಃ--ಮಖ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ತದ್ವಂತಃ ಮಖಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸುವವರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾಕ್ಷರು
ಮಖಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂಬ ಪದಿಸೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕವಾದಿರುವರು.

ಧ್ರುವಚ್ಯುತಃ-ಧ್ರುವಾಣಾಂ ನಿಕ್ಷಲಾಣಾಂ ಪರ್ವತಾದೀನಾಮುಖಿ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ | ಸ್ಥಿರವಾಗಿ
ಚರಿಸದೆ ಇರುವ ಪರ್ವತವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ನಿಯತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕದರಿಸುವವರು.

ದುಧ್ರಕೃತಃ-ಅತ್ರ ದುಃಶಬ್ದೇನ ದುಷ್ಪಾಃ ಅಕ್ಷಂತೀ | ದುಷ್ಪಾಃ ಧಾರಯಂತೀತಿ ದುಧ್ರಃ
ದುಷ್ಪಾಣಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಯದ್ವಾ ದುರ್ಧರಮನ್ನೈರ್ಧರ್ತುಮಅಕ್ಯ-
ಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ದುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ದುಷ್ಕರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ದುಷ್ಕರವು
ಹೋಗಿರುವಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವವನು ಮಧ್ರವೆನಿಸಿರುವನು. ದುಷ್ಕರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವ
ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು. ಅಥವಾ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇತರಿಂದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ
ಮಾಡಲಶಕ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತಂದಸ್ತಾನಿಗಳು-ಹಿರಣ್ಮಯೇಭಿಃ ಪವಿಭಿಃ ಪಯೋವೃಧಃ ಸುವರ್ಣಮಾಯವಾದ ರಥದ ಚಕ್ರಧಾರೆ
ಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ ಧಾರೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಮಾಡುವರು. ಅಪಘ್ನೋ ನ-ಅಪಘಯೋ ನಿಪಘಯೋ ಅಪಘ್ನಾ
ಅನುಪಘಾಃ (ಋ. ವೇ. ೫-೫೨-೧೦) ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಅಪಘಯಃ ಮರುತಃ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇನಾ-
ಸ್ತುಭೂತಾ ಅಪಘಾಃ | ಅಥವಾ ಅವಿವ್ಯಮಾನಾಃ ನಿಯತಃ ಪುಂಘಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ತತ್ರ ಧರ್ಮಾಃ
ಅಪಘಾಃ | ಅಪಘಯ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೂರಧಿಸುವುದು.
ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಪಘಯಃ ನಿಯತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಲ್ಲವು. ನಿಪಘಯಃ ಬಹು

ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರು. ಅನ್ಯಸ್ವಧಾಃ—ಒಳದಾರಿ ಎಂದರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವವರು. ಮತ್ತು ಅನುಸರ್ಥಾಃ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಇನ್ನೊಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಪರ್ಥಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವರು. ಇವರ ಸಮೂಹವು ಅಪರ್ಥವೆನಿಸಿರುವುದು, ಅಥವಾ ನಿಯತವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಇಲ್ಲದ ಸರ್ವತಃ ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿರುವುದು ಅಂತರಕ್ರಮವು. ಈ ಅಂತರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ರಾಗುವವರು, ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ತೋರುವವರು, ಮರುದ್ವೇಷವತಿಗಳು ಅಸಹ್ಯರೆನಿಸುವವರು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಪರ್ವತಾರ್ಥ ಉಚ್ಚೈಃ...ಪರ್ವತಾರ್ಥ ಮೇಘಾನಾಮೈತತಾ ಮೇಘಾನಾಮುಪರಿ ಚಕ್ರವ್ಯಮಾಣಾಃ ರಥಚಕ್ರಧಾರಾಃ ಮೇಘಾರ್ಥ ಭಂದಂತಿ | ಒಪ್ಪವಾಶ್ಚೋಪಿ ವಕ್ಷ್ಯಂತಿ. ಉತಪವ್ಯಾ ರಥಾನಾಮುದ್ರಿಂ ಭಂದಂತೋಽಪಿ ಜನಾಃ (ಮು. ವೇ. ೫-೫೩-೯) ಇತಿ. ಪರ್ವತಾರ್ಥ ಎಂಬುವುದು ಮೇಘಾನಾಮಾಗಿರುವುದು. ಮರುದ್ವೇಷವತಿಗಳು ಮೇಘಗಳ ಮೇಲಾಗದೆಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ರಥವ ಚಕ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವವರು. ಮುಗ್ಧೋದಗತವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯಾವಾಶ್ಚನೇಬ ಮುಷಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಈ ಮರುದ್ವೇಷವತಿಗಳು ರಥಾನಾಂ ಪವ್ಯಾ ರಥಚಕ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಅದ್ರಿಂ ಓಪವಾ ಭಂದಂತಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ಭೇದಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರುವುದು.

ಃ ಸ್ಯಾಕವನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹಿರಣ್ಯಯೋಃ—ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿಗಿ ವಿಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭೂಲ್ಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಚೈಃ ಸ್ಥಾನೇ—ಪನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ವ್ಯುತ್ಪಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿಸಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರ್ಭೂಲಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉ ಅದೇಶ. ಶ್ಲೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉಪಾದೇಶ. ಈ ಹೋಲ್ಪುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ತ ಜನ್ಮ. ಜನ್ಮಃ ಅಂತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಗಮಹನಚನ—(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೋಹಂತೇ-ರ್ಭೂಲಂತೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಸಲದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕ ರಕ್ಕೆ ನಕಾರ. ಈಶ್ವರದಿಂದ ಘರಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಏತ್ತಾಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿಗಿ ವಿಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಭೂಲ್ಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಞ್ಚಃ—ಪಞ್ಚ ಭವಃ ಪಞ್ಚಃ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಯಚಿ ಭವ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಸ್ತದ್ವಿತೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದ ಪಞ್ಚಿ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾಮಃ ಎಂಬುದು ಬಾರದಿ ವ್ಯುತ್ಪಯದಿಂದ ಅಂತಸ್ತರಿಕವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪಞ್ಚಾ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿಗಿ ವಿಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸೀ ವನಿಪಾ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿಲೋಕ ಬಂದರೆ ಪಥೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ಜಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಣಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಃ—ಅಯ ಪಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಅಯಂತೇ ಇತಿ ಅಯಾಃ ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಜಾದಿಭ್ಯೋ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಳ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಬಂದರೆ ಅಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧ್ರುವ ಚ್ಯುತಃ—ಧ್ರುವಾಣಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಧ್ರುವಚ್ಯುತಃ. ಚ್ಯುತಿರ್ ಲ್ಲರಣೇ. ಣೆಪಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತವಾದ ರೂಪ. ಕ್ವದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಧ್ವಕ್ವೃತಃ—ಇಲ್ಲಿ ದುಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ದುಷ್ವರು ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ದುಷ್ವಾನ್ ಧಾರಯತಿ ದುಧ್ವಃ. ಧ್ವಜ್ ಧಾರಣೇ ಧಾತು ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರಕರಣೇ ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ. ಯಣಾದೀಶದಿಂದ ಧ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಈಷದ್ಭ್ಯಃಸುಷು—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಃಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಾಭಾವವನ್ನು ಛಾದಿಸುವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ದಧ್ರಂ ಕುಂಫಂತಿ ಇತಿ ದಧ್ರಕ್ವೃತಃ. ದುಕ್ವಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರಸ್ಯಸ್ಯೆ ಹಿತಿ ಕ್ವೃತಿತುಳ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ದುಧ್ವಕ್ವೃತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ದುರಿನ ರೇಪಕ್ಕೆ ಛಾದಿಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಹೇಳಬೇಕು. ಗತಿಶಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಕಕಾರದ ಮೇಲಿರುವ ಯಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ |

ಘ್ರಮಂ ಪಾವಕಂ ವನಿನಂ ವಿಚರ್ಷಣಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ
ಹವಸಾ ಗೃಣೇಮಸಿ |

ರಜಸ್ತುರಂ ತವಸಂ ಮಾರುತಂ ಗಣಮ್ಜೀಷಣಂ ವ್ಯಷಣಂ
ಸಶ್ಚ ತ ತ್ರಿಯೇ || ೧೨ ||

3 ಸದಾಕಾರಂ

ಘೃಷುಂ | ಪಾವಕಂ | ವನಿನಂ | ವಿ ಚರ್ಷಣಂ | ರುದ್ರಸ್ಯ | ಸೂನುಂ | ಹವಸಾ
ಗೃಣೇಮಸಿ |

ರಜಸ್ತುರಂ | ತವಸಂ | ಮಾರುತಂ | ಗಣಂ | ಋಜೀಷಣಂ | ವ್ಯಷಣಂ | ಸಶ್ಚ ತ |
ತ್ರಿಯೇ || ೧೨ ||

5 ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಘೃಷುಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಲಸ್ಯ ಘರ್ಷಕಂ ವಿನಾಶಯಿತಾರಂ ಪಾವಕಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕಂ
ವನಿನಂ | ವನಮಿತ್ಯುದಕನಾಮು | ಉದಕವಂತಂ | ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಚರ್ಷಣಂ ವಿಶೇಷೇಣ
ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಪುತ್ರಧೂತಂ | ಏವಂವಿಧಂ ಮರುತಾಂ
ಸಮೂಹಂ ಹವಸಾಹ್ವಾನಸಾಧನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗೃಣೇಮಸಿ | ಶಬ್ದಯಾಮಃ | ಸ್ತುವು
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಋತ್ವಿಗ್ಯಜಮಾನಾಃ ಯೂಯಮಪಿ ತ್ರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಾಯ ಧನಾರ್ಥಂ ಮಾರುತಂ
ಗಣಂ ಮರುತಾಂ ಸಂಘಂ ಸಶ್ಚ ತ | ಸ್ತಾಪ್ನುತ | ಕೀದೃಶಂ | ರಜಸ್ತುರಂ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಪಾಂಸೋಸ್ತು-
ರಯುತಾರಂ | ಪ್ರೇರಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತವಸಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಋಜೀಷಣಂ | ತೃತೀಯಸವನೇ ಹಿ ಮರುತಃ
ಸ್ತೂಯಂತೇ ತತ್ರ ಚ ಋಜೀಷಮುಛಿಷುಣ್ಣಂತೀತಿ ಋಜೀಷಸಂಬಂಧಃ ಶ್ರುತಃ | ಅತಸ್ತದ್ಧಂತಂ
ವ್ಯಷಣಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ || ಹವಸಾ | ಹ್ಯೇಜಾನ್ವೇನ ಸಿಪ್ರಯೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಗಾರಣಂ | ಗೃಣೇಮಸಿ | ಗೃ ಶಬ್ದೇ ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ | ಸ್ತಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ರಜ-
ಸ್ತುರಂ | ರಜಾಂಸಿ ತುತೋರ್ತೀತಿ ರಜಸ್ತೂಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಷ್ | ವ್ಯಷಣಂ | ನಾ
ಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತಿ ದೀರ್ಘಾರ್ಥಾವಃ | ಸಶ್ಚ ತ | ಗ್ನುಷ್ಟ ಸ್ವ ಗತಾವಿತ್ಯೇ ಪ್ರ ಸಕ್ತಿಮಸ್ಯೇತ ಇತಿ
ಧಾತುವೃತ್ತಾವೃತ್ತಂ | ಗತಿಕರ್ಮಸು ಚ ಸಶ್ಚ ತೀತಿ ಪರಿತಂ | ತ್ರಿಯೇ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು
ವಾತ್ವತ್ವಂ ||

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಘೃಷಂ—ಶತ್ರುಗಳ ಬಲವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ | **ಸಾವಳಂ** (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ವಿನಿನಂ—ನೀರು ಉಳ್ಳ | **ವಿಚಿರ್ಷಣಂ**—ಹಿನ್ನಾಗಿ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ನೋಡುವ | **ರುದ್ರಸ್ಯ**—ರುದ್ರನ | **ಸೂನುಂ**—ಪುತ್ರರಾದ (ಮರುಧ್ವಂಸನನ್ನು) | **ಹವಸಾ**—ಆಹ್ವಾನಸಾಧಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಂದ | **ಗೃಣೇಮಸಿ**—ಸ್ತುತಿಸೋಣ (ಎಲೈ ಪುತ್ರಿಜರೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರೇ) | **ರಜಸ್ತುರಂ**—ಧೂಳನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವ | **ತವಸಂ**—ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ (ವೇಗವುಳ್ಳ) | **ಋಜೀಷಿಣಂ**—ಪುಜೀಷವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ | **ವೃಷಣಂ**—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ವರ್ಷಿಸುವ | **ಮಾರುತಂ ಗಣಂ**—ಮರುಧ್ವಂಸನನ್ನು | **ಶ್ರಿಯೇ**—ಇಷ್ಟರೂಪಾಗಿ | **ಸಕ್ಷತ**—ಆಶ್ರಯಿಸಿ (ಸ್ತುತಿಸಿ).

ಃ ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವರೂ, ವೃಷ್ಣ್ಯದಕವುಳ್ಳವರೂ, ಸರ್ವ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ, ರುದ್ರನ ಪುತ್ರರೂ, ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ ಪುತ್ರಿಜರೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನೇ, ನೀವೂ ಕೂಡ ಧೂಳನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವ, ವೇಗವುಳ್ಳ, ಪುಜೀಷವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಇತ್ತರ್ಯಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ.

English Translation.

We Invoke with praise the foe-destroying, all-purifying, water-shedding, all-surveying band of Maruts, the offspring of Rudra; priests, to obtain prosperity, have recourse to the dust-raising and powerful band of Maruts, receiving libations from sacred vessels, and showering down (benefits).

ಃ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು :

ಘೃಷಂ—ಶತ್ರುಜಾಂ ಬಲಸ್ಯ ವರ್ಧಕಂ ನಿನಾಶಯತಾರಂ ಶತ್ರುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವರು.

ರಜಸ್ತುರಂ—ಸಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಸಾಂಸೋಕ್ಷ್ಮರಯಿತಾರಂ ಪ್ರೇರಕಂ ಭೂಮಿಯ ಧೂಳನ್ನು ಎರಚುವವರು.

ಋಜೀಷಿಣಂ—ತೃತೀಯಸವನೇ ಹಿ ಮರುತಃ ಸ್ತೂಯಂತೇ ತತ್ರ ಚ ಪುಜೀಷಮಭಿಷುಣ್ತಂತಿ ಇತಿ ಋಜೀಷಸಂಬಂಧಃ ಕೃತಃ | ಅತಸ್ತದ್ವಂತಂ | ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಾಯಂ ಸವನಕಾಲವು

ಮೂರನೆಯ ಸವನವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಇದು ಸೋಮಾಭಿಷವ ಕರ್ಮದ ಲಲವು. ಈ ಕಾಲವು ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಾದಾಗ ಹೋತ್ವವು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಬುಕ್ಕಿ ಶ್ವುಗಳೊಡನೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮಾಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವರು. ಅದರಿಂದ ಈ ಸೋಮರಸದ ಸಂಬಂಧವು ಮರುತ್ಸಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ತದ್ವಂತಂ ಸೋಮ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೃಷಣಂ ಮಾರುತಂ ಗಣಂ ಶ್ರಿಯೇ ಸತ್ವತಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಯಿತಾರಂ ಮರುತಂ ಸಮೂಹಂ ಐಶ್ವರ್ಯಾಯ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯತಃ | ಎಲೈ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳೇ, ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘವನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರಿ.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನಿನಮ್—ವನಂ (ಜಲಂ) ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಃ ಇನಿತನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವನಿನಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹವಸಾ—ಹೇರ್ಷ್ ಪ್ರಧಾರ್ಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಯವಾದ ಆಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅನ್ ಅನೇಶ. ಹವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹವಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಹವಸಾ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಣೇಮಸಿ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಕ್ರಾದಿ. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಸಿಕರಣ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ರಸ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ವೀರವುವುದರಿಂದ ದ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಸಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಜಿ+ತ್ವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯೂಘೋಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾರಮು. ಗೃಣೇಮಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಚ್ಚಿ ತಿಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಜಸ್ತುರಮ್—ರಜಾಂಸಿ ತುತೋರ್ತಿ ಇತಿ ರಜಸ್ತುಃ ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ರಜಸ್ತುರ್ ಎಂದು ರೇಘಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಜಸ್ತುರಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪವಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾರುತೇಮ್—ಮರುತಾಂ ಸಮುದಾಯಃ ಮಾರುತಮ್. ತಸ್ಯ ಸಮೂಹಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಣಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ.

ವೃಷಣಮ್—ವೃಷಣ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ವಾ ವಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಕತೆ—ಗ್ನು ಇತ್ಯ ಸ್ವಗತೌ ಧಾತು. ಹೀಗೆ ಧಾತುವಾತವಿರುವಾಗ ಕೆಲವರು ಸಕ್ಕ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಧಾತುವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕ ಎಂಬುದೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಟಾ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಬ್ಧದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಥಸ್ಯ ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ ಸಕ್ಕತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಚಿತ್ಸು ಧಾತುಭೃವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಣಾದೇಶ. ಸಾವೇ-ಶಾಚಿತ್ಸುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ಪ್ರ ನೂ ಸ ಮತಃ ಶವಸಾ ಜನಾ ಅತಿ ತಸ್ಯಾ ವ ಊತಿಃ
 ಮರುತೋ ಯಮಾವತ |
 ಅವದ್ಭಿರ್ವಾಜಂ ಭರತೇ ಧನಾ ಸೃಭಿರಾಪೃಚ್ಛಂತಿಂ ಕ್ರತುಮಾ
 ಕ್ಷೇತಿ ಪುಷ್ಕತಿ || ೧೩ ||

|| ಪದಗಾಥೆ ||

ಪ್ರ | ನು | ಸಃ | ಮರ್ತಃ | ಶವಸಾ | ಜನಾನ್ | ಅತಿ | ತಸ್ಮಾ | ವಃ | ಊತೀ |

ಮರುತಃ | ಯಂ | ಆವತ |

ಅರ್ವತ್ ೨ ಭಿಃ | ವಾಜಂ | ಭರತೇ | ಧನಾ | ನೃ ೨ ಭಿಃ | ಆ ೨ ಪೃಚ್ಛ್ಯಂ | ಕೃತುಂ |

ಆ | ಕ್ಷೇತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಮರ್ತೋ ಮನುಷ್ಯಃ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಜನಾನ್ ಜಾತಾನನ್ಯಾನ್ಮರುತಾನತಿ ಅತೀತ್ಯ ನು ಕ್ಷಿಸ್ತಂ ತಸ್ಮಾ | ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ | ಹೇ ಮರುತೋ ವೇ ಯುಷ್ಮಾಕಮೂತೀ ಊತ್ಯಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಯಂ ಪುರುಷಮಾವತ ಅರಕ್ಷತ | ಅಪಿ ಚ ಸ ಪುರುಷೋರ್ವದ್ಧಿರಶ್ಚೈಃ ಸಾಧನಭೂತೈರ್ವಾಜಮನ್ಯಂ ನೃಭಿಃ ಸ್ವಶೀಯೈರ್ಮನುಷ್ಯೈರ್ಧನಾ ಧನಾನಿ ಚ ಭರತೇ | ಸಂಪಾದಯತಿ | ತಥಾಪ್ಯಚ್ಛೈಮಾಪ್ರಸ್ಯವ್ಯಂ ಶೋಭನಂ ಕೃತುಮಗ್ನಿಷ್ಯೋಮಾದಿಕರ್ಮಾ ಕ್ಷೇತಿ | ಅಪ್ಪೂತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಃ ಪುಷ್ಯೋ ಭವತಿ || ಊತೀ | ತ್ವತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ನೃಭಿಃ | ನೃ ಜಾನೃತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೃದಾತೃಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಪೃಚ್ಛ್ಯಂ | ಭಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕೈಶ್ಚಾದಾವಾಜ್ ಪೂರ್ವಾತ್ಪೃಚ್ಛತೇಃ ಕೃಚ್ ಪೃತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಗೃಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾಸಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾ-ತ್ತಕ್ಷೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕ್ಷೇತಿ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಪುಷ್ ಪುಷ್ವ | ದಿನಾದಿತ್ಯಾಕ್ ಕೃನ್ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾ-ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಃ ಪರತ್ಯಾನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ--ನಿಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ವಃ--ನಿಮ್ಮ | ಊತೀ--ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಯಂ--ಯಾವ (ನನುಷ್ಯನನ್ನು) | ಆವತ--ರಕ್ಷಿಸಿದಿರೋ | ಸಃ ಮರ್ತಃ--ಅ ಮನುಷ್ಯನು | ಶವಸಾ--ಒಬ್ಬರಿಂದ | ಜನಾನ್--(ಇತರ) ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಅತಿ--ಮಿಗಿಲ | ನು--ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ತಸ್ಮಾ--ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅರ್ವದ್ಧಿಃ--(ಸಾಧನಗಳಿಂದ) ಅತ್ಯಗಲಿಂದ | ವಾಜಂ--ಅನ್ನವನ್ನೂ | ನೃಭಿಃ--(ತನ್ನವರಾದ) ಪ್ರಜಾಪರಿಂದ ಧನಾ--ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ | ಭರತೇ--ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅಪೃಚ್ಛ್ಯಂ--ಕರ್ತವ್ಯವಾದ | ಕೃತುಂ--(ಆಗ್ನಿ ಸ್ವೋಮಾದಿ) ಯಾಗಗಳನ್ನೂ | ಆ ಕ್ಷೇತಿ--ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) | ಪುಷ್ಯತಿ--ಪುಷ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನು, ಬಲದಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಪುರುಷರ ಮೂಲಕ ಧನವನ್ನೂ, ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪುಷ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The man whom, Maruts, you defend with your protection, quickly surpasses all men in strength; with his horses, he acquires food, and with his men, riches; he performs the required worship, and he prospers.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ ಮರ್ತೇ ನು ಜನಾನತಿ ಪ್ರತಿಸ್ತೌ— ಸ ಮನುಷ್ಯಃ ಜಾರ್ತಾ ಅನ್ಯಾನ್ ಪುರುರ್ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಮ-
ತೀತ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ | ನು ಎಂಬುವ ಪದವು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಮಂತ್ರ
ದ್ರವತಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು
ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವ ಇತರ ಮನುಷ್ಯರ
ಬಲವನ್ನು ಮೀರಿ ಇತರ ಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯಾಗಿ ಹೊಂದುವನು.

ಅಪ್ಯಚ್ಛ್ರಮ್ ಕ್ರತುಮ್—ಅಪ್ಯಚ್ಛ್ರಮ್ಯಂ ತೋಭನಂ ಅಗ್ನಿಹೋಮಾದಿಕರ್ಮ | ಯಾವನನ್ನೂ
ಲಕ್ಷಿಸುವವೇ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಕರ್ಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.
ಸ್ಯಂವಸ್ತುವಿಗಲು ಅಪ್ಯಚ್ಛ್ರಮ್ ಕ್ರತುಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾರ್ಥೋಷು ಸರ್ವಮನುಷ್ಯೈರಾಪ್ಯಶ್ಚಾರ್ಥಾಃ
ಚ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ | ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತಿಳಿಯುವೆ ಇರುವಂತೆ
ಇರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಸ್ಯ—ಛಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಲಿಪ್ಪಿನ ಇರಿಗೆ ಆತ ಔ ಣಿಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರೋಪೇಶ.
ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬಿರ್ಯ ವರ್ಣನಾದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ತೇಷ. ವೃದ್ಧಿ ಬಂದರೆ ತಸ್ಯೌ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ.
ಪಾದಾದಿಯುಕ್ತಿಯಾದಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಊತಿ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತ್ಯ ತೀಯಾ ಏಕವಚನದ ಓ ಪರದತ್ತಿರುವಾಗ ಸಾಪಾಂ ಸುಲುಕ್ಯಾ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣೋರ್ಧ್ವ. ವಿಶಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ವಿಶಾದೇಶವಾಗ
ಬಿಡುವುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರುತಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವತ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತೌಘೌಘ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಕರ್ತೌ ಶಫ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಫಾ ನಿಕರಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅವತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೌತ್ಪಾನೈತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವದ್ಧಿಃ—ಅವಣಸ್ತಸಾವನಣಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತತಾ—ಠಾಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧನಾ—ಧನ:ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಸಿಗೆ ಶ ಅದೇಶ ಬಂದಾಗ ನುಮಾಗಮದೀರ್ಘಗಳಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಶೇಚ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ನೈಘಿಃ—ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೌತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೈಜಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯದಾತ್ತತ್ವ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಚೈವಮ್—ಪ್ರಚ್ಛ ಜ್ಞೇಷ್ವಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪಕ್ಯೈಃ ದೇವಹೂಯಂ—(ಮಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಙ್ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸ್ಪಾತವಾಗಿದೆ. ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯವ್ಯಧಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ರೇಫಬರುತ್ತದೆ.) ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತ್ಯೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರದಿಂದ ಮುಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಙಾ ಎಂಬ ಗತಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಶವದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೈರುತ್ತರವದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ—ಸಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲಙ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿಪಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯತಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ಠೌ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ನಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ತಿಪಂತ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪಾ ಎಂದೂ ನಿನೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ ಮರುತಃ ಪೃತ್ಸು ದುಷ್ಟರಂ ದ್ಯುಮಂತಂ ಶುಷ್ಮಂ
ಮಘವತ್ಸು ಧತ್ತನ |

ಧನಸ್ಪೃತ್ಮಮುಕ್ಚ್ಯಂತಿ ವಿಶ್ವಚರ್ಷಣಿಂ ತೋಕಂ ಪುಷ್ಯೇಮು ತನ-
ಯಂ ಶತಂ ಹಿಮಾಃ || ೧೪ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ | ಮರುತಃ | ಪೃತ್ಸು ೨ ಸು | ದುಷ್ಟರಂ | ದ್ಯು ೨ ಮಂತಂ | ಶುಷ್ಮಂ |
ಮಘವತ್ಸು ೨ ಸು | ಧತ್ತನ |

ಧನ ೨ ಸ್ಪೃತ್ಮಂ | ಉಕ್ಚ್ಯಂತಿ | ವಿಶ್ವ ೨ ಚರ್ಷಣಿಂ | ತೋಕಂ | ಪುಷ್ಯೇಮು | ತನ-
ಯಂ | ಶತಂ | ಹಿಮಾಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಮೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ಮಘವತ್ಸು ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷು ಯಜಮಾನೇಷು ಪುತ್ರಂ ಧತ್ತನ | ಸ್ಥಾಪಯತ | ದತ್ತೇಶಿ ಯಾವತ್ | ಕೀದೃಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ ಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನಃಪುನಃ ಪುರಸ್ಕರ್ತವ್ಯಂ | ಸರ್ವಕರ್ಮಕುಶಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೃತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ದುಷ್ಟರಂ ದುಃಖೇನ ತರಿತವ್ಯಂ | ಅಜೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ಯುಮಂತಂ ದೀಪ್ತಿಮಂತಂ ಶುಷ್ಮಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಕಂ ಬಲವಂತಂ ಧನಸ್ಪೃತಂ ಧನಾನಾಂ ಸ್ಪಷ್ಟಾರಂ ಧನೈಃ ಪ್ರೀತಂ ನಾ ಉಕ್ಚ್ಯಂತಿ | ಉಕ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತದರ್ಥಂ | ಸ್ತುತಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವಚರ್ಷಣಿಂ ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟಾರಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ | ಏವಂಏಧಂ ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ ತನಯಂ ಪೌತ್ರಂ ಚ ಶತಂ ಹಿಮಾ ಹೇಮಂತರ್ತೌಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ ಜೀವಂತಃ ಸಂತಃ ಪುಷ್ಯೇಮು | ಪೋಷಯೇಮು | ಅತ್ರ ಹಿಮಶಬ್ದೇನ ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಹೇಮಂತರ್ತೌಪಲಕ್ಷಣಿಯಂತೇ |

ತಥಾಚಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮೇವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾನಿ ಧೀವೀಯೇತಿ
ನಾವ್ಯತದಾಹೇತಿ || ಚಿಕ್ಕೃತ್ಯಂ | ಪ್ರಕೃತಿಗ್ರಹಣೇ ಯಜ್ಞು ಗಂತಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಂ | ಪರಿ. ೯೩-೭ | ಇತಿ
ನ್ಯಾಯೇನ ಕರೋತೇರ್ಯಜ್ಞು ಗಂತಾದ್ವಿಭಾಷಾ ಕೃವ್ಯಮೋಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೨೦ | ಇತಿ ಕೃಷ್ | ತುಗಾ-
ಗಮುಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುಧಾತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ಥಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೃತ್ಯ | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ವೈ-
ತ್ವಾದ್ನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೬-೧-೬೩-೧ | ಇತಿ ಪೃತನಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃದಾದೇಶಃ | ದುಷ್ಟರಂ |
ತ್ವ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಈಷದ್ವೀಸುಷ್ಕಿತಿ ಖಲ್ | ಸುಷಾಮಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಪತ್ವಂ |
ಅತ್ಯೇರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧತ್ತನ | ತಪ್ತನಪ್ತನಧನಾಶ್ವೇತಿ ತಸ್ಯ ತನಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ - ಮರುತರೇ | ಮಘವತ್ಪು-ಹವೀರೂಪವಾದ ಧನಯುಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ |
ಚಿಕ್ಕೃತ್ಯಂ-ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪುರಸ್ಕೃತನಾಗುವ (ಸರ್ವಕರ್ಮಕುಶಲನಾದ) | ಪೃತ್ಯ-ಯುದ್ಧ
ಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಂ-ದಾಃಖದಿಂದ ವಾಟಬಹುದಾದ (ಅಜೀಯನಾದ) | ದ್ಯುಮಂತಂ-ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ |
ಶುಷ್ಮಂ-ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ (ನಾಶಮಾಡುವ) | ಧನಸ್ವೈತಂ-ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಮಾಡುವ |
ಉಕ್ತ್ಯಂ-ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ | ವಿಶ್ವಚಿಷ್ವಣಂ-ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ (ಪುತ್ರನನ್ನು) | ಧತ್ತನ-ಇಡಿ (ಅನು
ಗ್ರಹ ಮಾಡಿ) | ತೋಕಂ-(ಇಂತಹ) ಮಗನನ್ನೂ | ತನಯಂ-ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನೂ | ಶತಂ ಹಿಮಾಃ-
ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳವರೆಗೂ | ಪುಷ್ಯೇಮು-ಪೋಷಣೆಮಾಡೋಣ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೋಷಿಸಿಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ, ಕರ್ಮ ಕುಶಲನಾದ, ಯುದ್ಧ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅಜೀಯನಾದ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮಾಡುವ, ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾದ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ
ಪುತ್ರನನ್ನು ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ. ಆ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳು ಪೋಷಣೆ
ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ.

English Translation.

Maruts, grant to your wealthy (worshippers, a son), eminent for
good works, invincible in battle, illustrious, the annihilator (of his
adversaries), the seizer of wealth, the deserfer of praise, and all-discerning:
may we cherish such a son and such a grandson for a hundred winters.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೋಕಂ ತನಯಂ ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಪುಷ್ಯೇಮು-ಪುತ್ರಂ ಪೌತ್ರಂ ಚಿ ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಹೇಮಂತಂ-
ತೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥ ಜೀವಂತಸ್ತಂತಃ ಪೋಷಯೇಮು | ಅತ್ರ ಹಿಮಶಬ್ದೇನ

ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಹೇಮಂತವೋ ಅಭಿಧೀಯಂತೇ | “ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾನಿ ಧಿ-
ಷೀಯೇತಿ ನಾ ವ್ಯತದಾಹ ” (ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೮-೫) ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್ | ಮಃವ್ವೇವತೆ
ಗಣ್ಣು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಾವುಗಳು ಒಂದುನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಜೀವಿಸಿರುತ್ತಾ ಅವರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪುತ್ರರು
ಮತ್ತು ಪೌತ್ರರು (ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು) ಇವರುಗಳ ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
ವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಾಕೈದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದುನೂರು ಹೇಮಂತ ಸುತುಗಳು
ಕಳೆಯುವವರೆಗೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು. ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಮಂತರುತುಪ್ಪ
ಬರುವುದರಿಂದ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು.

ಮಘವತ್ತು ಚರ್ಕೃತ್ಯಂ ಶುಕ್ಲಂ ಪುತ್ರಂ ಧತ್ತೇನ-ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷು ಯಜಮಾನೇಷು-
ಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪುರಸ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಕುಶಲಂ, ಶತ್ಕೂಟಾಂ ತೋಷಕಂ ಬಲವಂತಂ
ದತ್ತೆ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ನಿಘೋನಾದ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಮಗನನ್ನು ಆನು
ಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ಮರುಡ್ಡೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಂ ದ್ಯುಮಂತಂ ಎಂಬ ಇತರ
ಪದಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃಕವಾಗಿ ಪುತ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿರೇಷಣಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಹೃದಸ್ಸಾಮಿಗಳು—ಮಘವತ್ತು ಧತ್ತೇನ ಸ್ವಾಪಯಂತೆ | ಪೂರ್ವಮುಸ್ತುಭ್ಯಂ ಧನಂ ದತ್ತೆ ತೋಽ
ಧನವದ್ಭೃತಿ ಸದ್ಭೃತಿ ಬಲಂ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ
ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಧನವನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಮಗೆ ಆದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ
ಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ಬಲವನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ಆರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚರ್ಕೃತ್ಯಮ್—ಪ್ರಕೃತಿ ಗೃಹಣೇ ಯಜ್ಞಲಾಗಂತಸ್ವಾಪಿ ಗೃಹಣಂ(ಪರಿಭಾಷಣ ೨೩-೯) ಯಾವು
ದಾದರೂ ಧಾತುವು ಕೃತಿ ಯು ಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಯಜ್ಞಲಾಗಂತವಾದ ಆ ಧಾತುವನ್ನೂ ತೆಗೆದು
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದರಿಂದ, ದುಕ್ರಡ್ ಕರಣೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಜ್ಞಲಾ ಒಂದಾಗ ಯಜ್ಞಲಾಗಂತವಾದ ಇದಕ್ಕೆ
ವಿಭಾಷಾ ಕೃವ್ಯಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಬಲದ ವ್ಯಾಪ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ.
ಚರ್ಕೃ ಎಂಬುದು ಯಜ್ಞಲಾಗಂತ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಶುಕಾಗಮ, ಚರ್ಕೃತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಂದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ
ಧಾತುಪ್ರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೃತ್ಯು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ಪೃತ್ಯೋನಾ-
ಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃದಾದೇರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾವೇಕಾಚಿಃ ತೃತೀ
ಯಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಷ್ಕರಮ್—ಶ್ರು. ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಈಷದ್ಭುಃಸುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಃಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಸುಷುಮಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಷುಮಾದಿಷು ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತರಾರಕ್ಕೆ ಮ್ಪುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತನ—ದುಧಾಡ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವ್ಯಾವಮಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಯ ಧೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಆದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರು ವಿಕರಣ. ಶ್ರು ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ತ್ವ. ದಧಾ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶ್ರುಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಖರಿ ಚೆ. ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ. ದತ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ದಧಸ್ತಯೋರಾತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಧತ್ತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿನಪ್ಪಿನಧನಾಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ತನಾದೇಶ ಬಂದು ಧತ್ತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಪಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಸ್ತು ತಮ್—ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯದುತ್ತರಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ ನಿಶ್ಚಚರ್ಷಣಮ್—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯೇನು—ಪುನ ಪುಷ್ಪೈ ಧಾತು. ಲಿಪ್ತಮುಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪುನ ವಿಕರಣ. ನಿಶ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಪಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಮರುತೋ ವಿರವಂತಮೃತೀಷಾಹಂ ರಯಿಸು-

ಸ್ಮಾಸು ಧತ್ತ |

ಸಹಸ್ತ್ರೀಣಂ ಶತಿನಂ ಶೂಶುನಾಂಸಂ ಪ್ರಾತರ್ಮಪ್ಪೂ ಧಿಯಾ-

ವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೫ ||

|| ಸದಾಚಾರ ||

ನು | ಸ್ಥಿರಂ | ಮರುತಃ || ವಿರ ೫ ನಂತಂ | ಬುತಿ ೫ ಸಹಂ | ರಯಿಂ | ಅಸ್ಮಾಸು |
ಧತ್ತ |

ಸಹಸ್ರಿಣಂ | ಶತಿನಂ | ಶೂಶು ೫ ನಾಂಸಂ | ಪ್ರಾತಃ | ಮಕ್ಷು | ಧಿಯಾ ೫ ವಸುಃ ||
ಜಗಮ್ಯಾತ್ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಐಕಾದಶಿಸ್ಯ ಮಾರುತಸ್ಯ ಶತೋರ್ವಸಾಯಾಗಸ್ಯ ನೂ ಸ್ಥಿರಮಿತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಞಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಶುಚೀ ವೋ ಹನ್ಯಾ ಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಮರುತೋ ವಿರವಂತಂ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಸ್ಥಿರಂ ಸ್ಥಾ ಸ್ಥಂ ವಿರವಂತಂ ವಿರಭಿಃ ಪುತ್ರೈಸ್ತದ್ವಂತಂ | ಯದ್ವಾ | ವೀರ್ಯೋಪೇತಂ | ಬುತೀಷಾಹಂ ಗಂತ್ಯೇಣಾಂ ಶತ್ಕೂಣಾಮಭಿಭವಿತಾರಂ ಏವಂವಿಧಂ ರಯಿಂ ಪುತ್ರಲಕ್ಷಣಂ ಧನಮಸ್ಮಾಸು ಧತ್ತ | ಸ್ಥಾಪಯತ | ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಶತಿನಮೇತತ್ತ್ವಂಖ್ಯಾಕಧನವಂತಂ ಅತ ಏವ ಶೂಶು-ವಾಂಸಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನೋ ಮರುದ್ಧಣಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಜಗಮ್ಯಾತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ನೂ ಸ್ಥಿರಂ | ಬುಚಿ ತುನುಘೇಶ ದೀರ್ಘಃ | ಪೂರ್ವಪದಾದಿತ್ವಂ | ಬುತೀಷಾಹಂ | ಬು ಗತಾ | ಕರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ ಣೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಷಾಮಾದಿ-ತ್ಯಾತ್ ಷತ್ವಂ | ಶೂಶುವಾಂಸಂ | ಟುಟಿಶ್ಚಿ ಗತಿವದ್ಧ್ಯೋಃ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವಿಧಾಪಾ ಶ್ಲೇಃ | ಸಾ. ೬-೧-೩೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದ್ವಿವರ್ಚನೇ ತುಜಾದಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾ-ವ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾದಿಧಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಭಾಷ್ಯ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೀವಶಿಗಳೇ | ಸ್ಥಿರಂ—ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ | ವಿರವಂತಂ—ಪ್ರತ್ಯಯವ (ವೀರ್ಯದಿಂದ) ಯುಕ್ತವಾದ | ಬುತೀಷಾಹಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ | ಸಹಸ್ರಿಣಂ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಶತಿನಂ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಶೂಶುವಾಂಸಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗುವ | ರಯಿಂ—ವಸುವನ್ನು | ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧತ್ತೆ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿ (ನೀವು) | ಧಿಯಾವಸುಃ—ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ. (ಕರ್ಮದಿಂದ) ಅರ್ಪಣವಾದ ಧನವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪ್ರಾತಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಕ್ಷು—ಶಿಲಿಸುವಾಗಿ | ಜಗಮ್ಯಾತ್—(ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಬನ್ನಿ.

|| ಭಾರ್ಗವ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ, (ಚಿರಾಯುಗಳಾದ) ವೀರವಂತರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನೂ, ಶತಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ (ಅಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ) (ದಿನೇ ದಿನೇ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ವಃತ್ಯೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಲು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿ.

English Translation

Grant us, Maruts, durable riches, attended by posterity, and mortifying to our enemies; (riches) reckoned by hundred and thousands, and ever increasing; may they who have acquired wealth by pious acts, come hither quickly in the morning.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಿನ ವಶಾದೋಷದಲ್ಲಿ ನೂ ಪಿರಂ ಎಂಬ ಈ ಸುಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಶುಚೀ ವೋ ಹವ್ಯಾಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ ನೂ ಪಿರಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೩-೭)

ವಿಕಾದಶ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವಿನ ವಶಾಯಾಗದಲ್ಲಿ "ನೂ ಪಿರಂ" ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವು ಯಾಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವಾಗಿ ಇರುವುದು. "ಶುಚೀ ವೋ ಹವ್ಯಾಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ, ನೂ ಪಿರಂ ಮರುತೋ ವೀರವಂತಂ" ಎಂಬವಾಗಿ (ಅಶ್ವ. ಶ್ರೌ. ೩-೭) ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಋತೀಷಾಹಂ—ಗಂತ್ವೇಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾರಂ | ನಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪುತ್ರರುಷವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಿ ಎಂದು ಮರು ದ್ವೇಷಿತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಶಶಿನಂ, ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಶೂಶುವಾಂಸಂ ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಪದಗಳ ರಯಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥನಾಡಿರುವರು ಮತ್ತು ರಯಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪುತ್ರ ರೂಷವಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತುಮಿಗಳು ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರವೌತ್ತರಿಯೆಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ. ಶಶಿನಂ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ, ಬಹಳವಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಧಿಯಾವಸುಃ ಪ್ರಾತಃ ಮಶ್ರು ಜಗಮ್ಯಾತ್—ಧಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಧನಃ ಮರುದ್ಧೇಣಃ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ಅಸ್ಮದ್ರಕ್ಷಣಾಯ ಆಗಚ್ಛತು | ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಬೆನ್ನಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರ್ತಮಾಡಿ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮರು ದ್ವೇಷವೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಘವಿಲ್ಲದರೊಡನೆ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ಮಕ್ಕಳು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನು, ದ್ರವತ್. ಓಷಮ್ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತಾದ್ದು ಕ್ಷೇತ್ರನಾಮಗಳ (ನ. ೨-೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

! ನ್ಯಾಕವಶ್ಯಕ್ರಿಯಾ ||

ನೂ ಸ್ಥಿರಮ್—ರುಚಿ. ತನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನೂ ಸ್ಥಿರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಛಕಾರಾದೇಶ. ನೂ ಸ್ಥಿರಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರುತೇ—ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತೀಷಾದಮ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಪ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಸಹಜ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛೈತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೇರಪೈಲ್ಯೈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಳಿದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈತ್ಯತೇ ಎಂಬ ವಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಋತೀಷಾತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸುಷಾಮಾದಿಷು ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಲೈತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೆ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ತೋರಿಸಿದೆ. ತನಾದೇಶ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಹಸ್ರೀಂ—ಆತ ಇನಿತನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಇನಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಹಿ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೂಕುವಾಂಸಮ್—ಓಪ್ಪಿ ಗತವೈದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಿರ್ವಾಟುಂದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಮಃ ಓ ಎಂಬುದು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಓಕಾರವೂ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲೈಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಘಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲೈಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಸರದಕ್ಷರವಾಗ ವಿಭಾಷಾ ಶ್ಲೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಠಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ತದಾಶ್ರಯಕಾರ್ಯಂ ಚ ಬಲವತ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮೊದಲು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಮೇಲೆ ಆಮೇಲೆ ಲೈಸು ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುರುವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ತುಜಾದಿಮಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದಿನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಧ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಲಾದಿಯಾದರೂ ವಸುವಿನಲ್ಲಿ ವಸ್ತೀಕಾಜಾಬ್ದಿಸಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ನಯಮವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನವು ಅನೇಕಾಚಾರುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿವಚನವು ಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತಸ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ನುಮಿನ ವರಾಕಕ್ಕೆ ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯೋ ರ್ಘುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ಶೂನ್ಯವಾಂಸಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಾ ವಸು:—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾವೇಕಾಚೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಗೇ ಉದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸವಗಸದಲ್ಲ ಅದೇ ಉಚಯುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಅರವತ್ತನಾಶ್ವದೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ದ್ವಾದಶೇನುವಾಕೇ ನವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪಶ್ಚೇತ್ಯಾದೀನಿ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ ದ್ವೈಪದಾನಿ | ತೇಷ್ಯದ್ವಯನಸಮಯೇ ದ್ವಿಪದೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಋಚಾ ಚತುಷ್ಪದಾನೀಕೈಕಾಮೃಚಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಮಾ-
ಮ್ನಾಯತೇ | ಅಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾಸು ತು ಯಾಂತ್ಯಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ಸಾ ತಥೈವಾಮ್ನಾಯತೇ | ಪ್ರಾಯೇಣಾ-
ರ್ಥೋದ್ರಸಿ ದ್ವಯೋದ್ವಿಪದಯೋರೇಕ ಏವ | ಪ್ರಯೋಗೇ ತು ತಾಃ ಸ್ವಭಕ್ ಸ್ವಭಕ್ ಶಂಸನೀಯಾಃ |
ಸೂತ್ರೈತೇ ಹಿ | ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯುನುತಿ ದ್ವೈಪದಂ | ಅ ೮-೧೨ | ಇತಿ || ತತ್ರ ಪಶ್ಚೇತಿ ದಶರ್ಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಪಶ್ಚಾ ದಶ ಪರಾಶರಃ ಶಾಕತ್ಯೋ ವೈಪದಂ ತದಿತಿ |
ಶಕ್ತಿಪುತ್ರಃ ಪರಾಶರ ಋಷಿಃ | ತಪ್ತುತ್ರೇತಂ ಚ ಸ್ವಯೇತೇ | ವಸಿಷ್ಠಸ್ಯ ಸುತಃ ಶಕ್ತಿಃ ಶಕ್ತೀಃ ಪುತ್ರಃ
ಪರಾಶರ ಇತಿ | ದ್ವಿಪದಾ ನಿರಾಟ್ ಛಂದಃ | ವಿಂಶತಿಕಾ ದ್ವಿಪದಾ ನಿರಾಟಃ | ಅನು. ೧೨-೪ | ಇತಿ ಹಿ
ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪರಮಾಗ್ನೇಯಮ್ನಂದ್ರಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತಂ | ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯುನುತ್ಯಾ-
ರಭ್ಯೇತ್ಯಾ ಹೀತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಕ್ ಯತ್ಪ್ರಾಕ್ರಜಾತಂ ತತ್ರನಮಾಗ್ನೇಯನುತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ದ್ವೈಪದಂ
ತದಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿದಮಾದಿನಿ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ ತುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾ ದ್ವೈಪದಾನಿ || ದಶಮೇದ್ರವನಿ
ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರೇ ವೈಶ್ವದೇವಸೂಕ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಮೇತದ್ವೈಪದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ಸೂತ್ರಮು-
ದಾಹೃತಂ ||

ಅನುವಾದವು—**ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯಿಯಿಂ** ಎಂಬ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೫ನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ (೬೫-೭೩) ಒಂಭತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯಿಯಿಂ** ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತನ ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ದ್ವಿಪದಾ ಭಂದಸ್ತನವರೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ಮುಕ್ತು. ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವಾಗ ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಿಲ್ಲ ಎರಡು ಮುಕ್ತುನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಒಂದು ಮುಕ್ತಿನಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಪಠಿಸುವರು. ಮುಕ್ತುಂಪೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುನ್ನು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತನ ಒಂದು ಮುಕ್ತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಮುಕ್ತಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಮುಕ್ತಂಪ್ರಿಯ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಈ ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮವೇ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿನ್ಯೋಗ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎರಡುಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುನ್ನೇ ಒಂದು ಮುಕ್ತೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯಿಮಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ** ಎಂದು ಸೂತ್ರ ವಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧೨) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ **ಪಶ್ಚಾ ನ** ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು (ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಅರ್ಧ ಮುಕ್ತುಗಳು) ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಪಶ್ಚಾ ದಶ ಪರಾಶರಃ ಶಾಕ್ತ್ಯೋ ದ್ವೈಪದಂ ತದಿತಿ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಪರಾಶರನೆಂಬುವನು ಸುಷಿಯು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಯು ಪುತ್ರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಪುತ್ರನಿಗೆ ಪರಾಶರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸೂತ್ರದ ಮುಕ್ತುಗಳು ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ತನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ವಿಂಶತಿಕಾ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾಃ** | ಎಂದರೆ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಭಂದಸ್ತನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅನು. ೧೨-೮) ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಅದರಂತೆಯೇ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳೂ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಭಂದಸ್ತುಗಳು. ಯಜ್ಞದ ಹತ್ತನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವ ಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೬೫

|| ೬೦ ||

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೨ || ಸೂಕ್ತ-೬೫ ||

|| ಅಪ್ಯಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೫ || ವರ್ಗ-೯ ||

|| ಸೂಕ್ತವೃತ್ತಿರವ ಯತ್ಕಂಪ್ಯ-೫ (೧೦) ||

|| ಯಪಿ-ಸಾರಾಶಃ ತಾತ್ಪರ್ಯಃ ||

ದೇವತಾ-ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ-ದ್ವಿಪದಾ ನಿವಾಹಃ ||

|| ಸಂಕೀರ್ತನಾಶ್ಚ ||

ಪಶ್ಚಾ ನ ತಾಯುಂ ಗುಹಾ ಚತಂತಂ ನಮೋ ಯುಜಾನಂ
ನಮೋ ವಹಂತಂ |

ಸಜೋಷಾ ಧೀರಾಃ ಪದ್ಯೆರನು ಗ್ನನ್ಮಪ ತ್ವಾ ಸೀದನ್ವಿಶ್ವೇ
ಯಜತ್ಯಾಃ || ೧ || ೨ ||

|| ಪದಾಶಃ ||

ಪಶ್ಚಾ | ನ | ತಾಯುಂ | ಗುಹಾ | ಚತಂತಂ | ನಮಃ | ಯುಜಾನಂ | ನಮಃ |
ವಹಂತಂ |

ಸಜೋಷಾಃ | ಧೀರಾಃ | ಪದ್ಯೆಃ | ಅನು | ಗ್ನನ್ | ಉಪ | ತ್ವಾ | ಸೀದನ್ |
ವಿಶ್ವೇ | ಯಜತ್ಯಾಃ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷಣಂ ||

ಧೀರಾ ಮೇಧಾವಿನೋ ದೇವಾಃ ಸರ್ಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಯಃ ಸಂತೋ ವೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಪದ್ಮಿರ್ಮಾರ್ಗೇ ಸಾದಿಕ್ಯೈರ್ಲಾಂಭಸ್ವರನು ಗೃನ್ | ಅನ್ಯಗಮನ್ | ತೀದ್ಯರಂ | ಪಶ್ಚಾಪದ್ಯತೇನ ಪತುನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಂ ತಾಯಿಂ ನ | ತಾಯುರಿತಿ ಸ್ತೇನನಾಮ | ಯಥಾ ಸ್ತೇನಃ ಪರಕೇಯಂ ಪಶ್ಚಾದಿಧನಮಪಹ್ಯತ್ಯೈ ದುಷ್ಪವೇಶೇ ಗಿರಿಗದ್ಯರೇ ವರ್ತತೇ ತದ್ವದ್ಗುಹಾ ಚತಂತಂ ಅಬ್ರೂಪಾಯಾಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಗಚ್ಚಂತಂ ವರ್ತಮಾನಂ | ಚತತಿರ್ಗತಿರ್ಕರ್ಮಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯೈರಗ್ನೇರಪ್ಸು ಪ್ರವೇಶಃ ಸಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಲಸಃ ಪ್ರಾವಿಕತ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨.೬-೬.೧ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವತ್ತೈ ಗುಹಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಂ | ತ್ವೂಯತೇ ಚ | ಅಗ್ನಿರ್ದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿಲಾಯತ | ಅತ್ತೋ ರೂಪಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೋಲಪ್ಸತ್ತೇ ಸಂವತ್ಸರಮತಿಷ್ಠದಿತಿ | ತಥಾ ನಮೋ ಯುಜಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-ಮನ್ನಮತ್ಸನಾ ಸಂಯುಜಾನಂ ನಮೋ ವಹಂತಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ತಂ ಹವಿರ್ವಹಂತಂ | ಯಜತ್ರಾ ಯಜನೀಯಾ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ದೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುಪ ಸೀದನ್ | ಸಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ವ್ಯಪುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಶ್ಚಾ | ತೈತ್ತಿರೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಾ-ಭಾವಃ | ಉದಾತ್ರಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಗುಹಾ | ಭಿದಾದಿಷು ಪಾಠಾದಿಜಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ | ವ್ಯಪಾದಿಷು ಪಾಠಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಯುಜಾನಂ | ಶಾನಚಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸರ್ಜೋಷಾಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸಮಾನಂ ಜುಷಂತ ಇತಿ ಸರ್ಜೋಷಸಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಃ | ಗೃನ್ | ಗಮೇರ್ಲೂಙಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಚೇರ್ಲೂಙಾ | ಗಮಹನೇ-ತ್ವಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಶ್ವರೀತ್ಯೆಡಭಾವಃ | ಯಜತ್ರಾಃ | ಅಮಿನಕ್ಷೇತ್ವಾದಿನಾತ್ರೈತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾ ದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಧೀರಾಃ-ಧೀರರಾದ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ | ಸರ್ಜೋಷಾಃ-ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು | ಪಶ್ಚಾ--(ಅಪಹೃತವಾದ) ಪತುನುಕ್ತನಾದ | ತಾಯಿಂ ನ-ಕರ್ತೃನಂತಃ | ಗುಹಾ-- (ಜಲರೂಪವಾದ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ (ಅಶ್ವತ್ತೈ ರೂಪವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ) | ಚತಂತಂ--ಹವಿವ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ಪದ್ಮಿ--(ಮಾರ್ಗವಲ್ಲರವ) ಸಾದಿಕ್ಯೈರ್ಲಾಂಭನಗಳಿಂದ | ಅನು ಗೃನ್-ಅನುಸರಿಸುವರು | ಯಜತ್ರಾಃ-ವಿದ್ಯವಲ್ಲ ಪೂಜಾರ್ಥವಾದ | ವಿಶ್ವೇ--ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು | ನಮೋ ಯುಜಾನಂ--(ತನ್ನನ್ನು) ಹವಿರನ್ನ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ | ನಮೋ ವಹಂತಂ--(ಹವಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ) ಹವಿರನ್ನ ಕೊಡುವುದಿಗಾಗಿದ್ದು | ತ್ವಾ--ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಪಸೀದನ್--ಪ್ರಾಪ್ನುತಾರರು.

| ಭಾಷಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ನಿನಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀ. ಇಂತಹ ನೀನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವಾಗ, ಧೀರರೂ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿದಾರ್ಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರೂ ಆದ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ನಿನ್ನ ಪದಲಾಂಛನಗಳಿಂದ, ಪಶುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಪಶುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತಿನಿಂದ ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ, ಆನುಸರಿಸಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಕಂಡರು.

English Translation.

The intelligent Divinities, all equally pleased followed you Agni, by your footmarks, when hiding in the hollow (of the waters), like a thief (who has stolen) an animal; you receiving oblations and carrying them to the Gods; all the Gods, worthy of adoration, sit down near you.

|| ವಿಶೇಷವಚನಗಳು ||

ಪಶ್ಯಾ ತಾಯುಂ ನ—ಅಪದ್ಯತೇನ ಪಶುನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಂ | ತಾಯುಂತಿ ಸ್ತ್ರೀನ ನಾಮು | ಯಥಾ ಸ್ತ್ರೀನಾ ಪರಕೀಯಂ ಪಶ್ಯಾದಿಧನಮಪಹೃತ್ಯ ದೈವ್ಯವೇಲೇ ಗಿರಿಗುರೋ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್ | ತಾಯು: ಎಂಬ ಪದವು ತೃಪ್ತಿ. ತತ್ಯಾ, ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತ್ರೀನ ನಾಮಗಳ (ನಿ. ೩-೧೯) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧-೪) ಇವ, ನ, ಚತ್, ನು. ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತಪಿಸಿರುವುದು. ಕಳ್ಳನು ಇತರರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಯಾವನೂ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ಆಗದಿರುವ ಬಿಟ್ಟು ಗುಹೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಪಶ್ಯಾ ನ ತಾಯುಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ತಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ವರುಣನಿಗೆ ಸಂಭಂಧಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಯಮನು ಯಮೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಭೋಗ್ಯ ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದ ಕಾರಣ ಮುಪ್ಪು ಬಂದಿತು. ಆಗ ಅವನು ಆ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿರುವಾಗ ವಜ್ರಯುಧದ ಮತ್ತು ವಜ್ರಪುಷ್ಪದ ದೇವಿಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಭಯವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಅವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇರುವ ಅನಶನ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಉದಕಗಳು ತನ್ನ ಅಮೃತ ರಸದಿಂದ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದವು. ದೇವತೆಗಳು ಯಮ ಮತ್ತು ವರುಣ ಇವರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇವನಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ತೆಯೇ ಇರುವ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಜ ಮತ್ತು ಅನುಯಾಜ ಎಂಬ ಹೋಮಗಳ ಮೂಲಕ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ತಾಗಿಯೇ ಸವಿಸ್ತು

గళన్న అయాయ దేవతేగళగీ జోమృకేండు జోగి కేదవ కలసదలి ఇవనన్న నేమిసిదరు. ఈ ఇతి దాసపు (మ. సం. ౧౦-౫౧-౧) నీయ ముక్తీనలి విస్తారవాగి దోళబ్బడుపుదు. వక్కా న తాయం ఎంబ ఈ ముక్తీనింద సంక్షేపవాగి ఇలి వివరిసరుపుదు.

గుహా జితంతే—అబ్బుపాయాం గుహాయాం గజ్యంతే వర్తమానం ; జితతిగళి-
 కమా | తథా జి త్యేత్తిరియ్యరపు అగ్గీః ప్రవేశః సమామ్నాయితే—‘ స నిలాయితే
 సోల్యః ప్తావిశత్’ (శ్రీ. సం. ౨-౬-౬-౧) ఇతి | యద్వా అశ్శత్ గుహాయాం వర్తమానం |
 త్త్యయితే జి—‘అగ్ని దోవేవేభ్యో నిలాయితే | అత్సో రుసం కృత్వా సోల్యశ్శక్తే సంవత్సర-
 మతిషత్’ (శ్రీ. బృ. ౧-౧-౩-౯) ఇతి | నిలిత రుసవాద గుఢవావ ప్రదోజదలి సంజరిసవను
 అథవా వాసమాడువను. జిత ధాతువు ఇలి గమనార్థదలి స్తయ్యుక్తవాగిరుత్తదే. త్యేత్తిరియ
 సంజితయ (౨-౬-౬-౧) నీయ మంత్రదలి అగ్నియ నిలినలి ప్రవేశితి ఇరువుదన్న వివరిసరువుదు. అథవా
 గుహా ఎంబ రబ్బక్తే అశ్శత్ వ్యక్తవేందు అథవు. అశ్శత్ వ్యక్తదలి అగ్నియ ప్రవేశితి గుఢవాగి సంవత్సర
 పయంతవాగియూ వాసవాగివ్దను త్యేత్తిరియ బృహ్మణ (౧-౧-౩-౯) నే వాక్యదలి ఈ వివయవన్న
 వివరిసరుత్తదే ఎంబ సాయఃఱరు దోళరువరు.

స్వందశ్శామిగళు—గుహా గుఢం ప్రజ్యేన్నం, జితంతం నశ్యంతం, నమో వహంతం
 యుజానం అన్న కారణేన అబ్బుక్షణేన ఆశ్శు ప్రశవితం, నమో వహంతం అమృతరసం
 పిబంతం ఎంబ ఈ పదగళన్న దోరీయ విధవాగి సోరిసరువరు. ఈ క్రమదలి అగ్నియ
 యారగు తన్న అకారవన్న తోలరిపదే గుఢవాగి నాశవన్న మోంచువుదలి సిద్ధనాగివ్దను.
 తేభిష్టా జాతయోమసి (మ. సం. ౧౦-౧౫౫-౧) ఎంబ మంత్రిదలి జితధాతువు నారనరుపాధ్యద
 నిదిప్యనాగిరువుదు. నమః ఎంబ పదపు అంఘః వాజః (౩-౯) ఎంబ ఇప్యత్తీంటు అన్న నావఃగళ
 ముచ్చదలి లుక్తవాగిరువుదరింద నమః ఎందరే అన్నవేదు అథవు. అన్నవు లుంహిగలు కారణవాద
 నిరుగళు నమః ఎంబ పదదింద దోళబ్బడుపువు. అగ్నియః అన్నక్తే కారణవాద నిలినరుదదింద ఇరువ
 గుఢవాద ప్రదోజదలి ప్రవేశమాదిదను. మత్తు అలి నిలిన అమృతరసరూపవాద అన్నవన్న
 దానమాడుత్తదను. ఎంబ అథవన్న దోళరువరు.

నమో వహంతం—దోవేభ్యః ప్రత్యేం దవివహంతం యజ్ఞమాదువ యజవగనరుగళు
 దేవతేగళగి అర్పిశువ దవిన్న రూపదింద ఇరువ అన్నవన్న అవరిగి ఓయ్యువవను.

సజోల్యః—సమానం బుషంత ఇతి సజోల్యః | సమానప్రీతయః—స్తోత్రమాదువ
 వర వివయదలి ఓందో సవనాగి ప్రీతియన్న దోందిరువరు.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಶ್ಯಾ—ಪಶುಃಟಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ತ್ವತ್ತೀಯಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯೋಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೀಶ, ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಣ್ ನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಛಿದಾಯಿನ್ವಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿದಾದಿ ಛ್ಯೋಲ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಸಥ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ವೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾಡ್ಯತೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾನ್. ಗುಹಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ವ್ಯವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತಂತಮ್—ಚತೀ ಯಾಚನೇ ಧಾತುಃ ಉಭಯಪದೀ. ಲದಧರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ ಏಕರಣ. ಚತಚ್ಚಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ವಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿದೇಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಜಾನಮ್—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲದಧರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಮ್ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಜಾನಮ್ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹಂತಮ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವೂ ಶವ ಏಕರಣವೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಸೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮಾನಂ ಜುಸಂತ ಇತಿ ಸಜೋಷಸು. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಸುಮೂರ್ಧ . (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಛಾವ. ಕೋಷಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನದ್ವಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ ಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಹಲ್ ಜ್ಯೋಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಮಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ವಾಪ್ತವನಾಗಿ ಜಸ ಏಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ವಿ ಜಪ್ತಿಗೆ ಸು ಅದೇಶ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಪದ್ಯೈಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃನ್—ಗಮ್ನು ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಚ್ ಪ್ರಭಮಪುರುಷದ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ವಿಕರಣವಾದ ಛಿಗೆ ಮಂತ್ರೈ ಘಸದ್ಯರಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತೃದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ. ಗಮವನಜನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜತ್ತಾಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿಯದೇವಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩೮-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುತಸ್ಯ ದೇವಾ ಅಸು ವ್ರತಾ ಗುರ್ಭುವತ್ಪರಿಷ್ಟಿದ್ಯೌರ್ನ
ಭೂಮ |

ವರ್ಧಂತೀಮಾಪಃ ಪನ್ನಾ ಸುಶಿಶ್ವಿಮೃತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ
ಸುಜಾತಂ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮುತಸ್ಯ | ದೇವಾಃ | ಅಸು | ವ್ರತಾ | ಗುಃ | ಭುವತ್ | ಪರಿಷ್ಟಿಃ | ದ್ಯೌಃ | ನ |
ಭೂಮ |

ವರ್ಧಂತಿ | ಈಂ | ಆಪಃ | ಪನ್ನಾ | ಸುಃ | ಶಿಶ್ವಿಂ | ಮುತಸ್ಯ | ಯೋನಾ | ಗರ್ಭೇ |
ಸುಃ | ಜಾತಂ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಂಯೋಜನಾಪುಸ್ತಕ ||

ಉಕ್ತ ವಿವರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಿಯಿತ್ತೇ | ದೇವಾ ಋತಸ್ಯ ಗತಸ್ಯ ಪಲಾಯಿತಸ್ಯಾಗ್ನೇವೃತಾ ವೃತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ ಗಮನಾಸಪ್ತಾನಶಯನಾದಿರೂಪಾಣ್ಯನು ಗುಃ | ಅನ್ಯೇಷ್ಟಮಗಮನ್ | ತದನಂತರಂ ಪರಿಷ್ಠಿಃ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋದ್ರಸ್ತೇಷಣಿಂ ಭುವತ್ | ಅಭವತ್ | ಭೂಮ ಭೂಮಿರಪ್ಯಾಗ್ನೇರನ್ಯೇಷ್ಟುಭಿದೇವೈ- ದ್ಯೌರ್ನ ಸ್ವರ್ಗ ಇವಾಭೂತ್ | ಇಂದ್ರಾದಿಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನೇರ್ಗವೇಷಣಾಯ ಭೂಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪೋದ್ರಬ್ಧೀವತಾ ಈಮೇನಮುದಕೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತಿ | ಪ್ರವರ್ಧಯಂತಿ | ಯಥಾ ದೇವಾ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಥಾರಕ್ಷಸ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ | ಪನ್ನಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸುಶಿಶ್ವಿಂ ಸುಷ್ವ ಪ್ರವರ್ಧತಂ | ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ | ಯೋನಿರಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ತಾನ್ಯಸ್ಯ ನಾ ಕಾರಣ- ಭೂತೇ ಜಲೇ ಗರ್ಭೇ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯೇ ಸುಜಾತಂ ಸುಷ್ವ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತಂ | ಏವಮಪ್ಸು ವರ್ತ- ಮಾನಮಗ್ನಿಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾಪೋಚತ್ | ತದನಂತರಂ ದೇವಾಸ್ತಮಜ್ಞಾಸಿಪುರಿತಿ ಭಾವಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಸ ನಿಲಾಯತಿ ಸೋದ್ರಪಃ ಪ್ರಾಪಿತತ್ತಂ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಿಯಮೈಚ್ಛನ್ ತಂ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾಬ್ರುದಿದಿತಿ || ವೃತಾ | ಶೇಚ್ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮತಿ ಶೇರ್ಲೋಕಃ | ಗುಃ | ಇಹ್ ಗತಾ | ಇಹೋ ಗಾ ಲುಜಾತಿ ಗಾದೀಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಅತ ಇತಿ ರ್ವೀರ್ಜುಸ್ | ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಪರಿಷ್ಠಿಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಶ್ವಿನಿ ತಿತುತ್ರೇತಿರ್ಘಪ್ರತಿವೇದಃ | ಶಕಂಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಪಾ. ೬-೧-೯೪-೪ | ತಾದೌ ಚ ನಿಶೀತಿ ಗತೇ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ಭೂಮ ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಸೋರ್ತಾದೀಶಃ | ಹ್ರಸ್ವತ್ಯಾದಸಃ | ವರ್ಧಂತಿ | ಛಂದಸ್ಯ ಭಯಭೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಧ- ಧಾತುಕತ್ಯಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಲೋದ್ರಪಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾವನುದಾತ್ವತ್ವಂ | ತಿಜಕ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತು- ಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಸಿಷ್ಯತೇ | ಪನ್ನಾ | ಪನ ಸ್ತುತೌ | ಔಜಾದಿಕೋ ಭಾವ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಶಿಶ್ವಿಂ | ಟುಪಿಶ್ವಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ | ಅವ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತ್ಯೇಶ್ವೋತ್ಪರ್ಗಲ್ಪಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೧೨೦-೨ | ಇತಿ ವಚನಾಶ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಚಸ್ಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾದ್ವಿಭಾವೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಕಾರಸ್ಯೇತೈಂ | ಛಾಂದಸೋ ಯಜಾದೀಶಃ | ಸಃ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಪಾ. ೧೨-೯೪ | ಇತಿ ಸೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತೈಂ | ಸ್ವತೀ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಪಾ. ೨-೨-೧೦ | ಇತಿ ಪ್ರಾದಿಸವಾಸಃ | ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿವಿವರಣೆ ||

ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಋತಸ್ಯ—ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ (ಪಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು) | ವೃತಾ— (ಗಮನಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅನು ಗುಃ—(ಅನ್ಯೇಷಣಮಾಡಲು) ಹೊರಟರು | ಪರಿಷ್ಠಿಃ—ನಿಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯೇಷಣಾ | ಭುವತ್—ಅಯಿತು | ಭೂಮ—ಭೂಮಿಯು | ದ್ಯೌರ್ನ—(ಅನ್ಯೇಷಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಸ್ವರ್ಗದಂತೆ | (ಭುವತ್—ಅಯಿತು) | ಅಪಃ—ಅಪ್ಪಿಡೆತೆಗಳು (ಜಲವು) | ಪನ್ನಾ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಸುಶಿಶ್ವಿಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ | ಋತಸ್ಯ—ಅನ್ಯಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) :

ಯೋನಾ—(ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ) ಜಲವಲ್ಲ | ಗರ್ಭೇ--ಮಧ್ಯವಲ್ಲ | ಸುಜಾತಂ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತ ನಾದ | ಈಂ—(ಉದಕ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದ) ಈ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ವರ್ಧಂತಿ--ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಾರೆ).

☪ ಭಾವಾರ್ಥ ☪

ಸಲಾಯಿತನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವೇಷಣವಾಡುತ್ತಾ ದೇವಾದಿಗಳು ಹೂರಟರು. ಭೂಮಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವ್ಯತವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಯಿತು. ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ, ಜಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಅನ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಉದಕದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟನು.

English Translation.

The Gods followed the traces of the fugitive, the search was made everywhere, and earth became like the celestial region; the waters swelled (to conceal him), who was much enlarged by laudation, and was manifested as it were in the womb in the waters, the source of sacrificial food.

☪ ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ☪

ಭೂಮಿ ದ್ಯೌರ್ವ-ಭೂಮಿರಪಿ ಸ್ವರ್ಗ ಇವಾಭೂತ್ | ಇಂದ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಅಗ್ನೇರ್ಗವೇಷಜಾಯ ಭೂಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಭೂಲೋಕವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು.

ಮತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ ಸುಜಾತಂ—ಯೋನಿರಿತ್ಯುದಕ ನಾಮ | ಮತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಅನ್ವಸ್ಯ ವಾ ಕಾರಣಭೂತೇ ಜಲೇ ಮಧ್ಯೇ ಸುಷ್ಣು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಂ | ಏವಮಪ್ಸು ವರ್ತಮಾನಮಗ್ನಿಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾವೋಚತ್ | ತದನಂತರಂ ದೇವಾಸ್ತಮಜ್ಞಾಸಿಷುಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ—ಃ ಸ ನಿಲಾಯತ ಸೋಽಸಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ತಂ ದೇವಾಃ ಸ್ರೈಷವ್ಯಚ್ಚೇ ತಂ ಮತ್ಸ್ಯಃ ಪ್ರಾಬ್ರವೀಶ್ (ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೧) ಇತಿ |

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋ ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 60-61 ನೋಡಿ. ಯೋನಿ ಶಬ್ದವು (ನಿರುಕ್ತ. ೨-೨೦) ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಾ ಎಲ್ಲರ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದೆ. ಅರ್ಥವು.

ಹೀಗೆ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾದುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿ ದೇವನ ವಾಸಸ್ತಾನವನ್ನು ಮೀನುಗಳು ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದವು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಆದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು, ಕೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆ (೨-೬-೧) ನೆನು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ವೃತಾ—ವೃತ+ಕಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ **ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ. **ನಪುಂಸಕಸ್ಯ** ರ್ಝಲಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ನಮಾಗಮ. **ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ** ವೇಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ** ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ನಲೋಪ.

ಗುಃ—ಊ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಖ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಹೋಗಾ ಲುಖೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. **ಜ್ಞೇಃ ಸಿಚ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ **ಗಾತಿನ್ಯಾ ಘುಪಾಭೂಚ್ಯಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. **ಅತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೧೦) ಸಿಚ್ ಲುಕ್ಯಾದಾಗ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷ್ಪಿಃ—ಋಷಿ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಿತುತ್ವ ತಥಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟೀಕಾರ. ಪರಿಷ್ಪಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶಕಂಧ್ಯಾದಿಸು ಪರರೂಪಂ ವಾಚ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪-೪) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರರೂಪ ವಿರಾಡೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಃ—ಭೂಮಿ+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲಾಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. **ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.** ಭೂಮಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಂತಿ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿತ್. ತನ್ನ ವಿಮತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ವರ್ಧಿ ಎಂಬ ಣಿಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಒಹುವಚನ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ಕರ್ತೌ ಶಪ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಂಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ **ನೇರಣಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ವರ್ಧಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಏತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುವಾತ್. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರು

ವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತ್ರಿ) ತಾಸ್ಯನುಡಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದವೆ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪನ್ನಾ—ಪನ್ನ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಖಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರಸ್ಯಯ. ಪನ್ನ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಯತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಒಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಷಾದೀಶ ಬಂಜಾಗ ಉದಾತ್ತಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಿಶ್ಚಿನ್ಮ—ಟುಟಿಶ್ಚಿ ಗತಿವ್ಯದ್ವ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮದನಜನಃ ಕಿಕಿನೌ ಲಿಟ್ ಚೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತೇರ್ಗತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೨) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಬರುವುದು. ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಕಿ ಪ್ರಸ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿಪ್ಪಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಯಸಿಯೆಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವ್ಯಾವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಶುಕು+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಬಬುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೀಶ. ಉವಜನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾವದವಾಗಿ ಯುಷಾದೀಶ. ಸುಪ್ಪು ತಿಶ್ಚಿಃ ಸುತಿಶ್ಚಿಃ ತಮ್. ಸುತಿಪೂಜಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಥ ತೀರಿಸುವುದರಿಂದ (ಪ್ರಾಕತ್ಯ) ಸುವಿಗೆ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಯತೀ ಪೂಜಾಯಾಂ (ಪಾ. ಮ. ೨-೨-೧೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲಾರ್ಥತ್ವತೀಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩-೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಪುಸ್ತಿಕರ್ತೃಣಾಂ ಕ್ಷಿತಿರ್ನ ಪೃಥ್ವೀ ಗಿರಿರ್ನ ಭುಜು ಕ್ಷೋದೋ ನ
ತಂಭು |

ಅತ್ಯೋ ನಾಜುನ್ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ ಕ ಈಂ
ವರಾತೇ || ೫ || ೬ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ಪುಷ್ಪಿಃ | ನ | ರಣ್ಣಾ | ಸ್ತುತಿಃ | ನ | ಪೃಥ್ವೀ | ಗಿರಿಃ | ನ | ಭುಜ್ಜು | ಕ್ಷೋದಃ | ನ |
ಶಂಭು |

ಅತ್ಯಃ | ನ | ಅಜ್ಜುನ್ | ಸರ್ಗಃ ಪ್ರತಕ್ತಃ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ | ಕಃ |
ಈಂ | ವರಾತೇ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರಣ್ಣಾ ರಮಣೀಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹೃದ್ಯಾ ಪುಷ್ಪಿರ್ನ ಅಭಿಮತಫಲಾನಾಮುಭಿವೃದ್ಧಿರಿವಾಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಮಣೀಯಃ | ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಠಿಕಸಕಲವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಗ್ನಿಧೀನತ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಪುಷ್ಪಿ- ರಿವ ರಣ್ಣಾ ಗಂತವ್ಯಃ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತಿಯೋ ವಾ | ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿಯರ್ಜ್ವಲೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಭಾವಃ | ಪೃಥ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಕ್ಷಿತಿರ್ನ ಭೂಮಿರಿವಾಗ್ನಿರಸಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಜಾತರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಗಿರಿರ್ನ ಪರ್ವತ ಇವ ಭುಜ್ಜು ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೋಜಯಿತಾ | ಯಥಾ ಗಿರೌ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಫಲಮೂಲಾದಿಕಮಾಹೃತ್ಯ ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ ತದ್ವದಗ್ನಾವಸಿ ಪಚಂತಃ ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ | ಯದ್ವಾ | ಅಗ್ನಾವಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಸರ್ಗಫಲಂ ಭುಂಜತೇ | ಅಥವಾ ಗಿರಿಯಥಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಸರ್ವಾನ್ವಾಣಿನೋ ಭುನಕ್ತ್ವಿ ಸ್ವಕೀಯಮೂಲಫಲಾದಿದಾನೇನ ಪಾಲ- ಯತಿ | ತದ್ವದಯಮಸಿ ಪಾಪಾದನುಷ್ಣಾತ್ಪ್ರಮುಂಚತಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಅಗ್ನಿಮಾಫ ತಸ್ಯಾದೇನಸಃ ಪ್ರ ಮುಂಚತ್ವಿತಿ | ಶಂಭು ಸುಖಕರಂ ಕ್ಷೋದೋ ನ ಉದಕನಿವ | ಯಥೋದವಕಂ ಸುಖಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸುಖಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜ್ಜುನ್ | ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮೈತತ್ | ಅಜ್ಜುನಿ ಸಂಗ್ರಾಮೋತ್ಪ್ರಯೋ ನ ಸತತಗಮನಶೀಲೋ ಜಾತ್ಯಶ್ಚ ಇವ ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ ಸರ್ಗೇಣ ವಿಸರ್ಜ- ನೇನ ಪ್ರಗಮಿತಃ | ಯಥಾ ಸಾದಿನಾ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಜಾತ್ಯಶ್ಚೋ ಹಂತವ್ಯಸಮಿಪಮಾಶು ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ- ಗ್ನಿರಸಿ ಸ್ತೋತೃಭಿಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸನ್ ಶತ್ಪ್ರಾನ್ವಂತುಂ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿಂತಿ ಭಾವಃ | ಅಸಿ ಚ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ | ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕನಿನಾಯಮಸಿ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ | ಯಥಾ ನಿವ್ಯಪ್ತದೇಶಾಭಿಮುಖೋ ಜಲಶ್ರವಾಹೋ ದುರ್ಗಿವಾರಃ | ತದ್ವದ್ವಿಗ್ನವ್ಯಾಭಿಮುಖೋತ್ಪ್ರಯೋಗ್ಯಿರಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಯಾದೀನೇನಮಗ್ನಿಂ ಕೋ ವರಾತೇ | ಕೋ ವಾರಯೀತ್ | ಕೋತ್ಯಸಿ ವಾರಯಿತುಂ ನ ಶಕ್ಯೋತಿ- ತ್ಯರ್ಥಃ || ರಣ್ಣಾ | ರವಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ರಣ್ಣ್ಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ರಣ್ಣಃ ಕೃತ್ಯಲ್ಪುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸರ್ವಣಿ ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಭುಜ್ಜು | ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಇಹಿಯುಧೀಂ- ಧೀತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಮುಕ್ ಬಹುಲವಚನಾದಿಸ್ಯಾದಸಿ ಭವತಿ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಸೋರ್ಲುಕ್ |

ಅಜ್ಞಾನ್ | ಅಜ ಗತಿಶ್ಚೇಪಣಿಯೋಃ | ಮನಿನಿ ವಲಾದಾವಾರ್ಧಧಾತುಕೇ ಏಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಾ. ೨-೪-
 ೫೬-೨ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಿಭಾವಾಭಾವಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸರ್ಗಪ್ರತಿಕ್ರಮಃ | ಸ್ವಜ
 ವಿವರ್ಗ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ಯುಪಾಂತಃ ಸರ್ಗಶಬ್ದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಃ | ತನ್ನ ಗತೌ ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವವಿಶಣ್ಣಾರ್ಥಾನ್ನಿ-
 ಪ್ಪಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾವೇತಿಶ್ಚೈತಿಷೇಧಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಸರ್ಗೇಣ ಪ್ರತಿಕ್ರಮಃ | ತ್ವತೀಯಾ
 ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ವರಾತೇ | ವ್ಯರ್ಥ ವರಣೇ | ಆಂತರ್ಭಾವವಿಶಣ್ಣಾರ್ಥಾಲ್ಲೇಟಿ
 ಲೇಟೋಽದಾಟಾವಿತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಶಪ್ | ವೈಕೋಽನ್ಯತ್ರ | ಪಾ. ೩-೪-೯೪ | ಇತ್ಯೈತಿತ್ವಸ್ಯ
 ಏಕಲ್ಪಿತತ್ವವಿಭಾವಃ ||

೧ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ರಣ್ಣಾ—ರಮಣೀಯವಾದ (ಇಷ್ಟವಾದ) | ಪುಷ್ಟಿರ್ನ—ಅಭಿಮತಫಲಭವದ್ವಿದಿಯಂತೆ ಇರುವ |
 (ಅಥವಾ) ಅಭಿಮತಫಲಭವದ್ವಿದಿಯಂತೆ | ರಣ್ಣಾ—ಸ್ತುತ್ಯನಾದ | ಪ್ಲಿಷ್ಟೀ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ | ಕ್ಷಿತಿ-
 ನ್—ಭೂಮಿಯಂತೆ ಇರುವ | ಗಿರಿರ್ನ—ಸರ್ವತದಂತೆ | ಭುಜ್ಜ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಭೋಜನವನ್ನುಂಟು
 ಮಾಡುವ | ಶಂಭು—ಸುಖಕರವಾದ | ಫೋಢೋ ನ—ಉದಕದಂತೆ ಇರುವ | ಅಜ್ಞಾನ್—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ |
 ಅತಿಯೋ ನ—ಗಮನೇಶಲವಾದ ಉತ್ತಮಾಶ್ರದಂತೆ | ಸರ್ಗಪ್ರತಿಕ್ರಮಃ—ವಿವರ್ಜಿತನಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ |
 ಸಿಂಧುರ್ನ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕದಂತೆ | ಫೋದಃ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾಗದ | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿ
 ಯನ್ನು | ಈ ವರಾತೇ—ಯಾರುತಾನೇ ತಡೆವಾರು ?

೨ ಭಾವಾರ್ಥ |

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅಭಿಮತಫಲದಾಯಕನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತ್ಯನು. ಭೂಮಿಯಂತೆ (ಎಲ್ಲರ
 ಒಳದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ) ವಿಸ್ತೀರ್ಣನು. ಸರ್ವತದಂತೆ (ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ಪಚನಮಾಡಿ ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ)
 ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುವವನು. ಉದಕದಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನು. ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಶ್ರ
 ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಗಮ್ಯವಾದ ಸ್ಯಾನಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಮೋ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸ್ತುತೃ
 ಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜಲಪ್ರವಾಹವು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ
 ತಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವೋ, ಹಾಗೆ ಸುಸುತ್ತಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿವಾರಿಸಲು
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

English Translation.

Agni is beautiful as nourishment, vast as the earth, the giver of
 food as a mountain, and delightful as water ; he is like a horse, urged to a
 charge in battle, and (irresistible) like flowing waters ; who can arrest him ?

ಃ ನಿಶೇಧನಪಯುಗಲು ||

ಪುಷ್ಪಿಣ ರಣ್ಯಾ ರಣ್ಯಾ ರಮಣೀಯಂ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹೃದ್ಯಾ | ಅಭಿಮತೆ ಫಲಾನಾಮಭಿ-
ವೃದ್ಧಿರನಿ ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಮಣೀಯಃ | ಯದ್ವಾ ಪುಷ್ಪಿರಿವ ಗನ್ತವ್ಯಃ ಶಬ್ದನೀಯಃ ಸ್ತುತೋ
ನಾ | ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯುತೇ ತದ್ಯತ್ ಅಗ್ನಿಃ ಯಜ್ಞೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯುತೇ | ಉಪಮಾಲ-ಕಾರ
ವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನದ ಧರ್ಮ ಅಥವಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾದ ಇವ
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇದಮಿವ, ಇದಂ ಯಥಾ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು
ಉಪಮಾನಾಚಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ ೧-೪) ಪಾಠಮಾಡಿರುವರು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು ಅನಂದಕರವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವಾಗಿರು
ವನು. ಅಥವಾ ರಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಮಂ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ರಮಣೀಯಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿ ಗಂತವ್ಯಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಫಲ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿರೂಪವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯು ಜನರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯಜ
ವನನರುಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವಾಗಿ ಇರುವನು. ರಣ ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಕಲ್ಪರೂಪವು
ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಸ್ತು ತ್ವಃ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆಗ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿ
ರೂಪವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ತ್ರಿತೀನಃ ಪುಷ್ಪೀ- ಭೂಮಿರಿವ ಅಗ್ನಿಃ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯ
ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಜಲರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು. ಇವರಿಂದ
ಭೂಮಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿ
ಕೊಂಡು ಇರುವನು. ಇವರಿಂದ ಉಪಮೇಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಪ್ತಿತ್ವವೂ, ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಎಂಬ ಧರ್ಮ
ಗಳು ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಇರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಗರರ್ನಃ ಭುಜ್ಜು - ಸರ್ವತಃ ಇವ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೋಜಯಿಷಾಃ | ಯಥಾ ಗಿರಃ ವಿಷ್ವಮಾನ್ಯಂ
ಫಲಮೂಲಾದಿಕಂ ಅಶ್ವತ್ಥೈ ಸರ್ವೇ ಭುಂಜತೇ | ಯದ್ವಾ ಅಗ್ನಾವಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ
ಸ್ಮರಣಫಲಂ ಭುಂಜತೇ | ಅಥವಾ ಗಿರಿಯಥಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಭುಂಕ್ತಿ ಸ್ವಕೀಯಫಲ
ಮೂಲಾದಿದಾನೇನ ಪಾಲಯತಿ ತದ್ವದಯಮಪಿ ಸಾಪಾದನುಷ್ಕಾರ್ತೈ ಪ್ರಮುಂಚತಿ | ತಥಾ ಚಾವ್ಯಾ-
ಯತೇ-“ಅಗ್ನಿವರ್ಗ ತಸ್ಮಾದೇನಸಃ ಪ್ರಮುಂಚತು” (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೫-೩) ಇತಿ | ಭುಜ ಫಾತುವಿಗೆ
ರಕ್ಷಣ, ಮತ್ಸು ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಇರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು
ಇದನ್ನು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೋಜಯಿಷಾಃ-ಉಪಮಾನಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು
ದೇವೇರತ್ರಾರಿ. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಬೆಟ್ಟವು ಅನುಕೂಲ
ನುಡಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಹಾರವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿವ ಹಾಗೆ

ಬೀಯಿಸಲು ತಕ್ಕವನಾಗಿರುವನು. ಪರ್ವತದ ಹಾಗೆ ಭೋಜಯಿತ್ಯತ್ನವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ಥವು ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗ (ಫಲವನ್ನೂ) ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಿರಿಯ ಹಾಗೆ ಭೋಜಯಿತ್ಯತ್ನ ರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಉಪಮೇಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸಂಗ್ರಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯವಹಾರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಪಾಲನವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತವಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಾಮವು ಬಂದಾಗ ಬೆಟ್ಟವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಫಲ ಮತ್ತು ಗೆಡ್ಡೆಗಿಣಿಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗುವಂತೆ ಬೀಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು. ಇವಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾರ್ವತರ್ಪಣಗಳ ಫಲಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಪಾರ್ವತರಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೧-೨-೧-೨) ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಯಾದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರಿಸು ನಮ್ಮ ಪಾರ್ವತರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಯಂದಪ್ಪಾವಿಗಳ-ಉಪಮೇಯವಾದ ಅಗ್ನಿ ಪದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದು. ರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಧರ್ಮಗಳನ್ನು) ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಗವರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೀರಿಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುವು. ರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆನಂದಕರನು, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿರುವರು. ಕ್ಷಿತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪೃಥ್ವೀ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥ್ವಿಯಂತೆ ಪೃಥು (ಬಲವುಳ್ಳವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷೋದೋ ನ ಶಂಭು—ಕ್ಷೋದೋ ನ. ಉದಕಮಿವ | ಯಥೋದಕಂ ಸುಖಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸುಖಕಾರೀ | ಕ್ಷೋದ ಶಬ್ದವು ಉದಕಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. (೧,೨-೨೪) ನೀರುಗಳು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು.

ಅತೋ ನ ಅರ್ಜು ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ರಃ - ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಜಾತೈಶ್ಚ ಇವ ಸತತೇಗಮನಶೀಲಃ ನಿರ್ಜನೇನ ಪ್ರಗಮಿತಃ | ಯಥಾ ಸಾದಿನಾ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಜಾತೈಶ್ಚೋ ಹಂತವ್ಯಸಮಾಪನಶಾಖಾ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಂ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಅತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಇವುಶ್ಚಾರು ಅಶ್ವಿನಾಮುಗಳ (೧, ೨-೨೨) ವಿದ್ಯುದ್ವೃತ್ತ ಪರಿಹರಿಸಿರುವುದು. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರತ್ನವಿನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದಾಗ ಅದು ಕೊಲ್ಲುಬೇಕಾಗಿರುವವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬೇಗ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸಂಧುಸ ಕ್ಷೋದಃ—ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಮಿವ | ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶಾಭಿಮುಖೋ ಜಲಪ್ರವಾಹೋ ದುರ್ಗವಾರಃ ತಥಾ ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ ದಗ್ನಿವ್ಯಾಭಿಮುಖಃ | ಸಂಧು ಶಬ್ದವು ನದಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ರೂಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಯೋಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ನೀರುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಳಜಾರಾ ಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತಾನು ಸುದೀರ್ಘಗಿರುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವನು. ಇವನನ್ನು ಆಗ ತಡೆಯಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಈ ಸುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಮಾ ||

ಪುಷ್ಪಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ಪೌ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ವ.

ರಣ್ವಾ—ರವಿ ಗತೌ ಧಾತು. ರಣ್ವ್ಯಕೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ರಣ್ವಾ ಕೃತ್ವೆಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಸಜಾದಿನಿಬಂಧನವಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅಟ್ ಕುಸೌಬ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. ರಣ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭುಜ್ವಾ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಕಾರಯೋಃ ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ವಚನದಿಂದ ಇಷಿಯೋಧೀಂಧೀಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ವನ್—ಅಜ ಗತಿ ಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋ ಮನಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜೇರ್ಯ್ಯ ಘೌಷ್ಠೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಭಾವವು ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಲಾದಾವಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಟತೇ (ಕಾ. ೨-೪-೫೩-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಪರದಕ್ಷರವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್.—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಜ್ ಸಂಬುದ್ಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ—ಸೃಜ ನಿರ್ಗೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘೌಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣೋ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಸರ್ಗ ಎಂದಾಗಿ ಧೌತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈವಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಸರ್ಗೌ ಗತೌ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತ ನಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಯಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಕ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಸರ್ಗೇಣ ಪ್ರತಕ್ತಃ ಸರ್ಗಪ್ರತಕ್ತಃ ತೈಲೆಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ.

೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ಗ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ಮವೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರಾತೇ—ವ್ಯಾಜ್ ನವಣೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಲೇಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಪ್ರಕೃಯು. ಓತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಭೌತಕ (ಶಪ್) ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್‌ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೈತೋನ್ಯನ್ಯತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಾದೇಶವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವರಾತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಾಮಿಃ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಭ್ರಾತೇವ ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಮಿಭ್ಯಾನ್ವ ರಾಜಾ
ವನಾಸ್ಯತ್ತಿ |

ಯದ್ವಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸ್ಥಾದ್ಗೃಹದಾತಿ ರೋನು
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ || ೬ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಾಮಿಃ | ಸಿಂಧೂನಾಂ | ಭ್ರಾತೌ ಇವ | ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ | ಇಭ್ಯಾನ್ | ನ | ರಾಜಾ |
ವನಾಸಿ | ಅತ್ತಿ |

ಯತ್ | ವಾತಜೂತಃ | ವನಾ | ವಿ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ದ | ದಾತಿ |
ರೋನು | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ || ೬ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಿಂಧೂನಾಂ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾನಾಮಸಾಮಯಮಗ್ನಿರ್ಜಾಮಿರ್ಬಂಧುಃ ತಾಸಾಮುಕ್ತಾದಕ-
ತ್ಯಾತ್ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾತಂ | ಅಗ್ನೇರಾಪ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯಿತೋಽಪ್ಸು ವರ್ತ-
ಮಾನಃ ಸನ್ ತಾಸಾಮುಸಾಂ ಬಂಧುರ್ಬಂಧೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಣಾಂ
ಭ್ರಾತೇವ | ಯಥಾ ಭ್ರಾತಾಶಿಶಯೇನ ಹಿತಕರೋ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ತಾದ್ಯತೋಽಗ್ನಿರ್ವನಾನಿ ಮಹಾಂ-
ತ್ಯರಣ್ಯಾನ್ಯತ್ತಿ | ಭಕ್ಷಯತಿ | ದಹತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ನಿದರ್ಶನಂ ರಾಜೇಭ್ಯಾನ್ಯ | ಭಿಯಂ ಯಂತೀತಿ
ನೈರುಕ್ತವ್ಯೋಕ್ತೇತ್ಯೇಭ್ಯಾಃ ಶತ್ವನಃ | ತಾನ್ಯಥಾ ಸಮೂಲಂ ಹಿ ನಸ್ತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಇಭ್ಯಾ ಧನಿನಃ |
ತಾನ್ಯಥಾ ಧನಮಪಹರನ್ತಾಜಾ ಹಿ ನಸ್ತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಯದ್ಯದಾ ನಾತಜೂತೋ ವಾತೇನ
ಪ್ರೇರಿತಃ ಸನ್ನನಾ ವನಾನ್ಯರಣ್ಯಾನಿ ವ್ಯಸ್ಥಾತ್ ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ನಿವಿಧಮಾತಿಷ್ಠತಿ ದಗ್ಧಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ
ತದಾನೀಮಗ್ನಿರ್ಹಾಸಾವಗ್ನೀರೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮೇಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ರೋಮಾಷ್ಠಧಿರೂಪಾಣಿ ರೋಮಾಣಿ
ದಾತಿ | ಛಿನತ್ತಿ | ಭೂಮ್ಯಾನ್ರೋಷ್ಠಧಿವನಸ್ತತಿಜಾತಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ದಹತೀತಿ ಭಾವಃ || ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ |
ಅಮೋ ನುಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಲುಃ ಗಾತಿಶ್ವೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ದಾತಿ | ದಾಪ್ ಲವನೇ |
ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥಃ ||

ಸಿಂಧೂನಾಂ—ಪಯುಕ್ತಿಯವ ಈ ನೀರಿಗೆ (ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಜಾನೀಃ—ಬಂಧುವಿನಂತೆ ಇರುವನು |
ಸ್ವಸ್ತ್ರಾಂ—ಸೋದರಿಯರಿಗೆ | ಭ್ರಾತೇವ—ಸಹೋದರನಂತೆ ಇರುವನು | ರಾಜಾ—ರಾಜನು | ಇಭ್ಯಾನ್ಯ—
ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು (ಧನಕರನ್ನು) ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ | ವನಾನಿ—ಕಾಡುಗಳನ್ನು | ಅತ್ತಿ—ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಯತ್—
ಯಾವಾಗ | ನಾತಜೂತಃ—ನಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ | ವನಾ—ಕಾಡುಗಳನ್ನು | ವ್ಯಸ್ಥಾತ್—ದಹಿಸಲು
ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೋ | (ತದಾನೀಂ—ಅಗ್ನಿ) | ಅಗ್ನಿರ್ಹಃ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಸಂಬಂಧ
ನಾದ | ರೋಮು—(ಓವಧಿರೂಪನಾದ) ರೋಮಗಳನ್ನು (ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು) | ದಾತಿ—ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸುಡುತ್ತಾನು).

! ಭಾವಾರ್ಥಃ |

(ಉದಕವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಪಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕದಲ್ಲಿ
ಅದಿಗಿರುವುದರಿಂದ) ಉದಕಕ್ಕೆ ಸೋದರನಂತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಜನು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಕಾಡುಗಳನ್ನು
ಭಸ್ಮಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಾಯುವ್ರೇರಿತನಾಗಿ (ಉಯುಕ್ತಿಯವನಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿದರೆ) ವನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಓಡು
ವನಸ್ತತಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ದಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He is the friend of the waters, like a brother to his sisters, he
consumes the forest as a king slays his enemies, when excited by the
wind, he traverses the woods and shears the hairs (trees) of the earth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಸ್ತಾಂ ಭ್ರಾತಾ ಇವ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಜಾಮಿಃ—ಸ್ವಸ್ತೆಣಾಂ ಭ್ರಾತಾ ಅತಿಶಯೇನ ಯಥಾಹಿತಕರಃ ತದೈತ್ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾನಾಮಸಾಂ ಬಂಧುಃ | ಅಸಾಮುತ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ | ತಥಾಚಾಮ್ನಾಕಮ್ 'ಅಗ್ನೀರಾಸೆಃ' (ತೈ. ಆ. ೮-೧) ಇತಿ | ಸಹೋದರನು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಿಗೆ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ ದೇವನು (ಹರಿಮುವ) ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀರುಗಳಿಗೆ ಬಂಧು ವಾಗಿರುವನು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಉದಕವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯುಳ್ಳಿ (ತೈ. ಆ. ೮-೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ದೇವೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯಶೋ ಅಪ್ಸು ವರ್ತಮಾನಃ ಸ್ವ ತಾಸಾಮಸಾಂ ಬಂಧು ಬರ್ಭೂವ | ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋದ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಬಂಧುವಾಗಿರುವನು. ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಗೂ ಉದಕಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದ್ಯೋತ್ಪಾದಕರೂದರವಾದ ಅಥವಾ ಪೋಷ್ಯೋಪಕರೂಪವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ. ೨. ವೇದಾ 60-61 ನೋಡಿ.

ಇಭ್ಯಾನ್ವ ರಾಜಾ ವನಾನ್ಯತ್ತಿ | ರಾಜಾ ಶತ್ರುೋ ಯಥಾ ಸಮೂಲಂ ಹಿಸಿಸ್ತಿ ತದೈತ್ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಮಹಾಂತ್ಯರಣ್ಯಾನ್ವಿ ಭಕ್ತಯತಿ | ಭಯಂ ಯಂತೀತಿ ನೈರುಕ್ತವ್ಯೈತ್ಯಾ ಇಭ್ಯಾಃ ಶತ್ವೇ | ಯವ್ಯಾ ಇಭ್ಯಾಃ ಧನಿಸಃ | ಧನಮಪಹರತ್ ರಾಜಾ ಯಥಾ ತಾನ್ ಹಿಸಿಸ್ತಿ ತದೈತ್ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೊಡ್ಡ ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಸುಡುವನು. ಭಯವನ್ನು ಹೊಂದುವನರಾದ್ದರಿಂದ ಇಭ್ಯಂತಿಂದು ಯಾಸ್ವರು ಇಭ್ಯಶ್ಚೈತ್ಯೈ ವ್ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಭ್ಯಃ ಶ್ರುತ್ಯೈ ಧನಿಕರೇಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ರಾಜನು ಅವರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಧನಿಕರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಡುಗಳ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸ್ಥೂತಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸುಡುವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಂಜರು ಹೇಳಿರುವರು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಅದರೇ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮೊದಲನೆಯ ವಾದದಿಂದ ನೈದ್ಯತಾನ್ನಿ ಯೂ, ಎರಡನೆಯ ವಾದದಿಂದ ದನಾಗ್ನಿಯೂ ವರ್ತಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿವಚಾ ||

ಸ್ವಸ್ತಾಂ—ಸ್ವಸ್ತಃಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋ ನುಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಅವಿಗೆ ನುಡಾಗಮವು ಧಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಾನಿಶಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಃ.

ರಾಜಾ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ವಾದರಿಂದ ಅದ್ವಿತಾವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪರನೇದಾಗ ಉಪಧಾದಿರ್ಭ. ಹಲಾಷ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸದಾಂತದಲ್ಲಿ ನಲೋಪ.

ಅತ್ತಿ—ಅದ ಭಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಲಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಸ್ವೈಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ಪಿಗೆ ಲಾಃ. ಖರಿಶಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚರ್ತ್ವ. ಅತಿಹಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದು.

ನಾತಜೂತಃ—ಒಂಟು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಾತೇನ ಜೂತಃ ನಾತಜೂತಃ ತ್ವತೀಯೋಕಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾತ್—ಹ್ಯಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಲುಜ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಸ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚ್ಚೋಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅವಕ್ಕೆ ಗಾತಿಸ್ತಾಘಾಪಾ--(ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಸ್ಮಾತ್. ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯ-ವಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾತಿ—ದಾನ್ ಅವನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರ-ತ್ಯತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ಚು¹ಸಿ¹ತ್ಯಪ್ಪು¹ ಹಂ¹ಸೋ¹ ನ ಸೀ¹ದನ್¹ ಕ್ರ¹ತ್ವಾ¹ ಚೇ¹ತಿ¹ಷ್ಠೋ¹ ವಿ¹ಶಾ-
ಮು¹ಷಭು¹ತ್ |

ಸೋ¹ಮೋ¹ ನ ವೇ¹ಧಾ¹ ಯು¹ತವ್ರಜಾ¹ತಃ ಪ¹ಶು¹ರ್ನ¹ ಶಿ¹ಶ್ವಾ¹ ವಿ¹ಭು-
ದೂ¹ರೇಭಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಶಬ್ದಪಾಠಃ ||

ಶ್ಚು¹ಸಿ¹ತಿ | ಅ¹ಪ್ಃ ೨ ಸು | ಹಂ¹ಸಃ | ನ | ಸೀ¹ದನ್ | ಕ್ರ¹ತ್ವಾ | ಚೇ¹ತಿ¹ಷ್ಠಃ | ವಿ¹ಶಾಂ |
ಉ¹ಷಃ ೨ ಭು¹ತ್ |

ಸೋಮಃ | ನ | ವೇಧಾಃ | ಋತ ೫ ಪ್ರಜಾತಃ | ಪಶುಃ | ನ | ಶಿಶ್ನಾಃ | ವಿ ೫ ಭುಃ |

ದೂರೇ ೫ ಭಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಗ್ನಿದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಲಾಯಿತಃ ಸನ್ನಿಪ್ನಾದಿಕೇಷು ತ್ವನಿತಿ ಪ್ರಾಣಿತಿ | ಸಿಗೂಢೋ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹಂಸೋ ನ ಸೀದನ್ | ಉದಕಮಧ್ಯ ಉಪವಿರನ್ತಂ ಸ ಇವ | ಕೀದೃಶೋಽಗ್ನಿಃ | ಕೃತ್ವಾ ಕೃತುನಾ ಜ್ಞಾನಹೇತುನಾತ್ಮೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಚೇತಿ-
 ಸ್ತೋತ್ರಶಯೇನ ಚೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತಾ | ರಾತ್ರೆ ಹಿ ವರ್ವೇ ಜನಾ ಅಂಧಕಾರಾವೃತಂ ಸರ್ವ-
 ಮಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕಾಶಾಜ್ಞಾಂತಿ | ಉಪಭೃತ್ ಉಪಸ್ಯುಷಃ ಕಾಲೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೌ ಪ್ರಬುದ್ಧಃ ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾಃ ಸೋಮ ಇವ ವಿಧಾತಾ ಸ್ತಷ್ಟಾ | ಸೋಮೋ ಯಥಾ ಸಕಲಮೋಷಪಿರೂಪಂ ಭೋಗ್ಯಜಾತಂ ಸೃಜತಿ | ಸೋಮೋ ವಾ ಪಿಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ | ತೈ. ಸಂ ೬-೧-೯-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಸಕಲಂ ಭೋಕ್ತೃಜಾತಂ ಸೃಜತಿ | ಅಗ್ನೇರೇವ ಭೋಕ್ತೃರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಅಗ್ನಿರನ್ನಾ ದೋಽನ್ನ ಸತಿರಿತಿ | ವಾಜಸನೇಯಕೇಽಪಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಯೋರಗ್ನೇಽಸೋಮಾತ್ಮಕತ್ವ-
 ಮಾಮ್ನಾತಂ | ಏತಃವದ್ಯಾ ಇದಮನ್ಯಂ ಚೈವಾನಾದೃಶ್ಯ ಸೋಮ ಏವಾನೈ ಮಗ್ಗೀರನ್ನಾ ಇತಿ | ಋತಪ್ರ-
 ಜಾತಃ | ಋತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ಋತಾವುದಕಾತ್ವಾದುರ್ಭೂತಃ ಪಶುರ್ನ ಶಿಶ್ನಾಃ | ಉದಕಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನೋಽಗ್ನಿಃ ಶಯಾನಃ ಪಶುರಿವ ತನೂಕೃತಃ ಸಂಕುಚಿತಗಾತ್ರೋಽಭೂತ್ | ತತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ನಿಭುಃ ಪ್ರಭೂತಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಯದ್ವಾ ಶಿಶ್ನಾ ಶಿಕಾನಾ ಗರ್ಭಸ್ಥೇನ ವತ್ಸೇನ ಸಹಿತಾ ಗೌರಿವ ವಿಭುಃ ಪ್ರಭೂ ತಾಮಯವೋ ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೂರೇಭಾಃ | ದೂರೇ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಯದೇಶೇಽಪಿ ಭಾಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರಪ್ಯ ಶ್ವನಿತಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಶ್ವನಿತಿ | ಶ್ವಸ ಪ್ರಾಣನೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾ ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ರುದಾದಿಭ್ಯಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ | ಪಾ. ೬-೨-೬೬ | ಇತಿ ಡಾಕಮಃ | ತಿಪಃ ಪಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ರೈಃ ಧಾತುಸ್ತರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಕೃತ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಚಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ನಾಥಾ-
 ನಾಥಾವಃ | ಉಪಸಿ ಬುದ್ಯತ ಇತ್ಯುಪಭೃತ್ | ಬುದ್ಧ ಅವಗಮನೇ | ಕ್ರಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ರಿಪ್ | ಏಕಾಚೋ ಬಶ ಇತಿ ಭವ್ಯಾವಃ | ಅಹರಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಮ. ೮-೨-೨೦ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಾ-
 ದೇಶಃ | ಶಿಶ್ನಾ ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಆದೇಶ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಶಃ ಶಿತ್ಸನ್ನ ಚ್ಚ | ಉ. ೧-೨೧ | ಇತ್ಯುಪ್ರ-
 ತ್ಯಯಃ | ಸನ್ನದ್ಯಾನಾದ್ವಿಭಾರ್ವನೇತೇ | ಆತ ಏವ ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರೈತ್ವಂ | ಕಿದೃದ್ಯಾನಾದಾಶೋ ರೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರಾಕಾರಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಪೂರ್ವವನ್ನಾಥಾವಾಭಾವಃ | ದೂರೇಭಾಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಮಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವಃ | ಬಹು-
 ಲವಚನಾದಲುಕ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರಕ್ತಂ ||

| ಪ್ರತಿಪರ್ಕ |

ಶ್ವತ್ವಾ—ಜ್ಞಾನಜೇತುವಾದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ಚೇತಿಷ್ಯೇ—ಜ್ಞಾನದಾತ್ಮವಾದ (ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವ) | ಉಷರ್ಭುತ್—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ | ಸೋಮೋ ನ—ಸೋಮನಂತೆ | ವೇಧಾಃ—ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ | ಯತಶ್ಚೈಜಾತಾಃ—ಉದಕದಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾಗಿ | ಪಶುರ್ನ ಶಿಶ್ವಾ—ವತ್ಸಯುಕ್ತವಾದ ಗೋವಿನಂತೆ (ಮಲಗಿರುವ ಪಶುವಿನಂತೆ ಸಂಕುಚಿತ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು) | ವಿಭುಃ—(ಗರ್ಭಸಹಿತವಾದ ಹಸುವಿನಂತೆ) ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ದೂರೇಧಾಃ—ದೂರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವೃತ್ಯವಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಲಾಯಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು) | ಅಪ್ಸು—ಉದಕದಲ್ಲಿ | ಹಂಸೋ ನ—ಹಂಸದಂತೆ | ಸೀರ್ಧಗ—ಉಪವಿಷ್ಯನಾಗಿ | ಶ್ವಸೀತಿ—ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

| ಭಾಷಾರ್ಥ |

ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಧಕಾರಾವೃತ್ತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವನು. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಲಾಯಿತನಾಗಿ ಉದಕದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಿದ್ದಾಗ ಸಂಕುಚಿತ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಮಲಗಿದ್ದ ಪಶುವು ಎಚ್ಚಿತ್ತಮೇಲೆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಆಕಾರವನ್ನು ತಾವುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಉದಕದಲ್ಲಿ ಹಂಸದಂತೆ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He breaths amidst the waters like a sitting swan ; awakened at the dawn, he restores by his operations consciousness to men ; he is a creator, like Soma ; born from the waters, (where he lurked) like an animal with colied-up limbs, he became enlarged, and his light (spread) afar.

| ವಿಕೀಷವಿಷಯಗಳು |

ವಿಶಾಂ ಚೇತಿಷ್ಯೇ—ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅತಿತಯೇನ ಚೇತಯಿತಾ ಜ್ಞಾನಪಯಿತಾ | ರಾತ್ರೌ ಇವೇ-ಜನಾ ಅಂಧಕಾರಾವೃತ್ತಿಂ ಸರ್ವಂ ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ ಜಾನಂತಿ | ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿರುವುದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಇರುವನು.

ಉಷರ್ಭುತ್—ಉಷಸಿ ಬುದ್ಧತೆ ಇತಿ ಉಷರ್ಭುತ್ | ಉಷಸಿ ಉಷಃ ಕಾಲೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೌ ಪ್ರಬುದ್ಧಃ | ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯೋಗಿಗಳೆಲ್ಲರು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಷರ್ಭುತನೆನಿಸಿರುವನು.

సోమోదేవ న వేదాః—సోమోను ఇవ విధాతా స్వస్త్వా | సోమోదేవ యథా సకలసోమోదేవ
 రూపం భోజ్యగ్నజాతం స్వజతి | “సోమోదేవ వా ఓషధీనాం రాజా” (శ్రీ. సం. ౬-౧-౯-౧.)
 ఇతి క్తుతేః | తథా సకలం భోజ్యగ్నజాతం స్వజతి అగ్నేదేవ భోజ్యగ్న రూపే
 నావస్థానాత్ | తథా ఙి త్వేత్తిరియకమ్—“అగ్నిరన్నా దోద్యన్నేవతి” ఇతి |
 వాజసనేయకేల్యసి భోజ్యగ్నభోజ్యయోదేవగ్నేదేవసోమోదేవసోమోదేవసోమోదేవ
 ఇదమన్నం జ్యేవాన్నా దక్ష్వ సోమోను ఏవాన్నమగ్నిరన్నాదేః” ఇతి | సోమోను—సోమోదేవసనే, విధాతా-
 స్వస్త్వమాడువను. ఎందరి అగ్నియు సోమోనునకి విధాతృవాగిరువను ఎందు అర్థవాగుత్తదే. అగ్నియు
 సోమోనున కాగే స్వస్త్వనాడవనాగిరువను. సోమోదేవను ఓషధిగళగ్నకన్య రాజనాగిరువను
 ఎందు శ్రీ. సం. ౬-౧-౯-౧ నేయ మంత్రదర్శియ శ్రీత్తిరి య బ్రాహ్మణ ౩-౯-౧౨-౧ నేయ వాక్యదర్శియ
 లుక్రవాగువుదరింద ఈ సోమోదేవను మూలికగళే వేదలదాద అనేక విధవాద భోజ్యగ్నసమగళ్య
 వన్నీ స్వస్త్వమాడువను. ఇదరంతేయో అగ్నియు భోజ్యగ్నరూపదింద ఇదం వర్వకన్య భోజ్యగ్న
 వాగిరువను. శ్రీత్తిరియ బ్రాహ్మణ ౩-౫-౨-౩ నేయ వాక్యదర్శి అగ్నియు అన్నవన్న భోజ్యగ్న
 వాగిరువను. అన్నకే అధిపతియాగిరువను ఎందు లుక్రవాగువుత్తదే వాజసనేయ శాఖియల్లయ కుడ
 ఇదే రితియోగి సోమోనునగే భోజ్యగ్నరూపం అగ్నిగే భోజ్యగ్నరూపం దేవల్పక్తిరత్తదే. సోమోను ఏవాన్నం
 అగ్నిరన్నాదేః ఎందు క్తుతిప్రమాణవిరువుదరింద సోమోనుగళు భోజ్యగ్నభోజ్యగ్నగళిరువరు.

పఠం నో శిశ్నా విభాః—లుదళమధ్యే వర్తమాసోదే అగ్నిః శయోనః పఠంవ తేనోకృతః
 సంకుటితగాత్రేః అభూత్ | తతః ప్లాదుభూతః సస్థిభుః ప్రభూతః సంపన్నః | యద్వా శిశునా
 గర్భశ్శ్లేన వత్సేన సఠితా గౌరివ విభుః ప్రభూతావయోవోదే జాత ఇత్యర్థః | లుదళగళ మధ్యదన్
 అగ్నిదేవను వాచమాడుత్తిరువాగ అవన శరిరం పఠంవ పఠంవన శరిరం దంకి (కఃగ్నిత్వ) ఒకక కదియోద
 ప్రమాణదింద ఇద్దితు. లుదళగళ అన్యతరదింద పుష్కనాదంతర వ్యధనాద మత్తు దోషదాద శరిర
 దింద అగ్నియు దోళియత్తిదను. మత్తు గర్భదర్శిరువ కరువినింద కుడిరువ గోదవినింత అగ్నియు
 జీన్నాగి వృద్ధిదోదింద శరిరంవృళ్యవనాగిదను. ఎందు ఎరదః విధనాద అర్థవు.

దూరే భాః—దూరే విప్రకృష్టదేలేనసి భాః ప్రకాశో యస్య తే అగ్నియు దూరదర్శి
 ద్వాగ్నా అవన కేజన్యన ప్రకాశవు ఎల్లా కడియల్లియం వ్యాపిసిరువుదు ఎందు అభిప్రాయవు.

స్వేదస్మామిగళు—తేనాదిని దదన్నగ్నిః కృసీతి కుబ్జకర్షి ముంకాదవుగళన్న సుదువ
 అగ్నియు—వామువినింత కబ్జమాడువను, కృత్వా జీఠిష్య—జ్ఞానిగళ మధ్యదర్శి ఒకకమట్టిన
 మేఘావియం, విశాముషభూత్—మనుష్యర ఓకత్యాగి లుకఃకాలదర్శి లుద్భద్దనాగువను, ఎందు అర్థ
 వన్నీ సోమోదేవ న వేదాః—ఎంబ కబ్జకృ మేఘావి ఎంబుదాగియం, వివరిసిరువరు. యతప్రజాతః-

ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತಮಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಃ ಉದಕಂ ವಾ ತತಃ ಉತ್ಪನ್ನಃ—ಮತವೆಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಅಥವಾ ನೀರುಗಳು. ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಉದಕದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚುಗಳ) ರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿದ ಕೂಡಲೇ (ಉತ್ತರಾಯಣವು ಬಂದ ಕೂಡಲೇ) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋಳದ ಅಪರನೇಲೆ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ವಣಗಿದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು: ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

! ಇ್ಷಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಶ್ವಸಿತಿ—ಶ್ವ ಸ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರ. ಪದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಸ್ವತ್ವಯ ಅದಿಶ್ಚಭೃತಿ-ಭ್ಯಃ ಶವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಸಿತಿ ಉಕ್ತ. ರುದಾದಿಭ್ಯಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ತಿಪ್ತಿಗೆ ಇಡಾಗವು. ತಿವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೌ ಸುಪ್ತಿೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ಆಗ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಾತುಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ಸು—ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿದ್ಯಕ್ಕಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಂಸಃ—ಹಂಸಃ ಸ್ವರನೇ ಧಾತು. ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಲವೇದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದನ್—ಸದ್ಬೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾಘೌಢ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದಿ:ಶ್. ಶವ್ ವಿಶರಣ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಶವಚನದಲ್ಲಿ ಋಮಾಗಮ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್.

ಕೃತ್ವಾ—ಕೃತು+ಅ ಎಂದಿರ:ವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಚೋನಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷ್ಭುತ್—ಉಷಸಿ ಬುಧ್ಯತೇ ಇತಿ ಉಷಭುತ್, ಬುಧ ಅನಗವನಃ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್. ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಏಕಾಚೋಬಲೋಭಷ್—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅದಿಯ ಬಹಾದ ಬಹಾರಕ್ಕೆ ಭೇದಾರಾದೇಶ. ಅಹರಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಸಾ. ಮ. ೮-೨-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಷಸ್ ಶಬ್ದದ ಸಹಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಉಷಭುತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಝಲಾಂ ಜಲೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ಪ. ವಾವಸಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವರ್. ಉಷಭುತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷಾ - ಶೋ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಅ ದೇಚೆಲುಸವದೇಶೀಶಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಶ್ಚ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಃ ಕಿಶ್ ಸನ್ನೆಚ್ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧಾನ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸನ್ನೆಚ್ಚೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸನ್ನಿನ ನಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಅತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ಯವನ್ನೂ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಿಶು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಸ.ವಿಗೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ದ್ವಿತ್ವೀಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಾಥಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದೂರೇಭಾಃ - ದೂರೇ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದೂರೇಭಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇಕೈತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಎಂಬ ಅಲೂಕವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯುಳ್ಳಿಯೂ ಅಲೂಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪೋಧಾತು - ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸನಾದಾಗ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲೂಕ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀದಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಸಮಾಸಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ || ೯-೧೦ ||

ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ರಯಿರಿತಿ ವಕರ್ಚಂ ದ್ವೈಪದಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚರ್ಚಂ ದ್ವಿತಿರಿಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಕರಸ್ಯಾರ್ಪ. ಮಾಗ್ನೀಯಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ರಯಿರಿತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು - ರಯಿರ್ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಭಂದ್ವಿನ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗಲು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ವದು ಮುಕ್ತಗಲರವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಕರನು ಮುಖಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಾನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಯಿರಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೬

|| ೬೦ ||

| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೦ ||

|| ಸೂಕ್ತವಲ್ಲದವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಪಿ—ಪಾಲಕರಃ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಸೂರೋ ನ ಸಂದ್ಯಗಾಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣೋ
ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನುಃ |

ತಕ್ವಾ ನ ಭೂರ್ಣಿರ್ವನಾ ಸಿಷಕ್ತಿ ಪಯೋ ನ ಧೇನುಃ ಶುಚಿ-
ವಿಭಾವಾ || ೧ || ೨ ||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ರಯಿಃ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ಸೂರೇಃ | ನ | ಸಂಽದ್ಯಕ್ | ಆಯುಃ | ನ | ಪ್ರಾಣಃ |
ನಿತ್ಯಃ | ನ | ಸೂನುಃ |

ತಕ್ವಾ | ನ | ಭೂರ್ಣಿಃ | ವನಾ | ಸಿಷಕ್ತಿ | ಪಯಃ | ನ | ಧೇನುಃ |
ಶುಚಿಃ | ವಿಭಾವಾ || ೧ || ೨ ||

|| శాసనభాగం ||

అయమగ్నీ రయిన్ ధనమివ టిక్తా బాయనిలయో విజిత్రురూప్యో వా సురూల న సుర్యో ఇవ సంద్భక్ సంద్భష్టా సర్వేషాం వస్త్రానాం దర్శయితా ఆయుస్వ స్యాణి ఆయు-
 ముగ్రవే సంజరన్ ప్రాణః ప్రృత్వసన్న్యాయులివ ప్రియతమః | యద్వా | యథా ప్రాణివాయు-
 రాయుర్జీవనమవస్థాపయతి | తథా బామ్నా యతే | యావద్ధ్యుమ్నో తరీరే ప్రాణో వసతి
 తావదాయురితి | ఐవమగ్ని రసి జాతరరూపేణాయుషోల్యవస్థాపయితా | నిత్యో న సును-
 నిత్యో ధ్రువః పుత్రే ఇవ ప్రియశారీ | యథారసః పుత్రః సీతుర్హితేనవాజరతి తద్దదయ-
 మసి హితేష్య స్వగ్రస్య ప్రాపయితా | తథా బామ్నా యతే | పుత్రః సీత్రే లోలకళ్యణా తనేదః |
 త్రే. ద్వా. ౩-౨-౬-౧౦ | ఇతి | తక్ష్మా న గతిమానశ్చ ఇవ భూణోభగతా | యథాశ్చ లుపయో-
 రుథం పురుషం బిభర్తి ధారయతి ప్యోజయతి వా తద్దదయమపిత్యేభ్యః | పయోల న ధేనుః
 పయ ఇవ ప్రిణయితా తుటిదిఫైః విభానా వితిష్ఠ్యశ్చకాశయుక్తః | ఐవగుణవితిష్ఠ్యోల్య-
 గ్నివనా వసన్యరణ్యాని సిషత్తి | దగ్గుం సమన్వతి | నేవతే వా || టిక్తా సూసాం సులుగితి
 సోలః పుంవసవణదిఫైశ్చత్వం | నిత్యః | నేధ్రువనే | మ. ౪-౨-౧౦౪ | ఇతి త్యేష్ | ప్రత్య-
 యస్య పిత్వాదేనుదాత్తే లుపసగ్రస్య రివ తిష్ఠ్యతే | తక్ష్మా | తక హసనే | గతికవసమ
 పతితత్వాదత్తే గత్యేభ్యః | తకతి గజ్జీతితి తక్ష్మా | అన్యేభ్యోల్యు ద్యత్వం తే ఇతి వసిన్ |
 భూణోః ప్యుత్తి రిక్తాదో భరతేనిప్రత్యేయాయోనో నిపాతితః ||

ఽ ప్రతిపదార్థం

(అయమగ్నిః—ఆ అగ్నియు); రయిన్—ధనదంతే | టిక్తా—ఇష్టనూ (విజిత్రురూపన). |
 సురూల నే—సుర్యునంతే | సంద్భక్—టిన్నాగి నూడతక్వవను (పదార్థగలు కాణేసువంతే మూడ
 తక్వవను) | ఆయుః—ముఖదల్లి (సంజరసువ) | ప్రాణో నే—వాయువివంతే (ప్రియన) |
 ప్రాణః—వాయువు | ఆయుస్—ఆయుస్సనంతే (ఆయుస్సన్న కేడువంతే ఆయువధగనం) |
 నిత్యః—(పితృవి) హితవన్నా జరసువ | పుత్రః నే—(దేరస) పుత్రనంతే (స్వగ్రవన్న దేరకసువననం) |
 తక్ష్మా నే—సంజరమత్తిరువ ఆత్మదంతే | భూణోః—ధారణ (సోజనణ) వూడవననం | ధేనుః—
 గోవు | పయోల నే—క్రీరవన్న (కేడువంతే సోజనణం) | తుటిః—దీవిష్టమననం |
 విభానా—ఠేజ్జాగి ప్రకాశయుక్తనని (ఆగి) | వనా—కాడగవన్న | సిషత్తి—(ద్వి. రుం)
 సమాపిసుక్తానే (ఆత్మయి:సుక్తానే) |

|| భావార్థం ||

ద్రవ్యదంతే అపేక్ష్యనం, సుధ్యనంతే ప్రకాశకనం, వాయువివంతే ఆయుఃధాత్వం, దేరకపుత్ర
 నంతే స్వగ్రకేళి కరమకేడు: ధోగతక్వవనం, ఆత్మవ్చ యజమాననన్న ధారణవూడవంతే ధారణవూడ

ವನನೂ, ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವಿನಂತೆ ಪುಷ್ಪಿದಾಯಕನೂ, ತೇಜೋಯುಕ್ತನೂ, ವಿಶೇಷ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ವನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. (ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ).

English Translation

Agni, who is of variegated form like wealth, who is the surveyor of all like the sun, who is protector of life like the vital air (Prana), who is the doer of good like a son, who upholds the universe like a horse, who is the giver of gratification like a cow, who is pure and radiant, consumes the forests.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರೋ ನ ಸಂದೈಕ್ಯಂ— ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸಂದೈಷ್ಟ್ಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ದರ್ಶಯಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಈ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಉಪನಾಸೋಪಮೇಯಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅರು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರೂಪವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು.

ಆಯುರ್ನ ಪ್ರಾಣಃ— ಆಯುರ್ಮುಖೇ ಸಂಚರನ್ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ವಾಯುರಿವ ಪ್ರಿಯತಮಃ | ಯದ್ವಾ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ ಆಯುಃ ಜೀವನಮವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ತಥಾಚಾಮ್ನಾಯತೇ— 'ಯಾವದೈಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಸತಿ ತಾವದಾಯುಃ (ಕೌ. ಉ. ೩-೨) ಇತಿ | ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಜಾತರೂಪೇಣಾಯುರವಸ್ಥಾಪಯಿತಾ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪನಾಸಾಚಕ್ರವು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ಆಯುಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ ಇಸುತ್ತಾ ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಕ್ಲಾಪ್ತ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಜೀವಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವಿತಕಾಲರೂಪವಾದ ಆಯುಸ್ಸು ಕ್ಲಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಕೌಷೀತಕ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಶರೀರದ ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಸಂಗದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಜಲಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಲಾಪ್ತಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಆಯುಕ್ತವು ಇಷ್ಟತ್ತೆಂಬ ಅನ್ನ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪತಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೬) ಆಯುರ್ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಿನ ಎಂತು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಆಹಾರವು ಸರಿಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗಿ ಜೀವಿಸುವಿಕೆಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನುಃ— ನಿತ್ಯೋ ಧ್ರುವಃ ಪುತ್ರೇ ಇವ ಪ್ರಿಯಕಾರೀ | ಯಥಾರಸಃ ಪುತ್ರಃ ಪಿತುರ್ಹಿತಮೇವಾಚರಿತ ತದ್ವಿದಯಮಪಿ ಹಿತಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ | ತಥಾಚಾಮ್ನಾಯತೇ—

‘ಪುತ್ರಃ ಪಿತೃಲೋಕಕೃಷ್ಣಾಶವೇದಾಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೩-೧೦) ಇತಿ | ನ ಎಂಬುವುದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಮಾನಾಚೇವಾಗಿರುವುದು, ಸೂನು ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾನನಾಚಕವು. ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸಮಾನಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಉಪಮಾನ, ಉಪಮೇಯ, ನಾಚಕ, ಸಮಾನಾರ್ಥಗಳೆಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಇವು ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಸೂನು ಎಂಬ ಪದವು ಪುತ್ರನೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಔರಸಪುತ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ದಡವಿಧ ಪುತ್ರರನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರೂ ಔರಸಪುತ್ರನು (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನು) ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖಕರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೩-೧೦ ನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಲೋಕಹಿತಕಾರಿತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.

ತತ್ವಾ ನ ಭೂರ್ಣಿಃ—ಗತಿಮಾನಶ್ಚ ಇವ ಭರ್ತಾ | ಯಥಾ ಅಶ್ವಃ ಉಪಯೋಗರೂಢಂ ಪುರುಷಂ ದಿರ್ಭಿಃ, ಧಾರಯತಿ, ಪೋಷಯತಿ ನಾ ತದ್ವಿದಿಯಮಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತ್ರೇನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭರ್ತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಪೋಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ವೇದಗಣಾಲಯಾದ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಸವಾರರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡದದೆ ಧರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಪೋಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಯಜ್ಞವಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವನು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ತತ್ವಾ ನ ಭೂರ್ಣಿಃ ಪಠಾ ಸಿವತ್ತಿ ಎಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತತ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೇನನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಭೂರ್ಣಿಃ ಎಂಬ ರೂಪವು ಭ್ರಮುಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು. ಕಳ್ಳನು ಕದ್ದು ತಿರುಗುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾಡಿಗೆಟ್ಟಿನ ರೂಪದಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಿತ್ತಾ - ಚಿತ್ರ + ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಮಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂದ್ಯಕ್—ದ್ಯುತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯಕ್ತಭೃತ್ಸಪ್ತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಝಲಾಂ ಜತೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಪ್ತದಿಂದ ಡಕಾರಾದೀಶ. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕೂಟ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವತ್ವದಿಂದ ಗಣಾಡೀಶ. ನಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ಯ. ಕ್ವದತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣಃ—ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು. **ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿತೇಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿತ್ಯಃ—ಅವ್ಯಯಾತ್ ತ್ಯವ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧೦೪) ಎಂದಿರುವಾಗ **ನೇರ್ಧುವನೇ** (ಪಾ. ವು. ೪-೨-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಲ (ಅವಿನಾಶಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಕ್ವಾ—ತಕ ಹಸನೇ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥಕಗಳ ಮಧ್ಯೇ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ತಕತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ತಕ್ವಾ. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕ್ವನ್ ಋಜುವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ **ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇಚಾ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಹಲ್‌ಞ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಂತ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭೂರ್ಣಃ—ಘಣಿ ಶ್ವಶ್ಚಿ ಸಾಷ್ಟೀ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃವ್ ಭರಣೀ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿರ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ವನಾ—ಶೇಶ್ವಂದಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶ್ಚಿಗೆ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ವಿಭಾವಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. **ಅತೋಮನಿನ್‌ವನಿಸ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭಾವನ್ ಋಜು. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ನಾಂತೋಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವದತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಢಃ ||

ದಾಧಾರ ಕ್ಷೇಮಮೋಕೋ ನ ರಕ್ಷೋ ಯವೋ ನ ಪಕ್ಪೋ

ಜೀತಾ ಜನಾನಾಂ |

ಯಷಿನ್‌ಫ ಸ್ತುಭ್ಯಾ ವಿಷ್ವು ಪ್ರಶಸ್ತೋ ವಾಜೀ ನ ಪ್ರೀತೋ

ವಯೋ ದಧಾತಿ || ೩ || ೪ ||

|| ಸದವಾಃ ||

ದಾಧಾರ | ಕ್ಷೇಮಂ | ಓಕೇ | ನ | ರಣ್ಣಃ | ಯವಃ | ನ | ಪಕ್ವಃ | ಜೇತಾ |

ಜನಾನಾಂ |

ಋಷೀಃ | ನ | ಸ್ತುಭ್ವಾ | ವಿಕ್ಷುಂ | ಪ್ರೃಶಸ್ತಃ | ವಾಜೀ | ನ | ಪ್ರೀತಃ | ವಯಃ |

ದಧಾತಿ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಕ್ಷೇಮಂ ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ದಾಧಾರ | ಧಾರಯತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದತ್ತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿತಿ ಭಾವಃ | ಓಕೋ ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಗೃಹಮಿವ ರಣ್ಣೋ ರಮಣೀಯಃ | ಯದ್ವಾ ಗಂತವ್ಯಃ | ಗೃಹವತ್ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯವೋ ನ ಯವ ಇವ ಪಕ್ವಃ | ಯಥಾ ಪಕ್ವೋ ಯವ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ ತದ್ವದ್ಗೃಹಿಣಿ ಸಾಕಾದಿ- ಕಾರ್ಯಹೇತುತಯೋಪಭೋಗ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜನಾನಾಂ ಜೇತಾ ಶತ್ರುಜನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಭಿಷಿತಾ ಯಷಿರ್ನ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ಋಷಿರಿವ ಸ್ತುಭ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತೋತಾ ವಿಕ್ಷು ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತೇ ವಾಜೀ ನ ಅಶ್ವ ಇವ ಪ್ರೀತೋ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ | ಯಥಾಶ್ವೋ ಹರ್ಷ ಯುಕ್ತೋ ಯದ್ವಾ ಭಿಮುಖಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದಯಮುಖಿ ದೇವಾನಾಂ ಹರಿವಹನೇ ಹರ್ಷಯುಕ್ತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರ್ವಯೋಽನ್ತಂ ದಧಾತಿ | ದಧಾತು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದದಾತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮು | ವಯಃ ಕ್ಷದ್ವೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಠಾಶ್ || ದಾಧಾರ | ತುಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯೆಧ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕ್ಷೇಮಂ | ಕ್ಷಿಯತಿ ನಿವಸತ್ಯನೇನೇತಿ ಕ್ಷೇಮಃ | ಅರ್ತಿ ಸ್ತುಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ | ನಿಶ್ಚಾ- ದಾದ್ಯು ವಾತ್ಸತ್ವಂ | ರಣ್ಣಃ | ರವಿ ಧವಿ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕಪ್ತತ್ಯಯಃ | ಇದಿತ್ಯಾಸ್ತುಮ್ | ಜೇತಾ | ತೃನಂತ ಅದ್ಯು ವಾತ್ಸಃ | ಜನಾನಾಂ | ಯಶಕ್ತೃ ನಿರ್ಧಾರಣಂ | ಸಾ. ೨-೩-೪೦ | ಇತಿ ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಷಷ್ಠೀ | ನೇಯಂ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀತಿ ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯನಿಷ್ಠೇತಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಧವತಿ | ಸ್ತುಭ್ವಾ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಕೈನಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಕ್ಷೇಮಂ—(ಲಬ್ಧವಾದ ಧನದ) ರಕ್ಷಣವನ್ನು | ದಾಧಾರ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮಾಡುತ್ತಾನೆ); ಓಕೋ ನ—ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಂತೆ | ರಣ್ಣಃ—ರಮಣೀಯನು, (ಗಮ್ಯನು). | ಪಕ್ವಃ—ಪಕ್ವವಾದ | ಯವೋ ನ—ಯವಧಾನದಂತೆ (ಉಪಭೋಗಸಾಧನನು). | ಜನಾನಾಂ—ಶತ್ರು ಜನಗಳ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಜೇತಾ—

ಜಯಕರ್ತೃವು (ಜಯಿಸತಕ್ಕವನು.) | **ಮುಷಿನಃ**—(ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ) ಮುಷಿಯಂತೆ | **ಸ್ತುಭ್ರಾ**—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನು | **ವಿಕ್ಷೌ**—ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ | **ಪ್ರತಸ್ತೇ**—ಪ್ರಖ್ಯಾತನು | **ವಾಜೋ ನ**—ಅಶ್ವದಂತೆ | **ಪ್ರೀತಃ**—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತನು) ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನು (ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು) | **ವಯಃ**—ಆನ್ನವನ್ನು | **ದಧಾತಿ**—ದಾನಮಾಡಲಿ. (ಕೊಡಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ದತ್ತವಾದ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ, ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸಕಲರಿಂದ ಹೇಗೆ ಗವ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತನೂ, ಪಶುವಾದ ಯವದಂತೆ ಉಪಭೋಗಸಾಧನನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಂತೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನೂ, ಉತ್ತಮಾಶ್ವದಂತೆ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಹವರ್ಪವನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನನೆ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನನಗೆ ಆನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಲಿ

English Translation.

Like a beautiful mansion, he protects property; he (nourishes people), like barley; he is the conqueror of (hostile) men; he is like a Rishi, the praiser (of the Gods), eminent amongst (devout) persons. delighted like a steed, may he bestow upon us food.

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ಷೇಮಂ ದಾಧಾರ—ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಂ ಧಾರಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದು ರಕ್ಷಣವೆನಿಸಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು.

ಓಕೋ ನ ರಣ್ಣಾ—ಗೃಹಮಿವ ರಮಣೀಯಃ ಯದ್ವಾ ಗಂತವ್ಯಃ | ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹಾಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ರಯಿಸುವರು.

ಯವೋ ನ ಪಕ್ವಃ—ಯಥಾ ಪಕ್ವೋ ಯವ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯಃ ಭವತಿ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಪಿ ಸಾಧಾರ್ಣವೋ ಹೇತುತಯಾ ಉಪಭೋಗ್ಯಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಉಪಭೋಗ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು.

ವಾಚೀ ನ ಪ್ರೀತಃ—ಅಶ್ವ ಇವ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ | ಕಾದುರೆಯು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಯುದ್ಧವಾದಲು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಲು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಓಕೋ ನ ರಣ್ಯಾ, ಯನೋ ನ ಪಶ್ಯಾ ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಗೃಹವಿವ ಚ, ಯವ ಇವ ಚ ಪಶ್ಯಾ ಎಂದು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವದಿಂದ (ಅನ್ವಯವನ್ನು) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಮನೆಯಂತೆಯೂ, ಯವಧಾನ್ಯವಂತೆಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ರಮಣೀಯನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾಧಾರ—ಧೃಷ್ಣಾ ಧಾರಣೀ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಣಬದೀಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಪ್ತ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ತ. ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽನ್ವಯಾಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಯಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್‌ರಪರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಧಾರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಾ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾದದ ಅವಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕ್ಷೇಮಮ್—ಕ್ಷೆಯತಿ ನಿವಸತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಕ್ಷೇಮಃ. ಕ್ಷೆ ನಿವಾಸಗತಿಯೇ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಪ್ತುಸುಹ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಕ್ಷೇಮ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯಾ—ರವಿ ಧನಿ ಗಕ್ಕರ್ಥಾಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತ್ತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅರ್ತಿಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ರಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯಾ—ಪುಷಚಿ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಚೋ ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಚೋಃಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಪಶ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಜೇತಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆರ್ಥಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಜೇತ್ವ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುದುಶನಸ್ವಿರು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಪಾದೇಶ. ಅಪಾತ್ವನತ್ವಚ್—

ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಜೇತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನಾನಾಂ (ಜೇತಾ)—ಯತಶ್ಚ ನಿರ್ಧಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ ೨-೬-೪೧) ಜಾತಿ, ಗುಣ, ಕ್ರಿಯಾ, ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಅನಧಿಮತ್ತಾದ ವಸ್ತುವಾಚಕಕ್ಕೆ ವಷ್ಠೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವಷ್ಠೀ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ನೆ ಲೋಕಾವ್ಯಯಿನಿಷ್ಠಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಷ್ಠೀ ಪ್ರತಿಸೇಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಹಿಂದೆ ಪೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಭ್ವಾ—ಸ್ತು ಭ ಸ್ತು ತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ಯುಕ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತುಭ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನೆ ಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಸ್ತುಭ್ವಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೆತಸ್ತೇ—ಶಂಸು ಸ್ತು ತೌ ಧಾತು. ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿಕಾಂ ಹಲ--ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರ-ಕೋಪವದಾತ್ ಕ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಧಾತಿ—ದಧಾಡ್ ಧಾರಣವೇಷಣಯೋ ಧಾತು. ಬುಜೋತ್ಪಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸ ವಿಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಷತ್‌ನಿಘಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪-೫ ||

ಸಹಿತಾಭಾಷಾಃ

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಕ್ರತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ

ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ |

ಚಿತ್ರೋ ಯದಭ್ರಾಟ್‌ಫ್ವೀತೋ ನ ವಿಕ್ಷು ರಥೋ ನ ರುಕ್ಮೇ

ತ್ರೇಷಃ ಸಮತ್ಸು || ೫ || ೬ ||

|| ಪದನಾಥ ||

ದುರೋಕ್ತತೋಚಿಃ | ಕ್ರತುಃ | ನ | ನಿತ್ಯಃ | ಜಾಯಾ ಇವ | ಯೋನಾ |

ಅರಂ | ನಿಶ್ಚಯಃ |

ಚಿತ್ರಃ | ಯತ್ | ಅಭ್ರಾಹ್ಮ | ಶ್ವೇತಃ | ನ | ವಿಷ್ಣು | ರಥಃ | ನ | ರುಕ್ಮೀ |

ಶ್ವೇಷಃ | ಸಮತ್ ಸು || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷಂ ||

ದುರೋಕ್ತೋಚಿಃಪ್ರಾಪ್ತವೇದಾಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಸ ಇವ ಧ್ರುವಃ | ಯಥಾ ಸ ಕರ್ಮಸು ಧ್ರುವೋಽಪ್ರಮತ್ತಃ ಸನ್ ಜಾಗತಿ ತದ್ವಿದಯಮಪ್ಯಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಸು ರಕ್ಷಣಾಂ ದಹನೇ ಧ್ರುವೋ ಜಾಗತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋನೌ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಜಾಯೇವ ಯೋಷಿದಿವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ವಸ್ತುರ್ವಿಶ್ವಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಸ್ಯೈವ ಯಜ್ಞಪ್ರಜನಾಯಾರಮಲಂ ಭೂಷಣಂ ಭವತಿ | ಯಥಾ ಜಾಯಯಾ ಗೃಹಮಲಂಕೃತಂ ಭವತಿ ತದ್ವಿದಗ್ನಿನಾ ಯಜ್ಞಗೃಹಮಪ್ಯಲಂ-ಕೃತಂ ಸದ್ವ್ಯಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಚಿತ್ರತ್ವಾಯನೀಯೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ಯಜ್ಞದಾಯಮಗ್ನಿರಭ್ರಾಹ್ಮ ಧ್ವಾಪತೇ ತದಾನೀಂ ಶ್ವೇತೋ ನ ಶುಭ್ರವರ್ಣ ಅದಿತ್ಯ ಇವ ಭವತಿ | ರಾಶ್ವಾ ಹ್ಯಹನಿ ಸೂರ್ಯ ಇವಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕೋ ಭವತಿ | ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಜಾಸು ರಥೋ ನ ರಥ ಇವ ರುಕ್ಮೀ ಸುವರ್ಣವದ್ರೋಚಮಾನದೀಪ್ತಿ-ಯುಕ್ತಃ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಶ್ವೇಷೋ ದೀಪ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಯದಭ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನೈಯಃ || ದುರೋಕ್ತೋಚಿಃ | ಉಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಈಷದ್ವೈಸುಷ್ಪಿತಿ ಕೃಚ್ಚಾರ್ಥೇ ಖಲ್ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ಲಿತ್ಸ್ಮರೇಣ ಸ್ವತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುರೋಕ್ತಂ ಕೋಚಿಶ್ವೇತೋ ಯಸ್ಯ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರಂ | ನಾಲಮಲೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಮ. ೪-೨-೧೮ | ಲಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಾವೇಶಃ | ಅಭ್ರಾಹ್ಮ | ಭ್ರಾಜ್ಜ ದೀಪ್ತೌ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಯೈ-ಷದಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಕಪೋ ಲುಕ್ | ವೃತ್ಯಾದಿಷತ್ವೇ ಜತ್ತಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸಮತ್ಸು | ಸಮಾನಂ ಮಾದ್ಯಂತ್ಯೇಷ್ವಿತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಔಪಾದಿಕೋಽಧಿಕರಣೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಿಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಮ್ಯಗ್ನಿತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ವೀರಾಪಿತಿ ಸಮತ್ | ಸಂಪೂರ್ವದಿತ್ಯೇಃ ಕ್ವಿಶ್ವೇಚಿ ಕ್ವಿಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿವಾರ್ಥ ||

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ—ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಕೃತುರ್ನ—ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವಿನಂತೆ ನಿತ್ಯಃ—(ರಾಕ್ಷಸಾದಿನಾಶದಲ್ಲಿ) ಜಾಗೃತನು | ಯೋನೌ—ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಇರುವ) | ಜಾಯೇವ—ಗೃಹೀಯಂತೆ | ವಿಶ್ವಸ್ಯೈ—ಎಲ್ಲ ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ | ಅರಂ—ಅಲಂಕಾರವಾಯನು | ವಿಷ್ಣು—ಸೃಜಿಗೊಳ್ಳಿ | ರಥೋ ನ—ರಥದಂತೆ | ರುಕ್ಮೀ—ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ | ಸಮತ್ಸೈ—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ತ್ವೇಷಃ—ದೀಪ್ತನೂ ಆದ | ಚಿತ್ರೈಃ—ವಿಚಿತ್ರಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಭ್ರಾಹಿಂ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ (ಆಗ) | ಶ್ವೇತೋ ನ—ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾದ (ಅದಿತ್ಯನಂತೆ ಇರುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ಇತರರಿಂದ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದುದು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವು ಹೇಗೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತನೋ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಜ್ಞಘಾತಕರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತನು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯ ಮನೆಯೂ ಗೃಹೀತೆಯಂತೆ ಅಲಂಕಾರಭೂತನು. ಪ್ರಜಾಗಣದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು. ಸಂಗ್ರಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಶುಭ್ರಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Agni, of unattainable effulgence, is like a vigilant sacrificer; he is (an ornament to all in the sacrificial chamber), like a woman in a dwelling; when he shines with wonderful lustre, he is like the white (sun), or like a golden chariot amongst men resplendent in battle.

|| ವಿಶೇಷನಿವಯಗಳು ||

ಕೃತುರ್ನ ನಿತ್ಯಃ—ಕೃತುಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಸ ಇವ ಧ್ರುವಃ | ಯಥಾ ಸಃ ಕರ್ಮಸು ಧ್ರುವೋ ಅಪ್ರಮುತೈಃ ಸರ್ವ ಜಾಗತಿ ತದ್ವಿದಯಮಪಿ ಅಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಸು ರಕ್ಷಸಾಂ ದಶನೇ ಧ್ರುವೋ ಜಾಗತಿ | ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿ ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಕೆಲಸದ ವಿಕಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ ಇರುವನು.

ಯೋನೌ ಜಾಯೇವ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈ ಅರಂ—ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಯೋಷಿದಿವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯೈ ಯಜ್ಞೈಃ ಜನಾಯೆ ಅಲಂ ಭೂಷಣಂ ಭವತಿ | ಯೋನಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೬) ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೃಹೀತೆಯ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿ

శోభనమును ఆచరించుచు మనోయల్లి ఇరువ అగ్ని యు యజ్ఞమూడువరేబ్బరిగల అలంకారముగా ఇంచును. మనోయల్లి ఇరువ వేంగునిండ మనోయి టేన్నాగి కాణిసవ హాగి యజ్ఞపు నడియివ మనోయి అగ్ని యిండ అలంకారముగా కాణిసవుచు.

దుర్యోజశోభణిః—దుర్యోజాః శోభణిః దిక్షిః | యస్య శః దుష్టమదిక్షిః కే | మష్కరం ఓశోజ యస్యాం శ దుర్యోజాః యత్ర వ్యవస్థాతుం న శక్యః ఇత్యర్థః | అగ్నియ లాంతియి యాంబలూ ఆళితేమాది నిశ్చయమాడలు అశక్యమగుచును. అద్దరిండ ఆ ప్రకారమున సుఖలక్ష్యమున తేజస్సును మోందిరువవను ఎందు స్వందస్యామిగులు ఆర్థమూదిర.వరు. మత్తు జాయేవ యోజనో ఎంబ వాక్యకే యథా సర్వమనుష్యాణాం భార్యో గృహే సర్వస్మై కార్యాయ పర్యోజ్యా ఫవమగ్నిరలం పర్యోజ్యః సర్వస్మై కార్యాయ | స్మోక్ష్యణాం సర్వకార్యోజీ కర్తుం సమర్థ ఇత్యర్థః | మనుష్యురేబ్బరిగూ మనోయల్లి వేందతియి ఎల్లా కార్యగర్హణ్య ఆచురలు సమర్థువగురువ హాగి అగ్నియి యాగమూడువ యజమానరుగవ మత్తు స్మోక్ష్యమాడువవర కార్య గర్హణనన్న సాధిసికిడలు సమర్థమగురువను ఎందు ఆర్థవన్ను వేళిరువరు.

జిత్రః యదధాత్రి శ్రేతేజో న—జాయేనియోజ విజిత్రదిక్షివ | యదాయమగ్ని- భ్రాజితే తదానిం శుభ్రవణ ఆదిత్యే ఇవ భవతి | రాశ్రో హి ఆదని సోయో ఇవ అగ్నిః ప్రకాశశోభి భవతి | యజ్ఞగర్హణి దుష్కగుణ్య అహిసంపుడే మోదలాదవుగళంద స్వజయన్ను మూడలు ఆర్థనూడ అగ్నియి అనేక విధమున కాంతిగళంద ప్రకాశిమవను. ఈ అగ్నియి తన్న తేజస్సుగళంద కుడి ప్రకాశిమత్తిరువూగ ఇవను శుద్ధమున తేజస్సుగళననాగి సూర్యన హాగి మోదయిః త్తిరువను. దగ్గరినల్లి సూర్యును ప్రకాశిమవ హాగి రాత్రియల్లి అగ్నియి ప్రకాశిమవను

రథోజ న రుక్మీ త్రేణః సమత్స—రుక్మీమితి హిరణ్యనామ | స్వందస్యామిగులు రుక్మనానా ఎందు రుక్మీ ఎంబ పదకే ఆర్థవన్ను మూడి అదన్న రథకే విరేవణముగా వేళిరువరు మత్తు ఈ అగ్నియి సువణుడింద అలంకృతమున రథపు కాంతియిగ్హణ్ణి ఇరువ హాగి ఈ అగ్ని దేవను మనుష్యురల్లియూ, యుద్ధగళల్లియూ, రువదించులూ, కాంతిగళందలూ ప్రకాశిమత్తిరువను ఎందు ఆర్థవన్ను మూడిరువరు. రుక్మీ కల్ప వదిన్యేమ హిరణ్యనామగళ మధ్యదల్లి (ని ౨-౧౦) పఠితమగురువుచు. సమత్స ఎంబ రబ్బు వే (ని. ౩-౯) నలవత్తూ రు వంగ్రాచనామగళ మధ్యదల్లి లుక్మనగురుత్త దే.

|| వ్యాకరణప్రక్రియా ||

దుర్యోజశోభణిః—అజ సమవాయే భావ. దునా అుపపదమగురువూగ ఈవద్మైః సుమక్య— (పా. సూ. ౩-౩-౧౬) ఎంబుదరింద కృత్యార్థమునల్లి అు అ ప్రత్యయ. పుగంతలభూపధస్యే టి ఎంబుద రింద భావమన లభూపధగి గణ. ఒతులగ్గరణుడింద ఆకారకే క్తుడింద కకారావేళ. దుర్యోజ

ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಲಿತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದುರೋಣಂ ತೋಟಿ ತೇಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುರೋಣತೋಟಿಃ, ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿತ್ಯೇ—(೧-೫-೬೬. ೧-೨) ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅರಮ್—ವಾಲಮೂಲ—(ಪಾ. ಮ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರವ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ರಾಟ್—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಕೈ ಪದವ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರ ಗಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. **ವ್ರಕ್ಶಭ್ಯಷ್ಟಮ್ನಜಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅಪ್ರಕೃತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಝಲಾಂ ಜತೋಂತೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ವದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ. **ನಾವಸಾನೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚರ್ತ್ವ. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮಂಜರ ಅಭ್ರಾಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ವಿತೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಕ್ಷು—ವಿಶ್+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ **ವ್ರಕ್ಶಭ್ಯಷ್ಟಮ್ನಜಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಪಢೋಃ ಈ ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ವಿಕ್ಷು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತೌತೀಯಾದಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವೇಷಃ—ತ್ವಿವ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಮಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಃವಿ ಲಭಾ-ಸಫಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮತ್ಸು—ಸಮಾನಂ ಮಾಧ್ಯಂತೇ ಏಷು ಇತಿ ಸಮವಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ) ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔದೀಕವಾದ ಲೈವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಫಾವ ಸಮದಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಅತಿ ಭಕ್ತಿಯಂತಿ ವೀರಾನಂತಿ ಸಮತಾ (ವೀರರನ್ನು ನಾಶವಾಡುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಸಮ್ ಪೂರ್ವವಾದ ಅದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೈವ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೈವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಖರಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ಬಂದು ಸಮತ್ಸು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ವರದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಸೇನೇವ ಸ್ತೃಷ್ಠ್ಯಾಮಂ ದಧಾತ್ಯಸ್ತುರ್ನ ದಿದ್ಯುತ್ಪ್ರೇಷಪ್ರ-
ತೀಕಾ |

ಯಮೋ ಹ ಜಾತೋ ಯಮೋ ಜನಿತ್ವಂ ಜಾರಃ ಕನೀನಾಂ
ಪತಿರ್ಜನೀನಾಂ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಸೇನಾಽ ಇವ | ಸ್ತೃಷ್ಠಾ | ಅಮಂ | ದಧಾತಿ | ಅಸ್ತುಃ | ನ | ದಿದ್ಯುತ್ | ಪ್ರೇಷಪ್ರ-
ಪ್ರತೀಕಾ |

ಯಮಃ | ಹ | ಜಾತಃ | ಯಮಃ | ಜನಿತ್ವಂ | ಜಾರಃ | ಕನೀನಾಂ | ಪತಿಃ |
ಜನೀನಾಂ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ತೃಷ್ಠ್ಯಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಸೇನೇನ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಾ ಭಟಸಂಹತರಿವಾಯಮುಗ್ಧರಮಂ
ಶಕ್ತೃಣಾಂ ಭಯಂ ದಧಾತಿ | ವಿದಧಾತಿ | ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ತೃಷ್ಠ್ಯಾ ಸೇನೇನಾಮಂ ಬಲಂ
ದಧಾತಿ | ಸಾ ಯಥಾ ಬಲವತೀ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಬಲವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿವರ್ತನಾಂತರಮುಚ್ಯತೇ |
ದಿದ್ಯುದಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ತೇನ ಚಾತ್ರೇಷುರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪ್ರೇಷಪ್ರತೀಕಾ ದೀಪ್ತಮುಪಾಸ್ತುರ್ನ ದಿದ್ಯುತ್
ಕ್ಷೇಪ್ತುಃ | ಸಂಬಂಧಿನೀಷುರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಭೀಷಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ ಭೀಷಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಸೇನೇನ ಸ್ತೃಷ್ಠ್ಯಾ ಭಯಂ ನಾ ಬಲಂ ನಾ ದಧಾತ್ಯಸ್ತುರಿವ ದಿದ್ಯುತ್ಪ್ರೇಷ-
ಪ್ರತೀಕೇಷ್ಯಾದಿ | ನಿ. ೧೦-೨೧ | ಯಚ್ಚ ತಿ ದಧಾತಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಕಾಮಾನಿತಿ ಯಮೋಽಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ |
ಯದ್ವಾ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋರ್ಯುಗಪದುತ್ಪನ್ನತ್ವಾದಗ್ನೇರ್ಯಮಶ್ವಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಯಾಸ್ಯೇನ ಮಂತ್ರ-
ಜ್ಞಾಹ್ನೇ ದರ್ಶಿತೇ | ಯಮೋ ಹ ಜಾತ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಸಂಗತಃ | ಯಮಾವಿಹೇಹ ಮಾತರೀತ್ಯಪಿ
ನಿಗಮೋ ಭವತೀತಿ | ಯೋ ಜಾತ ಉತ್ಪನ್ನೋ ಭೂತಸಂಘೋ ಯಚ್ಚ ಜನಿತ್ವಂ ಜನಯತವ್ಯಮುತ್ಪ-

ತ್ವಮಾನಂ ಭೂತಜಾತಂ ತದುಭಯಮಪಿ ಯಮೋಹ ಹ ಅಗ್ನಿರೇವ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಾವಾನಾಮಾಹುತಿ-
 ವ್ಯಾರಾಕ್ಷ್ಯಧೀನತ್ಯಾತ್ | ಕನೀನಾಂ ಕನ್ಯಕಾನಾಂ ಜಾರೋಹ ಜರಯಿಶಾ | ಯತೋ ವಿವಾಹಸಮಯ
 ಅಗ್ನಿ ಬಾಜಾದಿದ್ರವ್ಯದೋಮೇ ಸತಿ ತಾಸಾಂ ಕನ್ಯಾತ್ವಂ ನಿವರ್ತತೇ | ಅತೋ ಜರಯತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
 ತಥಾ ಜನೀನಾಂ ಜಾಯಾನಾಂ ಕೃತವಿವಾಹಾನಾಂ ಪತಿರ್ಭರ್ತಾ | ತಥಾ ಚಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಅನುಪಜಾತ-
 ಪುರುಷಸಂಭೋಗೇಚ್ಯಾವಸ್ಥಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಸೋಮೋ ಲೇಭೇ | ಸ ಚ ಸೋಮು ಈಷದಪಜಾತಭೋ-
 ಗೇಚ್ಯಾಂ ತಾಂ ನಿಶ್ಚಾವಸನೇ ಗಂಧರ್ವಾಯ ಪ್ರಾದಾತ್ | ಸ ಚ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿವಾಹಸಮಯೇಽಗ್ನಿಯೇ
 ಪ್ರದದೌ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಮನುಜಾಯ ಭರ್ತೇ ಧನಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಾಮಿಮಾಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛದಿತಿ | ಇಮನುರ್ಥಂ
 ಕಾಚಿದ್ವಕ್ ಸ್ವಪ್ನಂ ಬ್ರೂತೇ | ಸೋಮೋ ದದದ್ಗಂಧರ್ವಾಯ ಗಂಧರ್ವೋ ದದದಗ್ನಿಯೇ | ರಯಂ
 ಚ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚಾದಗ್ನಿರ್ಮಹ್ಯಮಥೋ ಇಮಾಂ | ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೪೧ | ಇತಿ | ಯಾಸ್ತುಸ್ತಾಹ |
 ತ್ವತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿರಿತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ನಿ. ೧೦-೨೧ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಜನೀನಾಂ ಸಾಲ-
 ಯಿಶಾ ಯತೋಽಯಮನುಷ್ಠಿತ್ವೈರ್ಯಾಗ್ಯೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ || ಸೇನೇವ | ಇನೀನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ
 ಸೇನಾ | ವೋಹಪರ್ಜಸಸ್ಯೇತಿ ಸಭಾವಃ | ಬಹುಪ್ರೀಠಿಸ್ಯರಃ | ಜನಿತ್ವಂ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
 ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ತ್ವನ್ವತ್ಯಯಃ | ಇದಾಗಮಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ವಂ | ಜಾರಃ |
 ಜರಯತಿತಿ ಜಾರಃ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತೌರಿ ಣೆಲುಕ್ಲ | ಪಾ. ೩-೩-೨೦-೪ | ಇತಿ ನಿಶ್ಚಾತ್ಯತೇ |
 ಕನೀನಾಂ | ಕನ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ಯಾತ್ ವಷ್ಯೇಕವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
 ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ಜನೀನಾಂ | ಜನ್ಯಂತ ಅಸ್ತಿತಿ ಜನಯಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ | ಇನ್ವರ್ವಧಾತುಚ್ಛ ಇತಿಲವ್ವ-
 ತ್ವಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಃ ||

ಯಮಃ—(ಸ್ಮೋಕ್ತಗಳಿಗೆ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಅಥವಾ (ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಯಮಃ ಎಂದು
 ಬಂದ) ಯಮನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು | ಜನಿತ್ವಂ—ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ವಿಶ್ವಪೂ
 ಅವನೇ | ಯಮೋಹ—ಅಗ್ನಿಯೇ ಆದ | ಕನೀನಾಂ—ಕನ್ಯಕೆಯರಿಗೆ | ಜಾರಃ—ಜರಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ
 (ಪ್ರೌಢೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ) | ಜನೀನಾಂ—ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ (ಯಾಗಗಳಿಗೆ) | ಪತಿಃ—ಪತಿಯಾದ (ಫಲದಾಯಕ
 ನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವಪ್ನಾ—(ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ) ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ಸೇನೇವ—ಸೇನೆಯಂತೆ | ತ್ವೇಷಪ್ರತಿಶಾ—
 ದೀಪ್ರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಯಃ—ಯೋಧನ | ದಿದ್ಯುತ್ ನ—ಬಾಣದಂತೆ | ಅಮಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ)
 ಭಯವನ್ನು (ಬಲವನ್ನು) | ದಧಾತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಸ್ಮೋಕ್ತಗಳ
 ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಾಯಕರಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸಕಲ ಭೂತ ಸಂಭಗಳೂ

ಅಗ್ನಿಯೇ. ಇವನು ಕನ್ನಿಕೆಯರ ಕನ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪತಿಧಾತೃವು. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಸೇನೆಯಂತೆ ಅಥವಾ ಯೋಧನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ ಬಾಣದಂತೆ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation.

He terrifies (his adversaries) like an army sent (against an enemy), or like the bright-pointed shaft of an archer. Agni; as Yama, is all that is born; as Yama, all that will be born: he is the lover of maidens, the husband of wives.

|| ದೀರ್ಘವಿಷಯಗಳು ||

ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸೇನೇನ ಅಮಂ ದಧಾತಿ—ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತೆ ಇತಿ ಸೇನಾ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸಹ ವರ್ತ-
ಮಾನಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಭಟಸಂಹತಿಯ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂ ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ ಸೇನೇನ
ಬಲಂ ದಧಾತಿ | ಸಾ ಯಥಾ ಬಲವತೀ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಸಿ ಬಲವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತ
ವಾದ ಸೇನೆಯು ಯಜಮಾನನೊಡನೆ ಇರುತ್ತಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು
ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನೊಡನೆ ಇರುವ ಸೇನೆಯು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ
ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಯ ಮತ್ತು ಬಲನೆಂಬುದಾಗಿ
ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ವದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅವಶಬ್ದವು ಭಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಮಶಬ್ದೋದ್ರಕ್ತ ಭಯಂ-
ವಚನೇ ದ್ಯಾವಾ ಜಜ್ಜಾ ನೇ ಪೃಥಿವೀ ಅಮೇ ಧಾಃ (ಋ. ವೇ. ೧-೬೩-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಭಯವನ್ನು
ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೇನೆಯಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ, ರಾಕ್ಷಸರಿಗಾಗಲಿ, ಜಗತ್ತಿಗಾಗಲಿ ಭಯಪನಕರು ಎಂದು
ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

ಅಸ್ತೌರ್ವ ದಿದ್ಯುತ್ವೇಷಪ್ರತಿಶೇಕಾ—ದಿದ್ಯುತಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಾಯುಧವು
ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹವಿನೆಂಟು ವಜ್ರಾಯುಧನಾರ್ಥಕ ಮಧ್ಯದಕ್ಷಿ (ನಿ ೫-೧೧) ಪರಿಶ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದ್ಯೋತಕ ಇತಿ—ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುವುದರಿಂದ ಆಯುಧವು ದಿದ್ಯುತ್ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
ಇದರಿಂದ ಯೋಗಾರ್ಥವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸಿ ಬಾಣವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಬಾಣವು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ
ದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಬಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣವು, ಇತರರನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ
ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಕ್ಷಿ ಯಾಕ್ತುಃ
'ಸೇನೇನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ ಭಯಂ ವಾ ಬಲಂ ವಾ ದಧಾತ್ಯಸ್ತುರಿವ ದಿದ್ಯುತ್ವೇಷಪ್ರತಿಶೇಕಾ' (ನಿ. ೧೦-೨೧)
ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಯನೋ ಹ ಜಾತೋ ಯನೋ ಜನಿತ್ಯೆ—ಯಚ್ಚೈತಿ ದವಾತಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೈಃ ಕಾಮಾನಿತಿ ಯನೋಽಗ್ನಿರಾಚ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋರ್ಯುಗಪದುತ್ಪನ್ನತ್ವಾದಗ್ನೇರ್ಯಮತ್ಯಂ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಯಮನೆಂದು ಹೆಸರು ಹೊಂದಿರುವನು. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನೂ, ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಮನಾಗಿರುವನು. ಯಾಸ್ತು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ “ಯನೋ ಹ ಜಾತ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಸಂಗತೇ | ಯಮಾನಿವೇಹ ಮಾತೇರೈತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ” (ನಿ. ೧೦-೨೧) ಇತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಏಕೀಕರಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಸರ್ವಕಾಮ ಪೂರಯತ್ಯತ್ಪ್ರದಸಭರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಬ್ಬರೂ ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವರು ಮತ್ತು ಲೋಕ ನಿರ್ಮಾಪಕಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು.

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಇವೆರಡೂ ಕೂಡ ಯಮಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರುವುದು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತ ಮತ್ತು ಜಾಯಮಾನಗಳೆಂಬ ಎರಡೂ ಯಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಜಾರಃ ಕನೀನಾಂ—ಕನ್ಯಕಾನಾಂ ಜರಯಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಕನ್ಯೆಯರ ಕನ್ಯಾಭಾವವು ಹೋಗುವುದು. ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಳುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಇತರ ವ್ರಹ್ಮಗಳನ್ನು ಆಯೋಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕನ್ಯಾಭಾವವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕನ್ಯಾಭಾವನಿವರ್ತಕನಾಗಿರುವನು.

ಪತಿರ್ಜನೀನಾಂ—ಜಾಯೇನಾಂ ಕೃತವಿನಾಹಾನಾಂ ಪತಿಃ ಭರ್ತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತಿಯಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಧನ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಪುರುಷನ ಸಹ ನಾಸದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಪುರುಷಸಂಭೋಗೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನು ಮೊದಲು ಹೊಂದುವನು. ಅವನಿಂದ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯು ಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಯಾವನನ್ನ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೋಮನು ವಿಶ್ವಾವಸಂವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವನು. ಆ ಗಂಧರ್ವನು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಅವಳಿಗೆ ಪತಿಯಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತಿಯು ಇರುವುದು. “ಸೋಮೋಽದದದ್ಧಂಧರ್ವಾಯ ಗಂಧರ್ವೋ ದದದಗ್ನಿಯೇ | ರಯಿಂ ಚ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚಾ ದಾದಗ್ನಿರ್ಮುಹ್ಯಮುಘೋ ಇಮಾಂ ” (ಬು. ಸಂ. ೧೦-೪೫-೪೧) ಇತಿ | ಎಂಬ ಶುಕ್ಲೇದ ಮಂತ್ರವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದರಿಂದ ಕೃಷಿವಿವಾಹರಾದ (ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿ) ಸೋಮ, ಗಂಧರ್ವ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಧನಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಕಾರಣ ಪತಿಗಳಾಗುವರು. ಮನುಷ್ಯನು ನಾಲ್ಕನೆಯವನಾಗುವ ಕಾರಣ "ತುರಿಯೇಶ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಜಾಃ" ಎಂದು ಒಂದು ಮಂತ್ರವು ಹೇಳುವುದು.

ಯಾವುದು "ತೃತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿರಿತ್ಯಸಿ ನಿಗಮೋಽಥವತಿ" (ನಿ. ಗಂ-೨೧) ಎಂದು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು.

ಯುದ್ಧಾ--ಜನೀನಾಂ ಪಾಲಯಿಷಾ ಯಿತೋಽಯಮನುಷ್ಯೈಃ ಯಾಗೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಪತಿ ಶ್ವಪ್ತ ಪಾಲನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರವರು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಮಿಗಳು--ಪತಿರ್ಜನೀನಾಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜನಯಂತೈಪತ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಜನಯಃ ಧಾರ್ಯಾಃ ತಾಸಾಂ ಪತಿಃ ಮಕ್ಕಳುಗಳನ್ನು ಹಿರುವವರಾದಕಾರಣ ಭರಣಿಯೇಗ್ಗಿರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಜನಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಇವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಪತಿಯಾಗಿರುವನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪತಿಯಾಗುವನು. "ಸೋಮಃ ಪ್ರಥಮೋ ವಿವಿದೇ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿವಿದೇ ಉತ್ತರಃ | ತೃತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿಸ್ತುರಿಯೇಶ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಜಾಃ" | (ಋ. ವೇ. ಗಂ-೮೫-೪೦) ಇತಿ | ಈ ಮಂತ್ರವು ಸೋಮ, ಗಂಧರ್ವ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಜನರು ಪತಿಯಾದನಂತರ ಮನುಷ್ಯನು ಪತಿಯಾಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಜಾರಯಿಷಾ ಪಾಲಯಿಷಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕನಧಾತುವು ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕನಯೀಯಃ ಕನಯ ಹಿಷಥಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳ ಫಲಪರಿಪಾಕರೂಪವಾದ ಸ್ತೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಜಾರನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಪಾಲನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪತಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೇನೇವ--ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಗತಿ ಸೇನಾ. ವೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಋ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧವನ. ಗುಣ. ಸೇನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುಮಿತ್ರಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಘಾತಿ--ಝಘಾಜ್ ಧಾರಣೋಪೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಎಕವಚನರೂಪ. ತಿಘಂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತುಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವೀವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಋತಲೂಕಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ ಬಂದು ಅಸ್ತುಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೇಷಪ್ರತಿೇಕಾ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವ್ರ ಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಿತ್ವಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವಕೇನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಾದ ಭಾವ, ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನ್ವ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ) ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಜನಿತ್ವ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾರಃ—ಜರಯತಿ ಇತಿ ಜಾರಃ. ಜ್ಞ ನಯೋಪಾನೌ ಧಾತು. ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತೃಣಿ ಳಿಲುಕ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೦-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಾರ ಎಂದು ನಿಸಾತನಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಂತದಮೇಲೆ ಫಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಳಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನೀನಾಮ್—ಕನ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವೀವಿವಚನ ಪರದಕ್ಷಿರುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಕನೀ ಆಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನುಟಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಕನೀನಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನೀನಾಮ್—ಜನ್ಯಂತೇ ಅಸು ಇತಿ ಜನಯ ಪ್ರಿಯಃ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವನಿಧ್ಯಾಪೋ ನುಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ವಶ್ವರಾಥಾ ವಯಂ ವಸತ್ಯಾಸ್ತಂ ನ ಗಾವೋ ನಕ್ಷತ್ರಂ |
ಇದ್ಧಂ |

ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ ಪ್ರ ನೀಚೈರೈನೋನ್ನವಂತ ಗಾವಃ ಸ್ಯು-
ದ್ಧೃತೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

ಃ ಸಸಃ ||

ತಂ | ನಃ | ಚರಾಥಾ | ನಯಂ | ವಸತ್ಯಾ | ಅಸ್ತಂ | ನ | ಗಾವಃ | ನಕ್ಷಂತೇ |
ಇದ್ಧಂ |

ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ | ಪ್ರ | ನೀಚೀಃ | ಐನೋತ್ | ನವಂತ | ಗಾವಃ |
ಸ್ತಃ | ದ್ಧೃತೀಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

ಃ ಸಾಯುಷಃ ||

ವ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪಯೇನ ಬಹುವಚನಂ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಂ ತ್ವಾಂ ಚರಾಥಾ | ಚರತೀತಿ ಚರಥಃ
ಸಃ | ತತ್ಪ್ರಭವ್ಯರ್ಹದಯಾದಿಭಿಃ ಸಾಧ್ಯಾಹುತಿರಪಿ ಚರಥೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಉಸಚಾರಾತ್ಪರ್ಯೇ
ಕಾರಣತಬ್ಧಃ | ಚರಾಥಾ ಚರಥಯಾ ಸಶುಪ್ರಭವಹೃದಯಾದಿಸಾಧನಯಾಹುತ್ಯಾ | ವಸತ್ಯಾ | ವಸತಿ
ನಿವಸತೀತಿ ಸ್ವಾವರೋ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿವಸತಿಃ | ಪೂರ್ವವತ್ತತ್ಪಾಧ್ಯಾಕೌತಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ವಸತ್ಯಾ ಪುರೋ-
ದಾಶಾದ್ಯಾಹುತ್ಯಾ ಚ ವಯಮಿದ್ಧಂ ಪ್ರದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ನಕ್ಷಂತೇ | ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮು | ಪುರುಸವ್ಯತ್ಯಯಃ |
ತತ್ಪ್ರದ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಸ್ತಂ ನ ಗಾವಃ | ಅಸ್ತಮಿತಿ ಗೃಹನಾಮು | ಯಥಾ ಗಾವೋ ಗೃಹಂ ವ್ಯಾಪ್ನುಂತಿ
ತದ್ವತ್ | ಅಪ್ರಯಾಸ್ಯಃ | ತಂ ವಕ್ಶ್ಯರಾಥಾ ಚರಂತ್ಯಾ ಸಶಾಹುತ್ಯಾ ವಸತ್ಯಾ ಚ ನಿವಸಂತ್ಯಾಷಢಾಹು-
ತ್ಯಾಸ್ತಂ ಯಥಾ ಗಾವ ಅಪ್ನುಂತಿ ತಥಾಪ್ನುಯಾಮು | ನಿ. ೧೦-೨೧ | ಇತಿ | ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸಿಂಧುರ್ನ
ಕ್ಷೋದಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಮಿವ ನೀಚೀರ್ನಿತರಾಮಂಚತೀರಿತಸ್ತತೋ ನಿತರಾಮುದ್ಧೃಂತೀ-
ಚ್ಚಾರಾಃ ಪ್ರೋನೋತ್ | ಪ್ರೇರಯತಿ | ಯಥಾ ಐಲಪ್ರವಾಹೋ ನಿಮ್ನದೇಶೇ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ-
ಗ್ನೇಚ್ಚಾರಾ ದಗ್ಧವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಸ್ಪರ್ಶಭಸಿ ವರ್ತಮಾನೇ ದ್ಧೃತೀಕೇ ದರ್ಶನೀಯೇ
ತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಗಾವೋ ಗಮನಸ್ಪರ್ಶಾವಾ ರಶ್ಮಯೋ ನವಂತ | ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ | ನವತಿಗತಿಕರ್ಮಾ ||
ಚರಾಥಾ | ಚರೀರಾಣಿ ದಿಕೂಲ್ಯಶ್ಚತ್ಯಯಃ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಬಾಗಿತಿ ನಿಚ್ಛೇ-

ವಾಕಾಃ | ವಸತ್ಯಾ | ವಸವಸ್ಯುರ್ಥ್ಯುಕ್ತಿಃ | ಉ. ೪-೬೦ | ಇತ್ಯೆತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತಯಣಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ತಂ | ಅಸ್ಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನವಮಿತ್ಯಸ್ತಂ ಗೃಹಂ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ತಸಾ | ತಿತುತ್ಯೇತಿಲೆಟ್ರತಿಪೇಧಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಕ್ಷತ್ರೇ | ನಕ್ಷತ್ರನ್ಯಾಫ್ಪಿ ಕರ್ಮಾಃ | ನಕ್ಷತ್ರಗತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಚಾದಿಲೋಪೇ ನಿಭಾಸೇತ್ರಿನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ನೀಚೀ | ನಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇ-
ಶ್ಯೋಪಸಂಪ್ಪಾನಂ | ಪಾ. ೪-೧-೬-೨ | ಇತಿ ಜಾಣ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ನ್ಯಧೀ ಚ | ಪಾ. ೬-೨-೩೩ | ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಏನೋತ್ | ಇನ್ ಗತಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತ-
ಣ್ಯರ್ಥಾಚ್ಚಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ರುಃ | ಅಡಾಗಮೋ ವ್ಯದ್ಧಿಕ್ಲ | ದ್ವಿತೀಕೇ | ದ್ವಿತೀರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ | ಅನಿದ್ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಚೇತಿ ಕೀಕನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತಂ ವಃ-ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು | ಚಿರಾಥಾ-ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ (ಪೋಷಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ) | ವಸತ್ಯಾ-ಸ್ವಾವರವಾದ ವ್ರೀಷ್ಯಾದಿ ಪದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ (ಹೋಮದ್ರವ್ಯದಿಂದ) | ವಯಂ-ನಾವು | ಇದ್ಧೆ-ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಗಾವಃ-ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ತಂ ನ-ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ನಕ್ಷತ್ರೇ-ಹೊಂದೋಣ | ಸಿಂಧುಃ-ಪ್ರವಹಣೀಲವಾದ | ಕ್ಷೋದೋ ನ-ಉದಕದಂತೆ | ನೀಚೀ-ಎತ್ತರವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ (ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು) | ಪ್ರೇ ಏನೋತ್-(ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಗಳ ಕಡೆಗೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ | ಸ್ಯಃ-ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ದ್ವಿತೀಕೇ-ದರ್ಶನೀಯವಾದ (ಅಗ್ನಿಯಿಷ್ಟು) | ಗಾವಃ-(ಗವನಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ) ರಶ್ಮಿಗಳು | ನವಂತೆ-ಸೇರುತ್ತವೆ.

§ ಭಾವಾರ್ಥ §

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ಚರವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ. (ತುಪ್ಪದಿಂದಲೂ) ಮತ್ತು ಸ್ವಾವರವಾದ ವ್ರೀಷ್ಯಾದಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸೋಮವ್ರವ್ಯಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಗೋವುಗಳು ಹೇಗೆ ನಾನೆಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ, ನಿನ್ನ ಬಳಗೆ ಬರುತ್ತೇವೆ. ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಉದಕವು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ, ದ್ರವ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಡೆಗೆ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ನುಗ್ಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳದೂರ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

Let us approach that blazing Agni with animal and vegetable offerings as cows hasten to their pens. He has tossed about his flames, like running streams of water; the rays commingle (with the radiance) visible in the sky.

|| ನಿರೀಕ್ಷವಪಯಗಳು ||

ಅಸ್ತ್ರಂ ನೆ ಗಾವಃ—ಅಸ್ತ್ರಮಿತಿ ಗೃಹನಾಮ ಯಥಾ ಗಾವೋಃ ಗೃಹಂ ವ್ಯಾಘ್ನುವಂತಿ ತದ್ಭಕ್ತ ವಯಂ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗ್ನಿ ವ್ಯಾಘ್ನುಯಾಮು | ಅಸ್ತ್ರ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಸಂಘದಲ್ಲಿದೆ (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದು. ಗೋವುಗಳು ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ನಾವು ಬೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಧಿಪ್ರಕಾರ ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಚರಥಾ—ಚರತಿತಿ ಚರಥಃ ಪಶುಃ | ತತ್ಪ್ರಭವ್ಯಃ ಹೃದಯಾದಿಧಿರಾಯತಿರಪಿ ಚರಥಾ ಇತ್ಯೈ ಚೈತೇ | ಉಪಚಾರಾತ್ ಕಾರ್ಯೇ ಕಾರಣಶಬ್ದಃ | ಸಂಚರಿಸುವಕಾರಣ ಚರಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶುಶಬ್ದ ಅರ್ಥವು. ಪಶುವನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪಶುವಿನ ಹೃದಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಹುತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಚರಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಹುತಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಚರಥಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವಸತ್ಯಾ—ವಸತಿ ನಿವಸತಿತಿ ಸ್ಥಾವರೋ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿವಸತಿಃ | ಪೂರ್ವವತ್ ತತ್ಪ್ರಾಧ್ಯಾಹುತಿ ಲ್ಲಕ್ಯತೇ | ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ರೀಹಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳೂ ವಸತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಚರಥ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಹುತಿಯ ವಸತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಶುವಿನ ಹೃದಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪುರೋಡಾಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಸುಗಳು ಆಹಾರದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಡುವ ಸೇರುವ ಹಾಗೆ ಸೇವಿಸೋಣವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಮರು “ತಂ ವಶ್ವರಾಥಾ ಚರಂತ್ಯಾ ಪಶ್ವಾಹುತ್ಯಾ ವಸತ್ಯಾ ಚಿ ನಿವಸಂತ್ಯೈವಧಾಮತ್ಯಾಸ್ತ್ರಂ ಯಥಾ ಗಾವ ಅಪ್ನುವಂತಿ ತಥಾಘ್ನುಯಾಮು” | (ನಿ. ೧೦-೨೧) ಇತಿ | ಎಂದು ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ನೀಚೀಃ—ನಿಶರಾಮಂಚಂತೀಃ ಇತಸ್ತತೋ ನಿಶರಾಮುದ್ಧಚ್ಯಂತೀಃ ಜ್ವಾಲಾಃ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ, ಹೊಳೆಯ ನೀರು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತಿ, ಸುಡಬೇಕಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತಂದಸ್ಯಾವಿಗಳು ನವಂತೆ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ತುತಯಃ ಸ್ತುತಿಗಳ, ಅಥವಾ, ಸ್ತೋತ್ರಾರು—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿ “ಗೋಧಿಯಾದೀವನೈಃ ಅಸ್ತತ್” (ಋ. ಸಂ. ೮-೨೬) “ಗೋಧಿಃ ಕ್ರಾಶಾ ಅಧಿದ್ಯವಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತೊಂದು—“ಯಲುಗಾ ಅರ್ಕಮಾನ್ಯಚುಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯-೪) “ಅರ್ಕಿಸ್ತೈ ಮರುತಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೧೫) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಶಾಕನಾಣಿಯೆಂಬವರು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವರುದ್ದೇ

ವತೆಗಳೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಗಾವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚೇರಾಥಾ—ಚರ ಗತಿ ಭಕ್ತಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಸಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚರಥ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತಿಃಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸತ್ಯಾ—ವಸ ನಿವಾಸಃ ಧಾತು. **ವಹಿವಸ್ಯತಿಭ್ಯಕ್ತಿತ್** (ಉ ಸೂ. ೪-೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತವನ್ನು ಅವಿವೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತಿಃಯಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಯಃಪಾದೇಶ ಅವಾಗ ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ ಪೂವಾತ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವಾ ನಿಕಯಃನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಮ್—ಅಸ್ತತೇ ಅಸ್ತನ್ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಅಸ್ತಂ ಗೃಹಮ್ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇದುವ ಸ್ಥಾನ) ಅಸಿಹಸಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸು. ಧಾತು. ವಗ್ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಿತುತ್ಪ್ರಥಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇ ಪೇಧ. ಅಸ್ತಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಕ್ಷಂತೇ—ನಕ್ಷ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ನಕ್ಷ ಗತೌ ಎಂದೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ಯಯೋ ಬಯಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಲಪ್ ಸ್ಪರ್ಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷಂತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶನ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಂವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ನೀಚೀ—ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂಚಿತೇಶೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೧-೬-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉಗಿತಾದ ಅಂಚುಧಾವಿಗೆ ಪೇಷಾ. ನಿ+ಅಂಚ್+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ನೇಚೀಪ ಬಂದಮೇಲೆ ಅಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೮) ಲಮ್ಪಾಕರನ ಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನೀಚೀ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನರೂಪ. ನೈಥೀ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನೋತ್—ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಣಿಷರ್ಥವೂ ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುರ್ಜಲರ್ಜಲಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಮ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಿ

ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತೆಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ವ್ಯುತ್ಪಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕಾರದೇ ಶ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನು+ತ್ ಎಂದುರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅದಜಾದೀನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದಾಗ ಆಟಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಏನೋತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿತೀಕೇ—ದ್ವಿತೀ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅನಿವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೀಕನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃತ್ತಿಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಕಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕ ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯-೧೦ ||

ಆರವತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಆರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವನೇಶ್ವಿತಿ ದ್ವೈವದಂ ದತರ್ಚಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾಪ್ತ-
ಮಾಗ್ನೀಯಂ | ವನೇಶ್ವಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು — ವನೇಶು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗಲು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಲು ಇರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವನೇಶು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೬

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಮುಕ್ತಂವೈ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಷಿ—ಸಾರಾಶವಃ ಶಾಶ್ವತಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವನೇಷು ಜಾಯುರ್ಮರ್ತೇಷು ಮಿತ್ರೋ ವ್ಯಣೇತೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ
ರಾಜೇನಾಜುರ್ಯಂ |

ಕ್ಷೇಮೋ ನ ಸಾಧುಃ ಕ್ರತುರ್ನ ಭದ್ರೋ ಭುವತ್ಪ್ರಾಧೀರ್ಹೋತಾ
ಹವ್ಯವಾಟ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವನೇಷು | ಜಾಯುಃ | ಮರ್ತೇಷು | ಮಿತ್ರಃ | ವ್ಯಣೇತೇ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ | ರಾಜಾಃ |
ಇನ | ಅಜುರ್ಯಂ |

ಕ್ಷೇಮಃ | ನ | ಸಾಧುಃ | ಕ್ರತುಃ | ನ | ಭದ್ರಃ | ಭುವತ್ | ಸುಃ | ಆಧೀಃ |
ಹೋತಾ | ಹವ್ಯವಾಟ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಿಜಘಾಸ್ಯಂ ||

ವನೇಷು ಜಾಯಿರರಣ್ಯೇಷು ಜಾಯಿಮಾನೋ ಮರ್ತೇಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಮಿತ್ರೈಃ ಸಖಾ ಸೋದ್ರಯಮಗ್ನಿಃ ಶ್ರುಷ್ಠಿಂ | ಶು ಅಶ್ವಶ್ರುತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ಠಿಯರ್ಜಮಾನಃ | ಕ್ಷಿಪ್ರೇಣ ಕರ್ಮಣಾಮನುಷ್ಯಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ಶ್ರುಷ್ಠೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಾಶು ಅಪ್ಪೀತಿ | ೧. ೬-೧೨ | ಏವಂಭೂತಂ ಯಜಮಾನಂ ವ್ಯಣೇತೇ | ಸಂಧಜತೇ | ಅನೇನ ಶ್ರುತಂ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ರಕ್ಷತೀತಿ ಧಾವಃ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ರಾಜೇನಾಜುರ್ಯಂ | ಅಜುರ್ಯಂ ಜರಾರಹಿತಂ ದೃಢಾಂಗಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಶಕ್ತೃಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಂ ಪುರುಷಂ ಯಥಾ ರಾಜಾ ವ್ಯಣೇತೇ ತದ್ಭೃತ್ | ಫ್ಲೇಮೋ ನ ರಕ್ಷತ ಇವ ಸಾಧುಃ ಸಾಧಯಿತಾ ಕ್ರತುರ್ನ | ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಸ ಇವ ಭದ್ರೋ ಭಜನೀಯಃ ಕಲ್ಯಾಣೋ ವಾ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಹವ್ಯವಾಹಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ನಾಮ ದೇವಾನಾಮಗ್ನಿಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ತ್ರಯೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಯೋ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ದೇವಾನಾಂ ಕವ್ಯವಾಹನಃ ಪಿತೃಣಾಂ ಸಹರಕ್ಷಾ ಅಸುರಾಣಾಂ | ತ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೫-೮-೬ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತೋದ್ರಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಧೀಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಶೋಭನಾಧ್ಯಾನೋ ವಾ ಭುವತ್ | ಭವತು || ಜಾಯುಃ | ಜಿ ಜಯೇ | ಕೃವಾಸಾಜೀತ್ಯುಕ್ | ಅಜುರ್ಯಂ | ಜ್ಞ್ವ್ ವಯೋಹಾನಾಂ | ಧಾವೇಣ್ ಕೃ | ವೃದ್ಧೌ ಕೃತಾಯಾಮಾ-ಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಕಾರಃ | ಜುರ್ಯಂ ಜರಾ ನಾಸ್ತೃಸ್ಯೇತಿ ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ನೆಳ್ವಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರ-ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭುವತ್ | ಭವತೇರ್ಲೇಟ್ಕೃಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಜಾಲತಿ ಗುಣಪ್ರತಿನೇಧಃ ||

1 ಶ್ರುತಿವಾರ್ತ :

ವನೇಷು—ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ | ಜಾಯುಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಮರ್ತೇಷು—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ | ಮಿತ್ರೈಃ—ಮಿತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಶ್ರುಷ್ಠಿಂ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅಜುರ್ಯಂ—(ಜರಾರಹಿತನಾದ) ದೃಢಾಂಗನಾದವನನ್ನು | ರಾಜೇವ—ರಾಜನಂತೆ | ವ್ಯಣೇತೇ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾನೆ | ಫ್ಲೇಮೋ ನ—ರಕ್ಷಕನಂತೆ | ಸಾಧುಃ—(ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ಸಾಧಿಸುವ | ಕ್ರತುರ್ನ—ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವಿನಂತೆ | ಭದ್ರೈಃ—ಭಜನೀಯನಾದ (ಮಂಗಳಕರನಾದ) | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವ | ಹವ್ಯವಾಹಿ—ಹವ್ಯವಾಹನನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವಾಧೀಃ—ಶೋಭನಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಭುವತ್—ಆಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ತೃವನ್ನು, ರಾಜಸು ದೃಢಾಂಗನಾದ ಅನುಚರನನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಕ್ಷಕನಂತೆ ಸಾಧಕನೂ, ಯಜಮಾನನಂತೆ ಮಂಗಳಕರನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ ಆದ ಹವ್ಯವಾಹನನಾಮುಕ್ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಂಗಳಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

Born in the woods, the friend of man, Agni protects his worshipper as a king favours a man shorn of decrepitude, able as a defender, adorable as a performer of excellent works, may he the invoker of the gods, the bearer of oblations be the performer of excellent works.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ—ಶು ಅಶು ಅಶ್ರುತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಯಜಮಾಣಃ |
ಕ್ಷಿಪ್ರೇಣಿ ಕರ್ಮಣಾಮನುಷ್ಯಾತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು * ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಾಶು ಅಷ್ಟೀತಿ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಅಜಾಯಂ—ಜರಾ-ನಾಸ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಜಯಂಃ | ಜರಾರಹಿತಂ ದೈಧ್ಯಾಂಗಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಶಕ್ತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಅನಯವದಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ರಾಜನು ಹುಡುಕಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ವರಿಸುವನು.

ಹವ್ಯವಾಹಿ—ಹವ್ಯವಾಹನೋ ನಾಮ ದೇವಾನಾನುಗ್ನಿಃ | ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವೈಕರಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಹವ್ಯವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಹಿಸುವವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವ್ಯವಾಹನೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವ್ಯವಾಹನ, ಕವ್ಯವಾಹನ, ಸಹರಣ್ಣ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು. (ಶ್ವಿ. ಸಂ. ೨-೫-೮-೬) ರಕ್ಷಿ “ ತ್ರೈಯೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಯಃ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ದೇವಾನಾಂ ಕವ್ಯವಾಹನಃ ಪಿತೃಣಾಂ ಸಹರಣ್ಣಾ ಅಸುರಾಣಾಂ ” ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇಮೋ ನ ಸಾಧುಃ, ಕ್ರುತುರ್ನ ಭದ್ರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಕ್ಷೇಮು ರಚ್ಛಕ್ತೇ ರಕ್ಷಕನೆಂದೂ ಕ್ರುತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕತನೆಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವದವ್ಯಮಿಗಳು ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ರಾಜೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಚಕವಲ್ಲವು. ಆತ್ಮೀಯಂ ದೂತಂ ಸರಕೀಯಂ ವಾ, ಎಂದು ದೂತವಾಚಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಸಾಧುರಿವ ಕ್ಷೇಮು ಕರೋಗ್ನಿಃ, ವಿಜ್ಞಾನಮಿವ ಭದ್ರಃ ಎಂದು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯೇ ವಿಧವಾಗಿ ಉಪಸಾಧನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ಜ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಯೀ—ಜ ಜಯೇ ಧಾತು. **ಕೈನಾಪಾಜಿ ಮಿಸ್ವಿದಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್-ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಹೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಯಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಚೋಷ್ಯ-ನಾಯೋವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ಜಾಯೀ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕ್ರಿಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಣೇಶೇ—ವ್ಯಣ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. **ಓತ ಅತ್ಯನೇ ಪದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಹೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯುಘೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶ್ಲಾವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಋಕಾರದ ವರದಲ್ವಿಯುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಶ್ಲಾ ಪ್ರಕ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಹೆದ್ದದ್ಯಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣ್ಣಿ ತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸ್ವರವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜುರ್ಯಮ್—ಜುರ್ಯಂ ಜರಾ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜುರ್ಯಂ ಆಸ್ಯ ಇತಿ ಅಜುರ್ಯಃ ತಮ್. ಏಕವಿಧೀಕ ಸಮಾಸ. **ನಿರ್ಘ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸಮಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಸರನಾದಾಗಿ ಆದಿ **ಪೂರ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶ **ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. **ಭೂಸುಪೋಸ್ವಿಜ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಪೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಚಿತ್ಯು ಧಾತುಭ್ಯನಾಂ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ. ಭುವತ್ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕ್ರಿಯವು ಹೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುವುದು.

ಸ್ವಾಧೀಃ—ಶೋಭನಾ ಆಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾಧೀಃ. ಬಹುವಿಧೀಯಲ್ಲಿ **ನಿರ್ಘ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸಮಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಹಸ್ತೇ ದಧಾನೋ ನೈಮ್ಲಾ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಮೇ ದೇವಾನ್ಘ್ರಾದ್ಗುಹಾ
ನಿಸೀದನ್ ||

ವಿದಂತೀಮತ್ರ ನರೋ ಧಿಯಂಧಾ ಹೃದಾ ಯತ್ರಷ್ಟಾನ್ಮಂತ್ರೈ
ಅಶಂಸನ್ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಗಣನೆ ||

ಹಸ್ತೇ | ದಧಾನಃ | ನೈಮ್ಲಾ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಮೇ | ದೇವಾನ್ | ಘ್ರಾತ್ | ಗುಹಾ |
ನಿಸೀದನ್ ||

ವಿದಂತಿ | ಈಂ | ಅತ್ರ | ನರಃ | ಧಿಯಂಧಾಃ | ಹೃದಾ | ಯತ್ | ತಷ್ಟಾನ್ |
ಮಂತ್ರಾನ್ | ಅಶಂಸನ್ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನೈಮ್ಲಾ ನೈಮ್ಲಾನಿ ಹನಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಬಾಹೌ
ದಧಾನೋ ಧಾರಯನ್ವಯಮಗ್ನಿ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಮಪ್ತು ಮಧ್ಯೇಶ್ವತ್ವಾದ್ವಾ ವಾ ಸಂವೃತಪ್ರದೇಶೇ
ನಿಸೀದನ್ ನಿಗೂಢೋ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ನಮೇ ಧಯೇ ದೇವಾನ್ಘ್ರಾತ್ | ಅಸ್ತುಪಯತ್ | ಅಗ್ನಿ
ಹವಿರ್ಭಃ ಸಹ ಪಲಾಯಿತೇ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಭೈಷ್ವರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನರೋ ನೇತಾರೋ ಧಿಯಂಧಾಃ
ಕರ್ಮಣಾಂ ಬುದ್ಧೀನಾಂ ವಾ ಧಾರಯಿತಾರೋ ದೇವಾ ಅತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ಥಾನಲ ಈಮೇನಮಗ್ನಿಂ ವಿದಂತಿ |
ಜಾನಂತಿ | ಯದ್ಯದಾ ಹೃದಾ ಹೃದಯಾವಸ್ಥಿತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತಷ್ಟಾನ್ನಿರ್ಮಿತಾನೆಗ್ನಿಸ್ತುತಿಪರಾನ್ಮಂ-
ತ್ರಾನಶಂಸನ್ ಅಸ್ತುವನ್ | ಅವೋಚೆನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ನಿಸೀದನ್ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಪತ್ರಂ | ವಿದಂತಿ |
ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ಆದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈಶೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಧಿಯಂಧಾಃ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ

ಇತಿ ಳಃ | ತಪ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿತ್ತೀಯಾಯಾ ಅಪ್ಯೈಲುಕ್ | ತಪ್ಪಾನ್ | ತಪ್ಪೂ ತಪ್ಪೂ ತನೂಕರಣೇ | ನಿಷ್ಕಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿರೀಟಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಸ್ವೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ವ್ಯೋರಿತಿ ಕರೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ | ನೈಮಾ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಧನವನ್ನು | ಹಸ್ತೇ—ತನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ | ದಧಾ ನಃ—ಧರಿಸುವನಾದ (ಆಗ್ನಿಯು) | ಗುಹಾ—(ಅಬ್ಜಾಪವಾದ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ | ನಿಷೀದೇ—ಅಡಗುವನಾಗಿ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅಮೇ—ಭಯದಲ್ಲಿ | ಧಾತ್—ಇಟ್ಟನು (ಭಯಗ್ರಸ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ನೇತಾರಃ—ನೇತೃಗಳಾದ | ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಜ್ಞಾನದಾತ್ಮಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು | ದ್ಯದಾ—ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದ | ತಪ್ಪಾನ್—ನಿರ್ಮಿತವಾದ | ಮಂತ್ರಾನ್—(ಆಗ್ನಿಕರವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಅಶಂಸನ್—ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೋ! ಅತ್ರ—ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಿದಂತಿ—ತಿಳಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ದತ್ತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉದಕದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢ ನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು. ನೇತೃಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳೂ, ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಕರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅವನಿದ್ದೆಷ್ಟುಳವನ್ನು ತಿಳಿದರು.

English Translation.

Holding in his hand all (sacrificial) wealth, and hiding in the hollows (of the waters), he filled the gods with alarm; the leaders (the gods), the upholders of acts, then knew Agni when they recited the prayers conceived in the heart.

|| ವಿಕೀಪವಚನುಗಳು ||

ಅಮೇ ದೇವಾನ್ ಧಾತ್—ಭಯೇ ಆಗ್ನಿ ಹವಿರ್ಭಿಕ್ಷವಹ ಪಲಾಯಂತೀ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಪ್ಯೈಷುಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಷ್ಟುಗಳೊಡನೆ ನಿಗೂಢವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅವಿಶು ಕೊಂಡಿರಲು ದೇವತೆಗಳು ಭಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ನೈಮಾ—ನೈಮಾನಿ ಧನಾನಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಿ | ನೈವ್ಯ ರಟ್ಟವು ಮಧ್ಯೆ, ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಎಂಬ ಇಷ್ಟತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಬಲನಾಮಗಳ ವಃಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತ ವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಹವಿಷ್ಠಿ ನ ರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಕರ್ಮಣಾಂ ಬುದ್ಧೀನಾಂ ವಾ ಧಾರಯಿತಾರಃ | ಯಜ್ಞ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವಿದ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾಃ

ವಧಾನಃ—ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣಶ್ವೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಠ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಾನತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಜುಯೋ-ತ್ಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕವಿರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಆಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಪ್ತವು. ಪ್ರಸ್ತ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೈಮ್ಲಾ—ನಪುಂಸದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವಿಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ತಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ. ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಧಾತ್—ಧಾಜ್ಞ ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ಟ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಟ್ಟಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ತಾಭಾಸಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸು ಮಾಜಯೋಗೇಗ್ರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ—ಸಪ್ರಮೀ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾ ಆದೇಶ.

ನಿಷೀದನ್—ವದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲಠ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾಘೌಧ್ಯಾಸ್ತಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಸೀದತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸದಿರಪ್ರತಿಶೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ನಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಸೀದನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾನಧಾತುತ್ವ ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗತಿವಸಾದದಲ್ಲಿ ಕ್ಕದುತ್ವ ರಸದಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಂತಿ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಕಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಯವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಧಿಯಂ ಧಾಃ—ಧಿಯಂ ಧಾರಯಂತಿ ಇತಿ ಧಿಯಂಧಾಃ ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣಶ್ವೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋನುಸರ್ವಗೇಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಆತೋ ಲೋಪಇವಿ ನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ದ್ವಿತ್ವಿಯಾ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸನಾವಾಗ ಕೆತ್ತುರೂಪೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಿಯಾ ವಿಧಕ್ಕೆಗೂ ಅಲಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಕದುತ್ವರಸದ ಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ಪಾನ್—ತಕ್ಷಣ ತ್ವಷ್ಟೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ—
ಊದಿತೋ ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಇಟ್ ಬರುವುದರಿಂದ **ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ** ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ
 ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸ್ತೋಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ. ಪ್ಪತ್ಯದಿಂದ
 ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಶಂಸನ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಪ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಶಂಸನ್ ಎಂದು ರೂಪ
 ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತ
 ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪-೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂ-
 ತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

ಪ್ರಿಯಾ ಪದಾನಿ ಪಶ್ಯೋ ನಿ ಪಾಹಿ ವಿಶ್ವಾಯುರಗ್ನೇ ಗುಹಾ
 ಗುಹಂ ಗಾಃ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅಜಃ | ನ | ಕ್ಷಾಂ | ದಾಧಾರ | ಪೃಥಿವೀಂ | ತಸ್ತಂಭ | ದ್ಯಾಂ | ಮಂತ್ರೇಭಿಃ |
 ಸತ್ಯೈಃ |

ಪ್ರಿಯಾ | ಪದಾನಿ | ಪಶ್ಯಃ | ನಿ | ಪಾಹಿ | ವಿಶ್ವ | ಆಯುಃ | ಅಗ್ನೇ | ಗುಹಾ
 ಗುಹಂ | ಗಾಃ || ೫ || ೬ ||

೩ ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ೩

ಅಜೋ ನ | ಅಚಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಜಃ ಸೂರ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ | ನ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಜಃ | ಜನ್ಮರಹಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಇವ | ಕ್ಷೇತಿ ಪೃಥಿವೀನಾಮ | ಕ್ಷಾಂ ಭೂಮಿಂ ದಾಧಾರ | ಅಯಮಗ್ನಿಃ | ಪೃಕಾಶಕಪ್ತೇನ ಧಾರಯತಿ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಪೃಥಿವೀಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಧಾರಯತೀತ್ಯೇವ | ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಸತ್ಯೈರವಿತಥಾರ್ಥೈರ್ಮಂತ್ರೇಭಿರ್ಮಂತ್ರೈಸ್ತಂಭ | ಸ್ತಧ್ಯಾತಿ | ಯಥಾಭೋ ನ ಪತತಿ ಉಪಯೇವ ತಿಷ್ಠತಿ ತಥಾ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಂತ್ರೈರ್ದಿವೋ ಧಾರಣಂ ತೈತ್ತಿರಿಯೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಂ | ದೇವಾ ನಾ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸುವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯ ಪರಾಚೋಽತಿಪಾತಾದವಿಭಯುಃ | ತಂ ಭಂದೋಭರದ್ವದ್ವನ್ಯತ್ಯಾ ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ಯೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತೋಮಮಾನೋಽಗ್ನಿರ್ದಾಪ್ಯಂ ತಸ್ತಂಭೇತಿ | ಹೇ ಆಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತ್ವಂ ಪಶ್ಯಃ ಪಶೋಃ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಪದಾನಿ ಶೋಭನತ್ಯುಕ್ತೋದಕೋಪೇತಾನಿ ಸ್ವಾನಾನಿ ನಿ ಸಾಹಿ | ನಿತರಾಂ ಸಾಲಯಿ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತರ್ಹಿ ಕುತ್ರ ನಿವಸಾಮಿತಿ ಚೇತ್ ತತ್ರಾಹ | ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾ ಅಪಿ ಗುಹಂ ಗುಹಾಂ ಗವಾಂ ಸಂಚಾರಯೋಗ್ಯಸ್ವಾನಂ ಗಾಃ | ಗಚ್ಛ | ತತ್ಪ್ರವ ನಿವಸೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಶ್ಯಃ | ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಭೋಜ್ಞತೀತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಯಾ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗುಹಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಪಂಚಮ್ಯಾ ಅಜಾದೇಶಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗುಹಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಗಾಃ | ಛಾಂದಸೋ ಲುಬ್ಧ | ಇಣೋ ಗಾ ಲುಬ್ಧೇತಿ ಗಾದೇಶಃ ||

೪ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ೪

ಅಜೋ ನ—ಗವನಶೇಲನಾದ (ಜನ್ಮರಹಿತನಾದ) ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ತ್ವಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನೂ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ | ದಾಧಾರ—(ಪ್ರೇಶಕನಾಗಿ) ಧಾರಣಮಾಡಿದನು | ದ್ಯಾಂ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ | ಸತ್ಯೈಃ—ಅನಿತಧವಾದ | ಮಂತ್ರೈಃ—ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ತಸ್ತಂಭ—ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಆಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಎಲ್ಲವೂ ಆಸ್ತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ನೀನು) | ಪಶ್ಯಃ—ಪಠಗಳಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಾ—ಪ್ರಿಯನಾದ | ಪದಾನಿ—(ತೃಣೋದಕಯುಕ್ತವಾದ) ಸ್ವಾನಗಳನ್ನು | ನಿ ಸಾಹಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು | ಗುಹಾ—ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ | ಗುಹಂ—(ಸಂಚಾರಯೋಗ್ಯವಾದ) ಗುಹೆಯನ್ನು | ಗಾಃ—ಹಂದಿ.

೫ ಭಾಷಾರ್ಥಃ |

ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪೃಕಾಶದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಧಾರಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ ಮಂತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಸ್ವಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಆಹಾರಭೂತವಾದದ್ದು. ಆದರೆ, ಪಠಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ತೃಣೋದಕಗಳೆರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಪಾಡು. ನೀನು ಪಶ್ಚಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸು.

English Translation.

Like the unborn (Sun) he sustains the earth and the firmament and props up the heaven with true prayers. O Agni, the source of sustenance unto all, protect the pasture that is grateful unto animals and repair to the cave which is unfit for grazing.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಅರ್ಚೋ ನ ಜ್ಞಾಂ—ಅಜತಿ ಗಜ್ಜತಿತ್ವಜಃ ಸೂರ್ಯಃ | ಯದ್ವಾ ನ ಜಾಯತೆ ಇತ್ಯೇಜಃ | ಜನ್ಮರಹಿತಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವನಾದ ಕಾರಣವಿಂದ ಆತ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಜನನವರಣಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಕ್ವಾ ಎಂಬುದು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥವಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾಪಾದಕವು. ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಪಾತಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಸೂರ್ಯನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜೈತನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ಭೂಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು.

ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಂ ತಸ್ತಂಭ—ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಪ್ರಭ್ನಾತಿ ಯಥ್ವಾಧೋ ನ ಪತತಿ ಉಪಯೋಜನ ತಿಷ್ಠತಿ ತಥಾ ಕರೋತಿ || ಪೃಥಿವೀ ರಬ್ರವ್ಯ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಿರುವ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಲೆಯೇ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಪಾರ್ಥಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಧರಿಸಿರುವನು. ಅಥವಾ ಸತ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಒಂದೇ (ಸ್ವಾನವಕ್ಷಿ) ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಧರಿಸಿರುವನು. ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು—“ದೇವಾನಾ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸುವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಪರಾಚೋದತಿಪಾದಾದಿವಿಭಯುಃ | ತಂ ಭಂದೋಭಿರದ್ಯಂಹದ್ಯತ್ಯೈ” (ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೪-೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಾಣರು ಪಶ್ಯಃ ಪ್ರಿಯಾ ನಿವಾ? ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಕೃಣಗಳೂ ಉದಕವೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಸುಡಬೇಡ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನುಡಿಸಿರುವರು.

ಪ್ಸಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ) ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ, ಪಶುಪದ್ಧರಣನಿಗಿರುವ ನನ್ನಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರ

ವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಅಪ್ಪದವಾಗಿದುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇದರಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಶುವದ್ಯಶಾ, ಪಶ್ಚಿಮ ದೃಶ್ಯದಿಂದ ರೂಪಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ ||

ದಧಾರ-ಫ್ಲೂಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪ. **ನಿಸಾತ್ಯೇರ್ಯದಿ-**ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ರತೀರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಾಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೆತ್ತಂಭ-ಪ್ಲೂಞಿ ಗಾತ್ರನಿಘಾಂತೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನಮಾಗಮ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಿಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಓಂದಿನಂತೆ ಲಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರವು ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂತ್ರೇಛಿ-ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವೇಛಿಯಾದಲ್ಲಿ ಭಿಸ್ಸಿಗೆ ವಸಾದೇಶ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಏತ್ತ.

ಪ್ರಿಯಾ-ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ತಿನೆ ಲೋಪ.

ಪಶ್ಚಿ-ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ. ಪಶು-ಇತ್ಯಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ವೇಚ್ಛಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಸಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತವಾದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಸಾದೇಶಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋನೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹಾ-ಗುಹಾ+ಇಸಿ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನವಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಹವ್-ಗುಹಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಿ ಪೂರ್ವಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಃ-ಇತ್ಯಂ ಗತ್ ಧಾತು. ಲೋದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್, ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತೇಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಇಕೋ ಗಾ ಲುಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಣಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಗಾಃ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರಃಪದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೀಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಶಿಜ್ಜ ಶಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಪ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣ ಏಜ್ ಪ್ರಸ್ತಾತ್ ಸಂಬುದ್ಧೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ಲ-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಯ ಈಂ ಚಿಕೇತ ಗುಹಾ ಭವಂತಮಾ ಯಃ ಸಸಾದ ಧಾರಾ-
ವೃತಸ್ಯ |

ವಿ ಯೇ ಚ್ಯತನ್ತ್ಯತಾ ಸಪಂತ ಆದಿದ್ವಿಸೂನಿ ಪ್ರ ವನಾ-
ಚಾಸ್ತ್ರೈಃ || ೬ || ೮ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಯಃ | ಈಂ | ಚಿಕೇತ | ಗುಹಾ | ಭವಂತಂ | ಆ | ಯಃ | ಸಸಾದ | ಧಾರಾಂ |
ವೃತಸ್ಯ |

ವಿ | ಯೇ | ಚ್ಯತಂತಿ | ಯತಾ | ಸಪಂತಃ | ಆತ್ | ಇತ್ | ವನಾನಿ | ಪ್ರ |
ವನಾಚಿ | ಅಸ್ತ್ರೈಃ || ೬ || ೮ ||

? ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಈಮೇನಂ ಗುಹಾ ಭವಂತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸಂತಮಗ್ನಿಂ ಚಿಕೇತ ಜಾನಾತಿ |
ಯಶ್ಚ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಾ ಧಾರಾಂ ಧಾರಾಯಿತಾರಮೇನಮಗ್ನಿನಾ ಸಸಾದ ಅಸೀದತಿ |
ಉಪಾಸ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೇ ಚ ಋತಾ ಋತಾನಿ ಸತ್ಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾನ್ವಾ ಸಪಂತಃ ಸಮವಯಂತಃ
ಸ್ವಶಂತೋ ನಾ ಪುರುಷಾ ಏತಮಗ್ನಿಂ ವಿ ಚೈತಂತಿ ಅಗ್ನಿಮುದ್ವಿಶ್ಯ ಸ್ತುತಿಗ್ರಭ್ವಂತಿ |
ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆದಿತ್ ಸ್ತುತೃನಂತರಮೇವಾಸ್ಮೈ ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಸ್ತೋತ್ರೈಜನಾಯ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ
ಪ್ರ ವನಾಚಿ | ಪ್ರಕಥಯತಿ || ಚಿಕೇತ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಟಿ ಣಲಿ ಲಿತ್ಪ್ರರಃ | ಚೈತಂತಿ | ಚೈತೀ
ಹಿಂಸಾಗ್ರಂಥನಯೋಃ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಏಕರಣಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ವನಾಚಿ | ಲಿಟಿ ಋವೋ ವಚಿಃ | ಲಿಟ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೭ | ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೇತಿ ಪರಪೂರ್ವತ್ವಸ್ಯ ನಾ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೯ | ಇತಿ
ಏಕಲ್ಪನಾದ್ಯಣಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವನು | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಗುಹಾ ಭವಂತಂ—ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವವ
ನನ್ನಾಗಿ | ಚಿಕೇತ—ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ | ಯಃ (ಚಿ)—ಯಾವನು | ಋತಸ್ಯ—ಸತ್ಯವು | ಧಾರಾಂ—
ಅಶ್ರಯನನ್ನಾಗಿ | ಆ ಸಸಾದ—ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಯೇ (ಚಿ)—ಯಾರು | ಋತಾ—
ಸತ್ಯವನ್ನು (ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು) | ಸಂಪಂತಃ—ಅಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿ (ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿ) | ವಿ ಚೈತಂತಿ—
(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ) ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾರೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವ್ಯಂದಕ್ಕೆ | ಆದಿತ್—ಸ್ತುತಿಸಿದ
ಮೇಲೆಯೇ | ವಸೂನಿ—ಧನವನ್ನು | ಪ್ರ ವನಾಚಿ—ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಗುಹೆಯಾಗಿರುವವನು, ಸತ್ಯಕ್ಕೆ, ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅಶ್ರಯನು ಎಂದು ತಿಳಿದು, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು
ಅಚರಿಸಿದವರಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ, ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಮತ್ತೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He who knows Agni hidden in the cave; he who approaches him
who is the maintainer of sacrifice, those who, after performing a sacrifice,
praise him, to them he, forsooth, promises affluence.

|| నితఃపనిశంసంఘట ||

ఋతస్య ధారాం—యజ్ఞస్య సత్యేస్య వా ధారయితారం | ధారా ఎంబు శబ్దపు యజ్ఞవన్న అథవా సత్యవన్న ధరింపవనను ఎందు అర్థపుల్లదన్న ఎందు సాయఃణరు హేళరువరు. స్వందస్మావిగళు ధారా శబ్దల్లీ స్తుతిరూపవాద వాక్కు ఎందు, ఋతస్య ఎంబు పదల్లీ పరిశోక్షవల్లీరువనన ఎందు అర్థవన్న హేళరువరు.

సాయఃణరు—ఋతా—సత్యాని యజ్ఞాన్ వా సవంతః—సమవయంతః స్వృతంతేనా వా | ఆదిత్ స్తుత్యునంతరమేదన ఎంబువాగి ఋతా సవంతః, ఆదిత్ ఎంబు పదగళు అర్థవన్న మూదిరువరు. స్వందస్మావి గళు సవంతః ఆదిత్ ఎంబు పదగళు వాదపూరణార్థగళంగిరువవు ఎందు. వసూని ప్రవనాతీ ఎంబు పదల్లీ యుష్కట్టం వినాని ధనాని ఇత్యేవం ప్రకషేణణ బ్రువితి అగ్ని యు తన్నన్న సేవెసువనంగి తానాగి టందు ఈ ధనవు నిమగ్నాగి సిద్ధవాగిరువుదు ఎందు బలాత్కరిసి హేళరువనన ఎందు అర్థవన్న మూదిరువరు.

|| వ్యాకరణప్రక్రమా ||

ఛకేత—రీత జ్ఞానే ధాతు. లిటా ప్రథమపురుష వికవచనదల్లి వేరస్మీవేదానాం—సూక్ర దించ ఇలాదీత. ధాతువిగి లిగ్నీమిత్తవాగి ద్విత్వ. అభ్యాసక్లీ జలాదితీత. కుయోలీత్వః ఎంబుద రించ ఛుత్వదించ కళారాదీత ప్రత్యయనిమిత్తవాగి ధాతువిన లభానపధిగి గుణ. ఛకేత ఎంబు రూప వాగిత్వదీ. ఇలా లిత్వాదుదండం లితి ఎంబువరింద ప్రత్యయద పూర్వపు లుదాత్తవాగుత్వదీ. యః ఎంబు ఓందీ ఇరువుదరింద యేద్యత్వాన్నిత్యం ఎంబుదరింద నిఘాతప్రతిసేధ బరుత్వదీ.

గుదా—పశువీః వికవచనపరదల్లిరువాగి సుషాం సులుక్—సూక్రదించ ఆదక్లీ **కారాదీత బరుత్వదీ.

సనాద—వదాల్ప వికరణగక్యవసాదనేశు ధాతు. లిటా ప్రథమపురుష వికవచనదల్లి సనాద ఎంబు రూపవాగుత్వదీ. ఇల్లియు యః ఎంబు ఓందీ సంబంధిరువుదరింద నిఘాతస్వర ప్రతిస్విచ్చ వాగి లితి ఎంబువరింద ప్రత్యయపూర్వపు లుదాత్తవాగుత్వదీ.

జ్యోతంతి—జ్యోతిః ఓంసాగ్రంఘనయోః ధాతు. తదాది బహువచనదల్లి ఝోలంతః ఎంబుదరింద అంకాదీత. తుదాదిభ్యః ఈ ఎంబుదరింద త వికరణ. సావధాతుకమపిత్ సూక్రదించ ఆదు షోత్వాదుదరింద ధాతువిన లభానపధిగి గుణ బరువుదిల్ల ఆదుపవీతదపరదల్లి లసావధాతుక (అంతి)వు బంబుదరింద తాస్యనూదాత్తేత్—సూక్రదించ అనుదాత్తవాగుత్వదీ. ఆగ వికరణస్వర లుళయూత్వదీ. యః ఎంబు ఓందిరువుదరింద నిఘాతస్వరపు ప్రతిస్థితవాగుత్వదీ.

ವನಾಚಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಗೆ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಾಚಿ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಲಿಟ್ಟೆ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲದಿತೇಷ. ಲಿಟ್ಟ್ಯಧ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ವಚ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉ+ಅ+ವಚ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ವನಾಚಿ ಎನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಛೇದನವು ಬರುತ್ತದೆ. || ೬-೭ ||

|| ಸಹಿತಾಸಾಃ ||

ವಿ ಯೋ ವೀರುತ್ಸು ರೋಧನ್ಮಹಿತ್ವೋತ ಪ್ರಜಾ ಉತ
ಪ್ರಸೂಷ್ವಂತಃ |

ಚಿತ್ತಿರಪಾಂ ದಮೇ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸದ್ಮೈವ ಧೀರಾಃ ಸಮಾಯ
ಚಕ್ರುಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ವಿ | ಯಃ | ವೀರುತ್ | ಸು | ರೋಧನ್ | ಮಹಿ | ತ್ವಾ | ಉತ | ಪ್ರ | ಜಾಃ |

ಉತ | ಪ್ರ | ಸೂಷ್ವ | ಅಂತರಿತಿ |

ಚಿತ್ತಿಃ | ಅಪಾಂ | ದಮೇ | ವಿಶ್ವ | ಆಯುಃ | ಸದ್ಮೈ | ಇವ | ಧೀರಾಃ | ಸಂ | -
ಮಾಯ | ಚಕ್ರುಃ || ೯ || ೧೦ ||

॥ శాయణభాష్యం ॥

యోగ్యస్మిన్ విధేయత్వేనోపశాంతిం ముహుర్తాన్ని యోగి ముహుర్తాన్ని సంతి తాని వి రోధః
విరుద్ధాది విశేషణావ్యక్త్యోపశాంతిం నావశేషయతి | అతాపి జే ప్రజాః ప్రకర్షణోత్పన్నాః
పుష్కలరాదిలక్షణాః ప్రసూయోత్పన్నాదయిత్రీయేషు మాతృస్యానియోగ్యోపశాంతిం కర్మధ్యే విరు
ద్ధాత్వేన | ద్వితియే లుతకల్పః శాదశ్చరణః | కథా జీత్తిశ్చేతయతా జ్ఞాపయతాసాం
దమే బలానాం మధ్యభూతే గృహే విత్తాయాః సర్వాన్యో యోగ్యస్మిన్ వర్తత ఇతి శేషః |
తస్మిన్ ధిరా మేధావినః సంమాయ సంమాననం పుజనం కృత్వా | స్తుతిభిః స్తుత్యేత్యేభ్యః |
జీత్తిః | కర్మాణి శంకంతి | తత్రే ద్యష్టాంతః | సద్వేన | యథా సదనం గృహం కర్మమతః
సంపూజ్య పశ్చాత్తత్రే కర్మాణ్యోజరంతి తద్వత్ ॥ విరుద్ధే | విశ్రాంత్యాద్యోగ్యతేః క్షిప్ |
న్యోక్త్యాదిషు విరుద్ధా | శా. ౬-౩-౩౩ | ఇతి పఠితత్వాదుపసర్గస్య దీర్ఘాధ్యక్షాంతా-
దేశః | అక్షం జే | విరుద్ధే ఓషధయోగ్య భవంతి | సి. ౬-౩ | రోధః | రుద్ధి ఆవరణే |
అలక్ష్మీదాగమః | ఇత్యే లోకే ఇతికారలోకే | సంమాయ | మాజ్ మానే అప్యే జే |
సమాశ్లేషణాద్వేన కేర్ష్యే ల్యప్ | ౬-౩-౩౬ | న ల్యపి | శా. ౬-౩-౪౬ | ఇతికే
ప్రతిశేషః ॥

॥ ప్రతిపాదనం ॥

యో—యావ అగ్నియః | విరుద్ధే—ఓషధిగళి | ముహుర్తాన్ని—(ఇరువ) చ. ముహుర్తాన్ని
వి రోధః—విశేషణా ముహుర్తవంతే మాడుత్పన్నే | అత - మత్తు | ప్రజా—పుష్కలరాది
గళన్న | ప్రసూయ—మాతృస్యానియోగ్య ఓషధిగళి | అంతః—మధ్యదలి | (వి రోధః—ఇరు
వంతే మాడుత్పన్నే) | జీత్తి—జ్ఞానదాయకనీ | అసాం దమే—అదకమధ్యదల్లివ గృహదల్లి |
విత్తాయాః—సర్వపు అన్నవాగి అల్ప అగ్నియః ఇదానయోగ | (తస్మిన్—ఆ అగ్నియన్న) |
సద్వేన—మనోయన్న దేగో (హాగి) | సంమాయ—పుజనః | జీత్తి—(కర్మాదిగళన్న)
వగుతూరే.

॥ భాష్యం ॥

అగ్నియః ఓషధి వనప్రతిగళి ఇరువ ముహుర్తాన్ని కారణభూతనం. మత్తు అప్రాగ్ని ప్రజా
స్యానియో ఫలపుష్కాదిగళి కారణనం, ఎల్లంగో జ్ఞానదాయకనం, జలమధ్యదల్లి వాసమాడువనం.
మోదలు వాసగృహవన్న పుజనం అనంతర ఇతర పుష్కాదిగళన్న మాడువంతి. మోదలు అగ్నియన్న
స్తుతివాక్యగళం ద స్తుతి, అనంతర యజ్ఞాదిగళన్న వగుతూరే.

English Translation.

The wise (first) adoring Agni, as they do a dwelling, perform sacrifices—(Agni) who implants their (peculiar) virtues in herbs, and places flowers and fruits in mother-like herbs, and who is the giver of knowledge and substance.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಚಿತ್ತಿಃ-ಆಪಾಂ ದಮೇ- ಚೇತಯಿತಾಃ ಜ್ಞಾನಯಿತಾಃ ಅಗ್ನಿಃ ಜಲಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಭೂತೇ ಗೃಹೇ | ಚಿತ್ತಿ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಚಿತ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದನು. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಗಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಂಬ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ತುಂದವ್ಯಾಮಿಗಳು- ಸಃ ಚಿತ್ತಿಃ-ಜ್ಞಾತಾ ಆಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಅಥವಾ ಅಪಃ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-ನಾಮ | ಚಿತ್ತಿಃ ಎಂಬುವುದು ಜ್ಞಾನನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಉದಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವನು. ಅಥವಾ ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮೂರುಲೋಕಗಳೂ ಪರಾಮೃತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ದಮಶ್ಚುಧ ಅರ್ಥವು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಮೂರುಲೋಕಗಳ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃತ್ವೇನ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡುವನು ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಸಂಮಾನಯ-ಸಮಾನನಂ ಪೂಜಾಂ ಕೃತ್ವಾ, ಸದ್ವೇನ-ಮೊದಲು ಮನೆಯನ್ನು ಆಲಂಕರಿಸಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದವರು. ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

॥ ನ್ಯಾಳರಣಪ್ರತಿಯಾ ॥

ವೀರೂತ್ಯು-ರೂಪ ಬೀಜವನ್ನೆನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ, ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಿಪಾಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೈಂಕ್ಯಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೀರೂಧ್ ಎಂದು ಸಾಶನಗಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ, ಧಾತುವಿನ ಹರಾರಕ್ಕೆ ಧರಾರಾ-ದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ವೀರೂಧ್ ಎಂದು ಧಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಜಪ್ತದಿಂದ ದಕಾರಾದೇಶವೂ ಖಿರಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವದಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರವ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ವೀರೂಧ್ ಹಿಸಯೋ ಛವಂತಿ (ಐ. ೬-೨) ವನೋಪಧಿಗಳಿಗೆ ವೀರೂತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರು.

ರೋಧತ್—ರೂಢಿ ಆವರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೊಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೀಲೋಪಾಹಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ರೋಧತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಕೈಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಜೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶನಾಗಿ ಬಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಒಪವಚನದ ತಿಗೆ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಚಿತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಕೈಂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂ—ಅಪ್ ಶಬ್ದವನ್ನಪ್ಪಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಯಿ—ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಮಾಯಿ—ಮಾಹ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾದಾಗ, ಸಮಾಸೇಽ-ನರ್ಷ್ ಪೂರ್ವೇ ಕೈತ್ಯೋಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ್ಷ್ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕ್ತ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಪ್ ಅವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಬಂಧವಾದ ಕಕಾರವು ಸ್ವಾನಿವಧ್ಯಾನದಿಂದ ಲ್ಯಪ್ಪಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಸಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಲ್ಯಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಜೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ಯನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರು—ದುಕ್ರೂಞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಪವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜು ತಿಜ್ಜು ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಕೃತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರವತ್ತೇಳನೇ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಶ್ರೀಣನ್ನಿತಿ ದ್ವೈಪದಂ ವಿಕಚ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತತ್ರಾಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚಚ್ಚಂ |
ಯಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವವತ್ || ವಿನಿಯೋಗಸ್ತು ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಶ್ರೀಣನ್ನಿತಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳು ಇರುವುವು. ಮುಖದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೮

|| ಓಂ ||

|| ವಂದಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಖ—ಪಾರಾಶರಾ-ಪಾಶ್ವತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಶ್ರೀಣನ್ನಿಪ್ ಸ್ತಾಧ್ವಿವಂ ಭುರಣ್ಯಃ ಸ್ತಾತುಶ್ಚರಥಮುಕ್ತಾ-
ನ್ಯೂಶ್ಯಣೋತ್ |

ಪರಿ ಯದೇಷ್ವಾಮೇಕೋ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಭುವದ್ಧೇವೋ ದೇವಾಸಾಂ
ಮಹಿತ್ವಾ || ೧ || ೨ ||

1 ಸವನಾರ್ಥ ||

ಶ್ರೀಣನ್ | ಉಪ | ಸ್ವಾತ್ | ದಿವಂ | ಭುರಣ್ಯುಃ | ಸ್ವಾತುಃ | ಚರಥಂ |
ಅಕ್ರೂನ್ | ವಿ | ಊರ್ಣೋತ್ |

ಪರಿ | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಏಕಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ | ಭುವತ್ | ದೇವಃ | ದೇವಾನಾಂ |
ಮಹಿಂ ತ್ವಾ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭುರಣ್ಯುರ್ಹವಿಷಾಂ ಭರ್ತಾ ಧಾರಯಿತಾ ಪಯಃಪ್ರಭೃತಿನಾ ಶ್ರಯಣದ್ರವ್ಯೇಣ ಸೋಮಮಿವ
ತೈರ್ಹವಿಭಿಃ ಶ್ರೀಣನ್ ಮಿಶ್ರಯನ್ನಿವಮುಪ ಸ್ವಾತ್ ಉಪತಿಷ್ಠತಿ | ಸ್ವಾಪ್ನೋತಿಶ್ಚೈರ್ಭಿಃ | ಸ್ವಾತುಃ
ಸ್ವಾವರಂ ಚರಥಂ ಜಂಗಮಂ ತದುಭಯಾತ್ಮಕಂ ಜಗದಕ್ರೂನ್ ಸರ್ವಾ ರಾಶೀಶ್ಚ ವ್ಯೂರ್ಣೋತ್ |
ಸ್ವತೇಜಸಾ ವಿಶೇಷೇಣಾಚ್ಛಾದಯತಿ | ಹವಿರ್ಹವನಂ ಕುರ್ವನ್ಸರ್ವಮಪಿ ಜಗತ್ಸ್ವಭಾಸಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ
ಸ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನ ಏಕ ಏನಾಯಮಗ್ನಿರೇಷಾಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ವಾವರಾದೀನಾಂ ಮಹಿತ್ವಾ
ಮಹತ್ತ್ವಾನಿ ಮಾಹಾತ್ವಾನಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತರಿ ಭುವತ್ ಪರಿಭವತಿ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ |
ಪರಿಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಏಷಾಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಾವರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ವರ್ತಮಾನೋಽಯಂ ದೇವೋಽಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಮಹತ್ತ್ವಾನಿ ಯದ್ಯದಾ ಪರಿ ಭುವತ್ ಪರಿತೋ
ವ್ಯಾಪ್ಯೋತಿ | ತದಾನೇಮಿತಿ ಪೂರ್ವಕ್ತಾನ್ವಯಃ || ಊರ್ಣೋತ್ ಊರ್ಣುಃ ಆಚ್ಛಾದನೇ |
ಊರ್ಣೋತೇರ್ವಿಭಾಷಾ | ಸಾ. ೭-೨-೬ | ಇತಿ ವೃದ್ಧೀರ್ವಿಕಲ್ಪಃ ||

2 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವೇಷಾಂ—(ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗವ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲ) | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶ
ಮಾನನಾದ | ಏಕಃ—ಒಬ್ಬನೇ | ಏಷಾಂ—(ಚರವರಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ) ದೇವತೆಗಳ | ಮಹಿತ್ವಾ—
ಮಹಾತ್ಮಿಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಪರಿಭುವತ್—ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಯೇ | (ತತ್—
ಆದಕಾರಣ) | ಭುರಣ್ಯುಃ—ಪವಿರ್ಹವನ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು | ಶ್ರೀಣನ್—(ಹವಿಷ್ವನ್ನು) ಇತರ ವಿದಾರ್ಥ
ಗೊಡನೆ) ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ | ದಿವಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು | ಉಪ ಸ್ವಾತ್—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಸ್ವಾತುಃ—
ಸ್ವಾವರವಾದ (ಮತ್ತು) | ಚರಥಂ—ಚರವಾದ (ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ) | ಅಕ್ರೂನ್—ಎಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ |
ವ್ಯೂರ್ಣೋತ್— ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಆವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಇಂದ್ರಾದಿವೇದತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳ ಅಥವಾ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚದ ಮಹಾತ್ಮೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು:ಹೋಗುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ

English Translation.

The bearer (of the oblations, Agni), mixing them (with other ingredients), ascends to heaven, and clothes all things, moveable and immoveable, and the nights themselves (with light), radiant amongst the Gods, and in himself alone comprehending the virtues of all these. (substances).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭೂರಣ್ಯುಃ—ಹವಿಷಾಂ ಭರ್ತಾ ಧಾರಯಿತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೇವಿಸಿಕೊಂಡು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಭೂರಣ್ಯುಃ—ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಗಾಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಕ್ಕು ಶ್ರೀರ್ಷಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದಾವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದಾಹರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ತೃಣೌಷಧಿವಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಸುಡಲಿ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅಕ್ರೂರ್ ಸರ್ವಾ ರಾತ್ರೀಶ್ಚ ವ್ಯೂಣೋರ್ತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ದಾನಾದಿಗುಣವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕರವನು ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಪರಿಭವತ್ ಪರಿಭವತಿ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಪರಿಪೂರ್ವಃ ಭವತಿ ಪರಿಗೃಹಾರ್ಥಃ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ತಮೋರೂಪಾಸ್ತತೀಃ ಸ್ಥೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾಃ ಕರೋತಿ | ಸ್ವಾವರಂ ಜಂಗಮಂ ಚಿ ರಾತ್ರಿಮು ಪ್ರಕಾಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಾಃ !

ಶ್ರೀಣಂ—ಶ್ರೀಣಂ ವಾಕ್ಯೇ ಧಾತು. ಉಭಯಪದಿ ಕ್ರಾೃದಿ ಲಡರ್ಥವಲ್ಲಿ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಟ್ ಉಪ್ಪಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಶ್ರೀಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ. ಶ್ರೀಣಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತ್—ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಇತೆಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತಿಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಗಾತಿಸ್ವಾಘುಪಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಊರ್ನೋತ್—ಊರ್ನುತ್ ಆಚ್ಚಾದನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ನಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಓಂದಿನಂತೆ ಆದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಮೇಲೆ ಉತೋವೃದ್ಧಿ- ಲುಕ್ ಕಿ ಹಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಊರ್ನೋತೇರ್ಪಿಛಾಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೦) ಹಲಾದಿಯಾದ ಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರವಾದಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ **ಗುರ್ನೋತ್ಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಮಿತ್ಯ ವರವಾಗ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಊರ್ನೋತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ತಿಜಂತದ ಪರವೃತ್ತಿವುಧರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧುವತ್—(೧-೫-೬೭-೧, ೨) ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

! ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾಃ !

ಆದಿತ್ಯೇ ವಿಶ್ವೇ ಕ್ರತುಂ ಜುಷಂತ ಶುಷ್ಕಾಧ್ಯದ್ವೇವ ಜೀವಂತೀ
ಜನಿಷ್ಠಾಃ |

ಭಜಂತ ವಿಶ್ವೇ ದೇವತ್ವಂ ನಾಮ ಋತಂ ಸಸಂತೋ ಅಮೃತ-
ಮೇವೈಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಗಾಥೆ ||

ಆತ್ | ಇತ್ | ತೇ | ವಿಶ್ವೇ | ಕ್ರತುಂ | ಜುಷಂತ | ಶುಷ್ಕಾತ್ | ಯತ್ | ದೇವ |
ಜೀವಃ | ಜನಿಷ್ಠಾಃ |

ಭಜಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ದೇವತ್ವಂ | ನಾಮ | ಋತಂ | ಸಸಂತಃ | ಅಮೃತಂ |
ಏವೈಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತೇ ಜೀವೋ ಜೀವನ್ಮಜ್ಜಲನ್ ಶುಷ್ಕಾನ್ನೀರಸಾದರಣಿರೂಪಾತ್ಪ್ರಾ-
ಷ್ಠಾದ್ಯದ್ಯದಾ ಜನಿಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಸಿ ಮಥನೇನೋತ್ಪದ್ಯಸೇ ಆದಿತ್ ಅನಂತರಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ
ಯಜಮಾನಾಸ್ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಕ್ರತುಂ ಕರ್ಮ ಜುಷಂತ | ಸೇವಂತೇ | ಅನುತಿಷ್ಠಂತಿ | ತಥಾನುಷ್ಠಾಯ ಚ
ವಿಶ್ವೇ ತೇ ಸರ್ವೇ ನಾಮ ನಾಮಕಮೃತಮವಿತೆಥಂ ದೇವತ್ವಂ ದೇವತಾತ್ವಂ ಭಜಂತ | ಭಜಂತೇ |
ಪ್ರಾಪ್ತುಂತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಅಮೃತಮಮರಣಂ ತ್ವಾಮೇವೈಸ್ತಾಂ ಗಂತ್ಯೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಸಸಂತಃ ಸಮವಯಂತಃ | ಪ್ರಾಪ್ತುಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಜುಷಂತೇತ್ಯಾದೀನಿ ತ್ರೀಣ್ಯಾಪ್ಯಾಶಾನಿ ಚ್ಛಂದಸಿ
ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥಾನಿ ಏವೈಃ | ಯಂತಿ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯೇ-
ವಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ | ಇತ್ ಶೀರ್ಷಭ್ಯಾಂ ವನ್ | ಉ. ೧-೧೫೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಜೀವಃ-ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ | ಶುಷ್ಕಾತ್-ಒಣಗಿದ |
ಕಾಷ್ಠಾತ್-ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ (ಅರಣಿಯಿಂದ) | ಯತ್-ಯಾನಾಗ | ಜನಿಷ್ಠಾಃ-(ಮಥನದಿಂದ) ಉದ್ಯುತ
ನಾದಿಯೇ | ಆದಿತ್-ಅನಂತರವೇ | ವಿಶ್ವೇ-ಎಲ್ಲರೂ (ಯಜಮಾನರೂ) | ತೇ-ನನ್ನ | ಕ್ರತುಂ-
ಕರ್ಮವನ್ನು | ಜುಷಂತ-ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಯಜ್ಜನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) | ಅಮೃತಂ-ಅಮರನಾದ

(ನಿನ್ನನ್ನು) | ಏವ್ಯೇ—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) | ಸಪಂತೇ—ಸೇರುವವರಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಪೂಜಿಸುವವರಾಗಿ) | ವಿಶ್ವೇ—(ಅವರು) ಎಲ್ಲರೂ | ನಾಮು—ಏಕವಾಗಿಯೂ | ಯತೇಂ—ಆವಿಷ್ಕರಿಸುವ | ದೇವತೆಂ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು | ಭಜಂತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅರಣ್ಯಮಥನದಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಾತ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಮಾಡುವ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ಏಕವಾಗಿಯೂ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

O divine Agni, when you are born living from the dry wood, (by attrition), then all (your worshippers) perform the sacred ceremony, and obtain verily true divinity by lauding you, who are immortal, with hymns that reach you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜೀವೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ಜೀವನ್ | ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವವನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇರುವನು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಆಚೀತನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವಾಜಿಸಿದವರಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ತೇ—ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಜ್ವಲಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೇ ಮಯೋವೇಕವಚನಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಬಾಕ್ತವಾದ ತೇ ಎಂಬ ಅದೇಶಬಂಧವಿದೆ.

ಜುಷಂತೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತುಃ ಇವಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥವಲ್ಲ ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲಬ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಣಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿವಂತದ ಪರದ್ವರವು ದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಯಾತ್—ಶುಷ ಧಾತುವಿಗೆ. ನಿಷಾತಕಾರ ಪರದ್ವರವಾಗ ಶುಷಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಕರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಿಷ್ಯಾಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರವು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಫಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಸಿಚಾದೇಶ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶವೈಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವತ್ಪ್ರ. ಪ್ಪುತ್ಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾರಕ್ಕೆ ಠಕಾರಾವೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವಂತೆ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂವಸಿಕವಾದ ಲಪ್. ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಪದೇಶವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಪಾರ್ವಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ವ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವ್ಯೇ—ಯಂತಿ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಚಂತಿ ಇತಿ ಏವಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ. ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇನ್ ಶೀಘ್ರಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇನ್ಶೀಘ್ರಾದಿನಿರ್ವಕ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವೇಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವಿವ್ಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ || ೨-೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಶಃ ||

ಯತಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾ ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿರ್ವಿಶ್ವಾಯುರ್ವಿಶ್ವೇ ಅಪಾಂಸಿ
ಚಕ್ರುಃ |

ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾಶಾದ್ಯೋ ನಾ ತೇ ಶಿಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಸ್ಮೈ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ವಯಿಂ
ದಯಸ್ವ || ೫ || ೬ ||

|| ಸದಸಃ ||

ಯತಸ್ಯ ಪ್ರೇಷಾಃ | ಯತಸ್ಯ | ಧೀತಿಃ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವೇ | ಅಪಾಂಸಿ |
ಚಕ್ರುಃ |

ಯಃ | ತುಭ್ಯಂ | ದಾಶಾತ್ | ಯಃ | ನಾ | ತೇ | ಶಿಕ್ಷಾತ್ | ತಸ್ಮೈ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ |
ರಯಿಂ | ದಯಸ್ವ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಋತಸ್ಯ ಗತಸ್ಯ ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಗ್ನೇ ಪ್ರೇಷಾಃ ಪ್ರವೇಶೇತ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಧೀತಿಃ | ಧೀಯಂತೇ ಸೋಮಃ ಪೀಯತೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಧೀತಿರ್ಯಾಗಃ | ಸೋಽಪಿ ಋತಸ್ಯ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇರೀವ ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಅತಃ ಸೋಽಗ್ನಿವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥಾವಿಧೋ ಭವತಿ | ಅಪಿ ಚಾಸ್ಮೈ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಯಜಮಾನಾ ಅಸಾಂಸಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಕ್ರೂಃ | ಕುರ್ವಂತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತುಭ್ಯಂ ಯೋ ದಾಶಾನ್ ಚರಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ದದಾತಿ | ಯೋ ವಾನ್ಸೋಽಪಿ ಯೋ ಯಜಮಾನಸ್ತೇ ಶಿಕ್ಷಾತ್ ತ್ವದೀಯಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಮಿತಿಚ್ಛತಿ | ಉಭಯವಿಧಾಯ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ತತ್ತ್ವತಮನುಷ್ಠಾನಂ ಜಾನಂಸ್ತುಂ ರಯಿಂ ದಯಿಸ್ತು | ಧನಂ ದೇಹಿ || ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ಲೇಹ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಶಿಕ್ಷಾತ್ | ಶಕ್ಲ್ವ ಶಕ್ತಾ | ಇಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಸನ್ | ಸನಿ ಮೀಮಾಘುರಭಲಭಶಕೇತ್ಯಕಾರಸ್ಯೇಸಾದೇಶಃ | ಸಾ. ೭-೪-೫೪ | ಅತ್ರಲೋಪೋಽಧ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಭ್ಯಾಸ-ಲೋಪಃ | ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಹ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ದಯಿಸ್ತು | ದಯ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಋತಸ್ಯ—(ಯಾಗ ಸ್ವಭವನ್ನು) ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ) | ಪ್ರೇಷಾಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು (ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ) | ಧೀತಿಃ—(ಸೋಮವಾನವಿಹಿತವಾದ) ಯಾಗವು | ಋತಸ್ಯ—ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿಯೇ ಮಾಡುವುದು) | (ಅತಃ—ಅದುವಂದಲೇ) | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಸಮಸ್ತ ಪೂ ಅಶಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲರೂ (ಯಜಮಾನರು) | ಅಸಾಂಸಿ—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರೂಃ—ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ತುಭ್ಯಂ—(ಅಗ್ನಿಯೇ) ನಿನಗೆ | ಯಃ—ಯಾವನು | ದಾಶಾತ್—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಯೋ ವಾ—ಬೇರೆ ಯಾವನು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶಿಕ್ಷಾತ್—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ತತ್ತ್ವತಮಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ನೀನು | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ದಯಿಸ್ತು—ಕೊಡು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ನಿನನ್ನು ಉಪ್ಪೇಶಿಸಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಯಜ್ಞಗಳೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುವು. ಆದರಿಂದಲೇ ನಿನಗೆ ವಿಶ್ವಾಯುಃ (ಸಮಸ್ತಪೂ ಅಶಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು) ಎಂದೆ ಹೆಸರು. ನಿನಗೀತ್ಯರವೇ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವುದು. ನಿನಗೆ ಚಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರಿಗೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರಿಗೂ ಕೂಡ ನೀನು ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation.

Laudatory hymns are addressed to him when he comes (to the sacrifice); oblations are offered when he comes; he is the source of sustenance unto all; all (worshippers) perform all rites (for him). Do you, Agni, knowing (the thoughts of the worshipper), grant riches to him who presents to you oblations, or who wishes (to be able to present them).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರೌಷಃ—ಪ್ರಕರ್ಷಣೇಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ತುತಯಃ | ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಸಂಗಡ ಇರುವ ಉಪಧಾತು ನಿಗೆ ಅತಿಶಯತನವ ಇಷ್ಟೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಧೀತೀ—ಧೀಯತೇ ಸೋಮಾಃ ಪೀಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಧೀತೀ | ಯಾಗಃ | ಸೋಮವು ತಿರು ರವನು ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಯಾಗವು ಧೀತಿಯೆನಿಸಿರುವುದು. ಧೀಟ್ ಪಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತು:ವಿನ್ದಿಂ ಪುಸ್ತಕವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇಯ:ದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥದವಾಗಿ ಯಾಗ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಿಶಯವಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಅಯುರನ್ನಂ ಯಸ್ಯ | ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವಾಯವೆನಿಸಿರುವನು. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಜೀವಧಿ:ವ ಅಯುಶ್ಯುತವು ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪವಾದ ತತ್ಪ್ರಾಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ (ಐ. ೨-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಕಾರಣ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೂ, ದರ್ಶನೋಪನಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಚರಪುರೋಹಿತರಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುವವರಿಗೂ, ಈ ಪ್ರಚರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಪಾಂಸಿ, ಶಿಕ್ಷಾತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾಃ ||

ಚಿತ್ಯತಿ—ದು:ಶ್ಯತ್ಯಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಒರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಜಾತದಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ವೈಪದೇಷು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽದಾಶಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಓಡಾಗುವುದು. ದಾಶಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಃ ಎಂದು ಯಜ್ಞವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಪೇದ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಶ್ಯಾನ್—ಶರಾಬ್ಯ ಶರಾಬ್ಯ ಧಾತುಃ ಕಚ್ಚಾತೋರವಾಗ ಧಾತೋಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಯಾಂ ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ ಸನ್ನಂತದವೇಲಿ ಲೇಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾಚಿಗ್ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನಿ ಮೀಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉತ್ತರಮಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸಾದೇಶ. ಅತ್ರಲೋಪೋಽಧ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೭-೪-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾಪೇಶ ಬಂದಾಗ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶಿಸ್ ಶಃ ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸ್ಯೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋ-ರಂತೇ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಯೋಗಾದಿಯಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೇಕರಿಸಿ ಸನ್ನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. (ಕಕಾರಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕೃಕಾರ) ಶಿಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನ್ನಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋಽಧ್ಯಾಸೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗವು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಃ ಎಂಬುದು ಓಂದಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಸನ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿಚ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಸುತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗ್ ಕ್ವಸು ಅಪೇಶ. ಸನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಕುಯೋಶ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ದಿಂದ ಚಕಾರವೇಶ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾಗಾಗ ಅತ್ರಸಂತಸ್ಯಚ್ಚಾಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಕ್ವಸುವಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದಿಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗವು. ಹಲ್ಚಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವನ್ನಿನ ಅಕಾರ್ಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಯಸ್ವ—ದಯಃ ದಾನೇಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು, ಧಾತು. ಅನುವಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇ ಪದಿ. ಲೇಟಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ವ ಅಪೇಶ. ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫-೬ ||

[ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ ||

ಯೋತಾ ನಿಷತ್ತೋ ಮನೋರಪತ್ಯೇ ಸ ಚಿನ್ನಾಸ್ವಾಂ ಪತೀ
ರಯೀಣಾಂ |

ಇಚ್ಛಂತ ರೇತೋ ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ಸಂ ಜಾನತ ಸ್ವೈರ್ದಕ್ಷೈ-
ರಮೂರಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಸವದತಃ ||

ಹೋತಾ | ನಿ ೨ ಸತ್ತಃ | ಮನೋಃ | ಅಪತ್ಯೇ | ಸಃ | ಚಿತ್ | ನು | ಆಸಾಂ |

ಸತಿಃ | ರಯೋಣಾಂ |

ಇಚ್ಛಂತ | ರೇತಃ | ಮಿಥಃ | ತನೂಷು | ಸಂ | ಜಾನತ | ಸ್ವೈಃ | ದಕ್ಷೈಃ |

ಅಮೂರಾಃ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಂದರಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಮನೋರಸತ್ಯೇ ಯಜಮಾನಸ್ವರೂಪಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಹೋತಾ ದೇನಾನಾಮಹ್ಯಾತಾ ಸನ್ ನಿಷತ್ತೋ ನಿಷಣ್ಣಃ | ಮಾನವ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರಜಾಃ | ತೈ ಸಂ. ೫-೧-೫-೬ | ಇತಿ ಹಿ ಛಾಹ್ಯಾಣಂ | ಸ ಚಿನ್ನು ಸ ಏವ ತ್ವಮಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಯೋಣಾಂ ಗವಾದೀನಾಂ ಧನಾನಾಮಪಿ ಸತಿಃ ಸ್ವಾಮಿಾ | ಅತಸ್ತಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತನೂಷ್ವಾತ್ಮೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ಮಿಥಃ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಯಮೇಕೀಭೂತಂ ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಂ ರೇತೋ ನೀರ್ಯಮಿಚ್ಛಂತ | ಐಚ್ಛನ್ | ತ್ವದನುಗ್ರಹೇಣ ಪುತ್ರಮಲಭಂತೇತಿ ಯಾವತ್ | ಲಬ್ಧಪುತ್ರಾಕ್ಷ ತಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಮೂರಾ ಅಮೂಢಾಃ ಸತ್ಯಃ ಸ್ವೈಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈರ್ವಪ್ತೈಃ ಸಮರ್ಥೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ಸಂ ಜಾನತ | ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಛಂತಿ | ಚಿರಕಾಲಂ ಜೀವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದಕ್ಷಶಬ್ದಃ ಪ್ರಾಣಿನಾಚೀ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷೋಽಪಾನಃ ಕ್ರತುರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸ್ವೈರ್ವಪ್ತೈಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈಃ ಪ್ರಾಣೈರಮೂರಾಃ ಸಂಗತಾಸ್ತ್ವಯೈವ ಸರ್ವಂ ಜಾನಂತಿ || ಇಚ್ಛಂತ | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಜಾನತ | ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ಝಸ್ಯಾದಾದೇಶೇ ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅಮೂರಾಃ | ಮೂರಾ ಅಮೂರೇತ್ಯತ್ರಯಾಸ್ಯ ಏವಂ ವ್ಯಾಚಿಪ್ಯಾ | ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ವೋಽಮೂಢಸ್ತಮಸಿ | ನಿ. ೬-೮ | ಇತಿ | ಅತೋಽತ್ರಾಪ್ಯಮೂರಶಬ್ದೇನಾಮೂಢತ್ವಮುಚ್ಯತೇ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಧಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಃ | ಯದ್ವಾ | ಮುರ್ಛಾ ನೋಹಸಮುಚ್ಯಾಯಯೋಃ | ಅಸ್ಮತ್ಸಂಪದಾಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ರಾಲ್ಪೋಪ ಇತಿ ಭಲೋಪಃ | ರೋ ಮತ್ಯರ್ಥೀಯಃ | ನ ಮೂರಾ ಅಮೂರಾಃ | ಅಥನಾ | ಅಮ ಗತಾದಿಷು | ಅಸ್ಮಾದ್‌ನಾದಿಕ ಊರನ್ವತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೀ-ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು) | ಮನೋರಪಶ್ಯೇ-ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ಹೋತಾ-
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ | ನಿವತ್ತೇ-ಇರುವವನು | ಸ ಚಿನ್ನು-ಅದೇ ನೀನು | ಆಸಾಂ-
ಈ ಪ್ರಜೆಗಳ | ರಯೇಣಾಂ-ಧನಾದಿಗಳಿಗೆ | ಪತಿಃ-ಸ್ವಾಮಿಯು | ತನೂಷು-ಸ್ವಕೀಯ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ |
ಮಿಥೇ-ವಿಕೀರ್ಣತವಾದ (ಪುತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣತವಾಗುವ) | ರೇತಃ-ವೀರ್ಯವನ್ನು | ಇಚ್ಛಂತೆ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸು
ತ್ತಾರೆ | ಅಮೂರಾಃ-ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ | ಸ್ತೇಃ-ತಮ್ಮ | ದಕ್ಷೈಃ-ಸಮರ್ಥರಾದ (ಪುತ್ರರೊಡನೆ) |
ಸ ಜಾನಂತೆ-ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತ್ತಾರೆ) | (ಸ್ತೈರ್ದಕ್ಷೈಃ-ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ |
ಅಮೂರಾಃ-ಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಸಂ ಜಾನಂತಿ-ನಿನ್ನಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನೇ ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನು. ನೀನೇ ಅವರ ಧನಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು. ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಸಂತಾನಪ್ರದವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸಮರ್ಥರಾದ
ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿ (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

You have abided with the descendants of Manu as the invoker (of the gods); you are indeed the lord of their possessions; They have desired (of you) procreative vigour in their bodies, and associated with their own excellent offspring, they contemplate (all things) undisturbed.

|| ವಿವೇಚನಾಪದಗಳು ||

ಮನೋರಪಶ್ಯೇ-ಯಜಮಾನಸ್ವರೂಪಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯಾಂ | ತ.ಕಾ, ತೋಕಂ, ತನೂಷು,
ಎಂಬ ಹದಿನೈವು ಪುತ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨) ಆಪಕೃತವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮನೂಷು
ಅಪಕೃತವು ಮನುಷಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಾನವ್ಯೋ ಹಿ ಪ್ರಜಾಃ
(ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೫-೧-೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರೊಡನೆ ಇರುವುದು. ಇವನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಹವಿಭಾಗದ
ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಹೋತಾ
ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಸನ್ ಅಗ್ನೀ ನಿವತ್ತೇ ನಿವತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ರೇತಃ ಇಚ್ಛಂತೆ—ಅತ್ತೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಟಮೇಕೀಭೂತಂ ಪುತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಂ ವೀರ್ಯಮೈಚ್ಛನ್ | ಅಗ್ನಿ ದವನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನ
ನಾದಕಾರಣ ಯುಜ್ಜ ಮಾಡುವವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಪುತ್ರರ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು
ಹೊಂದುವ, ಉದಕರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೀರ್ಯವನ್ನು ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಮತ್ತು
ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ರೇತಃ ಶಬ್ದವು ನೂರು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ರೇತಸ್ಸಿಂದರೆ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ರೀಯತೇ ಸ್ತವತಿ ಇತಿ ರೇತಃ, ಯದ್ವಾ
ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಅಪಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರೇತಸ್ಪಾತ್ ರೇತ ಉಚ್ಯತೇ | ಈ ಉದಕವು ಸ್ತವಿಸುವ ಕಾರಣ
ರೇತಸ್ಸೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳು ದೇವತೆಗಳ ರೇತಸ್ಸಾಗಿರುವುದೆಂಬುದಾಗಿಯೂ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು—

ರಾಜಂತೀ ಅಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರೋದಸೀ ಅಸ್ಯೇ ರೇತಃ ಸಿಂಚಂತೆ ಯನ್ನನುರ್ಹಿತಂ |

(ಋ. ಸೂ. ೬-೨೦-೨)

ಸಪ್ತಾರ್ಥಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರದಿಶಾ ವಿಧರ್ಮತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೬)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷೈಃ ಅಮೂರಾಃ ಸಂಜಾನಂತೆ—ಸಮರ್ಥೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹ ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಛಂತಿ ಚಿರಕಾಲಂ
ಜೀವಂತೀತ್ಯರ್ಥೈಃ | ಯದ್ವಾ ದಕ್ಷಶಬ್ದಃ ಪ್ರಾಣ ನಾಚೀ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷೋಽಪಾನಃ ಕ್ರತುಃ
(ಶ್ವೇ. ಸಂ. ೨-೫-೨-೪) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸ್ತ್ರೈಃ ದಕ್ಷೈಃ ಪ್ರಾಣೈಃ ಅಮೂರಾಃ ಸಂಗತಾಸ್ತ್ರಯೈವ ಸರ್ವಂ
ಜಾನಂತಿ | ಯುಜ್ಜಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಗಳು ಸಮರ್ಥರಾದ ವ.ಕೃಗಳೇನಿಡನೆ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೂ ಜೀವಿ
ಸಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷಃ ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತಿರಿಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿ
ರುವ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಣನಾಚಿ ಯಾಗಿರುವುದು. ಅಜ್ಜರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳೇನಿಡನೆ ಕೂಡಿದವ
ರಾಗಿ ಜುಳುಕಾಲದವರಾಗಿ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅಮೂರಾಃ—ಅಮೂಢಾಃ | ಯಾಸ್ಯರು ಮೂರಾ, ಅಮೂರಾ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ “ಮೂಢಾ
ವಯಂ ಸೋ ಅಮೂಢಸ್ತಮಸಿ” (ನಿ. ೬-೨) ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ-ನಾಳು ಮೂಢರಾಗಿರುವೆವು.
ನೀನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನಾಗಿ ಇರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹ
ಸಮುಚ್ಚ್ರಾಯೋಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೋಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮುರ್ಛಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಮೂಠೆ ಎಂಬ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನುಡಿದರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ನೆಮೂರಾಃ ಎಂದರೆ ಮೂಢರಲ್ಲದವರ: ಅವೂರರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಸ್ತುವಸ್ತಾಮಿಗಳ ಇಚ್ಛಂತೆ ರೇತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಿಥಸ್ತನೂಷು ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೆ ಸಹಭೂತಾಯಾ ಆಸಿ ನಳೇವಲಾಯಾ ಏವ, ಅತ್ತೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು, ಸ್ತಕರೀರಂ ನಾ ರೇತಃ |
ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಪುತ್ರರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರೀತಸ್ಸು ಹುಂಟಾಗರಿ ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಧರಿಸಪುತ್ರರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಇವರು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿ ಸಂಚರಣವನ್ನು ಸಮುದಿತರಾಗಿಯೇ ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು—“ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗಶ್ಚೈಂ” (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೧-೬) “ಶ್ರೀಯಾಂಸಂ ದಕ್ಷಿಂ” (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು, ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಅಥವಾ ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅವಮೂರಾ, ವಿವಿಕ್ತಪ್ರಜ್ಞಾವಂತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವೇಚನೆಯಾದುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಇಚ್ಛಂತೆ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಙ್‌ನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ-ಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಲೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತಾದೀಶ. ಇಷಾಗನಿ-ಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸ್ಯಮಾಜ್-ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಕರಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಮುಢ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾನತೆ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಬ್‌ಲಬ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಙ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾ ದೀಶ. ದೀರ್ಘಾಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದೇಪ್ರಸುತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರ್ಛುಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೀಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಿಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲಿತ್ತ್ವ ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮೂರಾಃ—ಮೂರಾ ಅವಮೂರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ವೋಽಮೂಢಶ್ಚಮಸಿ (ನಿರು. ೬-೮) ಧರಾಕ್ಕೆ ರೇಫ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅವಮೂರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಮೂಢಶ್ಚವು ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧರಾಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೀಶ. ಅಥವಾ ಮೂಢಾ ಮೂಢಾ ಮೋಢಸಮಾಚ್ಛಾಯೋಃ ಧಾತು. ಸಂಸದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಧಾಮೂಢದಲ್ಲಿ ಸಂಸದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಮೂಢಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ರಾಲ್ಪೋಃ

ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಛೇದನಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ರ ಖರುತ್ತದೆ. ನ ಮೂರಾ ಅನೂರಾ ಅಥವಾ ಅನು ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋಬಹುಲಂ ಎಂದು ಬಹುಲಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಊರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನೂರಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಮಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಢಿ ||

ಪಿ॒ತು॒ರ್ನ ಪು॒ತ್ರಾಃ ಕ್ರ॒ತುಂ ಜು॒ಷಂತ॒ ಶ್ರೋ॒ಷ॒ನ್ಯೇ ಆ॒ಸ್ಮಿ ಶಾ॒ಸಂ
ತು॒ರಾಸಃ॑ |

ವಿ ರಾಯ॑ ಔ॒ರ್ಣೋ॒ದ್ಧುರಃ॑ ಪು॒ರು॒ಕ್ಷುಃ ಪಿ॒ವೇಶ॑ ನಾಕಂ ಸ್ತೃ॒ಭಿ-
ರ್ವಮೂ॑ನಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಪದಗಾಢಿ ||

ಪಿ॒ತುಃ | ನ | ಪು॒ತ್ರಾಃ | ಕ್ರ॒ತುಂ | ಜು॒ಷಂತ॒ | ಶ್ರೋ॒ಷ॒ನ್ | ಯೇ | ಅ॒ಸ್ಮಿ
ಶಾ॒ಸಂ | ತು॒ರಾಸಃ॑ |

ವಿ | ರಾಯಃ॑ | ಔ॒ರ್ಣೋ॒ತ್ | ದು॒ರಃ | ಪು॒ರು॒ಕ್ಷುಃ | ಪಿ॒ವೇಶ॑ | ನಾಕಂ
ಸ್ತೃ॒ಭಿಃ | ದಮೂ॑ನಾಃ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯುಃಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶಾಸನಂ ಶಾಸನಂ ತುರಾಸಸ್ತುರಮಾಣಾಃ ಸಂತೋ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಃ ತ್ರೋಷನ್ ಕೃಣ್ವಂತಿ ತೇ ಸರ್ವೇ ತೇನಾನುಶಿಷ್ಯಂ ಕೃತುಂ ಕರ್ಮ ಜುಷಂತ | ಸೇವಂತೇ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತೇ | ಪಿತೃರ್ನ ಪುತ್ರಾಃ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ಪುರು ಬಹುಲಂ ತ್ರಾಯಕಾಃ ಪುನ್ನಾವ್ನೋ ನರಕಾದ್ವಾ ರಕ್ಷಕಾಸ್ತನಯಾಃ ಪಿತುರಾಜ್ಞಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ ನಿವರಣಾದ್ವಾ ಪುನ್ನರಕಂ ತತಸ್ತ್ರಾಯತ ಇತಿ ವಾ | ನಿ. ೨-೧೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪುರುಕ್ಷಾಃ | ಕ್ಷು ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ | ಬಹ್ವನ್ನಃ ಸೋಽಗ್ನಿರೇಷಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ದುರೋ ದ್ವಾರಾಶಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದ್ವಾರಭೂತಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ವ್ಯಾಣೋತ್ | ವಿವ್ಯಣೋತಿ | ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ದದಾತಿತಿ ಯಾವತ್ | ಅಪಿ ಚ ದಮೂನಾ ದಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯ ಸೋಽಗ್ನಿಃ | ನಾಸ್ತಿನೈಕಂ ದುಃಖಮಸ್ತೀತಿ ನಾಕೋ ದ್ಯುಲೋಕಃ | ತಂ | ಸ್ತುಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ | ಸ್ತುಭಿರ್ನಕ್ಷತ್ರೈಃ ಪಿವೇಶ | ಅವಯವೀಚಕಾರ | ನಕ್ಷತ್ರೈರ್ಯುಕ್ತಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ತ್ರೋಷನ್ | ಶ್ರು ಕ್ರವಣೇ | ಲೇಖ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಖೀತಿ ಸಿಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಪಿವೇಶ | ಪಿಶ ಅವಯವೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ಶಾಸನಂ—ಶಾಸನವನ್ನು | ತುರಾಸಃ—ತ್ತರಾಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಯೇ—ಯಾವ (ಯಜಮಾನರು) | ಪುತ್ರಾಃ—ಪುತ್ರರು | ಪಿತೃರ್ನ—ತಂದೆಯ (ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ) | ತ್ರೋಷನ್—ಕೇಳುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ | ಕೃತುಂ—ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯಕವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಜುಷಂತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ (ನಮದುತ್ತಾರೋ) | (ತೇಷಾಂ—ಅವರಿಗೆ) | ಪುರುಕ್ಷಾಃ—ಬಹುನ್ನ ಪ್ರದನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದುರು—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ದ್ವಾರಭೂತವಾದ | ರಾಯಃ—ಧನಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಷೋತ್—ಪ್ರಕಾಶದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) | ದಮೂನಾಃ—ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲೇ ವನಸ್ಪಳ್ಳ (ಅಗ್ನಿಯು) | ನಾಕಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಸ್ತುಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ | ಪಿವೇಶ—ಅವಯವವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ಯಃ ಕೃವಾವದ್ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು).

|| ಛಾಂದಃ ||

ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪುತ್ರರು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಯಾರು ಅಗ್ನಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಗಳನ್ನಾಸಾರವಾಗಿ ಯಾಗದಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಬಹುನ್ನ ಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗನಾಥನವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟಮನುಷ್ಯಳ್ಳ ಇವನು ಆಕಾಶವನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Hastening to obey the commands of Agni, like sons (obedient to the orders) of a father, they celebrate his worship; abounding : in food, Agni sets open before them treasures that are at the doors of sacrifice, and he who delights in the sacrificial chamber has studied the sky with constellations.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪಿಪೇ ನ ಪುತ್ರಾಃ—ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ಪುರು ಬಹುಲಂ ತ್ರಾಯಾಃ ಪುನ್ನಾಮ್ನೋ ನರಕಾದ್ವಾ ರಕ್ಷಣಾಃ ಪಿಪೇರಾಜ್ಞಾಂ ಕುಂವಂತಿ | ಪುತ್ರೇ ಪುರು ತ್ರಾಯತೇ ನಿಪರಣಾದ್ವಾ ಪುನ್ನರಕಂ ತತಸ್ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ವಾ (ನಿ. ೨-೧೧) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪುತ್ರೇ ರಜ್ಜುವು ಬಹವಮಟ್ಟಿಗೆ ತ್ರಾಣವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಪುತ್ರ್ ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಪುತ್ರರೆನಿಸುವರು. ಇವರು ಪಿತೃಗಳ ಅಪ್ಯಣೆಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಸುವವರು. ಯಾಸ್ವರು ಇವೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯ ಅಪ್ಯಣೆಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರೇರಿತವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದೆಯ ಅಪ್ಯಣೆಯನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ತಪ್ಪದೆ ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಆಚರಿಸುವರು.

ಪುರುಪ್ತಾಃ—ಪ್ತಾ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ | ಪ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ (ನಿ ೨-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪುರು ಬಹವವಾದ ಪ್ತು ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು, ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

ಮರಃ ರಾಯಃ ನಿ ಡೀರ್ಣೋತ್—ದ್ವಾರಾಣಿ ಧನಾನಿ ದಧಾತಿ | ಬಹವ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞನಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು. ನಿ ಎಂಬ ಉಪಕರ್ಮ ದೊಡನೆ ಉಪಲಭ್ಯವಾಗುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಮೂನಾಃ—ವಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯ—ವಮು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುವ ಯಾಗ ಶಾಲೆಯು. ಅಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇರಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ನಾಕಂ—ನ ಅಕಂ ದುಃಖಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಾಕಂ ದ್ಯುಲೋಕಃ | ದುಃಖವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳವು, ಸ್ವರ್ಗವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪ್ತುವಸ್ತ್ರಾಯನಿಗು, ಕೃತು ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಇದರಿಂದ-ತಂದೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂತರಾಗುತ್ತಾರೆ, ತುರಾ ಸಃ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಶ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಮತ್ತು "ಕೃಧಿ ಕ್ಷುಮಸ್ತಂ ನಾಜಂ (ಋ. ವೇ. ೨-೪-೮) ಎಂಬ ಐ.ಶ್ವೇತಲೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಎಂದೂ. ವಮೂನಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಂತೇ ಪುರುಷೇ ವಾ, ವಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಮನೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ವಾ, ಎಂಬ (ಐ. ೪-೪) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ ದಾಸ್ತಪುರುಷನೆಂದೂ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಧರ್ಮಮೂಲಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಇರುವವನೆಂದೂ ಪಿಪೇಶ ನಾಕಂ ಎಂಬ ರಜ್ಜುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜುಹಂತೆ—ಜುಹೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಕವಚನಕ್ಕೆ ಲೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಾಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೋಷನ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಒಕವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಲೋಷಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಷ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ. ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಾ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತ್ಯಿಗೆ ಗುಣ. ಅವೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಶ್ರೋಷನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸೆಮ್—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ ಧಾತು. ಶಾಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಾಸಃ. ಛಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಮ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೀರ್ಣೋತ್—ಉರ್ಣುಷ್ ಆಚ್ಯಾದನೇ ಧಾತು. ಲಜಾಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಷ. ಗುಣೋತ್ಪತ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಅವನಾದವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಪೇಶ—ಪಿಶ ಅವಯವೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಫಲಾದಿಶೇಷ. ಪುಗಂತಲಘೂಪದ್ಯಸ್ಯೆಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣ್ ಲಿತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯-೧೦ ||

ಅವಂತೆಂಟನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸವಗಪ್ತವು.

ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಶುಕ್ರ ಇತಿ ದ್ವೈಪದಂ ದಶರ್ಚಿಮಧ್ಯಯನತಃ ಪಂಚಿರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರ-
ಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಶುಕ್ರ ಇತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಶುಕ್ರಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ಭಂದಿಸ್ಸಿನ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳು ಇರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೬೯

|| ೬೦ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೬೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯಮುಕ್ತಂಷ್ಠಿ—೫ (೧೦) ||

|| ಮುಷಿ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಕ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟಾ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಕ್ರಃ ಶುಶುಕ್ತ್ಯಾ ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ ಪಪ್ರಾ ಸಮೀಚೀ ದಿವ್ಯೋ
ನ ಜ್ಯೋತಿಃ |

ಪರಿ ಪ್ರಜಾತಃ ಕ್ರತ್ಯಾ ಬಭೂಥ ಭುವೋ ದೇವಾನಾಂ ಪಿತಾ
ಪುತ್ರಃ ಸನ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಕ್ರಃ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಉಷಃ | ನ | ಜಾರಃ | ಪಪ್ರಾ | ಸಮಾಚೀ ಇತಿ

ಸಂ ಈಚೀ | ದಿವಃ | ನ | ಜ್ಯೋತಿಃ |

ಪರಿ | ಪ್ರಂ ಜಾತಃ | ಕ್ರತ್ವಾ | ಬಭೂಥ | ಭುವಃ | ದೇವಾನಾಂಃ | ಪಿತಾ | ಪುತ್ರಃ |
ಸನ್ || ೧ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುಕ್ರಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣೋದಯಮಗ್ನಿರುಷೋ ನ ಜಾರ ಉಷಸೋ ಜರಯಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಶುಶುಕ್ವಾನ್ ಶೋಚಯಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯಿತಾ ಭವತಿ | ತಥಾ ಸಮಾಚೀ ಸಂಗತೇ ದ್ವಾವಾಪ್ತುಃಸ್ಯ ದಿವೋ ನ ಜ್ಯೋತಿರ್ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರಿವ ಪಪ್ರಾ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪೂರಯಿತಾ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅತಸ್ತಂ ಪ್ರಜಾತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸನ್ ಕ್ರತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯದ್ವಾ ಜ್ಞಾನಯೇತುನಾ ಪ್ರಕಾಶೇನೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ತರಿ ಬಭೂವ | ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ದಿವ್ಯಂತೀತಿ ದೇವಾ ಯುಕ್ತಿಃ | ತೇಷಾಂ ಪುತ್ರಃ ಸನ್ ಪುನ್ನಾನ್ಮೋ ನರಕಾತ್ರಾಯಿಕಃ ಸನ್ ಪಿತಾ ಭುವಃ | ಪಾಲಯಿತಾ ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಮೇವ ಪುತ್ರಃ ಸನ್ ಪುತ್ರ ಇವ ದೂತೋ ಭೂತ್ಯಾ ಪಿತಾ ಪವಿರ್ಭಃ ಪಾಲಯಿತಾ ಭವಸಿ || ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಃ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕುಕ್ತಂ | ಪಪ್ರಾ | ಪ್ಪ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪ್ತುಗನುಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋದಾರದೇಶಃ | ಸಮಾಚೀ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಬುಕ್ತಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಸಮಃ | ಸಮ | ಪಾ. ೬-೩-೯೩ | ಇತಿ ಸಮ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಂಚತೇಶ್ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಜಾ಼ಪ್ | ಅಚ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪೇ ಷಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತೇನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜಾ಼ಪ್ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ-ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯದಿ ಶು ಸಂಈಚೀ ಇತಿ ಪದವಿಭಾಗಃ ಕ್ರಿಯತೇ ತರ್ಹ್ಯುಃ ಈತ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೩೯ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನಮಾತ್ಮಂ ಸಮ ಉತ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಬಭೂಥ | ಬಭೂಥಾ ತತಂಥಃ | ಪಾ. ೬-೨-೬೪ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದಿಭಿಃ ವಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಶುಕ್ರಃ—ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಉಷಃ—ಉಷ್ಣಿಗೆ | ಜಾರಃ ನ—ಜರಯಿಸ್ತಂಭು ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಕನು | ಸಮಾಚೀ—ವಿಕೃತಸಂಗತನಾದ ಭೂವನ್ನಾಕಾಶಗಳನ್ನು | ದಿವಃ—ದೇವೀಧ್ಯಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಜ್ಯೋತಿರ್ನಮ್—ಪ್ರಕಾಶನಂತೆ | ಪುತ್ರಃ—ತನ್ನ
VI 16

ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ) ಪೂರಣಮಾಡುವವನು (ಅದುದರಿಂದ ನೀನು) | ಪ್ರಜಾತೇ—ಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಂಗತನಾಗಿ | ಕೃತ್ಯಾ—
ಕರ್ಮದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ) | ಪರಿ ಬಭೂಥ—(ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ) ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ದೇವಾ
ನಾಂ—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಪುತ್ರೇ ಸಹ—ಪುತ್ರನಾಗಿ | ಪಿತಾ ಭುವಃ—ಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಪಸ್ಥನ್ನ ನಾರಮಾಡುವ(ಉಪಕಾಲವಾದಮೇಲೆ ಉದಯಿಸುವ) ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ
ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ (ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ), ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ,
ಬೆಳಗುವ, ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಜ್ವಲಿತನಾದ ನೀನು ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ.
ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರನಂತೆ, ಹನರಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ರಕ್ಷಣಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

White shining (Agni), like (the sun), the extinguisher of the dawn,
is the illuminator of all, and fills united (heaven and earth with light),
like the lustre of the radiant (sun). As soon as you manifest, you pervade
all the world with devout acts, being (both) the father and son of the
Gods.

|| ದೀಪಕಪಯಗಳ ||

ಶುಕ್ರೇ—ಶುಭ್ರವರ್ಣಃ | ಶುಕ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರವಾದ ಅಂದರೆ ಬಿಳಿಯದಾದ, ಅಥವಾ
ಇನ್ನೊಂದು ಬಣ್ಣವೂ ಬೆರಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ವರ್ಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದವು
ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ರಲಯೋರಭೇದಃ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶುಕ್ಲ ಶಬ್ದವು ಶುಕ್ರಃ ಎಂದು
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ಲ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದಾದರೂ
ಇಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ—ಉಷಸಃ ಜರಯಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡುವವನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡುವುದರಿಂದ ಉಷೋದೇವಿಗೆ
ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು (ಮುಪ್ಪನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಉಪಕಾಲದ
ಪ್ರಕಾಶವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ
ಉಪಕಾಲದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವಕಾರಣ ಜರಯಿತ್ಯತ್ವ (ಮುಪ್ಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಧರ್ಮ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಜಾರ ಇವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ
ಮುಪ್ಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ “ ಪುನಃ ಪುನಃ.....ಜರಯಂತ್ಯಾಯಾಃ ”

ಎಂಬ (ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೦) ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಉಷಃಕಾಲವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅವರವರ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಡಿಮೆಮಾಡುವಹಾಗಿ ಆಗ್ನಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯನೂ ಕಡಿಮೆಮಾಡುವರು ಎಂದು ಉಷ ಇವ. ಅಗ್ನಿ, ಆದಿತ್ಯ; ಪಾರಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಆಲಂಕಾರಾಂಕರವೂ ಕಾವ್ಯಕೈಲಿಯಿಂದ ಈ ವೇದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕುಶುಕ್ತ್ಯಾ—ಸೂರ್ಯ ಇವ ಶೋಚಯಂತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಾ ಭವತಿ ಕುಶ ದೀಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ, ಆ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಹಾಗೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವೃದ್ಧವ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗಲು ಯಜುರ್ವೇದ ಕುಶುಕ್ತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದಿವೋ ನ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸಪ್ತಾ—ದ್ಯೋತೆಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರಿವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸ್ತುತೇಜಸಾ ಪೂರಯಂತಾ | ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗಿಸುವ ಆದಿತ್ಯನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತುಂಬುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದೇವಾನಾಂ ಪುತ್ರೈಸ್ಸಗ ಭುವಃ ಪಿತಾ—ದೇವಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ತೇಷಾಂ ಪುನ್ನಾಮ್ನೋ ನರಕಾತ್ ತ್ರಾಯೈಸ್ಸಗ ಭುವಃ ಪಾಲಯಂತಾ ಪಿತಾ ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ—ದೇವಾನಾಂ ಇಂದ್ರಾದೀನಾಮೇವ ಪುತ್ರ ಇವ ದೊತೋ ಭೂತ್ವಾ ಪಿತಾ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪಾಲಯಂತಾ ಭವಸಿ | ದಿವು ಧಾತುವಿಗೆ ಇರುವ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ, ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ದೀಪ್ಯಂತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಾದೇವರಣ ಋತ್ವಿಜರಿಸುವರು. ಪುತ್ರ ಶಬ್ದವು ಪುತ್ರ ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ತ್ರಾಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಪುತ್ರವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪುತ್ರರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರು ವನು. ಪಾಲನ, ರಕ್ಷಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಿತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನ) ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನ್ನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಪಿತೃವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು, ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿ ಅವರು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪುತ್ರನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗಿ (ದೂತನಾಗಿ) ಸೇವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಷ್ಸಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ (ರಕ್ಷಿಸುವ) ಪಾಲನೆಮಾಡುವವನಾದೇವರಣ ಇವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಸದೃಶನಾದ ದೂತನೂ, ಪಾಲನೆಮಾಡುವ ತಂದೆಯೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಶುಕುಶ್ಯಾನ್—ಶುಚ ದೀವ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟಿನ ಸ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೈಸುಕ್ಲೈ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲೈಸುಕ್ಲೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕೌತ್ವ. ಶುಕುಶ್ಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದೇಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮ್. ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಷ. ಸಲೋಷ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪರದ್ದರವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನವಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿಸಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ-ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತಾ—ಘ್ನ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯಗಮಹನಜನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸೂಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾಪೇಶ. ಸಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದಿಶ. ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಲೋಷ. ಅನುದಾತ್ರಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ರಲೋಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮೀಚೇ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುಕ್ತಿಕ್—ದಧ್ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಲೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಡಿಶಾಂ ಹಲಉಪ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಷ. ಸಮಃ ಸಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಿಗಿ ಸಮ್ಯಾದೇಶ. ಅಂಚೆತೇಶ್ಲೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಜೀಪ್. ಅಗ ಆಚಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಷ. ಉಪ್ಪಾಕಾರ ಅಂಚುಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವ-ಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಮೀಚೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉದಾತ್ತ ಆಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾದರೂ ಅನುದಾತ್ರಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ರಲೋಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮೀಚೇ+ಟಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋ-ದೀರ್ಘ ವಿಶಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಷದನಿಭಾಗಮಾಡುವಾಗ ಸಮ್+ಆಚೇ ಎಂದು ನಿಭಾಗಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅಗ ಉದ ಈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧೀಯಮಾನನಾದ ಈತ್ವವು ಸಮ್ನ ಪರದಲ್ಲಯೋ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿಹಂಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಭೂಫ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಬಭೂಫಾ-ತತಂಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಥಲಿಗಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಗ ||

ವೇಧಾ ಅದ್ಯಪ್ತೋ ಅಗ್ನಿರ್ವಿಜಾನನ್ನೂ ಧರ್ನ ಗೋನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾ
ಪಿತೂನಾಂ |

ಜನೇ ನ ಶೇವ ಆಹೂರ್ಯಃ ಸನ್ಮದ್ಯೇ ನಿಷತ್ನೋ ರಣ್ಯೇ
ದುರೋಣೇ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದಸಾಹ ||

ವೇಧಾಃ | ಅದ್ಯಪ್ತಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ವಿಜಾನನ್ | ಊಧಃ | ನ | ಗೋನಾಂ |
ಸ್ವಾದ್ವಾ | ಪಿತೂನಾಂ |

ಜನೇ | ನ | ಶೇವಃ | ಆಹೂರ್ಯಃ | ಸನ್ | ಮದ್ಯೇ | ನಿಷತ್ನಃ | ರಣ್ಯಃ |
ದುರೋಣೇ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೇಧಾಃ | ವೇಧಾವಿನಾಮೈತತ್ | ವೇಧಾವೀ | ಯದ್ವಾ | ವಿಧಾತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ಅದ್ಯ-
ಪ್ತೋ ದರ್ಶರಹಿತೋ ವಿಜಾನನ್ ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯವಿಭಾಗಂ ಜಾನನ್ನಗ್ನಿಗೋನಾಂ ಗವಾಮೂಧರ್ನ
ಗೋಸಂಬಂಧಿಸಯಸ ಅಶ್ರಯಭೂತಂ ಸ್ಥಾನಮಿವ ಪಿತೂನಾಮನ್ನಾನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾ ಸ್ವಾದಯಿತಾ ರಶ-
ಯಿತಾ | ಯಥಾ ಗೋರೂಧಃ ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾದೂನಿ ಕರೋತಿ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಪಿ
ಸಮ್ಯಕ್ಪಾಕೇನ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾದೂನಿ ಕರೋತಿ ತೈರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚೈವಂಭೂತೋಗ್ನಿರ್ಜನೇ ನ
ಶೇವೋ ಜನಪದೇ ಲೋಕಸುಖಕರಃ ಪುರುಷ ಇವ ಮದ್ಯೇ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಧ್ಯೆ ಅಹೂರ್ಯ ಅಹ್ವಾ-
ತವ್ಯಃ ಸನ್ ದುರೋಣೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ನಿಷತ್ನೋ ನಿಷತ್ನೋ ರಣ್ಯೋ ರಮಯಿತಾ ಸ್ತುತ್ಯೋ ವಾ
ಧವತಿ || ಗೋನಾಂ | ಗೋಃ ಪಾದಾಂತೇ | ಪಾ. ೩-೧-೫೩ | ಇತ್ಯಪಾದಾಂತೇಽಪಿ ಸುರ್ತಃ | ಸ್ವಾದ್ವಾ |
ಸ್ವಾದ ಅಸ್ವಾದಿನೇ | ಅಂತರ್ಭಾಗವಿತಱ್ಯಾರ್ಥಾನೈರ್ಭೋಗ್ಯಪಿ ದ್ಯುಕ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿಸ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಪಾ-

ಗತಿ ಸೋಲುರ್ವಾ | ಪಿತೂನಾಂ | ನಾಮನ್ಯತೆರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಹೂರ್ಯಾಃ | ಆರ್ಹ-
ಪೂರ್ವಾತ್ ಹೃಯತೇರಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹಲ ಇತಿ
ದೀರ್ಘಃ | ರೇಪೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ವೇಧಾಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾದ) | ಅದೈಶ್ವೇ—ದರ್ಪರಹಿತನಾದ | ವಿಜಾನನ್—
ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಗೋನಾಂ—ಗೋವುಗಳ | ಉಧರ್ವನ್—ಕೆಚ್ಚಲಿನಂತೆ |
ಪಿತೂನಾಂ—ಅನ್ನಗಳಿಗೆ | ಸ್ಯಾದ್ವೈ—ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತೂ) | ಜನೇ—ದೇಶದಲ್ಲಿ |
ಶೇಷಃ ನೆ—(ಜನಗಳಿಗೆ) ಸುಖಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಂತೆ | ಮಧ್ಯೇ—(ಯಜ್ಞಗಳ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ |
ಆಹೂರ್ಯಾಃ—ಕರಿಯಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ | ಮುರೋಣೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ನಿಷಣ್ಣಃ—ಆಸೀನನಾಗಿ |
ರಣ್ಣಃ—ಸುಖಕರನು. (ಸ್ತುತ್ಯನು) (ಆಗುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾದರೂ ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು, ಹಾಲು ಬೆಣ್ಣೆಗಳಿಗೆ ರುಚಿ
ಕೊಡುವಂತೆ, (ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ) ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಜನರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವ
ವುನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ ಆತನಂತನಾಗಿ ಪೂಜಿತನೋ ಹಾಗೆ, ಅಹೂತನಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾಗಿ, ಸ್ತುತ್ಯ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The wise, the humble and discriminating Agni, is the giver of
flavour to food, as the udder of cows (gives sweetness to the milk); invited
(to the ceremony), he sits in the sacrificial chamber, diffusing happiness,
like a benevolent man, amongst mankind.

|| ವಿಕಲ್ಪವಿವರಣೆ ||

ವೇಧಾಃ—ಮೇಧಾವಿ ನಾಮನ್ಯತೆತ್ | ಮೇಧಾವೀ ಯದ್ವಾ | ವಿಧಾತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ | ವೇಧಾ
ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗವು ಧಾತುವಿನ
ಸಂಗಡ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾರಣಾರ್ಥವಾದ ಧಾತುವು ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ
ಮೇಧಾವಿಯು ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು
ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅಭ್ಯಾಜಿ ಕರ್ಥೋ ಮರುತೋ ಯದರ್ಣಸಂ ಮೋಷಥಾ ವೃಕ್ಷಂ ಕಪನೇನ ವೇಧಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೬.)

ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾ ಋತ ಪ್ರಜಾತಃ ಪಶುರ್ನ ಶಿಶ್ವಾ ವಿಭುದೋರೇಭಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫-೧೦.)

ದಿವಕ್ವಿತ್ಸೂರ್ಯೋ ನೈಸಾದಿ ಯೋತಾಪೈಚ್ಛ್ಯೋ ವಿಶ್ವತಿರ್ವಿಶ್ವಂ ವೇಧಾಃ

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೨)

ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂಶನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವಾಡುವವರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ (ಸೃಷ್ಟಿ) ಹೊಸದಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ವಿಧಾತ್ಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಗಮಂ ಊರ್ಧರ್ನ ಪಿತೃನಾಂ ಸ್ವಾದ್—ಗೋ ಸಂಬಂಧಿ ಪಯೋಃ ಆಶ್ರಯಭೂತಂ ಸ್ವಾನವಿವ ಅನ್ಯಾನಾಂ ಸ್ವಾದಯಿತಾ ರಸಯಿತಾ | ನ ಎಂಬುವ ಸದವು ಉಪಮಾನಾಚಕೃತ, ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಗೋವುಗಳ ಕೆಟ್ಟಲುಗಳು ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರಸವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ರುಚಿಕರವಾಗಿಯೂ ರಸವತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಪಿತು ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಓಷ್ಣಾಯಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಪಾಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಿತು ಶಬ್ದವು ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ “ ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋತವಂ ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೬-೧) ಪ್ರಮಂದಿನೀ ಪಿತುಮದರ್ಚನಾ ವಚಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೧) ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಜನೇ ನ ಶೇವಃ—ಜನಪದೇ ಲೋಕಸುಖಕರಃ ಪುರುಷ ಇವ | ಶಿಖಾತಾ, ಕಶರಾ, ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೧೩) ಶೇವಸದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖಕರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ವ.ನುಷ್ಯನ ಹಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತಂಧಸ್ತುನಿಗಳ—ಜನೇನ ಶೇವಃ ಜನಯಿತ್ಯೆತ್ಯಾತ್ ಜನಃ ಪಿತಾ | ಪಿತೇವ ಸುಖಕರೋ ಅಗ್ನಿಃ | ಜನಶಬ್ದವು ಉಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಂದೆಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ತಂದೆಯ ಹಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಜನಶಬ್ದದ ಲೋಕವಚಿನ, ದುರೋಣೀ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ವೇದ್ಯಾಂ ನಿಷಕ್ತಃ

ರಣ್ಯಃ ರಮಣೇಯಃ ಸುಖಃ | ದುರೋಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೂ ಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಜನಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖವಾಗಿಯೂ, ಸುಖಕರನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿದು, ಯಜ್ಞಗೃಹದ ವೇದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ದುರೋಣಿ—ದುರೋಣ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅಹುರ್ಯಃ—ಚಿಂಚಿಲತ್ಯಾಕ್ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ಕುಟಿಲಃ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಕುಟಿಲವಾಗಿ (ನಕ್ರವಾಗಿ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಅಹುರ್ಯಃ—ಯಜನಾಸ್ತೇರಾಹ್ವಾತವ್ಯಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕರಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅದೃಶ್ವಃ—ದೃಶ ಪರ್ವಮೋಹನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೋಹನ ಎಂದರೆ ಗರ್ವ. ನ ದೃಶ್ವಃ ಅದೃಶ್ವಃ. ನಷ್ ಅತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತೆತ್ತೆರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವಜೋಧನೇ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಶಕ್ತ ಜುತ್ಪಾದದಿಂದ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋನಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಪ್ತೀ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಗೋಃ ಸಾಧಾಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ನುಡಾಗಮವು ಛಾದವಾಗಿ ಅಸಾಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾದ್ಯೈ—ಸ್ವಾದ ಅಸ್ವಾದನೆ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥ (ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ)ವು ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದ್ಯೈನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾದ್ಯೈನ್+ಸು ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗ ಲುಕ್. ಪದಾಂತವಾದುದರಿಂದ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವ ಕೊನೆಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಸಿತೋನಾಮ್—ಸಿತ ಶಬ್ದದ ಪಪ್ತೀ ಬಹುವಚನರೂಪ. ನಾನುನ್ಯತೆರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗ (ನುಟ್ ಸಹಿತವಾದ ನಿಭಕ್ತಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹೂರ್ಯಃ—ಪ್ಲೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಅಹ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದ್ದಿರುವಾಗ ಅಹೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗಾವಯವ ಹಲನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ರೇಫಾಧಿಕ್ಯವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಊಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷತ್ತಃ—ಷದ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರದಾಭ್ಯಾಂ-- ಸೂತ್ರದಿಂದ ನತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಸತ್ತ ನಿಷತ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ತಾಭಾವವು ನಿವಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮ. || ೩-೪ ||

|| ಸಂಸಾರಾಣಃ ||

ಪುತ್ರೋ ನ ಜಾತೋ ರಣೋ ದುರೋಣೇ ವಾಜೀ ನ ಪ್ರೀತೋ

ವಿಶೋ ವಿ ತಾರೀತ್ |

ವಿಶೋ ಯದಹ್ವೇ ನೃಭಿಃ ಸನೀಳಾ ಅಗ್ನಿದೇವತ್ಯಾ ವಿಶ್ವಾ-
ನೃಶ್ಯಾಃ || ೫ || ೬ ||

|| ಪದಾಣಃ ||

ಪುತ್ರಃ | ನ | ಜಾತಃ | ರಣಃ | ದುರೋಣೇ | ವಾಜೀ | ನ | ಪ್ರೀತಃ | ವಿಶಃ |
ವಿ | ತಾರೀತ್ |

ವಿಶಃ | ಯತ್ | ಅಹ್ವೇ | ನೃಭಿಃ | ಸನೀಳಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ದೇವತ್ಯಾ |

ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಶ್ಯಾಃ || ೫ || ೬ ||

‡ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ‡

ಪುತ್ರೋ ನ ಪುತ್ರ ಇವ ಜಾತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತೋಽಗ್ನಿರ್ದೂರೋಣೀ ಗೃಹೇ ರಣೋದೇ ರಮಯಿತಾ ಭವತಿ | ನಾಜೀ ನ ಅಶ್ವ ಇವ ಪ್ರೀತೋ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಿಶಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶತ್ರು-
ಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾ ವಿ ತಾರೀಶ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ತರತಿ | ಅತಿಕ್ರಾಮತಿ | ಅಪಿ ಚ ನೈಭಿರ್ಯುಕ್ತಿಗ್ಲಕ್ಷಣೈರ್ಮ-
ನುಷ್ಯೈಃ ಸಹಿತೋಽದಂ ಸನೀಳಾಃ ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾ ವಿಶೋ ದೈವೀಃ ಪ್ರಜಾ ಯದ್ವಿದಾಹ್ಯೇ ಅಹ್ವ-
ಯಾಮಿ ತದಾನೀಮಯಮಗ್ನಿವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದೇವತ್ವಾ ದೇವತ್ವಾನ್ಯತ್ಯಾಃ | ಅಶ್ವತೇ |
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಸ್ವಯಮೇವ ತತ್ತದ್ವೇವತಾರೋಪೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಮಾಮ್ನಾ-
ಸ್ಯತೇ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಜಾಯಸೇ ಯತ್ತ್ವಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ | ಋಗ್ವೇ.
೫-೩-೧ || ಅಶ್ಯಾಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಹೃತಿ | ಲಿಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ವ್ಯಪದಮಧ್ಯಮೌ | ಬಹುಲಂ ಭಂದ-
ಸೀತಿ ನಿಳರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ‡

‡ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ‡

ಪುತ್ರೋ ನ—ಪುತ್ರನಂತೆ | ಜಾತಃ—(ಅರಣಿಯಿಂದ) ಉದ್ಭೂತನಾದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದುರೋಣೀ—
ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ರಣ್ಯಾಃ—ಸುಖಕರನು (ಅಗ್ನಿತ್ತಾನೆ) | ನಾಜೀ ನ—ಅಶ್ವದಂತೆ | ಪ್ರೀತಃ—ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ |
ವಿಶಃ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಭೂತರಾದವರನ್ನು | ವಿ ತಾರೀಶ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದಾಟುತ್ತಾನೆ (ಅತಿ
ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ) | ನೈಭಿಃ—ಮುತ್ತಿಜರಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾದ ನಾನು) | ಸನೀಳಾಃ—ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ |
ವಿಶಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಅಹ್ಯೇ—ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆಯೇ (ಅಗ್ನಿ) | ಅಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ | ದೇವತ್ವಾ—ದೇವತ್ವವನ್ನೂ | ಅಶ್ಯಾಃ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

‡ ಭಾವಾರ್ಥಃ ‡

ಅರಣಿಯಿಂದುದ್ಭೂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಗೃಹವನ್ನು ಸುಖಕರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ
ಉತ್ತಮಾಶ್ವದಂತೆ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ) ಅವರನ್ನು ಪರಾಜಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮುತ್ತಿಜರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ,
ನಿಕರತನಂತಾದ ಯಾವದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನಿಸಿದರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ದೇವತ್ವವನ್ನು ತಾನೇ ವಹಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಅವರಪರವಾಗಿ ಬಂದು ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ)

English Translation.

He diffuses happiness in a dwelling, like a son (newly) born; he
overcomes enemies in battle, like an animated charger; when I, along
with other men, invoke gods living in one place, you, Agni, assume all
(their) celestial natures.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ವಾಣೀ ನ ವಿಶಃ ವಿತಾರೀತ್—ಅಶ್ವ ಇವ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶತ್ರುಭೂತಾಃ ವಿಶೀಷೇಣ ಅತಿಶ್ವಾನತಿ | ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಶೂಕಿ ವಾಗರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಶತ್ರುಜನರನ್ನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಜಮಿಸುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪ್ಸಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ವಿಪೂರ್ವಸ್ತರತಿಃ ಸರ್ವಶ್ರೇ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ವಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ವಘಾತು ವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲವಾಗಿರುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವವರನ್ನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನನ್ನೂ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾಪಿ ದೇವತಾಪ್ರಾಪ್ಯಾಃ—ಸರ್ವಾಣಿ ದೇವತಾಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಂದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ವಾನಮಾನಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಆಯಾಯ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು. “ಶ್ವಮಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಜಾಯಸೇ ಯತ್ಪ್ರಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧೋ” (ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ವರುಣನು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರನು ಆಗುತ್ತೀಯೆ. ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರ ಎಂಬುವುದು ದೇವತೆಗಳು ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರುಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಇವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣನಾ ಿತವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಜಾತೇಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾ ಅದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ವಾಜೀ—ವಾಜಂ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ವಾಜೀ. ಅತೆ ಇನಿತನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಕ್ಕೆ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಜಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿವಚನಾನಂತರೂಪ.

ಪ್ರೀತೇಃ—ಪ್ರೀತ್ ತರ್ಪಣೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ತಾರೀತ್—ತ್ವ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ಲಲಪ್ಲಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಪ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತಾರೋದ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯೆತ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. ಛ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಇಟಈಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ತೈಮಾಣ್ಯಯೋಽಗ್ನಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ಲಂಶನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದೇ—ಜ್ಞೇಷ್ಠಾ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿಲಜ್ಞ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕನಚನ ದಲ್ಲಿ ಇಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕಾ. ಅದೇಚಲಪದೇಶೇಶ್ವರಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಗುಣ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಾಗವ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ವಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಶ್ಯಾಃ—ಅಶ್ಯಾವ್ಯಾವೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿನ್ವಯ ಪರಸ್ಪೃಶದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ಸಿವಾ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಒರುತ್ತದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಚ) ಲುಕಾ. ಯಾಸುಟ್ ಪರಸ್ಪೃಶ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗವು. ಸಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ. ಅಶ್ಯಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ನಕೆಷ್ಟ್ಯ ಏತಾ ವ್ರತಾ ಮಿನಂತಿ ನೃಭ್ಯೋ ಯದೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ
ಚಕರ್ಥ |

ತತ್ತು ತೇ ದಂಸೋ ಯದಹನ್ತೃನಾನೈರ್ನೃಭಿಯದ್ಯುಕ್ತೋ
ವಿನೇ ರಪಾಂಸಿ || ೭ || ೮ ||

|| పదనాథః ||

న¹కః | తే | ఐ²తా | వ్ర³తా | మి⁴న⁵ంతి | న్య⁶భ్యః | య⁷త్ | ఐ⁸భ్యః |

శ్రు⁹ష్టిం | క¹⁰క¹¹థ్ |

త¹²త్ | తు | తే | దం¹³సః | య¹⁴త్ | అ¹⁵హ¹⁶న్ | స¹⁷మా¹⁸న్యైః | న్య¹⁹భ్యః | య²⁰త్ |

యు²¹క్తః | వి²²వేః | ర²³సా²⁴న్సి || 2 || ౮ ||

|| నాయుభాషం ||

ఐ అగ్నే తే తవ సంబంధిణ్యైతా వ్రతా వితాని వరిద్వక్యమానాని దర్శనార్థమాసా-
దిని కర్మాణి నకమివనంతి | రాక్షసాదయోః బాధకా న హింసంతి | యద్యత్సాత్త్వమేభ్యః
కర్మసు వర్తమానేభ్యోః స్వభ్యో యజ్ఞస్య నేత్యభ్యో యజమానేభ్యః శ్రుష్టిం | తు
ఆత్మత్వే న్యాత్మీతితి శ్రుష్టియజ్ఞభలరుదం సుఖం | తద్భక్త్యై కృతవాసి | సతి హి
తవ వ్రతానాం బాధక ఏతన్నోజశబద్ధ్యేతే | ఆత్యోజనగమ్యేతే తవ వ్రతానాం హింసకా న
సంతితి | ఐ అగ్నే తే త్వదియం తత్తు దంశస్తదేవ కర్మ యద్యది రాక్షసాదిరహా హంతి
నాశయతి కదానిం సమాన్యైః శస్త్రగణరూపేణ శద్ధ్యైస్త్వభిసేత్వభిమరుద్వి యుక్తస్త్యం
రసాన్సి బాధకాని రాక్షసాదిని యద్యత్సాత్త్వం వినేః గమయసి వలాయనం ప్రాశయసి |
తస్మాత్తవ వ్రతాని న హింసంతితి యోజ్యం || మినంతి | మిహా హింసాయాం | క్రీయాదికః |
స్వాదినాం త్వస్య ఇతి త్వస్యేత్ | వినేః | భందసి లుజ్ లుజ్ లిటి ఇతి వర్తమానే అజ్ | ని
గత్యాదిషు | సిప్యదాదిత్వా భ్యైశ్చై లుకి స్వాప్యై బహులం భందసితి తవః శ్చు ||

|| ప్రతిపాద్య ||

అగ్నే—నల్ప అగ్నియే | తే—నిన్న సంబంధనాద | తత్తు దంసః—అదే కర్మావన్న |
యత్ అహన్—యావాగ రాక్షసాదిగళు కానిమాడుతూ రోజ (అగ) | సమాన్యైః—నినగి శద్ధతరాద |
స్వభ్యః—(మనుష్యురిగి) నేత్యగళాద (మరుద్దేవతగళంద) | యుక్తః—యుక్తనాద (నిలను) |
రసాన్సి—బాధకరాద రాక్షసాదిగళన్న | యుజ్—యావ కారణ | వినేః—జ్గరదిశుత్తియోజ
(ఓదిశుత్తియోజ) | యుజ్—యావ కారణ | విభ్యః—(కవగళల్లి నిరతరాద) ఈ | న్యైభ్యః—

ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ | ತುಷ್ಟಿಂ—ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು | ಚೇತರ್ಥಂ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | (ತತ್—ಆದಕಾರಣ) | ತೇ—ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ | ವಿತಾ ವೃತಾ—ಈ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ನಕಿಃ ಮಿನಂತಿ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ದೈವೀಶಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧೆ ಬಂದರೆ, ಕೂಡಲೇ, ನಿನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಮರುದೈವತಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬಂದು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಮತ್ತು ಯಾಗನಿರತರಾದವರಿಗೆ ತತ್ಪಲರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಪ್ರಪ್ತವಾಗಿದೆ.

English Translation.

Never may (The Rakshasas) interrupt the rites performed for you, since you confer on the sacrificers happiness (as a reward); for should (such spirits) disturb your sacrifice, then assisted by leaders (Maruts), equally (competent) like yourself, you put the intruders to flight.

! ವಿತೇಫನಿವಯಗಳೆ

ನೈಃ ಕೃಷ್ಣಿಂ ಚೇತರ್ಥಂ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಕು ಆಶು ಅಶ್ರುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಯೇಜ್ಞಫಲರೂಪಸುಖಂ ತತ್ ಕೃತವಾನಸಿ | ತತ್ ನಕಿಃ ಮಿನಂತಿ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಯೋ ಬಾಧಕಾ ನೆ ಹಿಂಸಂತಿ | ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೪) ಹಿರ್ಮ್. ನುಕಮ್ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತು ಪದಗಳು ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು ಎಂದು ನಿಪಾತಿತನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೬-೧೩) ಸುಖಾಭಿಮುಕೇ, ಧಾನ್ಯಶಲಾಯಾರ್ಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಪಾತಿತನಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಫಲಾನುಭವರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರುಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭಾಧಕವನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳೂ ನಿನ್ನಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವರಂದು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕಾರಣವು ಪ್ರಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲಾನುಭವವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಕರ್ತರ ವಿನಾಶವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಏತಾ, ವ್ಯತಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ತಿಗೆ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಮಿನಂತಿ—ಮಾಞ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾದಿ. ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಃ. ಕ್ರಾದಿವಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೃದ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತಿಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕರ್ಥ—ದುಕ್ವರ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಲಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಥಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವೇತಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಮ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಪ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ-ಅದಿಪ್ರತ್ಯತಿಭ್ಯಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬಿಗೇ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬಿಗೇ ಶ್ವ ಆದೇಶ. ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಃ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಯದ್ಯುಕ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ವಿಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಪಾಂಸಿ—ರಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮-೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಃ ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರೋ ವಿಭಾವೋಸ್ರಃ ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಶ್ಚಿಕೇತ-
ದಸ್ಮೈ |

ತ್ಮನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯೃಣ್ಣನ್ನವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ವದ್ರ್ವಾ-
ಶ್ಚಿಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸದಾಃ ||

ಉಷಃ | ನ | ಜಾರಃ | ವಿಭಾವಾ | ಉಸ್ರಃ | ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಃ | ಚಿಕೇತತ್ |
ಅಸ್ಮೈ |

ತ್ಮನಾ | ವಹಂತಃ | ದುರಃ | ವಿ | ಋಣ್ಣನ್ | ನವಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ಸ್ವಃ |
ದ್ವಶಿಕೇ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರ ಉಷಸೋ ಜರಯಿತಾದಿತ್ಯೇ ಇವ ವಿಭಾವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತ ಉಸ್ಮೋ
ನಿವಾಸಯತಾ ಸಂಜ್ಞಾತರೂಪಃ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಾಭಿರವಗತಸ್ವರೂಪಃ | ದೇವಶಾಂತರವದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ನ
ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿರಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕೇತತ್ | ಜಾನಾತು | ಅಭಿಮತಫಲಂ
ದದಾತ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಮಾ ಇದಂ ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಚಿಕೇತತ್ |
ಜಾನಾತು | ತಥಾಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಸ್ತ್ವನಾತ್ಮನೈವ ಸ್ವಯಮೇವ ವಹಂತೋ ಹವಿರ್ವಹನಂ ಕುರ್ವಂತೋ
ದುರೋ ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಾಣಿ ವ್ಯೃಣ್ಣನ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ | ನ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದನಂತೆರಂ
ದೃಶಿಕೇ ದರ್ಶನೀಯೇ ಸ್ವರ್ನಭಸಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ತೇ ರಶ್ಮಯೋ ನವಂತ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ನವತಿರ್ಗತಿ-
ಕರ್ಮಾ | ದೇವಾನ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಸ್ರಃ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಸ್ವಾಯತೆಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ |
ಯಜಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಚಿಕೇತತ್ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜಾಯೋತ್ಸಾದಿಕಃ | ಲೇಖ್ಯದಾಗಮಃ |

ಬಹುಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ | ಕಾ. ೭-೩-೮೭-೧ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾತಿ ಸೀತೀತಿ ಲಭೂಪ-
ಭಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವ್ಯಂ | ಬುಣ್ಣನ್ | ಇನಿ ರಿವಿ ರವಿ ಧನಿ
ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮಮ್ | ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರೇಫಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯದ್ವಾ
ಯಣು ಗತೌ | ತನೋತ್ಯಾದಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ—ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಜರಾಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ವಿಭಾವಾ—
ವಿಶೇಷ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದ | ಉಸ್ಯಃ—ವಾಸ್ತವ್ಯವನ್ನೊದಗಿಸುವ | ಸಂಜ್ಞಾತೆರೂಪಃ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ)
ಜ್ಞಾತವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಅಸ್ತೈ—ಯಜಮಾನನ (ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ) | ಚಿಕೇತತ್—ತಿಳಿ
ಯಲಿ (ಅಭಿಮತಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿ) | ತೈನಾ—(ರಕ್ಷಿಗಳು) ಶಾನ್ವಾಗಿಯೇ | ವಹಂತೇ—ಹವರ್ವಹನ
ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ | ದುರಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವ್ಯೂಣ್ಣನ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ |
ದೈತೀಕೇ—ಸಂದೃಶ್ಯಮಾನವಾದ | ಸ್ವಃ—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವೇ—ಎಲ್ಲ ರಕ್ಷಿಗಳು | ನವಂತೆ—ಹೋಗುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಷಃಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ವಿಶೇಷಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ವಾಸ್ತವ್ಯವನ್ನು
ಬದಗಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ (ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಲ್ಲದ) ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತ
ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ. ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಗಳೇ ಪವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಹೊರಟು,
ನಭೋಮಂಡಲವನ್ನು ಬಿಳುಗುತ್ತಾ, ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. (ಪವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ.)

English Translation.

May Agni, who is possessed of manifold light, like the extinguisher
of the dawn, the granter of habitation, and of cognizable form, know
(the desires of) this, (his worshipper); (his rays), spontaneously bearing the
oblation, open the doors (of the sacrificial chamber), and all spread
through the visible heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಷೋ ನ ಜಾರಃ ವಿಭಾವಾ—ಉಷಸಃ ಜರಾಯುಕ್ತಾ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಃ |
ನ ಎಂಬ ಪದವು ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಪಾಹಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಷಃ
ಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಉತ್ಪೇ—ನಿವಾಸೆಯಂತಾ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸುವನು. ಉಪ್ರ ತಟ್ಟುವ ಗೌಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೭) ಒಂಭತ್ತು ಗೋಣಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರತ್ನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಹದಿನೈದು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾವಿಗಳ ಇವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಗೋವಿಶೇಷವಾದ ವೃಷಭಸ್ಥಳಣಾಗಿ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಚಿಕೇತೇತ್ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಪದವು ಅಮುಂ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ **ಚಿಕೇತೇತ್** ಎಂಬ ಪದವು ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಎವಂಽ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡುವರು. ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಇವರು ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗಲೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇರತ್ತಾ ದ್ರವ್ಯವು ದೊರೆಯುವ ಆನೆಗಳ ವಿಧವಾದ (ದಾರಿಗಳನ್ನು) ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದೂ. ಸಾಯಣರು **ಅಸ್ಮೈ—ಯಜಮಾನಾಯ ಚಿಕೇತೇತ್—ಜಾನಾತು, ಅಭಿಮತಫಲಂ ದದಾತ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ |** ಯಜ್ಞ ಇದೆಂ ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜಾನಾತು | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅಥವಾ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವುಗಳಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು. ಅನಂತರ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು ಎಂದು ನವಭಾತುವಿಗೆ ಗಮನಿಸೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ನವಂತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಪ್ರಕಾಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವರು. ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದು ವಿನಯ ಮಾಡಿರುವರು. ಎರಡು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಾಡಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ ||

ವಿಭಾವಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್ ಕೃನಿನ್ ವನಿಸತ್ಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರಕೃಯ. ವಿಭಾವನ್ ತಟ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿನ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆನುದಾತ್ತ.

ಉತ್ಪೇ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯಂತೆಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರಕೃಯ. ಈ ಧಾತುವು ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದಂ

వజ్రస్థపియాజాదిణాం శీతి (పా. సూ. ౬-౧-౧౫) ఎంబుదరింద సంప్రసారణ. **సంప్రసారణాజ్ఞ** ఎంబుదరింద పూనరూప. ప్రత్యయస్వరదింద అంతోదాత్తవగుత్తదే.

బీకేతత్—శత జ్ఞానే ధాతు. బుద్ధోత్పాది లోట ప్రథమపురుష ఏకవచనదల్లి తిహ ప్రత్యయ. **ఇతేశ్చ లోపః**—సూక్రదింద ఇకారలోప. శ్చ ఏకరణ. శ్చి ఎంబుదరింద ధాతువిగ్ని ద్విత్వ ఆభ్యాసశ్చే జలాదికేష. **శుద్ధోల్లంఘనః** ఎంబుదరింద శుత్వ. **లీల్యోల్లంఘనో** సూక్రదింద ప్రత్యయశ్చే అడాగమ. **పుగంతలభూపదస్య** బే ఎంబుదరింద ధాతువివ లభూపదేగే గుణ. యద్వపి లల్లి అభ్యస్త సంజ్ఞే (ద్విత్వవన్న జేందివి ఎరణు బుండగళు) ఇరువుదరింద **నాభ్యస్తస్యా** బి పితి సాన్వధాతుకే (పా. సూ. ౬-౨-౨౬) ఎంబుదరింద లభూపదగుణప్రతివేధ ప్రాప్తవగుత్తదే ఆపదే బయలం భందిసికే **వక్తవ్యమ్** (కా. ౬-౨-౨౬-౧) ఎంబు వచనదింద లల్లి సివేధ బరువుదిల్లి. **అభ్యస్తానామాదిః** (పా. సూ. ౬-౧-౧౮) ఎంబుదరింద ఆద్యుదాత్తస్వర బరుత్తదే

త్వనా—ఆత్మన్ శబ్ద. తృతియో ఏకవచన పరనాదాగ మంత్రేష్వాజ్ఞాదేరాత్మనః (పా. సూ. ౬-౪-౧౪౧) ఎంబుదరింద ఆదియ అకారశ్చే లోపః.

బుద్ధిన్—ఇవి రవి రవి ధవి గత్వర్థాః ధాతు. **ఇదిత్యోనుమ్** ధాతుకేః ఎంబుదరింద నుమాగను. **వర్తమానార్థ** దల్లి భాందసవద లహ్. ప్రథమపురుష బయవచనదల్లి అంతావేక. **వ్యత్యయో** బయలం ఎంబుదరింద రీఫశ్చే సంప్రసారణ ఆవేక. **సంప్రసారణాజ్ఞ** ఎంబుదరింద పూనరూప. **బువర్ణాన్** స్య ణత్వం నాజ్యం ఎంబు వచనదింద నుమ్ని నకారశ్చే ణత్వ. **బుద్ధిన్** ఎంబుదరింద. అథవా బుధే గతో ధాతు. తన్నోత్పాది. **తేనాదిశ్చ** ణ్ ణ్ లుః ఎంబుదరింద లు ఏకరణ. **ఓందినో** రూపసిద్ధి యాగుత్తదే. ఆతిబంతద పరవల్లిరువుదరింద నిఘాతస్వర బరుత్తదే.

నవంతే—నవ గతో ధాతు. ఇల్లియూ భాందసవద లహ్. **బయలం** భందిస్యమాజ్ఞ-య్యోగేఽపి ఎంబుదరింద అడాగను బరువుదిల్లి. తిబంతద పరవల్లిరువుదరిందలూ పాదాదియల్లిరువుదరిందలూ నిఘాతస్వర బరువుదిల్లి. ధాతుస్వరదింద ఆద్యుదాత్తవగుత్తదే. || ౯-౧ ||

ఆరవత్వంభక్తనే సగ్తవ సమాప్తవ.

ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ವನೇನುತಿ ದ್ವಿಸದಮೇಕಾದತರ್ಚಮಧ್ಯಯನತಃ ಪದ್ಯಚಿಂ ಪಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಋಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ
ಪೂರ್ವವತ್ | ಅನುಕ್ತಾಂತಂ ಚ | ವನೇಮೈಕಾದಶೇತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ವನೇಮ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ
ಆರು ಮಕ್ಕಳಿರುವುವು. ಮುಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ವನೇಮೈಕಾದತ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೭೦

|| ಹಿಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂತ್ಯ—೬ (೧೧) ||

|| ಮುಷಿಃ—ಪಾಲಾಪಃ ಪಾಕ್ಯಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ದ್ವಿಸದಾ ವಿಲಾಟ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ ||

ವನೇಮು ಪೂರ್ವೀರಯೋಃ ಮನೀಷಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಶೋಕೋ

ವಿಶ್ವಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ |

ಆ ಧೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನಾ ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ

ಜನ್ಮ || ೧ || ೨ ||

॥ పదదశాః ॥

వనేమ | పునివిః | అయః | మనిషా | అగ్నిః | సు ౨ తోలకః | విత్వాని |
అత్వాః |

ఆ | ద్యేవ్యాని | వ్రతా | చీకిత్వాన్ | ఆ | మానుషస్య | జనస్య |
జన్మ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥

। నాయనభాషం ।

పునివిః ప్రభుతా ఇశోలన్యాని వనేమ | సంభజేమః | అగ్నిస్తాద్యతాన్యాని
దదాత్తిత్యర్థః | మనిషా మనిషయా బుద్ధ్యా యోగే గంధవ్యః స్వాప్రవ్యః | యద్వా |
మనిషయాయోః స్వామి | సుతొలకః తొలభనదీప్తిః | ఏవంభుతొలన్యాని విత్వాని సేవనా
కర్మాణ్యత్వాః | అత్నతే | వ్యాప్నోతి | కిం కువన్ | ద్యేవ్యాని దేవేషు భవని వ్రతా
వ్రతాని కర్మాణో చీకిత్వాన్ ఆ సమంతాజ్ఞానన్ | తథా మానుషస్య జనస్య మనుష్యజాతస్య
జన్మోత్పత్తిరూపం కర్మ చీకిత్వాన్ అభిముఖ్యేన జానన్ | ద్యావాభృథివ్యోః సంబంధిని
యాని కర్మాణో తాని సేవనాణ్యవగచ్ఛేన్ అవగచ్ఛే వ్యాప్నోతిత్యర్థః ॥ వనేమ | వన షణ
సంభక్తా | తపి స్వాప్రే వ్యత్యయేన తః | అదుపదేతాల్లసావధాతుకానుదాత్తే వికరణ-
స్వరః తిష్యతే | పునివిః | పురుతబ్బా ద్యోలతొల గుణవచనాదితి బాష్పా | తలి జీలి దిలభాః |
మనిషా | ఈషా అబ్బందిత్వాత్కే క్తిభావః | సా. ౬-౧-౧౨౬-౬ | సుతొలకః | తుచ-దిలబ్బా |
భావే భాషా | చీకిత్వాః కు ఫిణ్యతొలరితి కుత్తం | తొలభనః తొలకొల యస్య | అద్భుదాత్తం
ద్యేజ్యం దేవేష్యుత్తరపదాద్యుదాత్తేం | అత్వాః | దేవేత్వా విత్వాన్యత్వాః | బుగ్గే. ౧-౬౯-౬ |
ఇతివ | చీకిత్వాన్ | కిత జ్ఞానే | లిటిః క్షసః ॥

। ప్రతిపదార్థః ।

పునివిః—వీత్నా ద క్షవన్మ | వనేమ—(అగ్నిప్రసాదం) పడియోః | మనిషా—
బుద్ధియం | అయః—స్వాప్రవ్యనాద (స్వామియాద) | సుతొలకః—సంగళకరవాద కాఠియ్యు |
అగ్నిః—అగ్నియ | ద్యేవ్యాని—దేవతేగళ సంబంధవాద | వ్రతా—కర్మగళ్య | మానుషస్య
జనస్య—మానుష్యర | జన్మ—ఘత్పత్తిరూపవాద కర్మగళ్యన్మ | ఆ చీకిత్వాన్—సంపూర్ణవాగ
తిదిరువనాగ | విత్వా—విత్వా కర్మగళ్యన్మ | అత్వాః—వ్యాప్నోతిత్వానే.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದವನೂ ಶೋಭನಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ತತ್ತಿಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಕಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

We solicit abundant (food). Agni, who is to be approached by meditation, and shines with pure light, pervades all holy rites, knowing well the acts that are addressed to the Dieties, and (those which regulate) the birth of the human race,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೀಕೇ—ಪ್ರಭೂತಾ ಇಷೋ ಅನ್ನಾನಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಯಾ ವಿಧವಾಗಿರುವ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಚಿರಂತನೀಕೇ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಸಮೃದ್ಧೀಲಾಶಿಷೋ ವಾ ಪೂರ್ವಿಕರು ಅನುಭವಿಸಿರುವ ಪುರಾತನವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅತಿವರ್ಧನಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿರಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮನೀಷಾ ಅರ್ಯೇ—ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಗಂತವ್ಯೇ ಷಾಪ್ತವ್ಯೇ ಯದ್ವಾ ಅರ್ಯೇ ಸ್ಯಾಮಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಧೃದವಾದ ನಿಕೃಯವುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ತಕ್ಕವನಾಗಿರುವನು ಅಥವಾ ಸರಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿದವರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯ ವೈಭವದಿಂದ ಹವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. ಮನೀಷಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂಬುವುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರರು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿರಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ಜಸ್ಮ ಆ ಚಿಕಿತ್ಸಾ—ಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ಯ ಉತ್ತತ್ತಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಆಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಜಾರ್ಣ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಅಪಗತ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಅಗಲು ಕರ್ಮವು ಯಾವುದೆಂಬುವುದನ್ನೂ, ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಾಪಿಸುವನು.

ಸುಶೋಕೇ—ಶೋಭನಃ ಶೋಕೋ ಯಸ್ಯ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಂದೂ, ಅ ಮಾನುಷಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ—ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ, ಅದನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾನು ಒಯ್ಯುವಕಾರಣ. ಆಯಾಯ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ಧ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನೇಮು—ವನ ವಣ ಸಂಭಕ್ತಿ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಂಗ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾಲಲೋಕ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ. ಲವಿಗೆ ಯಾಸುಋಗನು. ಅತೋ ಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಸಿಗೆ ಇಯಾದೀಶ. ಗುಣ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಮ) ಬಂದುದರಿಂದ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಕರಣ (ಶ) ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪುರು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಷ್. ಹಲಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಮನೀಷಾ—ಇವಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ: ಎಂದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಷಾ ಆಕ್ಷಾಯಿಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈಷಾ ಅಕ್ಷಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಧಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶೋಕಃ—ಕುಷ ದೀವ್ರಾ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಭೂಪಧಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಭೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚೆಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಶೋಭನಃ ಶೋಕೋ ಯಸ್ಯ ಸುಶೋಕಃ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯುತ್ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಾಃ—ದೇವತಾ ವಿಶ್ವಾನೈಶ್ಯಾಃ (ಮ. ಸ. ೧-೬೯-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ವ್ರತಾ—ವ್ರತಾನು ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಚಿಕ್ಕಿತ್ವಾನ್—ಕಿಚ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ಕಿಸುಕ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಲಸು ಅದೇಶ. ತನ್ನಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಚುಕ್ಲ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಸ್ ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚರಿತ್ರ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಪಧಾಧೀರ್ಘ. ನುಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷಸ್ಯ—ಮನೋರ್ಜಾತಾವಚ್ಯೌತೌ ಸುಕೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮಕಾಗಮ. ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ಟಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ವಷ್ಯೇವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧-೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾತಿ ||

ಗಭೋಃ ಯೋ ಅಪಾಂ ಗಭೋಃ ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚ

ಸ್ಥಾತಾಂ ಗರ್ಭಶ್ಚರಥಾಂ |

ಅದ್ರೌ ಚಿದಸ್ಮಾ ಅಂತರ್ದುರೋಣೀ ವಿಶಾಂ ನ ವಿಶ್ವೋ

ಅಮೃತಃ ಸ್ವಾಧೀಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಗಭಃ | ಯಃ | ಅಪಾಂ | ಗಭಃ | ವನಾನಾಂ | ಗರ್ಭಃ | ಚಿ | ಸ್ಥಾತಾಂ |

ಗರ್ಭಃ | ಚಿರಥಾಂ |

ಅದ್ರೌ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಮೈ | ಅಂತಃ | ದುರೋಣೀ | ವಿಶಾಂ | ನ | ವಿಶ್ವಃ | ಅಮೃ-

ತಃ | ಸ್ವಾಧೀಃ || ೩ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಗ್ಯರಪಾಂ ಗರ್ಭೋಽ ಗರ್ಭವದಂತರ್ವರ್ತೀ ಅಪಾಂನಪಾತ್ಯಂಜ್ಞಃ | ಯಶ್ಚ ವನಾನಾ-
ಮರಣ್ಯಾನಾಂ ಗರ್ಭೋ ದಾನಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ತನ್ನದ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಯಶ್ಚ ಸ್ವಾತಾಂ ಸ್ವಾವರಾಣಾಂ
ಕಾಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಗರ್ಭೋಽಂತರವಸ್ಥಾತಾ | ಚರಥಾಂ ಚರಣವತಾಂ ಜಂಗಮಾನಾಂ ಗರ್ಭೋಽ ಜಾತರ-
ರೂಪೇಣ ದೇಹಮಧ್ಯೇಽವತಿಷ್ಠತೇ | ಏವಂಭೂತಾಯಾಸ್ವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ದುರೋಣೇ ದುಸ್ತರ್ಯಗ್ನ-
ಹೇಽದ್ರೌ ಚಿತ್ ಪರ್ವತೇಽಪ್ಯಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹವಿಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಸೋಽಯಮಮೃತೋಽ-
ಮರಣಧರ್ಮಾಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಧೀಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತಃ ಶೋಭನಾಧ್ಯಾನೋ ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತ್ತಿತಿ
ಶೇಷಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಶ್ವೋ ನಿವೇಶಯಿತಾ ಸುಖೇನಾವಸ್ಥಾಪಯಿತಾ ರಾಜಾ ವಿಶಾಂ ನ |
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಯಥಾ ರಕ್ಷಣರೂಪಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ || ಸ್ವಾತಾಂ | ತಿಷ್ಠತೇಃ ಕ್ವಿಪಿ
ಛಾಂದಸಸ್ತುಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಔಷಾದಿಕಸ್ತುತ್ಯಯಃ | ಅಮೃಂತೈಲೋಪಶ್ಯಾಂದಸಃ | ಚರಥಾಂ |
ಶೀರ್ಷಕಸಿರುಗಮಿ | ಉ. ೩-೧೧೩ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽಥಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲವಚನೋಚ್ಚೇರೇರಸಿ
ದ್ರವ್ಯವ್ಯಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯಕ್ಷಾದಾಮೋ ನುಡಧಾವೇ ಸರ್ವದೀರ್ಘಃ | ವಿಶ್ವಃ |
ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾದಿಪ್ರೋಕ್ಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವನ್ತೈತೈಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತೈಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಅಪಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಉದಕ ವಾಡ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನೋ (ಅಪಾಂನಪಾತ್ ಎಂಬ
ಹೆಸರುಳ್ಳವನೋ) | ವನಾನಾಂ ಗರ್ಭಃ—(ದವಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಚಿ—ಮತ್ತು |
ಸ್ವಾತಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಸ್ವಾವರವಾದ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಚರಥಾಂ ಗರ್ಭಃ—ಜಂಗಮವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ
(ಚರವಲ್ಲಿ) ಇರುವವನೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ | ದುರೋಣೇ—ಯಾಗ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ | ಅದ್ರೌ
ಚಿತ್—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಂತಃ—ವಾಡ್ಯದಲ್ಲಿ (ಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅಮೃತಃ—ಅಮರನಾದ
ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಃ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸುಖಕರನಾದ ರಾಜನು | ವಿಶಾಂ ನ—ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ |
ಸ್ವಾಧೀಃ—(ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸುಖಕರವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ.

|| ಛಾಂದೋರ್ಧಃ ||

ಉದಕವಾಡ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಮರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಪ್ರಜಾಹತ್ಯೆಯಾದ
ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ
ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ (ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ).

English Translation.

(They offer oblations) on the mountain, or in the mansion, to that Agni, who is within the waters, within woods, and within all movable and immovable things, immortal, and performing pious acts, like a benevolent (prince) among his people.

§ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು §

ಅಪಾನ ಗರ್ಭಃ—ಗರ್ಭವದಂತರ್ವರ್ತಿಃ ಅಪಾನಸಪಾತ್ ಸಂಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿಯು ನೀರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವನಾಗಿ ಅಪಾನ್ನಸಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಈ ಅಪಾನ್ನಸಾತ್ ಎಂಬ ದೇವನು ಮಧ್ಯ ಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವನು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಪಾನ್ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೧೦-೧೮) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಪೌತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳ ಪೌತ್ರನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅಪಾನ್ನಸಾನ್ನಮತೀರಶೋ ದಾ ಯಾಥಿರಂದ್ರೋ ವ್ಯವಧೇ ವೀರ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೪) ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಉದಕಗಳ, ಅರಣ್ಯಗಳ, ಸ್ಥಾವರವಸ್ತುಗಳಾದ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಯಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೃತ್ವವೇಶ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ಥಾವಿಗಳೂ—ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪರ್ವತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಮತ್ತಾ ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನಿಶಾಂ ನ ವಿಶ್ವಃ ಅವೃತೇ ಸ್ವಾಧೀಃ—ಸುಖೇನಾವ ಸ್ವಾಪಯಿತಾ ರಾಜಾ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಕ್ಷಣಿ-
ರೂಪಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಭನಾಧ್ಯಾನೋ ನಾ
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತು—ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವರವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಆಚರಿಸುವ ಅಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಜನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ
ಸುಖವಾಗುವ ಹಾಗೆ (ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು) ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ನೆ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉಪಮಾರ್ಥ
ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ತಂದಸ್ಥಾವಿಗಳೂ—ನಿಶಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಶಾಂ, ಸ್ತೋತ್ರಶಾಂ ಯಾಗಮಾಡುವವರು,
ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ವಿಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವವನಾದ
ಶಾರಣ ಪರ್ವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯವಹಿಸುವನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ನೆ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಧ್ವಾನ್ಯ
(ನಿ. ೭-೨೧) ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಯಾವನ್ಯಾತ್ರಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೯) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಸಂಗಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

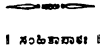
ಅಪಾಂ—ಅಪ್ ಶಬ್ದ. ಪಟ್ಟೀಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪೆದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾ ಶಾಮ್—ಸ್ಯಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಧಾತ್ಯಾದಿಗಿ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ತುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಉಪಾದಿಸಿದವಾನ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯಾತು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಂತ್ಯ (ಉಕಾರ) ಲೋಪವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಛಾಮ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ತಣಯೋಃ ಧಾತು. ಶೀರ್ಷೆಪಿರುಗಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಫ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಾದಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟೀಬಹುನಚನದಲ್ಲಿ ಚರಛ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನಿದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ನುಡಾಗಮ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ರೇಫೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಮ್—ಪಟ್ಟೀ ಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಿ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಛಾತ್ವರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಅಶಿಪ್ತುಷಿಲಟಿಕಣಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩-೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಗ ||

ಸ ಹಿ ಕ್ಷಪಾವಾ ಅಗ್ನೀ ರಯಿಣಾಂ ವಾಶದ್ಯೋ ಅಸ್ಮಾ ಅರಂ
ಸೂಚೈಃ |

ಏತಾ ಚಿಕಿತ್ಸೋ ಭೂಮಾ ನಿ ಸಾಹಿ ದೇವಾನಾಂ ಜನ್ಮ
ಮರ್ತಾಂಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಕ್ಷಪಾಽನ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ರಯಾಣಾಂ | ದಾಶತ್ | ಯಃ | ಅಸ್ಮೈ |
 ಅರಂ | ಸುಽಉಕ್ತೈಃ |
 ಏತಾ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ | ಭೂಮಿ | ನಿ | ಪಾಹಿ | ದೇವಾನಾಂ | ಜನ್ಮ | ಮರ್ತಾನ್ |
 ಚ | ವಿದ್ವಾನ್ || ೫ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಕ್ಷಪಾನಾನ್ | ಕ್ಷಪೇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮು | ರಾತ್ರಿಮಾನ್ | ಅಗ್ನಿಯಾ ವೈ ರಾತ್ರಿಃ |
 ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೭ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ರಾಶ್ವೇರಗ್ನಿಸಂಬಂಧೋಽಪ್ಯಗ್ನಿಜ್ಯೋಽತಿಜ್ಯೋಽತಿರಗ್ನಿಃ
 ಸ್ಯಾಹೇತಿ ಹೂಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೦ | ಯದ್ವಾ | ರಾಕ್ಷಸಾದೀನಾಂ ಕ್ಷಪನೇನ
 ನಾಶನೇನ ಯುಕ್ತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ರಯಾಣಾಂ ಧನಾನಿ ದಾಶತ್ |
 ದಾಶತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸೂಕ್ತೈಃ ಸುಷೂಕ್ತೈರ್ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ
 ಪ್ರಯುಕ್ತೈರ್ಮಂತ್ರೈರರಮಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಚಿಕಿತ್ಸಃ |
 ಚಿಕಿತ್ವಾಂಶ್ಚೇತನಾವಾನ್ | ನಿ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಹೇ ಚೇತನಾವಾನ್ ಸರ್ವಜ್ಞಾಗ್ನೇ ತ್ವಂ
 ದೇವಾನಾಮಿಂದಾದ್ರೀನಾಂ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾನಿ ಮರ್ತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ನೇತ್ಯೇತಾನಿ ಭೂಮು
 ಭೂಮ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ನಿ ಪಾಹಿ | ನಿಶರಾಂ ಪಾಲಯ | ಯತಸ್ತ್ರಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದೀ-
 ನೈವಾನ್ ಜಾನಾಸಿ ಅತ ಏವಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ರಯಾಣಾಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
 ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚೈತುರ್ಧ್ಯರ್ಥೇ ಸ್ಪಷ್ಟೇ | ದಾಶತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟೈಡಾಗಮಃ | ಅರಂ |
 ವಾಲಮೂಲೇತ್ಯಾದಿನಾ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಕ್ರಲ್ಪಃ | ಸೂಕ್ತೈಃ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ | ಪಾ. ೬-೨-೧೪೫ |
 ಇತ್ಯುಕ್ತೈರಪದಾಂತೋದಾತ್ತೈಶ್ಚ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ | ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುಕ್ತಂ | ಭೂಮು | ಸುಪಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ರರಸ್ಯಾ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ದಾದೇಶಃ | ಪದಕಾಲೇ ಹ್ರಸ್ವತ್ಪಾದವಸಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಸ್ಮೈ—(ಅಗ್ನಿಗೆ) ಇವನಿಗೆ | ಸೂಕ್ತೈಃ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಉಪಚಂ
 ಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಅರಂ—ಚಿನ್ನಾಗಿ (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೋ) | (ತಸ್ಮೈ—
 ಅಂಕಿತ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) | ಕ್ಷಪಾವಾನ್—ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ನಾಶಯುಕ್ತನಾದ) | ಸ ಅಗ್ನಿ—

ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ರಯೀಣಾಂ—ಧನವನ್ನು | ದಾಶತ್ ಹಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯಷ್ಟೆ | ಚಿಕಿತ್ಸೇ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ) ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಾನಾಂ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ | ಜನ್ಮ—ಜನ್ಮವನ್ನು | ಮರ್ತಾನ್—ಜಿ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—ತೀರದ (ನೀನು) | ಏತಾ—ಈ | ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಭೂತ ಪಾತಕಗಳನ್ನು) | ನಿ ಸಾಹಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಾತ್ರಿಗೆ ಯಜನಾನನೂ ರಾಕ್ಷಸನಾಶನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಜನನಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೀರದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಪಾತಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation.

Agni, the lord of night, grants riches to (the worshipper) who adores him with sacred hymns. Agni, who are omniscient, and know the origin of Gods and men, protect all these (beings dwelling) upon earth.

|| ವಿಶೇಷವಚನಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಃ ಕ್ಷಪಾಪಾನಾಂ—ಕ್ಷಪಾ ಇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮು | ಅಗ್ನೀಯಾ ವೈ ರಾತ್ರಿಃ (ತೈ. ಛಾ. ೨-೧-೨-೭) “ಅಗ್ನಿಚ್ಯೋತೀಚ್ಯೋತೀರಿಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಹಾ” (ತೈ. ಛಾ. ೨-೧-೨-೧೦) ಯದ್ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ಕ್ಷಪಣೇನ ನಾಶನೇನ ಯುಕ್ತೇಃ—ಅಗ್ನಿಯು ರಾತ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಇರುವನು. ಕ್ಷಪಾಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ರಾತ್ರೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಪಾ ಶಬ್ದವು ಅಂತೇರಿದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ರಾತ್ರೀವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷಪಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ನೈಣಾಂ ನರ್ಯೋಽ ಸ್ವತಮಃ ಕ್ಷಪಾವಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧) ತೈಮಿದಸಿ ಕ್ಷಪಾವಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೧-೨) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯಿರುವುದು ತೈತ್ತಿರೀಯಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ ಕೂಡ “ಅಗ್ನಿಚ್ಯೋತೀಃ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವರು. ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಕ್ಷಪ ಧಾತುವಿಗೆ ನಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಪಾವಂತನಾಗಿರುವನು.

ಸ್ತುತದಸ್ತುತಿಗಳೆ—ಕ್ಷಪಾ ಇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮು ಕ್ಷಪಾ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರೀವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಪೇಽ ರಾತ್ರಿಗಳೆರಡಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾಶದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಪಾವಂತನೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಿಟ್ಟನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಗಳುಶಕ್ತಿಯನ್ನು [ವಿಚ್ಛಿಮಾಡುತ್ತಾ ದುರ್ಬಲತನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು.

ಆದ್ದರಿಂದ “ಕ್ಷಪೆಯಂತಿ ನಿರ್ವೀರ್ಯತಾಂ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಕ್ಷಪಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರ ದುರ್ಬಲತ್ವವು ನಾಶವಾಗಿ ಅವರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಪಾಂತನಾಗುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಚಿಕಿತ್ಸೆ—ಚೇತನಾರ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞ “ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಚೇತನಾರ್ವ” (ನಿ. ೨-೧೦) ಇತಿಯಾಸ್ಯಃ | ಜ್ಞಾನವಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞನೆನಿಸಿರುವನು. ಕಿತಿ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೇತನಾರ್ವ ಜ್ಞಾನವಂತನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಕ್ಷಪಾವಾನ್—ಕ್ಷಪಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಕ್ಷಪಾವಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿನ್ನಿತಿಮತುಷ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದಪಧಾಯಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಃಃನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಮತುಷ್ ಸಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅನಃದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಯಾಣಾಂ—ಕರ್ಮಣಾ ಯಮಭಿಪ್ರೈತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ. ನಾಮನೈತೇರಸ್ಯಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾತತ್—ಧಾತ್ಯ ಧಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಷ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಲ್ಯ ಡಾಟೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಃದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ಅಲಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾಲಮೂಲ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲತ್ವ ಏಕಲಿಪತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲತ್ವ ಭಾರದಿರುವಾಗ ರೇಫ ಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂಕ್ತೈಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸುಷ್ಮ ಉಕ್ತಾನ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತಾ—ನಪುಂಸಕ್ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಲ್ಲಿ ತಿ ಅದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಚಿಕಿತ್ಸೆಃ—ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ ಮತುಮಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಯೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾವೇಶ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫-೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವರ್ಧಾನ್ಯಂ ಪೂರ್ವೀಃ ಕ್ಷಪೋ ವಿರೂಪಾಃ ಸ್ಥಾತುಶ್ಚ ರಥವೃತ-
ಪ್ರವೀತಂ |
ಅರಾಧಿ ಹೋತಾ ಸ್ವನಿಷತ್ತಃ ಕೃಣ್ಣನ್ವಿಶ್ವಾನ್ಯಪಾಂಸಿ
ಸತ್ಯಾ || ೭ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವರ್ಧಾನ್ | ಯಂ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಕ್ಷಪಃ | ವಿರೂಪಾಃ | ಸ್ಥಾತುಃ | ಚ | ರಥಂ |
ಯತಃ ಪ್ರವೀತಂ ||
ಅರಾಧಿ | ಹೋತಾ | ಸ್ವಃ | ನಿಷತ್ತಃ | ಕೃಣ್ಣನ್ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಪಾಂಸಿ |
ಸತ್ಯಾ || ೭ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವೀರ್ವಪ್ರಕೃತಿ ಉಪಸಂಹಿತಾ ಪ್ರಪೋದ ನಿಶಾಕ್ಲ ವಿರೂಪಾಃ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣತಯೋ ವಿವಿಧರೂಪಾಃ ಸತ್ಯೋ ಯಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಾನ್ ವರ್ಧಯಂತಿ | ತಥಾ ಸ್ವಾತುಃ ಸ್ವಾವರಂ ವೃಕ್ಷಾದಿಕಂ ರಥಂ ರಮಮಾಣಂ ಜಂಗಮಂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಕಂ ಚ ಬುತಪ್ರವೀತಮ್ನತೇನೋದಕೇನ ಸತ್ಯೇನ ಯಜ್ಞೇನ ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವೇಷ್ಠಿತಂ ಯಮಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಂತಿ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಃ ಸುಷ್ಪ್ಷರಣೀಯೇ ದೇವಯಜನೇ ನಿಷತ್ಯೋ ನಿಷಣ್ಣ ಉಪವಿಷ್ಯಃ ಸನ್ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಾಧಿ | ಸಂಸಿದ್ಧೋಽಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ | ಬುತ್ಪಿಗ್ನಿರರಾಧಿ | ಅರಾಧಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯೇ ಯಜಮಾನೇಷು ಭವಾನಿ ಯದ್ವಾ ಸತ್ಯೇಭಲಾನ್ಯಪಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕೃಣ್ಣನ್ ಕುರ್ವನ್ || ವರ್ಧಾನ್ | ವೃದ್ಧೇಣ್ಯಂತಾಲ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾತ್ ಣಿಲೋಪಃ | ಇತತ್ಕಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪೇ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಃ | ಬುತಪ್ರವೀತಂ | ವೈಘಂ ಸಂವರ್ತೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ವಚಿಸ್ವಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಕೃದ್ಗುಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯ ಗ್ರವಣಾತ್ಪ್ರೀತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರಾಧಿ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ | ಕರ್ತರಿ ಲುಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚ್ಚೇಷ್ಟಿಣ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಅನೇಕಗಳಾದ (ಉಪಸಂಹಿತಾ) | ಪ್ರಪೋದ—ರಾತ್ರಿಗಳೂ | ವಿರೂಪಾಃ—(ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಾದಿ) ನಾನಾರೂಪಗಳಾಗಿ | ಯಂ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವರ್ಧಾನ್—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೇ | ಸ್ವಾತುಃ—ಸ್ವಾವರನಾದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ | ರಥಂ ಚ—ಚರವಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಪ್ರಾಣಿಗಳೂ | ಬುತಪ್ರವೀತಂ—ಉದಕದಿಂದ (ಸತ್ಯದಿಂದ, ಯಜ್ಞದಿಂದ) (ಅವೃತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ವರ್ಧಾನ್—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೇ | (ಸಂ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು) | ಸ್ಯಃ—ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ | ಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಮಾನಸ್ಥಿಕವಾದ | ಅಪಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | (ವಿಶ್ವಾ ಅಪಾಂಸಿ—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಫಲಗಳನ್ನೂ) | ಕೃಣ್ಣನ್—ಮಾಡುತ್ತಾ | ನಿಷತ್ಯಃ—ಅಸೀನನಾಗಿ | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ | ಅರಾಧಿ—(ಬುತ್ಪಿಜರಿಂದ) ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳಾದ ಅನೇಕ ಉಪಸಂಹಿತಾ ಮತ್ತೂ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನಾದ, ಸ್ವಾವರನಾದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ (ದಹ್ಯವದಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ) ಮತ್ತು ಚರವಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ (ಪ್ರಜಾದಿಗಳಿಂದ) ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದ, ಉದಕವೃದ್ಧನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬುತ್ಪಿಜರಿಂದ ಆರಾಧಿತನಾಗಿ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾ, ಯಜಮಾನಕೃತವಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸತ್ಯಫಲಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

English Translation.

Agni, whom many variously-tinted (mornings) and nights increase, whom, invested with truth, all movable and immovable things augment, has been propitiated, and is kindly seated at the holy rite, as the invoker (of the Gods), and rendering all (pious) acts (productive) of reward.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಿಣಃ ವಿರೂಪಾಃ ಕ್ಷವೇ ಯಂ ವರ್ಧಾನ್-ಬಹ್ಯೈಃ ಉಷಸಃ ನಿಶಾಕ್ಲ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ತೆಯೋ ವಿವಿಧ-ರೂಪಾಃ ಸತ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಂತಿ | ಕಶ್ಲರ ಮತ್ತು ಬೆಳಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯದಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಉಷಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಷಾಕಾಲಗಳೂ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗೂ ಉಷಾಕಾಲಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕ್ಷವಾಶ್ವಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮತಪ್ರವೀತಂ-ಮತೇನ ಉದಕೇನ ಸತ್ಯೇನ ಯಜ್ಞೇನ ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ವೇಷ್ಪಿತಂ | ಮತಶ್ಚುಕ್ತೈ ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯದಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಕೂಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮತಶ್ಚುಕ್ತವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಹವುಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಗಾಗಿ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವನು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗ್ನೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಇರುವವನು ಎಂದು ಮತಪ್ರವೀತಶ್ಚುಕ್ತೈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಉಪವಿಷ್ಠನಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ಯೇ ನಿಷತ್ತೇ ಹೋತಾ ಆರಾಧಿ-ಅರಣೀಯೇ ದೇವಯಜನೇ ಸುಷ್ಣು ನಿಷಣ್ಣು ಉಪವಿಷ್ಪರ್ಷ ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾ ಸಂಸಿದ್ಧೀ ಅಧೂತ್ | ಯದ್ವಾ ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿರರಾಧಿ ಆರಾಧಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಠನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿರ್ಭಾಗಗ್ನೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳಾದ ಜನರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವರ್ಧಾನ್-ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಮದ್ವಾ. ಣಿತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ VI 18

ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಗಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಗ್ರದಾಹಿಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಭಂದಸ್ತುಭಯಘಾ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ. ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಟ್ಟಿಗೆ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ತು ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವರ್ಧಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದು. ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಪ್ರವೀತಮ್—ವೈಷ್ಣವ್ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಿಸ್ತುಪಿ-ಯಜಾದೀನಾಂ ಜ್ಞಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವರ್ಣಗಳು ಎರಡು ಇರುವುದರಿಂದ ನೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್. ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ನಿರ್ದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಋತೇನ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವೀತಮ್ ಋತಪ್ರವೀತಮ್. ಕೃದ್ಗ್ರಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಮ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ (ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಅಂದರೆ ಉಪಾದಾನವಿರುವಾಗ ಗತಿ ಅಥವಾ ಕಾರಕ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ತದ್ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವಿದೆ ಎಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಇಲ್ಲಿ ವೀತವೆಂಬ ಕೃದಂತದಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬ ಗತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವೀತವೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣ ವಿರುವುದರಿಂದ ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಸ್ವಕೃತಿಪ್ಸರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಾಧಿ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲೇ ಲುಕ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಽ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್‌ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಟಾದೇಶ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಟ್ಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅರಾಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷತ್ತೇ—ಪದ್ಯಾಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಾತಃ.—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆಸತ್ತೇ ನಿಷತ್ತಾಮುತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ತಾಭವವು ನಿಪಾತಕವಾಗಿದೆ.

ಕೃಣ್ಣಿಸ್—ಕೃವಿ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಧಾತು 1೪ಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇರಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿದೆ ಇದಿತ್ತಾವುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಡುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತ ವಿನಶ್ವಾಮಾದಿಗಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವು ವಿಕರಣ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೬-೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗೋಷು ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ವನೇಷು ಧಿಷೇ ಭರಂತ ವಿಶ್ವೇ ಬಲಿಂ
ಸ್ವರ್ಣಃ |

ವಿ ತ್ವಾ ನರಃ ಪುರುತ್ರಾ ಸಪರ್ಯನ್ವಿತುರ್ನ ಜಿವ್ರೇರ್ವಿ ವೇದೋ
ಭರಂತ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಗೋಷು | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ | ವನೇಷು | ಧಿಷೇ | ಭರಂತ | ವಿಶ್ವೇ | ಬಲಿಂ |
ಸ್ವಃ | ನಃ |

ವಿ | ತ್ವಾ | ನರಃ | ಪುರುತ್ರಾ | ಸಪರ್ಯನ್ | ಸ್ವಿತುಃ | ನ | ಜಿವ್ರೇಃ | ವಿ |
ವೇದಃ | ಭರಂತ || ೯ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವನೇಷು ವನನೀಯೇಷು ಸಂಭಜನೀಯೇಷು ಗೋಷ್ವಸ್ತದೀಯೇಷು
ಪಶುಷು ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ಪಶಂಸಾಂ ಧಿಷೇ | ದಧಿಷೇ | ಸ್ವಾಪಯಸಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಗವಾದಿಪಶವೋ
ಧವಂತ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸ್ವಃ ಸುಷ್ವರಣೀಯಂ ಬಲಿಮುಪಾಯನರೂಪಂ
ಧನಂ ಭರಂತ | ಅಹರಂತು | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ನರೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪುರುತ್ರಾ ಬಹುಷು ದೇವಯು-
ಜನದೇಶೇಷು ವಿ ಸಪರ್ಯನ್ | ವಿವಿಧಂ ಪೂಜಯಂತಿ | ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಚ ನೇದೋ ಧನಂ ವಿ ಭರಂತ |
ತ್ವತ್ಪೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಹರಂತಿ | ಗೃಣ್ತಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೈವ್ಯಾಂತಃ | ಜಿವ್ರೇರ್ಜಿರ್ಣಾರ್ದ್ಯದ್ವಾತ್ಪಿತುರ್ನ
ಸಿತುರಿವ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾ ವ್ಯದ್ವಾತ್ಪಿತುಃ ಸೆಕಾಶಾದ್ಧನಂ ಹರಂತಿ ತದ್ರತ್ || ಧಿಷೇ | ಛಂದಸೋ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಖ್ | ದ್ವಿಪಜನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇದಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಕಾ. ೬-೧-೮-೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಪ-

ಚನಾಭಾವಃ | ಭರಂತೆ | ದ್ವೃಘ್ ಹರಣೀ | ಕೇವಲೋಽಪಿ ಸೋಪಸರ್ಗಾರ್ಥೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯನ್ಯಃ | ಛಾಂದ
ಸೋಲಹಃ | ದ್ವೃಗೈರೋರ್ಭಃ ಇತಿ ಭತ್ತಂ | ಪುರುತ್ತಾ | ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮತ್ಯೇಶ್ಯಾದಿನಾ
ಸಪ್ತಮ್ಯುರ್ಭೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿವ್ರೇಃ | ಜ್ಞಪ್ ವಯೋಹಾನ್ | ಜ್ಞತ್ಯಸ್ತೌಜಾಗೃಧ್ಃ ಕ್ವಿನ್
| ಉ. ೪-೫೪ | ಋತ ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ಯಂ | ಉಪಾದಯೋಽವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನೀತಿ ಚಿವ್ರೀಃ
ಕಿಯೋರ್ಗಿಯೋರಿತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ದೀರ್ಘೋಽನ ಭವತಿ | ಕಾ. ೮-೨-೭೮ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಹರಿ
ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಸ್ಯಾಭಾವಃ | ರೀಫವಕಾರಯೋರ್ವಿಪರ್ಯಯಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿ-
ಪರ್ಯಯಕ್ಕೆ | ಕಾ. ೩-೩-೧೦೯ | ಇತಿ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೇದ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ವಿದ್ಯತೇ
ಲಭ್ಯತೆ ಇತಿ ವೇದಃ | ವಿದ್ವೈ ಲಾಭೇ | ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೀ-ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು) | ವನೇಷು-ಪೂಜ್ಯನಾದ (ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧನಾದ) | ಗೋಷು
ಪಶುಷು-ಗೋವೇ ವೇದಲಾದ ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ-ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು | ಧಿವೇ-ಸ್ವಾಪಿಸ್ತೀ |
ವಿಶ್ವೇ-ಎಲ್ಲರೂ | ನಃ-ನಮಗೆ | ಸ್ಯಃ-ಅನೇಕ್ರಿತವಾದ | ಬಲಿಂ-ಉಪಾಯನರೂಪವಾದ (ಧನವನ್ನು) |
ಭರಂತೆ-ಒದಗಿಸಲಿ | (ಅಗ್ನೀ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನು | ನರಃ-ಮನುಷ್ಯರು | ಪುರುತ್ತಾ-
ಅನೇಕ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ವಿ ಸಪರ್ಯಾನ್-ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡುತ್ತಾರಿ | (ಮತ್ತು) ಚಿವ್ರೇಃ-ವೃದ್ಧನಾದ |
ಸಿತುರ್ನಃ-ತಂದೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ (ಮಕ್ಕಳು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ) | ವೇದಃ-ಧನವನ್ನು |
ವಿ ಭರಂತೆ-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯೇ. (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗನಾದಿ ಪಶುಗಳೂ, ಎಲ್ಲಾ ಜನಗಳಿಂದ ಉಪಾ
ಯಪಡೂಪವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿ. ಮನುಷ್ಯರು ಅನೇಕ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹರೂದಿ
ಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಿ, ವೃದ್ಧನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ಪುತ್ರರು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ, ನಿನ್ನಿಂದ ಧನವನ್ನು ವಿಶೇಷ
ವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರಿ.

English Translation.

Agni, confer excellence upon our valued cattle, and may all men
bring us acceptable tribute; offering in many places sacrifices to you, men
receive riches from you, as (sons) from an aged father.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಿವೋಃ ಪಿತುರ್ನ ವೇದಃ ನಿಧರಂಶ್—ಜೀರ್ಣಾತ್ ವೃದ್ಧಾತ್ ಪಿತುರಿವ ತ್ವೈಶೋ ನಿಶೇಷೇಣ ಧನಂ ಗೃಹ್ಣಂತಿ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಾಃ ವೃದ್ಧಾತ್ ಪಿತುಸ್ಸಕಾಶಾತ್ ಧನಂ ಹರಂತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರೂ ಮತ್ತಿಜರೂ ಮತ್ತು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಧನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಮುದುಕನಾದನೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳುಗಳು ಅವನ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಮತ್ತಿಗಾದಿಗಳು ಧನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮುಂದುವರಿದು ಶಂದೆಗೆ ಮಕ್ಕಳುಗಳು ರುಚಿಕರವಾದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಹಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವನೇಷು—ವನನೀಯೇಷು ಚಾಶ್ವಾದಿಷು | ಉದಕನಾಮು ನಾ ವನಶಬ್ದಃ | ಉದಕೇಷು | (ಪುಂ. ಭಾವನ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಋಶಿವಾಗಿರುವುದು. ಅಶ್ವರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಇವುಗಳಿಗೆ ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ವೇದಃ—ವಿದ್ಯತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ ವೇದಃ | ವೇದ ಇತಿ ಧನನಾಮು | ಇರುವುದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ವ.ಘಂ. ರೇಕ್ಷೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೇದ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತಾನ್ವಯದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಲಾಭೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವೇದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯತೇ ಧರ್ಮಾದಿಃ ಅನೇನ ಇದರಿಂದ ಧರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದವು ಗಳು ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, "ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ" (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨-೧) ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಗೋಷು—ಅಸದೀಯೇಷು ಶತುಷು. ಗೋ ಕಲ್ಪವು ದ್ಯೌಃ, ಆದಿತ್ಯ, ಅಶ್ವ, ವಾಕಶ್ಚ, ಸೀತಾ, ರತ್ನಿ. ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಋಶಿವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವೆ ಶತು (ಹಸು) ಎಂಬ ಅರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಶತುಗಳು ನಮಗೆ ದೊರಕಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರುಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು.

|| ದ್ಯಾವಕಪ್ರಶ್ನೆಯೊ ||

ಧಿವೇ—ಧೂಮಾಜ್ ಧಾರಣೋಪಣಯೋಃ ಧಾತುಃ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಉಪಲಬ್ಧಃ— ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಃ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ ಲಂಬಾಗ ಧಾಸಃ ಸೇ (ಋ. ಸೂ.

೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ದ್ವಿವರ್ಚನ ಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇದಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ಶಾ. ೬-೧-೮-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಂಯೋಗಾಶ್ಲಿಟ್ಕಿಷ್ಕಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವನಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಧಿಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ- ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಂತೆ—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತುವು ಉಪಸರ್ಗಸಮುಭವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ (ಅರ್) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ಲಜಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಝೋಂತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಸಾ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತ್ಯಿಗೆ ಗುಣ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜಾಯೋ-ಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ತೃಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಭರಂತೆ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ನಿಘೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಿಷೇ ಎಂಬ ಅಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಸಾ, ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುರುತ್ತಾ—ಪುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮುರ್ತ್ಯು- (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಜಿವೇಃ—ಜಿ-ವ್ ವಯೋಪಾಸೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಜ್, ಶ್ಶ್, ಸ್ತ್ಸ್, ಜಾಗ್ಯಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತತ ಇದ್ವಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಣಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಉರಣ್ಣಪಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರವಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿೞ್+ವಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವು ಸ್ವಾಪ್ರವಾದರೆ ಉಪಾಧಿಯೋಽವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನಿ ಸ್ವಾತಿವೆದಿಕಾನೀತಿ ಜಿವಿಃ ಕಿಯೋರ್ಗಿಯೋರ್ಠಿತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ದೀರ್ಘೋ ನ ಭವತಿ (ಶಾ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತೃತಿಪಕ್ಷ ಅವ್ಯುಕ್ತೃತಿಪಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಿರುವಾಗ ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯುಕ್ತೃತಿಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ವಿವೇಚನ ಯಾವಾಗ ಇಲ್ಲವೋ ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರ್ಯಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.) ಛಂದಸವಾಗಿ ರೇಫ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಿಃ—ವೇದ ಎಂಬುದು ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರು (ಹಣ). ವಿಸ್ತತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಇತಿ ವೇದಿಃ (ಹೊಂದಿಲ್ಲದುವುದು) ನಿರ್ವಾ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ

ಲಭಿಸಬದ್ಧಿಗೆ ಗುಣ. ವೇದಸ್ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭರಂತೆ—ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯-೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಾಧುರ್ನ ಗೃಧ್ನುರಸ್ತೇವ ಶೂರೋ ಯಾತೇವ ಭೀಮಸ್ತ್ವೇಷಃ
ಸಮತ್ಸು || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಾಧುಃ | ನ | ಗೃಧ್ನುಃ | ಅಸ್ಮಾಽ ಇವ | ಶೂರಃ | ಯಾತಾಽ ಇವ | ಭೀಮಃ |
ತ್ವೇಷಃ | ಸಮತ್ ೯ ಸು || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದ್ವಿಪದಾಸ್ವಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾಸು ಯಾಂತ್ಯಾತಿರಿಚೈತೇ ಸಾ ತಥೈವ ಪತಿತನ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಉತ್ತರಾ ಕಾದ್ಯತೀ ದ್ವಿಪದಾ ||

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸಾಧುರ್ನ ಸಾಧಕ ಇವ ಗೃಧ್ನುರ್ಗೃಹೀತಾ | ಯಥಾ ಸಾಧಕಃ ಸಾಧ್ಯಫಲಮಾಕು ಗೃಣ್ತಾತಿ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಪಿ ಸರ್ವಂ ಸ್ತೀಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಯಮಗ್ನಿರಸ್ತೇವ ಶೂರಃ | ಯಥೇಷೂಣಾಂ ಕ್ಷೇಪ್ತಾ ಧಾಸುಪ್ತಃ ತತ್ರೂನ್ವೇರಯತಿ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಪಿ ದಪನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಪ್ರೇರಯತಿ | ತಥಾ ಯಾತೇವ ಭೀಮಃ | ಯಾತಾ ಯಾತಯಿತಾ ಹಿಂಸಕೋ ಭೀಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯಂಕರೋ ಭವತಿ | ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಪಿ ದ್ವಿಪ್ರಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಯಮುತ್ಪಾದಯತಿ | ಅತಃ ಏವಂವಿಧೋಽಗ್ನಿಃ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ತ್ರೇಷೋ ದೀಪ್ತಃ ಸನ್ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸದಾಯೋ ಭವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಗೃಧ್ನುಃ | ಗೃಧು

ಅಭಿಶಾಂತ್ಯಾಯಾಂ | ತ್ರಿಸಿಗ್ಧಿಧ್ಯುಪಿಸ್ತಿಸೇಃ ಕ್ಷುಃ | ಶೂರಃ | ಶು ಗತ್ | ಅಂತರ್ಭಾವವಿತಚ್ಚಾರ್ಥಾದಸ್ಮಾರ್ಥ
ಶುಷಿತಿಮಾನಾಂ ದೀರ್ಘಕೃ | ಉ. ೨-೨೫ | ಇತಿ ಕ್ರೇನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಸಾಧುರ್ನ—(ಹಿಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡದೇ) ಸಾಧಿಸುವವನಂತೆ | ಗೃಧ್ನುತಿ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿ
ಪ್ರಕೃತವನೂ | ಅಸ್ತೀವ—(ಬಾಣವನ್ನು) ಎಸೆಯುವ ಯೋಧನಂತೆ | ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದವನೂ | ಯಾತೇವ—
ಹಿಂಸಕನಂತೆ | ಭೀಮಃ—ಭಯಂಕರನಾದವನೂ ಅದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ತ್ವೇಷಃ—
ದೀಪ್ತನಾಗಿ (ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಿ) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕೈಗಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕವನೂ, ಯೋಧನು ಬಾಣದಿಂದ ಹೇಗೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ
ತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ದಹನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವವನೂ, ಹಿಂಸಕನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ
ಭಯಂಕರಾಕಾರನೋ ಹಾಗೆ (ದೃಷ್ಟಮಾತ್ರನಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯು
ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತನಾಗಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಿ.

English Translation.

(May Agni), who is like one who succeeds (in his undertakings), and
acquires (what he wishes for), who is like a warrior casting a dart, and
resembles a fearful adversary, who is brilliant in combats, (be to us a
friend),

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತೆಯೇ ಈ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಪಠಿಸಿ
ಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಾವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಹತ್ತೇ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ
ಮುಕ್ತು ಸೇರಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವುವು. ಇದೇ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತು.

ಸಾಧುರ್ನ ಗೃಧ್ನುತಿ—ಸಾಧಕಃ ಸಾಧ್ಯಫಲಮಾಶು ಯಥಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ತಥಾ ಅಯಮಗ್ನಿರಶು
ಸರ್ವಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾನಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಿದವನು, ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದುವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ
ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು.

ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಗೃಧ್ನಃ—ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿತಾ—ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಯಥಾ ಸಾಧುಃ ಪುರುಷಃ ನ್ಯಾಯೇಕ್ಷ್ಯತ ಅರ್ಥಾನಭಿಕಾಂಕ್ಷತಿ ಬವಮಗ್ನಿಃ ಸ್ತುತೀರ್ಹವೀಂಷಿ ಚ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷತಿ. ಸಾಧುವಾದವನು, ಸಂಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ನ್ಯಾಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಯಜನಗನರುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಶ್ವೇದ ಶೂರಃ—ಅಸ್ತಾ ಕ್ಷೇವಣಶೀಲಃ “ಅಸು ಕ್ಷೇವಣೇ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಸ್ಯತೀತ್ಯಸ್ತಾ ಎನೆಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಶೂರನಾದವನು ಬಾಣವನ್ನಾಗಲಿ ಇತರ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎನೆಯುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಾತೇದ ಭೀಮಃ—ಯಾ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು (ಸಾ. ಭಾ.) ಸಾಯಂ ಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಯಾತಿರತ್ವ ವಧಾರ್ಥಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ “ಅರ್ಹೀರ್ಯಾತಾರಂ” (ಮು. ಸಂ. ೧-೩೨-೧೪) ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಯಾತಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನ ಹಾಗೆ ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು. ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

| ನ್ಯಾಕಂಠಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಗೃಧ್ನಃ—ಗೃಧು ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಂ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಸಿಗ್ಧಿಧಿವ್ಯುಹಿಕ್ಷಿಪೇಃ ಕ್ಷಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪೂರ್ವಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಾ—ಅಸು ಕ್ಷೇವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃರ್ಧವಲ್ಲ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಯದುಶನಸ್ತು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೀಶ. ಅಸತ್ಸನ್. ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದಿರ್ಭ. ಹರ್ ಷ್ಯಾ ಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಕ. ನಲೋಕೇಃ ಸ್ರಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಕ.

ಶೂರಃ—ಶು ಗತೌ ಧಾತು. ಷ್ಯಾರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಹೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ವಾಚಕಷ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಶುಷಿಷಿಮಿಸಾಂ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶತ್ಸತ್ವಿತ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಕ. ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘವೆಂದುದರಿಂದ ಕೂರ ಎಂದು ಧೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾ ದಿಸಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರೇಷಃ—ದೀಪ್ಯರ್ಥವಾದ ತ್ರಿಷ ಧಾತುವಿಗೆ ನಂದಿಗ್ರಹಪಞ್ಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭಾಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸವಾಪ್ತವು

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಪ ಪ್ರೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಉಪ ಪ್ರೇ ದಶೇತಿ | ಋಷಿ-
ಶ್ವಾನೈಸ್ತಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರಃ ಪರಾಶರ ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರಿಷ್ಪತ್ಸಾ |
ಪರಮಾಗ್ನೀಯಮೈಂದ್ರಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತಕ್ವಾದಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೀಯೇ ಕೃತಾ
ತ್ರೈಷ್ಪತ್ಯಭೇ ಛಂದಸೀದಮಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಮಂಡೇ ತಥೈವ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಉಪ
ಪ್ರೇ ಜಿನ್ನೈನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಪ್ರಾತರನುವಾ-
ಕಾದಿದೇಶಾದಿದಮಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತಥೈವ ಸೂಕ್ತೈತೇ | ಏತಯಾಗ್ನೀಯಂ ಗಾಯತ್ರೈಮುಪ-
ಸಂತನುಯಾತ್ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ || ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಉಪ ಪ್ರೇ ಜಿನ್ನೈನ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ ಪ್ರೇ ದಶೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಪರಾಶರನು ಋಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಪತ್ಸಾ ಛಂದಸ್ಸು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನು
ನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಯಕ್ರತುಸಂಭಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಪತ್ಸಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ
ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ
ಮಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪ ಪ್ರೇ ಜಿನ್ನೈನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.
(ಅ. ೪-೧೩) ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸಂಭಂಧವಾದ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನ್ಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ ಏತಯಾಗ್ನೀಯಂ ಗಾಯತ್ರೈಮುಪಸಂತನುಯಾತ್ ಪ್ರಾತರನು-
ವಾಕಸ್ಯಾಯೇನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೫).

ಸೂಕ್ತ—೭೧

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಮುಕ್ತಂಷ್ಯ—೧೦ ||

|| ಮುಖ—ಪಾಠಾಂತರ ಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಶ್ಶುನ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪ ಪ್ರ ಜಿನ್ವನ್ನು ಶತೀರುಶಂತಂ ಪತಿಂ ನ ನಿತ್ಯಂ ಜನಯಃ
ಸನೀಳಾಃ |

ಸ್ವಸಾರಃ ಶ್ಯಾವೀಮರುಷೀಮಜುಷ್ಯಜ್ಜತ್ವಮುಚ್ಛಂತೀಮುಷಸಂ
ನ ಗಾವಃ || ೧ ||

|| ಪದಗಾಥಃ ||

ಉಪ | ಪ್ರ | ಜಿನ್ವನ್ | ಉಶತೀಃ | ಉಶಂತಂ | ಪತಿಂ | ನ | ನಿತ್ಯಂ | ಜನಯಃ |
ಸನೀಳಾಃ |

ಸ್ವಸಾರಃ | ಶ್ಯಾವೀಂ | ಅರುಷೀಂ | ಅಜುಷ್ಯನ್ | ಜಿತ್ವಂ | ಉಚ್ಛಂತೀಂ |
ಉಷಸಂ | ನ | ಗಾವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಶತೀರುಶತೈಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸನೀಲಾಃ | ನೀಲೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ | ಸಮಾನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾಃ |
 ಏಕಶಾಖ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಸ್ವಸಾರ ಇತ್ಯಂಗುಲಿನಾಮ | ಏವಂಭೂತಾ ಅಂಗುಲಯ ಉಶಂತಂ ಕಾಮಯು-
 ಮಾನಮಗ್ನಿಂ ಜನಯೋ ಜಾಯಾ ನಿತ್ಯಮಸಾಧಾರಣಂ ಪತಿಂ ನ ಭರ್ತಾರಮಿವೋಪಪ್ರ ಜಿನ್ನನ್ |
 ಉಪೇತ್ಯ ದವಿಷ್ಟದಾನಾದಿಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರೀಣಯಂತಿ | ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಾ ಚಿ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಪೂಜ-
 ನೀಯಂ ತಮಗ್ನಿಮಂಜಲಿಬಂಧನೇನಾಜುಪ್ಸನ್ | ಅಸೇವಂತೆ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶ್ಯಾವೀಂ ಶ್ಯಾವ-
 ವರ್ಣಾಂ ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧಾತ್ಪ್ರೇಷ್ಣಾಂ ತತ ಉಚ್ಯಂತೀಂ. ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಬಂಧಾತ್ತ್ರಮೋ ವರ್ಜಯಂತೀಂ
 ಅತ ಏವಾರುಷೀಮಾರೋಚಿಮಾನಾಂ ಯದ್ವಾ ಶುಭ್ರರೂಪಯುಕ್ತಾಮುಷಸಂ ನ ಉಷೋದೇವತಾಂ
 ಗಾವೋ ರಶ್ಮಯೋ ಯಥಾ ಸೇವಂತೇ ತದೈತ್ | ಯಥಾ ರಶ್ಮಯ ಉಷಸಾ ನಿತ್ಯಸಂಬದ್ಧಾ ಏವಂ
 ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷ್ವಗ್ನಿಸಂಚಿರಣೇನಾಂಗುಲಯೋ ನಿತ್ಯಸಂಬದ್ಧಾ ಇತಿ ಶಾತ್ರೆಯಾರ್ಥಃ || ಜಿನ್ನನ್ |
 ಬಿವಿ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಮಮ್ | ಲೇಖ್ಯದಾಗಮಃ | ಉಶತೀಃ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವ
 ಸರ್ವಗದೀರ್ಭೃತ್ಯಂ | ಶತುರನುವ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾ-
 ತ್ಪ್ರಾಜ್ಯಸೇರ್ಯನ್ | ಉ. ೨-೯೭ | ಇತಿ ಋನ್ | ನ ಸರ್ವಿಸ್ವಸ್ತಾಭಿಃ | ಪಾ. ೪-೧-೧೦ | ಇತಿ
 ಜ್ಞೇಪ್ಯತಿಸೇಧಃ | ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಅರುಷೀಂ | ಅರುಷಮಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ಋ ಗತಾ |
 ಋತನಿಭ್ಯಾಮುಷಚ್ | ಉ. ೪-೭೩ | ಛಂದಸೀವನಿಶಾವಿತಿ ಮತ್ಪ್ರರ್ಥಿಯೇ ಈಕಾರಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾ-
 ದ್ಯದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಅಜುಪ್ಸನ್, ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ತೌದಾದಿಕಃ | ಲಙ್ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸರಸ್ವಿ-
 ಸದಂ | ರುಡಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಂತಾದೇಶಸ್ಯ ರುಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಉಶತೀಃ—ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ | ಸನೀಲಾಃ—(ಒಂದೇ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ) ಸಮಾನವಾಸಸ್ಥಾನ
 ವುಳ್ಳ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಕೈಬೆರಳುಗಳು | ಉಶಂತಂ—ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತವಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಜನಯಾಃ—
 ಪತ್ನಿಯರು | ನಿತ್ಯಂ—ಏಕಾಧಾರಣನಾದ | ಪತಿಂ ನ—ಭರ್ತೃವನಂತೆ | ಉಪೇ ಪ್ರ ಜಿನ್ನನ್—ಸಮಾಸಿತಿ
 (ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸುತ್ತವೆ | ಚಿ ಚಿತ್ರಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಶ್ಯಾವೀಂ—(ಮೊದಲು) ಶ್ಯಾವು
 ವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ | ಉಚ್ಯಂತೀಂ—(ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸಂಬಂಧದಿಂದ) ತಮಸ್ಸನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ |
 ಅರುಷೀಂ—(ಅದುದರಿಂದಲೇ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ಶುಭ್ರವಾದ) | ಉಷಸಂ—ಉಷಸ್ಸನ್ನು | ಗಾವಃ ನ—
 ಕಿರಣಗಳಂತೆ | ಅಜುಪ್ಸನ್—(ಅಂಜಲಿಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಸೇವಿಸಿದವು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕೈಬೆರಳುಗಳು ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತವಾದ, ಪೂಜ್ಯನಾದ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಪ್ರೇವಂ (ಭಕ್ತಿ) ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹವರಾಂ
 ಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ, ಮೊದಲು ಶ್ಯಾವು:ವರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, (ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಬಂಧದಿಂದ) ಮಂದಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ

ದ್ವಾಗಿ, ಕಡೆಗೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉಷ್ಣನ್ನು ಕಿರಣಗಳು ಹೇಗೆ ಸತತವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೋ ಹಾಗೆ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಅಂಜಲಿಬಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

The contiguous fingers, loving the affectionate Agni, as wives love their own husbands, please him (with offered oblations), and honour him, who is entitled to honour (with gesticulations) as the rays of light (are assiduous in the service) of the dawn, which is (at first) dark, then glimmering, and (finally) radiant.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆರಳುಗಳ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಅವಕ್ಕಿರುವ ನಿತ್ಯವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವನ್ನು ಪ್ರೇಮಾತಿತಯಾದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರಕ್ಕೂ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಉಷ್ಣಿಗೆ ಕಿರಣಗಳು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಅವಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸೇವೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಯಥಾ ರತ್ನಯೇ ಉಷ್ಣಸಾ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾ ಇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ | ಯಾವ ರೀತಿ ಉಷ್ಣಿಗೂ ಕಿರಣಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅವರಂತೆಯೇ ಬೆರಳುಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸನೀಶಾಃ—ಗಯಾ, ಕೃದರಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೨) ನೀಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೆಲ್ಲೂ ನೀಳವೆಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸನೀಶಾಃ ಎಂದರೆ ಸಮಾನವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಒಂದೇ ಕೈಯಿವುಳ್ಳವು ಹೊತೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ ಪು. ಸಂ. ೯-೭೨-೨. ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸನೀಶಾಃ, ಸನೀಶಾಃ, ಎಂದು ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುತ್ತೈಗಳೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊತೆಯಿಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾದುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ೧-೧೬೫-೧; ೭-೫೬-೧. ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತೈಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೈಸಾರಾಃ—ಅಗ್ನಿವಾ, ಅಣ್ವಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೩-೯) ಬೆರಳುಗಳೆಂದರ್ಥ. ಸ್ತೈಯಮೇವ ಸರಂತೈಂಗುಲಯಾಃ | ಅಗ್ನಿ ಕಾಡ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತಾವಾಗಿಯೇ ಚಲಿಸುತ್ತವೆಯಾದುದರಿಂದ

ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸೇವೀಶಾಃ, ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಬಿರಳುಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು.

ಜನಯಃ—ಜನಯಃ ಇತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪತ್ನೈ ಉಚ್ಯಂತೇ—ದೇವಾನಾಂ ವೈ ಪತ್ನೀರ್ಜನಯಃ—
ಇತಿ ಶ್ರುತೇ! ದೇವಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಜನಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ೧-೬೨-೧೦ ನೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಕೊಡುವ ಉದಾಹರಣೆಯು ಯಾವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ಆಧಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ದೇವಪತ್ನಿಯರೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ನಿರಾಮವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಾದಯಿತ್ರೈಃ ಪತ್ನೈಃ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ ಪತ್ನಿಯರು ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದೇವಮಾನವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಭ್ರಾತರೋ ನ ಯೋಷಣೋ ವ್ಯಂತಃ ಪತಿರಿವೋ ನ ಜನಯೋ ದುರೇವಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫-೫).

ಅನಶ್ರವೋನಮಿವಾಃ ಸುರತ್ನಾ ಆ ರೋಹಂತು ಜನಯೋ ಯೋನಿಮಗ್ರೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೮-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತಂಭಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾನವಸ್ತ್ರೀಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಜನಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜನಯಃ—ಜಾಯಾಃ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪತ್ತಿಯರು ಎಂದರ್ಥ.

ಜಿನ್ಯನ್—ಜಿನ್ಯತಿ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ—ಪ್ರೀತಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೬-೨೨). ಯಾವ ರೀತಿ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾ ವೈವಂದಿಂದ ಸಮಾಪಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾಳೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇದು ಬರೇ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ವೋಷಣಾರ್ಥವೂ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದುದೂ ಪುಟ್ಟ ದಾಯಕವಾದುದೂ ಆದ ಪ್ರೀತಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತ್ಯಂತ ಖಚಿತವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೨) ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯು—

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ವಣ್ಯಾ ಜಿನ್ಯಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ಯಂತ್ಯಗ್ನಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಗೆ, ಹರ್ಷದಾಯಕವೂ ಪುಟ್ಟಿದಾಯಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೋ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಕರಗಳಾಗಿರುವುವೋ, ಅರೀತಿಯ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಜಿನ್ಯಂತಿ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕವೂ ಪುಟ್ಟಿದಾಯಕವೂ ಆದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥ. ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಪ್ರೀತಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಉಚ್ಚಂತೀಂ—ನೈತಂ ತಮಃ ವರ್ಜಯಂತೀಂ | ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಉಪಸ್ಥನ್ನ ಗಾವೋ ನ ಕಿರಣಗಳು ಸೇವಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಅಂಗುಳಗಳ ಸೇವೆಗೆ ಉಪವಾಸವಾಗಿದೆ (ಉಚ್ಚಂತೀಂ ಎಂಬ ಪದದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ೧-೯೨-೬ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವನಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜೆನ್ಸನ್—ಜವಿ ಧಾತುವು ಪ್ರೀಣನ (ಸಂತೋಷ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗವು. ಲೇಟುಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತತೀಃ—ವಶ ಕಾಂತ್ಯ ಧಾತು, ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇನ್ಸ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಾಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಧದೀರ್ಘ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೇನ್ಸ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೬-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ, ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿತ್ಯಂ—ಅವ್ಯಯಾತ್ಮ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧೦೪) ಎಂದು ಅಧಿಕೃತವಾಗುವಾಗ ತ್ಯೈಚ್ಚೇಧ್ವಿವ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ೨೭೮೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ತ್ಯವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸಾರಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೀ ಧಾತು, ದಿವಾದಿ, ಇದಕ್ಕೆ ಸುಇಯೋರ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಞ್ ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಸ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಂದಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಜೇನ್ಸ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಪಟ್ ಸ್ಯಸ್ತಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇನ್ಸ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಉತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಪ್‌ತ್ಯೇನ್‌ತ್ಯಪ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಷೀಮ್—ಅರ ಪ ಎಂಬುದು ರೂಪದ ಹೆಸರು. ಸು ಗತೌ ಧಾತು. ಉಪನಿಧ್ಯಾಮುಷಪ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಷಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರುಷಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ಪರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾತುವಾಗ ಛಂದಸೀವನಿಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥಕವಾದ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಃ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜುಪ್ತನ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ. ಇತೆತ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಶೀಞೋ ರುಟ್ (ಪಾ.ಸೂ.೭-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಟ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ.ಸೂ.೭-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತಾದೀಶಕ್ಕೂ ರುಟಾಗಮ. ಅಂತ್ಯ ಅಡಾಗಮ. ಆತಿಞಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ವೀಳು ಚಿದ್ವೃಷ್ಟಾ ಪಿತರೋ ನ ಉಕ್ಥೈರದ್ರಿಂ ರುಜನ್ಸಂಗಿರಸೋ
ರನೇಣ |

ಚಕ್ರುದ್ರಿವೋ ಬೃಹತೋ ಗಾತುನುಸ್ಮೇ ಅಹಃ ಸ್ವರ್ವಿದುಃ
ಕೇತುನುಸ್ರಾಃ || ೨ ||

|| ಸದವಾಚಃ ||

ವೀಳು | ಚಿತ್ | ದ್ವೃಷ್ಟಾ | ಪಿತರಃ | ನಃ | ಉಕ್ಥೈಃ | ಅದ್ರಿಂ | ರುಜನ್ | ಅಂಗಿ-
ರಸಃ | ರನೇಣ |

ಚಕ್ರುಃ | ದ್ರಿವಃ | ಬೃಹತಃ | ಗಾತುಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಅಹರಿತಿ | ಸ್ವಃ | ವಿವಿದುಃ |
ಕೇತುಂ | ಉಸ್ರಾಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಷಾಘ್ನಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋಽಂಗಿರಸ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಯಜಯ ಉಕ್ತ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರೈರಗ್ನಿಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ವೀಳು ಚಿದ್ವೈಶ್ವಾ | ವೀಳೈತಿ ಬಲನಾಮ | ಬಲವಂತಂ ದೈಧಾಂಗಮಸ್ಯದ್ರಿಮತ್ತಾರಂ ಪಣಿನಾಮಾನಮಸುರಂ ರವೇಣ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದಮಾತ್ರೇಣೈವ ರುಜನ್ | ಅಭಂಜನ್ | ತೈಃ ಸ್ತುತೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮಸುರಂ ಹತವಾ- ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಬೃಹತೋ ಮಹತೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಚಿಕ್ವುಃ | ಕೃತವಂತಃ | ಅವರಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯಾಗ್ನಿನಾ ಹತತ್ವಾತ್ | ಮಾರ್ಗಂ ಕೃತ್ವಾ ಚಿ ಸ್ಯಃ ಸುಷ್ಪುರ- ಣೇಯಮಸುರರಾಹಿತೈಃ ಸುವೀನ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಹರ್ದಿವಸಂ ವಿವಿಮಃ | ಅಜಾನನ್ ಲಬ್ಧವಂತೋ ವಾ | ತಥಾ ಕೇತುಮನ್ವಾಂ ಕೇತೆಯಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾಪಯಾಕಾರಮಾದಿತ್ಯಮುಸ್ರಾಃ ಪಚಿನಾಪಹೃತಾ ಗಾಕ್ವ ವಿವಿದುರಿತ್ಯಮುಷಂಗಳಃ | ವೀಳು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುಕ್ | ದೈಶ್ವಾ | ದೈಥಃ ಸ್ಥೂಲ- ಬಲಯೋಃ | ಸಾ. ೭-೨-೨೦ | ಇತಿ ನಿಸಾತಿತಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದಾದೇಶಃ | ರುಜನ್ | ರುಜೋ ಭಂಗೇ | ತೌದಾದಿಕಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಚ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯೇಡಭಾವಃ | ವಿವಿಮಃ | ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ ವಿದ್ವೈ ಲಾಭ ಇತಿ ವಾ | ಲಿಖ್ಯುಷಿ ರೂಪಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ, ಅಂಗಿರಸಃ—ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಬುಷಿಗಳು | ಉಕ್ತ್ಯಃ— ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ) | ವೀಳು—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ಅದ್ರಿಂ—ಭಕ್ಷಕನಾದ (ಪಣಿ ನಾಮಕ ಅಸುರನನ್ನು) | ದೈಶ್ವಾ ಚಿತ್—ದೈಧಾಂಗನಾಗಿದ್ದರೂ | ರವೇಣ—(ಸೂಕ್ಷ್ಮದ) ಶಬ್ದ(ಮಾತ್ರ)ದಿಂದ | ರುಜನ್—ನಾಶಮಾಡಿದರು | ಬೃಹತಃ—ದೊಡ್ಡದಾದ (ಮಹಿಮೋಪೇಶವಾದ) | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ | ಗಾತುಂ— ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗಾಗಿ | ಚಿಕ್ವುಃ—ಮಾಡಿದರು | ಸ್ಯಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ | ಅಹಃ— ದಿವಸವನ್ನು | ವಿವಿಮಃ—ತಿಳಿದರು | ಕೇತುಂ—ದಿವಸವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವ (ಅದಿತ್ಯನನ್ನು) | ಉಸ್ರಾಃ— (ಪಣಿಯಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ | (ವಿವಿಮಃ—ಪಡೆದರು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಬುಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ದೈಧಾಂಗನೂ, ಆದ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಧೆಮಾಡಿಸಿ, ಸ್ವರ್ಗಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಮಗೆ ಸುಲಭಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು, ಮತ್ತು ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ದಿವಸವನ್ನೂ, (ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ್ದ ಪಣಿಯು ನಾಶವಾದುದರಿಂದ) ಅದಿತ್ಯ ನನ್ನೂ ಮತ್ತು (ಅಪಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟರು.

English Translation.

Our forefathers, the Angirasas, by their praises (of Agni), terrified the strong and daring devourer, (Pani) by the sound; they made for us a VI 19

path to the vast heaven, and obtained accessible day, the ensign of day, (Aditya), and the cows (that had been stolen).

|| ೨೨:೨೨:೨೨ ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಟೆಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಗೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಸುಖವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನೈಕ್ಯತೊನ್ ಗೃಥಿನೋ ಮೃಧ್ರವಾಚಿಃ ಪೇಟೇರಕ್ರದ್ಧೌ ಅವೃಧ್ಧೌ ಆಯಿಜ್ಞಾನ್ |
ಪ್ರಪ್ರ ತಾನೈ ಸ್ಯೂರಗ್ನಿವಿನಾಯ ಪೂರ್ವಕೃಕಾರಾಪೇರಾ ಅಯಿಜ್ಞಾನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಟೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಹಿಗಳಿಗೆ ಆದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ.

ವೀಳು—ಓಟಿ, ಪಾಟಿ, ಕವಿ - ಇತ್ಯಾದಿ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ವೀಳು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಹೆಸರು.

ದೈಲ್ಯಾ—ದೈಧ್ಯಶೂಲಬಲಯೋಃ | ದೈಧ್ಯವಾದುದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕುಗ್ಗಿರುವುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿ. ವೀಳು ದೈಲ್ಯಾ ಚಿತ್—ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಬಿತ್ತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥ.

ಅದ್ರಿಂ—ಅದ್ರಿರಾದ್ಯಣಾತ್ಯೇತೇನ ಅಪಿ ವಾ ಅತ್ತೇಃ ಸ್ಯಾತ್ (ನಿ. ೪-೪)ವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅರ್ಥ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ನಿರ್ವಚನದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಸಹ ಅದ್ರಿಂ—ಆತ್ತಾರಂ ಪೇಟಿನಾಮಾನಮಸುರಂ | ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ಪೇಟೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—

ಸಸೇನ ಚಿದ್ವಿನದಾಯಾವಹೋ ವಸ್ಯಾಜಾವದ್ರಿಂ ವಾವಸಾನಸ್ಯ ನರ್ತಯಿನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಪರ್ವತ ಅಥವಾ ಮೇಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರ್ವತವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ರಿಂ—ದುರ್ಗಪರ್ವತಂ ಜಾನುರಾಣಾಂ ಸೈಭೂತಂ | ಅಸುರರ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಪರ್ವತವು ಎಷ್ಟು ದೈಧ್ಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೀಳಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೇತುಂ—ಅಹ್ಯಾಂ ಕೇತೆಯಿತಾರಂ ಜ್ಞಾನವಯಿತಾರಮಾದಿತೈಂ ಅಹಸ್ವನ್ನ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾದುದೂ ಅವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೂ ಆದ ಈ ವಿಶೇಷವು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನವೋ ನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಽಹ್ಯಾಂ ಕೇತುರುಷಸಾಮೇತ್ಯೈಗ್ರಂ |

(ಮ ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಕೇತುವಾದ ಚಂದ್ರನೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೫). ಹೀಗೆ ಮಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವಜ, ಪ್ರಕ್ಷೇಪ, ಕರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತುಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಉಪಾತಿ—ಗಾಃ | ಗೋವುಗಳನ್ನು. ಈ ಪದದ ವಿನಯಕ್ಕೆ ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೪ ನೇ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಕಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುನಾಶವಾಗಿ, ತಪಸ್ಸಿನ ನಿವಾರಕವಾದ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವಾಯಿತೆಂದು ಮಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯವಿಷಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೀಳು—ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. **ದ್ವಿಷ್ಟಾ—**ದ್ವಿಷೇ ಸ್ಯೂಲಬಲಯೋಃ(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾವೇಶ.

ಪಿತರಃ—ಅಪ್ತೇನಾತ್ಮಜ್—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಣಾದಿನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತ್ವನ್ ತ್ವಜಂತಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘಬರುವುದಾದರೆ ನಪ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುಜನ್—ರುಜೋ ಭಂಗೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯು. ಅದಕ್ಕೆ ರೋರಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾವೇಶ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂಕದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ತುಃ—ದುಕ್ಚ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವು—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಃ—ಬೃಹನ್ನೆಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾವಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವಿಧಃ—ಎದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಅಥವಾ ಎದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ--(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಾದೇಶ. ಲಿಟ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಟ್ ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೆದ್ದದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಿಧಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚಿತಿಚ್ಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ದಧನ್ವೃತಂ ಧನಯನ್ವಸ್ಯ ಧೀತಿನಾದಿದಯೋಃ ದಿಧಿಷ್ಟೋಃ |
ವಿಭೃತ್ವಾಃ |

ಅತ್ಯಸ್ಯಂತೀರಪಸೋ ಯಂತ್ಯಚ್ಛಾ ದೇವಾಣ್ವನ್ತ ಪ್ರಯಸಾ
ವರ್ಧಯಂತೀಃ || ೩ ||

|| ಪದದೇಶಃ ||

ದಧನ್ | ಯತಂ | ಧನಯನ್ | ಅಸ್ಯ | ಧೀತಿಂ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಅರ್ಯಃ |
ದಿಧಿಷ್ಟಃ | ವಿಽಭೃತ್ವಾಃ |

ಅತ್ಯಸ್ಯಂತೀಃ | ಅಪಸಃ | ಯಂತಿ | ಅಚ್ಛ | ದೇವಾನ್ | ಜನ್ತು | ಪ್ರಯಸಾ |
ವರ್ಧಯಂತೀಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಋತಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಗ್ನಿಮಂಗಿರಸೋ ಮಹರ್ಷಯೋ ವೇಧನ್ | ಗಾರ್ಹ-
 ಪತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣಾಧಾರಯನ್ | ಧಾರಯಿತ್ಯಾ ಚಾಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಧೀತಿಂ ಕರ್ಮಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ
 ಧನಯನ್ | ಧನಮಕುರ್ವನ್ | ಯಥಾ ಪುರುಷಾ ಧನಂ ಸಂಪಾದಯಂತಿ ತದ್ವದ್ಗ್ನಿ ದೇವತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾ-
 ನ್ಸುತಿಷ್ಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅದಿತ್ ಅಂಗಿರಸಾಮನುಷ್ಯಾನಾನಂತರಮೇವಾಯೋರ್ಯೋರ್ಯಾ ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನ್ಯೋ
 ದಿಧಿಷ್ಯಸ್ತೇನ ಧನೇನ ದಿಧಿಷ್ಯೋರ್ಯೋನಾಂ ಧಾರಣಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ | ಕೃತಾಗ್ನಾಧಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ವಿಭ್ರತಾ ಅಹಿತಾನಗ್ನೇನಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಣಿ ವಿಹರಂತ್ಯೋರ್ಯತ್ಯಂತೀರ್ವಿಷಯಾಂತರತ್ವಜ್ಞಾರಹಿತಾ
 ಅತಃ ಏವಾಪಸೋರ್ಯಸಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾ ಏವಂಭೂತಾ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಯಸಾ
 ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನೇನ ದೇವಾನಿಂದ್ರಾದಿಜ್ಞಾನ್ಮ ಜಾತಾನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ವಧಯಂತೀರ್ವರ್ಧಯಂತ್ಯಃ
 ಸತ್ಯ ಏನಮಗ್ನಿಮಚ್ಚಾಭಿಮುಷ್ಯೇನ ಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ | ಪರಿಚರಂತೀತಿ ಯಾವತ್ || ದಧನ್ |
 ದಧ ಧಾರಣೇ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಣ್ಯೋರ್ಯೇನಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ |
 ಧನಯನ್ | ಧನಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋತಿತಿ ಚ | ಇಷ್ವವಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯೇತಿತಿಷ್ವವದ್ವಾ ವಾಟಿಲೋಪಃ |
 ಲಜಾ ಪೂರ್ವವತ್ | ಅರ್ಯಃ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿನ್ಯೈರ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೦೩ | ಇತಿ ನಿಪಾತಿತಃ |
 ಲಿಂಗವಚನವ್ಯತ್ಯಯೋ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೇತ್ | ಘ. ೧-೧೮ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿಧಿಷ್ಯಃ
 ದುರಾಣ್ | ಧಾರಣಸೋಪಯೋಃ ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಮಂದೊದ್ವಂಭೂಜಂಬುಕಫೇಲೂ-
 ಕರ್ಕಂಧೂದಿಧಿಷೂಃ | ಉ. ೧-೯೫ | ಇತಿ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಉದಾತ್ತ-
 ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಜಸಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ವಿಭ್ರತಾಃ | ಹ್ಯಚ್ | ಹರಣೇ | ವಿಪೂರ್ವದಸ್ಮಾದ್- | ಣಾದಿಕಃ
 ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಅತ್ಯಪ್ಯಂತೀಃ | ಇತ್ಯಪಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ | ಜಸಿ ವಾ
 ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಭಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ಯಾವರ್ವವರ್ಣದೀರ್ಭಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ-
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಂ | ಅಪಸಃ | ಅಪಸೌಶಬ್ದಾದುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ವಿನೋ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ಬಹುಲವಚನಾಲ್ಪುಕ್ | ಪಾ. ೫-೨-೧೨೨ | ವಿನಂತಸ್ಯ ತ್ರಿಲಿಂಗತ್ವೇನ ನಬ್ಬಿಷಯಾತ್ಯಾಭಾವಾತ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ-
 ಸ್ವರೋಪಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜನ್ಮ | ಜಾಯಂತೆ ಇತಿ ಜನ್ಮಾನೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋರ್ಯ ದೈತ್ಯಂತೆ
 ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸೋ ಲುಕ್ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾದಃ ||

ಋತಂ—ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು (ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ದಧನ್—(ಅಂಗಿರಸು) ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ
 ರೂಪದಿಂದ) ಸ್ವಾಮಿಸಿದರು | ಅಸ್ಯ—(ಸ್ವಾಮಿ) ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಧೀತಿಂ—(ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮವನ್ನು |
 ಧನಯನ್—ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರು | ಅದಿತ್—(ಅಂಗಿರಸರ) ಅನುಷ್ಠಾನವಾದ
 ಮೇಲೆಯೇ | ಅರ್ಯಃ—(ಧನವ) ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ | ದಿಧಿಷ್ಯಃ— ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಾಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾನವ | ವಿಭ್ರ
 ತಾಃ—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ | ಅತ್ಯಪ್ಯಂತೀಃ—ಇತರ ವಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ

ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ | ಅಪೇಷೆ—ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ (ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ) ಪ್ರಜೆಗಳು | ಪಯಸಾ—ಹಸಿನ್ನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ | ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ಜನ್ಮ—ಜನನಲೀಲರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ | ವರ್ಧಯಂತೀಃ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಅಚ್ಯು—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು | ಯಂತಿ—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅಂಗರಸರು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚರಿಸಿದಮೇಲೆಯೇ, ಧನಿಕರಾದ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ವಿಜಯಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿರಹಿತರಾಗಿ, ಹಸಿನ್ನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಪೋಷಕರಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಗಭಿಮುಖರಾಗಿ, ಅವನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

They secured him, (Agni, in the sacrificial chamber), they made his worship the source of wealth; whence opulent votaries preserve his fires and practise his rites. Free from all (other) desire, assiduous in his adoration, and sustaining gods and men, by their offerings, they come into his presence.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಧಾರಣಾದ್ವರ್ಮಃ—ಎಂಬ ನಿಯಮದಂತೆ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಣಾರೂಪದಿಂದ ಧಾರಣಮಾಡುವುದು ಧರ್ಮವಾದುದೆಂದಲೂ, ಈ ಧರ್ಮದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೇ ಮೂಲವಾದುದೆಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ನೇತೃವೂ, ಪ್ರಭುವೂ ಆದುದೆಂದಲೂ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಧಾರಣವೂ ಅಗ್ನಿಯೆ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯೆ ಪರಿಚರಣವು ಎಷ್ಟು ಅಗತ್ಯವೆಂದೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಋತಂ—ದೇವನಯಜನದೇಶಂ ಪೃಶ್ವಂತಂ ಅಗ್ನಿಂ | ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ದಧನ್—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದರ್ಥವು. ಅನೇಕರ,

ಧೀತಿಂ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಧೀತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದೂ, ಅಪರಿತಮಸಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ ಋತಂ | ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾನಿಗಳು ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧೀತಿ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯು ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ—

ಸಾರಾವತೆಪ್ಪೀಮನಸೇ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮೂ ವಿವಾಸೇಮು ಧೀತಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಧೀತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಭಿಃ ಎಂದೂ (ನಿ. ೨-೨೪), ಮತ್ತು,

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ವತಸ್ಯ ಧೀತಿವ್ಯಥಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಧೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೪೧.)

ಧನಯನ್—ಆಚರಿಸಿದರು. ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಿದರು. ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಆರ್ಯಃ—ರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಅರ್ಯಃ, ನಿಯುತ್ವಾನ್, ಇನಿಇನ-ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಾಮಗಳು. (ನಿ. ೩-೧೧.) ಈಶ್ವರನೆಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು, ಒಡೆಯ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರೀ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸದೇ ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರಭುವಿನ ಅದರ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನ್ಯಃ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಪರವಾಗಿ ಧನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅರೀಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ | ಶಶುವಿಗೇ ಸೇರಿದುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅಶ್ವಪ್ಯಂತೀಃ—ವಿಷಯಾಂತರತೃಷ್ಣಾರಹಿತಾಃ | ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿಲ್ಲದೇ, ತದೇಕಚಿತ್ತರಾಗಿ,

ಅಪಸಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ, ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೬ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಅಪಸಃ ಎಂದರೆ ಅಪಸಾ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಯಸಾ—ಅಂಧಃ, ವಾಚಃ, ಶಯಃ, ಪ್ರಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಯಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಯಸಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವು ಅನ್ವದಿಂದ.

ದೀರ್ವಾ ಜನ್ಯ ಪ್ರಯಸಾ ವರ್ಧಯಂತೀಃ—ದೀವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮಾನವರನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನಿನಾ ರಯಿವತ್ಸವತ್ಪೋಷಮೇವ ದಿವೇದಿವೇ | ಯಶಸಂ ವಿಲರವತ್ತಮಂ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧-೩)

ಅಗ್ನೇ ಯಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ವಿಶ್ವತಾಃ ಪರಿಭೂರಸಿ | ಸ ಇದ್ವೇವೇಷು ಗಚ್ಛತಿ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ನೂರಾರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನು; ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿ; ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಮಾನವರ ಸಂಪತ್ತು—ಆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಅಗ್ನಿ. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲರ ಸ್ವತಿಗೂ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧನ್—ದಧ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್. ಇದಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಪೃಥಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅತ್ಯಯೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸವಾಚ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಂಟುತ್ತದೆ.

ಧನಯನ್—ಧನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತತ್ಪ್ರಯೋಗಿ ತದಾಚೇಷ್ಟೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕರದಿಂದ ಧಾತೃರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾಮಾದಿವಾಗ ಳೇಚ್. ಇಷ್ಯವಣ್ಣೌ ಸ್ವಾತಿಸದಿಕಸ್ಯ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಳೇಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯ ಬರುವುದೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಆತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಟೀದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನಿ ಎಂಬ ಳೇಷಂತವು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರಮೇಲೆ ಲಜನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ದಧನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಳೇಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವ್ಯತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಬಹುವಚನವೂ ಬರಬೇಕಾದುದು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಶಯ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. (ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ) ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚೇತ್ (ಘಿ. ಸೂ. ೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಧಿಷ್ಯಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಪೋ ಅಂತಕರ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಈ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅಂದೂ ದ್ಯಂಭೂಜಂಬೂಕಫೇಲೂ ಕರ್ಕಂಧೂ ದಿಧಿಷ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಯೇಷಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರೀತಿಯೋರ್ಯಾಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವರಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

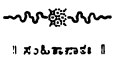
విద్యుత్వా— ఘోషా కరణే ధాతు. ఇదక్కే వి ఎంబ లుపసర్గవు పూర్వదల్లిరువాగ టెణాదికవాద క్తప్రత్యయ. లతక్కేతద్దితే ఎంబుదరింద కకారక్కే ఇతా సంఖ్యయింద లోణ. శిత్తాదుదరింద ధాతువిన ఇక్కే గుణ బరువుదిల్లు ద్యగ్గయోభావశ్చందసి ఎంబుదరింద ధాతువిన కకారక్కే భకారావేళ. ద్దిత్యేయా బకువచనాంత రూప.

అత్తవ్యంతి— ధాత్వశా పవాసాయామా ధాతు. ఇదక్కే తక్తప్రత్యయ బందాగ క్తచ్ వికరణ. ప్రిత్వదల్లి లుగితక్కే ఎంబుదరింద ఐణ. న క్తవ్యంతి అత్తవ్యంతి. ఇదక్కే ఐస్ పరవాదాగ వా ణందసి ఎందు పూర్వసవణాదిభావు వికల్పితనాదుదరింద ఇల్లి పూర్వసవణాదిభా. తత్పరుషే తుల్యాభా—(పా. సూ. ౬-౨-౨) ఎంబుదరింద అన్యయపూర్వపద ప్రకృతిస్తర బరుత్తదే.

అపసః—అపస్ ఎంబుదు కర్మావంతికవాద సాంతకబ్బ. ఇదక్కే మత్పూర్వదల్లి అస్ మాయో. మేధా స్త్రీణాం వినిః (పా. సూ. ౫-౨-౧౨) ఎంబుదరింద బకులగ్రహణసామర్థ్యదింద విన్నిగే లుక్. విన్నంతక్కే లింగనియమవిల్లదిరువుదరింద త్రిలింగదల్లియు సంభవిసువుదరింద కేవల నస్ అందరే నపుంసక విషయవాగదిరువుదరింద పృతిపదికస్తరదింద అంతియాదాత్తనాగుత్తదే.

యంతి— ఇన్ గతా ధాతు. ఆదాది. ద్విగే అంతాదేశ బందాగ ఆజాదిప్రత్యయ పరదల్లిరువుదరింద ఇణ్ణోయన్ ఎంబుదరింద ధాతువిన ఇకారక్కే యణాదేశ. అతిజంత పరదల్లిరువుదరింద నిఘాతస్తర బరుత్తదే

జన్మ—జాయంతే ఇతి జన్మానో మనుష్యాః. జన్మే ప్రాదుభావనే ధాతు. ఇదక్కే అన్యేభ్యోఽపి ద్యత్యంతే (పా. సూ. ౩-౨-౨౫) ఎంబుదరింద మనిన్ ప్రత్యయ. జన్మన్ తబ్బనాగుత్తదే. ఇదక్కే ద్దిత్యేయా బకువచన తస్ పరవాదాగ సుపాం సులుక్—ఎంబుదరింద తస్సిగే లుక్. నేలొణః పృతిపదికాంతస్య ఎంబుదరింద నలొణ. || ౩ ||

మధైద్యదైం విభ్యతే మోతర్ష్యా గృహేగృహే క్షేతే
జేన్యో భూత్ |

ఆదైం రాజ్ఞే న సహీయసే సఖా సన్నా దూత్కంఠి భృగి-
వాణో వివాయ || ౪ ||

! ಪದವಾಳಿ !

ಮಧೀತ್ | ಯತ್ | ಈಂ | ವಿಽಭ್ಯತಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಗೃಹೇಽಗೃಹೇ |
 ಶ್ವೇತಃ | ಜೇನ್ಯಃ | ಭೂತ್ |
 ಆತ್ | ಈಂ | ರಾಷ್ಟ್ರೇ | ನ | ಸಹೀಯಸೇ | ಸಚಾ | ಸನ್ | ಆ | ದೂತ್ಯಂ |
 ಭ್ಯಗ್ವಾಣಃ | ವಿವಾಯು || ೪ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ನ್ಯಾನವೃತ್ತಿರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಈಮೇನಮಗ್ನಿಂ ಯದ್ಯದಾ ಮಧೀತ್ ಅಮಥ್ನಾತ್ | ಅಗ್ನಿಮರ್ಥಸ್ಯ ನ್ಯಾನವಾಯುಸಾಧ್ಯತ್ವಮಥ ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋಃ ಸಂಧಿಃ ಸ ನ್ಯಾನ ಇತ್ಯುಪೇಕ್ರಮ್ಯ ಚೈಂದೋಗೈರಾಮ್ನಾತಂ | ಆತೋ ಯಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ವೀರ್ಯವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಥಾಗ್ನೇರ್ವರ್ತನಮಾಜೇಃ ಸರಣಂ ದೃಢಸ್ಯ ಧನುಷ ಅಯಮನಮಪ್ರಾಣವನ್ನಪಾನಂ-ಸ್ತಾನಿ ಕರೋತಿ | ಭಾಂ. ಉ. ೧.೩-೨ ರಿಂದತಿ | ಇತಿ ಮಂತ್ರಾಂತರಂಚ ಧವತಿ | ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಐವಾರಾಮಥ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ | ಋಗ್ವೇ. ೧.೯೩-೬ | ಇತಿ ಕೀದೃಶೋ-ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ವಿಭೃತಃ ಪ್ರಾಣಿಷು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಪಂಚವೃತ್ತಿರೂಪೇಣ ವಿಹೃತೋ ವಿಭಜ್ಯ ಸ್ಥಿತಃ | ತದಸಿ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದೇ ತ್ರೈವಾಮ್ನಾತಂ | ತಾನರಿಷ್ಯಃ ಪ್ರಾಣ ಉನಾಚಿ | ಮಾ ನೋಹವಾಪದ್ಯಥಾ-ಹಮೇವೈತತ್ ಪಂಚಧಾತ್ವಾನಂ ಪ್ರವಿಭಜ್ಯೈತತ್ ವಾಣಮವಪ್ಯಭ್ಯ ವಿಧಾರಯಾಮಾತಿ | ಮಂಥನೇ-ನೋತ್ಪನ್ನೋಲ್ವಯಮಗ್ನಿಃ ಶ್ವೇತಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣೋ ಭೂತ್ವಾ ಗೃಹೇ ಗೃಹೇ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಯದಾ ಜೇನ್ಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತೋ ಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ | ರಕ್ಷಸಾಂ ಜೇನ್ಯೋ ಜೇತಾಭಿವಿವಿತಾ ಭೂತ್ | ತಥಾ ಚ ತ್ರೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ದೇವಾಸುರಾಃ ಸಂಯತ್ವಾ ಆಸನ್ ತೇ ದೇವಾ ಬಿಭೃತೋಲ್ವಗ್ನಿಂ ಪ್ರಾವಿತನ್ ತಸ್ಮಾದಾಹುರಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ತೇಲ್ವಗ್ನಿಮೇವ ವರೂಥಂ ಕೃತ್ವಾಸುರಾನ್ಭೃಭವನ್ | ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೨-೬ | ಇತಿ | ಐತರೀಯೋಲ್ವಗ್ನಿಮಾನಂತಿ | ತೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾತಃ-ಸವನೇ ಪರ್ಯಾಹಂಸ್ತೇಲ್ವಗ್ನಿವ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾತಃಸವನೇಲ್ವಗ್ನಿಮಾನಂತಿ ಸುರಕ್ಷಾಂಸ್ಯಪಾಘ್ಯತ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೪ | ಇತಿ | ಆತ್ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಮಾನೇನಮಗ್ನಿಂ ಭ್ಯಗ್ವಾಣಃ | ಭ್ಯಗುರ್ಯಃ | ಸ ಇವಾಚರನ್ಯಜಮಾನೋ ದೂತ್ಯಂ ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮಾ ವಿವಾಯು | ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದಯಾ ಪ್ರಾಪಯಾ-ಮಾಸ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಚಾ ಸನ್ | ಸಹಾಭವನ್ನನ್ಯೋ ರಾಜಾ ಸಹೀಯಸೇಲ್ವಭಿವಿತ್ರೇ

ಪ್ರಬಲಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ನ | ಯಥಾ ರಾಜ್ಞೇ ಸ್ವಪುರುಷಂ ದೂತಕರ್ಮ ಸ್ವಾಪಯತಿ ತದ್ಯತ್ || ಮಥೀತ್ | ಮಥೇ ವಿಲೋಡನೇ | ಲಾಜ್ಞಾ ಹ್ಯಂತಪ್ತೇತೀತಿ ವ್ಯದ್ಧಿಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಜೇನೈಃ | ಜವೀ ಸ್ವಾಧುರ್ಭಾವೇ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಾಸಾದಿಕ ಏವ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಷ್ಟಿಲೋಪಶ್ಲೇಷಿತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ವರಮಿತ್ರಃ | ಯದ್ವಾ | ಜಿ ಜಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋಷೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕರ್ತರ್ಯೋಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ತಸ್ಯ ನುದಾಗಮಶ್ಚ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ದೂತೈಂ | ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದೂತೈಂ | ದೂತಸ್ಯ ಭಾಗಕರ್ಮಣೇ ಇತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ತ್ವರಿತ ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ತ್ವನಿತ್ಯಮಿತಿ ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚೇತ್ಯತ್ವ ಜ್ಞಾಪಿತಂ | ಭೃಗವಾಣಃ | ಭೃಗುರಿವಾಚರಣ ಸರ್ವಸ್ವಾತಿಪದಿ-ಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಬಕ್ತವ್ಯಃ | ಮ. ೩-೧-೧೧-೩ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ತದಂತಾಲ್ಪಟೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಿಚ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಭಾತುಕಾನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಧಾತೋರಂತೋದಾತ್ರತ್ವೇ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಿನಾಯ | ವೀ ಕತ್ಯಾದಿಪ | ಅಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವ-ವಿತಣ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲಿಟ್ ||

! ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ವಿಭೃತೇ—ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪಂಚವಿಧವಾಗಿ ಸ್ಥಿತನಾದ | ಮೂತೇರಿಶ್ವಾ—ನಾಯುತು | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಮಥೀತ್—ಮಥನಮಾಡಿದನೋ (ಆಗ) | ತೈತಃ—ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾಗಿ ಗೃಹೇಗೃಹೇ—ಶ್ರುತಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ | ಜೇನೈಃ ಭೂತ್—ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತನಾದನು (ರಾತ್ರಸನಾಶಕ್ತ) ನಾದನು | ಆತ್—ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರದಲ್ಲಿ | ಈಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಭೃಗವಾಣಃ—ಭೃಗುಮುಖಿಯಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನು | ಸಚಾ ಸ್ವ—ಸ್ವೇಹಿತನಾಗಿ (ರಾಜನು) | ಸಹೀಯೇನೇ—(ತನ್ನನ್ನು) ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸಿದ | ರಾಜ್ಞೇ ನ—ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ) | ದೂತೈಂ—ದೂತಕರ್ಮವನ್ನು | ಆ ವಿನಾಯೆ—ಹೊಂದಿಸುವನು (ಮಾಡಿಸಿದನು) |

! ಭಾಷಾರ್ಥಃ |

(ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿರುವ ನಾಯುತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುಭ್ರವರ್ಣನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾಗಕರ್ತೃವು ಭೃಗುಮುಖಿಯಂತೆ, ಪರಾಜಿತನಾದ ರಾಜನು, ಸ್ವೇಷಭಾವದಿಂದ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ದೌಷ್ಕರ್ಮವನ್ನು (ಮಾಡುವಂತೆ) ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

When the diffusive vital air excites Agni, he becomes bright and manifest in every mansion, and the institutor of the rite, imitating Bhṛigu, prevails on him to perform the function of messenger, as a prince who has become a friend sends an ambassador to his more powerful (conqueror).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಮುಘೀತ್—ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಸು. ಸಂ. ೧-೯೨-೬ ನೀ ಪುಸ್ತಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಕೀದೈಶಃ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ | ವಿಭೃತೇ | ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಆಪಾನ, ಪ್ವಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಎಂದು ಐದು ವಿಭಾಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ವಿಭೃತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ. ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾನವೃತ್ತಿ ರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ವ್ಯಾನವೃತ್ತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾದ ವಾಯುವೆಂದು ಧಾಪ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವೇ ಅಗ್ನಿ ಮಥನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ-ಅಥ ಯೇ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋಃ ಸಂಧಿಃ ಸ ವ್ಯಾನಃ | ಅತೋ ಯಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ವೀರ್ಯವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಥಾಗ್ನಿ-ಮರ್ಥನಮಾಚೀಃ ಸರಣಂ ದೃಢಸ್ಯ ಧನುಷ ಆಯಮನಮಪ್ರಾಣನ್ನನಶಾನಂಸ್ತಾನಿ ಕರೋತಿ | ಎಂಬ ವ್ಯಾನರೂಪದ ವಾಯುವಿನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳ ಶಕ್ತಿಗೆ ವಿವಿಧ ಅಗ್ನಿ ಮಂಥನಾದಿ ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾನರೂಪದ ವಾಯುವು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿನಾಶಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ. (ಭಾ. ಉ. ೧-೨-೨-೫.)

ಅಗ್ನಿ ಮಥನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸರ್ವಮಿದಮಂಧಂ ತಮ ಅಸೀತ್ | ಅಥ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಕಾಶೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಗ್ನಿ ಮಪಶ್ಯತ್ | ತಮಮುಘಾತ್ | ಮುಘಿಶ್ವಾಚಾನ ಯದಿತಿ | ಹಿಂದೆ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾಯಿತು. ಅಗ ಮಾತೆರಿಶ್ವನು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿ ಮಥನ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಕರೆತಂದನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥೆಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸುಶ್ಲಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಜಛಂರಾಮುಘಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅವ್ರೇಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೯೨-೬)

ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿ ಮುಘರದ್ವಿವಸ್ತತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವಕಥಾಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಮಾತೆರಿಶ್ವನು ಕರೆತಂದವಂತರವೇ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ಯೇತೇ—ಶುಭ್ರವರ್ಣೋ ಭೂತ್ವಾ | ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ,

ಜ್ಯೇನಃ | ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ | ರಕ್ಷಣಂ ತಮಸಾಂ ನಾ ಜೇತಾ | ಅಭವತ್ | ಮಾತೆರಿಶ್ವನು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಲೆ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾದನು. ಅಥವಾ ತಮಸ್ಸಿಗೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ

ನಾಶಕನಾಗಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಿ ಬೆಳಗಿದನು ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಜೀವೈಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಯಶೀಲನಾಗು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ೧-೧೨೮-೭ ; ೧-೧೩೦-೬ ; ೧-೧೪೦-೨ ; ೨-೫-೧ ; ೧೦-೪-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲತಾ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವರಂತೆಯೇ ಜಯಶೀಲನೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಸಖಾ ಸನ್—ಸಖಾ ಭವನ್ | ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ | ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಅನಿವಾಯ | ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಹಿಷ್ಣಾ ಸೊನವೇ ಸಿತಾಸಿಯೇಽಪ್ಯಾಪಯೇ | ಸಖಾ ಸಖ್ಯೇ ವರೇಣ್ಯಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೬-೩)

ತ್ವಂ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮುಗ್ಧೇ ಮಿತ್ರೋ ಅಸಿ ಪ್ರಿಯಃ | ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಈಡ್ಯತಿ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೭೫-೪)

ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯಸ್ತೇವಿಧಿತ್ವಂ ಸಖಾ ಸುಶೀವಃ ಸಾಸ್ವಾಧ್ಯಪಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೨-೧-೯)

ತ್ವಂ ತ್ರಾತಾ ತೆರಣೇ ಚೇತೋ ಭೂಃ ಸಿತಾ ಮಾತಾ ಸದಮಿನ್ಮಾನುಷಾಣಾಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೬-೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವೂ ಸಹಾಯವೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಸಖನಾಗಿ ದೂತ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಹಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ. ೧೦ ನೇ ಮಂಡಲದ ೫೧ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಸಂವಾದವು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲದೇ,

ಅಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವ್ಯರ್ಣಮಹೇ ಯೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨-೧).

ದೇವಾಸಸ್ತಾ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಂ ದೂತಂ ಪ್ರತ್ನಮಿಂಧತೇ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೬-೪).

ಜುಷ್ಪೋ ಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಂ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೪-೨).

ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಾನನಾದ ದೂತನಾಗಿರುವುದು ಸಹಜ ವಾದರೂ ಸಹ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ದೂತನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ತೋರಿಸಲು

ಭೃಗುವಾಣಃ—ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಭೃಗು ಋಷಿಯಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಯ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಖ್ಯವು ದೊರೆಯುವುದೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಾಜನ ಸಹಾಯವಿದ್ದರೆ ಇಬ್ಬರ ಶಕ್ತಿಯೂ ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿಯೂ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದೋ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯಜಮಾನರ ಸಖ್ಯವು ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರ ಹಿತಕ್ಕೂ ಸಾಧಕವಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಥವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ತನಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನೂ ಆದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೊರೆಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ತನ್ನ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನೋ ಅಂತಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಥೀಶ್—ಮಥೇ ವಿಲೋದನೇ ಧಾತು. ಲುಪ್ ಪೃಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚ್ಚೇ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಧ-ಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ತಿಪ್ತಿಗೆ ಈಡಾಗಮ. ಹ್ಯೂಂತಕ್ಷಣತ್ವಸ್ಮ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ನಿಧಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಟಿ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಪಯುಕ್ತವೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೇನ್ಯಃ—ಜನೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಏನ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಟಿಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರರ ಮತ. ಅಥವಾ ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕಕರಿಯಲ್ಲಿ ಅಜೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಜೇನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹೀಯಸೇ—ಸಹಃ ಎಂಬುದು ಬಲವ ಹೆಸರು. ಅತಿಶಯೇನ ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೂತೈಮ್—ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದೂತೈಮ್. ದೂತೈಸ್ಯ ಛಾವಕರ್ಮಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೂತ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಸಿ ಇದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ;

ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಅದ್ಭವಾತ್ಮಸ್ವರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ವಿಶೇಷವೇರ್ಪಾ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭೃಗನಾಣಃ—ಭೃಗುವ ಆಚರಣ್ ಭೃಗನಾಣಃ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಬಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ. ವಾ. ೩-೧-೧೧-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭೃಗು ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಕ್ವಿಬ್. ಆಚಾರಾರ್ಥ ಕ್ವಿಬ್ ಆದುದರಿಂದ ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೃಗು ಎಂಬ ಕ್ವಿಬಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಖ್ಯೆ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಃ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿಶ್ರ ವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಡಾದಿವ್ಯವಹಿತವಾಗಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಶಾನ್ಚನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅದುಪದದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತು ಕವು (ಶಾನ್ಚ್) ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಯೇತ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಧಾತುವಿನ (ಭೃಗು) ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯಪಾದಿಗಣವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯಪಾದೀನಾಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಯಿ—ವಿಃ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಥಾವಿಶೇಷಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ವೈವೇದಾನಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ತಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರಸ್ವ. ಣತಾಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಣಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ. . || ೪ ||

|| ಸಂಹಾರಾತ್ ||

ಮಹೇ ಯತ್ಪ್ರಿತ್ರ ಈಂ ರಸಂ ದಿನೇ ಕರವ ತ್ಸರತ್ಪುತ್ಸತ್ಪ್ರಿತಿಕ್-
ತ್ವಾನ್ |

ಸ್ತುಜದಸ್ತಾ ಧೃಷತಾ ದಿಡ್ಡುಮಸ್ತೈ ಸ್ವಾಯಾಂ ದೇವೋ ದುಹಿತಂ
ತ್ವಿಷಿಂ ಧಾತ್ || ೫ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯಃ ||

ಮಹೇ | ಯತ್ | ಸಿತ್ರೇ | ಈಂ | ರಸಂ | ದಿವೇ | ಕಃ | ಅವ | ತ್ಸರತ್ |

ಸ್ವಶನ್ಯಃ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ |

ಸ್ವಜತ್ | ಅಸ್ಮಾ | ಧೃಷ್ವತಾ | ದಿದ್ಯುಂ | ಅಸ್ಮೈ | ಸ್ವಾಯಾಂ | ದೇವಃ | ದುಹಿತರಿ |

ತ್ವಿಸಿಂ | ಧಾತೃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹೇ ಮಹತೇ ಪಿತ್ರೇ ಸಾಲಯಿತ್ರೇ ದಿನೇ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ ದೇವಗಣಾಯೇನುಮಂ ರಸಂ
 ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಾರಭೂತಂ ಹವಿಯದ್ಯೌದಾ ಯಜಮಾನಃ ಕಃ ಕರೋತಿ ತದಾನೀಂ ಪೃಶನ್ಯಃ ಸ್ವಶನ-
 ಕುಶಲೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಶ್ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಹವೀಂಷಿ ವಹಂತಂ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ಯಾಂ ಜಾನನ್ ಅವ ತ್ಸರತ್ |
 ತ್ಸದ್ಯಯಾತ್ಸಲಾಯತೇ | ಅಸ್ಮೇಷುಕ್ಷೇಪಣಶೀಲೋಽಗ್ನಿಧೃವತಾ ಧರ್ಷಕೇಣ ಧನವಾಸ್ಯೈ ಪಲಾಯ-
 ಮಾನಾಯ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೇ ದಿದ್ಯುಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಬಾಣಂ ಸ್ವಜತ್ | ವಿಸೃಜತಿ | ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನ-
 ಉಷಃಕಾಲಂ ಸ್ವಾಸ್ತ್ರೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಯಾಂ ಸ್ವಕೀಯಾಯಾಂ ದುಹಿತರಿ ದುಹಿತ್ವವತ್ಸಮನಂತರಭಾವಿನ್ಯಾ-
 ಮುಷಸಿ ತ್ವಿಸಿಂ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ದೀಪ್ತಿಂ ಧಾತೃ | ಸ್ವಾಪಯತಿ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ
 ಸ್ವಾದುರ್ಭವಂತಿ | ತೈಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪ್ರಕಾಶಮೇಕೀಕರೋತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಉದ್ಯಂತಂ
 ನಾನಾದಿತ್ಯಮಗ್ನಿರನುಸಮಾರೋಹತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಗುಮ ಏವಾಗ್ನೇದಿವಾ ದದ್ಯತೇ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨೦೦ |
 ಇತಿ | ಆತ ಉಷಸಿ ದೀಪ್ತಿಂ ನಿಧಧಾತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ಕಃ | ಕರೋತೇರ್ಲುಃ ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತ್ಯಾದಿನಾ
 ಚ್ಚೀರ್ಲುಃ | ತ್ಸರತ್ | ತ್ಸರ ಚ್ಯದ್ಯಗತ್ | ಲೇಟ್ಕೃಚಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚೇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸ್ವಶನ್ಯಃ |
 ಸ್ವೃಶ ಸಂಸ್ವರ್ಶನೇ | ಕ್ಷಪ್ಸವ್ಯಜೀತಿ | ಉ. ೨-೮೧ | ನಿಧೀಯಮಾನಃ ಕ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲ-
 ವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ ಭವತಿ | ಸ್ವೃಶನಂ ಸ್ವರ್ಶಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಸಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ |
 ತಿತ್ಸುರಿತೆಮಿತಿ ಸ್ವರಿತೆತ್ವಂ | ದಿದ್ಯುಂ | ದಿದ್ಯುದಿತಿ ವಜ್ರನಾಮ | ಅಂತೈಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಧಾತೃ |
 ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಙ್ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಮಹೇ--ಮಹನೀಯಃನಾದ | ಸಿತ್ರೇ--ಸಾಲಕನಾದ | ದಿವೇ--ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ದೇವಗಣಕ್ಕೆ) |
 ಈಂ ರಸಂ--ಈ (ಭೂಮಿಯ) ಸಾರಭೂತನಾದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ಯತ್--ಯಾವಾಗ (ಯಜಮಾನನು) |
 ಕಃ--ಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಆಗ) | ಪೃಶನ್ಯಃ--ಸ್ವರ್ಶನಕುಶಲರಾದ (ರಾಕ್ಷಸರು) | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್--(ನೀನು)ದೇವತೆ-

ಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಅವ ತೈರತ್—ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದರು | ಅಸ್ತ್ರಾ—ಬಾಣ ಬಿಡುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ಧೃಷತಾ—ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ | ಅಸ್ಯೋ—(ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ) ಈ ರಾಕ್ಷಸರವೇಲೆ | ದಿದ್ಯುಂ—ದೀಪ್ತವಾದ (ಬಾಣವನ್ನು) | ಸ್ಯಜತ್—ಬಿಡುತ್ತಾನೆ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವಾಯೋಂ—ಸ್ವಕೀಯಳಾದ | ದುಹಿತೇರಿ—ಮಗಳಂತೆ ಇರುವ ಉಷ್ಣನಲ್ಲಿ | ದೀಪ್ತಿಂ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಧಾತ್—ಇಡುತ್ತಾನೆ |

। ಭಾವಾರ್ಥ ।

ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮಹಾತ್ಮನೂ, ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಲೂ, ಆದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಕಾದಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಧನುರ್ಧರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಸಮೀಪಿಸಿರುವ ಮಗಳಂತಿರುವ ಉಷ್ಣಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

When (the worshipper) offers an oblation to his great and illustrious protector, the grasping (Rakshas), recognizing you Agni, retires, but Agni, the archer, sends after him a blazing arrow from his dreadful bow, and the God bestows light upon his own daughter, (the dawn).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಡಗುವ ಸಕಲವಾದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನೂ ಪುನಃಕರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಅವಿರ್ಭವಾನಂತರ ಉದಯಿಸುವ ತನ್ನ ದುಹಿತವಾದ ಉಷ್ಣಿಗೆ ಇನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಈಂ—ಈ ಸದದ ಪ್ರರೂಪವನ್ನೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕೇ—ಕೈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕೇ ಎಂದರೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ರಸಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಚಃ ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಽಽ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ರಸಂ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರೆ ಪೃಥ್ವಿಯ ಸಾರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ಯುತನ್ಯಃ—ಸ್ತೃತ--ಸಂಸ್ಕರಣನೇ | ಸ್ವರ್ತನಮಾಡು, ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ತೃತ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ಯುತನ್ಯಃ ಎಂಬ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ತನಕುತಲೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಃ ಎಂದರೆ ಕೊಳ್ಳೆ VI 20

ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೃತನೆಯು (೧-೮೮-೧೧); ಪೃತನೀ (೧೦-೭೩-೨); ಪೃತನೇ (೯-೯೭-೫೮) ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳೂ ಅಗವೆ. ಪೃತನ್ಯಃ | ಎಂಬ ಪದವೇ ಪುನಃ ೧೦-೬೧-೮ ನೇ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಇದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸರತ್ವದಾ ನ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪದಾವ್ಯಬ್ ನ ತಾ ನು ಮೇ ಪೃತನೋ ಜಗೃಭ್ನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೮).

ಅವ ತ್ವರತ್—ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದನು. ವರ್ತತೇ, ಆಯತೇ, ಲೋಟಿತೇ—(ಇತ್ಯಾದಿ) ೧೨೨ ಗತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಚರಿಸು ಚರಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ತ್ವರಾಃ, ತ್ವೇರಿ, ತ್ವರತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಭವ್ಯಗತಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ವಕ್ರವಾಗಿ ಚರಿಸು ಅಥವಾ ಮೋಸದಿಂದ ಸಂಚರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಹತ್ಯು ತ್ವಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತುಃ ತ್ವರದ್ಧಂಧವಮಸ್ತೃತಂ |

(ಮು ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ತ್ವರತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭವ್ಯಗತ್ಯಾ ಗಚ್ಛತ್ | ಮೋಸದಿಂದ ಹೋದನು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಾಕ್ಷಸನು ಇತರರನ್ನು ಕೊಳ್ಳಿಹೊಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬೆದರಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಸದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು ಎಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಕೌಶಲ್ಯವೂ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ಮಾ—ಇಷುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಃ ಅಗ್ನಿಃ | ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾವ ಅಗ್ನಿಯು

ದಿವ್ಯಂ ಸೃಜತ್—ದಿವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ. ದಿವ್ಯತ್, ನೇಮಿಃ, ಹೇತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ವಕ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೧) ದಿವ್ಯವೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬಾಣವೆಂದೂ ಅಗುತ್ತದೆ. ದಿವ್ಯತ್, ದ್ಯುತೇರ್ವಾ, ದ್ಯುತೇರ್ವಾ, ದ್ಯೋತತೇರ್ವಾ | ಎಂದರೆ, ಪರಿತಾವನ್ನೆಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥದ ಹೊ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ಯು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀಳು ಎಂದಾಗುವ ದ್ಯುಕ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ದಿವ್ಯತ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. (ನಿ. ೧೦-೭) ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬುಕ್ಕಂಹಿತಿಯು—

ಯಾ ತೇ ದಿವ್ಯುಧವಸ್ಯಷ್ಟಾ ದಿವಸ್ವಿರಿ ಕ್ಷಯಾ ಚರತಿ ಪರಿ ಸಾ ವ್ಯೂಕ್ತು ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೪೬-೩)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹಂಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ಬಾಣವೆಂದರ್ಥ ಇದು ರುದ್ರನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವು. ಇದರಂತೆಯೇ ೧-೬೬-೪; ೧-೧೬೬-೬; ೫-೮೬-೨; ೬-೨೫-೧. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಬಾಣವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ. ೬-೬೬-೧೦ ನೇ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತು ಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ದಿದ್ಯುತ್—ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ೬೧ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಿದ್ಯುತ್ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬಾಣವೆಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಾಯಾಂ ದುಹಿತರಿ ತ್ವಿಷಿಂ ಧಾತ್—ದುಹಿತ್ವತ್ ಸಮನಂತರಥಾನಿನ್ಯಾಮುಷಸಿ ಸ್ತಕೀಯಾಂ ದೀಪ್ತಿಂ ಸ್ವಾಯಂತಿ | ತನಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕವಳಾಗಿ ತಾನು ಅವಿಭವಿಸಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಗ ಕಂತಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ತನ್ನ ರಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಅವಳನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಸಿತ್ಯದುಹಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಿಯಪ್ರೀಯಸಿಯರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅನೇಕರೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿವರಣಿಗಿಂತ ಸ್ವಂದಸ್ವಾನಿಗವ ವಿವರಣೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರ ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆದೊಡನೆಯೇ; ತದೈವ ಚ ಸ್ವಾಯಾಂ ದೇವಃ ಇಂದ್ರಃ | ದುಹಿತರಿ | ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ ಸಸ್ಯರೂಪೇಣ ಜನ್ಯಮಾನತ್ಯಾದ್ಧುಹಿತಾ ಕ್ಷಿತಿರತ್ಯಾಭಿಪ್ರೇತಾ | ತಸ್ಯಾಂ ತ್ವಿಷಿಂ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತಿ-ಲಕ್ಷಣಾಂ ದೀಪ್ತಿಂ | ಆ ಧಾತ್ ವಧಾತಿ | ಆ ಒಡನೆಯೇ ದೇವನಾದ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಸ್ಯ ಸಂಪತ್ತಿನ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಿದನು. ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಪೃಥ್ವಿಯು ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಂಶದ ವಿವರಣೆಯು ಕೊಂಚ ತೊಡಕಿನ ಭಾವವಾಗಿರುತ್ತೆ.

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 6

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರನಾದಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ತಕಾರ ಲೋಪ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವೇ—ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಊದಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕೇ—ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಖ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಎಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಲುಖ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ವಿಕರಣ. ಆದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇ ಘಸ—(ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ತಿನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಉರಲ್ಯಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯಕ್ತ ತಿನ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಣ್ಯಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗ ವರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಪ್ಪರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೈರತ್—ತೈರ ಭದ್ರ ಗತಾ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋದಾಹಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತೈರತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಪಂಚದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೈಶನ್ಯಃ—ಸ್ವೌಶ ಸಂಸ್ಕರ್ತನೇ ಧಾತು. ಕ್ಷೈ ಪೈ ವ್ಯ ಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಯು ಎಂದು ಉಳಿಯುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಯುಮೋದನಾಶ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೀಶ. ಅದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವೌಶನಂ ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಕ. ಇದಕ್ಕೆ ತತ್ರ ಸಾಧುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆದಿಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂ ದಸನಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಪೈಶನ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೈಜಃ—ಸೈಜ ನಿರ್ಗೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮಾ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಮೃದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿದ್ಯಮ್—ದಿದ್ಯತ್ ಎಂಬುದು ವಜ್ರದ ಹೆಸರ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸನಾಗಿ ತಕಾರ ಲೋಪಬರುವುದರಿಂದ ದಿದ್ಯಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾಶ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತೆಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. **ಚ್ಚೇಃ ಸಿಚ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೀಶ. **ಗಾತಿನ್ಯಾಘು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಣ್ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಂಚದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಸ್ವ ಆ ಯಸ್ತುಚ್ಛಂ ದಮ ಆ ವಿಭಾತಿ ನಮೋ ವಾ ದಾಶಾದು-
ಶತೋ ಅನು ದ್ಯೂನ್ |

ವರ್ಧೋ ಅಗ್ನೇ ವಯೋ ಅಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಯಾಸದ್ರಾಯಾ
ಸರಥಂ ಯಂ ಜುನಾಸಿ || ೬ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಸ್ವೇ | ಆ | ಯಃ | ತುಭ್ಯಂ | ದಮೇ | ಆ | ವಿ ಭಾತಿ | ನಮಃ | ವಾ |
ದಾಶಾತ್ | ಉಶತಃ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ |

ವರ್ಧೋ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ವಯಃ | ಅಸ್ಯ | ದ್ವಿ ಬರ್ಹಾಃ | ಯಾಸತ್ |
ರಾಯಾ | ಸರಥಂ | ಯಂ | ಜುನಾಸಿ || ೬ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ಯೇ ದಮೇ ಸ್ಯೇಕೀಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಯೋ ಯಜಮಾನಃ | ಏಶ
ಅಕಾರೋ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮಾ ವಿಧಾತಿ ಆ ಸಮಂತಾಶ್ಚಮಿದಾದಿಧಿಃ ಕಾಷ್ಠೈಃ
ಪ್ರವೃಲಯತಿ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ ಅನುದಿವಸಮುಶತಃ ಕಾಮಾಯಮಾನಾಯ ತುಭ್ಯಂ ನಮೋ ವಾ
ದಾಶಾತ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ವಾ ದೇವ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ದ್ವಿಯೋ-
ಮಧ್ಯಮೋತ್ರಮಸ್ಥಾನಯೋರ್ವ್ಯಂಹಿತೋ ವರ್ಧಿತಸ್ತ್ವಂ ವಯೋಽನ್ಯಂ ವರ್ಧೋ | ವರ್ಧಯೈವ |
ಸರಥಂ ರಥೇನ ಸಹಿತಂ ಯುಯುತ್ಸುಂ ಯಂ ಪುರುಷಂ ಜುನಾಸಿ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರೇರಯಸಿ ಸ ಪುರುಷೋ
ರಾಯಾ ಧನೇನ ಯಾಸತ್ | ಸಂಗಚ್ಛತೇ || ತುಭ್ಯಂ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ
ಸಂಪ್ರದಾನಶ್ಚಾಚ್ಛತುರ್ಥೀ | ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಉಶತಃ | ಕಶುರನುಮ

ಇತಿ ವಿಧಿಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಪಟ್ಟೀ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ | ದ್ಯುರಿ-
ತ್ಯಹರ್ನಾಮ | ಲಕ್ಷಣೇನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತ ಇತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾ | ವರ್ಧೋ | ವರ್ಧ ಉ | ವೃಧೇಣ್ಯಂತಾಲೋಟಿ ಚ್ಚಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತಿ ಶಪೆ ಅರ್ಧಧಾತು-
ಕಶ್ಚಾಣೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪೇಃ | ಶಪೆಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಉಚಾ
ಸವ್ಯಕಾದೇಶ ಉಚಾಃ | ಪಾ. ೧-೧-೧೬ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಯಾಸತ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ |
ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಲೇಟೀರ್ದಾಟಾವಿತ್ಯದಾಗಮಃ | ಜುನಾಸಿ | ಜು ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಃ
ಸಾತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಶಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸ್ವೇ ದಮೇ—ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಯೇ—
ಯಾನನು (ಯಜಮಾನನು) | ಆ—ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಆ ವಿಭಾತಿ—ಸುತ್ತಲೂ (ಸಮೀಪದಿಗಳಿಂದ)
ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೇ | ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಉಶತೇ—ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತನಾದ (ನಿನ್ನಿಗೆ) |
ನಮೋ ವಾ ದಾಶಾತ್—ಹರ್ಷವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ದರೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೇ | ಅಸ್ಯ—ಅಂಕ ಯಜಮಾನ
ನಿಗೆ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ದ್ವಿ ಬರ್ಪಾಃ—ವಿರಡುತರಹ (ಮಧ್ಯಮ, ಉತ್ತಮಗಳೆಂಬ) ವರ್ಧಿತನಾದ (ನೀನು) |
ವಯೇ—ತನ್ನವನ್ನು | ವರ್ಧೋ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಯೇ ಪಡಿಸುತ್ತೀ | ಸರಥಂ—ರಥಯುಕ್ತನಾದ (ಯುದ್ಧಾ
ಸೇಕ್ತಿಯಾದ) | ಯಂ—ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು | ಜುನಾಸಿ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೀಯೇ (ಅವನು)
ರಾಯಾ—ಧನದಿಂದ | ಯಾಸತ್—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದಿಗಳಿಂದ
ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ವಿಶ್ವಾಸಯುಕ್ತನಾದ ನಿನ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೇ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ಪಡಿಸು. ಯಾನನು ರಥಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೇ ಅವನು ಧನವನ್ನು ಪಡೆದ: (ಹಿಂತಿರುಗಿಲಿ)

English Translation.

When (the worshipper) kindles you in his own dwelling and presents
an oblation to you, daily desiring it, do you, Agni, augmented in two
ways (as middling and as best), increase his means of sustenance; may he
whom you send with his car to battle, return with wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಃ—ಅಂಧಃ, ವಾಚಃ, ಸಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವೆಂದ (೧೨.೨-೯)
ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾ—ದ್ವಿಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥೋ ಮಧ್ಯಮೇ ಚಿ ಸ್ಥಾನೇ ಉತ್ತಮೇ ಚ | (ನಿ. ೬-೧೬). ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಬಣವಾಗಿಯೂ ದೃಢವಾಗಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದವನು, ಎಂದಾಗರಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರ, ರುದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ತು ಈ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿಷಾ ವ್ಯೋನೀ ಭವತಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿಷ್ಯಣ್ವಾನಾ ತನ್ನಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೮೦-೪)

ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ ಚರ್ಷಣೆಪ್ತಾ ಉತ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅಮಿನಃ ಸಹೋಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೧೯-೧)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ತು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ೪-೫-೩; ೬-೮-೬; ೬-೨೪-೨; ೯-೪-೬; ೯-೪೦-೬; ೧೦-೧೧೬-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ೯-೧೦೦-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಸಂ ರಯಿಂ | ಎರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಧನವನ್ನು ಎಂದು ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವೃಥನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಯಃ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪತಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೯) ವಯಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವ ವಂದರ್ಥ.

ಜುನಾಸಿ—ಇದು ಆಪರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಗ. ಜು ಇತಿ ಗತೈರ್ಭಃ ಸಂಚರಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ತೂಲವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದು. ವೇದವಲನೆಯದಾಗಿ,

ಸರಥಂ ಯಂ ಜುನಾಸಿ ರಾಯಾ ಯಾಸತ್ | ಎಂಬ ಅನ್ವಯದಿಂದ ರಥೇನ ಸಹಿತಂ ಯಂ ಯುತ್ಸಂ ಯಂ ಪುರುಷಂ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರೇರಯಿಸಿ ಸ ಪುರುಷಃ ಧನೇನ ಸಂಗಚ್ಯತೇ | ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯಾವ ಪುರುಷನು ರಥವೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಧನವೊಡನೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಒಡೆದೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಯಾ ಧನೇನ ಸಥ ಯಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ಯಜ್ಞಾರಂ ಪ್ರತಿ ಜುನಾಸಿ | ಗಚ್ಯಸಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ರಥೇ ಸ್ತಂ ಆರೋಹಸಿ ಧನಾನ್ಯುಪಿ ತತ್ಪ್ರಿವಾ-ರೋಹ್ಯೆ ಗಚ್ಯೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ | (ನೀನು ಯಾವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಾದ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವೇದವಲನೆಯ ನಾಯಣರ ಅನ್ವಯವೇ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಏತಕ್ಕಿಂತಲೇ, ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೇ ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಅಪಾರವಾದ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಮಗ್ನೇ ಪೈತ್ವ ಮರ್ತ್ಯಮವಾ ನಾಜೇಷು ಯಂ ಜಾನಾಃ | ಸ ಯಂತಾ ಶತ್ವತೀರಿಷಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸಹಾಯವಿದ್ದವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಜಯಿಸಿ ಅಧಿಕವಾದುದೂ ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಜುನಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರೆಯೆನಿಸಿ ಎಂದು ಈ ಉದಾಹರಣಾ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜುನಾಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರೆಯೆನಿಸಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಸರಿಯಾಗ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮಧಿಕವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಯವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ತುಭ್ಯಮ್— ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈಶ್ಚ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ. ಸಂಪ್ರದಾನಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಭಾತಿ— ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್— ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ಯ ಲೋಪಃಪರ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽದಾಟೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ. ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉತತಃ— ವತ. ಕಾಂತ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮು ಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟೀವಿಕವಚನರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ತತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯೇಕವಾದರೂ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತೇ ಬಂದಿದೆ.

ಅನು ದ್ಯೂನ್—ದ್ಯು ಎಂಬುದು ಹಗಲಿಗೆ ಹೆಸರು. ಅನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುರ್ಲಕ್ಷಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞಾ. ತದ್ವ್ಯೋಗ ದ್ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧೋ—ವರ್ಧ+ಉ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ. ವೃಧು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಛಂದಸ್ಸು ಛಯಂಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣವಾಗಿ ಬಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಟ್ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿನ ಲಭೂಪದೇಗೆ ಗುಣ. ಅತೋಃ ದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತೌ ಸುಪ್ತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತೃವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ವರ್ಧ+ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅದ್ವೈಣಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಮೇಲೆ ಉಞಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವರ್ಧೋ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬುದ್ದಿರುವ ಅಕಾರ ಪರವಾದರೂ ಅವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ಲುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಣಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಸಂಧಿಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಯಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಲೇಟೋಲ್ಪಡಾಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಯಾಸತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾಯಾ—ರೈ ಶಬ್ದ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುನಾಸಿ—ಜು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಶಬ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಕ್ತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಷಿತ್ ಬರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ವಿತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿ ಪೃಷ್ಠಃ ಸಚಂತೇ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸ್ತವತಃ ಸಪ್ತ-
ಯಹ್ವೀಃ |

ನ ಜಾಮಿಭಿರ್ವಿ ಚಿಕಿತೇ ವಯೋ ನೋ ವಿದಾ ದೇವೇಷು
ಪ್ರಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಂ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಅಭಿ | ಪೃಷ್ಠಃ | ಸಚಂತೇ | ಸಮುದ್ರಂ | ನ | ಸ್ತವತಃ | ಸಪ್ತ |
ಯಹ್ವೀಃ |

ನ | ಜಾಮಿ ೨ ಭಿಃ | ವಿ | ಚಿಕಿತೇ | ವಯಃ | ನಃ | ವಿದಾಃ | ದೇವೇಷು |
ಪ್ರಮತಿಂ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃಷ್ಠಕ್ಕೆ ರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನ್ಯಗ್ನಿಮಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಮೇನಮಭಿ
ಸಚಂತೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮವಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ತುವಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ತವಂತಃ ಸಮುದ್ರಂ
ನ | ಯಥಾ ಸ್ತವಂತ್ಯೋ ನದ್ಯಃ | ಸಮುದ್ರಮಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕೀದೃಶ್ಯೋ ನದ್ಯಃ | ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ-
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಯಾವ್ಯುಚಿ ಸಪ್ತ ಹಿ ನದ್ಯಃ | ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಕ್ರಿಯಂತೇ |
ಯಹ್ವೀಃ | ಮಹನ್ವಾಮೃತತ್ | ಮಹತ್ಯಃ | ಜಮಂತ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ರೇ ಸಹ ಭುಂಜತೆ ಇತಿ ಜಾಮಯೋ
ಜ್ಞಾತಯಃ | ತ್ರೈನೋಽಸ್ತದೀಯಂ ವಯೋಽನ್ಯಂ ನ ವಿ ಚಿಕಿತೇ | ನ ಜ್ಞಾಯತೇ | ತೇಭ್ಯೋ
ದಾತುಮಸ್ಮಾಕಮನ್ಯಂ ಪ್ರಭೂತಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ | ಅತೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ದೇವೇಷು | ದೀವ್ಯಂ-
ತೀತಿ ದೇವಾ ಧನಸತಯಃ | ತೇಷು ಪ್ರಮತಿಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಮನನೀಯಂ ಧನಂ ಚಿಕಿತ್ವಾ ನವಗಚ್ಛನ್ನಿದಾಃ |
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಲಂಭಯ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಮತಿಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ದೇವೇಷು ವಿದಾಃ | ನೇದಯ |

ಜ್ಞಾಪಯ || ಪೈಶ್ವಃ | ಅನ್ನನಾಮೃತಂ | ಪೈಶ್ವೀ ಸಂಪರ್ಕ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್‌ಋದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿಪ್ ಧಾತೋಃ ಷುಗಾಗಮಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಸುನಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತವತಃ | ಸ್ತು ಗತಾ | ಸ್ತವಣಂ ಸ್ತವಃ | ತತ್ಪ್ರವಂಶಿ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಬ್ಬಕ್ಲವ್ಯ ಇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಏತದಂತಾ- ದ್ವಾತೋಃ ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ದ್ವಿಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತಿತಿ ತುಕ್ | ಕ್ಷಿಬಂತಾದ್ವಾತೋಃ ಸತಿ ಶಿಷ್ಟತ್ವಾದ್ವಾತುಸ್ತರೀ- ಷಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೀಃ | ಪಿಪ್ತಲ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಗೌರಾದಿಷು ಪತಿತತ್ಪ್ರಾತ್ಯಸ್ಯ ಚಾಕ್ಯತಿಗಣತ್ವಾದ- ತ್ವಾಪಿ ಜಾ಼ಷ | ಪಾ. ೪-೧-೪೧ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಾದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಚಿಕಿತ್ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ವಿದಾಃ | ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತೌರ್ಭಾಲ್ಲೇಛ್ವಾಡಾಗಮಃ ತುಡಾದಿತ್ವಾಚ್ಯಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನ್ವಿತೈತ್ಯಾನ್ವಮುಭಾವಃ | ವಿಕರಣಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ವಿದೇರ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಲೇಖಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕಃ ||

2 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಿಶ್ವಾಃ ಪೈಶ್ವಃ—ಎಲ್ಲಾ (ಪುರೋಡಾಶಾದಿ) ಏನುಗಳೂ | ಸೆಪ್ತೆ—ಸಪ್ತ ಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ | ಯದ್ವೀಃ—ಮಹಾತ್ಮೆಯುಳ್ಳ | ಸ್ತವತಃ—ನದಿಗಳು | ಸಮುದ್ರಂ ನ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಭಿ ಸಚಿಂತೇ—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ | ಜಾಮಿಭಿಃ—ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಯಃ—ಅನ್ನವು | ನ ವಿ ಚಿಕಿತ್—ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಅಮದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ದೇವೇಷು—ಧನಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಮತಿಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು (ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿ ಯನ್ನು) | ಚಿಕಿತ್ವಾಃ—ತಿಳಿದ (ನೀನು) | ವಿದಾಃ—(ನಮಗೆ) ದೊರಕಿಸು (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸು).

3 ಭಾವಾರ್ಥಃ |

ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿರ್ವ್ಯವ್ಯಗಳೂ, ಏಳು ಉತ್ತಮ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವಂತಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು, ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ, ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸು.

English Translation.

All (sacrificial) viands concentrate in Agni, as the seven great rivers flow into the ocean : our food is not partaken of by our kinsmen, therefore do you, who know (all things), make our desires known to the Gods.

4 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಮಹಾನದಿಗಳೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಸಪ್ತಮಹಾನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಏಕಮಾತ್ರ ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರರಾಜನಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ

ಗಲೂ ಸಹ ತನ್ನು ಏಕಮಾತ್ರ ಪ್ರಭುವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸತ್ತ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಭಕ್ತವಾಗಿ ತತ್ಕೃತಿಫಲವಾಗಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದುದೂ ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಬಂಧುವರ್ಗದವರನ್ನೂ ಪುಷ್ಕಲವಾದ ಜೀವನದಿಂದ ಬೆಳೆಸುವುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಪೈಕ್ಷೇ—ಅ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪೈಕ್ಷೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯೆಹ್ವೀಃ—ಯೆಹ್ವ ಇತಿ ಮಹತೋ ನಾಮಧೇಯಂ (ನಿ. ೮-೮) ದೊಡ್ಡದು, ಪೂಜ್ಯವಾದುದು. ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೆಹ್ವೀಃ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಮುಸಿ ಯುಹ್ಯ ದೋತಾ ಸ ಏನಾನೈಕ್ಷೇಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩)

ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿರೂಪಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಯೆಹ್ವ ಸದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯೆಹ್ವೀಃ ಎಂಬುದು ಸೆಪ್ತೆ ನದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಮಹತ್ಪ್ರಾಜ್ಞ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಂತಹ ಯೆಹ್ವೀಃ ಸೆಪ್ತೆ ಸ್ತವತಃ—ಏಳು ಮಹಾನದಿಗಳು. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ—

ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೆ ಯಮುನೇ ಸರಸ್ವತಿ ಶುತುದ್ರಿ ಸ್ತೋಮಂ ಸಚಿತಾ ಪರುಷ್ಣಾತಿ |

ಅಸಿತ್ಯಾ ಮರುದ್ವೈಧೇ ವಿಕೆಸ್ತಯಾರ್ಜೀಕೀಯೇ ಶ್ರುಣುತ್ಯಾ ಸುಷೋಮಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೫-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಸಪ್ತ ಮಹಾನದಿಗಳು, ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತಿ, ಶುತುದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣೀ, ಮರುದ್ವೈಧಾ, ಮಜೀಕೀ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವು. ಈ ಮಹಾನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರರಾಜನನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ,

ಅಗ್ನಿರೀಶೇ ಬೃಹತೋ ಅಧ್ವರಸ್ಯಾಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಕೃತಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೧-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಸಕಲ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾಗಿಯೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ಜಾಮಿಫಿಃ—ಜಮಂತಿ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಸಾತ್ರೇ ಸಹ ಭುಂಜತೇ ಇತಿ ಜಾಮಯಃ ಜ್ಞಾತಯಃ | ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೂ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಜಾಮಯಃಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಜಾಮಿಫಿಃ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೆಂದನು ಎಂದರ್ಥ.

ಜಾಮಿ—ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸಹೋದರಿಯನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅದರ ಅರ್ಥವು ಕೊಂಚ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಂಧು ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ—

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನೋ ರಿಕ್ತಮಾರ್ಥೈಕಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿರ್ವಿಧಾನಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೧-೨).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನೈತ್ಯ | ಸಹೋದರಿಗೆ ಎಂದು ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಜಾಮಿರನೈತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಪತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಭತಿತರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಸ್ತಾಯಾ ಭವತಿ | ಇತರನು ಇವಳಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಂತತಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಾ ಎಂಬ ಮೂಲದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ, ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗುವಳಾದ್ದರಿಂದ ಗತಿತರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜಮ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಸಹೋದರಿಗೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೩-೬). ಈ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ,

ಭಗಸ್ಯ ಸೈಸಾ ವರುಣಸ್ಯ ಜಾಮಿರುಷಃ ಸೊನ್ನತೇ ಪ್ರಥಮಾ ಜರಶ್ಚ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೨).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹೋದರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬರೀ ಸಹೋದರಿಯೆಂದೇ ಆಗದೇ ಬಂಧುಗಳು ಎಂಬ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು ೧-೬೫-೪ : ೧-೬೫-೩ ; ೧-೧೦೦-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಸೋಮಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈಬಿರಲುಗಳ ಪಂಚರಣಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಆ ಬಿರಲುಗಳ ಸೇವಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ತಿಸುವಾಗ ಅವಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷ ವೈಷಾ ಕನಿಕ್ರದದ್ದಶಭಿರ್ಜಾಮಿಭಿಯೇತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೮-೪).

ಅಂತುರ್ಯವೇನ ಪಿಪಿಶೇ ಯತೋ ನೃಭಿಃ ಸಂ ಜಾಮಿಭಿರ್ವಸತೇ ರಕ್ಷತೇ ಶಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೮-೪).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ಬಂಧುಗಳಂತೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಯಾಗಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕೈಬಿರಲುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೭೧-೭ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಮಿಫಿಃ ಎಂದರೆ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೋಜನಮಾಡಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಜಾತನೇದಸ್ವಾದ್ವೇರಿಂದಲೂ ದೇವದೊತನಾದ್ವರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲಾ ಮಿತ್ರನಾದ್ವರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತಂದೊಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಷ್ಠೇ—ಪೃಷ್ಠ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಪೃಷ್ಠೇ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಕ್ರಿವಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ; ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಷುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದಬರಿಂದ ಅಂತಾನ ಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಟೇಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಕಕಾರ ಪಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಬರುವ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ಸಚಂತೇ—ಸಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದ್ಯೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತವತೇ—ಸ್ತು ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ತವಣಂ ಸ್ತವಃ ತತ್ ಕುರ್ವಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಛೈಃ ಕ್ಷಿಪ್ವತ್ಸೈವ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿವಾ, ಕ್ರಿಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿವಾ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ರೈತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಸ್ತವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಬಂತಧಾತುವು ಸಂತಿಷ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಪ್ಪೀಃ—ಪಿಪ್ಪಲಾದಿಚ್ಯುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) (ಗಣಸೂತ್ರ) ಎಂಬುದು ಗೌರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಅಕ್ರೃತಿಗಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಪೀಠಾಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಪ್ಪೀಃ ಜಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಚಿಕಿತ್ತೇ—ಕಿತ ಚ್ಚಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಲಟಸ್ತೈಯೋರೇಶಿರೀಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇರೀಚ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೇಶ ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿಡ್ವದ್ವಾವನಿವುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಾಃ—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂಶರ್ಥವಿಕಣ್ಣರ್ಥವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ವೈವದೀಪ್ಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಲ್ವಡಾಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತುದಾದಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ಏಕರಣ. ಇದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ವವನ್ನು ! ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೇಮುಜಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರದೇಕಾದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ರೂಪ. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕಾ ಬಾರದೆ ಶ ಏಕರಣಬರುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಆ ಯದಿಷ್ಠೇ ಸ್ವಪತಿಂ ತೇಜ. ಆನಟ್ ಭುಚಿ ರೇತೋ ನಿಷಿಕ್ತಂ
ದ್ಯಾರಭೀಕೇ |

ಅಗ್ನಿಃ ಶರ್ಧಮನವದ್ಯಂ ಯುನಾನಂ ಸ್ವಾದ್ಯಂ ಜನಯತ್ಸು-
ದಯಚ್ಚ || ೮ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಆ | ಯತ್ | ಇಷೇ | ಸ್ವ ಪತಿಂ | ತೇಜಃ | ಆನಟ್ | ಭುಚಿ | ರೇತಃ | ನಿ ಸಿ-
ಕ್ತಂ | ದ್ಯಾಃ | ಅಭೀಕೇ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಶರ್ಧಂ | ಅನವದ್ಯಂ | ಯುನಾನಂ | ಸ್ವಾದ್ಯಂ | ಜನಯತ್ |
ಸುದಯತ್ | ಚ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನೇರ್ಯತ್ರೇಣೋ ನೃಸತಿಂ ನೃಣಾಮೃತ್ವಿಜಾಂ ಪಾಲಕಂ ಯಜಮಾನಮಾನರ್ಜಿ ಜಾಕರ-
ರೂಪೇಣ ಆ ಸಮಂತಾದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಇಷ ಅನ್ನಾಯ | ಕೀದೃಶಂ | ಶುಚಿ ಶುದ್ಧಂ
ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ತಂ | ತೇನ ತೇಜಸಾ ಪರಿಪಕ್ವಮನ್ನಂ ರಸರೂಪಂ ರೇತೋ ವೀರ್ಯಮಭೀಕೇದ್ಯಕ್ತೇದ್ಯಭಿ-
ಗತೇದ್ಯಭಿಸ್ತಾಪ್ತೇ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೇ ನಿಷಿಕ್ತಂ ನಿತರಾಂ ಸಿಕ್ತಮಗ್ನಿ ವ್ಯಕ್ತಮೂಣಗುಣವಿಹಿಷ್ಯಪುತ್ರರೂಪೇಣ
ಜನಯತ್ | ಜನಯತು | ಶರ್ಧಂ ಬಲವಂತಮನವದ್ಯಮವದ್ಯರಹಿತಂ ಯುವಾನಾಂ ತರುಣಾಂ |
ಜರಾರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಾಂ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಂ ಪೋತ್ಸನ್ನಂ ಪುತ್ರಂ
ಸೂದಯಚ್ಛ | ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಸು ಪ್ರೇರಯತು ಚ | ಯದ್ವಾ | ರೇತ ಇತ್ಯದಕನಾಮ | ನಿಷಿಕ್ತಂ
ಮೇಧೇನ ವೃಷ್ಟಮುದಕಮಿವೇದ್ಯನ್ನಾಯ ಸಸ್ಯಾದಿನಿಷ್ಯತ್ತಯೇದ್ಯಗ್ನೇರ್ಯತ್ರೇಣ ಅನರ್ಹಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ |
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಭಾಮಾಗ್ನೇಃ ಸಂಯೋಗೇ ಸತಿ ಹಿ ಸಸ್ಯಾನ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಕೀದೃಶಂ ತೇಜಃ | ನೃಸತಿಂ
ನೃಣಾಂ ರಕ್ಷಕಂ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಂ | ತಾದೃಶೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತೋ ದ್ಯೌರ್ದೀಪ್ನೋದ್ಯಗ್ನಿರಭೀಕ
ಆಸನ್ನಕಾಲ ಏವ ಶರ್ಧಾದಿಗುಣವಿಹಿಷ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ಜನಯತು ತಂ ಚ ಪ್ರೇರಯತು ಯಜ್ಞಾದ್ ||
ಇಷೇ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ನಿಭಿಕ್ಷೇರುದಾತ್ಸತ್ತಂ | ನೃಸತಿಂ ಪರಾದಿಕ್ತಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ಸತ್ತಂ | ಅನರ್ಹಿ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ವೈಪದಪ್ರಮಾ | ಆಡಾಗಮಃ |
ವೃಶ್ವಾದಿಷತ್ಕೇ ಷ್ವತ್ವಂ | ನಿಷಿಕ್ತಂ | ಷಿಚಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತಿತಿ ಪತ್ವಂ | ಅಭೀಕೇ | ಅಭಿಪೂರ್ವಾದಂಚೇತೇಃ ಪಚಾದ್ಯಚಿ
ಪ್ರನೋದೇರಾತಿತ್ವಾದ್ವಿಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಇಷ್ ಗತಾನಿತ್ಯಸ್ಯಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಉಭಯ-
ಥಾಪಿ ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ | ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದೇಶಃ |
ಉದಾತ್ಸನ್ನರಿತಯೋರ್ಯುಗಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಜನಯತ್ | ಜನೇದ್ಯಗ್ನೌತಾಲೇಟ್ಕೃಡಾಗಮಃ |
ಸೂದಯತ್ | ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಟ್ಕೃಡಾಗಮಃ ||

|| ಸ್ತುತಿಪಾರ್ಶ್ವಂ ||

(ಅಗ್ನೇಃ-ಅಗ್ನಿಯು) | ಶುಚಿ-ಶುದ್ಧವಾದ | ದ್ಯೌಃ-ದೀಪ್ತವಾದ | ಯತ್ ತೇಜಃ-ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸು |
ನೃಸತಿಂ-ಮೃತ್ವಿಜರ ಪಾಲಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅನರ್ಹಿ-ಜಾತರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ | ಇಷೇ-ಅನ್ನ
ಕೃಷ್ಣೇಷ್ವರ | ಅ-ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತೋ | ರೇತಃ-(ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನವು
(ರಸರೂಪವಾದ ವೀರ್ಯವು) | ಅಭೀಕೇ-ಗರ್ಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆ | ನಿಷಿಕ್ತಂ-ಸೇವಿರಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ | ಅಗ್ನಿಃ-
ಅಗ್ನಿಯು (ಪುತ್ರರೂಪನಾಗಿ) | ಜನಯತ್-ಜನಕರಿ | ಶರ್ಧಂ-ಬಲವನ್ನಾದ | ಅನವದ್ಯಂ-ದೋಷ
ರಹಿತನಾದ | ಯುವಾನಾಂ-ತರುಣನಾದ (ಜರಾರಹಿತನಾದ) | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ-ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮ (ಜ್ಞಾನ)
ವೃಧ್ (ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಮಗನನ್ನೂ) | ಸೂದಯಚ್ಛ-(ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಿ |

ಅಥವಾ [ನಿಷ್ಕೃಂ—ಮೇಘದಿಂದ ಸಿಕ್ತವಾದ | ರೇತಃ—ವೃಷ್ಟಿಜಲವು | ಇಸೇ—ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | (ಅಗ್ನೇ—
ಅಗ್ನಿಯು) | ಶುಚಿ—ಶುಭ್ರವಾದ | ದೀಪ್ತಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುಂ | ಯತ್ ತೇಜಃ—ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು |
ಆ ಅನಹಿ—ಸುತಲೂ ಆವನಿತೋ | (ಸೇ—ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ) | ದ್ಯೌಃ—ದೀಪ್ತನಾದ |
ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಅಧೀಕೇ—ಅಪನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಶರ್ಧಂ—ಬಲಿವೃದ್ಧಿ | ಅನವದ್ಯಂ—ದೋಷರಹಿತನೂ |
ಯುವಾನಂ—ಜಾರಾಹಿತನೂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆ (ಪುತ್ರನನ್ನು) | ಜನಯತ್—ಜನಿಸು
ವಂತೆ ಮಾಡಲಿ | ಸೂದಯಚ್ಛ—ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ].

§ ಭಾವಾರ್ಥ §

ಜಾತರಾಗ್ನಿ ರೂಪವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ ಮತ್ತು ದೀಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು, ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ತೇಜೋ
ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲಿ. ಅದರಿಂದ ಲಿಪ್ತನೂ, ನಿರೋಪನೂ, ಜಾರಾಹಿತನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಪುತ್ರನಾಗಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸಿ, ಆ ಮಗನು ಸತ್ಕರ್ಮನಿರತನೂ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation.

May that (digestive) faculty (of Agni) which regards food, be
imparted to the devout and illustrious protector of priests, as the source of
virile vigour; and may Agni be born as (his) robust, irreproachable,
youthful, and intelligent son, and instigate him to acts of worship.

§ ವಿಕೀರ್ಷನಪದಗಳು §

ಶಿಷ್ಯತ್ವೇವ ಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜಲರೇ ಜಲರೇ ಜ್ವಲನ್ |

(ಛಂದೋವತಾ ೧-೬೫)

ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳ ಜಲರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾತರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ
ಸತ್ಕರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಆ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ. ಮತ್ತು
ವೇದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಕರ್ಮನಿರತನೂ ಆದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವೈಷ್ಣವದಕರ ರೂಪ
ದಲ್ಲಿರುವ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುತ್ರನು
ಜನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಒರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಸ್ವತಃ—ಸ್ವತಃ ಯತ್ಪ್ರಜಾಂ ಪಾಲಕಂ ಯಜಮಾನಂ | ಯಾಗಕ್ಕೆ ನೇತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕು
ಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು—

ಅನೇಕ್—ಇನ್ಯತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಅಕ್ಷಾಣಾ, ಅನೇಕ್ | (ಓ. ೩-೧೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮಗಳ ನಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಭೀಕೇ—ಅಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ | ಅಭೀಕೇ ಅಭ್ಯಕ್ತೇ | ಸಮಾಪ ಅಥವಾ ಸಮಾಪಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸು. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೀಕ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಅಭೀಕೇ ಚಿದು ಲೋಕಕ್ಯತ್ (ಮ. ಸಂ ೧೦-೧೩೩-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜಠರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದರೆ ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳ ಜಠರಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಎರಡನೆಯದಾದರೆ, ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶರ್ಥಂ—ಓಷಾ, ಪಾಷಾ, ಶವಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ, ವೀರೈವಂತನಾದ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ವಾಧ್ಯಂ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಂ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಂ ವಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ನಮಗೆ ವ್ಯಪ್ತಿಯಾದ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಕರ್ಮ ನಿರತನಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸೂದಯಿತ್—ಸೂದ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿತಲಿ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ, ಸೂದಯಿತಿರತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥಃ | ಸಂಸ್ಕರಿಸೋತು ಚ | ಇಲ್ಲಿ ಸೂದಯಿತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪರಿಪಾಕವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಪಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಷೇ—ಇಷ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿಷ್ಟುತೀ-ಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೈಪತಿಮ್—ನೈಪತಿ ಪತಿ ನೈಪತಿ ತಮಾ. ಪರಾದಿಶ್ವಂದಿಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಪಿ—ಅಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ, ಅನುದಾತ್ತೀತ್. ಲಬ್ಧನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪೃಶದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಶ್ವಿವಿಗೆ ಶ್ವಮಾ ವಿಕರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವಮಾ ಮಿತ್ತಾದಿದರಿಂದ ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಚನ ಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ

ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಬಂದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತರ ಲೋಪವಾದಾಗ ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದಿಂದ **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಸ್ಥೆ ಭೃಷ್ಟೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ರ. ಝಲಾಂ ಜತೋಂತೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವದಿಂದ ಡಕಾರಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಚತ್ವದಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ **ಆಡಜಾದೀನಾಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅನಟ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಯದ್ವ್ಯಕ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷಿಕ್ರಮ್—ಓಟ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ **ಸುನೋಃಿ ಸುವತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ರ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಫೀಲೇ—ಅಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋ ಧಾತು. ಪಜಾನಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಫಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ನಂದಿಗ್ರಹಪಜಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಯಮೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಯಮೋದರಾದೀನಿ ಯೆಫೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಫಿನುತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನ್ ಗತ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಡಿಣಾದಿಕವಾದ ಕಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡು ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೂ ವಾಕ್ಯಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತ ವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವಾಧ್ಯಮ್—ಸ್ವಾದ್ಧೀ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಿರನೇಕಾಚೋಽಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನವಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ (ವಿಭಕ್ತಿ) ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಯತ್—ಜನ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥಾರ್ಥವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ದೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚ್. **ಜನೀಜ್ಯಷ್**—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತ ಸಂಘಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಣೆಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಗೆ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಣೆಚಂತದ ವೇಲೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮ ರೂಪ ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇತ್ಯೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಕಣ್ ವಿಕರಣ **ಅತೋಽಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಕಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೆಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಜಪನುತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂದಯೇತ್—ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತೃದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನರೂಪ. ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ
ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಏಫಾತ್ಸ್ಮರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಟ್ ಸ್ಮರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೮ ||

~*~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮನೋ ನ ಯೋಽಧ್ವನಃ ಸದ್ಯ ಏತ್ಯೇಕಃ ಸತ್ರಾ ಸೂರೋ
ವಸ್ವ ಈಶೇ |

ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸುಪ್ರಾಣೇ ಗೋಷು ಪ್ರಿಯಮಮೃತಂ
ರಕ್ಷಮಾಣಾ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮನಃ | ನ | ಯಃ | ಅಧ್ವನಃ | ಸದ್ಯಃ | ಏತಿ | ಏಕಃ | ಸತ್ರಾ | ಸೂರಃ |
ವಸ್ವಃ | ಈಶೇ |

ರಾಜಾನಾ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಸುಪ್ರಾಣೇ ಇತಿ ಸುಪ್ರಾಣೇ | ಗೋಷು |
ಪ್ರಿಯಂ | ಅಮೃತಂ | ರಕ್ಷಮಾಣಾ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಃ ಸೂರಃ ಸೂರ್ಯ ಏಕ ಏಕಾಕೃಸಹಾಯಃ ಸನ್ನದ್ಯನೋ ದಿವ್ಯಾನ್ಮಾರ್ಗಾನ್ನದ್ಯ ಏತಿ ಅಶು
ಗಚ್ಛತಿ | ಅಸಹಾಯತ್ವಂ ಚ ಶ್ರುಯತೇ | ಸೂರ್ಯ ಏಕಾಕೀ ಚರತೀತ್ಯಾಹ | ಅಸೌ ವಾ ಅದಿತ್ಯೆ

చిత్రాకీ బేరకీతి | క్షే. బృ. ౩-౯-౩-౪ | తీర్థ్యగమనం జీ స్వయంతే | యోజననానాం సవ్యే ద్వే ద్వే తతే ద్వే జే యోజననే | చిత్రాకీ నిమిషార్థేన క్రమమాణ ననోద్యమై తే గతి | తీర్థ్యగమనే ద్వైష్టాంతః | మనోజ న | యథా మనః తీర్థ్యం గజ్జీతి తద్వేత్ | స జీ తారోజ వస్మో ధనస్యే సత్తా సద్వేవ యుగపదేవేతే | ఉత్తే | యోజ బి తీర్థ్యం గజ్జీతి స బహుదే- తేవ్యవస్యతాని ధనాని ప్తాప్నోతి | తథా రాజానా రాజమానో సుపాతే తోజభనబాహు మిత్తావరుణా మిత్తావరుణావస్మదీయాసు గోజేషు ప్రియం సవేషాం ప్రితికరమమృత- మమృతవత్ప్నాదుభుతం సయోజ రక్షమాణా రక్షంతా వర్తేతే | యే ఆగ్నే తత్ప్రద్యువేణ త్వమేవ్యవం వర్తేతే ఇతి భావః || వస్యః | లింగమృత్యుయః | జనాదిషు జ్యేదసి నావతేనమితి ఫోజాకీతి గుణాభావే యోజాదేశః | ఉత్తే | ఉత బత్వయే | లోజేస్త ఆత్మేనేవదేవ్యితి తేలోజే | మిత్తావరుణా | దేవతాద్వంద్వే జీతి పుంసవదేవ్యానజాదేశః | దేవతాద్వంద్వే జీత్యుభయపదప్రకృతిస్త రత్నం ||

॥ ప్రతిపాదార్థః ॥

యోజనో—యావ సూర్యను | చిత్రా—ఓట్టనే (అవకాయనాని) | ఆధ్వనే—(అంత రక్ష. మార్గగళన) | మనోజ న—మనస్సవంతే | వస్యః చిత్రా—తీర్థ్యుగా దాటుకొనే | (శీ-౪ సూర్యను) | వస్యః సత్తా—ధనస్యే ఒడనయే | ఉత్తే—స్వామియగుత్తానే | (తథా— యాగీయే) | రాజానా—ప్రకాశమానరాద | సుపాతే—తీర్థ్యనకరవాద బాహుగళుళు | మిత్తా- వరుణా—మిత్తావరుణు | గోజేషు—(నమ్మ) గోజేపుగళు | ప్రియం—(ఎల్లరిగూ) సుఖకరవాద | అమృతం—అమృతదంతే రుచియాద (క్షీరవన్న) | రక్షమాణా—రక్షితునవారి (ఇంద్రా) |

॥ భాషార్థః ॥

యేగీ సూర్యను ఓట్టనే అంతరక్ష మార్గగళనై ల్లా మనస్సవంతే వేగవారి క్రమి, ధవవంక నాగుత్తానేయే యాగీ ప్రకాశమానం, తుభకరవాద బాహుగళుళు మిత్తావరుణు, నమ్మ గోజేపుగళు: సుఖకరవాద అమృతదంతే రుచియాద క్షీరవన్న (కరీయవంతి) ఆనుగ్రహవరి.

English Translation

The sun, who traverses along the path of heaven with the speed of thought, is at once lord of all treasures: the two kings, Mitra and Varuna, with bounteous hands, are the guardians of the precious ambrosia of our cattle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರ್ಯನ ಲೋಕಸಂಚಾರಕಾರ್ಯವೂ, ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಲೋಕರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವ ದಿಂದಲೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಈ ಚುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ಲೋಹಯೋ ದಿವಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೩-೪)

ವಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯಮಿಮಾತ ಸುಕ್ರತುರ್ವ್ಯಶ್ಚಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ಲೋಹನಾ ಕವಿಃ |

ಪರಿ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾಸಿ ಪಪ್ರಥೇದಬಿಲ್ವೋ ಗೋಪಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಲೋಕಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ,

ತ್ವಯಾ ಹ್ಯಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಧೃತವ್ರತೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಾಕವ್ರೇ ಅರ್ಯಮಾ ಸುದಾನವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಲೋಕಧಾರಣ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಪ್ರಕರಣವೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಮನೋ ನ ಸದ್ಯ ವತಿ—ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಎಂದರೆ ಮನೋವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಸಂಚಾರವಿಂದ ಅಂತ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತೆರಣಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರದ ವೇಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಜನಾನಾಂ ಸಹಸ್ರೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಶತೇ ದ್ವೇ ಚ ಯೋಜನೇ | ಏಕೇನ ನಿಮಿಷಾರ್ಥೇನ ಕ್ರಮಮಾಣ ನಮೋದ್ರಸ್ತುತೆ | ಎಂದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಸುಪಾಣೇ—ಶೋಭನೆಬಾಹೂ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ರಮ್ಯವಾದ ಬಾಹುಗಳ್ಳುಂವದರ್ಥ. ಅಪ್ಪಿಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ (೧-೧೦೯-೪) ಮಿತ್ರಾವರಣರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವುಂಟು.

ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರಣಾ— ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರಣರು ಸಕಲಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಮಾಹರಿದೂ, ಸೂರ್ಯನೇ ಅವರ ಕಣ್ಣೆಂದೂ ಅವರು ಭೌತಿಕ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸುವಂತೆಮೂ ಆವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ. ಮತ್ತು

ಅ ರಾಜಾನಾ ಮಹ ಯತಸ್ಯ ಗೋಪಾ ಸಿಂಧುಪತೀ ಜ್ವಕ್ರಿಯಾ ಯಾತಮರ್ವಾಕ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಭುತ್ವವೂ, ರಕ್ಷಕತ್ವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ಅಗ್ನಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ಯಾವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸಹ ಈಳಿಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಯಶಾ ಅಸ್ಯಾ ಮಿತ್ರಾವರೂಣಾ ವಹ |

ಯಶಾವಾನಾ ಸಮ್ರಾಜಾ ಪೂತದಕ್ಷಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೩-೨೦)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಮಿತ್ರಾವರೂಣಿಗೂ ಸಾಹಚರ್ಯವಿದ್ದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಧಾನದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರಿತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರಾವರೂಣರ ಪ್ರಕಾಶನವಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಏತಿ-೯೯೯ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಸ್ಯ-ವಸು ಶಬ್ದ ಧನದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿತ್ಯ ನಪುಂಸಕಶಬ್ದ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುತ್ರಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪತ್ನೀನಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನ ಪರಮಾದಾಗಿ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋಷಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯೋಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೋದೀಶ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಈಶೇ-ಈಶ ಏತ್ಯರ್ಯ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಓತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್. ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇ ಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಈಶೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತವ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಜಾನಾ-ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ರಾಜಾನಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರಮಾದಾಗಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೀಶ.

ಮಿತ್ರಾವರೂಣಾ-ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾವರೂಣೌ ದೇವತಾವ್ಯಂದ್ಯೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವಾದಿರಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಆನಾಜೀಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ

ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದೇವತಾದ್ಯಂದೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸಾಣೇ—ಶೋಭನಾ ಪಾಣೇ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸುಸಾಣೇ ನೌಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಮಾಡಿಡಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನರೂಪ.

ರಕ್ಷಮಾಣಾ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಆನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅದುವದೇಶದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶಾನಚ್) ತಾಸ್ಯನುಡಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಡಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಪ್ಪರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

—॥॥॥॥॥॥

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸಖ್ಯಾ ಪಿತ್ರೈಣಿ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾ ಅಭಿ
ವಿದುಷ್ಕವಿಃ ಸನ್ |

ನಭೋ ನ ರೂಪಂ ಜರಿಮಾ ಮಿನಾತಿ ಪುರಾ ತಸ್ಯಾ ಅಭಿಶಸ್ತೇ-
ರಧೀಹಿ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯಾ | ಪಿತ್ರೈಣಿ | ಪ್ರ | ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ | ಅಭಿ | ವಿದುಃ |
ಕವಿಃ | ಸನ್ |

ನಭಃ | ನ | ರೂಪಂ | ಜರಿಮಾ | ಮಿನಾತಿ | ಪುರಾ | ತಸ್ಯಾಃ | ಅಭಿ | ಶಸ್ತೇಃ |
ಅಧಿ | ಇಹಿ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಗ್ನೇ ಸಿಪ್ರಾಣಿ ಸಿತರಂ ವಸಿಷ್ಠಮುಪಕ್ರಮ್ಯಾಗತಾನಿ ಸಖ್ಯಾ ಸಖಿತ್ಯಾನಿ ಮಾ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ | ಮಾ ವಿನಾಶಯ | ಅತ್ರ ಮೃಷ್ಯತೇರುಪಸರ್ಗವವಾದರ್ಥಾಂತರೇ ವೃತ್ತಿಃ | ಯತಸ್ತಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತೆದರ್ಶಿ ಸರ್ ಸಂ ಅಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವಿದುಃ ಸರ್ವಂ ವಿದ್ವಾನ್ | ನ ಭೋ ನ ರೂಪಂ | ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ ರೂಪವಂತಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯ ಅಚ್ಯಾದಿಯಂತಿ ತದ್ವದಾಚ್ಯಾದಿಯಂತಿ | ಜರಿಮಾ ಜರಾ ಮಿನಾತಿ | ಮಾಂ ಸೂಕ್ತವೃಷ್ಟಾರಂ ಹಿಸ್ತಿ | ಅಭಿಶಸ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾಹೇತೋಸ್ತಸ್ಯಾ ಜರಾಯಾ ಪುರಾ-ಧೀಹಿ | ಮಾಂ ಬುದ್ಯಸ್ತ | ಸಾ ಯಥಾ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತಥಾ ಕುರು | ಅಮೃತತ್ವಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಯಾವತ್ || ಸಖ್ಯಾ | ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯಾರ್ಯ ಇತಿ ಯಃ | ಸಿಪ್ರಾಣಿ | ಸಿಪ್ರಾಣಿ ಅಗತಾನಿ | ಸಿತಯಂಚ್ಛ | ಸಾ. ೪-೩-೭೯ | ಇತಿ ಯತೃತ್ಯಯಃ | ರೀಜ್ಯತಃ | ಸಾ. ೭-೪-೨೭ | ಇತಿ ರೀಜಾ-ದೇಶಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ | ಮೃಷತಿತಿಕ್ಷಾಯಾಂ | ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಛಾಂದಸೋ ಲುಪ್ | ನ ಮಾಜಿಸ್ತೋಗಿ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ವಿದುಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ಬಹುಲಮನೈತಾಪೀತ್ಯೈಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ ವಪ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಭಿಷಾ ಭಾವಃ | ಛಂದಸಿ ವಾಪ್ರಾಪ್ತೇದಿತಿಯೋಃ | ಸಾ. ೮-೩-೪೯ | ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯೈಃ ಪತ್ವಂ | ನ ಭಃ | ನ ಹೇದಿವಿ ಭಕ್ತ | ಉ. ೪-೨೧೦ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಜರಿಮಾ | ಜ್ಯೃಷ್ ವಯೋಹಾನಾ | ಔಷಾದಿಕೋ ಭಾವ ಇಮನಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿನಾತಿ | ಮಿರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಅಭಿಶಸ್ತೇ ಹಿಂಸ್ಯತೇಽನಯೇತ್ಯಭಿಶಸ್ತೀಃ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದ್ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕ್ರತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಧೀಹಿ | ಇಕ್ ಸ್ಮರಣೇ | ಲೋಟ್ಯದಾದಿಪ್ರಾಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ದೇರಸಿತ್ವೇನ ಔಪ್ರಾಚ್ಛದ್ಭಿಷಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಿಪ್ರಾಣಿ-ಸಿಪ್ರವಾದ (ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ) ಒಂದ | ಸಖ್ಯಾ-ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು | ಕವಿಃ ಸರ್-ಹಿಂದೆ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲವನಾಗಿ | ಅಭಿ-ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವಿದುಃ-ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ (ನೀನು) | ಮಾ ಪ್ರ ಮರ್ಷಿಷ್ಯಾಃ-ನಾಶಮಾಡಬೇಡ | ಜರಿಮಾ-ಜರಿಯು (ಮುಪ್ಪು) | ರೂಪವಂ-ದೇಹಃ | ನ ಭೋ ನ-ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗಿ | ಮಿನಾತಿ-ಹಿಂಸೆದಿಸುತ್ತದೆ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ-ಹಿಂಸಾಹೇತುವಾದ | ತಸ್ಯಾಃ-ಮುಖ್ಯಗಿಂತ | ಪುರಾ-ಮೊದಲೇ | ಅಧೀಹಿ-ಎಚ್ಚರಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಭೂತಭವಿಷದ್ವ್ಯಾನಿಯಾದ ನೀನು, ವಸಿಷ್ಠಾಪಿಗಳ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಡ. ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇಹು ಅವಸುವಂತೆ, ನನ್ನನ್ನು ಮುಪ್ಪು ಅವಸುವುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂಸಾಜನಕವಾದ ಈ ಮುಪ್ಪು (ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ) ಮೊದಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸು (ನನಗೆ ಅವ್ಯತತ್ವವನ್ನು ದಾನಮಾಡು).

English Translation.

Dissolve not, Agni, our ancestral friendship, for you are cognizant of the past as well as of the present; in like manner as light (speeds over) the sky, so decay impairs (my body); think of me before that source of destruction (prevails).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಈ ಮುಷಿಯ ವಂಶದವರು ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯು ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈಗಲೂ ಅದೇ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಜರೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅವ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ವಿತ್ತಾಸಿಹೆ—ವಿಶೇಷ ವಸಿಷ್ಠಮುಪಲಕ್ಷ್ಯವಾಗತಾನಿ | ವಸಿಷ್ಠ ಮುಷಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಎಂದು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ವಸಿಷ್ಠಮುಷಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿತ್ತಾವರಣಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಗ್ನಿಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ವಸಿಷ್ಠನು ವಿತ್ತಾವರಣಿರ ಪುತ್ರನೆಂದು—

ಉತ್ತಾಸಿ ವ್ಯುತ್ಪಾವರುಣೋ ವಸಿಷ್ಠೋರ್ವಶ್ಯಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸೋಧಿ ಜಾತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೨೩-೧೧).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಂತೆ ಹಿತಿಯಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಸಿಷ್ಠನು ಅಗ್ನಿಭಕ್ತನಾಗಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರವವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ಮುಕ್ತಿಯಂತೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬೃಹಸ್ಪತೀವತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ—

ಮುಷಿಸ್ತು ವ್ಯುತ್ಪಾವರುಣಃ ಸೂಕ್ತೈಃ ಸೋಲಕಭಿಃ ಪರೈಃ |

ತುಸ್ವಾನಾಗ್ನಿಮಿತಿ ತ್ವಗ್ನಿಂ ಅಪ್ರೈಸ್ತಸ್ಯ ಜುಷಸ್ತ ನಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೬೦).

ವಿತ್ತಾವರಣಿ ಪುತ್ರನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಅಗ್ನಿಪ್ರವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮುಕ್ತಿಯಂತೆಯೇ ೭-೧-೧೦ ದ ಹದಿನಾರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಸಿಷ್ಠ ಮುಷಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ವಂಶವನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರನ್ನೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನೆ ಇರಿಸಿ ಗೌರವಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾಲ್ಲವೇಶ್ವರತಿಯ ಉಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯಾದ್ಯೇದ್ರವ್ಯಾಃ ಸಿ ವಾಸಿಷ್ಠಾಃ ಸದಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತು ಕರ್ಹಿಚಿತ್ |
ಅರ್ಹಯೇದ್ವೈಶ್ಚಿಶಾಭಿಸ್ತಾನ್ ಭಾಲ್ವನೇಯಾ ಶ್ರುತಿಶ್ಚೈಯಂ ||

(ಬೃ. ವೇ. ೧-೧೫೯).

ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೆಂದೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಈ ವಂಶದ ಮಹಿಮೆಯೂ ಅಧಿಕವಾಯಿತೆಂದೂ, ಈಗಲೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇದವನ್ನು ತರವೇ ಹಿಂವಿನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೇ ಅನುಸೂತನಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಸಿ ತನ್ನೆಲ್ಲರ ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಅನಯಾ ಇತ್ಯಭಿಶಸ್ತೀಃ | ಇದರಿಂದ ಹಿಂಸೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ದೂಷ್ಯವಾದುದು, ಎಂದು ಜರಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅಂಕನ ನಾಕರವಾದ ಮುಕ್ತು ಅವರಿಸುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಅವ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಅಧೀಹಿ—ಮಾಂ ಬುದ್ಯಸ್ಯೆ | ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು. ಎಂದರೆ ನನಗೆ ಕರ್ಮವಿವೇಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಸಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ--

ಃ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾಃ

ಅಗ್ನೇ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಾ—ಸಖ್ಯಾರ್ಥವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯಿಯೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಖಿ ಶಬ್ದದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋಪ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ಸಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದೆಸಿ ಬರುವಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಿತ್ರಾಣಿ—ಪಿತ್ರೈಃ ಅಗತಾನಿ ಪಿತ್ರಾಣಿ. ತತ ಅಗತಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಿತುರ್ಯೇಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ರೈಃಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ರೀರ್ಷಯೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ರೀರ್ಷಾದೇಶ. ಪಿತ್ರೈಃಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಿತ್ರೈ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯೇತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರತಪ್ಪು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯವಂತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಷಿಷಾಃ—ಮೃತ ತತಿಶ್ಚಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥವು ತೋರುವಾಗ ಭಂದಿಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಚ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಛೀಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಛಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ-ಷ್ಪನಾ ಷ್ಪುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಧಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ಪುತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ. ಮಾಜಾ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನ ಮಾಜಾಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಂಕರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿದುಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ವಾಪಿ ಎಂಬ ಉಗಾಧಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಗುಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದುಸ್ ಕವಿಃ ನಂದಿರುವಾಗ ಸಸೆಜುಷೋರುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಭಂದಸಿ ನಾ ಪ್ರಾನ್ವೀಡಿತಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಭಃ--ಣಕ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಣೋ ನಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ನದೇರ್ದಿವಿ ಭಕ್ತ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕ್ಷಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ನಭಸ್ ತಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ ನಿತ್ಯಾದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರಾನ್ವೀಡಿತಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜರಿಮಾ--ಜ್ಯುಷ್ ನಯೋಽನೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕವಾದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಋಷೀಕಾರದ ಸ್ವಾ ನದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರಸರವಾಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೀದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜರಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿನಾತಿ--ವಿನ್ಯಾ ಹಿಂಸಾಯಗಮ್ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿತಸ್ತೇ--ಅಭಿತಸ್ಯತೇ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ಅಭಿತಸ್ತೀ | ಶಮ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದೌ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾದ ತಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧೀಹಿ--ಇಹ ಸ್ಮರಣೇ ಧಾತು. ಇಮ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಧಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ವಂಚ್ಯನು ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕಾ. ಹಿ ಆದಿ. ಶಕ್ಕೆ ಅಸಿತ್ತ್ ವೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಅಪ್ಪಕ್ಕೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಸ್ತವು.

ಎವೃತ್ತೈರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನಿ ಕಾವ್ಯೇತಿ ದಿಶರ್ಚಿಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾರ್ಷಂ
ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ನಿ ಕಾವ್ಯೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ನಿ ಕಾವ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿ ಕಾವ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೨

|| ಓಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಮುಷಿ—ಪಾರಾಶರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಧಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ ಕಾವ್ಯಾ ವೈಧಸಃ ಶಶ್ಚೈತಸ್ತುರ್ಹಸ್ತೇ ದಧಾನೋಃ ನರ್ಯಾ
ಪುರೂಷಃ |

ಅಗ್ನಿಭೂವದ್ರಯಿಪತೀ ರಯೋಣಾಂ ಸತ್ರಾ ಚಕ್ರಾಣೋ ಅನ್ಯು-
ತಾನಿ ವಿಶ್ವಾ || ೧ ||

ಃ ಪದವಾಚಃ ||

ನಿ | ಕಾನ್ಯಾ | ವೇಧಸಃ | ಶಶ್ವತಃ | ಕಃ | ಹಸ್ತೇ | ದಧಾನಃ | ನರ್ಯಾ |
ಪುರೂಣ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಭುವತಃ | ರಯಿ ಸ ಪತಿಃ | ರಯಿಾಣಾಂ | ಸತ್ತಾ | ಚಕ್ರಾಣಃ | ಅಮೃ-
ತಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ || ೧ ||

ಃ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಶಶ್ವತಃ ಶಾಶ್ವತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವೇಧಸೋ ವಿಧಾತುರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕಾನ್ಯಾ ಕಾನ್ಯಾನಿ
ಮಂತ್ರರೂಪಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣ್ಯಯಮಗ್ನಿನಿ ಕಃ | ನಿಯಮೇನ ಸ್ವಾತ್ಮಾಭಿಮುಖಂ ಕರೋತಿ | ಕಿಂ
ಕುರ್ವನ್ | ನರ್ಯಾ ನೈಭ್ಯೋ ಹಿತಾನಿ ನೈಷು ಸಾಧೂನಿ ವಾ ಪುರೂಣಿ ಬಹುನಿ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತೇ
ದಧಾನೋ ಹಸ್ತೇ ಧಾರಯನ್ | ಈದೈಗ್ನೂತಮಗ್ನಿಮವಲೋಕ್ಯ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ಧಾವಃ |
ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಧನೇಷು ದತ್ತೇಷ್ಟಸ್ಯಗ್ನೇರ್ಧನಂ ನ ಕ್ಷೇಯತ ಇತ್ಯಾಹ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ | ಅಯಮಗ್ನೀ
ರಯಿಾಣಾಂ ರಯಿಸತಿರ್ಭುವತಃ | ಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಾನಿ ಧನಾನ್ಯುತ್ಯುಷ್ವಾನಿ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಾನಿ
ಭವತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಮೃತಾನಿ | ಹಿರಣ್ಯಾನಾಮೃತಃ | ಅಮೃತಂ
ಹಿರಣ್ಯಂ | ಅಥ ೫-೨೮-೧೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸರ್ವಾಣಿ ಹಿರಣ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ ಸತ್ತಾ ಸಹ್ಯವ
ಚಕ್ರಾಣಃ ಕುರ್ವನ್ | ಯುಗಸತ್ತಯಚ್ಚನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಃ | ಕರೋತೇಶ್ವಂದಸೋ ಲುಚ್ | ಮಂತ್ರೇ
ಭಸೇತಿ ಚ್ಚೇರ್ಲರ್ಚ | ಹಲ್ಯುಚ್ಚೈ ಇತಿ ತಕಾರಲೋಪಃ | ನರ್ಯಾ | ನರಚಣ್ಯದ್ವಿತಾರ್ಥೇ ಗಮಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣೋ ಯತ್ತೈತ್ಯಯೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸಾ. ೫-೧-೨ | ಯದ್ವಾ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಚಕ್ರಾಣಃ |
ಕರೋತೇರ್ಲರ್ಚಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ರುಃ | ನನ್ನೇವಂ ಸತ್ಯೈಷ್ಟ್ವಾನಾಮಾ-
ದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರೈವಂ ಪಾಪೈಶ್ಚೀತಿ | ಏವಂ | ತರ್ಹಿ ಲಿಟಃ ಕಾನಜಸ್ತು | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನಾಭ್ಯ-
ಸ್ತಾದ್ಯದಾತೃತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ವೈರಭವತಿತ್ಯತೇ ||

ಃ ಶಶ್ವತಃ ಪದವಾಚಃ -

ನರ್ಯಾ - ಮನುಷ್ಯಂಗೆ ಹಿತವಾದ | ಪುರೂಣಿ - ಹೆಚ್ಚಾದ (ಧನವನ್ನು) | ಹಸ್ತೇ - ಸ್ವದಕ್ಷಿಣೆ |
ದಧಾನಃ - ದರಿಸಿದವನಾಗಿ | ಶಶ್ವತಃ - ನಿತ್ಯವಾದ | ವೇಧಸಃ - ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಉದ್ದಕ್ಕು
ಕವಾದ) | ಕಾನ್ಯಾ - ಕಾನ್ಯಗಳನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) | ನಿ ಕಃ - ನಿಯಮದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ

ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ | ಅಗ್ನಿಃ—(ಈ) ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಾ—ಎಲ್ಲಾ | ಅವ್ಯತಾನಿ—ಸುವರ್ಣವನ್ನು | ಸತ್ತಾ—ವಿಕಳಾದಲ್ಲಿ | ಚಿತ್ತಾಣಃ—ಮಾಡುತ್ತಾ (ಕೊಡುತ್ತಾ) | ರಯೇಣಾಂ—ಧನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಕ್ಕೆ | ರಯಿಸತೀ—ಧನಾಧಿಕತೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ.

‡ ಭಾವಾರ್ಥ :

ಅಗ್ನಿಯು, ತನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿತ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದೈತಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸುವರ್ಣವನ್ನೂ ಧಾನಮಾಡಿ, (ಧನವು ಕ್ಷಯಿಸದೇ ಇರುವುದರಿಂದ) ಧನಾಧಿಕತೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ

English Translation.

Agni, holding in his hands many good things for men appropriates the prayers addressed to the eternal creator. Agni is the lord of riches, quickly bestowing (on those who please him) all golden (gifts).

‡ ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು :

ಈ ಮುಕ್ತೆಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಗೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ತಾವಿಗಳ ವಿವರಣೆಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ: ಶತ್ವತೇ—ನಿತ್ಯನಾದ. ವೇಧಸೇ—ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ, ಕಾವ್ಯಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಿ ಕೇ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ, ತನ್ನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸ್ಕಂದಸ್ತಾವಿಗಳ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ: ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು; ಶತ್ವತೇ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕೃತ್ಯ, ವೇಧಸೇ—ಪೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ; ಕಾವ್ಯಾ—ಕವಿಯಾದ ಎಂದರೆ ಪೇಧಾವಿಯಾದ ತನ್ನ (ಅಗ್ನಿಯು) ಹವರ್ಣ ಹಣವೇ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿ ಕೇ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಕವಿಯಾದ ಎಂದರೆ ಪೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದಸ್ತಾವಿಗಳವೇ ಜಿಚ್ಛ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ವೇಧಸೇ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಹ ಋಕ್ರಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಧರೋತ್ಪಾದಕನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊದಿಸು, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಈ ವಿಕೀಪಣವು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ವೇಧಸೇ—ಕಲ್ಪವು ವಿಪ್ರೇ, ವಿಗ್ರಹ, ಗೃತ್ವೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಧಾವಿ ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ವೇಧಸೇ—ಎಂದರೆ ಪೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದೂ

ನುತ್ನು ಶಶ್ವತ್ ಶಬ್ದವು ಉರು, ಪುರು, ತುವಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಶ್ವತೇ ಎಂದರೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಎಂದೂ, ಕಾವ್ಯಾಣಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕವಿ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞನಾದುದೆಂದಲೂ, ಹವಿರ್ವಹಣವು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾಣಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕವಿಯ ಕರ್ಮಗಳು, ಹವಿರ್ವಹಣವೇ ನಡಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಕವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನು ತನಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಾ—ಬರ್ಹಿ, ಶಶ್, ಸತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಸತ್ಯೆ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸತ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಅಮೃತಾಣಿ—ನಿತ್ಯಗಳಾದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಮೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಂ (ಆ. ಸಂ. ೫-೨೮-೧೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೇ ಅರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಅಮೃತಾಣಿ-ನಿತ್ಯಾಣಿ ಹವಿರ್ವಿಯನಾದೀನಿ ವಿಶ್ವಾ—ಸರ್ವಾಣಿ | .ಹವಿರ್ವಿಯನನೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

ರಯೀಣಾಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಸರ್ವೇಣಾಂ ಯಜಮಾನಧನಾನಾಂ—ಹವಿಸ್ತನ ರೂಪದ ಯಜಮಾನನ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ರಯಿಪತೀ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ; ಅಥವಾ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ.

ನರ್ಯಾ—ನರೈಃ, ನೈಭೈಃ ಹಿತೇಃ, ನರಾಪತ್ಯಮಿತಿ ವಾ | (ನಿ. ೧೧-೨೬) |ನರರಿಗೆ ಹಿತವಾದುದು ಅಥವಾ ಸಂತಾನ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನರ್ಯಾ ಪುರೋಹಿ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ದಧಾನಃ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಆನುಗ್ರಹ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಸಂತಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕಾವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಗೆ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಬಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಕೇ—ಡುಕ್ಯಂ ಕರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಬ್ ಲಬ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಃಪುರುಷ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿರ್ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇತೆಕ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಛ್ಲಿ ಲುಬ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಬ್ ಛ್ಲಿ ವಿಕರಣ ಅವಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇಭಸಹೃದರಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ೨೩ ನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಲನ ಪರದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪ ಬಂದುದರಿಂದ ದಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಪಕ್ಕೆ ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿ ಸರ್ಜನೀಯೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸರ್ಗ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇರೈಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಛಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾನೇ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೂ ವಿಕರಣ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಜಪ್ತ್ಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಯಾಃ—ನರಾಯ ಹಿತಂ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಶ್ಚಾಮಾದಿದಾಗ ಗವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಉಗವಾದಿಭ್ಯೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ತತ್ರ ಸಾಧುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ಯತೋಲ್ಪನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಸತಿ—ರಯಾಣಾಂ ತಿಃ ರಯಿಸತಿಃ ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ವಾಣೀ--ದುಕ್ವಾಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲೂ ಆದೇಶ. ಶ್ಲೂ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ. ಶಲಾದಿ ಶೇಷ. ಜುಹೋತ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಯಾಣಾದೇಶ. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟ್ಕುಮಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹೇಳದರೆ ಚಿಕ್ವಾಣೀ ಎಂದು ರೂಪವಿಧಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರದೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಇದು ತಿತ್ತಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಂ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೇವಾತ್ಪ್ರಸ್ತರವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ--ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾತಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ||೧||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮೈ ವತ್ಸಂ ಪರಿ ಸಂತಂ ನ ವಿಂದಸ್ವಿ ಚ್ಚಂತೋ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃ-
ತಾ ಅಮೂರಾಃ |

ಶ್ರಮಯುವಃ ಪದವ್ಯೋ ಧಿಯಂಧಾಸ್ತಸ್ಥಃ ಪದೇ ಪರಮೇ
ಚಾರ್ವಗ್ನೀಃ || ೨ ||

|| ಪಪಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ವತ್ಸಂ | ಪರಿ | ಸಂತಂ | ನ | ವಿಂದನ್ | ಇಚ್ಚಂತಃ | ವಿಶ್ವೇ |
ಅಮೃತಾಃ | ಅಮೂರಾಃ |

ಶ್ರಮಯುವಃ | ಪದವ್ಯಃ | ಧಿಯಂಧಾಃ | ತಸ್ಥಃ | ಪದೇ | ಪರಮೇ |
ಚಾರು | ಅಗ್ನೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ವತ್ಸಂ ವತ್ಸವದತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಂ | ಯದ್ವಾ | ವತ್ಸಃ ಪುತ್ರಃ ಪಶ್ಚಾದುತ್ಪನ್ನ-
ಶ್ಚಾತ್ | ತದ್ವದ್ಗ್ನಿರಸ್ಯಾಸ್ಮಾಕಂ ಪುತ್ರಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಮಮೈವ ಸನ್ನಹ ಹವ್ಯಾನ್ಯಗ್ನೇ |
ಪುತ್ರಃ ವಿಶ್ವೇ ಲೋಕೈಶ್ಚಾ ತವೇದಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೭-೭-೧೦ | ಇತಿ | ಪರಿ ಸಂತಂ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತ್ರ
ವರ್ತಮಾನಂ | ದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿರ್ಗತ್ಯಾಶ್ಚ ತವೇಣ್ವಾದಿಷು ನಿಲೀನಂ ಸಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂವಿಧಮಗ್ನಿ-
ಮಿಚ್ಚಂತೋ ವಿಶ್ವೇದ್ಯಮೃತಾಃ ಸರ್ವೇದ್ಯಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ ದೇವಾ ಅಮೂರಾ ಅಮೂಢಾ ಮರುತಶ್ಚ
ನ ವಿಂದನ್ | ತಮಗ್ನಿಂ ನಾಲಭಂತೆ | ಅಲಭಮಾನಾಶ್ಚ ತೇ ಶ್ರಮಯುವೋ ಹವ್ಯವಾಹನಸ್ಯಾಭಾವೇನ
ಹವಿಷಾಮುಭಾವಾತ್ಪ್ರಜ್ಞ ಸ್ಥೇನ ಶ್ರಮೇಣ ಕ್ಲೇಶೇನೈಕೀಭೂತಾಃ ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರಸ್ತೇಷಾಂಯ ಸದವ್ಯಃ
ಪಾದೈಗ್ನಿಚ್ಚಂತಃ ಧಿಯಂಧಾ ಧಿಯಾಮಗ್ನೀಃ ಶಯಿನಾಸನಸ್ಯಾ ನಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಧಾರಯಿ-

ಕಾರಃ | ಏವಂವಿಧಾ ಸಂತಕ್ವಾರು ಚಾರುಣಿ ಶೋಭನೇತ್ಯಗ್ನೇಃ ಪರಮ ಉತ್ತಮೇತ್ಯೇ ಪದೇ | ಯತ್ರ
 ದ್ಯುಗ್ನಿರ್ನಿಲೋಕೋ ವರ್ತತೇ ತತ್ರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನದೇ ತಸ್ಮುಃ | ಸ್ಥಿತವಂತಃ | ಬಹುವಿಧೇನ ಪ್ರಯೋಜೇ-
 ನಾಗ್ನಿಂ ದದೃಶುರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಪರಿ ಸಂತಂ | ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯರ್ಚಪರಃ | ಸಾ ೮-೩-೮೬ |
 ಇತಿ ಸತ್ತಂ | ಶ್ರಮಯುವಃ | ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ಶ್ರಮೇಣ ಯೋಯಂತೆ ಇತಿ ಶ್ರಮಯುವಃ | ಕ್ಷಿಬ್ಬಚಿ-
 ಪ್ಪಟ್ಟೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೫೬ | ನಿಧೀಯಮಾನ್ ಕ್ಷಿಬ್ಬೇರ್ಘಾವಸ್ವಾದಪಿ ಧಾತೋರ್ಭವತಃ | ತನ್ನಾದಿ-
 ತ್ಯಾದುವರ್ಘ | ಪದವ್ಯಃ | ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಸಾದೇನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಚಂತೀತಿ ಪದವ್ಯಃ | ಕ್ಷಿಬ್ಬೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ |
 ಧಿಯಂಧಾಃ | ಅತೋನ್ಯನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿ-
 ತೀಯಾಯಾ ಅಪ್ಯಲುಕ್ | ತಸ್ಮುಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಚಾರು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಗ್ನೇ-ನಮಗೆ | ವತ್ತಂ-ಪುತ್ರನಂತೆ (ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ) | ಪರಿ ಸಂತಂ-ಸರ್ವತ್ಯುನ್ನತನಾದ,
 (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಇಚ್ಛಂತಃ-ಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ನಿಶ್ಚೇ ಅಮೃತಾಃ-ಎಲ್ಲಾ ಅವರೂ (ದೇವತೆಗಳೂ) |
 ಅಮೂರಾಃ-ಮೂಢರಲ್ಲದ (ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೂ) | ನ ವಿದ್ವಾ- (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಹೊಂದಿಲ್ಲ | ಶ್ರಮ-
 ಯುವಃ-(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ತವಾದ ಪವಿತ್ರವಾದ್ದೇ | ಶ್ರಮದಿಂದ ಏಕೀಭೂತರಾಗಿ | ಅಗ್ನೇಃ-ಅಗ್ನಿಯ (ಅನ್ವೇಷಣೆ
 ಕ್ಷಾಣಿ) | ಪದವ್ಯಃ-ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿ | ಧಿಯಂಧಾಃ-(ಅಗ್ನಿಯ ಶಯನಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ)
 ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ | ಚಾರು-ರಮಣೀಯವಾದ | ಪರಮೇ-ಉತ್ತಮವಾದ | ಪದೇ-(ಅಗ್ನಿಯು ಆದಗಿತ್ತು)
 ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಮುಃ-ನಿಂತರು.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೂ ನಮಗೆ ಪುತ್ರನಂತೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ,
 ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದರೂ ಅವನು ಸ್ವಾಪ್ರವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅಗ್ನಿಯಿಂದಾತ್ಮತನಾಗುವ
 ಹವಿಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ) ಶ್ರಾಂತರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಾಗಿ ಸೇರಿ, ಅವನನ್ನು ಪಾದಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಹುಡುಕುತ್ತಾ, ಕೊನೆಗೆ ರಮಣೀ-
 ಯವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಅವನನ್ನು ಕಂಡು) ನಿಂತರು.

English Translation.

All the immortals, and the unbewildered (Maruts) wishing for him
 who was (dear) to us as a son, and was everywhere around, discovered
 him not; oppressed with fatigue, wandering on foot, and cognizant of his
 acts, they stopped at the last beautiful (hiding) place of Agni.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಮುಕ್ತಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕರ್ಮಗಳ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ರಿಯದೆ ಎಷ್ಟೇ ತವರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕಲಾರದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪ್ರಾಣ್ಯರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಕೂಡ ಬಹಳ ಕಾಲ ಅಲೆದ ಮೇಲೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಪರರಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಡುಕಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಮನೋಹರವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ನಮ್ಮಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೬-೭) ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಂ ಪದಾನಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. “ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಅಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ “ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ ತಾವರ್ಥೈಃ ಚತುರ್ಥೈಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಹವಿರ್ನರ್ನಾನಾರ್ಥಂ” ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬುವುದು ತಾವರ್ಥೈಃಚತುರ್ಥೈಃವಿಭಕ್ತಿಯ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ವತ್ಸಂ ನ—ನ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೧-೪) ನಿಷೇಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ನ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥೀಯಃ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ಚ ಇತ್ಯುಭಯಮಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ನ ಎಂಬುವುದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. (ನಿ. ೧-೪) **ವತ್ಸಮಿವ**—ಪುತ್ರನ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ನ ವಂದಿರ್ ನ ಲಭಂತೆ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾಗಿ ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. **ವತ್ಸವತ್** ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಂ-ಅಗ್ನಿಯ ಮಗುವಿನ ಹಾಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ವತ್ಸ ಎಂದರೆ ಪುತ್ರನ ನಮ್ಮ ಅನಂತರ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನು.

ಮಮೈವ ಸಸೌ ವಹ ಹವಾನ್ಯಗ್ನೇ | ಪುತ್ರೇ ಪಿತ್ರೇ ಲೋಕಕೃತ್ ಜಾತವೇದಃ

(ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೬-೨-೧೦)

“ಲೋಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನೀನು ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸು” ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಪುತ್ರನು ತಂದೆಯ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತಂದೆಗೆ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ಇರುವನಾನ್ವಯದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಗೌಣವ್ಯವದೇಶವು. ಇದನ್ನೇ ಔಪಚಾರಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಪರಿ ಪಂತಂ—ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಹೊರಟು ಅರಳಿಸುರು, ಬಿಡಿರುವಳೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕೊಂಡು; ಒರುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು. ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿ, ಅವಿಸುಕೊಂಡಿರುವನೆಂದು ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಅಮೂರಾಃ—ಅಮೂಢಚೇತಸಃ ಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು **ಅಮೂರ ಶಬ್ದವು** (ಐ. ೬-೮) ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. **ಮೂರಾ ಅಮೂರ ನ ವಯಂ ಚಿಕಿತ್ಸಃ** (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪-೪) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಮೂರ ಶಬ್ದವೂ ಮೂರ ಶಬ್ದವೂ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವುದು. **ಅಮೂರಾ ಅಮೂಢಾ** ಎಂದೂ, **ಮೂರಾಃ ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ಯಃ** ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ ಎನಿಸಿರುವರು.

ಶ್ರಮಯುವಃ—ಶ್ರಮೇಣ ಯೋಯಂತೆ ಇತಿ ಶ್ರಮಯುವಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವಾಗ ತನ್ನ ತನ್ನ ಕವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವರು ಇಬ್ಬದಿರುವ ಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. **ಶ್ರಮಯುವಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯು ಎಂಬುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. **ಅಶ್ರಮಯುರ್ಗವ್ಯೂ ರಥಯುಃ** (ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೪) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಶ್ರಮಯುಃ, ಗವ್ಯಃ, ರಥಯುಃ, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಕಾಗಿ ಶ್ರಮಯುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವಂತೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಃ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪದವ್ಯಃ—ಪಾದೇನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ಪದವ್ಯಃ ಪಾಹನಾರೂಢರಾಗಿ ಬರುವ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವರು, ಪಾದಸಂಚಾರಿಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು. ಸಕಲ ಜಗತ್ಪುಗಲಗೂ ಅಶ್ರಯನಾಗಿರುವ ಕಾರಣಾತ್ಮನು ಎಂದು ಪದಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಪದಂ ದೇವಸ್ಯ ನಮಸಾ ವ್ಯಂತಃ ಶ್ರವಸ್ಯವಃ ಶ್ರವ ಆಶನ್ನ ಮ್ನುಕ್ತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಧಾತುವು **ಪಶ್ಯತಿ** ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವವರು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಧಿಯಂಧಾಃ—ಸ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ಧಾರಯುತಾರಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮನಾಸನಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇರುವವರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಚಾರು—ಚಾರೂಣಿ. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ; ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಾನವು ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಚಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು **ಸೇರಮೇ ಪದೇ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಗಳು ಈ ಅಧಿಪ್ತಾಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಚಾರು ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರಿಯಾವಿಕೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವಹಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿದರು. ಎಂದ: ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. **ಮತ್ಸು—ಸೇರಮೇ ಪದೇ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಕೇಷಿತವಾದ ಪದಶಬ್ದದಿಂದ ಪದಚ್ಛೇದವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. **ಮತ್ಸು ಪದಶಬ್ದಕ್ಕೆ—**

ಯೇನಾ ನಃ ಪೂರ್ವೇ ಪಿತರಃ ಪದಜ್ಞಾಃ ಸ್ವರ್ವಿದೋ ಅಥಿ ಗಾ ಅದ್ವಿಮುಷ್ಠನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೨-೩೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪದಜ್ಞ ಶಬ್ದದೊಳಗಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕನು-
ಗುಣವಾಗಿ ವಿಶ್ವೇ, ಅನುರೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ವಿಶ್ವೇ, ಅನುರೂಃ. ಅಮೃತಾಃ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಉಕ್ತರಾಗು-
ವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಿಸಿ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು ಆಪಗಿಳೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ-
ದರು ಎಂಬುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೌಖೀಕರಿಸುತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವೆವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ಈ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಲೋಕ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನು
ತಸ್ಯಃ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಬರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಿಷಂತ್ಮನ್--ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯು. ಸಾರ್ವಭೌಮತೆಕುಮಿಸಿಕ್
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಸೋರಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿನ
ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಮಸ್ತಿಯರ್ಚ್ ಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೩-೮೨) ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಚ್ ಅಥವಾ ಯಕಾರಪರವಾದ ಅನ್ ಧಾತುವಿನ
ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಟ್ ಪರವಾದ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಸತ್ಯ
ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಂದನ್--ವಿನ್ಲೌ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ.
ಇಕಾರಲೋಪ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಂತೆ--ಇಚ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುಡಾದಿ. ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯು. ಶ ನಿಕರಣ.
ಇಷಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾದೇಶ. ಇಚ್ಛೆ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.
ವಿಕರಣಸ್ಪರ ಸತಿಶಪ್ಪನಾಗುವುದರಿಂದ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ತ್ರಮಯುನಃ--ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಧಾತು. ಶ್ರಮೇಣ ಯೂಯಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರಮಯುನಃ ಕ್ವಿಪ್ವವಚಿ
ಪೈತ್ಯಪೈ--ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕ್ವಿಪ್ ದೀರ್ಘಗಳು ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೂ ಬರುತ್ತವೆ ಶ್ರಮಯೂ
ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಐನ್ ಪರವಾದಾಗ ಇದು ತನ್ಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.
ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾರ್ಥ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪದವ್ಯಃ—ವೀ ಗಣ್ಯವಿಷು ಧಾತು. ಪಾದೀನ ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಸದವ್ಯಃ ಕ್ಲಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪದವೀ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಲಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬಂದಾಗ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೀಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಣನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ (ವಿಭಕ್ತಿ ಅಕಾರ) ಉದಾತ್ತಸ್ಥಿತಿಯೋರ್ಯಾಣಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಂಧಾಃ—ಧಿಯಾಂ ಧಾರಯಿತಾರಃ ಧಿಯಂಧಾಃ | ಡಃಧಾಜ್ ಧಾರಣಸ್ಥೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇಃ ಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಽಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ತತ್ತೆರುವೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತತ್ತೆರುಪ ಸರ್ವಾಮಾಡಿವಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಅಲೂಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಲಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮಿಃ—ಸ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ. ಲ್ಛ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ತರ್ಥೋರ್ವಾಃ ಖಿಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಆತೋಽಲೋಪ ಇಟಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾರು—ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೂಕ್. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಃ ||

ತಿಸ್ರೋ ಯದಗ್ನೇ ಶರದಸ್ತಾಮಿಚ್ಛುಚಿಂ ಪ್ಸೌತೇನ ಶುಚಯಃ
 ಸಪರ್ಯಾನ್ |
 ನಾಮಾನಿ ಚಿದ್ಧಧಿರೇ ಯಜ್ಞಿಯಾನ್ಯಸೂದಯಂತ ತನ್ವಗ್ಃ |
 ಸುಚಾತಾಃ || ೩ ||

। ಪದಾಃ ।

ತಿಪ್ರಃ | ಯತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಶರದಃ | ತ್ವಾಂ | ಇತ್ | ಶುಚಂ | ಘೃತೇನ | ಶುಚಿ-
ಯಃ | ಸಪರ್ಯಾನ್ |

ನಾಮಾನಿ | ಚಿತ್ | ದಧಿರೇ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಅಸೂದಯಂತ | ತನ್ವಃ |
ಸು ೨ ಜಾತಾಃ || ೩ ||

। ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ।

ಶುಚಿಯಃ ಶೋಧಯಿತಾರೋ ದೀಪ್ತಾ ವಾ ಮರುತೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಶುಚಿಂ ಶುದ್ಧಂ ದೀಪ್ಯ-
ಮಾನಂ ವಾ ತ್ವಾಮಿದೇವೇಭ್ಯೋ ನಿರ್ಗತಂ ತ್ವಾಮೇವೋದ್ವಿತ್ಯ ತಿಪ್ರಃ ಶರದಸ್ತ್ರೀನ್ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ವೃತೇ-
ನಾಜ್ಯೇನ ಯದ್ಯದಾ ಸಪರ್ಯಾನ್ ಪೂಜಾಂ ಕುರ್ಯುಃ ತದಾನೀಂ ತ್ವಮಾವಿರಭೂಃ | ತದನಂತರಂ ತೇ
ಮರುತಸ್ತ್ವಿಯಾನಗೃಹೀತಾಃ ಸಂತೋ ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಣಿ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ
ಯೋಗ್ಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್ ನಾಮಾನ್ಯಪಿ ದಧಿರೇ | ಅಧಾರಯನ್ | ನಾಮಾನಿ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ
ಸಮಾನ್ವಾಯಂತೇ | ಈದ್ಯಕ್ ಚಾನ್ಯಾದ್ಯಕ್ ಚಿ ತಾದ್ಯಚ್ ಚಿ ಪ್ರತಿದ್ಯಚ್ ಚಿ ಮಿತಕ್ಲ ಸಂಮಿತಕ್ಲ
ಸಭರಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೪-೨-೫-೫ | ಇದ್ಯಾದೀನಿ | ಏತೈಶ್ಚಾಗ್ನಿಚೆಯನೇ ಮಾರುತಾಃ ಸಪ್ರಕಪಾಲಾ
ಹೂಯಂತೇ | ನಾಮಾನಿ ಧಾರಯತ್ವಾ ಚಿ ಸುಜಾತಾಃ ಪೂರ್ವಂ ರೂಪಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಶೋಧನಮಮ್ನು-
ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಸಂತಸ್ತನ್ವಃ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಶರೀರಾನ್ಯಸೂದಯಂತ | ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಂತಃ | ತಿಪ್ರಃ
ಶುಚಿ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯಚತಸ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಚಿ ರಯತ ಇತಿ
ರೇಫಾದೇಶಃ | ತ್ರಿಶಬ್ದಃ ಫಿಪಃ | ಫಿ. ೧-೧ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತಃ | ತಿಸ್ರಾದೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥಾನವದ್ವಾಪೇ-
ನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ವಾವಾಢಿತಿ ಶಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶರದಃ | ಶ್ಲ. ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಶೀರ್ಯಂತೇಽಸ್ಯಾಮೋಷಧಯ ಇತಿ ಶರತ್ಸಂವತ್ಸರಃ | ಶ್ಲ. ದ್ಯ. ಭಸೋಽದಿಃ | ಉ. ೧-೧೨೯ | ಇತ್ಯದಿ-
ಸ್ತತ್ಕೃಯಃ | ಉಭಯತ್ರ ಕಾಲಾದ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ | ಪಾ. ೨-೩-೫ | ಇತಿ ದ್ವಿತ್ವಿಯಾ |
ಸಪರ್ಯಾನ್ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡಾದಿಃ | ಲೇಟ್ಯಾರ್ಹಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರ-
ಲೋಪಃ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ವಾಂ ಘೃತಾಢಿತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘೃತತ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ತುಚಿಯೇ—ಕುದ್ರಿ ಮಾಡುವ, (ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತುಚಿಂ—
ಕುದ್ರಿಸಾದ, (ದೀಪ್ತನಾದ) | ತ್ವಾಮಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೋ | ತಿಸ್ರಃ ತರವಃ—ಮೂರು ಸಂವತ್ಸರ
ಗಳು | ತ್ವತೇನ—ಆಚ್ಛಾದಿದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಪರ್ಯನ್—ಪೂಜೆಮಾಡಿದರೋ (ಆಗ) |
ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು) ಅರ್ಪವಾದ | ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್—ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ |
ದಧಿರೇ—ಧರಿಸಿದರು | ಸುಜಾತಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅನ್ಯತವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ | ತನ್ವಃ—ತಮ್ಮ
ಕರೀಕರಗಳನ್ನು | ಅಸೂದಯಂತೆ—ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎದ್ದೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ಸ್ವತಃ) ತುದ್ಧರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಮೂರುಸಂವತ್ಸರಗಳು ಆಚ್ಛಾದದ
ಪೂಜಾದಿ (ಹೋಮಾದಿ) ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಪವಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು. ಆಮ್ನ
ತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವರಾಗಿ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿದರು.

English Translation.

Inasmuch, Agni, as the pure (Maruts) worshipped you (equally)
pure, with clarified butter for three years, therefore they aquired names
worthy (to be repeated) at sacrifices, and being regenerated, obtained
celestial bodies.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ತುಚಿಯೇ—ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರು,
ತುಡ್ವಾತ್ವಾನಃ—ಪರಿಕುಡ್ಧವಾದ ತನು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯುಳವರಾದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾವಿಗಳೂ
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ತುಚಿಂ—ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚ್ಛಾದದ
ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ತುಚಿ ಕಲ್ಪವು (ನಿ. ೬-೧) ಅತುತುಕ್ಷಣೆ ಪದದ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ನಿರಪಚನಮಾಡುವಾಗ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ತುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಳಮರ್ಣಃ | ಜ್ವಲತಿ-
ವ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿರತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ತುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತುಚಿ ಕಲ್ಪವು
ದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇವರಿಂದ ತುಚಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ
ಅತುತುಕ್ಷಣೆ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಯಮಸೀತೇಃ

ಶುಚಿರೀತಸ್ಯಾದೇವ ಇತಿ ವೈಯಾಕರಣಾ ಮನ್ಯಂತೇ ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಇರುವ ನಿರುಕ್ತವಚನವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದು ಮತ್ತು--

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ವಿಭೃತ್ಯಮಾಶುಶ್ವಣಿಸ್ತ್ವಮದ್ಭೃತ್ಯಮತ್ನನಸ್ವರಿ |

ತ್ವಂ ನನೇಭ್ಯಸ್ತ್ವಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತ್ವಂ ನೈಕಾಂ ನೈಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಎಂಬ ಶುಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಆಶುಶ್ವಣಿಃ ಶುಚಿಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಆದರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಇರುವ ಭೇದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ತರದಿಃ—ಶೀರ್ಯಂತೇ ಆಸ್ಯಾಂ ಒಷಧಯೇ ಇತಿ ತರತ್ ಸಂವತ್ಸರಃ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕವಾಗಿ (ಹಣ್ಣಾಗಿ) ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂವತ್ಸರವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳವರೆಗೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಚ್ಛುಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಯಾಸ್ಕರು ತರತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಒಪುವಚನವಾದ ತರದಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತರಚೈತ್ಯತಾ ಅಸ್ಯಾಮೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಆಪ ಇತಿ ವಾ | (ನಿ ೪-೨೬) ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಶೀರ್ಣವಾಗುವುವು. ನೀರು ಗಳೂ ಒಣಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ತರದಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅನೇಕವಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಇರುವುದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ—

ಪುನಃ ಪಶ್ಚೀಮಗ್ನಿರದಾದಾಯುಷಾ ಸಹ ವರ್ಚಿಸಾ |

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಚೀವಾತಿ ತರದಿಃ ಶತೆಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಯಜ್ಞೇ ಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಚಿತ್ ದಧಿರೇ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು. ಈ ಹೆಸರುಗಳೂ

ಈದ್ಯಜ್ ಚಾನ್ಯಾದ್ಯಜ್ ಚೈತಾದ್ಯಜ್ ಚ ಪ್ರತಿದ್ಯಜ್ ಚ ಮಿತಕ್ವ ಸಂಮಿತಕ್ವ ಸಧರಾಃ

(ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೪-೬-೫-೫)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿ ಚಯನದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾಗಿ ಏಳು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸು ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ರೂಪವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಉತ್ತಮವಾದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲೊಡವಂತೆ

ಮಾಡಿಶೂಂಧಿರುವರು. ಇದರಿಂದಲೇ; ಸುಜಾತಾ; ತನ್ನ; ಅಸೂದೆಯೆನ್ನೆ ಎಂದು ಈಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಯಾರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೂರುವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ, ಅಜ್ಜದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರೋ; ಅಥವಾ ಹೋಮಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ದಾರಿದ್ರ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅಶಕ್ತರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಮಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರೋ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವರಾದಕಾರಣ ಉತ್ತಮವಾದ ಪುಶುದ್ಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.

ಸಪರ್ಯನ್—ಪೂಜಾಂ ಚೇತ್ಯುಃ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಸಾಯಾಣರೂ, ಪರಿಚರಂತಿಃ ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸಪರ್ಯಂತಿ ಎಂಬ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾರ್ಥವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಪರ್ಯನ್ ಎಂದು ಅಗುತ್ತದೆ. ಸಪರ್ಯಂತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಹತ್ತು ಪರಿಚರಣಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ !

ತಿಪ್ಪು—ಶ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರ್ ಪರವಾದಾಗ ತ್ರಿಚತುರ್ದೇಶಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯ ಚಿತೆಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ಯ ಅದೇಶ. ತಿಸ್ಯ+ಅಸ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವ ಸಮರ್ಪಣೀಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಚಿರ ಋತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಚುಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ತಿಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಫಿಷಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಸ್ತಾದೇಶಕ್ಕೂ ಸ್ವಾನಿವದಾದೇಶೋನ್ಮತ್ತಿಧಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರದೇಃ—ಶ್ಯ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ತೀರ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಯಾಂ ಓಸಧಯಃ ಇತಿ ಶರತ್ ಸಂವತ್ಸರಃ (ಓಷಧಿಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಗುತ್ತವೆ). ಶ್ಯ ದಧನೋನ್ಮತ್ತಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿವೃತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಶರದ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಡಬಿಡದೆ ಎಂಬರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಸಪರ್ಯನ್—ಸಪರ ಪೂಜಾರೂಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕಂಡ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಪರ್ಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ

ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಪ್ರತೀಕೆಛ ಬರುವುದರಿಂದ ಯರ್ಥಸ್ತರ ಉಲಯುತ್ತದೆ.

ವಿಧಿರೇ—ದುಧಾನ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಯಜ್ಞಯ ಆರ್ಥಾಣಿ ಯಜ್ಞಯಾನಿ. ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ಯಾಂ ಘಖಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕಲ್ಪದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯನೇಯಾನೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೀಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸೂದಯಂತೆ—ನೂವ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಾದೀಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾಡಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಆ ರೋದಸೀ ಬೃಹತೀ ನೇವಿದಾನಾಃ ಪ್ರ ರುದ್ರಿಯಾ ಜಭ್ರಿರೇ
ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ |

ವಿದನ್ಮತೋ ನೇನುಧಿತಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನಗ್ನಿಂ ಪದೇ ಪರಮೇ ತಸ್ತು-
ನಾಂಸಂ || ೪ ||

|| ಸವನಾತಃ ||

ಆ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಬೃಹತೀ ಇತಿ | ನೇವಿದಾನಾಃ | ಪ್ರ | ರುದ್ರಿಯಾ |

ಜಭ್ರೀ | ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ |

ವಿದತ್ | ಮತಃ | ನೇನು ಧಿತಾ | ಚಿಕಿತ್ತಾನ್ | ಅಗ್ನಿಂ | ಸದೇ | ಸರನೇ |

ತಸ್ತಿನಾಂಸಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಬೃಹತೀ-ಮಹತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾನಾ ನೇವಿದಾನಾ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಜ್ಞಾಪಯಂತಃ | ಕುತ್ಯಾಗ್ನಿವರ್ತತ ಇತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ವದಂತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹತ್ಯೋರ್ಧ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಆ ನೇವಿದಾನಾ ಅಗ್ನಿಮುಪಲಭಮಾನಾಃ | ಏವಂ-ಭೂತಾ ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾ ದೇವಾ ರುದ್ರಿಯಾಃ | ರುದ್ರೋಗ್ನಿಃ | ದೇವಾನಾಮಸುರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಸಮಯೇ ತೈರ್ದೇವೈಃ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಧನಮಸಹ್ಯೈ ಗತವಂತಮಗ್ನಿಂ ದೇವಾ ಅಗತ್ಯಾಗ್ನಿ-ಸಕಾಶಾದ್ಬಲೇನ ತದ್ವನಮಗ್ನುಹ್ಲನ್ | ತದಾನೀಂ ಸೋಗ್ನಿರೂರೋದೀತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ರುದ್ರ ಇತ್ಯಾಖ್ಯಾ-ಯತೇ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ತದಗ್ನಿನ್ಯೈಕಾನುಯತ ತೇನಾಸಾಕ್ರಾವುತ್ ತದ್ವೇನಾ ವಿಚಿ-ತ್ಯಾವರುರುತ್ತಮಾನಾ ಅನ್ವಾಯನ್ ತದಸ್ಯ ಸಹಸಾದಿತ್ಯಂತ ಸೋಗ್ನಿರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೧-೧ | ಇತಿ | ತಸ್ಯ ರುದ್ರಸ್ಯಾರ್ಹಾಚಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಪ್ರ ಜಭ್ರೀ | ಪ್ರಜಪ್ತೀ | ಚಿಕ್ಕುರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನೇಮಧಿತಾ | ನೇಮಶಬ್ದೋರ್ಧವಚನಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ | ತೋ ನೇಮ ಇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮರ್ಧಗಾಣೇನ ಧೀಯತೇ ಧಾರ್ವತ ಇತಿ ನೇಮಧಿತ ಇಂದ್ರಃ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಏಕೋರ್ಧಃ | ಇಂದ್ರ ಏಕ ಏವಾಪರೋರ್ಧಃ ಇತಿ ಯಾವತ್ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಯತ್ಸರ್ವೇಷಾಮರ್ಧನುಂದ್ರಃ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನಾಂ ಭೂಯಿಷ್ಯಭಾಕ್ತಮಃ | ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೪ | ಇತಿ | ತೇನೇಂದ್ರೇಣ ಸಹಿತೋ ಮತೋಃ ನುರುದ್ರೇಣ ಪರಮ ಉತ್ತಮೋರ್ಧೇ ಪದೇ ಸ್ತಾನೇಶ್ವತ್ಯಾದೌ ತಸ್ತಿನಾಂಸಂ ಸ್ತಿತವಂತಮಗ್ನಿಂ ಚಿಕ್ಕುತ್ಯಾಗ್ನಾನೈವಿದತ್ | ಅಲಭತ || ನೇವಿದಾನಾಃ | ವಿದೇಜ್ವಾನಾರ್ಹಾಲ್ಪಭಾರ್ವಾ ದ್ವಾ ಯಜ್ಞ-ತಾಲ್ಲಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತು-ಕತ್ಯಾದತೋಲೋಸಯಲೋಸೌ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ವಿದತ್ | ವಿದ್ವು ಲಾಭೇ | ಲುಜ್ಜಾಲುದಿತ್ಯಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇತಃ | ನೇಮಧಿತಾ | ದಧಾತೇಃ ಕರ್ವಣಿ ನಿಷ್ಪಾ | ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತಿ |

ಸಾ. ೨-೪-೪೫ | ಇತಿ ಧಿಭಾವೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಾಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲಾಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಂ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟೇ ಕೃಸುಃ | ವಸ್ಯೇಕಾಜಾದ್ಭಸಾಮಿತೀದಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಬೃಹತೀ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ರೋದಸೀ—ಭೂಮ್ಯುತ್ಪಾಶಗಳನ್ನು | ಆ ವೇದವಿಧಾನಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಇರುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ | ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹಣದ (ದೇವತೆಗಳು) | ರುದ್ರಿಯಾ—ರುದ್ರನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಜಬ್ಧಿರೇ—ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು | ನೇಮುಧಿತಾ—ಆರ್ಥ ಹವಿಭಾಗಾರ್ಹಣದ ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದ | ಮರ್ತೇಃ—ಮರುದ್ಗಣವು | ಪರಮೇ—ಉತ್ತಮವಾದ (ಅಂತ್ಯವಾದ) | ಪದೇ—(ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಂ—ಇರುವ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಚಿಕಿತ್ವಾ—ತೀರಿಸಿದವಾಗಿ | ವಿದಿತ್—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಪಡೆದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಾರ್ಹಣದ ದೇವತೆಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮ್ಯುತ್ಪಾಶಗಳ ವಿದ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನ್ವೇಷಮಾಡುವವರಾಗಿ, ರುದ್ರನಾಮಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು ದೇವತೆಗಳ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳು (ಮರುತ್ಯುಗಳು) ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation.

Those who are to be worshipped, (the Gods), inquiring between the expansive heaven and earth (for Agni), recited (hymns) dedicated to Rudra; the troop of mortal (Maruts), with (Indra), the sharer of half the oblation, knowing where Agni was hiding, found him in his excellent retreat.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರೋದಸೀ—ಪ್ರಥೇ ಪುರಂಧೀ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಡ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೨)

ರುದ್ರಿಯಾಃ—ರುದ್ರಸ್ಯಾರ್ಹಣೇ ಸ್ತೋತ್ರಾಣೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ರುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು (ದೇವತೆಗಳು ಕಾಣದಂತೆ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸದೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಅನುಕುಲಿಸಿಂಪಿದ್ದನು. ಯುದ್ಧವಾದನಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡುಹೋಗಿ

ತಮ್ಮ ಧನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರಿಗ ತಂದರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತನು. ರುದಿಂ ಆಶ್ಚರ್ಯವೋಚಿನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದ ಕಾರಣ ರುದ್ರಶಬ್ದವು ಆಳುವುದು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ತದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತದಗ್ನಿರ್ಯುಕ್ತವಾಯಿತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೋಲ್ವರೋದೀದ್ಯದರೋದೀತ್ ತದ್ವಿದ್ಯಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೧-೨-೧-೧) ಎಂಬವರಿಗೂ ಇರುವ ವಚನವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಅವಶುಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಯಜ್ಞದ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅವರು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಸ್ತುಧಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವನನ್ನು ಕಂಡು ಉಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ನೇಮಧಿತಾ—ನೇಮು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ತೋಲಿ ನೇಮು ಇತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ (ನಿ. ೩-೨೦) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನೇಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾಗಿದೆ “ ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರ ಅರ್ಥಭಾಗದಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ನೇಮಧಿತಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಯತ್ಪರ್ವೇಷಾಮರ್ಥಮಿಂದ್ರಃ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೫-೪-೨) ಎಂಬ ವಚನವು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರ ಅರ್ಥಭಾಗದಿಂದ ಇರುವ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವುಳ್ಳವನು” ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಈ ವಚನವು ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭಾಗವಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತೇ—ಮರ್ತಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರಶ್ಲೋಕದ ಮನುಷ್ಯನಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇಷಃ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾನಿಗಳು—ರುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಮರ್ತ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಚಿಯಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. **ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮರ್ತೇ**—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ನೇಮಧಿತಾ—(ಸಂಗ್ರಾಮ) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಸಂಸಾರ ದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ ಪರಮಪದವಾದ ಪರಮಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮನಾದ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವನು ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನು.

ಅ ವೇದಿವಾಣಾಃ—ತಿಳಿಯಬೇಕಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಯಾಗತಿಲಾಸದರೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ (ಯಜ್ಞಮಾಡಿ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾ ರ್ಥಾ ದೇವಾಃ! ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಯಜ್ಞಸಂಪಾದಿಸೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಯಾಗಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಸ್ತೋದ್ರವ್ಯವಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಬೃಹತೀ—ಬೃಹತ್ ಕಲ್ಪ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. **ಬೃಹನ್ನಹತೋರಾವಸಂಖ್ಯಾನಂ** ಎಂಬುದಂ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಿದಾನಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾ ಲಾಭೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ ಶ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರೇ ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಗುಣೋರ್ಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ** ವೇದವ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸುಖಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಃ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್ತಃಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯಸ್ಯ ಹಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ವೇದಿದಾನ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನ್ತಃಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿ ಯಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಬಂದಾಗ **ಆಜ್ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ವಿದನ್—ವಿದ್ಯಾ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಗು ಅಂತಾದೇಶ. **ಇತಕ್ಕೆ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. ಐತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ವಿಕರಣಸ್ವರ ಆಪ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.**

ನೇನುಧಿತಾ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ನೇನ** ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇನುಧಿತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾವದಿಂದ ನಿಪಾತತನಾಗಿದೆ. **ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೈತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಪರನಾದಾಗ **ಸುಸೂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತಿಶ್ವಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರನಾದಾಗ ಆತ್ಮಸಂತಸ್ಯ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದಿರ್ಭ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ನುನಾಗಮ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಂ—ಷಾ ಗತಿನ್ನತ್ವೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ವಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ವಸ್ಥೇಕಾಚಾದ್ಯಸಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬ ನಿಯಮ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಥಿ ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯಚಾನ್ತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವ-ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಭರಸವರ್ಣ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಸಂಚಾನಾನಾ ಉಪ ಸೀದನ್ನಭಿಜ್ಞ ಪತ್ನೀವಂತೋ ನಮಸ್ಕಂ
 ನಮಸ್ಕನ್
 ರಿಕ್ವಾಂಸಸ್ತನ್ವಃ ಕೃಣ್ಣತ ಸ್ವಾಃ ಸಖಾ ಸಖ್ಯುರ್ನಿಮಿಷಿ ರಕ್ಷ-
 ಮಾಣಾಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂಚಾನಾನಾಃ | ಉಪ | ಸೀದನ್ | ಅಭಿಜ್ಞ | ಪತ್ನೀವಂತಃ | ನಮಸ್ಕಂ |
 ನಮಸ್ಕನ್ನಿತಿ | ನಮಸ್ಕನ್ |
 ರಿಕ್ವಾಂಸಃ | ತಸ್ತನ್ವಃ | ಕೃಣ್ಣತ | ಸ್ವಾಃ | ಸಖಾ | ಸಖ್ಯುಃ | ನಿಮಿಷಿ |
 ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ಛಾರ್ವಾಕಭಿಷ್ವವೇ ಸಂಜಾನಾನಾ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಅಘೋತ್ತರಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಸಂಜಾನಾನಾ ಉಪ ಸೀದನ್ನಭಿಜ್ಞಾ ದಶಭಿರ್ವಿವಸ್ವತಃ | ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ ||

ದೇ ಅಗ್ನೇ ಶ್ವಾಂ ಸಂಜಾನಾನಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂತೋ ದೇವಾ ಉಪ ಸೀದನ್ | ಉಪಸೀದಂತಿ-ಪ್ರಾಪ್ತವಂತಿ | ಉಪಸತ್ತಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಚ ಪತ್ತೀವಂತಃ ಗಪತ್ತೀಕಾಃ ಸಂತೋ ನಮಸ್ಯಂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹಮಭಿಜ್ಞು ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವಸ್ತಿ ತಜಾನುಯುಕ್ತಂ ಶ್ವಾಂ ನಮಸ್ಯನ್ | ಅಪೂಜಯನ್ | ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಚ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಕ್ರಮೈಶ್ಚ ತವ ನಿಮಿಷಿ ದರ್ಶನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ರಕ್ಷಮಾಣಾಸ್ತ್ವಯಾ ಪರಿರಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸಖಾ ಸಖಾಯೋ ದೇವಾಃ ಸ್ವಾಸ್ತಸ್ತಃ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ರಿರಿಕ್ವಾಂಸೋಽನಶನಾದಿರೂಪೇಣ ದೀಕ್ವಾನಿಯಮೇನ ರಿಕ್ರೀಕುರ್ವಂತಃ ಶೋಷಯಂತಃ ಕೃಣ್ಣತೆ | ಯಾಗಾಸಕುರ್ವನ್ | ದೇವಾ ವ್ಯಯಜ್ಞಮತಸ್ತತಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ನಮಸ್ಯನ್ | ನನೋವರಿವ್ಯಕ್ತಜ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥೇ ಕೃತ್ವಾ | ಲಙ್ ಓಂ ಬುಬಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜಸೋಗೇಽಪೀತ್ಯೇಡಧಾವಃ | ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚಿನೇ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ನಿಮಿಷಿ | ಮಿಷ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ | ಅತ್ಪ್ರೋವಶರ್ಗವಶಾನ್ವರ್ತನಾರ್ಥಃ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಃ ಶಾಸತ್ | ಯಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ ಶಪ್ |

|| ಶ್ರುತಿರವರ್ಥಃ ||

(ಅಗ್ನೇ-ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಸಂಜಾನಾನಾ-(ನಿನ್ನಿವ್ವ ಸ್ವಕವನ್ನು) ತಿಳಿದಂಥಾ (ದೇವತೆಗಳು) | ಉಪ ಸೀದನ್-(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಿದರು | ನಮಸ್ಯಂ-ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾದ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ಪತ್ತೀವಂತಃ-ಸಪತ್ತೀಕರಾಗಿ | ಅಭಿಜ್ಞು-ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮಾತೃಪುತ್ರ ಜಾನುಗಲುಳ್ಳವರಾಗಿ | ನಮಸ್ಯನ್-ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು (ಪೂಜಿಸಿದರು) | ಸಮ್ಯುಕ್-ಮಿತ್ರನಾದ (ನಿನ್ನ) | ನಿಮಿಷಿ-ದರ್ಶನವಾಗಲು | ರಕ್ಷಮಾಣಾ-(ನಿನ್ನಿಂದ) ರಕ್ಷಿತರಾದ | ಸಖಾ-ಸ್ನೇಹಿತರಾದ (ದೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಾಃ ತಸ್ತಃ-ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು | ರಿರಿಕ್ವಾಂಸಃ-(ಅನಶನಾದಿಗಳಿಂದ) ದೇಹವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದವರಾಗಿ | ಕೃಣ್ಣತೆ-(ಯಾಗಗಳನ್ನು) ಮಾಡಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ನಲ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನಿವ್ವ ಸ್ವಕವನ್ನು ತಿಳಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಸಪತ್ತೀಕರಾಗಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ, ಜಾನುಗಳನ್ನರಿ ನಿನ್ನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಮಿತ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿತರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದವರಾಗಿ, ಅನಶನಾದಿಕ್ವಾದ್ವರಾಗಿ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು.

English Translation.

The Gods, discovering you, sat down, and with their wives paid reverential adoration to you upon their knees. Secure on beholding their friend, of being protected, your friends, the Gods, abandoned the rest of their bodies in sacrifice.

॥ విశేషవిషయములు ॥

భీమాభిష్టవత్సాగి సేంజానానా ఎంబ ఈ యుక్తిన ప్రయోగమిరువుదేందు అత్తలాయన శ్రౌతశూక్రద అభీరిత్రేరం ఎంబ బండద సేంజానానా లువ సీదన్నేభిష్టా దేశభివివస్తేతే ఎంబ శూక్రదంద వివ్యవనాగురువుదు (అ. ౪-౭).

సేంజానానా—అగ్ని యవిషయవన్ను బీన్నాగి తిళిదిరువ చేవతేగళిండు సాయణరూ, మనుష్యు రేండు స్వందస్మావిగళూ అభవన్ను మూదిరువరు. ప్రథమాంత పదగళిలవన్ను దేవతేగళి విశేషణ వన్నాగి అభవనూదిరువ సాయణరు దేవనా వే యేజ్జ మతేన్నేత (ఐ. బ్రా. ౨-౧౧) ఎంబ శ్రుతియన్ను ప్రమాణనాగి లుదహసి దేవతేగళు తన్ను పత్తియరీదగూడి, నియమనాగురుత్తా తన్ను శరీరవన్ను అనతనాదినియమగళింద శ్రౌతవన్నాగి మూదికేండు తనుగి అభిముఖనాగురువ నమస్కారాహ్లాద అగ్నియన్ను యాగగళింద పూజసిదరు. మత్తు అగ్నియింద సంరక్షితగాదరు ఎండు అభవన్ను వివరిసిరువరు.

స్వందస్మావిగళు ఈ విశేషణగళిలవన్ను మనుష్యుర పరవాగి అన్నయవన్ను మూడి ఇదే అభవ నన్ను దేవతాగళు తన్ను కృణ్ణితే శ్వాతి—ఎంబ పదగళ అభవన్ను బీరి విధవాగి దేవతరువరు. కృణ్ణితే ఎంబ పదవు దేవతా తరణే ఎంబ ధాతువినింద నిష్పన్ననాగురువుదు. ఇదు సం ఎంబ లువసగళిపూజనాగి సంస్కారం ఎంబ అభవదల్లి ఇల్లి ప్రయోక్తనాగి ఇరువుదు. ఇదింవ అగ్నియన్ను యేజ్జాదిగళింద పూజిండువ శపత్తికరంద యజ్జ మూడువ యజమానరుగళు అనుగ్రహవన్ను మూడువ నమస్కారాహ్లాద అగ్నియింద సంరక్షింతురువవరాగి విద్యోక్తయవే మోదలాదవుగళింద సంస్కారవన్ను దేండువరు ఎండు అభవన్ను దేవతరువరు.

అభిష్ట—అభిగతే జానుని యెస్మిన్ లువసేదనే అభిష్ట. భూమో జానుని నిశాక్త్య లువసేదేదంతిత్వేభ్యో అగ్నియన్ను పూజిండునాగి భూమియల్లి మోణతాలగుగన్ను లూరి కరితఃకేండు అగ్నియన్ను పూజిండువరు ఎండు అభిష్ట పదవన్ను శ్రియావిశేషణవన్నాగి దేవతరువరు. మత్తు శ్రద్ధయింద మూడువ కనాగళిలయూ మోణతాలన్ను లూరికేండు మూడువుదు: రుషియల్లిద్దం తే తేండురువుదు.

ಆಚಾರ್ಯ ಜಾನು ದಕ್ಷಿಣತೋ ನಿಷದ್ಯೋಮಂ ಯಜ್ಞಮಾಭಿಗೃಹೀತ ವಿಶ್ವೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ರಿಶಿಕ್ವಾಂಸಃ—ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗಂಧ ಏಯಮಗಳಿಂದ ಕೃಶವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸಾಂಘಿಕರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ಧ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಂಜಾನಾನಾಃ—ಜ್ಞಾ ಅವಯೋಧನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಧ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಜಾನಾನ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಂತೆ ಕ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದಿಸ್—ಷದ್ ಲ್ವ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಪೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಕರ್ತೇರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಗ್ವಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ತಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯನಾಃ—ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ತಜಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂಜಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಮಸ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಬಂದಾಗ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಗ್ವಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶಿಕ್ವಾಂಸಃ—ರಿಶಿಂ ವರೇಚನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ಯಸಿಕ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೬-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನಮಾಗಮ. ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣ್ಣಿತ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೀಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೀಶ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯೈಕ್ಯೋರ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೀಶ. ಉ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಯಣಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉಂವುದಿಲ್ಲ. ಅಲೋಪಕೃತ್ಯ ಸ್ಯಾನವದ್ವಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಪಂತನಿಭಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಮಿಷಿ—ವಿಪ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತೈರ್ಥಃ ಬಲಾದಿನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಸರ್ಗವರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುಕ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಏಕವಚನರೂಪ.

ರಕ್ಷಮಾಣಾಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೀ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಾನ್ಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯೆಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೆಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಂತಕೃತ್ಯ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶಾನ್ಚ್) ಶಾನ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಪರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ಯದ್ಗುಹ್ಯಾನಿ ತ್ವೇ ಇತ್ಸದಾವಿದನ್ನಿಹಿತಾ ಯಜ್ಞ-
ಯಾಸಃ |
ತೇಭೀ ರಕ್ಷಂತೇ ಅಮೃತಂ ಸಜೋಷಾಃ ಪಶೂಂಞ್ ಸ್ಥಾತ್ಪಾಂಞ್-
ರಥಂ ಚ ಪಾಹಿ || ೬ ||

|| ಸದಾಶಃ ||

ತ್ರಿಃ | ಸಪ್ತ | ಯತ್ | ಗುಹ್ಯಾನಿ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ಇತ್ | ಪದಾ | ಅನಿದನ್ |

ನಿ ೨ ಹಿತಾ | ಯಜ್ಜಿಯಾಸಃ |

ತೇಭಿಃ | ರಕ್ಷಂತೇ | ಅಮೃತಂ | ಸ ೨ ಜೋಷಾಃ | ಪಶೂನ್ | ಚ | ಸ್ಥಾತ್ಯಾನ್ |

ಚರಥಂ | ಚ | ಪಾಹಿ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಗುಹ್ಯಾನಿ ರಹಸ್ಯಾನಿ ವೇದೈಕಸಮಭಿಗಮ್ಯಾನಿ ಯದ್ವಾನಿ ಪದಾ ಪದಾನಿ | ಪದ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗ ಏಭಿರಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಪದಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಯಜ್ಜಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತೇ ಚೈಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ಔಪಾಸನಹೋಮವೈಶ್ವದೇವಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಪಾಕಯಜ್ಜಾಃ | ಅಗ್ನಾ ೬-ಧೇಯದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಹವಿಯಜ್ಜಾಃ | ಅಗ್ನಿವ್ಯೋಮಾತ್ಯಗ್ನಿವ್ಯೋಮಾದಯಃ ಸಪ್ತ ಸೋಮಯಜ್ಜಾಃ | ಏವಮೇಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಯಜ್ಜಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪದಾನಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೇ ಇತ್ ತ್ವಯ್ಯೇವ ನಿ ಹಿತಾ ಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ತ್ವತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ | ನ ಹ್ಯಗ್ನಿಮಂತರೇಣ ಯಾಗಾ ಅನುಷ್ಠಾತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ | ಯಜ್ಜಿಯಾಸೋ ಯಜ್ಜಾಹರ್ವಾ ಅರ್ಥಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವೈದುಷ್ಯಾದಿ-ಭಿರಧಿಕಾರಹೇತುಭಿಯುಕ್ತಾಃ | ತಥಾ ಜೋಷಂ | ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಪರ್ಯು-ದಿಸ್ತಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕಾರೀತಿ | ಏವಂನಿಧಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾ ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾನಿ ಪದಾನ್ಯವಿದನ್ | ಅಲಭಂತ | ಲಬ್ಧ್ವಾ ಚ ತೇಭಿಯಜ್ಜಲಕ್ಷಣೈಃ ಪದೈರಮೃತಮುರಣಧರ್ಮಾಣಂ ತ್ವಾಂ ರಕ್ಷಂತೇ | ಪಾಲಯಂತಿ | ಯಜಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಜೋಷಾಸ್ತ್ರಿಯಜಮಾನೈಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಶ್ಚಂ ಪಶೂನ್ ಗವಾಶ್ವಾದಿಪಶೂಂಶ್ಚ ಸ್ಥಾತ್ಯಾನ್ ವೀಡ್ಯಾದಿಸ್ತಾವರಾಣಿ ಚರಥಂ ಪಶುವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮನ್ಯದ್ಯತ್ಪಾಣಿಜಾತಮಸ್ತಿ ತಚ್ಚ ಪಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ತೇಷು ಹಿ ರಕ್ಷಿತೇಷು ತ್ವದೀಯಾ ಯಾಗಾಃ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ ನಾನ್ಯಥಾ | ಅತಸ್ತ್ರಮೇವಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ | ಗುಹ್ಯಾನಿ | ಗುಹಾಯಾಂ ಭವಾನಿ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತನ್ಯಾಃ ಶೇಷದೇಶಃ | ಅನಿದನ್ | ವಿದ್ವ್ಯು ಲಾಭೇ | ಲಾಜಾ ಲುದಿತ್ವಾದರ್ಹ | ಪಶೂನ್ ಸ್ಥಾತ್ಯಾನ್ | ಉಭಯತ್ರೋಭಯಧರ್ವು | ಷಾ. ೮-೩-೮ | ಇತ್ಯುಭಯಥಾಧಾನಾನ್ಯಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ಪಾಧಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇ—ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದವರು (ಅಧಿಕಾರಿಗಳು) | ಶ್ರೀ ಸಪ್ತ—ಐಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ, (ಅಗ್ನ್ಯಧೇಯಾದಿ) | ಗುಹ್ಯಾನಿ—ರಹಸ್ಯವಾದ (ವೇದದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ) | ಯಶ್—ಯಾವ | ಪದಾ—ಯಜ್ಞಗಳವೆಯೋ (ಅವುಗಳನ್ನು) | ತ್ವೇ ಇತ್—ನಿನ್ನಲ್ಲೇ | ನಿಹಿತಾ—ಸ್ಥಾಪಿತವನ್ನಾಗಿ (ಆಚರಿಸಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ) | ಅವಿದ್—ತಿಳಿದರು | ತೇಭಿಃ—ಆ ಯಾಗಗಳಿಂದ | ಅಮೃತೇ—ಅಮರನಾದ (ನಿನ್ನನ್ನು) | ರಕ್ಷಂತೇ—ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಸರ್ಗೋಷಾಃ—ಸಮಾನ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ (ನೀನು) | ಪಶೂನ್—ಗೋವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳನ್ನು | ಸ್ಥಾತ್ಯೈನ್ ಚ—ಸ್ಥಾವರವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ಚಿರಥಂ ಚಿ—ಚರನಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು | ಸಾಹಿ—ಕಾಮಾಡು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಹಸ್ಯವಾದ ಅಗ್ನ್ಯಧೇಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯಾಗಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಅಮರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳನಾಗಿ ನೀನು, (ಅವರ) ಗೋವುಗಳು, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಪಶುಗಳನ್ನು (ಯಾಗ ಸಾಧನಗಳಾದುದರಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation.

(Devout men), competent to offer sacrifices, have known the thrice seven mystic rites comprised in you, and with them, worshipped you. do you, therefore, with like affection, protect their cattle, and all that (belongs to them), moveable or stationary.

|| ಎತೀವವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರೀಸಪ್ತಗುಹ್ಯಾನಿ ಪದಾನಿ—ಪದ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗ ಏಭಿರಿತಿ ಪದಶಕ್ತೀನಾಶ್ರ ಯಜ್ಞಾ ಉಚ್ಯಂತೆ | ಇವುಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವು ಹೊಂದಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಪದಕಲ್ಪವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. ಔವಾಸನಹೋಮು ವೈಶ್ವದೇವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಪಾಠಯಜ್ಞಗಳು, ಅಗ್ನ್ಯಧೇಯ, ದರ್ಶಸೂರ್ಯಮಾಸ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಏಳು ಹವಿರ್ಯಜ್ಞಗಳು, ಅಗ್ನಿಹೋಮ, ಅತ್ಯಗ್ನಿಹೋಮ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಏಳು ಸೋಮಯಜ್ಞಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಐಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗುವುವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಅಗ್ನಿಯು ಇಲ್ಲದೇ ಆಗದಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿ ಇವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರಿಂದ ವೇದಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಿ ಇರುವುವು.

ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸರಿಯಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವವರು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಕಲು ಬೇಕಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾಚನೆಮಾಡಿ ಯಾದರೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಯಜ್ಞದ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಈ ಮೂರುವಿಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿವರು. ಅರ್ಥೇ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಪರ್ಯುದತ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಧಿಕಾರೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರಬಹುದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವರು.

ಸಜೋಷಾಃ ಸ್ವಾತ್ಮ್ಯೇ ಚಿರಥಂ ಚಿ ಪಾಹಿ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಕಸನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವ ಪ್ರೀತಿಗನುಸಾರವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು— ಸಜೋಷಾಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಸ್ವಾವರೂಪವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ (ಚರ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ ಯಾಗಾದಿಗಳು ನೆರವೇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮ—

ತ್ರೀ ಸಪ್ತ ಯದ್ ಗುಹ್ಯಾನಿ ಪದಾನಿ—ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ವೇದತೆಗಳು— ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಂದಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅಂಗಿರಾಸುನಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಈ ಇತಿಹಾಸವು ಇಲ್ಲ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾಯತ್ರೀ, ಉಷ್ಣಕಾ, ಅನುಷ್ಣುವಾ, ಬೃಹತೀ, ಪಂಕ್ತಿ, ತ್ರಿಷ್ಟುವಾ, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಏಳು ಭಂದಸ್ತುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳು. ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಂದಸ್ತು, ಬ್ರಾಹ್ಮ, ದೇವ, ಅರ್ಕ, ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುವು. ಅರ್ಕವು ಪೂರ್ಣ, ನ್ಯೂನ, ಅಧಿಕ, ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಇವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ. ಪೂರ್ಣವೆಂದರೆ, ಆಯಾಯ ಭಂದಸ್ತಿನ ವರ್ಯಾದಿಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುವು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಇರುವುವು ನ್ಯೂನವೆನ್ನಿಸಿರುವುವು. ಭಂದಸ್ತಿನ ವರ್ಯಾದಿ ಗಿಂತ ಮೀರಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು ಅಧಿಕವೆನ್ನಿಸಿರುವುವು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತು ಇದೇ ವೇದಲಾವುವುಗಳು ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು. ಒಂದು ಅಕ್ಷರವು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ನಿಚ್ಚೆತ್ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ವಿರಾಡ್ ಗಾಯತ್ರೀ ಎನ್ನಿಸುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವು ಅಧಿಕವಾದಾಗ ಭೂರಿಕ್ ಗಾಯತ್ರೀ ಎನ್ನಿಸುವುದು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರವು ಅಧಿಕವಾದಾಗ ಸ್ವರಾಡ್ ಗಾಯತ್ರೀ ಎನ್ನಿಸುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತುಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ಯೂನಾಧಿಕವಾದವು ಉಂಟಾದಾಗ ನಿಚ್ಚೆತ್, ವಿರಾಟ್, ಭೂರಿಕ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾದವು ಬಂದದ್ದು ಕನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ನೂತನ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ—

ನ ವಾ ಏಕೇನಾಶ್ಚರೇಣ ಭಂದಾಂಸಿ ವಿಯಂತಿ ನ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ

(ಆ. ಪ್ರಾ. ೧-೧)

ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥಿಗಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಭಂದಸ್ಥುಗಳು ಕೆಲವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುವುವು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಭಂದಸ್ಥುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥಿನ ವಿಚಾರಗಳಾಗಿ ಇರುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಎಣಿಕೆಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಥುಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಭಂದಸ್ಥುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವ ದಿಂದ ಭಂದಸ್ಥುಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗಲು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಇದನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಸಪ್ತ ಪದಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇ—ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದ ಅಂಗಿರಾಪುತ್ರಿಯವರು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಗೂಢವಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಈ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಗುಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದನಂತರ ಅವರು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು ಮರೆತುಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾಯಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಅಂಗಿರಾಪುತ್ರಿಯವರು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣವೆಂದು ಉಪಚರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಿರಚರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪದಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಯತ್—ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎೂತ್ರದಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಲುಕ್.

ಗುಹ್ಯಾನಿ—ಗುಹ್ಯಾಪಾಂ ಭವಾನಿ ಗುಹ್ಯಾನಿ. **ಭವೇ ಭಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಹ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಬಹುವಚನರೂಪ.** **ಯತೋಽನಾಮಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿಕವು ಪ್ರಾಧಿಕವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವೇ—ಯುಸ್ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಮಾನೇಶವಚನೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಪಮಾಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಅವೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರದೂಪ.

ಅವಿದನ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಃಪುರೂಪ ಬಹುವಚನದ್ಲ ಝಿಗೆ ಅಂಜಾದೇಶ. **ಇತೆಕ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ.** ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಇಮು ಷತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ

ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ. ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನೇ—ಯಜ್ಞಯ ಅರ್ಪಣೆ ಯಜ್ಞಯಾನಿ. ಅರ್ಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ವಾಂ ಘಖಿಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯನೇಯಾ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಯಜ್ಞಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ತೇಛಿ—ತಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ಯತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಛಿ ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯ. ವಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಗೆ ಏಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ವುಲ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ವಾಲನೇ ಧಾತು. ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಕನಾನ್, ಸ್ಥಾತ್ಯನ್—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಮುಂದೆ ಇಕಾರ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನೆತ್ಯವ್ಯಪ್ತಾನಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಉಭಯಭಕ್ಷುರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೇರಥಂ—ಚರ ಗತಿ ಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಕಾದಿಕವಾದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಽನ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉಕಾ ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

~*~

† ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ †

ವಿ॒ದ್ವಾ ಅ॒ಗ್ನೇ ವ॒ಯುನಾನಿ ಕ್ಷಿ॒ತೀನಾಂ ವ್ಯಾ॒ನುಷ್ಕ॒ರುಧ್ವೋಃ
ಜೀ॒ವಸೇ॑ ಧಾಃ |

ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾ ಆಭ್ವನೋ ದೇವಯಾನಾನತಂದ್ರೋ ದೂತೋ
 ಅಭವೋ ಹರ್ವಿರ್ವಾಟ್ || ೭ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಯುನಾನಿ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ವಿ | ಅನುಷಕ್ | ಶುರುಧಃ |
 ಜೀವಸೇ | ಧಾಃ |

ಅಂತಃ ೨ ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಭ್ವನಃ | ದೇವ ೨ ಯಾನಾನ್ | ಅತಂದ್ರಃ | ದೂತಃ |
 ಅಭವಃ | ಹರ್ವಿಃ ೨ ವಾಟ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಯುನಾನಿ | ಜ್ಞಾನನಾಮೃತತ್ ಇಹ ತು ಜ್ಞಾತವ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಸರ್ವಾಣಿ
 ಜ್ಞಾತವ್ಯಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಜೀವಸೇ
 ಜೀವಿತುಂ ಶುರುಧಃ ಕ್ಷುದ್ರಾಪಸ್ಯ ಶೋಕಸ್ಯ ರೋಧಯಿತ್ರೀರಿಷೋಽನ್ಯಾನ್ಯಾನುಷಕ್ ಅನುಷಕ್ತಂ
 ಸಂತತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವಿ ಧಾಃ | ವಿಧೇಹಿ | ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಯಜಮಾನಾನಸ್ತಸಮ್ಯ-
 ದ್ವಾನ್ಯೈತ್ವಾನಂತರಂ ಹರ್ವಿರ್ವಾಟ್ ತೈರ್ದೀವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ನಂ ಹರ್ವಿಹನ್ಯೂತೋಽಭವಃ | ದೇವಾನಾಂ
 ದೂತೋ ಭವಸಿ | ಕೀದ್ಯಶಸ್ತ್ವಂ | ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮರ್ಯೋ ಜಾನನ್ | ಕಿಂ
 ಜಾನನ್ | ಅಭ್ವನೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ | ಕೀದ್ಯಶಾನ್ | ದೇವಯಾನಾನ್ | ದೇವಾ ಯೈರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ಯಾಂತಿ
 ಗತಿಂ ತಿ ತಾ ಇತ್ಯಾನೈತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಂದ್ರಃ ಪುನರ್ಹರ್ವಿಹನ್ಯೂತಸ್ಯನಲಸಃ || ವಯುನಾನಿ | ಅಜ
 ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಜಿಯಮಿಶೀರ್ಜ್ ಭೃಕ್ಷ | ಉ. ೩-೬೦ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯುನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಜೀ-
 ವ್ಯರ್ಥಾಪೋಃ | ಪಾ. ೨-೪-೫೬ | ಇತಿ ವಿಧಾವಃ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತೀತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ
 ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಕ್ಷಿತ್ ಕ್ಷಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ಷಿತಿ | ಅಂತೋದಾತ್ರಾದ್ವ್ಯಾಂಶಾಕ್ತಿ ಸಿತಿ-
 ತಜ್ಜಾದುತ್ತರಸ್ಯ ನಾನೋ ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಶುರುಧಃ | ಶುಚಿಂ ರುಂಧಂತೀತಿ
 ಶುರುಧಃ | ಕ್ಷಿತ್ಕೀತಿ ಕ್ಷಿತ್ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ | ಸ್ಯಸೋದರಾದಿಪಾತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ! ವಯುನಾನಿ—ಜ್ಞಾತವ್ಯಗಳಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದ (ನೀನು) ಕ್ಷೀಣನಾಂ—(ಯಜಮಾನರ) ಪ್ರಜೆಗಳ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವಧಾರಣಮಾತಲು | ಶುರುಧಃ—ಹಸಿವೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ (ಅನ್ನಗಳನ್ನು) | ಅನುಷ್ಠಃ—ಸಂತತವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ | ವಿಧಾಃ—ಮಾಡು | ದೇವಯಾನಾನ್—ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ | ಅಧ್ಯನಃ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾನ್—ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಅತಂದ್ರಃ—(ಹವಿರ್ವಹನದಲ್ಲಿ) ಅಲಸತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ | ಹವಿರ್ವಾಕ್ಶಿ—(ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ | ದೂತಃ—ದೂತನು | ಅಭವಃ—ಆಗುತ್ತೀ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಾಗ ಮಾದತತ್ಯ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಸಿವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅನ್ನವನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಅನ್ನಗ್ರಹಿಸು. (ಅನಂತರ) ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ಜಿನ್ನಾಗಿ) ತಿಳಿದಿರುವ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗೃತನಾಗಿರುವ ನೀನು, (ಆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯಕೊಡುವ ದೂತನಾಗು.

English Translation

Agni, you are cognizant of all things to be known, ever provide for the subsistence of men, grief-alleviating (food); so shall you be the diligent bearer of oblations, and messenger of the Gods, knowing the paths between (earth and heaven), by which they travel.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ವಯುನಾನಿ—ವಯುನ ಶಬ್ದವು ಕೇತಕಿ, ಕೇತಕಿ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯ ಅಥವಾ ಜ್ಞೇಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತ್ವದ್ವಕ್ಶಿರೂಪಾಶಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳು ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ಯಾಮಿವರಣೆಯು.

ಕ್ಷೀಣನಾಂ—ಕ್ಷೀತಿಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತು-ಮನುಷ್ಯಕಿ, ನರಃ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಶುರುಧಃ—ಶುರುಧಃ ಆಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.—

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿವ್ಯಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೨-೮.)

ಎಂದು ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೬-೧೬) ಶುರುಧಃ ಎಂದರೆ ನೀರಗಲು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದೇವಯಾನಾನ್—ದೇವಾಃ ಯೈಃ ಮಾಗೈಃ ಗಚ್ಛಂತಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು-- ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಹಸಿವೆಯು ಆಗದಿರುವಂತೆ, ಆನ್ನವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೊಡು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿರುವ ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡು ಎಂದು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ವಿದ್ವಾನ್ ಅಗ್ನೇ—ದೀರ್ಘಾದಪಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ-ಇರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತೆ. **ಅತೋಲ್ಯಪಿ ನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುಸಾರಕ್ಕೆ.

ವಯಾನಾನಿ—ಅಜ ಗತಿಪ್ರೇವಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಜಿ ಯಮಿ ತೀರ್ಣಭೃತ್ಯ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಂ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ಜೇವ್ಯಘಾಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಘ್ಘ, ಆವ್ ಈ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀಧಾವೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೀಧಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ವಯಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿತೀನಾಂ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಂತಿ ಇತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ವನಃಷ್ಯಾಃ. ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ಷಿ ಚ್ಚಿ ಕ್ಷಿ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿ ಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕ್ಷಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಚಿತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಪ್ರೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋ ನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಹ್ರಸ್ವನ ಪರದಕ್ಷಿಣಾಮ್ ಬಂದುದರಿಂದ ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಆದ್ಯವಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುವುದು.

ಶುರುಧಃ—ಶುಂಠಂತಿ ರುಂಠಂತಿ ಇತಿ ಶುರುಧಃ ರುಧಿಃ ಅವರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರವೀಣವಾಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೀಣವರಾದಿನಿ ಯಥೋಪದಿಪ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ (ಶುಚ್) ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶುರುಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕ್ಷತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷುಪ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇವಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೈನ್ನೇ ಜಲತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಂತವಾದ ಕೈದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಖ್ಯಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ದುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಬುಜ್ಲಿಜ್ಲಿ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರರೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ಥಾಭೂಪಾಧೂಚ್ಚೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಾಯೋಗೀನ್ದ್ರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ. ಅಕಿಂಕದ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಂದ್ರೇ—ನ ತಂದ್ರಃ ಅತಂದ್ರಃ. ನಜ್ತಕಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತೆತ್ತೈರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಿರ್ವಾಹಿ—ಹವಿಃ ವಹತಿ ಇತಿ ಹವಿರ್ವಾಹಿ. ವಹಿ ಸ್ವಾಪನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಹಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆ ಉಪಧಾಯೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವ್ಯದ್ವಿ. ಕೈದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಾಧ್ಯೋ ದಿವ ಆ ಸಪ್ತ ಯಹ್ವೀ ರಾಯೋ ದುರೋ ವ್ಯೃತಜ್ಞಾ
ಅಜಾನನ್ |

ವಿದದ್ಗವ್ಯಂ ಸರಮಾ ದ್ವಳ್ಳಮೂರ್ವಂ ಯೇನಾ ನು ಕಂ
ಮಾನುಷೀ ಭೋಜತೇ ವಿಟ್ || ೮ ||

|| ಸರ್ವಾಃ ||

ಸು ೮ ಅಧ್ಯಃ | ದಿನಃ | ಆ | ಸಪ್ತ | ಯಹ್ವೀಃ | ರಾಯಃ | ದುರಃ | ನಿ |
ಯುತ ೮ ಜ್ಞಾಃ | ಅಜಾನನ್ |

ವಿದತ್ | ಗವ್ಯಂ | ಸರಮಾ | ದ್ವಲ್ಲಂ | ಊರ್ವಂ | ಯೇನ | ನು | ಕಂ |
ಮಾನುಷೀ | ಭೋಜತೇ | ವಿಟ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯುಣಭಾಷಂ ||

ಸ್ವಾಧ್ಯಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಯುಕ್ತಾ ಯಹ್ವೀರ್ಯಹ್ಯೋ ಮಹತ್ಯೈಃ ಸಪ್ತ ಗಂಗಾಧ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ನದ್ಯೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರವಹಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಈದ್ವಗ್ನಿಧಾ ನದ್ಯಸ್ತ್ರಯಾ ಸ್ವಾಪಿತಾಃ | ಅಗ್ನೇ ಹೋಮೇ ಸತಿ ಹಿ ತೇನ ತೃಪ್ತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕರೋತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಸ್ತೃತಿಃ ಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಾ | ಅತೋ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾಗ್ನಿರೀವ ನದೀಃ ಕರೋತಿತ್ಯಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಋತೇಜ್ಞಾ ಋತಂ ಯಜ್ಞಂ ಜಾನಂತೋಽಂಗಿರಸೋ ರಾಯೋ ವಲನಾಮ್ನು ಸುರೇಣಾಸಹೃತಸ್ಯ- ಗೋರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದುರೋ ದ್ವಾರಾಣಿ ಗಮನಮಾರ್ಗಾನಜಾನನ್ | ತ್ವಯಾ ಜ್ಞಾತವಂತಃ | ತ್ವತ್ಪ್ರಾಧ್ಯೇನ ಯಾಗೇನ ಪ್ರೀತ ಇಂದ್ರೋ ಗಮಾಮುನ್ವೇಷಣಾಯ ಸರಮಾಂ ನಾಮ ದೇವತುನೀಂ ಪ್ರೇಷಿತವಾನ್ | ಸಾ ಚ ಸರಮಾ ಗವಾಂ ಸ್ವಾನಮವಗತ್ಯೇವ್ಯಸ್ಯ ನ್ಯವೇದಯುತ್ | ಇಂದ್ರಶ್ಚ ತಾನಂಗಿ- ರಸೋ ಗಾಃ ಪ್ರಾಪಯುತ್ | ಅತ ಏತತ್ತೇರ್ವಂ ತ್ವಮೇವ ಕೃತವಾನ್ | ಅಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭವ್ಯಂ ಗವಿ ಭವಂ ದ್ವಲ್ಲಂ ಸ್ಥೂಲಂ | ಬಹುಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂವಿಧಂ ಪಯೋಲಕ್ಷಣಮೂರ್ವಮುನ್ಮಂ ಸರಮಾ ದೇವತುನೀ ದಿದತ್ | ಅಲಭತ | ಕಮಿತ್ಯೇತೆತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ಯೇನ ನು ಯೇನ ಹಿ ಗವ್ಯೇನ ಮಾನುಷೀ ವಿಟ್ ಮನೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಪ್ರಜಾ ಭೋಜತೇ ಇದಾನೀಂ ಭುಂಕ್ತೇ | ತದ್ಭವ್ಯಮಪಿ ಪರಂಪರಯಾಗ್ನಿಶೇವ ಕರೋತಿ || ಸ್ವಾಧ್ಯಃ | ಸುಅರ್ಜ್ ಪೂರ್ವಾದೀಶದ್ವಾಜ್ಜಸ್ಮೈರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯಣಾದೇಶಃ | ಯಹ್ವೀಃ | ವಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘತೈಂ | ಗವ್ಯಂ | ಸರ್ವತ್ರ ಗೋರ- ಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಸಂಗೇ ಯದ್ವಕ್ತೃವ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಾರ್ಥೇ ಯುತ್ | ಊರ್ವಂ | ಉರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಊರ್ವತಿ | ಶ್ವುಧಂ ಹಿಸ್ತೀತ್ಯೂರ್ವಮುನ್ಮಂ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಭೋಜತೇ | ಭುಜ ಸಾಲನಾಭ್ಯವ- ಹಾರಯೋಃ | ಶ್ವಮಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

‡ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ‡

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಸ್ವಾವ್ಯಕ್ತಿ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ | ಯೆಹ್ಯೇಃ—ದೊಡ್ಡದಾದ | ಸಪ್ತ—ಎಳು (ಗಂಗಾನದಿಗಳು) | ದಿವಃ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ (ಬಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ) | ಋತೇಜ್ಞಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು (ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು) ತಿಳಿದ (ಅಂಗಿರಸರು) | ರಾಯಾಃ—(ವಲನಿಂದಕಪ್ಪತವಾದ ಗೋರೂಪವಾದ) ಧನದ | ದುರಃ—ದ್ವಾರಗಳನ್ನು (ಗಮನ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು) | ಅಜಾನಃ—ತಿಳಿದರು | ಯೇನ ನು—ಯಾವ (ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಕ್ಷೀರದಿಂದ) | ಮಾನುಷೀ ಏಕಿಃ—ಮನುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಜೆಯು | ಭೋಜತೇ—(ಈಗಲೂ) ಭುಜಿಸುತ್ತಾರೋ | ತಂ—ಅಂಶಹ | ಗವ್ಯಂ—ಗೋವಿನಲ್ಲಿರುವ | ದೈಕ್ವಂ—ಸ್ಥೂಲವಾದ (ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಊರ್ಮಂ—(ಪಯೋರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು | ಸರಮಾ—ದೇವತಾನಿಯು | ವಿದತ್—ಹೊಂದಿತು.

‡ ಭಾವಾರ್ಥ ‡

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನಿಂದಲೇ, ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತಮಃಕಾನದಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿವೆ. ನಿನ್ನಿಂದಲೇ, ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಂಗಿರಸರು (ವಲನಿಂದಕಪ್ಪತವಾದ) ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದರು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ದೇವತಾನಿಯಾದ ಸರಮೇಷು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಮತ್ತು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಈಗಲೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಪುಷ್ಕರಾಸುತಾರ್ಥಿ.

English Translation.

The seven pure rivers that flow from heaven (are directed, Agni, by you ; the priests), skilled in sacrifices, knew the doors of the (cave where) the treasure, (their cattle), were concealed ; for you Sarama discovered the abundant milk of the cows with which man, the progeny of Manu still is nourished.

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ‡

ಯೆಹ್ಯೇಃ—ಅವನಯಾಃ, ಯೆಹ್ಯೇಃ—ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಹತ್, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ—ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈವು ಮಹನ್ನಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹತ್ತಾದವುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಈ ಚುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವರು. ಈ ಚುಕ್ಕಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗಂಗೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಎಳು ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಯಜ್ಞ

ಮಾಡುವವರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಹುತಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತಲವುವುವು. ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯೂ ಅದರಿಂದ ಅನ್ನವೂ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವುವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು—

ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಾಸ್ತಾ ಹುತಿಶ್ಚಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪೇತಿಷ್ಠತೇ |

ಅದಿತ್ಯಾ ಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿರ್ವ್ಯಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

ಎಂಬ ಸ್ತೋತ್ರವಚನವು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಲೋಕದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ವೃಷ್ಟಿ, ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು.

ಋತೇಜ್ಞಾಃ—ರಾಯಃ—ದುರಃ—ಅಜಾನಃ—ಋತೇಜ್ಞಃ ಶಬ್ದವು—

ಉದೀರತಾಮವರ ಉತ್ತರಾಸ ಉನ್ನದ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮಾಸಃ |

ಅಸಂ ಯ ಈಯುರವ್ಯಕಾ ಋತೇಜ್ಞಾಸ್ತೇ ನೋರವಂತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಿತೃವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ನಿ. ೧೧-೧೯) ಋತೇ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೨೪).

ನ ಯಾತವ ಇಂದ್ರ ಜೂಜುವುನೋ ನ ವಂದನಾ ಕವಿಷ್ಠ ವೇದ್ಯಾಧಿಃ |

ಸ ಕರ್ಥದಯೋ ವೀಷುಣಸ್ಯ ಜಂತೋರ್ಮಾ ತಿತ್ಸದೇವಾಃ ಅಪಿ ಗುರ್ಯತಂ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೨-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋತೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ನಿ. ೪-೧೯) ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯೇಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು. ಋತೇಜ್ಞ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ರಾಯಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನಸ್ಯ=ಧ್ರವ್ಯದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು—

ಪರಿಷದ್ಯಂ ಹ್ಯುರಣಸ್ಯ ರೇಕೋ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯಃ ಪತಯಃ ಸ್ಯಾಮು |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೬-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರೈ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು (ನಿ. ೨-೨) ಉದಾಹರಿಸುವರು. ಮತ್ತು—

ಈಷೀರೋ ತೇ ಮನಸಾ ಸುತಸ್ಯ ಧಕ್ಷೀಮಹಿ ಪಿತ್ರೈಸ್ಯೇವ ರಾಯಃ |

ಸೋಮ ರಾಜಾ ಪ್ರೇಣ ಅಯೂಂಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪-೧೨-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ರಾಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು (ನಿ. ೪-೬) ಉದಹರಿಸುವರು. ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಅಂಗಿರಾ ಬುನಿಗಳ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ವಲನೇಬ ಅಸುರನು VI. 24

ಅಪಕೂಸಿದಾಗ ಆ ಅಸುರನಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು (ತಿಂಗೆ) ಪುನಃ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವಲಾಸುರನು ಇರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಸರಮೆಯು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಗೋವುಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಂಡ ಹಿಡಿದು ತಿಳಿಸಿತು. ಇಂದ್ರನು ವಲಾಸುರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಆ ಋಷಿಗಳು ಸರಮೆಗೆ ಡಾಲು ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದರು.

ದ್ವೈತ್ಯಂ—ದ್ವೈತ್ಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ವ ಇವ ಸಪ್ತಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೇ ತಮಾ ಪೃಣಿ ವಸುಪತೇ ವಸೂಸಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೦-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉರ್ವ ಶಬ್ದವು (ನಿ ೬-೬) ಅಗ್ನಿವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೆಯೋಲಪ್ತಣಂ ಅನ್ನೆಂ ಗೋವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ ತಿನ್ನವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಊರ್ವತಿ ಜ್ವೇಧಂ ಹಿ ನಸ್ತಿ ಇತಿ ಊರ್ವಂ ಅನ್ನೆಂ-ಹಸಿಮೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥವು. ಎಂದು ಊರ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—

ಯಂತಾರೋ ಯೇ ಮಘವಾನೋ ಜನಾನಾಮೂರ್ವಾನ್ವಯಂತೆ ಗೋಸಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧೬-೬)

ತೆ ಏತಮೂರ್ವಂ ನಿ ಭಜಂತೆ ಗೋನಾಮುಘೈತದ್ವಚಃ ಪಣಿಯೋ ವಮುಸ್ವಿತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮-೮)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಬ್ದವು ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗವ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಮೊದನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಗವ್ಯಂ ಊರ್ವಂ ಗೋ ಸಮೂಹವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಮತ್ತು ದೇವಗೋವುಗಳ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಃ-ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ದಿವಃ ಆ ಸಪ್ತೆಯೆಂಪ್ರೀತ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ಧನವು ಲಭಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನೂ, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಿಳಿಬಿಡಿಸಿದರು. ಅವರು ಜೀವಂತರಾಗಿರುವಾಗ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನವಂತರಾಗಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ಮರಣದನಂತರ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು. ಮನುಷ್ಯರು ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಗೋವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೂ ದೇವಗೋವುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವಗೋವುಗಳು ಕಾಮಧೇನುಗಳಾಗಿ ಈ ಲೋಕವು ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ೩

ಸ್ವಾಭ್ಯಃ—ಸು, ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಧೈಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಧ್ಯಾಯತೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸು ಅಜ್ ಪೂರ್ವಕ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಏರನೇಕಾಚೋಲ್ರಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಪ್ಪೀಃ—ಯಪ್ಪೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಏಕಾದೇಶನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯೀ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಪಹ್ಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಊದಿವಿಂದ ಸೇವಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತೆಜ್ಞಾಃ—ಋತಂ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಋತೆಜ್ಞಾಃ. ಜ್ಞಾ ಅವದೋಧನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ರಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವದೋಧನೇ ಧಾತು. ಅಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತರೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಾತ್ಯಸ್ಮರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಘೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲ್ವದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇರಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾಪಾದಿರುಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಾತ್ಯಸ್ಮರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗವ್ಯಂ—ಗವಿ ಭವಂ, ಗವ್ಯಂ. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗೋರಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಸಂಪ್ರಸಂಗೇ ಯದ್ವಕ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಂತೋ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಯತೋನಾವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ಮರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ವಣಂ—ಉರ್ವಣ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಊರ್ವಣಿ ಕ್ಷುಧಂ ಹಿನ್ಮಿತಿ ಊರ್ವಣ ಮನ್ವಂ. ಪಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಜಾದಿಭ್ಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಾನುಷೀ—ಮನೋರ್ಜಾಶಾವ್ಯಾತ್‌ಷುಲ್‌ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಷುಕಾಗಮ. ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೀಷ್ಯಜಾ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಞಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪಿಡ್ಯಾಣಿಇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೋಜತೇ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಭೂಜೋಽನ-ವನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಆತ್ಮನೇ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವಮಿಗೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಯೇ ವಿಶ್ವಾ ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ ತಸ್ಥಃ ಕೃಣ್ವಾನಾಸೋ ಅಮೃತತ್ಯಾ-
ಯ ಗಾತುಂ |

ಮಹ್ವಾ ಮಹದ್ಭಿಃ ಪೃಥಿವೀ ವಿ ತಸ್ಥೇ ಮಾತಾ ಪುತ್ರೈರದಿತಿ-
ರ್ಧಾಯಸೇ ವೇಃ || ೯ ||

|| ಸವನಾಟ ||

ಅ | ಯೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಸು 5 ಅಪತ್ಯಾನಿ | ತಸ್ಯುಃ | ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ | ಅಮೃತ 5 -
ತ್ವಾಯ | ಗಾತುಂ |

ಮಹ್ಯಾ | ಮಹತ್ 5 ಭಿಃ | ಸ್ವಧಿವೀ | ವಿ | ತಸ್ಯೇ | ಮಾತಾ | ಪುತ್ರೈಃ |

ಅಧಿತಿಃ | ಧಾಯಸೇ | ವೇರಿತಿ ವೇಃ || ೯ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಾಭ್ಯಂ ||

ಯ ಅದಿತ್ಯಾ ಅಮೃತತ್ವಾಯಾಮರಣತ್ವಸಿದ್ಧಿಯೇ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮುಪಾಯಂ ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ
ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಸಂತೋ ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ ತೋಭನಾಸ್ಯವತನದೇತುಭೂತಾನಿ
ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರಪರ್ವತ್ರಂಶದ್ರಾತ್ರಾದಿತ್ಯಾನಾಮಯಿನಾದಿನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾ ತಸ್ಯುಃ ಅಸ್ಮಿ ತವಂತೇ | ಕೃತ-
ವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ತ್ವೈಂಶಯುಕಂ | ಅದಿತ್ಯಾ ಅಕಾಮಯಂತ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಿಯಾ-
ಮುಂತೀತಿ | ತ ವತಗಂ ಪರ್ವತ್ರಂಶದ್ರಾತ್ರಮಪಶ್ಯನ್ ತನೂಹರನ್ ತೇನಾಯುಜಂತೀತಿ ಚ | ತೈ. ಸಂ.
೭-೪-೭-೧ | ಮಹದ್ವಿರನುಷ್ಠಾನೇನ ಮಹಾನುಭಾವೈಶ್ವೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಾ ಮಾತಾ ಜನಯಿತ್ವೈದಿತಿರ-
ದೀನಾ ಸ್ವಧಿವೀ ಧಾಯಸೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಣಾಯ ಮಹ್ಯಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಮಹತ್ವೈನ ವಿ
ತಸ್ಯೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ತಿಷ್ಠತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯತಸ್ತ್ವಂ ವೇ | ಅದಿತ್ಯೈರನುಷ್ಠಿತೇಷು ಯಾಗೇಷು
ಚಿರುಪುರೋದಾಶಾದಿನಿ ಹವೀಂಸ್ಯುಭಕ್ಷಯಃ | ಅತ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಜಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ |
ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ | ವ್ಯತ್ಯೇಯೋನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಧಿನ್ವಿಕ್ಯುಕ್ಯೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯೇಯಃ |
ತಕ್ಷರಣಿಯೋಗೇನಾಕಾರಾಂತಾದೇಶಕ್ಷ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ತಾನಿವದ್ಯಾನಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ |
ಶಾನಚಕ್ರಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ | ಮಹ್ಯಾ | ಮಹಿಮ್ನೇತ್ಯೈ ವರ್ಣಲೋಪ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಧಾಯಸೇ | ವಹಿಹಾಧಾಘ್ರೈಶ್ಚಂದಸೀತಿ ದಧಾತೇರ್ಭಾವೇಽಸುನ | ಚಿದಿತ್ಯನುಸ್ಮತ್ತೇ-
ರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಷ್ಟ್ಯತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ವೇ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯತನಖಾದನೇಷು | ಅಜ್ಜ-
ಸಿಷ್ಟದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಷೋ ಲುಕ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಪೀತ್ಯೇದಧಾವಃ | ಧಾಯಸ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ವಾಕ್ಯಾಂತರಗತತ್ವಾದಸ್ಯ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯೇ—ಯಾವ ಅದಿತ್ಯರು | ಅಮೃತತ್ವಾಯ — ಅವರಣತ್ವ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ | ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗ
ವನ್ನು (ಉಪಾಯವನ್ನು) | ಕೃಷ್ಣಾನಾಸಃ— ನೂರುನವನಾಗಿ | ವಿಶ್ವಾ— ವಿಶ್ವಾ | ಸ್ವಪತ್ಯಾನಿ—ವಂಗಳ

ಕರಗವಾದ, ಬೀಳವೇ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಆ ತೆಸ್ತುಃ—ಮಾಡಿದರೋ | ತೈಃ—ಅಂತಃ | ಮಹದ್ವಿಃ—(ಯಾಗಾಢುಃಪ್ಪಾದಿಂದ) ಮಹನೀಯರಾದ | ಪುತ್ರೈಃ—ಪುತ್ರರಿಂದ (ಯುಕ್ತವಾದ) | ಮಾತಾ—ತಾಯಿಯಾದ | ಅದಿತಿಃ—ದೀನಳಲ್ಲದ | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ಧಾಯಸೇ—ಜಗದ್ಧಾರಣೆಗಾಗಿ | ಮಹಾ—ಸ್ತುತಿಯಾದ ಮಹತ್ವದಿಂದ | ಏ ತಸ್ಮೈ—ನಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ | ವೇಃ—(ಅದಿತ್ಯರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಭಕ್ಷಿಸಿದೆ (ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳದಿದ್ದೆ).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಅದಿತ್ಯರು, ಅವರೂಗಲು ಇಟ್ಟಿಸಿ, ತಾಪ (ತವ್ಯ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ) ಬೀಳವೆ: ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನಿನಗೆ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇಂಥಾ ಮಹನೀಯರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ದೀನಳಲ್ಲದ, ಪೃಥ್ವಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ.

English Translation.

you have been fed, (Agni, with oblations), ever since the Aditya's, devising a road to immortality, instituted all (the sacred rites) that secured them from falling, and mother earth, Aditi, strove with her magnitudo to uphold (the world), along with her mighty sons.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವೆಶ್ಯಾಧಿ—ಉತ್ತಮವಾದ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮರ್ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳು—ಅದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ದೇವತ್ವವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚತುರ್ದಶರಾತ್ರ, ಪಟ್ಟಿಂಶದ್ರಾತ್ರ, ಅದಿತ್ಯಾಯನ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು—

ಅದಿತ್ಯಾ ಆಕಾಮಯಂತಿ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಿಯಾಮೇತಿ ತ ಏತರ್ಗಂ ಪಟ್ಟಿಂಶದ್ರಾತ್ರಮು—
ಪಶ್ಯತ್ ತಮಾಹರ್ಷತೇನಾಯಜಂತ ಇತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೪-೬)

ಈ ಮಂತ್ರವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು.

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇವತ್ತೇ (ಉ ನಾಣ್ಠು ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಒಂಭತ್ತು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯): ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಪಠಿತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಅದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ (ನಿ. ೪-೨೩) ಏಕಾಹಾಸಳಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಜನನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತಿಶಂಕರಿಶ್ವಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರೇಃ |

ವಿಶ್ವೇದೇನಾ ಅದಿತಿಃ ಸೆ ಇಜ್ಜಾ ಜನಾಃ ಅದಿತಿರ್ಜಾತೆನುದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ ||

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೦)

ಈ ಪುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಇದರಿಂದಲೇ ಅದೀನಾ ಎಂದು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೧-೨೩) ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಉದಹರಿಸುವವು ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಅದಿತಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ವೇದಿ—ವೀದಿ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಗಮನ, ಅಶನ, ಖಾವನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅದಿತಿದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾಷ್ಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅದಿತಿಯು ಬಹಳ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರಾದ ಮಕ್ಕಳುಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಧರಿಸಲು ಶಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದು—ಅದಿತಿರು ಅಗ್ನಿಯ (ಪ್ರಸಾದವನ್ನು) ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಚರಪುರೋಡಾಹಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿಶದಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ್ವದವ್ಯಾವಿಗಳ:—ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಧಾನಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿಮಾಡಿ ಬಹಳ ಧನಗಳನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು. ಈ ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ಭೂಮಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಉಪ ಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು. ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರು. ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮವೂ, ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ದೇವತೆ ಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗಿರಾ ಮುಷಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರ ಫಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವಾ—ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಿಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಸ್ರಪ್ತತ್ಯಾನಿ—ಶೋಭನಾನಿ ಅಪತ್ಯಾನಿ. ನೆಇ್ ಸೂಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ್ತುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರೂಷ ಬಹುವಚನದೂಪ. ಯಜ್ಞಪ್ತು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾನಾಸೇ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಿಸ್ತಿ ಕೃಷ್ಣೋರಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಕರಣ, ಅದರೊಡನೆ ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾ ಗಮ. ಅಂತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವವಿಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ಧವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಣಃ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಶಾನ್ಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ. ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಅಮೃತತ್ವಾಯಿ—ಅಮೃತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಮೃತತ್ವನ್, ತಸ್ಮೈ, ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತುತಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನರೂಪ.

ಮುಹ್ಯಾ—ಮಹಿಮ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬಂದು ಮುಹ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯೇ—ಸ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಪ್ರತಿ-ವಿಭ್ಯಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಯಸೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶೋಕಣಯೋ, ಧಾತು. ವಹಿ ಹಾ ಧಾಜ್ ಭ್ಯ ಕ್ಕಂದಸಿ. (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೆತ್ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಆಸುನಿಗೆ ಷೆವದ್ಧವ ಬರುವುದರಿಂದ, ಧಾತುವು ಅಕಾರಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಟ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಧಾಯಸ್ ಟಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಧಾಯಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇಃ—ವೇ ಗತಿಪ್ರಹಸಣಾಂತ್ಯಶನಪಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲರ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅದಿಸ್ವೈಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ ಯೋಗೇತ್ಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿಗೆ ಗುಣ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾಯಸೇ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಸವನ್ನು ವಾಕ್ಯಾಂತರ ಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಪದದ ಸರವಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಷಂನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ ತ್ರಿಯಂ ನಿ ದಧುಶ್ಚಾರುಮಸ್ಮಿಂದ್ರಿವೋ ಯದಕ್ಷೀ ಅನ್ಯುತಾ
ಅಕ್ಯಣ್ಣನ್ |

ಅಧ ಕ್ಷರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸ್ತಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಚೀರಗ್ನೇ ಅರುಷೀರ-
ಜಾನನ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ | ತ್ರಿಯಂ | ನಿ | ದಧುಃ | ಚಾರುಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ದಿವಃ | ಯತಃ | ಅಕ್ಷೀ
ಇತಿ | ಅನ್ಯುತಾಃ | ಅಕ್ಯಣ್ಣನ್ |

ಅಧ | ಕ್ಷರಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ | ನ | ಸ್ತಷ್ಟಾಃ | ಪ್ರ | ನೀಚೀಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅರುಷೀಃ |
ಅಜಾನನ್ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಚಾರುಂ ಶೋಭನಾಂ ತ್ರಿಯಂ ಪರಿಶ್ವರಣಪರಿಪೇಚನಾದಿರೂಪಾಂ ಯಜ್ಞಸಂಪದ-
ಮಧಿ ನಿ ದಧುಃ | ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ತಾಪಿತವಂತಃ | ನಿಧಾಯ ಚ ಯದ್ಯದಾಕ್ಷೀ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗ-
ಲಕ್ಷಣೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಅಕ್ಯಣ್ಣನ್ ಕುರ್ವಂತಿ | ಚಕ್ಷುಷೀ ವಾ ಏತೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಯಭಾಗಾ |
ಶ್ವ. ಸಂ. ೨-೬-೨-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತದಾನೀಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಮೃತಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ
ದೇವಾ ಯಾಗಸಮಯೋ ಜಾತ ಇತ್ಯವಗಮ್ಯಾಗಚ್ಚಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅಧಾಜ್ಯಭಾಗಾನಂತರಂ ಸ್ತಷ್ಟಾ
ಅಗ್ನೇರಶ್ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾಃ ಸಿಂಧವೋ ನ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಚಂತ್ಯೋ ನದ್ಯೈವ ನೀಚೀರ್ನಿಠರಾಂ ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ರು
ಗಚ್ಚಂತೀರರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ | ನಿರ್ಮಲರೂಪಾಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಏವಂಭೂತಾಸ್ತ-
ದೀಯಾ ಜ್ವಾಲಾಃ ಕ್ಷರಂತಿ | ಸಂಚಲಂತಿ | ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ಚೂದ್ಯ ಚ್ಚಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಆಗತಾ ದೇವಾಶ್ಚ
ಪ್ರಾಜಾನನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ದೋಮಾಯೇದ್ಯಶ್ಯೋ ಜ್ವಾಲಾ ಉತ್ಪನ್ನಾ ಇತಿ ಪ್ತಷ್ಟಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಜಾನಂತಿ || ಅಕ್ಷೀ | ಪರಶ್ಚಾನುಮಂ ದಾಧಿಶ್ಚಾ ಈ ಚ ದ್ವಿವಚನೇ | ಸಾ. ೬-೧-೬೬ | ಇತ್ಯಕ್ಷಿತಬ್ರಹ್ಮೇ-

ಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಸ ಚೋದಾತ್ತೇಃ | ಈಶ್ವೇ ಕೃತೇ ಸಕೃದ್ಧತಸರಿಭಾಷಯಾ | ಪರಿ. ೪೦ | ಪುನರ್ನುಮ್ನ
ಭವತಿ | ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ನೀಚೀಃ | ನಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಯತ್ಪ್ರಿಗ್ವಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ
ನಲೋಪೇಃ | ಅಂಚತೇಶ್ಚೋದಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜ್ಞಾಪ್ತಾ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾನಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಸ್ಯಧೇ ಚ | ಪಾ. ೬-೨-೫೩ | ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರುಷೀಃ | ಅರುಷಮಿತಿ ರೂಪನಾಮ |
ಮದನಿಭ್ಯಾಮುಷಜಿತ್ಯೇರ್ಯುಷಜಃ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ಮತ್ಪ್ರರ್ಥಿಯೇ ಈಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಮಿನ್—ಈ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ಚಾರುಂ—ತೋಭವಕರವಾದ | ಶ್ರಿಯಂ—(ಪಂಪ್ರರಣಾದಿ) ಯಜ್ಞ
ಸಂಪತ್ತನ್ನು | ಅಧಿ ನಿ ದಧುಃ—ಸ್ವಾಹಿಸದರು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಕ್ಷೀ—(ಯಜ್ಞದ) ಎರಡು ಕಣ್ಣು
ಗಳಂತಿರುವ(ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು) | ಅಕೃಣ್ಣಿ—ಹೋಮವ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ (ಅಗ) | ದಿವಃ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ |
ಅಮೃತಾಃ—ಅಮರರಾದ (ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗಸಮಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ) | ಅಧ—ಅಜ್ಞಭಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ |
ಸೃಷ್ಟ್ವಾ—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ನೀಚೀಃ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ | ಅರುಷೀಃ—ಶುಭ್ರ
ವಾದ | ಜ್ವಾಲಾಃ—ಜ್ವಾಲೆಗಳು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಿಂಧವಃ ಸೆ—ನದಿಗಳಂತೆ | ಕ್ಷರಂತಿ—ಚರಿ
ಸುತ್ತವೆ | ಪ್ರೆ ಅಜಾನನ್—(ಬಂದ ದೇವತೆಗಳೂ ನಮ್ಮ ಹೋಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸೃಷ್ಟನಾಗುವ
ಯೆಂದ) ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಿಳಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಯಜಮಾನರು) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಪ್ರರಣಾದ್ಯುಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಯಜ್ಞದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ
ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಗ ದೇವತೆಗಳು ಹೋಮಕಾಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಒರುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ
ಹೊರಟ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ನದಿಗಳಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು
ನೋಡಿ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

(The offerers of oblations), have placed in this (Agni) the graceful
honours (of the ceremony), and the two portions of clarified butter that are
the two eyes (of the sacrifice); then the immortals come from heaven, and
your bright flames, Agni, spread in all directions like rushing rivers, and
the Gods perceive it (and rejoice).

|| ವಿಕೀಷನಪದ್ಯಗಳು ||

ಯತ್—ಅಕ್ಷೀ—ಅಕೃವರ್ಣ—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಸುತ್ತಲೂ, ಪಂಪ್ರರಣ, ಪಂಪೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಯಜ್ಞದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನರೂಪವಾಗಿರುವ

ಹವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗವು ನಡೆಯುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅಕ್ಷೀ- ಚಕ್ಷುಷೀ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನು ನೋವಲು ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಇದನ್ನು ಚಕ್ಷುಷೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ಯಾಜ್ಞಕರ ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಕ್ಷುಷೀ ನಾ ವಿತೆ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗೋ (ಶ್ಲೋ. ೨-೬-೨-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಚಕ್ಷುಶ್ಯಬ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಮಾಡಿರುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಅಕ್ಷೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕ ಶ್ರುತಿಯು-

ಚಕ್ಷುಷೀ ನಾ ವಿತೆ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗೋ ಯದಾಜ್ಞಭಾಗೋ ಯಜತಿ ಚಕ್ಷುಷೀ ಏವ ತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರತಿ ವಿದಾತಿ ಪೂವಾರ್ಥೇ ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪೂವಾರ್ಥೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಪ್ರಬಾಹುಗ್ನುಹೋತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಬಾಹುಕ್ವಕ್ಷುಷೀ ದೇವಲೋಕಂ ನಾ ಅಗ್ನಿನಾ ಯಜಮಾನೋನು ಪಶ್ಯತಿ ಪಿತೃಲೋಕಗಳಂ ಸೋಮೋನೋತ್ರಾರ್ಥೇಗ್ನಿಯೇ ಜುಹೋತಿ ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಥೇ ಸೋಮಾಯ್ಯುವಮಿವ ಹೀವಸೌ ಲೋಕಾನನಯೋರ್ಲೋಕಯೋರನುಖ್ಯಾತ್ಯೈ ರಾಜಾನ್ ನಾ ವಿತೌ ದೇವತಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಂತೆತಾ ದೇವತಾ ಇಚ್ಛೇತೇ ದೇವತಾನಾಂ ವಿಧ್ಯತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜ್ಞಾ ನನುಖ್ಯಾ ವಿಧೃತಾಃ ||

(ಶ್ಲೋ. ೨-೬-೨)

ಎಂದು ವಿವರಿಸುವುದು. ಅಜ್ಞಭಾಗವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮಗಳಿಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮವನ್ನೂ, ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮವನ್ನೂ ಅಜ್ಞಾಹುತಿ (ಕರಗಿಸಿದ ಶುಭ್ರ)ಯಿಂದ ಮಾಡುವರು. ಈ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞಭಾಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಜ್ಞಭಾಗಗಳೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಜಮಾನನು ಪೂವಾರ್ಥವು ಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿನ ಉತ್ತರಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಒಂದು ಹೋಮಮಾಡುವನು. ಬಳಿಕ ಅಗ್ನಿಯ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾಯ: ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಈ ಎರಡು ಹೋಮ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದ ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ಸೋಮವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದು. ಈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜರೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ದೇವಪಿತೃಲೋಕಗಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇವರಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡುವ ನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಿಂಧವೋ ನ-ನದ್ಯ ಇವ-ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅವನಯಾಃ, ಯೆತ್ತೈಃ, ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೈಳು ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧವಾಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅರುಷೀಃ-ಅರುಷಿ ಶಬ್ದವು-ವಿಭಾವರೇ, ಸೂನರೀ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಉಷೋ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಪರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅರೋಚಮಾನಾಃ, ನಿರ್ಮಲರೂಪಾಃ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವುಗಳು. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ಯಾಲಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಯಾಲಿಗಳು ನೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುವು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಯುವ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಈ ಜ್ಯಾಲಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುವರು.

ಸ್ತಂಧಸ್ತಾಮಿಗಳ-ಅಹೋರಾತ್ರ ವಿಭಾಗಾರ್ಥಂ ಯದೈವ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ದೇವೌ ಉದ ಸೀಪದನ್ ತದೈವ ತ್ಯಾಮಗ್ನಿಂ ದೀಪ್ತಿಮಸ್ತಂ ಆಕಾಷ್ಯಾಃ || ಅಕ್ಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಚಕ್ಷರ್ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನೂ ಆಗಿರುವರು. ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು ಇವುಗಳ ವಿಭಾಗವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗಲೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಂತಿಯು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ--ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಅಹುತಿಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಲೋಕೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವ ಗಮನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಾವವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆಗಿನಿಂದಲೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದು ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ, ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಯಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಃ ಯಷ್ಟ್ಯಾಭಿರಾಹುತಯಾಃ ಅರುಷೀಃ ಸಿಂಧವೋ ನ ಅಧಾಃ ಕ್ಷರಂತಿ | ತತಃ ಪ್ರೈಶ್ಚಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ತ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾತುಂ ಸ್ಮಾರಬ್ಧವಂತಃ ಎಂದು ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧಾಃ-ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಸೋಪಾಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಶಾಂತದ ಪರದಲ್ಲೊರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತೆತ್ವರ ಬರುವುದು.

ದಿವಃ-ಊದಿದಂಪದಾದಿ-(ಐ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀ-ಅಕ್ಷಿಶಬ್ದ ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕವಾಗಿವೆ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಇಕೋಟಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪರನಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಈ ಚಿ ದ್ವಿವಚನೇ (ಐ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾಂತಾದೀಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬರತಕ್ಕ ಈಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಈಕಾರದೊಡನೆ (ಅನುದಾತ್ತ) ವಿಕಾರದೊಡನೆ (ಅನುದಾತ್ತ) ವಿಕಾರದೊಡನೆ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕಾರದೇಶ ಉದಾ-

ತ್ರೇನೋದಾತ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈತ್ಯ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ನುಮಾಗಮ ಬರಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಸಕೃದ್ವೌ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇನ ಯದ್ವಾಛಿತಂ ತದ್ವಾಛಿತಮೇವ (ಪರಿಭಾ. ೪೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಒಂದು ಸಲ ಬಾಧಿತನಾದುದು ಬಾಧಿತನಾದಂತೆಯೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಪುನರುತ್ತಾನುವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಕ್ಕೃಣ್ಣನ್—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತುಃ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಯದ್ಯೋಗಮಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವಿದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೃಷ್ಟಾಃ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತುಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಕ್ತ ಭೃಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ. ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವಕೃತ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೀಚೀಃ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತುಃ. ನಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಂಚಿತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಙೀಷ. ಅಚೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಾಕಾರನಕಾರ ಅಂಚು ಧಾತುವು ಪರನಾದುದರಿಂದ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ (ಏ) ದೀರ್ಘ. ನೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಥೀ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಏ) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ ಪರನಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅರುಷೀಃ—ಅರುಷಮ್ ಎಂಬುದು ರೂಪದ ಹೆಸರು. ಮು ಗತೌ ಧಾತುಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಋಹಿನಿಧ್ಯಾಮುಷಚ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಷಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರುಷಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥ ವಿನಶ್ಚ ಮಾಡಿದಾಗ ಛಂದಸೀವನಿಪಾ (ಪಾ. ೩೨೦೨-) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಆಜಾನನ್—ಅ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ನಿಪುಕ್ತೀರಚನೆಯ ಸೂತ್ರ ಸಮಾಪ್ತ ವು.

ಎಷ್ಟತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ರಯಿರ್ನೇತಿ ದಶರ್ಚಿ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪರಾಶರಸ್ಯಾಷ್ಠಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅನು-
ಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ರಯಿರ್ನೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನತಸ್ತಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ರಯಿರ್ನೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪರಾಶರನು ಬಹಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಯಿರ್ನೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನತಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೭೨

|| ಓಂ ||

|| ಮಂದಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೨ || ಸೂಕ್ತ—೭೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೯, ೨೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಂಷ್ಟಿ—೧೦ ||

|| ಮುಷಿ—ಬಾಹಲಕಃ ಶಾಕ್ತಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಃ ||

ರಯಿರ್ನೇ ಯಃ ಪಿತೃವಿತ್ತೋ ವಯೋಧಾಃ ಸುಪ್ರಣೇತಿಶ್ಚಿಕಿ-

ತುಷೋ ನ ಶಾಸುಃ |

ಸ್ಯೋನಶೀರತಿಧಿರ್ನ ಪ್ರೀಣಾನೋ ಹೋತೇವ ಸದ್ವು ವಿಧತೋ

ವಿ ತಾರೀತ್ || ೧ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ರಯಿಃ | ನ | ಯಃ | ಸಿತ್ವ ೨ ವಿತ್ತಃ | ನಯಃ ೨ ಧಾಃ | ಸು ೨ ಪ್ರಸೀತಿಃ | ಚಿಕಿತುಷಃ |

ನ | ಶಾಸುಃ |

ಸ್ತೋನ ೨ ತೀಃ | ಅತಿಥಿಃ | ನ | ಪ್ರೀಣಾನಃ | ಹೋತಾ ೨ ಇವ | ಸದ್ವಿ | ವಿಧತಃ |

ವಿ | ತಾರೀತ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಿತ್ಯವಿತ್ತಃ | ಸಿತುಃ ಸಕಾಶಾಲ್ಪದ್ಯೋ ರಯಿರ್ಧನಮಿವ ಯೋಽಗ್ನಿರ್ವಯೋಧಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ದಾಶಾ |
ಯಥಾ ಸೈತ್ಯಕಂ ಧನಂ ವಿಶ್ವಂಭೀಣ ವ್ಯವಹಿಯಮಾಣಂ ಸದನ್ನಪ್ರದಂ ಭವತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿ ರಸಿ ಸರ್ವೇಷು
ಯಜ್ಞೇಷು ವಿಶ್ವಂಭೀಣ ವ್ಯವಹೃತೇ ಸನ್ ಅನ್ನಪ್ರದೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಚಿಕಿತುಷೋ ನ ವಿದುಷೋ
ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶಾಸುಃ ಶಾಸನಮಿವ ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ ಸುಖೇನ ಪ್ರಣೀತವ್ಯಃ | ಯಥಾ ವಿದ್ವಚ್ಚಾ-
ಸನಂ ಸರ್ವೇಷುನುಷ್ಠೇಯೇಷು ತತ್ರೈತ್ಯಂಶಯನಿರ್ಣಯಾಯ ನೀಯತೇ ತದ್ವದಗ್ನಿ ರಸಿ ಸರ್ವೇಷು
ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ | ಯಶ್ಚ ಸ್ತೋನಶೀಃ ಸುಖಪ್ರದೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯಂತನಾದಾ ಶಯಾನೋಽತಿ-
ಥಿರ್ನ ಸುಖಾಸನ ಉಪವೇಶಿತೋಽರ್ಥಸಾದ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸತ್ವೇತೋಽತಿಥಿರಿವ ಪ್ರೀಣಾನೋ ಹವಿರ್ಹವ್ಯ-
ಣೀಯಃ ಸೋಽಗ್ನಿ ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸದ್ವಿ ಗೃಹಂ ವಿ ತಾರೀತ್ | ಪ್ರವರ್ಧಯತಿ
ದದಾತಿ ನಾ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಹೋತೇವ | ಹೋತಾ ಹೋಮಕರ್ತಾರ್ಥಧ್ಯಯುಸ್ತತ್ರೈತ್ಯಮಕರಣೇನ
ಫಲೈರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಗೃಹಂ ಯಥಾ ವರ್ಧಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಸಿತ್ಯವಿತ್ತಃ | ವಿದ್ವಿ ಲಾಭೇ | ಕರ್ಮಣಿ
ನಿಷ್ಠಾ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿತಿಟ್ಟತಿಷೇಧಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿವಿಶಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಸಾವಸ್ಯ ಧಾತೋರಿಟೋ
ವಿಕಲ್ಪಿತಶ್ಚಾತ್ ತಶಾಪಿ ವಿಶಿಸಾಹಚೆಯಾರ್ಶ್ವಾದಾದಿಕ ಏವ ವಿದಿಗ್ಯಹೃತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೭-೨-೬೮ |
ವಿತ್ತೋ ಭೋಗಪ್ರತ್ಯೇಯಯೋಃ | ಪಾ ೮-೨-೫೮ | ಇತಿ ನಿಷ್ಠಾನತ್ಯಾಭಾವೋ ನಿಶಾತಿತಃ | ವಯೋಧಾಃ |
ದುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವಿಚ್ | ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ | ಪ್ರಣೀಯತ ಇತಿ
ಪ್ರಣೀತಿಃ | ಕರ್ವಣಿ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪುನಃ ಸುಶಬ್ದೇನ ಸಮಾನೇ
ಕ್ಯದ್ರಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಾತ್ಪ್ರದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಚಿಕಿತುಷಃ | ಲಿಟಃ
ಕ್ರಿಸುಃ | ಸಸ್ಯೇಕವಚೇನ ವನೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ
ಷತ್ವಂ | ಶಾಸುಃ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾ | ಶ್ಕಸ್ತ್ಯುಸಿ ಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೇಯಮಾನ ಉಪ್ರತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದಪಿ ದ್ವಪ್ರವ್ಯಃ | ತತ್ರ ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸ್ತೋನಶೀಃ | ಸ್ತೋನ-

ಮಿತ ಸುಖನಾಮ | ಸ್ಯೋನೇ ಸುಖಕರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಸ್ಯಾನೇ ಶೇತ ಇತಿ ಸ್ಯೋನಶೀಃ | ಕ್ಷಿಪ್ರೇತಿ
ಕ್ಷಿಪ್ | ಪ್ರೀಣಾನಃ | ಪ್ರೀಞ್ ತರ್ಪಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಶಾನಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾ | ವಿಧತಃ | ವಿಧ
ವಿಧಾನೇ | ವಿಧತಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತುಗಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈತ್ಯಯಃ | ಶತುರನಮ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತೈಃ |

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಪಿತೃವಿತ್ತಃ—ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ | ರಯಃ ನ—ಧನದಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು |
ವಯೋಧಾಃ—ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಚಿಕ್ಕತುಷಃ—(ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ) ಪಂಡಿತನ | ಶಾಸನಃ ನ—
ಶಾಸನದಂತೆ | ಸುಪ್ರೇಣೀಶೀಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೋ | ಯಕ್ಷ—ಯಾವನು | ಅತಿಥಿನ—
(ಸತ್ಯತನಾದ) ಅತಿಥಿಯಂತೆ | ಸ್ಯೋನಶೀಃ—(ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ) ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗುತ್ತಾನೆಯೋ
(ಸಃ—ಅಂತವ) | ಪ್ರೀಣಾನಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಧತಃ—ಸೇವಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನನ | ಸದ್ವ—ಮನೆಯನ್ನು | ಹೋತೇವ—ಹೋತೃವಿನಂತೆ | ವಿ ತಾರೇತ್—ವರ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಧನದಂತೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ನಪ್ರದನಾದ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದ,
ಅತಿಥಿಯಂತೆ (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ) ಶಯಾನನಾದ, ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಜನೀಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಹೋತೃವು
(ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರಗಳ ಮೂಲಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೋರುವಂತೆ), ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯನ್ನು ಆಭಿವೃದ್ಧಿ
ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Agni, like patrimonial wealth, is the giver of food ; he is a director
like the instructions of one learned in scripture ; he rests in the sacrificial
chamber like a welcome guest, and like an officiating priest, he brings
prosperity on the house of the worshipper.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಯರ್ನ ಪಿತೃವಿತ್ತಃ ವಯೋಧಾಃ—ವಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ ನಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು
ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಯೋಧಾಃ ಎಂಬ ಪದವು (ಅನ್ನಪ್ರದನು) ಅನ್ನವನ್ನು
ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ದ್ರವ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರ
ದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞ

ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರುಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ನೂನಾ ಸುಖಕರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು.

ಚಿತ್ರಮೋನ ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ—ಪ್ರಣೀತಿಃ ಕಾರ್ಯೇಷು ಉಪದೇಶಃ | ಸುಪ್ರಣೀತಿಃ-ಸುಖೇನ ಕಾರ್ಯೇಷು ಉಪದೇಶಃ ಇತಿ (ಸ್ಯಂ. ಛಾ.) ಸುಖೇನ ಪ್ರಣೀತವ್ಯಃ ಇತಿ (ಸಾ. ಛಾ.) ಸ್ವಂವಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸುಪ್ರಣೀತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನೆರವೇರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರ ಅನುಮತಿಯಂತೆ ಸುಖವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವನು.

ಸ್ಯೋನೇರತೀರ್ಥಿಸ್ತೀಣಾನಃ—ಸ್ಯೋನಮಿತಿ ಸುಖವಾಮ | ಸ್ಯೋನೇ ಸುಖಕರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಸ್ಯಾನೇ ಶೇತೇ ಇತಿ ಸ್ಯೋನೇಶೀಃ | ಶಂಭಾತಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖವಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಯೋನೇ ಪವನು (ನಿ. ೩-೧೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೆಂದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಖವಿರುವ ಉಪವಿಷ್ಣುನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಪವನು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂವಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸ್ಯೋನೇಶೀಃ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲೇನು ಶೀಃ ಎಂಬುವುದು ಶಿರ್ಷಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಶೈಲೀಶಿರಹ ಸ್ಥಾನಾರ್ಥಃ ಶೀಃ ಎಂಬುವುದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ತಾಸಾಮಹಿಃ ಪತ್ನೇತೇ ಶೀರ್ಷಧೂವ (ಮ. ವೇ. ೧-೨೨-೮) ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಂತರ್ಭಾವಿತೇ ಚೇಚರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಖಸ್ಯ ಸ್ಥಾಯಿತಾ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅತಿಥಿಯು ಸುಖವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಣುನಾಗಿ ಅರ್ಘ್ಯವಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಶೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖೋಪವಿಷ್ಣುನಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಸುಖಕರನೂ ಇವ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುವನೂ ಆಗಿರುವನು.

ಹೋತೇವ ಸದ್ಯವಿಧತೋ ವಿತಾರೀಶ್—ಹೋಮಕರ್ತಾ ಅಧ್ಯಯುಃ | ಹೋವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಧ್ಯಯುಃ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃ ಪವನಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಅಧ್ಯಯುವು ಆಯಾಯ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಹೇಗೆ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ವರ್ತಿಸುವನೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪಿತ್ಯವಿತ್ತೇ—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಯಯು. ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಹಾ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇಹಾ ವಿಕಲ್ಪಿತ ವಾದರೆ ನಿಷ್ಠಾದಲ್ಲಿ ಇಹಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವಿಭಾಷಾ ಗಮನವಿವಿಧ ವಿಶಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕೃತುವಿಗೆ ಇಹಾ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಧ ಧಾತುವು ಅನೇಕ
VI 25

ವಿದ್ವರೂ ಸಾಪ್ತಚರ್ಯಾಪೂರ್ಣವೆಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶಿ ಸಾಪ್ತಚರ್ಯಾವಿರುವುದರಿಂದ ತುದಾದಿವಶಿತವಾದ ವಿದಿಧಾತುವೇ ಗೃಹೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಹಾ ನಿವೇಧ ಬರಲು ಯಾವ ಅಭ್ಯಂತರವೂ ಇಲ್ಲ. ದಕಾರದ ಪರದಲ್ಲ ನಿಷ್ಠಾ ತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಿಶ್ವೋ ಭೋಗಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಠಾನತ್ಯಾಭಾವವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪಿತಃ, ವಿತ್ಸಃ, ಪಿತೃವಿತ್ಸಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಯೋಧಾಃ—ಚುಧಾಞ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋ ಮನಿನ್ ವನಿನ್ ಕೃನಿ ಪೃನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತವಾದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚ್ಚಿನ್ಯವಿ ಸರ್ವ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ ಮಮಃ ದಧಾತಿ ಇತಿ ವಯೋಧಾಃ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕೃದುತ್ವರಪವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರಣೇತೀಃ—ಪ್ರಣೇಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಣೇತೀಃ. ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ಕ್ವಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾದ್ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಶೋಭನಾ ಪ್ರಣೇತೀಃ ಸುಪ್ರಣೇತೀಃ ಎಂದು ಸು ಕಲ್ಪದೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದಾಗ ಕೃದ್ಗೃಹಣೇ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಗೃಹಣಮ್ ಎಂಬ ಪೂರ್ಣವೆಂದ ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಗೃಹಣವಿರುವಾಗ ಗತಿಕಾರಕಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೂ ಗೃಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸುಷಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ಟಿನ್ಯವಿ ಕ್ವಸುಕ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಮಮ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿಕಿತ್ಸಸ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ಮೀ ವಿಶವಚನದಲ್ಲಿ ಐನ್ ಪರಮ ದಾಗ ಭವಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿ- ಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ. ಚಿಕಿತ್ಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸುಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿನ್ಯಾ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವ. ಸ್ವೈ ಸ್ವಿ ಹಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿದ್ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಇನ್ಯತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯೋನೇತೀಃ—ಸ್ಯೋಪವೆಂಬುದು ಸುಖದ ಹೆಸರು. ಸ್ಯೋನೇ-ಸುಖಕರೇ-ಗಾರ್ಪಪತ್ಯಾದಿಸ್ಯಾನೇ ತೇತೇ ಇತಿ ಸ್ಯೋನೇತೀಃ || ತೀರ್ಥ ಸ್ತಪ್ತೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿನ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ವರಪವ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೀಣಾನೇ—ಪ್ರೀಣ್ ತರ್ಪಣೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೆಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ಚ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬದುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಯಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಆರ್-ಕುಪ್ಪಾಜ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಧತಃ—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ವಿಧತಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿನಂ ಸಿರುಶ್ವಾರೆ. (ಸೇನಾರ್ಥ) ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಪದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಸ್ವತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಐತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಪ್ಪೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತೆರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ ಕ್ರತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವ್ಯಜ-
ನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತೋ ಅಮರ್ತಿನಃ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮೇನ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾ-
ಯ್ಯೋ ಭೂತ್ || ೨ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ದೇವಃ | ನ | ಯಃ | ಸವಿತಾ | ಸತ್ಯ ಮನ್ಮಾ | ಕ್ರತ್ವಾ | ನಿ ಸಾತಿ | ವ್ಯಜನಾನಿ |
ವಿಶ್ವಾ |
ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಅಮರ್ತಃ | ನ | ಸತ್ಯಃ | ಆತ್ಮಾ ಇನ | ಶೇವಃ | ದಿಧಿಷಾಯ್ಯಃ |
ಭೂತ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಯೋಗ್ಯೋಃ ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ
ಸತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶೀ ಸೋಗ್ಯೋಃ ಕೃತ್ಯಾತ್ಮೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ವಿಶ್ವಾ ವ್ಯಜನಾನಿ | ವಿಭಕ್ತಿ |
ವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇಭ್ಯೋ ನಿಪಾತಿ ನಿಶರಾಂ ಪಾಲಯತಿ | ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇಸ್ತೀ-
ನ್ನಿತಿ ವ್ಯಜನಂ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಅಸಿ ಚ ಪುರುಪುತಸ್ತಃ ಪುರುಭಿಯೌಷಮಾನ್ಯಃ ಸ್ತುತೋಗ್ಯಗ್ನಿರಮುತಿನಃ |
ರೂಪನಾಮೃತತ್ | ರೂಪಮಿವ ಸತ್ಯೋ ಬಾಧರಹಿತಃ | ರೂಪ್ಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ ಸ್ವರೂಪಂ | ಯಥಾ
ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಸ್ವರೂಪಮಾಗಮಾಪಾಯಿಷು ವಿಶೇಷೇಷು ಸತ್ಯೈಸಿ ಸ್ವಯಮ್ನುಕರೂಪ್ಯೇಣ ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ
ತದ್ವದಗ್ನಿರಪ್ರೃಚ್ಛಾವಚೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಸ್ವಯಮೇಕ ಏವ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಸೋಗ್ಯೋಃ
ಶೇಷಃ ಸುಖಕರಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಆತ್ಮೇವ | ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ತದತೆಯಾ ನಿರತಿಶಯಾನಂದಸ್ವರೂಪ
ಆತ್ಮಾ ಯಥಾ ಸರ್ವಾನುಬಯತಿ | ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ವಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ |
ಏಷ ಹ್ಯೋವಾನಂದಂ ಯಾತೀತಿ ಚ ತ್ರವಣಾತ್ ತದ್ವದಗ್ನಿರಸಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಲೇತುತೆಯಾ ಸುಖಯತಿ |
ಏವಂ ಭೂತೋಗ್ಯಗ್ನಿರಿದಿಫಷಾಯೋ ಭೂತ್ | ಸರ್ವೈರ್ಯಜಮಾನ್ಯೈರ್ಧಾರಣೀಯೋ ಭವತಿ | ಪರಿತ್ಯಾಗೇ
ಹಿ ನೀರಹತ್ಯಾಲಕ್ಷಣೋ ದೋಷೋ ಭವತಿ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ನೀರಹಾ ವಾ ಏಷ ದೇವಾನಾಂ
ಯೋಗ್ಯಗ್ನಿಮುದ್ಧಾಸಯಂತೇ | ತ್ರೈ. ಸಂ. ೧-೩-೨-೧ | ಇತಿ || ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ | ಮನನಂ ಮನ್ಮ | ಮನ
ಜ್ಞಾನೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಗ್ಯಸಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನಃ | ಸತ್ಯಮವಿತಠಂ ಮನ್ಮ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ |
ವ್ಯಜನಾನಿ | ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೇ | ಕ್ಷೈ. ಪ್ಯ. ವ್ಯಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುರುಪುತಸ್ತಃ | ತ್ವತೀಯಾ
ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದೀನಾಂ ಚ | ಪಾ. ೬-೨-೧೪೭ | ಇತ್ಯುತ್ತರ
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ ಹ್ಯಾಕೃತಿಗಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಅಮುತಿಃ | ಅಮು ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅನುರೇಕಃ |
ದಿಧಿಷಾಯೋಃ | ವಧಾತೇರಿದಿಧಿಷಾಯೋಃ | ಉ. ೩-೯೭ | ಇತಿ ಸಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಸ್ತುತಿಪರಾರ್ಥಃ ||

ದೇವಃ ಸವಿತಾ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ
ಆಗ್ನಿಯು | ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ—ಸತ್ಯನಾದ ಜ್ಞಾನಪುಷ್ಪವನೇ (ಯಥಾರ್ಥ ದರ್ಶಿಯೇ) | (ಸಃ—ಆ ಆಗ್ನಿಯು) |
ಕೃತ್ಯಾ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ವಿಶ್ವಾ ವ್ಯಜನಾನಿ—ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಿಂದಲೂ | ನಿಪಾತಿ—ನಿಶಾನಗಿ
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ | ಪುರುಪುತಸ್ತಃ—ಬಹುಜನ (ಯಜಮಾಪರಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಆಗ್ನಿಯು) | ಅಮುತಿನಃ—
ರೂಪದಂತೆ | ಸತ್ಯೋ—ಬಾಧರಹಿತನಾಗಿ | ಆತ್ಮೇವ—ಆತ್ಮನಂತೆ | ತೇವಃ—ಸುಖಕರನಾಗಿ | ದಿಧಿಷಾಯೋ
ಭೂತ್—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಇದಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ).

೧ ಭಾರ್ತೃಃ |

ವ್ರತಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ, ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯಾದ, ಸ್ವಕೀಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳನ್ನು) ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸುವ, ಬಹುಜನರಿಂದ ಸ್ತುತೃನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ರೂಪದಂತೆ ಬಾಧರಹಿತನಾಗಿ, ಅತ್ಯನಂತೆ ಸುಖಕರನಾಗಿ, ಎಲ್ಲರ ಮಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಸರ್ವದಾ) ಸ್ವಾಹಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He who is like the divine Sun, who knows the truth (of things) preserves by his actions (his votaries) in all encounters ; like nature, he is unchangeable, and like soul, is the source of happiness : he is ever to be cherished.

೨ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಕೃತ್ವಾ ನಿಪಾತಿ ವ್ಯಜನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ—ವ್ಯಜನಾನಿ ಎಂಬ ಪದವು—ಯತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಬುತಸ್ಯ ಧೀಶಿವ್ಯುಃ | ಎ ಹಸ್ತಿ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೀಯಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಸಂಗ್ರಾಮೇಭ್ಯಃ ಯುದ್ಧಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವ್ಯಜಿನಮಿತಿ ಬಲನಾಮಾನ್ಯತ್ರೇ ಇಹ ತು ವರ್ಣನೀಯಶ್ಚಾತ್ ವ್ಯಜಿನಂ ಪಾಪಮುಚ್ಯತೇ | ಸರ್ವಾಣಿ ಪಾಪಾನಿ | ವ್ಯಜಿನೇಂಬ ಪದವು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಲನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಗಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು:ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (ಸ್ಯಂ. ಭಾ.) ಅಗ್ನಿಯು, ವಿಪತ್ತುಗಳು ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒದಗುವುದರಿಂದ ವರ್ಣನೀಯ ವಾಗಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ಯಜಮಾನರು ರಕ್ಷಿತರಾಗುವಂತೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವನು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಸ್ಯಂದವ್ಯಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸತ್ಯಮನ್ನಾ—ಮನನಂ ಮನ್ನ ಸತ್ಯಮವಿತೆಥಂ ಮನ್ನ ಯಸ್ಯ | ಮನ್ನ ಎಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪವು. ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಮತಿರ್ನ ಸತ್ಯಃ--ರೂಪನಾಮೈತತ್ | ರೂಪಮಿವ ಸತ್ಯಃ ಬಾಧರಹಿತ (ಸಾ. ಭಾ.) ಅಮತೀತಿ ರೂಪನಾಮಾನ್ಯತ್ರೇ | ಇಹ ತು ಅತ್ಯಮತೀರಮತೀರುಚ್ಯತೇ | ಅಥವಾ ಗಮನೇರೀರೋ ಅದಿತ್ಯಃ ತದ್ವತ್ ಸತ್ಯಃ | (ಸ್ಯಂದ. ಭಾಷ್ಯ). ನಿರ್ಣಿತ್, ವದ್ವಿ, ಎಂಬ ಹದಿನಾರು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಮತಿ ಶಬ್ದವು ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪನಂತನೇಂಬ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೩.) ರೂಪೈತೇ--ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವವಾಗೆ

ಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಆಕಾರಗಳು ರೂಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ಯಾಸವು ಉಂಟಾಗುವುದಾದರೂ ಪೃಥಿವೀಶ್ವನೆಂಬುವುದು ಒಂದು ಮಾತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವನು. ಇದರಂತೆಯೇ ಯಾನಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುವರು. ಸ್ತಂಭಸ್ತೂಪಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಆತ್ಮವಿಕಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಮತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಅಥವಾ ಅನು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಗಮನನೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮತಿ ಎಂದರೆ ಗಮನಶೀಲನಾಗಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ ಹಾಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿರುವರು.

ಆತ್ಮೇವ ಶೇವೇ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯೇ—ಆತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಅಸ್ವದವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿಯೂ, ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅನಂದರೂಪನಾಗಿ ಇರುವ ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸುಖಜನನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ನಿರತಿಶಯಾನಂದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವಿಕಯವನ್ನು ಏಕಸ್ಯೈವಾನಂದೇ ಸ್ಯಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ (ಬೃ. ಉ. ೪-೩-೩೨) ಈ ಆತ್ಮನ ಅನಂದದ ಲೇಖನದಲೇ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವುವು. ಏಷ್ ದೈವಾನಂದೇ ಯಾತಿ (ಶ್ವೆ. ಆ. ೮-೭) ಈ ಆತ್ಮನೇ ಅನಂದರೂಪನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಯಾನಾಗಲೂ ಆತ್ಮನಂತೆ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸದೆ ಇರುವವನು ವೀರಹತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು.

ವೀರಹಾ ನಾ ಏಷ ದೇವಾನಾಂ ಯೋ ಅಗ್ನಿಮುದ್ಯಾಸಯತೇ |

(ಶ್ವೆ. ಸಂ. ೧-೫-೨-೧)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಕಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಆತ್ಮನಂತೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಇರುವನೆಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ತೂಪಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ—ಮನನಂ ಮನ್ಯ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸತ್ಯಂ ಅವಿತಥಂ ಮನ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ ಸತ್ಯಮನ್ಯನಾ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇಚ್ಚಾಸಂಬುದ್ಧಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ಹಲೇಚ್ಚಾ ದಿಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರೋಪ. ನೆಲೋಪೇಃ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ನರೋಪ ಬಹುಮ್ರಿಹಿಸಮಾಸವಾದಿಂದ ಬಹುಮ್ರಿಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಪಾತಿ—ಪಾ ರಶ್ಮೀ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತಪ್ರಸಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಜನಾನಿ—ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಕ್ಲೈಪ್ಸೋವ್ಯಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋವೋರನಾಳ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ರವಿನ್ಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ವ್ಯಜನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿಪಾತಿ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತಿಗೆ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಕ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪ.

ಪುರುಪ್ರಕೃತಿ—ಕಂಸು ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅನಿವಿತಾಂ ಹಲಲು— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಪುರುಭಿಃ (ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ) ಶಸ್ತಃ ಪುರುಪ್ರಕೃತಿ. ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರವೃದ್ಧಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವೃದ್ಧಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ ಅನಃಶಾಸನವಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬಂದಲ್ಲಿ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಅಮಾತಿ—ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಮು, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮೇರತಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರಕೃತಿಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಪ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿಧಿಷಾಯ್ಕಿ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ದಿಧಿಷಾಯ್ಕಿಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಯ್ಕಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಭಾವಃ ||

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಾ ಉಪಕ್ಷೇತಿ ಹಿತ-
ಮಿತ್ರೋ ನ ರಾಜಾ |

ಪುರಃಸದಃ ಶರ್ಮಸದೋ ನ ವೀರಾ ಅನವದ್ಯಾ ಪತಿಜುಷ್ಪೇವ
ನಾರೀ || ೩ ||

|| ಪದಗಾವಃ ||

ದೇವಃ | ನ | ಯಃ | ಪೃಥಿವೀಂ | ವಿಶ್ವಽಧಾಯಾಃ | ಉಪಽಕ್ಷೇತಿ | ಹಿತಽಮಿತ್ರಃ |
ನ | ರಾಜಾ |

ಪುರಃಽಸದಃ | ಶರ್ಮಽಸದಃ | ನ | ವೀರಾಃ | ಅನವದ್ಯಾ | ಪತಿಜುಷ್ಪಾಽಇವ |
ನಾರೀ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೇವೋ ನ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಯೋಽಗ್ನಿವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽ
ಭರ್ತಾ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವತ್ಸೀ ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಯಜ್ಞಾದಿ-
ಸಾಧನೇನ ಕೃತ್ವೈಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧಾರಯಿತಾ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮುಪಕ್ಷೇತಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಪ್ರಿಯಃ ಸನ್ಯಜ್ಞಗೃಹಾದಾ ನಿವಸತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹಿತಮಿತ್ರೋ ನ ರಾಜಾ | ಹಿತಾನ್ಯನುಕೂಲಾನಿ
ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ತಾದ್ಯಶೋ ರಾಜಾ ಯಥಾ ಸುಖೇನ ನಿವಸತಿ ತದ್ಭರ್ತಾ | ಯಥಾ ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರೋ
ರಾಜಾ ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ಸರ್ವಜನಮಿತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಹ್ಯಗ್ನಿಂ ಕಕ್ಷನ ದ್ವಿಷ್ಟೇ | ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುರಃಸದಃ
ಪುರಸ್ತಾಕ್ಷೀದಂತ ಉಪವಿಂತಃ ಪುರುಷಾಃ ಶರ್ಮಸದೋ ನ ವೀರಾಃ ಪಿತೃಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಪುತ್ರಾ
ಇವ ವರ್ತಂತೇ | ಪಿತಾ ಪುತ್ರಾನಿಮಾಗ್ನಿಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಪರಿಚಾರಕಾನೈಕ್ಷತೀತಿ ಭಾವಃ | ಸೋಽಯಮಗ್ನಿರತಿ-
ಶಯೇನ ಶುದ್ಧಃ ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅನವದ್ಯಾನಿದಿತಾ ಪತಿಜುಷ್ಪೇವ

ನಾರೀ ಸ್ವಪತಿನಾ ಸೇವಿತಾ ಸ್ತ್ರೀಕೃತಾ ಯೋಷಿದಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯೇನ ಕುದ್ಯಾ ಸತೀ ಸರ್ವ-
ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯಾ ಭವತಿ ಏವಮಗ್ನಿ ರಸಿ || ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದವ್ರತ್ಯತಿ ಸ್ವರತ್ನಂ
ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಪಾರಕಪೂರ್ವಾದಸಿ ದಧಾತೇರ್ವಹಿತಾಧಾನ್ಯಾಶ್ಚಂದಸೀತ್ಯಸುನ್ | ಲೆದಿತ್ಯನುವ್ರತ್ಯೇ-
ರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ವ್ಯತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ಯಾವ್ರತ್ಯವ್ರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಉಪಶ್ವೇತಿ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನವದ್ಯಾ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ
ನನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ರ ರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪತಿಬುಷ್ಪೇವ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ವ್ರತ್ಯತಿ ಸ್ವರತ್ನಂ | ನಾರೀ | ಸ್ವನರಯೋವ್ಯವದ್ವಿಕ್ಲ | ಪಾ. ೪-೧-೨೩ | ಇತಿ ಶಾಶ್ವರವಾದಿಪು ಸಾಪಾತ್
ಜ್ಞಾನಂತೆ ಅದ್ಯದಾತ್ತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಯಃ—ಯಾನ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ—
ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಧಾರಕನೋ (ಆ ಅಗ್ನಿಯು) | ಹಿತಮಿತ್ರಃ ರಾಜಾ ನ—ಹಿತರಾದ ಮಿತ್ರರುಳ್ಳ ರಾಜನಂತೆ |
ಷ್ಯಥಿವೀಂ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಉಪಶ್ವೇತಿ—(ಯುಷ್ಣಸ್ಯಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ | ಪುರಃಪದಃ—(ಯಾವ
ಅಗ್ನಿಯು) ಪುರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು | ಶರ್ಮಸದೇ ವೀರಾ ನ—ಪಿತೃಕೃತದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ
ಪುತ್ರರಂತೆ (ಇರುವ) (ಆ ಅಗ್ನಿಯು) | ಅನವದ್ಯಾ—ನಿರ್ದುಷ್ಕಳಾದ | ಪತಿಬುಷ್ಪಾ—ಪತಿಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಕೃತ
ಳಾದ | ನಾರೀವ—ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ (ಕುದ್ಯನೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯನೂ ಆಗಿರುವನು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗದಾಧಾರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಹಿತಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ರಾಜನಂತೆ ಈ ಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪಿತನಾಗಿ, ತನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ, ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ
ಪುತ್ರರಿಗೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವಂತೆ, ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ನಿರ್ದುಷ್ಕಳವಾದ, ಪತಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ
ನಾರಿಯಂತೆ, ಕುದ್ಯನೂ, ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He, who, like the divine (Sun,) is the supporter of the universe, abides on earth like a prince, (surrounded by) faithful friends; in his presence, men sit down like sons in the dwelling of a parent, and (in purity he resembles) an irreproachable and beloved wife.

|| ನಿತೀಪನಪದಗಳ್ ||

ಈ ಯುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ; ನಾಲ್ಕು ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವೋ ನ ಯಃ ವಿಶ್ವಧಾಯಾಃ ಎಂಬುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯವು. ಇದರಲ್ಲಿ
ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ಉಪಮಾನವಾಚಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾದ ಸೂರ್ಯನು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ

ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಜ್ಞಾದಿಸಾಧನಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಯುಕ್ತನಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿತಮಿತೋ ನ ರಾಜಾ ಪೃಥಿವೀಂ ಉಪಕ್ಷೇಪಿತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ಅನುಕೂಲರಾದ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವಿತ್ತರು ಇರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು. ರಾಜನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವನು. ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ರಾಜನ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರವನಾದ್ದರಿಂದ ಹಿತಮಿತುತ್ವವೂ, ಸರ್ವಜನ ಪ್ರಿಯನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ರಾಜನಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಇವೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಿಧದಿಂದ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಮುಂದಿನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಪುರಃಸದಃ ಶರ್ಮಸದಃ ನ ವಿರಾಃ—ಪುರಃ—ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಸದಃ—ಕೂತುಕೊಂಡಿರುವವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡಿರುವರು: ಸುಖದಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಉಪವಿಷ್ಣುರಾಗಿರುವರು. ಸುಖೋಪವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಶರ್ಮಸದಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇರುವುದು. **ವಿರಾ ಇವ ಶರ್ಮಸದಃ** ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೂ ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಇರುವವರನ್ನು ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಂದೆಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳ ಹಾಗೆ ಶರ್ಮಸದಃ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿರುವೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರೀತಿಯು ತಂದೆಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯಂತೆ ಇರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (ಸಾ. ಭಾ.)

ಪುರಸ್ಸದಃ—ಸೇನಾಯಾಃ ಅಗ್ರತೋ ವ್ಯವಸ್ಥಾತಾರಃ | ಶರ್ಮ—ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಯಜ್ಞಸುಖಂ ತದರ್ಥಂ ಸೀದಂತೀತಿ ಶರ್ಮಸದಃ ಯಥಾ ಚ ಶರ್ಮಸದೋ ಪುರಸ್ಸದಃ ನ ವಿರಾಃ ಶತ್ರುನಿಭಿಭವಿ ತಾರಃ ತದ್ವದಭಿಭವಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಇರುವ ವಿರ (ಶೂರ) ರಾಜನು ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ತಾನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೂ ಉಂಟು ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುವನು. ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡಿಸುವನು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನವದ್ಯಾ ಪತಿಜುಷ್ಯೇವ ನಾರೀ—ಪತಿಜುಷ್ಣಾ ಪತಿವ್ರತಾ ಪತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು. ಪತಿ ವ್ರತಿಯು, ಪರಿಶುದ್ಧಳು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪರಿಶುದ್ಧನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. **ಅನವದ್ಯಾ—**ರೂಪವತೀ—ಭರ್ತೃಸೇವಿತಾ ನಾರೀ ಶೋಭತೇ ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾ ವಾ ತದ್ವತ್ ಶೋಭತೇ ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತೋ ವಾ | ರೂಪವತಿಯಾಗಿರುವ (ಸೌಂದರ್ಯಪತಿಯಾದ) ಪ್ರೀತಿಯ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪತಿಯು ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ ರೂಪವತ್ಯೂ ನಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತತ್ವ ರೂಪ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿಕ್ರಧಾಯಾಃ—ಫೇಟ್ ಪಾನೇ | ಸರ್ವಾಹುತಿಲಕ್ಷಣಂ ಅಜ್ಯಾದಿವೇದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಸರ್ವಾಸಾಂ ಅಹುತೀನಾಂ ಪಾತಾ | ಫೇಟ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಧಾಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾರಕನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಸಾಯಣರು, ಧಾಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದ ವೇದ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ (ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು, ಕಾಲು ಮುಂತಾದವು) ಅರ್ಥವಾದಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಜ್ಯವೇ ವೇದಲಾದ ದ್ರವರೂಪವಾಗಿರುವ ಅಹುತಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನ ಮಾಡುವವನೆಂದೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವೀರಾಃ—ವೀರವಂತಃ ಕಲ್ಯಾಣವೀರಾ ವಾ | ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ನೇತೇರ್ವಾ ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ವೀರಯತೇರ್ವಾ | ವೀರ ಎಂಬ ಪದವು ಆನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು. ಅಥವಾ ಶಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೋದಕವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಕ್ರಧಾಯಾಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶ್ರೇಷ್ಠಣಯೋಃ ಧಾತು. ಗತಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಶ್ಚಂ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬ ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ವಹಿಜಾಧಾಜ್ ಧ್ಯತ್ವಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸೇಣೈತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಣಿವ್ಯಧ್ಯಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಆತೋಯುಕಾಚಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಅದ್ಯಂತಾಚಿತ್ಯೋಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ, ವಿಕ್ರಧಾಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ವೇಸಂತಸ್ಯಚಾರ್ಥಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಭ. ಹೌಜಾಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗ. ಮರದ್ವೈಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಕ್ಷೇತಿ—ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ. ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸ ಗತಿಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಃಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಕ್ಷಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲಿಠಾ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತ್ಯಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯುಚ್ಯಬ್ದದ ಯೋಗಿ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ರಾನ್ನಿತ್ಯೈನ್ಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿನ್ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತಮಿತ್ರಃ—ಹಿತಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಹಿತಮಿತ್ರಃ. ಬಹುಮೀದ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರಸದೇ—ಪುರಃ ಸೀದಂತಿ ಇತಿ ಪುರಸದಃ. ಪದಾಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇನು, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ತಾಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸವಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರತ್ಯಯಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ತರ್ಮಸದಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಅನವದ್ಯಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವದ್ಯಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಅನವದ್ಯಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನೇಷ್ ಸುಧ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಆಚಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಲ್-ಜಾಘೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗಿ ಲೋಪ.

ಪತಿಜುಷ್ಠೇವ—ಪತ್ಯಾ ಜುಷ್ಠಾ ಸೇನಿತಾ ಪತಿಜುಷ್ಠಾ. ತ್ವತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತ್ವತೀಯಾ-ಕರ್ಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೇವನಾರ್ಥಕ (ಸ್ವೀಕಾರ) ಜುಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ಪುತ್ಪದಿಂದ ಜುಷ್ಠಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ನಾರೀ—ನೈ ನರಯೋವ್ಯದ್ವಿತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೩ ಗ. ಸೂ.) ಎಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗನಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಜೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಗಣಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವುದರಿಂದ ನಾರೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಃಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ತಂ ತ್ವಾ ನರೋ ದಮ ಆ ನಿತ್ಯಮಿದ್ಧಮಗ್ನೇ ಸಚಂತ ಕ್ವಿತಿಷು
ಧ್ರುವಾಸು |

ಅಧಿ ದ್ಯುನ್ಮಂ ನಿ ದಧುಭರ್ಯಸ್ತಿಸ್ಥನಾ ವಿಶ್ವಾಯುರ್ಧ-
ರುಣೋ ರಯಿಣಾಂ || ೪ ||

|| ಪವಣಾಶಃ ||

ತಂ | ತ್ವಾ | ನರಃ | ದಮೇ | ಆ | ನಿತ್ಯಂ | ಇದ್ಧಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸಚಂತ | ಕ್ಷಿತಿಷು |
ಧ್ರುವಾಸು |

ಅಧಿ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ನಿ | ದಧುಃ | ಭೂರಿ | ಅಸ್ತಿನಾ | ಭವ | ವಿಶ್ವ | ಆಯುಃ |
ಧರಣಃ | ರಯಾಣಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಾಜಘಾಸಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಂ ತ್ವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ತ್ವಾಂ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು ನಿಶ್ಚಲಾಸು ಚಲನರಹಿತಾಸು ಭೂಮಿಷು | ನಿರುಪದ್ರವೇಷು ಗ್ರಾಮೇಸ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ನಿತ್ಯಮಿದ್ರಮನವರತಂ ಸಮಿದ್ವಿಃ ಪ್ರಜ್ಜಲಿತಂ ಕೃತ್ವಾ ಆ ಸಚಂತ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸೇವಂತೇ | ಕಿಂಚಾಸ್ತನ್ನಗ್ನೌ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಂ ಭೂರಿ ಚರುಪೂರ್ವೋದಾಶಾದಿರೂಪೇಣ ಬಹುವಿಧಮಧಿ ನಿ ದಧುಃ | ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಸ ತೈಂ ವಿಶ್ವಾಯುರುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾನ್ನೋ ಭೂತ್ವಾ ರಯಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಧರುಣೋ ಧಾರಯತಾ ಭವ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧನಾನಿ ಧಾರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸಚಂತ | ಪಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಛಾಂವಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಧಾಮಃ | ಭವ | ದ್ವಚೋಽತಸ್ತುಜಿ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಧರಣಃ ಧಾರೀರ್ಕೆಲುಕ್ವೇತ್ಯುನಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಂ ತ್ವಾ—ಆ (ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ) ನಿನ್ನನ್ನು | ನರಃ—(ಯಾಗದ ಮುಖಂಡರಾದ) ಮನುಷ್ಯರು | ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು—ಅಚಲವಾದ (ನಿರುಪದ್ರವವಾದ) ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ದಮೇ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ನಿತ್ಯಂ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಇದ್ಧಾಂ—(ಸಮಿಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಜ್ವಲಿತ ನನ್ನಾಗಿ | ಆ ಸಚಂತ—ಅಭಿಮುಖೇಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ಅಸ್ತಿನಾ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಭೂರಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಅಧಿ ನಿ ದಧುಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—(ಅಂತಹ ನೀನು) ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ನನು) | ರಯಾಣಾಂ—ಧನದ | ಧರಣಃ—ಧಾರಣಾಗಿ ಅಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ನಿಸ್ಸನ್ನ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ನಿರೂಪದ್ರವವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಸಮಿಧಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು (ನಮಗೆಲ್ಲಾ) ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Such as you are, Agni, men preserve you constantly kindled in their dwellings, in secure places, and offer upon you abundant (sacrificial) food; you in whom is all existence, are the bearer of riches (for advantage).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧ್ರುವಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು—ನಿರೂಪದ್ರವೇಷು ಗ್ರಾನ್ವೇಷ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಗೌ ಗ್ನಾ ಎಂಬ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧ್ರುವ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಲನರಹಿತವಾದ ಭೂಮಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಧ್ರುವ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿರುವುದು ಅರ್ಥಾಂತರ ಪ್ರತ್ಯಾಯಿಕವಾಗಿ ಉಪಲಕ್ಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಪ್ತದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಗ್ರಾಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಕ್ಷಿತಿಷು ಧ್ರುವಾಸು | ಕ್ಷಿತಿರಿತಿ ಪೃಥಿವೀನಾಮ | ಇಹ ಚ ಅಥಾಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷ ಕೃತ್ವೈವನ್ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ (ನಿ. ೨-೫) ಇತ್ಯೇವಂ ತದನಯವೇಷು ಪ್ರಯುಕ್ತಂ | ಪೃಥಿವ್ಯನಯವೇಷು ವೇದಾಪ್ಯೇಷು ಧ್ರುವೇಷು—ಯಾಸ್ಯರು “ನಾನೈಕದೇಶವನ್ನು ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಸಾಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುವು” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಪೃಥಿವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತಿಪದದಿಂದ ಉಪಸ್ಮೃತವಾದಾಗ್ಯೂ ಒಹುವಚನದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಅವಯವಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡುವ ವೇದಿಗಳೆಂದು—ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ದಮೇ—ಗಯೇ ಕೃದರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ದಮಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಚರವುರೋಚಾಶಾದಿಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಅನ್ನಂ | ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಚರವುರೋಚಾಶನೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಯರು ದ್ಯುಮ್ನಂ

ದ್ಯೋತತೇರ್ಯತೋ ವಾ ಅನ್ಯಂ ವಾ ಎಂದು ದ್ಯುಮ್ನು ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ಯಮೇವ ಛಂಜಾನಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ ಅನ್ನವೇ ತಿನ್ನುವವನಿಗೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಾಗ ಯಶಸ್ಸೂ ಕೂಡ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸುಗಳ ವಾಚಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಜಟಿ ವಧವನುಮೋಽ ಮತ್ಯೈಸ್ವಾಸ್ತೀ ದ್ಯುಮ್ನುಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೫-೩) ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು (ನಿ. ೨-೬) ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಧರುಣಃ—ಧಾರಯಿಷಾ ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವು. ಧರುಣ ಶಬ್ದವು ನೂಡೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಧರುಣ ಶಬ್ದವು ಧ್ಯ ಧಾರಣೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಇವ ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ವಾನವಚೇನಃ | ಧ್ಯ ಧಾರಣೇ ಎಂಬ ಛಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಧಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆಯಲ್ಲಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡುವಕಾರಣ ದಾರೂಪನಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ರಯಿಷಾಂ ಧನಾನಾಂ ಧರುಣಃ ದಾತಾ ಅಗ್ನಿಯು ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಭವ ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ಸರ್ವಾನ್ಯಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತೆ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆಯುಶ್ಯಶ್ಚವು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಷ್ಯ ಜೀವಿಸಿರುವ ಕಾಲವೆಂದು ರೂಢಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಪ್ರೇಣ ಆಯೂಂಷಿ ತಾರಿಷತ್ (ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೮೬-೧). (ನಿ. ೧೦-೩೭) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುರೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸರ್ವಾನ್ಯ ಸಂಬಂಧಃ-ಪವಿರ್ಭೋಕ್ತಾ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು. ಮತ್ತು ಸರ್ವೇ-ಷಾಮುನ್ಯಾನಾಂ ದಾತಾ ಅನ್ನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿತ್ಯಮ್—ತ್ಯಜ್ನೇರ್ಭರ್ತವ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ವಾ. ೨೭೮೦) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಲಾಗದ್ದೆಲ್ಲಿ ಶ್ವವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ರನಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದ್ರಮ್—ಇೌ ಇಂದ್ರೀ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರಮಾದಾಗ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರ ಲೋಪ. ರ್ಬುಷಸ್ತೈರ್ಭೋರ್ಭೋಽಽಽಽ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ರ್ಬುಲಾಂ ಜಶಾ ರ್ಬುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಪ್ತ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರನಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೀ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯೈ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಿಂತೆ—ತಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಟ್‌ ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಠ್. ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರ್ಛೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಧಾತೃದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾರ್ಜಯೋಗೇತ್ಯಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಗ್ನೇ ಎಂಬ ಅಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಯಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿತಿಷು—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಚ್ಛ್ವೇಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಚ್ಛ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಧುಃ—ದಧಾೌ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಠಂತಃಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವಮ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅತೋದೇಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗಿ ಲೋಪ. ದ್ವೈಚೋದ್ರತಸ್ತೀಜಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಲೋಪವಾದಾಗ ದ್ವೈಚೈನಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧರುಣಃ—ಧೃಷ್ಠ್ (ಅವಸ್ಥಾನೇ) ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣೆಷ್. ಣೆಷಂತದ ಮೇಲೆ ಧಾರೋಣಿಲುಕ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಣೆಗಿ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿದ ಇತಿಗಿ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಿಪರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಟ್‌ಠಾಪ್ಪಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾಂಕೈಣತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಸದನಾಗುತ್ತದೆ.

ರಯಾಣಾಂ—ನಾಮಾಸ್ಯತೈರಸ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ ಪೃಕ್ಶೋ ಅಗ್ನೇ ಮುಘವಾನೋ ಅಶ್ರುವಿ ಸೂರಯೋ

ದದತೋ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ |

ಸನೇಮ ವಾಜಂ ಸಮಿಥೇಷ್ಟಯೋ ಭಾಗಂ ದೇವೇಷು ಶ್ರವಸೇ

ದಧಾನಾಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಪೃಕ್ಶಃ | ಅಗ್ನೇ | ಮುಘಽವಾನಃ | ಅಶ್ರುಃ | ವಿ | ಸೂರಯಃ | ದದತಃ |

ವಿಶ್ವಂ | ಆಯುಃ |

ಸನೇಮ | ವಾಜಂ | ಸಂಽಇಥೇಷು | ಅಯಃ | ಭಾಗಂ | ದೇವೇಷು | ಶ್ರವಸೇ |

ದಧಾನಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಗ್ನೇ ಮುಘವಾನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಪೃಕ್ಶೋಽನ್ನಾನಿ ವ್ಯತ್ಯುಃ | ವ್ಯಾಪ್ತುವಂತು | ತ್ವಯಾನುಗೃಹೀತಾಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಲಭಂತಾಂ | ಯೇ ಚ ಸೂರಯೋ ವಿದ್ವಾಂಸಸ್ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವಂತಿ | ದದತೋ ಯೇ ಚ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದದತೇ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೋ ವರ್ತಂತೇ ತೇ ಸರ್ವೇ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ ಸರ್ವಂ ಜೀವಿತಂ ವ್ಯತ್ಯುಃ | ವ್ಯಾಪ್ತುವಂತು | ವಯಂ ಚ ಸಮಿಥೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ಟಯೋಽರೇಃ ಶತ್ರುಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ ವಾಜಮನ್ಯಂ ಸನೇಮ | ತ್ವದನುಗೃಹಾತ್ಸಂಭಜೇಮಹಿ | ತದನಂತರಂ ದೇವೇಷು ತ್ವತ್ಪ್ರಮುಖೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಷು ಶ್ರವಸೇ ಯಶಸೇ ತದರ್ಥಂ ಭಾಗಂ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ದಧಾನಾಃ ಸ್ವಾಪಯಂತೋ ಭೂಯಾಸ್ತೇತಿ ಶೇಷಃ || ಅಶ್ರುಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದದತಃ | ನಾಭ್ಯಸ್ತಾ ಚೈತುರಿತಿ ಸುಮಾಗಮತ್ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸನೇಮ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ |

ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಅರ್ಯಃ | ಅರಿಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇಕವಚನೇ ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದೆಸಿ ವಾ ವಚನಮಿತಿ
ಘೋಷಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಸಾದೇಶಃ | ಅರಿಶಬ್ದ ಅಚ ಇರಿತೀಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋಽಂತೋದಾತ್ರಃ |
ಉದಾತ್ತಯೇಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾಗಂ | ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

‡ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ :

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ | ಮಘವಾನೇ—(ಹವಿರ್ಕ್ಷಣವಾದ) ಧನಯುಕ್ತರಾದವರು (ಯಜಮಾನರು)
ಪ್ರತ್ಯೇಕ—ಅನ್ವಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಶ್ಯುಃ—ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ (ಪಡೆಯಲಿ) | ಸೂರಯೇ—(ನಿನ್ನ ನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವ (ವಿದ್ವಾಂ
ಸರೂ) | ದೆದಿತೇ—(ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ | ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ—(ಅವರ) ಜೀವಿತಕಾಲ ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ | ವಿ ಅಶ್ಯುಃ—ಜ. ವಿಸಲಿ | ಸಮಿಥೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರು ಸಂಬಂಧವಾದ |
ವಾಚಂ—ಅನ್ವವನ್ನು | ಸನೇಮು—(ನಾವು) ಹೊಂದೋಣ (ಅನಂತರ) | ದೇವೇಷು—ನಿನ್ನ ಆದಿಯಾದ
ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಶ್ರವಸೇ—ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿ | ಭಾಗಂ—ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು | ದಧಾನಾಃ—ಸ್ವಾಪಿಸುವವರಾಗಿ
(ಅರ್ಪಿಸುವವರಾಗಿ) ಅಗೋಣ.

‡ ಭಾವಾರ್ಥ :

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ, ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ನಿನ್ನ ಆರಾಧಕರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ; (ನಿನ್ನ ನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ)
ಮತ್ತು (ನಿನಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವವರು, ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಲಿ; ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ವಿಫಲವಾದ
ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ; (ಆ ಧನದಿಂದ) ನಿನಗೂ, ಇಂದ್ರ ವೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರವರ ಭಾಗ
ಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ.

English Translation.

May your opulent worshippers, Agni, obtain, (abundant) food; may
the learned (who praise you) and offer you (oblations), acquire long life;
may we gain in battles booty from our foes, presenting their portion to the
Gods for (the acquisition of) renown.

‡ ವಿಕೇಸವಿವಯಗಳು :

ಪ್ರತ್ಯೇಕ, ವಾಚಃ—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಅಂಥ ವಾಚಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅರ್ಯಃ—ರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಅರ್ಯಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಈಶ್ವರ ವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಶತ್ರುವಾಚಕವಾದ ಅರಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೂಪವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ
ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಮಿಥೇಷು—ರಣಿ, ವಿವಾಹ್ ಎಂಬ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಐ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೃದ್ಧಿವದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ದೇವೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಪ್ತನಿಘಂಟು ನಿಭಕ್ತೃತ್ವಂತನಾಗಿ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಮವಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ದಾನಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಂತೆ ಸಂಪ್ರದಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ, ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ | ಮುಘಂ, ರೇಘೈಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೯) ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಇತಿ ಸತಃ (ಐ. ೧೦-೨) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಹೇಳಿ, ಆಸಸ್ವಾಣಾಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೭-೩) ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಶ್ರವ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವವಾಚಕವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು—ಶ್ರವಸೇ—ಯಶಸೇ ಕೀರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮರು ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಮೂರು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅಮಂದಾಗ ಸ್ತೋಮಾರ್ ಪೃ ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಿಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |
ಯೋ ಮೇ ಸಹಸ್ರಮಮಿಮಾತ ಸವಾನತೂತೋ ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೧)

ಇಲ್ಲಿ—ಶ್ರವ ಇಚ್ಛಮಾನಃ ಪ್ರಶಂಸಾಮಿಚ್ಛಮಾನಃ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. (ಐ. ೯-೧೧)

ಪ್ರೈ ನೋ ಮಹೇ ಮಂದಮಾನಾಯಾಂಧಸೋರ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಯ ವಿಶ್ವಾಭುವೇ |
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಶ್ರೈನೋ ನೈವ್ಲಂ ಚಿ ರೋದಿಸೀ ಸಶರ್ಯತಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ಮಹಿ ಶ್ರವಃ=ಮಹಚ್ಛೆ ಶ್ರವಣೀಯಂ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. (ಐ. ೧೧-೧೨)

ಅಶಯವಾದ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯು.

ಉತ ಸ್ವೈನಂ ವಸ್ತುಮಥಿಂ ನ ತಾಯಾಮನು ಕ್ರೋತಂತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಭರೇಷು |
ನೀಚಾಯಮಾನಂ ಜಸುರಿಂ ನ ಶೈನಂ ಶ್ರವಶ್ಯಾಚ್ಯಾ ಸತಮುಚ್ಛೆ ಯೂಥಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೮-೫)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ಶ್ರವಶ್ಯಾಚ್ಯಾ ಸತಮುಚ್ಛೆ ಯೂಥಂ | ಶ್ರವಶ್ಯಾಸಿ ಸತಮುಚ್ಛೆ ಯೂಥಂ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಚಿ ಯೂಥಂ ಚಿ ಧನಂಚಿ ಯೂಥಂ ಚೀತಿ ವಾ | ಎಂದರೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು.

(ಐ. ೪-೬೪)

ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರುತಂಸೆಯು ಕೀರ್ತಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಯೆಶನೇ—ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಪೂಜಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಮುಘನಾನೇ—ಮುಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಹಣಗಾರರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರು. ಬಹವರು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ತೋಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

॥ ಧ್ಯಾನೋಪಶಾಂತಿಯಾ ॥

ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ ನ್ಯಾನ್ವೌ ಧಾತು. ಅಶ್ಯುನೇಪದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಯುಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಡಿಗ್ಗೆ ರೋಪರ್ಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ರು) ಲುಕ್. ಯಾಸುಟಾಗಮ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಉಸ್ಯ ಪದಾಂತಾರ್ಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ, ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದತೇ—ಡುದಾಡ್ ಧಾತೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠಭದ್ಲಿ ಶಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ರುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ರು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಶ್ಚತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದರೂ ನಃಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನೇಮ—ನನ ವಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ನಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ಯಂ ಜಾತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಲಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ, ಅತೋಯೇಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪೋವೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಸನ+ಇಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಸಾದಾದಿಮುಲ್ಲರುಳುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಸತಿಷ್ವವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಧೋಃ ವಾಕ್ತನಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಾಃ—ಅರಿ ಶಬ್ದ ಶಕ್ತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠಿ ವಿಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಜನಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಷಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವು ಬಾರದಿರಲು ಇತೋ ಯೋಣಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯುಕಾದೇಶ. ಮಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿ ಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ರಶವಗುಣ.

ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯ್ಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಂ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಫಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಚೆಣೋಃ ಷಂ ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಲಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕರ್ವಾತ್ಯತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಸೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಶ್ರವಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಃ ಏಕವಚನಾಂಶರೂಪ. || ೫ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾಃ :

ಮತಸ್ತು ಹಿ ಧೇನವೋ ನಾವಶಾನಾಃ ಸ್ಮದೂಧ್ನಿಃ ಪೀಪಯಂತ
 ಯುಭಕ್ತಾಃ |
 ಪರಾವತಃ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷನುಣಾ ನಿ ಸಿಂಧವಃ ಸಮಯಾ
 ಸಸ್ಪುರದಿಂ || ೬ ||

|| ಪದವಿಠಾ ||

ಋತಸ್ಯ | ಹಿ | ಧೇನವಃ | ನಾವಶಾನಾಃ | ಸ್ಮತ್ ೨ ಊಧ್ನೀಃ | ಪೀಪಯಂತ |

ದ್ಯುಃ ಭಕ್ತಾಃ |

ಪರಾ ೨ ವತಃ | ಸು ೨ ಮತಿಂ | ಭಿಕ್ಷುನಾಕಾಃ | ವಿ | ಸಿಂಧವಃ | ಸನುಯಾಃ |

ಸಸ್ಯುಃ | ಅದ್ವಿಂ || ೬ ||

| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಋತಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಗ್ನಿಮೇವ ಧೇನವೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿವಿ-
ಷಾಂ ದೋಗ್ಲೋಽಗ್ನೇ ಗಾವಃ ಪೀಪಯಂತ | ಕ್ಷೀರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಗವ್ಯಮಪಾಪಯನ್ | ಕೀಡೈಶ್ಚೋ
ಗಾವಃ | ನಾವಶಾನಾ ಅಗ್ನಿಂ ಪುನಃಪುನಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸ್ಮದೂಧ್ನೀಃ | ಸ್ಮಚ್ಚಿದ್ಧೀಃ ನಿತ್ಯಶಬ್ದ-
ಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ನಿತ್ಯಮೂಧಸಾ ಯುಕ್ತಾಃ | ಸರ್ವದಾ ಪಯಸಃ ಪ್ರದಾತೃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ಯುಭಕ್ತಾ
ದಿನಾ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸಂಭಕ್ತಾಃ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಠಾಃ | ತೇಜಸ್ವಿನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ
ನದ್ಯಃ ಸುಮತಿಮಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶೋಭನಾಮನುಗ್ರಹಾತ್ಪ್ರಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾ ಯಾಚಮಾನಾಃ
ಸತ್ಯೋಽದ್ವಿಂ ಸಮಯಾದ್ರೇಃ ಪರ್ವತಸ್ಯ ಸಮೀಪೇ ಪರಾವತೋ ದೂರದೇಶಾದ್ವಿ ಸಸ್ಯುಃ | ವಿರೇಷೇಣ
ಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರವಹಂತಿ | ಅಗ್ನಯೇ ದಾತವ್ಯಾನಾಂ ದವಿಷಾಂ ನಿಷ್ಪತ್ತಯೇ ಪ್ರವಹಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಋತಸ್ಯ |
ಶ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ವವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಛೇತುರ್ಭೃತ್ಯರ್ಥೇ ಪಶ್ನೀ | ನಾವಶಾನಾಃ |
ವಶ ಕಾಂತಾ | ಯಶಾಂಶಾಚ್ಛಾನಟ್ | ನ ವಶಃ | ಪಾ. ೬-೧-೨೦ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಪ್ರತೀವೇಧಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋಃ ಲುಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯೋಽತಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಿಲೋಪ-
ಯಿಲೋಪೌ | ಅತ ಏವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ವತ್ಪ್ರಾಭಾವೇ ಚಿತ್ಪ್ರರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸ್ಮದೂಧ್ನೀಃ |
ಸ್ಮತ್ ನಿತ್ಯಾದ್ಯೂಧಾಂಸಿ ಯಾಸಾಂ | ಊಧಸೋಽನರ್ಥಃ | ಪಾ. ೫-೪-೧೩೧ | ಇತ್ಯನಿಜಾದೇಶಃ ಸಮಾ-
ಸಾಂತಃ | ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಾದೀರ್ಜಾಪಃ | ಪಾ. ೪-೧-೨೬ | ಇತಿ ಜೋಸಃ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಲ್ಯೋ-
ಪೋಽನ ಇತ್ಯಲೋಪಃ | ಜೋಪಃ ಪಿಕ್ತ್ವಾದಿನುದಾತ್ವತ್ಪ್ರೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೀಪಯಂತ |
ಪಾ ಪಾನೇ | ಅಸ್ಯಾದ್ರೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ | ಶಾಭಾಸಾಪ್ತೇತಿ ಯುಕ್ | ಣ್ಯಂಶಾಲ್ಪಾಜಾ ಚೇಕ್ಷವಾದೇಶಾದಿ |
ಚಿಚ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಚಿಚ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ಪ್ರಂ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತೀವೇಧಃ | ಪರಾವತಃ |
ಪರಾಗತಾತ್ | ದೂರಂ ಹಿ ಪರಾಗತಂ ಭವತಿ | ಅಸ್ತಿನಾತ್ಪ್ರರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನ ಉಪಸರ್ಗಾರ್ಜ್ಞಂ ದಸಿ
ಧಾತ್ವತ್ಪ್ರೇ | ಪಾ. ೫-೧-೧೧೮ | ಇತಿ ವತಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ :

ಮತಿಸ್ಯ ಹಿ—ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಗೇ | ವಾವಶಾನಾಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಾನೀ ಪುನಃ ಇಚ್ಛಿಸುವ | ಸ್ಯದೋಧ್ವೀಃ—ನಿತ್ಯವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ (ಸರ್ವದಾ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವ) | ದ್ಯುಭಕ್ತಃ—ತೀರ್ತೋವಶಿಸುವಾದ | ಧೇನವಃ—(ಪವಿಸ್ಸಿಗೆ ಶಾರಣಭೂತವಾದ) ಗೋವುಗಳು | ಸೀಶಯಂತಃ—ಕ್ಷೀರಾದಿ ಗವ್ಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸುವವು | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳು | ಸುಮತಿಂ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಶುಭಾವಶ ವಾದ ಋದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷಮಾಣಾಃ—ಯಾಚಿಸುವವುಗಳಾಗಿ | ಅದ್ವಿಂ ಸುಮಯಾ—ಪರ್ವತದ ಸಮಾಪ ದಲ್ಲಿ | ಪರಾವತೇ—ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ವಿ ಸಸ್ಮುಃ—ಪ್ರವಹಿಸಿ ಬಂದುವು.

ಭಾಷಾರ್ಥ :

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ, ನಿತ್ಯವೂ ಹಾಲುಕೊಡುವ, ಶಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಗೋವುಗಳು, ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ನದಿಗಳು, ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವವು ಗಳಾಗಿ, ಪರ್ವತದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ, ಬಹುದೂರದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸಬಂದಿವೆ.

English Translation.

The cows, loving (Agni, who has come to the hall of sacrifice), sharing his splendour, have brought with full udders (their milk) to be drunk. The rivers, soliciting his good will, have flowed from a distance in the vicinity of the mountains.

|| ಎತೀಷವಜಯಗಳ ||

ಮತಿಸ್ಯಂ—ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ . ಕರ್ತವ್ಯಂ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನಶ್ಚಾತ್ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಸಸ್ಮೀ | ಇಲ್ಲಿ ಸಸ್ಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ತುರು ಮತಮಿತ್ಯಾದಿಗಳನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಭವತಿ (ನಿ. ೨-೨೫) ಎಂದು ಮತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕನಂದೂ ಸಾಯಣರು ಮತಂ—ದೇವಯಾಜನದೇಶಂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶನಂದೂ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ಯಂವಸ್ತುಮಿಗಳ ಮತುರರ್ತೇರ್ಗರ್ತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೨೫) ಮತೆ ಎಂಬ ಭಾತವಿವಿಧಂ ಮತ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿತ್ಯತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಮತಸ್ಯ—ಸರ್ವತ್ರ, ಗತಸ್ಯ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವ ನಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಸ್ಯದೋಧ್ವೀಃ—ಸ್ಯಚ್ಚೈಚ್ಛಃ ಪ್ರಕಸ್ತವಚನಃ | ಅಮೃತಪಚನಶ್ಚಾತ್ ಪ್ರಕಸ್ತಮೂರ್ಧೋ ಯಾಗಾಂ ಶಾ ಸ್ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರೀಷ್ಠ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅಮೃತವನ್ನು

ಪಚನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆಚ್ಚಲು ಉಳ್ಳ ಗೋವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಸಾಯಣರು ಸ್ವತಃ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಪದವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಕೆಚ್ಚಲು ಉಳ್ಳ ಹಸುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ದ್ಯುಭಕ್ತಾಃ—ದಿವಾ ಸ್ತುಕಾಲೇನ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ್ಯಾಃ ತೇಜಸ್ವಿನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಗಲಿನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವುಗಳೆಂಬಾರಣ ಹಸುಗಳು ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ದಿವಂ ಯಾ ಭಜಂತೇ ತಾ ದ್ಯುಭಕ್ತಾಃ | ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ದ್ಯುಭಕ್ತರೆನಿಸುವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ, ಉತ್ತಮನಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಗಳುಳ್ಳ ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಇರುವ ಅಮೃತಫಲನಮಾಡುವ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೋವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುವು ಎಂದಭಿಯಾವುವು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಬೇರೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರಾವತೇಃ—ಸರಾಗತಾತ್ | ದೂರಂ ಹಿ ಸರಾಗತಂ ಭವತಿ |

ಸಿಂಧವೇಃ=ನದಿಗಳು, ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವುವುಗಳಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ.

ಸಮಯಾ ಅದ್ವಿಂ | ಸಮಯಾ ಶಬ್ದಃ ಸಾಮೀಪ್ಯೇ | ಅದ್ವಿಮೇರು ನಾಮಾ ಪರ್ವತೇ ಮೇರೋಃ ಸಮೀಪೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನೇಃ ಸ್ವಭೂತಾ ಗಾಮಃ ಗವ್ಯಾಂತಿಶೋ ಮೇರುಬುಧ್ನೇನಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಂತ್ಯ ವಿವಿಧಮಗ್ನಿಮುಭಿಗಚ್ಛಂತಿ | ಅಭಿಗಮ್ಯ ಚ ಸ್ತೇನಾ ಮೃತರೂಪೇಣ ಸಯಸಾ ಅಗ್ನಿಮಾಪ್ಯಾಯಯನ್ತ್ರಿ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಾರ್ಥಃ ಸರಾಗತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದೂರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸಮಯಾ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವು ಸಮಾಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಅದ್ವಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇರುಪರ್ವತವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವಭೂತ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಹಾಗೆ ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳೂ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಆಗಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಮೇರು ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶದ ದೂರದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವೆಗಾಗಿ ಬಂದು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂತೋಷಪಡುವಂತೆ (ಮಾಡುತ್ತವೆ) ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸುಕ್ಕಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಧೀಹ ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಧೇನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಅಹುತಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇವುಗಳು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಹುತಿಗಳ ರಸಸ್ಥಾನವು ಉತ್ತಮನಾದ ಊಧಶ್ಚಟ್ಟದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಹುತಿಗಳು ಅಮೃತರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಭೂಮಿಗಿಂತ ದೂರವಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಮೃತರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವಂತೆ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಧೇನವ ಇತಿ ಧಿಸೋತೇಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಸ್ಯ ರೂಪಂ | ಋತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯೇಃ ಅಹುತಯಃ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಕಾನುಯಮಾನಾಃ ಅಮೃತರಸಯುಕ್ತಾಃ ದ್ಯುಗಾಮಿನ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀತೇಃ ದೂರಾತ್ ಅಗ್ನಿಮಾಪ್ಯಾಯಯನ್ತ್ರಿ | ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಹುತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಋತಿಸ್ಯಂ—ಸಂಪ್ರದಾನ್‌ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಶ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ್ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಠೇ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾವಶಾನಾಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚೋಲಾಲಾದೀಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ದೀರ್ಘೋಽಕಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಾವಶ್ಯ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನವಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ನಿಷೇಧ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗ್ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ. ವಾವಶಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವೇದಿಕದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವದೂಧ್ವೀಃ—ಸ್ವೌ ನಿತ್ಯಾನಿ ಉಧಾಂತ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಊಧಸೋನ್‌ಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್‌ಜಾದೀಶವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಯಾದೇರ್ಜಾರ್ಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವದೂಧನ್+ಈ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನ್‌ಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಐವಿ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ತಿತ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಬಹುವ್ರೀಯ ಸ್ವರವು (ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು) ಉಲಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀತೆಯಂತೆ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ದೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಶಾಚ್ಯಾಸಾಹ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾಯಿ ಎಂಬ ಣಿಚಂತಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಃಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರ್ಘು ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೈಘೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೀಶ. ಚಿತ್ತಿದ್ಯುಸ್ತುಭ್ಯಃ ಚಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಿಗೆ ಚಚಾದೀಶ. ಚಿಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗ್ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗ್ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಮೇಲೆ ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ದೀರ್ಘೋಽಕಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಣೀರನಿಘಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಚಿಗ್ ಲೋಪ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪೀತೆಯಂತೆ ಎಂದ ರೂಪ

ವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿಹ್ನಾನ್ಯತೆರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಹ್ನ ಸೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹಿ ಎಂಬ ನಿವಾತವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಾವಶೇ--ಪರಾಗತ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ದೂರಂ ಹಿ ಪರಾಗತಂ ಭವತಿ. ಪರಾಗತವೆಂದು ಧಾತ್ವರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಯಂದಸಿ ಧಾತ್ವರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಮೇಲೆ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮ್ಯುಃ--ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸನಾದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಉದದತ್ತ. ಹಲಾದಿಶೇಷ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿವಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷ್ಮಮಾಣಾ ದಿವಿ ಶ್ರವೋ ದಧಿರೇ

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ |

ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ರುರುಷಸಾ ವಿರೂಪೇ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಮುರುಗಂ

ಚ ಸಂ ಧುಃ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಮತಿಂ | ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾಃ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಃ | ದಧಿರೇ |

ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ |

ನಕ್ತಾ | ಚ | ಚಕ್ರಾಃ | ಉಷಸಾ | ವಿರೂಪೇ ಇತಿ ವಿರೂಪೇ | ಕೃಷ್ಣಂ | ಚ |

ವರ್ಣಂ | ಅರುಣಂ | ಚ | ಸಂ | ಧುರಿತಿ ಧುಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಾಮನುಗೃಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾ ಯಾಚಮಾನಾ ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ತ್ವನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಧಿರೇ | ಅಸ್ಥಾಪಯನ್ | ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾಮನ್ನಾದೆ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತದನಂತರಂ ಶಾಪ್ತಕೇ ಹವಿಯುಕ್ತಾಯಾಸುಷ್ಣಾನಾಯ ವಿರೂಪೇ ವಿವಿಧರೂಪೇ ಉಷಸೋಪಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಮಹರ್ನಕ್ತಾ ಚ ನಕ್ಷಂ ರಾತ್ರಿಂ ಚ ಚಕ್ರಾಃ | ಅಕುರ್ವನ್ | ಏತದೇವ ಸ್ವಪ್ನಯತಿ | ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಂ ರಾತ್ರ್ಯಾಂ ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣಮಂಧಕಾರಮಹ್ನೈರೂಣಮಾರೋಚಿನಂ ಶ್ವೇತವರ್ಣಂ ತೇಜಶ್ಚ ಸಂ ಧುಃ | ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ || ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಷದೇಶಃ | ನಕ್ತಾ | ತೇಸ್ತವ ದ್ವಿತಿಯಾಯಾ ದಾದೇಶಃ | ಉಷಸಾ | ತೇಸ್ತವ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಧುಃ | ದುಧಾಞ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ | ಲುಜ್ಞಾ ಗಾತಿಶ್ವೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಅತ ಇತಿ ರ್ಪೋರ್ಜುಸಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂಹ್ಯಮೂಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ನಿಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುಮತಿಂ—ಶುಭಾನಹವಾದ (ನಿನ್ನ) ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷುಮಾಣಾಃ—ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿ | ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ (ದೇವತೆಗಳು) | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾದ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಶ್ರವಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಆನ್ನವನ್ನು | ದಧಿರೇ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಹವಿರಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ) | ವಿರೂಪೇ—ವಿವಿಧವರ್ಣಗಳಾದ | ಉಷಸಾ—ಉಷ್ಣನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ (ಹಗಲನ್ನೂ) | ನಕ್ತಾ ಚ—ರಾತ್ರಿ ಯನ್ನೂ | ಚಕ್ರಾಃ—ಮಾಡಿದರು | ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಂ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ | ಅರುಣಂ ಚ—ಶ್ವೇತವರ್ಣವಾದ ಬೆಳಕನ್ನೂ | ಸಂ ಧುಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು |

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ನಿನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹತೆಗಳಿಗಾಗಿ, ದೀಪ್ತನಾದ ನಿನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಹವಿರಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. (ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅವರು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು, ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

English Translation

(The Gods), who are entitled to worship, soliciting your good will, have instructed to you, resplendent Agni, the (sacrificial) food and, (for the due observance of sacred rites), they have made the night and morning of different colours, or black and purple.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಸುಮತಿಂ—ಶೋಭನಾಮನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಸಾಯಣರು—ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವ ದೂತನಾದ ಇರುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿರುವುದು.

ಅಷ್ಟಿವೇಣೋ ಹೋತ್ರಮ್ಪಿಸಿನಿಷೀದರ್ ದೇವಾಸಿದೇವಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ವಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಸುಮತಿಂ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಯಾಣೀಂ ಮತಿಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ರಾಜಾಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮಧಿಪ್ತೀಃ

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೮-೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೭-೨೨)

ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ

(ಆ. ಸಂ. ೭-೧೭-೨)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತಿಂ ಕಲ್ಯಾಣೀಂ ಮತಿಂ | (ನಿ. ೧೧-೧೨) ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ತೇಷಾಂ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಮಹಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೬)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ (ನಿ. ೧೧-೨೦) ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತಿಯುಜೂಯತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರಾತಿರಭಿ ನೋ ನಿವರ್ತತಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೨.)

ಇಲ್ಲಿಯೂ—ದೇವಾನಾಂ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಸುಮತೀ ಶೋಭನಾ ಮತೀ ಪ್ರಸಾದಾಭಿಮುಖೀ ಮತೀ | (ಋ. ೧೨-೪೦) ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮನಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಈ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ನಿರುಕ್ತಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದು.

ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸುಮತಿಂ ಭಿಷ್ವನಾಣಾಃ ಧನಾನಿ ಯಾಚಮಾನಾಃ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇ ದಿವಿ ತ್ರೇ ಶ್ರವಃ ದಧಿರೇ-ದಿವಿ ಶ್ರವಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ದಧಿರೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವೀಂಽ ದಧಿರೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾ ದಿವಿ ಇತಿ ಸಪ್ತಮಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ದಿವಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಶ್ರವಃ ದಧಿರೇ ದದತಿ | ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು—ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು. ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಿನಗಾಗಿ ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ವುರುಷಸಾ ನಿರೂಪೇ ಕೃಷ್ಣಂ ಚವಣಮರುಣಂ ಚ ಸಂಧಾಃ--ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು--ನಕ್ತೇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮು | ಯಷ್ಟಾರಃ ರಾತ್ನೌ ಚೈತತ್ ಕೌವಂತಿ ಉಷಸಾ ಉಷಸಿ ಚ | ಉಷಸಾ ಚ ಅತ್ರ ಅನಂತರ್ಯಾದಿಹರ್ಲಕ್ಷತೇ | ಅಹನಿ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಸಮಿದ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಚ್ಚಾರ್-ರಾಯಾ ಉಪರಿ ಕೃಷ್ಣೋಭವತಿ ಶಿಷ್ಟೇ ಅರುಣಃ | ತ್ವಂ ಸಂಧಾಃ ಸಂದಧತಿ | ಯಥಾ ತವ ಕೃಷ್ಣಾರುಣಾ ವರ್ಣಾವನು ಭಿನ್ನೈ ಭವತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಪದವ್ಯವಸ್ತುತಮೂರು ರಾತ್ರೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಋ. ೨-೧೨) ನಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೀಪ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಯ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವೂ ಸ್ವತ್ಸುಧವಾದ ಅರುಣವರ್ಣವು ಮೂರ್ಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವುಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳು ಪೃಥಕ್ಪ್ರಾಕಿ ಪೃಷ್ಠವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕನ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರು. ಅಥವಾ ನಕ್ತಾ ಚ ಚಕ್ವುರುಷಸಾ ನಿರೂಪೇ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂಶಾನ್ವೇಶಾನಿನಿ | ಚ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಾನಿದಿವಿಶ್ರವೋ ದಧಿರೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಸೇನಕ್ತೋಷಸಾ ವಿಭಿನ್ನರೂಪೇ ಕೌವಂತಿ-ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ನಕ್ತೋಷಸೋರೇವ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ವರ್ಣಮರುಣಂ ಚ ಸಂಧಾಃ | ಯಾಗಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಯಾಗಸ್ಯ ಚ ಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ಕೃತ್ಸುಸ್ಯ ಜಗತೋ ಧರ್ಮಮೂಲತ್ವಾತ್ | ನಕ್ತಾ ಉಷಸಾ, ಮಣಿಸೇ ಈಪದಗಳು ಸಪ್ತಮಾವಿಭಕ್ತೃಂತಗಳಾಗಿರದೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತೃಂತಗಳಾಗಿರುವುವು. ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಉಷಕಾಲವು ಅರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ ಇರುವ

ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದ್ದೀಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಆಗ್ರ ಭಾಗವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಉಷ್ಣಕಾಲವು ಮೊದಲು ಆರುಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅನಂತರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶುಭ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಉಷ್ಣಕಾಲ ವಶ್ಚು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೂಪೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಧರ್ಮವಾಗಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಜಗದಾತ್ಮಕ ಸಾರಗಳೂ ಆಯಾಯ ಕಾಲ ಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಆಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ವಿಭಾಗಗಳು ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಾಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಇದ್ಯಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ತ್ವೇ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಮಾನೇಕವಚನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ಶೇಷೇಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ.

ದಿವಿ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಿರೇ—ದಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಜಿ ಯಾಸಃ—ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಜ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಜತ್ವಿಗ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಘಖಿಣೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯೆನೇಯಾನೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಯೆಜ್ಜೀತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಯಜ್ಜಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನಕ್ತಾ—ನಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಚೆಕ್ವುಃ—ದುಳ್ಳಿಷ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಚೆವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಷಸಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರ.

ಧೂಃ—ದುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಆದೇಶ. ಲುಹ್‌ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಗಾತಿಸ್ತಾ ಘುಪಾಭೂಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹ್. ಆತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦) ಸಿಚ್ ಲುಕ್ಯಾದಾಗ ಆದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಎಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಸ್ಯೇವದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಾಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚಿ ತಿಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ |

ಯಾನ್ತ್ರಾಯೇ ಮರ್ತಾನ್ತು ಸೂದೋ ಅಗ್ನೇ ತೇ ಸ್ಯಾಮು
 ಮಘವಾನೋ ವಯಂ ಚ |
 ಛಾಯೇವ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸಿಸ್ವಪ್ತವಪ್ತವಾನೋದಸೀ ಅಂತ-
 ರಿಕ್ಷಂ || ೮ ||

|| ಪದಾಶಃ ||

ಯಾನ್ | ರಾಯೇ | ಮರ್ತಾನ್ | ಸೂದೋಃ | ಅಗ್ನೇ | ತೇ | ಸ್ಯಾಮು |
 ಮಘವಾನಃ | ವಯಂ | ಚ |
 ಛಾಯಾಃ | ಇವ | ವಿಶ್ವಂ | ಭುವನಂ | ಸಿಸ್ವಪ್ತ | ಅಪಪ್ತವಾನ್ | ರೋದಸೀ
 ಇತಿ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಾನ್ಯರ್ಥಾನ್ಯನುಷ್ಠಾನಸ್ಯಾನ್ತ್ರಾಯೇ ಧನಾಯ ಸುಷೂದಃ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸು ಪ್ರೇರಯಸಿ ತೇ ತಾದೃತಾ ವಯಂ ಚೈಮುಘನಾನೋ ಧನಿನಃ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು | ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಂತರಿಕ್ಷಂ ಚಾಪಪ್ಸಿನಾನ್ ಸ್ತತೇಜಸಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ವಾಪೂರಿತವಾಂಸ್ತ್ವಂ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಸಿಸ್ತು | ಸೇವಸೇ | ಅನುಗೃಹ್ಯ ಸರ್ವಂ ರಕ್ಷಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಛಾಯೇವ | ಯಥಾ ಭ್ರಾತೃದೇಶ್ಚಾಯಾತಪಾದಿಜನಿತಂ ಕ್ಷೇಶಂ ನಿವಾರ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ || ರಾಯೇ | ಊಡಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಷೂದಃ | ಷೂದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲೇಟ್ಯದಾ- ಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲುಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾನಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತೇತ್ವಂ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾ- ನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸಿಸ್ತು | ಷಚಿ ಸಮವಾಯೇ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲುಃ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಆಪಪ್ಸಿನಾನ್ | ಸ್ತಾ ಪೂರಣೇ | ಲಿಟಃ ಕ್ತಸುಃ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾದ್ಯವಾಮಿತಿಽದಾಗಮಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ದ್ವಿವಚನೇನೇದಿಟಿ ಸ್ಯಾ ನಿವದ್ಯಾನಾತ್ ದ್ವಿಭಾವಾದಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಾರ್ ಮರ್ತಾನ್—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ನಮ್ಮನ್ನು) | ರಾಯೇ—ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸುಷೂದಃ—(ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ; | ತೇ ವಯಂ ಚ—ಅಂತಹ ನಾವೂ ಕೂಡ; | ಮುಘನಾನಃ—ಧನವಂತರಾಗ; | ಸ್ಯಾಮು—ಆಗೋಣ | ರೋದಸೀ—ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ—ಆಕಾಶವನ್ನೂ | ಆಪಪ್ಸಿನಾನ್—ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಡಿಂದ) ತುಂಬಿದ (ನೀನು) | ಛಾಯೇವ—ನೇರಳನಂತೆ | ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ—ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಸಿಸ್ತು—ಸಿ. ವಿಮುಕ್ತಃ |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಋತ್ಯರ್ಥಸ್ತುತಿಗಾಗಿ, (ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಂದ) ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಮರ್ತ್ಯರಾದ ನಾವು (ನಿನ್ನ ಅನನ್ಯರಾದ) ಧನಿಕರಾಗೋಣ; ನೀನು ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಡಿಂದ), ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು; ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ, (ಅಶ್ರಯಕೊಡುವ) ನೇರಳನಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀ.

English Translation.

May we mortals, whom you have directed (to the performance of sacrifices) for the sake of riches, become opulent; filling heaven and earth and the firmament (with your radiance), you protect the whole world like a (sheltering) shade.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಂ ಛಾಯೇವ ಸಿಸಕ್ಷಿ—ಭುವನಂ ಸರ್ವಂ ಕ್ಷೇತಂ ನಿವಾರ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ಛಾಯಾ ತದ್ಭಕ್ತ್ |
 ಸಾಯಣರು—ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಾಗ ಅದರ ನೆರಳು ಭಸಲು ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಯು ಉಂಟಾಗದ ಹಾಗೆ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು
ಸ್ಯಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು—ಯಥಾ ಛಾಯಾ ನಿತ್ಯಸನ್ನಿಹಿತಾ ಏವಂ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಭೂತಜಾತಂ ಸಿಸಕ್ಷಿ ದೇವನಪಚನಾದಿನಾ ಸೇವಸೇ | ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೆರಳು ಯಾವಾಗಲೂ (ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು) ಸೇವೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಪಚನಮಾಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ರೋದಸೀ ಆಪಪ್ತೀರ್ವಾ—ಸೃಘೇ, ಪುರಂಧೀ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು (ಐ. ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇದೇಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ರೋದಸೀ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. **ವಿಶ್ವಂ ಮೇ ಆಸ್ಯ-ರೋದಸೀ** (ಐ. ೪-೬) ಇಮೇ ಚಿದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ (ಐ. ೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದಲೂ ನ್ಯಾಸಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಗಳು ||

ರಾಯೇ-- ಧೈ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ದೇ ಪರವಾದಾಗ ಅಯಾವೇಕ ಊದಿಂದ ಸಂಗಾಡಿ—
 ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉವಾಚ್ಛಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಷೂಪಿ—ಪೂದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಾ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಙಾಟ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗದು. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ್ಲಿ ಆಸೇಶ.. **ಶ್ಲಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಯಚ್ಚೈವ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾಸ್ವಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮು—ಆಪ ಭುವಿ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. **ಯಾಸುಟ್ ಪರಸ್ಮೈ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗದು. ಆದಕ್ಕೆ ಹಿತ್ವ ನಿಘಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವನೋರಲ್ಲೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲಿಪಿಸಲೋಪೋನಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂಧದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸ್ತು—ಷಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇ ಷೇಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಶ್ರು ನಿಕರಣ. ಶ್ಲೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭೈಷಾಢಿಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋರೇಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಸಿಸ್ತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅ ಸಪ್ತಮಾನ್—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತೇಕಾಚಾದ್ಭಿಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಕೇಷ. ಪಮ್ ಇವಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪೇ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ವಿವಚನೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೊದಲು ಅಲೋಪವಾದರೂ ಸ್ವಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತವೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ವಲೋಪತ್ರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯೆಸಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಸಕಾರ ಲೋಪ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ನೆಲೋಪೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೮ ||

§ ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಅರ್ವದ್ಭಿರಗ್ನೇ ಅರ್ವತೋ ನೃಭಿರ್ಘ್ನೀರ್ಥೈರ್ವೀರಾನ್ಯಸು-
ಯಾಮಾ ತ್ಸೋತಾಃ |

ಈಶಾನಾಸಃ ಪಿತೃವಿತ್ತಸ್ಯ ರಾಯೋ ವಿ ಸೂರಯಃ ಶತಕಮಾ
ನೋ ಅಶ್ರುಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅರ್ವತಃ ೨ ಭಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅರ್ವತಃ | ನೃ ೨ ಭಿಃ | ನ್ಯಾನ್ | ವೀರೈಃ | ವೀರಾನ್ |
 ವನುಯಾಮು | ತ್ವಾ ೨ ಊತಾಃ |
 ಈಶಾನಾಸಃ | ಸಿತ್ವ ೨ ವಿತಸ್ಯ | ರಾಯಃ | ವಿ | ಸೂರಯಃ | ಶತ ೨ ಹಿಮಾಃ | ನಃ |
 ಅಶ್ಯುಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೋಶಾಸ್ತ್ರಯಾ ರಕ್ತಿಕಾಃ ಸಂತೋ ವಯಮರ್ವದ್ವಿರಸ್ವದೀಯೈರಶ್ವೈರರ್ವತಃ
 ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನೋಽಶ್ವಾಸ್ತೈಃ ಭಿರಸ್ವದೀಯೈರ್ಭಟ್ಟಿನ್ಯಾನ್ ಶತ್ವೋರ್ಭಟಾನ್ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಜಯಂತ
 ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತ್ರೈವಿರಾನ್ ಶತ್ರುಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ವನುಯಾಮು | ಹನ್ಯಾಮು | ವನುಷ್ಯತಿಹಂತಿ-
 ಕರ್ಮಾನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ | ನಿ. ೫-೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಿತ್ವೆನಿತ್ವಸ್ಯ ಸಿತ್ತಾದಿಸಂಪರಯಾ
 ಲಬ್ಧಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯೇಶಾನಾಸಃ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಸೂರಯೋ ವಿದ್ವಾಂಸೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪುತ್ರಾಃ
 ಶತಹಿಮಾಃ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ ದೀವಂತಃ ಸಂತೋ ವ್ಯಶ್ಯುಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ಭುಂಜತಾಂ | ಅಸ್ತದೀ-
 ಯಾನಾಂ ಪುತ್ರಾಣಾಮಾರೋಗ್ಯಂ ದೀರ್ಘಮಾಯುಶ್ಚ ಭವತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ || ತ್ವೋಶಾಃ ತ್ವಯೋಶಾಃ |
 ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚೇತಿ ಮಸಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೀಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೋನಾತ್ಯಂ | ತ್ವತೀಯಾ
 ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರತ್ಯಂ | ಶತಹಿಮಾಃ | ಅತ್ರ ಹಿಮಶಬ್ದೇನ ತದ್ವಾನ್ವೇಮಂತೋ
 ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ದ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ದೇವಂತಾನಿ ಧೀಶೀಯೇತಿ
 ವಾವೃತದಾಹೇತಿ | ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಶತಂ ದೇವಂತರ್ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಸಂವತ್ಸರಜೀವಿನ
 ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ಯುಃ | ಅಶ ಭೋಜನೇ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ವೃತ್ತಿ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವೋಶಾಃ—ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ(ನಾವು) | ಅರ್ವದ್ವಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಅಶ್ವ
 ಂದ | ಅರ್ವತಃ—(ಶತ್ರು ಸಂಬಂಧವಾದ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ನೃ ಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಭಟಂದ | ನ್ಯಾನ್—(ಶತ್ರುಗಳ)
 ಭವಿಸ್ತೂ | ವೀರೈಃ—(ನಮ್ಮ) ವೀರಂದ (ಪುತ್ರರಿಂದ) | ವೀರಾಃ—(ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ) ವೀರರನ್ನೂ (ಪುತ್ರರನ್ನೂ) |
 ವನುಯಾಮು—ವಧಮಾಡಿಣ | ಸಿತ್ವೆನಿತ್ವಸ್ಯ—ಸಿತ್ವಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ | ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೆ |
 ಈಶಾನಾಸಃ—ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ | ಸೂರಯಃ—ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು | ಶತಹಿಮಾಃ—
 ನೂರುನವನವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ನೂರು ನವನವುಳ್ಳವರಾಗಿ) | ವಿ ಅಶ್ಯುಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭುಂಜತರಿ (ಬಾಳಿ).

3 ಭಾವಾರ್ಥ :

ಅಗ್ನಿಃ, ನಾವು. ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ. ಶತ್ರುಗಳ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ. ಅವರ ಭಟರನ್ನು ನಮ್ಮ ಭಟರ ಮೂಲಕ. ಅವರ ಪುತ್ರರನ್ನು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರಮೂಲಕ, ನಾಶಮಾಡೋಣ. ಪಿತೃರ್ಷಿಣವಾದ ವಶ್ಯಯ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಲಿ.

English Translation.

Defended, Agni, by you, may we destroy the horses (of our enemies) by (our) horses, their men by our men, their sons by (our) sons, and may our sons, learned, and inheritors of ancestral wealth, live for a hundred winters.

3 ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು :

ಅವಧ್ವಿ, ಅವರ್ತೇ—ಅವ ಷಬ್ದವು—ಅತ್ಯೇ ಹಯಾ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೀರೈಃ ವೀರಾಃ—ವೀರ್ಯೋತ್ ಜಾಯಂತೆ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ (ಸಾ. ಭಾ.) ವೀರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವವರಣ ಪುತ್ರರಿಗೆ ವೀರರೆಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯೈಮಿತ್ಯಾರ್ಥವೇ ವೀರೈಃ ಸ್ಯಾದ್ಧೈಃ ತಿಳಿವರ್ತೋ ವೀರಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧-೨) ವೀರಶಬ್ದವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವನು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಗಮನವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಿ ವೀರ-ಶಬ್ದದರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಬೃಹದ್ದೈವೇಮ ವಿವರ್ಣೇ ಸುವೀರಾಃ (ಮ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೬) (ನಿ. ೧-೨) ಇಲ್ಲಿ ಸುವೀರಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರರು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶೂರರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ರಾಯೇ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಣಿ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪಿತೃಸ್ಯೇವ ರಾಯೇಃ (ಮ. ಸಂ. ೬-೪-೧೨-೨) (ನಿ-೪-೨) ಇಲ್ಲಿ ರಾಮಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಶತೆಹಿಮಾಃ—ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಹಿಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಮವು ಬಹಳವಾಗಿರುವ ಹೇಮಂತಋತುವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಂಶ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾರ್ಥ ಇಂದ್ರೋಯೇತಿ ನಾವ್ಯತೆದಾಹ (ತ್ವೈ ಸಂ. ೧-೧೫-೨-೫) ಇತಿ | ಎಂಬುದಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಶತಂ ಹಿಮಾಃ—ಶತಂ ಹೇಮಂತರ್ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನೂರು ಅಪ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳ ಪೂರ್ತಿ ಯಾಗುವವರಿಗೂ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಅರ್ವದ್ವಿಃ ಅರ್ವತಃ, ವೀರೈಃ ವೀರಾಃ, ಸ್ವಭಿಃ ಸ್ವರ್ಗ ವನುಯಾಮು—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲೋಣ. ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವನುಧಾತುಃ. **ವನುಷ್ಯತಿರ್ವಂತಿಕಮಾರ್ಗ ನವಗತಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭವತಿ** (ನಿ. ೫-೨) ಹನನ ಎಂಬ ಕರ್ಮಬೋಧಕವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ಯಾಷ್ಕರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನಃ ಶತಹಿಮಾಃ ವ್ಯತ್ಯಾಃ—ಅಸ್ತಾಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಶತಸಂವತ್ಸರಾಃ ಜೀವಂತಃ ನಿಶೀಷೇಣ ಭುಂಜತಾಂ | ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ ಜೀವಿಸುವವರಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲಿ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ವದ್ವಿಃ—ಸು ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಮಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ರಸರಕ್ತ. ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಫಸ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತೌ** ಸಾವನಳಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನುಯಾಮು—ವನು ಚ ನೋಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯತವಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೋರತಾಃ—ತೈಯಾ ಊತಾಃ ತೋತಾಃ ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈಶ್ಚವು ಏಕತ್ವನಿಷ್ಪಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯಾದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಾಸಃ—ಈಶಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ. **ಏತಿವಿತ್ತಸ್ಯ**—ಏತಿಾ ವಿತ್ತಃ ತಸ್ಯ. ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ೭೨ ನೇ ಸೂತ್ರದ ಒಂದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶತಹಿಮಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಹಿಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಮವುಳ್ಳ ಹೇಮಂತಮುಕುವು ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಬೇರೂರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಲ್ಲದೂ ಇದು ಹೀಗೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಶತಂ ಹಿಮಾ ಇತ್ಯಾಹ ಶತಂ ತ್ವಾ ಹೇಮಂತಾನಂದಿಸೀಯೋತಿ ನಾವ್ಯತದಾದ** (ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೧-೧-೨-೫) ಇತಿ ಶತಂ ಹಿಮಾಃ ಕಠಂ ಹೇಮಂತಫಲೇ ಯೇನಾಂ ತೀ

ಶತಹಿಮಾಃ ಶತಸಂವತ್ಸರಜೀವಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. (ನೂರುವರ್ಷ ಬದುಕುವವರು) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ ಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ ಭೋಜನೇ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಾಶ್ರುತ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯೇರ್ಜುರ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಯಾ) ಲುಕ್. ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಹಂಕದ ಸರದಿಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಶಿ ಸಂಖ್ಯಾಪಾಠಃ ||

ಏತಾ ತೇ ಅಗ್ನ ಉಚಥಾನಿ ವೇಧೋ ಜುಷ್ವಾನಿ ಸಂತು ಮನಸೇ
ಹ್ಯದೇ ಚ |

ಶಕೇಮ ರಾಯಃ ಸುಧುರೋ ಯಮಂ ತೇ ಧಿ ಶ್ರವೇ ದೇವ-
ಭಕ್ತಂ ದಧಾನಾಃ || ೧೦ ||

ಶಿ ಸಂಖ್ಯಾಪಾಠಃ ||

ಏತಾ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ಉಚಥಾನಿ | ವೇಧೇಃ | ಜುಷ್ವಾನಿ | ಸಂತು | ಮನಸೇ |
ಹ್ಯದೇ | ಚ |

ಶಕೇಮ | ರಾಯಃ | ಸುಧುರಃ | ಯಮಂ | ತೇ | ಅಧಿ | ಶ್ರವೇ | ದೇವ-
ಭಕ್ತಂ | ದಧಾನಾಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ವೇಧಃ | ಮೇಧಾವಿನಾಮೃತಂ | ಮೇಧಾವಿನ್ನಗ್ನೇ ಏತೋಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇತಾನೀದಾನೀಮು-
 ಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಿಯುಕ್ತಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ತೇ ತವ ಮನಸೇ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೇ ಹೃದೇ ತದ್ವೃತ್ತಿಮತೇಂದ್ರತೇ-
 ಕರಣಾಯ ಚ ಜುಷ್ವಾನಿ ಸಂತು | ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಧವಂತು | ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸುಧುರಃ ಸುಷ್ವ ನಿ-
 ವಾಹಕಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಂ ಧೂರ್ವತಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಹಿನ್ನೀತಿ ಸುಧುಃ | ತಾದ್ಯಶಸ್ಯ ರಾಯೋ
 ಧನಸ್ಯ ಯಮಂ ನಿಯಮನಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮ | ಶಕ್ತಾ ಭಯಾಸ್ತು | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ದೇವಭಕ್ತಂ
 ದೇವ್ಯೇ ಸಂಭವನೀಯಂ ಶ್ರವೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಧಿ ದಧಾನಾಃ | ಅಗ್ನೇರುಶ್ವಿ ಧಾರಯಂತಃ |
 ಅಗ್ನಿ ಹವಿರ್ಭರ್ತೋವಂ ಕುರ್ವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಚೇಥಾನಿ | ವಚ ಪರಿಧಾಷಣೇ | ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ
 ಕಿತ್ | ಉ. ೩-೧೧೬ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋದ್ರಭಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿತ್ವಂ ಚ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ
 ಭವತಿ | ವಚ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಜುಷ್ವಾನಿ | ಜುಷ್ವಾಪಿ ತೇ ಚ ಭಂದಸಿ ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ |
 ಸಾ. ೬-೧-೨೦೯, ೨೧೦ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೃದೇ | ಪದ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ
 ಹೃದಾದೇಶಃ | ಶಕೇಮ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತಾ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ | ಸುಧುರಃ | ಧಾರ್ಮೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ |
 ಕ್ವಿಶ್ಲೇಷಿ ಕ್ವಿತ್ | ರಾಲ್ಪೋಶ ಇತಿ ವಚಾರಲೋಪಃ | ನ ಪೂಜನಾದಿತಿ ಸಮಾಸಾಂತಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
 ದೇವ್ಯಭಕ್ತಂ ದೇವಭಕ್ತಂ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ಪರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ವೇಧಃ ಅಗ್ನೇ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಏತಾ ಉಚೇಥಾನಿ—ಈ (ನಮ್ಮಿಂದ ಈಗ ಪ್ರಯುಕ್ತ
 ವಾಗುವ) ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಸೇ—ಮನೋವೃತ್ತಿಗೂ | ಹೃದೇ ಚ—ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೂ |
 ಜುಷ್ವಾನಿ ಸಂತು—ಪ್ರಿಯಾಗಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ಸುಧುರಃ—ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ (ದಾರಿದ್ರ್ಯ
 ಪರಿಹಾರಕವಾದ) | ರಾಯಃ--ಧನದ | ಯಮಂ—ನಿಯಮನವನ್ನು (ಮಾಡಲು) | ದೇವಭಕ್ತಂ--
 ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭೋಜ್ಯವಾದ | ಶ್ರವಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಧಿ ದಧಾನಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ)
 ಇಡುವವರಾಗಿ (ಹಾಕುವವರಾಗಿ) | ಶಕೇಮ--ಶಕ್ತರಾಗೋಣ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾಘ (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಸ್ತೋತ್ರವು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೂ, ಹೃದ
 ಯಕ್ಕೂ ಹಿಡಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ದಾರಿದ್ರ್ಯಹಾರಕವಾದ, ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ, ದೇವತೆಗಳ ಭಾಗವಾದ ಹವನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ
 ಅರ್ಪಿಸಿ, ನಿನ್ನಿಂದ (ದತ್ತವಾಗುವ) ವಶ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾಗೋಣ.

English Translation.

May these our praises, sapient Agni, be grateful to you, both in mind and heart; may we be competent, to detain your well-supporting wealth, offering upon you their share of the (sacrificial) food to the Gods.

|| ನಿತೀಷವಪಯುಗಲು ||

ವೇದಾಃ—ವಿಪ್ರೈಃ ವಿಗ್ರಹೈಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ವೇದಾವಿನಾಯಕಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯಾರೂ ವೇದಾವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದಾವೀ ಕಸ್ಯಾತ್ ವೇದಧಯಾ ತದ್ವ್ಯಾ ಭವತಿ ವೇದಾ ಮಶ್ಠಾ ಧೀಯತೇ ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯು ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ವೇದಾ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಎಂದೂ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು) ವೇದಿಯುಳ್ಳವನು ವೇದಾವಿಯು ಎಂದೂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವೇದಶಬ್ದವು ವೇದಾವಿ ಶಬ್ದದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಸರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಾವಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ವೇದಾವಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸುಧಾರಃ—ಸುಷ್ಪು ನಿರ್ವಾಹಕಸ್ಯ ಯದ್ವಾ ಶೋಭನಂ ಧೂರ್ವತಿ ದಾರಿವ್ರ್ಯಂ ಹಿನಸ್ತೀತಿ ಸುಧೂಃ | ಈ ಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕವಾಗಿರುವ ರಾಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವುದು. ಧನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವುದು. ಅಥವಾ ಬಡತನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಧೂಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ತಂಧಸ್ತಾನಿಗಲು ರಾಯಃ ಸುಧೂರೋ ಯಮಂ ತೇ ಶಕೇಮು | ಶೋಭನಾ ಧೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ ಸುಧಾರಃ ರಥಃ | ಶಸ್ಯ ಯಮಂ ಬಂಧನಂ | ಸ್ತೋತ್ರದ್ಯಾಂ ಧಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಎಲೈ ವೇದಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ಜೀವಿತಗಳಿಂದ ಸೇವಿತವಾದ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾದ ಹವಿಷ್ಯಗಳನ್ನು ನೀನಿಗೆ ಕೊಡುವವರಾಗಿ (ಮಂಗಳಕರವಾದ) ದೃಢವಾದ ಅಷ್ಟುಉಳ್ಳದ್ದಾದ ನಿನ್ನ ರಥವು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಬಂಧನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶಕ್ತರಾಗೋಣ. ಮತ್ತೆ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸೋಣ ಎಂದು ಆವೇಕ್ಷೆ ಪಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿತಾ—ವಿಶಚ್ಚಕ್ಷುಃ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಅದೇಶ ಒಂದು ರೂಪ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂ ದೇಶ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಉಚಿತಾನಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ರುವಿದಿಧ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ ಸೂ. ೩-೩೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯನು ಕಿತ್ಯನು ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತವೆ. ವಚ+ಅಥ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕಿತ್ಯಾತಿವೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಿಸಿಯೆಜಾದೀನಾಂ ಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಚಿತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆವ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಪ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನರೂಪ.

ಜುಷ್ಯಾನಿ—ಜುಷಿ ಭ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ವಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃಶ್ಚ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಜುಷ್ಯಾಪಿ** ತೇ ಚಿ ಚೈಂದಿಸಿ, ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೯, ೨೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆವ್ಯುದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂತು—ಅಪ ಭುವಿ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ, ಉತ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐದ್ದದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಽಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಪಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃದೇ—ಹೃದಯಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಪದ್ಮೆನ್ನೋಮಾನ್ ಹೃದ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. **ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಕೇಮ—ಶಕಾಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಅಶೀರ್ಲಿಙ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಪಾಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. **ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಙ್. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅತೋಯೋಯಾ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಟಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವಳಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಃಕಾರಲೋಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜನ ಸ್ವರ ಸತಿಷ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಪ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಧುರ—ಧುವಿಫ ಧಾತುಪು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರಾಲ್ನೋಽಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧುರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಯುಕ್ ಪೂರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತ (ಅಪ್) ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ನಪೂಜನಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪೇಧ. ಗತಿಕಾರಕೋಽಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವದುತ್ತರದ ಪ್ರತ್ಯಾತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತವೆ. ನಸ್ತೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೇವಭಕ್ತಂ— ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪರವಾದಾಗ ಚೋರೇಕಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ. ಭಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವೈಃ ಭಕ್ತಂ ದೇವಭಕ್ತಂ ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾನಾ— ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಚ ನಿಕರಣ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಪ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಎವ್ಯತ್ತನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎವ್ಯತ್ತನಾಲ್ಪನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ರಯೋದಿಶಾನುವಾಕ ಏಕಾದಶ ಸೂಕ್ತಾದಿ | ತತ್ರೋಪಪ್ರಯಂತೆ ಇತಿ ನವಚರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಾಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆಶ್ವಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ನವ ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣೋ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ರಹೂಗಣನಾಮಾ ಕಸ್ಥಿದ್ಯುಷಿಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಗೋತಮೋಽಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಮುಷಿಃ | ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿದಮುತ್ತರಂ ಚೆ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಚಂದಸ್ತಂ | ಪರಮಾಗ್ನೇಯಮ್ಬಂದ್ರಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾದಿಗ್ನಿದೇವತಾ || ಸ್ವಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃಶ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೇ ಭಂದಸ್ಯೇತದಾದಿಕೇ ದೈ ಸೂಕ್ತೇ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೆ | ಅಪೋ ರೇವತೀಃ ಕ್ಷಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ಯ ಉಪಪ್ರಯಂತೆ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇವ್ಯೇತೇ ಸೂಕ್ತೇ ಸ್ವಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬-೫ | ಇತ್ಯೇತಿದೇಶಾತ್ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಪದಧಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೇಽದನ್ಯೇತದೇವ ಸೂಕ್ತ ಮಾಜ್ಯತಸ್ತಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೆ | ಉಪಪ್ರಯಂತೆ ಇತಿ ತು ಪ್ರಥಮೇಽದನ್ಯಾಜ್ಯಂ | ಅ. ೭-೧೦ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಎವ್ಯತ್ತನಾಲ್ಪನೆಯ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು (೭೪-೮೪) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪ್ರಯಂತೆ ಎಂಬ ನೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ನವ ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣೋ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ರಹೂಗಣನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುವನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತವು. ಅನ್ವಯ ದೇವತೆಯು. ಸ್ವಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯುಕ್ತಸಂಬಂಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತಿನ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿದ್ಯಾರೋಗವಿರುವುದೆಂದು

ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ-ಅಪೋ ರೇವತೀಃ ಶ್ವಯೆಥಾ ಹಿ ವಸ್ಯ ಉಪಪ್ರಯಂತೆ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೫) ಅರುದಿವರ್ಷಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪೃಷ್ಠಪಡಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ-ಉಪಪ್ರಯಂತೆ ಇತಿ ತು ಪ್ರಥಮೇಽದನ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೧೦)

ಸೂಕ್ತ—೭೪

|| ಹಿಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುನಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೭೪ ||

|| ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೧, ೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದವ ಮುಕ್ತಂಷ್ಕ—೯ ||

|| ಮುಖ—ಗೋಕವೋ ಉಪನಿಷತ್ ||

ವೇದಕಾ—ಅಗ್ನಿ ||

ಭಂದಾ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪಪ್ರಯಂತೋ ಅಧ್ಯರಂ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮಾಗ್ನಯೇ |

ಆರೇ ಅಸ್ಮೇ ಚ ತೃಣ್ಣತೇ || ೧ ||

1 ಪದಪಾಠಃ |

ಉಪಪ್ರಯಂತಃ | ಅಧ್ಯರಂ | ಮಂತ್ರಂ | ವೋಚೇಮ | ಅಗ್ನಯೇ |

ಆರೇ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಚ | ತೃಣ್ಣತೇ || ೧ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಅಧ್ವರಂ ಹಿಂಸಾಪ್ರತ್ಯನಾಯರಹಿತಮಗ್ನಿಷ್ವೋಮಾದಿಯಜ್ಞಮುಪಪ್ರಯಂತ ಉಪೇತ ಪ್ರಕ-
ರ್ಷಣ ಯಂತೋ ಗಚ್ಛಂತಃ | ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯವಿಚ್ಛೇದೇನ ಸಮ್ಯಗನುತಿಷ್ಠಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದ್ವತಾ
ವಯಮಗ್ನಿಯೇಽಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಯ ದೇವಾಯ ಮಂತ್ರಂ ಮನನಸಾಧನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚೇಮ | ವಕ್ತ್ರಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ವೇತ್ಯಾಶಾಸ್ತೃತೇ | ಕೀದೃಶಾಯಾಗ್ನಿಯೇ | ಅರೇಽಸ್ಮೇ
ಚ ಶ್ರುಣ್ವತೇ | ಚಶಬ್ದೋಽಪ್ಯರ್ಥ ಅರೇಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರೇರೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಅರೇ ಚ ದೂರೇಽಪಿ ಸ್ಥಿತ್ಯಾಸ್ತಾಕಂ
ಸ್ತುತೀಃ ಶ್ರುಣ್ವತೇ | ಅಸ್ಮಾಸು ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೋಽಗ್ನಿರಸ್ಮದೀಯಮೇವ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ರುಣೋತೀತಿ ಛಾವಃ || ವೋಚೇಮ | ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ | ಲಿಙ್ಕಾತಿಷ್ಯಜ್ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯು-
ಮಾಗಮಃ | ಶ್ರುಣ್ವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಧತ್ತೇರುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ :

ಅಧ್ವರಂ—ಹಿಂಸಾದಿ ಪ್ರತ್ಯನಾಯರಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಉಪಪ್ರಯಂತೆ—ಸಮಾಪಿಸಿ ಯಾಗಾಸು
ಸ್ಥಾನವಾದುವ (ನಾವು) | ಅರೇ ಚ—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ (ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) |
ಶ್ರುಣ್ವತೇ—ಕೇಳುವ | ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮಂತ್ರಂ—ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು !
ವೋಚೇಮ—ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥಃ ॥

(ನಾವು) ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ತೀರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ
ಅಗ್ನಿಗೆ, ಸ್ತುತಿಸುವುದು (ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು) ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ.

English Translation.

Hastening to the sacrifice, let us repeat a prayer to Agni, who hears
us from afar.

॥ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ॥

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೋಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುವನು ಬಹಿಯು. ಇವನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.
ಈ ಬಹಿಷ್ಠತ್ವವಾದ ಬುಕ್ಕುಗಳು ಬುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿದೆ—ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೭೪-೯೨ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ೨೦೪
ಬುಕ್ಕುಗಳು, ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೩೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೬ ಬುಕ್ಕುಗಳು, ೬೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (೭-೯)
೩ ಬುಕ್ಕುಗಳು; ಒಟ್ಟು ೨೧೩ ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು.

ಅಧರಂ—ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಧ್ವಯೋ ಯಸ್ಯ | ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಧರಂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ನೆರವೇರುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಯಜ್ಞದೇಶಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗೋಣವೆಂದು ಗೋತನುಬುಹಿಯು ಮುತ್ತಿಜನೊಡನೆ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಪಪ್ರಯಂತೇ—ಉಪ ಎಂದರೆ ಸಮಾಪ, ಪ್ರ ಎಂದರೆ, ಪ್ರಕರ್ಷ ರೀತಿಯಿಂದ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಯಂತೇ—ಹೋಗುವವರು, ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಗೋಣವೆಂದು ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಂತ್ರಂ—ಮನನಸಾಧನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ | ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಸನೆಮಾಡುತ್ತಾ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗಳಿಂದ ಪಠಿಸುವ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಇದನ್ನು ಮಂತ್ರವೆಂದು ಬುಹಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಅಗ್ನಿಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸೋಣವೆಂದು ಬುಹಿಯು ಹೋಶ್ಚ ಮೊದಲಾದ ಮುತ್ತಿಜರೊಡನೆ ಹೇಳುವನು.

ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿ ಸಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ.

ಅರೇ—ಆಕೇ, ಪರಾಕೇ ಮೊದಲಾದ ಐದು ದೂರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರೇ ಎಂದರೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೨೦).

ಚ—ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾನಂತರ ಸೇರಿಸಿ ಅರೇ ಚ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಅರೇ ಚ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ ಸಮಾಪ ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುವುದು. ದೂರದಲ್ಲಿರುವವರು ಮಾತನಾಡುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿತ್ಯುಃಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಪ ಪ್ರಯಂತೇ—ಉಪ, ಪ್ರ, ಉಪಸರ್ಗ. ಒಣ ಗತೌ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಹೋ ಯೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಾಣಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೋಚೇಮ—ಬ್ರೂಣಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಶೇರ್ಲಿಪ್ತಿ ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಚೌತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಲಿಜಾಶಿಷಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶೇರ್ಲಿಪಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಬ್ರೂವೋ ವಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.

೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಚ್ಚಾದೇಶ. ಲಿಂಗ್ಯಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣಾದೇಶ. ವಚಿ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಮಿಡಚೋಂತ್ಯಾತ್ತೇರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚ್ಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣಸಂಧಿ ವೋಚೇಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೃಣ್ವತೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರನಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ಶಪ್ತಿಗೆ ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಶೃಣ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಃ ಸ್ವೀಹಿಂತೀಷು ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಕೃಷ್ಣಿಷು |

ಅರಕ್ಷದ್ಧಾತುಷೇ ಗಯಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಸ್ವೀಹಿಂತೀಷು | ಪೂರ್ವ್ಯಃ | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು | ಕೃಷ್ಣಿಷು |

ಅರಕ್ಷತ್ | ಧಾತುಷೇ | ಗಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯುಷ್ಯಾತ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವ್ಯಕ್ಕಿಂತನೋ ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವೀಹಿತೀಷು ವಧಕಾರಿಣೀಷು ಕೃಷ್ಣಿಷು ಶತ್ರುಭೂತಾಸು ಪ್ರಜಾಸು ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಸಂಗತಾಸು ಸೇತೀಷು ದಾತುಷೇ ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವತ್ತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಗಯಂ ಧನವರಕ್ಷತ್ | ರಕ್ಷತಿ | ತಸ್ಮೈ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮೇತಿ ಪೂರ್ವಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಸ್ವೀಹಿ- ತೀಷು | ಕ್ಷಿಹ ಸ್ವೇಹನೇ | ಜುರಾದಿಃ | ಸ್ವೇಹಯಂತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪಠಿತಃ | ಸ್ವೇಹ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ ಪ್ರಜಾ ಅಭಿರಿತಿ ಸ್ವೇಹಿತಯಃ | ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇಷ್ವಗ್ರಹಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾನ್ವಿಗೃಹೀತಿರ್ನಿಪತಿರಿತಿವದಿದಾಗಮಃ | ಮ. ೭-೨-೯-೧ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕಾರಸ್ಯೇಕಾರಾದೇಶಃ | ಕ್ರಿನೋ ದೀರ್ಘಕೃ | ನಿಶ್ಚಾ ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು | ಸಮೋ ಗಮ್ಯುಚ್ಛೇತ್ಯಾತ್ಮನೇಶವಂ | ಲಿಟಃ ಕಾನಿಚ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಅರಕ್ಷತ್ | ಛಂದಸಿ ಲುಹಲಬ್ ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಬ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸ್ವೀಹಿತೀಷು—ವಧಕಾರಿಗಳಾದ | ಕೃಷ್ಣಿಷು—ಶತ್ರುರೂಪರಾದವರು | ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು—ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಬಂದಾಗ | ಪೂರ್ವ್ಯಃ—ಪೂರ್ವನಾದ | ಯಃ—ಯಾವ (ಅಗ್ನಿಯು) | ದಾತುಷೇ—(ಹವಿರಾದಿ ಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿದವನ | ಗಯಂ—ಧನವನ್ನು | ಅರಕ್ಷತ್—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ (ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸೋಣ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಹಿಂಸಾಕಾರಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳು ಸಂಧಿಸಿದಾಗ, ಪೂರ್ವನಾದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರಾದಿವಸ್ತುವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ (ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸೋಣ.)

English Translation.

Who, existing of old, has preserved wealth for the sacrificer. when malevolent men are assembled together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂ ವೋಚೇಮಾಗ್ನಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ವೀಹಿತೀಷು ಸಂಜಗ್ಮಾನಾಸು ಕೃಷ್ಣಿಷು—ಕ್ಷಿಹ ಸ್ವೇಹನೇ | ಸ್ವೇಹಯಂತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪಠಿತಃ | ಸ್ವೀಹಿತೀಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕ್ಷಿಹ ಸ್ವೇಹನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತವಾಗಿದೆ. ದಧ್ನೀಶ,

ಶ್ರುತಿಯೊಂದಿಗೂ ಮೂವತ್ತನೂರು ವರ್ಷಮಾರ್ಗಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವವರು. ಶಕ್ತುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಶಕ್ತುಗಳು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕೃಷ್ಣಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವು. ವಧಾವೇದಿಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಶಕ್ತುಗಳು.

ಪೂರ್ವ್ಯಾ—ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಭವಃ | ಚಿರಂತನಃ |—ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವನು. ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು, ಮರಣರಹಿತನು (ಆಗ್ನಿಯು).

ಗಯಂ—ತುಳು, ತೋಳಂ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಅಪಕೃತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಶಬ್ದವು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಗಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪಕೃತ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೨); ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಗಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದೂ; ಗಯಃ, ಕೃದಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಧನವೆಂಬ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶಕ್ತುಗಳಿಂದ ಜನಗಳ ಪ್ರಾಣ, ಧನ, ಮನೆ ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಪಕೃತನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಪುತ್ರ, ಧನ, ಗೃಹ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ದಾಶುಜೇ—ದವೀಂಘಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯೆ—ಯುದ್ಧಸಂಭವಿಸುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕವಿದಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಬೇಕೆಂದ ಯಜಮಾನನ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅಪಕೃತನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವೀಹಿತೀಷು—ಸ್ವೀಹಿಸೇ ಧಾತು. ಚಂದಾದಿ. ಇದು ಸ್ವೀಹಯಂತಿ (ನಿರು. ೨-೧೯-೧೩) ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಧಿಸಿದೆ. ಸ್ವೀಹ್ಯಂತೇ ಹಿಂಸ್ಯಂತೇ ಪ್ರಜಾ ಅಭಿರಿತಿ ಸ್ವೀಹಿತಯಃ (ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ) ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ಯಸಿ ತಿತುತ್ರೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇ ಭವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿತುತ್ರೇಷ್ವಗ್ನಿಹಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯-೧) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಷ್ವಿಹೀತಿ, ನಿಪತಿತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇಡಾಗಮ ಅ ವಚನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೋ ಅದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರೋಚನವೂ ಕ್ರಿಸ್ತಿನಿಗೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾನ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರದ.

ಸಂಜಗ್ನಾನಾಸು—ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ- ಗಮ್ಯುಗತೌ ಧಾತು. ಸನೋೇ ಗಮ್ಯುಚ್ಚಿಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ವಿವಕ್ಷಾಮಾದಿದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್ ಪ್ರಕೃಯು. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಕುಹೋತ್ಪತ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ಲೋಪ. ಸಂಜಗ್ನಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಪ್ಪಾಸ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾಪ್. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಸ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರಕ್ಷತ್—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾಂತಸ್ವರ ಏರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ

ದಾತುಷೇ—ದುಡಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ಚಾಸ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘೋಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ದೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾಃ :

ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವ ಉದ್ಗ್ರಿವ್ಯತ್ರಹಾಜನಿ |

ಧನಂಜಯೇ ರಣೇರಣೇ || ೩ ||

[ಪದಪಾಠಃ]

ಉತ | ಬ್ರುವಂತು | ಜಂತವಃ | ಉತ | ಅಗ್ನಿಃ | ವೃತ್ತಃ ಹಾ | ಅಜನಿ |

ಧನಂಜಯಃ | ರಣೇರಣೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಿಮಂಥನೇ ಜಾತಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯುಕ್ತ ಉತ ಬ್ರುವಂತಿತ್ಯೇವಾನುವಚಿನೀಯಾ | ಸ್ವತವ್ಯೇಶ್ವದೇವ್ಯಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರತಂ | ಶಿಷ್ಯೇನೋತ್ತರಾಮುತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ | ಅ. ೨-೧೬ | ಇತಿ || ತಥಾ ಸಾಕಮೇಧೇಷು ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯಃ ಪುರೋಜಾಶಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ಯಾವೇಷ್ಯವ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರತಂ ಚ | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೋತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ | ಅ. ೨-೧೮ | ಇತಿ ||

ಅಗ್ನಿರುದಜನಿ | ಅರಣ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನಃ | ಉಶಾನಂತರಂ ಜಂತವೋ ಜಾತಾಃ ಸರ್ವ ಋತ್ವಿಜೋ ಬ್ರುವಂತು | ತಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುವಂತು | ಕೀದ್ಯಶೋಽಗ್ನಿಃ | ವೃತ್ರೇವಾ ವೃತ್ರಾಣಾಮಾವರಕಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತಾ ರಣೇ ರಣೇ ಸರ್ವೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಧನಂಜಯಃ ಶತ್ರುಧನಾನಾಂ ಜೇತಾಃ || ಧನಂಜಯಃ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯವ್ಯಜೀತಿ | ಪಾ. ೩-೨-೪೬ | ಖರ್ಜ್ | ಅರುದ್ರೀಷದಜಂತಸ್ಯ | ಪಾ. ೬-೩-೬೬ | ಇತಿ ಮುಮ್ | ಚಿತ್ಸರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣೇ ರಣೇ | ರಣ ಶತ್ರುಭಃ | ರಣಂತಿ ದುಂದುಭಯೋಽಗ್ನಿಸ್ತಿಸ್ತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೩-೩-೫೮. ೩ | ಇತ್ಯಪ್ | ನಿತ್ಯನೀಪ್ತಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಅವ್ರೋಡಿಶಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರೇವಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ | ರಣೇ ರಣೇ—ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಧನಂಜಯಃ—ಶತ್ರು ಧನವನ್ನು ಜಯಿಸುವವನಾದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಉತ್ ಆಜನಿ—(ಅರಣಿಗಳಿಂದ) ಜನಿಸಿದವು | ಉತ—ಅನಂತರ | ಜಂತವಃ—ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮುತ್ತಜರು | ಬ್ರುವಂತು—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸರಿ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಜನ್ಮತಾಂವ ಎಲ್ಲರೂ (ಮುತ್ತಿಜರು ಮೊದಲಾದವರು), (ಅರಣಿಗಳಿಂದ) ಉತ್ಪನ್ನನಾದ, (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಶತ್ರು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ, ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸರಿ.

English Translation.

Let men praise Agni as soon as generated, the slayer of Vritra, and the winner of booty in many a battle.

|| ವಿಕೀರ್ಷನಪದಗಳು ||

ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅರಣಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎರಡನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ (ಕಡೆಯುವ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯಾವು ಹೋತು

ವಸ್ತು ದ್ವೇಷಿಸಿ "ಅಗ್ನಿಯೇ ಜಾತಾಯಾನುಬ್ರೂಹಿ—ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸು" ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಉತ ಬ್ರುವಂತು—ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಅನುವಚನೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರಾತೆವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ—ಶಿಷ್ಯೇನೋತ್ತರಾಮುತು ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೨-೧೬). ಮತ್ತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸಾಕ ಮೇಧವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಕ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗದ ಪುರೋನುಮಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಮರುದ್ಯೈಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯ ಉತ್ತರೋತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೮)

ಉತ—ಇಲ್ಲಿ ಉತಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉತ ಎಂದರೆ ಮತ್ತು ಎಂದರ್ಥವು.

ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ—ಜಂತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತಾಃ—ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮನುಷ್ಯರು: ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಮುತ್ತಿಕೃಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರವಾದಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉತ್ ಅಜಿನಿ—ಅರಣ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾಮೃತ್ಯುಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು. ಮುತ್ತಿಕೃಗಳು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆದು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃತ್ರೇಹಾ—ವೃತ್ತಾಣಾಮಾವರಣಾಂ ಶತೈಷಾಂ ಹಂತಾ | ಯುದ್ಧಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿ ಬಂದು ಮುತ್ತುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ಮುತ್ತುವ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರೋಪಿಸಬೇಕೆಂದಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ: ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು:

ಧನಂಜಯಃ—ಶತ್ರುಧನಾನಾಂ ಚೇತಾ | ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲರವ ಧನವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು. ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪಲಾಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅವರಲ್ಲರವ ಧನವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧನಂಜಯ: ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಧನಂಜಯ: ಶಬ್ದವನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು:--

ಸ ಪವಸೈ ಧನಂಜಯ ಪ್ರಿಯಂತಾ ರಾಧಸೋ ನುಯಃ |

(ಋ. ೧೦. ೯-೪೬-೫).

ಧನಂಜಯಃ ಪವತೇ ಕೈತ್ಯೋ ರಸೋ ನಿಪ್ರಃ ಕನಿಃ ಕಾವ್ಯೇನಾ ಸೈರ್ಜನಾಃ |

(ಋ. ೧೦. ೯-೪೮-೫).

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯ ಶಬ್ದವು ಸೋಮದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿರುವುದು.

ವಿದ್ಯಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಃ ವಾಚೇಷು ದಧ್ಯಷಂ ಕನೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೪೨-೬)

ವಿದ್ಯಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಳ್ವಾ ಚಿದಾರುಣಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪೫-೧೩).

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನಂಜಯಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿರುವುದು.

ತಮು ತ್ವಾ ಸಾಘ್ಯೋ ವ್ಯಷಾ ಸಮೀಧೇ ದಸ್ಯುಹಂತಮಂ |

ಧನಂಜಯಂ ರಣೇರಣೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೫).

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿರುವುದು. ಇವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾಚನೇ ಪುನಃ ಸೂತವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನ ಪರವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿದ್ಯಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಧನಂಜಯಂ ಎಂಬ ಪಾದವು ಪುನಃ ಸೂತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಬುಹಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು. ಧನಂಜಯಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಣೇರಣೇ—ರಣಂತಿ ಮಂಮುಧಯೋಽಸ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುಂದುಭಿ, ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದ ನಿರ್ಭೀಷವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಣಃ ವಿನಾಶ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಮರುತ್ಸಾ ಇಂದ್ರ ವ್ಯಷಘೋ ರಣಾಯ ಪಿಣಾ ಸೋಮಮನುಷ್ಯಧಂ ಮದಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧).

ಮಹೇ ಯತ್ತಾ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯಿಸ್ತಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೭).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಣಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ—ರಮಣೀಯವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು (ನಿ. ೪-೮ ಮತ್ತು ೧೦-೪೬) ಮತ್ತು—

ಅಪೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ಮಯೋಭುವಸ್ತಾ ನ ಊರ್ಜೇ ದಧಾತನ |
ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಕ್ಷಸೇ ||

(ಬ.: ಸಂ. ೧೦-೯-೧).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಣಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿ ಚಕ್ಷಸೇ ದರ್ಶನಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವರು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ :

ಬ್ರುವಂತು—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದಿಶ ಉತ್ಪ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೌತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿತ್ಸುಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಹಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಂಜಯೇ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಭೃತ್ಯದೃಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅರುರ್ಧ್ರಿಷದಜಂತಸ್ಯಮುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಂತವಾದ ಧನಂಜಯಕ್ಕೆ ಮುಮಾಗಮ. ಖಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಚಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣೇ ರಣೇ—ರಣಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಧಾತು. ರಣಂತಿ ದುಂದುಭಯೋಽಸ್ತಿನಿತಿ ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ (ದುಂದುಭಯದಿಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು) ವಕಿರಣೋರೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೩) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವೀಘ್ನಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವೀಘ್ನಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯ ಪರಮಾಮ್ನೇದಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಪರಕ್ಕೆ ಅಮ್ನೇದಿತ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಾರವಾಃ ||

ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಕ್ಷಯೇ ವೇಷಿ ಹವ್ಯಾನಿ ವೀತಯೇ |

ದಸ್ಯತ್ಕ್ವಣೋಷ್ಯಧ್ವರಂ || ೪ ||

|| ಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಸ್ಯ | ದೂತಃ | ಅಸಿ | ಕ್ಷಯೇ | ವೇಷಿ | ಹವ್ಯಾನಿ | ವೀತಯೇ |

ದಸ್ಯತ್ | ಕೃಣೋಷಿ | ಅಧ್ವರಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣೇ ಗೃಹೇ ದೇವಾನಾಂ ದೂತಸ್ತ್ವಮಸಿ ಭವಸಿ | ಯಸ್ಯ ಚ ಹವ್ಯಾನಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ವೀತಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ ವೇಷಿ ಗಮಯಸಿ | ಯಸ್ಯ ಚಾಧ್ವರಂ ಯಜ್ಞಂ ದಸ್ಯತ್ ಸರ್ವೈರ್ಬರ್ಹನೀಯಂ ಕೃಣೋಷಿ ಕರೋಷಿ | ತಮಿತ್ಸುಹವ್ಯಮಿತ್ಸುತ್ವರಯಾ ಸಂಬಂಧಃ || ವೇಷಿ | ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಂತರ್ಭಾವಿತ್ಯಂ-ರ್ಭಾಲ್ಪಟ್ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚೈಫೋ ಲುಕ್ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ದಸ್ಯತ್ | ದಸಿ ದಂಸಭದರ್ಶನಯೋಃ | ಇಷಿಯಧೀಂಧೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕ್ | ದಸ್ಯನಿತ್ಯತ್ರ ಮಕಾರಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತೌ ತಕಾರಃ | ಕೃಣೋಷಿ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಿಯೋಕ್ತ | ಧಿನ್ನಿ ಕೃಣ್ವೋಷ್ಯೇಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ವಕಾರಸ್ಯಾಕಾರಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಯಾ ನಿವದ್ಯಾನಾಲ್ಪಘಾತಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಯಸ್ಯೇತ್ಯನು-ಷಂಗಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ (ಯಜಮಾನನ) | ಕ್ಷಯೇ—ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ದೂತಃ ಅಸಿ—(ನೀನು ದೇವತೆಗಳ) ದೂತನು ಅಗ್ನಿಯೇ | ಹವ್ಯಾನಿ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—(ದೇವತೆಗಳ) ಭಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ವೇಷಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತೀಯೇ (ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತೀಯೇ) | ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ದಸ್ಯತ್—(ಎಲ್ಲಿಯೂ) ದರ್ಶನೀಯವಾಗಿ | ಕೃಣೋಷಿ—ಮಾಡುತ್ತೀಯೇ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ದೂತನಾಗಿರುವಿಯೋ (ಯಾವನು) ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಮತ್ತು (ಯಾವನು) ಯಜ್ಞವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ (ಅಂಶಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು)

English Translation

(The Sacrificer), in whose house you are the messenger of the Gods whose offering you convey for their food, and whose sacrifice you render acceptable.

| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಪ್ತಯೇ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ (ಹೋಮಮಾಡುವ) ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೂತನಾಗಿರುವಿಯೋ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ತಯೇ—ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣೇ ಗೃಹೇ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಽ ಎಂಬ ಛಾಂದಸಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ವಾದ ಪ್ತಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಗೃಹವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ತಯೇ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೀತೆಯೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ವೀತೆಯೇ ದೇವಾನಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಯ | ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವೇಷಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಗಮಯಸಿ | ಹೋಗುವೆಯೋ.

ವಸ್ಯತ್—ಸವ್ಯೇರ್ಥಸೇನೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದ ನೋಡಲರ್ಹವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ—ಯಸ್ಯ ದೂತೋ ಅಸಿ ಪ್ತಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಮನೆೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀನು ಅವನ ಪರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿರುವೆಯೋ ವೇಷಿ ಹವ್ಯಾಸಿ ವೀತೆಯೇ—ದೇವತೆಗಳ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆಯೋ, ವಸ್ಯತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದರ್ಶನೀಯವನ್ನಾಗಿ (ಸಕಲರೂ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ) ಮಾಡುವಿಯೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೀಕವಾದ ಮೂರು ಉಪವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಂದಿನ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಬಿರ್ಹಿಷಂ-ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನಾಗಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸಸ್ಯೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ಯಚ್ಚೈವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇಷಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂಕರ್ಥಾವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೈಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯತ್—ದಸಿ ದಂಸನದರ್ಶನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷಿಯಾಧೀಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅನ್, ಪರವಾದಾಗ ಅನಿಪೂರ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ದಸ್ಯಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಿಂದ ತಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ-ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋಷಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ದ್ವಿಸ್ತಕೃಣೋಶ್ಚರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಅಂಕು-ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮಃ ಕೃಣ+ಉ+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಅಚಿ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವನಿಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾ ನಿವದ್ಧಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಕೃಣೋಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಗ (ಸಂಬಂಧ)ವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾ-ಸ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ಠವಾಗುವುದರಿಂದ ಮದ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಮಿತ್ಸುಹವ್ಯಮಂಗಿರಃ ಸುದೇವಂ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಇತ್ | ಸು 5 ಹವ್ಯಂ | ಅಂಗಿರಃ | ಸು 5 ದೇವಂ | ಸಹಸಃ | ಯಹೋ ಇತಿ |

ಜನಾಃ | ಆಹುಃ | ಸು 5 ಬರ್ಹಿಷಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸಹಸೋ ಯಹೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ ಅಂಗಿರೋಽಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಸ್ತಮಿತ್ ತಮೇವ ಯಜಮಾನಂ ಸುಹವ್ಯಂ ಶೋಭನಹವಿಷ್ಯಂ ಸುದೇವಂ ಶೋಭನದೈವತಂ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ | ಬರ್ಹಿರಿತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಶೋಭನಯಜ್ಞಂ ಚ ಜನಾಃ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಆಹುಃ | ಕಥಯಂತಿ || ಸುಹವ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಷು ನೆಇನ್ದ್ರಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸೋ ಯಹೋ | ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಯಾನಾತ್ಸೈಷ್ಯಾ ಮಂತ್ರಿತಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕ್ರಮಾಮಂತ್ರಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಸಹಸೋ ಯಹಃ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ | ಅಂಗಿರಃ—ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸನೇ (ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತಮಿತ್—(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಅವನನ್ನೇ (ಯಜಮಾನನನ್ನೇ) | ಸುಹವ್ಯಂ—ತುಭುವಾದ ಹವಿಷ್ಯವನಂದೂ | ಸುದೈವಂ—ಸುದೈವಿಯೆಂದೂ | ಸುಬರ್ಹಿಷಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಯಜ್ಞವೈಶ್ಯವನೆಂದೂ | ಜನಾಃ—ಜನರು | ಆಹುಃ—ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದ) ಯಜಮಾನನನ್ನೇ, ಹವಿಷ್ಯನ, (ಪೂಜ್ಯನಾದ) ದೇವತೆ, ಮತ್ತು (ಕರ್ತವ್ಯವಾದ) ಯಜ್ಞ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯೆಂದು, ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Him, Angiras, son of strength, men call fortunate in his sacrifice, his diety, his oblations.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತಮಿತ್--ತನೇವ ಯಜಮಾನಂ--ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದರ್ಥವು ತಮಿತ್--ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಂಗಿರಃ--ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮಗ್ನೇದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ--

ಯದಂಗ ದಾಶುಷೇ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಭವಂತಂ ಕರಿಷ್ಯಸಿ | ತವೇತ್ತತ್ವತ್ಯಮಂಗಿರಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೬)

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾಯುಷಿದೇವೋ ದೇವಾನಾಮುಭವಃ ಶಿವಃ ಸಖಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೧)

ಮನುಷ್ಯದಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಸ್ವದಂಗಿರೋ ಯಯಾತಿವತ್ಸದನೇ ಪೂರ್ವವಚ್ಚುಚೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೬)

ಉತೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಂಗಿರೋ ಜುಷಸ್ತ ಸಂತೇ ಶಸ್ತಿದೇವವಾತಾ ಜರೀತೆ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩-೧೫)

ಅಸ್ಮಾಕಂ ಜೋಷ್ಯಧ್ವರಮಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞಮಂಗಿರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೯-೬)

ಸ ನೋ ಜುಷಸ್ತ ಸಮಿಧಾನೋ ಅಂಗಿರೋ ದೇವೋ ಮರ್ತಸ್ಯ ಯಶಸಾ ಸುದೀತಿಭಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೮-೪)

ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಃ ಸ್ತುತಃ ಸ್ತುವಾನ ಆ ಭರ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೧೦-೬)

ಸ ಜಾಯಸೇ ಮುಘನಾನಃ ಸಹೋ ಮಹತ್ತಾಮಾಘುಃ ಸಹಸಸ್ತುತ್ರಮಂಗಿರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೧೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಜೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು? ಅಗ್ನಿಗೂ ಅಂಗಿರಾಪುಷಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೇನು? ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮು. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ರಲ್ಲಿ 640-641ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಸುವ್ಯಂ, ಸುದೇವಂ—ಈ ಶಬ್ದಗಳು ತಂ ಎಂಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶುಕ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಸಹಸೋ ಯದೋ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಸಾ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಹಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯) ತೌರ್ ತೋಕಂ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೆಹುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯೆಹು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೨) **ಸಹಸೋ ಯದೋ** ಎಂದರೆ ಬಲದ ಪುತ್ರನೇ ಎಂದರೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ (ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನಾದ ಕಡಿಯುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) ಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಲಾಗಲಾಗಿರುವುದು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು. **ಸಹಸೋ ಯೆಹುಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವ **ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ, ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ—

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಮನ್ಯೇ ದಾಸ್ಯಂತಂ ವಸುಂ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಜಾತವೇದಸಂ ವಿಪ್ರಂ ನ ಜಾತವೇದಸಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೧).

ಪ್ತ್ಯ್ರ್ವಃ ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ ಪ್ತೋ ಯೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ |
ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರೋ ಅದ್ಭುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨-೬).

ಅಗ್ನಿಂ ಸೂನುಂ ಸನಶ್ರುತಂ ಸಹಸೋ ಜಾತವೇದಸಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೧-೪).

ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರೋ ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಚಸ್ವೇಶಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಸಾಚೋ ಅತ್ರೇಶ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೪-೧).

ಅಗ್ನೇ ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಜಾಗ್ರವೇ ಸಹಸಃ ಸೂನವಾಹುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೪-೬).

ಅಸ್ಮಾಳಮಾಗ್ನೇ ಅಧ್ಯರಂ ಜುಷಸ್ವ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ತ್ರಿಪಥಸ್ಥ ಹವ್ಯಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪-೨).

ಹನೇ ವಃ ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಯುವಾನಮದ್ರೋಘಾವಾಜಂ ಮತಿಥಿಯವಿಷ್ಯಂ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೬-೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋತ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಸೂನು, ಸಹಸಸ್ಪತ್ತೈ ಎಂಬ ರಬ್ಧಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ—ಇಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಜನಾ ಆಹುಃ ಸುಬರ್ಹಿಷಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಜನರು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರತಿಶಯಾ ||

ಸುಹವ್ಯಂ—ಶೋಭನಂ ಹವ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸುಹವ್ಯಃ—ಹೀಗೆಯೇ ಸುವೇವಮಾ, ಸುಬರ್ಹಿಷಮ್, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಈ ಮೂರು ಸ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೆಇಂ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗಿರಃ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ವಿಳನಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸೋ ಯಹೋ—ಯಹೋ ಎಂಬುದು ಅಮಂತ್ರಿತ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಹಸಃ ಎಂದು ಸ್ವಯಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಸುಭಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಾಂಗವದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಹುಃ—ಬ್ರೂಇಂ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬ್ರುವಃ ಪಂಚಾನಾಮಾದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರುವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿಗಿ ಉಪಾದೇಶಃ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಹಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಆ ಚ ವಹಾಸಿ ತಾ ಇಹ ದೇವಾ ಉಪ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ |
ಹವ್ಯಾ ಸುಶ್ಚಂದ್ರ ವೀತಯೇ || ೬ ||

|| ಪವಹಾಪಠಃ ||

ಆ | ಚ | ವಹಾಸಿ | ತಾನ್ | ಇಹ | ದೇವಾನ್ | ಉಪ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ |
ಹವ್ಯಾ | ಸುಶ್ಚಂದ್ರ | ವೀತಯೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುಶ್ಚಂದ್ರ ಶೋಭನಾಹ್ಲಾದನಾಗ್ನೇ ತಾನ್ದೇವಾನಿಹಾಸಿಸ್ವರ್ಮಣ್ಯಪಾಸ್ವತ್ಪ್ರಮಾಣಂ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಸ್ತುತಯ ಆ ವಹಾಸಿ ಚ | ಅವಹ ಸ್ತಾಪಯ ಚ | ಅಗತೇಭ್ಯಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಾ ಹವ್ಯಾನಿ ಚೆರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಸಿ ವೀತಯೇ ಭಕ್ಷಣಾಯ ಸ್ತಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವಹಾಸಿ ವಹ ಸ್ತಾಪಣೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ | ಕನ್ಯ ಸ್ತುತೌ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ರೇತೀಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅನಿಧಿಶಾಮತಿ ನಲೋಪಃ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಶ್ಚಂದ್ರ | ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರೋತ್ತರ-ಪದೇ ಮಂತ್ರೇ ಇತಿ ಸುಹಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥಃ ||

ಸುಶ್ಚಂದ್ರ—ಅಹ್ಲಾದಕರಣಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಾನ್ ದೇವಾನ್—(ಅಹೂತರಾದ) ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಹವ್ಯಾ—ಹುತವಾದ ಚಂದ್ರದಿಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ ಚ—ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಉಪ—(ನಮ್ಮ) ಸಮಾಪಕ್ಕೆ | ಆ ವಹಾಸಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೀಯೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಅಹ್ಲಾದಕರಣಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತರಿಸಲು, ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ,

English Translation.

Bring hither, radiant Agni, the Gods to (receive) our praise and our oblations for their food,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕಸ್ತಯೇ—ಅಸ್ತಾಭಿಃ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ಲೋಕಂ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಸುಕ್ತಂ ಪ್ರ—ಶೋಭನಾಹ್ಲಾದನಾಗ್ನೇ | ಅತ್ಯಂತ ಅಹ್ಲಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಚಂದ್ರಂ ದತ್ತೇಃ ಶಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ—ಎಂದರೆ ಶಾಂತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಂದ್ರನು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಚಂದ್ರ ಶಬ್ದವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ (ನಿ. ೧೧-೫) ಚಂದ್ರ ಎಂದರೆ ಶಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದವನು, ಅಹ್ಲಾದಕರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ವೀತಯೇ—ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ | ಐವಿವೃತ್ತ ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಚಿ—ಚಿ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. **ಪ್ರಕಸ್ತಯೇ ಮತ್ತು ವೀತಯೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇದು ಸೇರಿಸುವುದು.

ಉಪೇ—ಸಮಾಪ. ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶವ ಕಮಾಪಕ್ಕೆ, ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ, ಎಂಬಭಿವ್ಯಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಾಸಿ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್‌ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋ-ಠಾಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ವಹಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿ ವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣ, ಆಗಮ, ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕಸ್ತಯೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಸ್ತೆನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತೆನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತುತ್ವತಥಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಸಜೇಢ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅನಿವಿತಾಂಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಪವಾದಾಗ ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತುರ್ಧಿ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹವ್ಯಾ—ಹೂಯತೇ ಇತಿ ಹವ್ಯಮ್. ನಪುಂಸಕದದ್ದಿತಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂಭಿಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕ್ಲಂಧ್ವೆ—ಸುಷ್ಪ ಚಂದಯತಿ ಇತಿ ಸುಕ್ಲಂಧ್ವೆ; ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಛೆಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗವು. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ ಯೋರುಪ್ಪಬ್ಧಿರಶ್ಚೈಃ ಶ್ವಣ್ಣೇ ರಥಸ್ತೃ ಕಚ್ಚನ |
ಯದಗ್ನೇ ಯಾಸಿ ದೂತ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ಯೋಃ | ಉಪ್ಪಬ್ಧಿಃ | ಅಶ್ಚೈಃ | ಶ್ವಣ್ಣೇ | ರಥಸ್ತೃ | ಕತ್ | ಚನ |
ಯತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಯಾಸಿ | ದೂತ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಧಾಪ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯದ್ಭವಾ ದೂತ್ಯಂ ದೇವಾನಾಂ ದೂತತ್ವಂ ಯಾಸಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ ಕ್ಷಣನ ಕವಾಚನ ತದಾನೀಂ ಸರ್ವದಾಪಿ ಯೋರ್ಗಚ್ಛತಸ್ತವ ರಥಸ್ಯಾಶ್ಚೋಽಶ್ಚೈರುಶ್ಚಾದಿತ ಉಪಬ್ಧಿಃ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಃ ಪಬ್ಧೋ ನ ಶ್ವಣ್ಣೇ | ನ ಶ್ರುಯತೇ | ರಥಸ್ಯ ಶೀಘ್ರಗಮನೇನಾಸ್ಯಾಭಿಃ ಪಬ್ಧೋ ನೋಪಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯೋಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಯೋ ದ್ವೇ ಚೆ | ಉ. ೧-೨೨ | ಇತ್ಯಾಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ಪತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿಭಾವಾಭಾವಃ ಉಪಬ್ಧಿರಿತ್ಯೇತತ್ ಶ್ಲೋಕತುಮರ್ಹಸ್ಯ ಕಬ್ಧ- ಸ್ಯಾಪ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಾಣಾಂ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯಂ ಸಕಬ್ಧಮುಪಬ್ಧಿಮತ್ | ತೈ. ಪ್ರಾ ೨೩-೯ | ಇತಿ ಶ್ವಣ್ಣೇ | ಕ್ವು ಶ್ರವಣೇ | ಕರ್ಮಣೆ ಲಿಟಿ ಕ್ವುಪಃ ಕ್ವು ಚೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ವುಃ ಕ್ವುಭಾವಕೃ | ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಠಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಹುಕ್ವುಪೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ್ ಇತಿ ಯಾಪಾದೇಶಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರ್ವ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಾತ್—ಯಾವಾಗ | ದೂಶ್ಯಂ—(ದೇವತೆಗಳ) ದೂತತ್ವವನ್ನು | ಯಾಸಿ—ಹೊಂದುತ್ತಿಯೇ | ಕಚ್ಚನೆ—ಅಗ | ಯೋಃ—ಹೋಗುತ್ತಿರುವ (ನಿನ್ನ) | ರಥಸ್ಯ—ರಥದ | ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ್ವಸಂಬಂಧವಾದ (ಅವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) | ಉಪದ್ವಿಃ—ಶ್ರವಣಾರ್ಥವಾದ ಶಬ್ದವು | ನ ಶ್ರುತ್ವೇ—ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ದೂತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಹೋಗುವಾಗ (ನೀನಿಗಾಗಿ) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ (ನಿನ್ನ) ರಥದ ಅಶ್ವಗಳ ಶಬ್ದವೂ ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation.

Whenever you go, Agni, on a mission of the gods, the neighing of the horses of your (swift), moving chariot, however audible, is not heard.

|| ವಿಕೀರ್ಣವ್ಯಯಗಳು ||

ಯೋಃ - ಯಾ ಪ್ತಾವನೇ | ಸ್ಪೀಃ ಏಕವಚನ. ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಪದ್ವಿಃ—ಶ್ರವಣಾರ್ಥ ಶಬ್ದಃ | ತಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಶಬ್ದವು. ಶ್ರುತೇಃ ಧಾರಾ ನೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಹ್ಯಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪದ್ವಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದ್ವಿಯೆಂದರೆ ಶಬ್ದವು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೨-೨೩).

ಅಶ್ಯುಃ—ಅಶ್ವಿರುತ್ತಾದಿತ್ಯೇ | ರಥದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಹೇಷಾರವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ರಥಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ರಥವು ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಘರ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಶಬ್ದವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪದ್ವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣವಾಗಿರುವುದು.

ಕಚ್ಚನೆ—ಕದಾಚಿನ, ತದಾನೀಂ ಸರ್ವದಾಪಿ | ಒಂದೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ದೂತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ ಅಂತಹ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಎಂದಭಿವ್ಯಾಯುಃ.

ನ ಶ್ರುತ್ವೇ—ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ರಥವು ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ, ಅಶ್ವಗಳ ಹೇಷಾರವಾಗಲಿ, ರಥಚಕ್ರಗಳ ಘರ್ಷಣಶಬ್ದವಾಗಲಿ ಕೇಳಲನಶಾಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯೋಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯೋದ್ಯೇಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔದಾಕನಾದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ಯೇ ಚೆ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾದಿದರೂ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರಿಯಾದರಿಂದ ಆತೋಲೋಪೇಚೆ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಟೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಪಜ್ಜಿ—ಉಪಜ್ಜಿ ಎಂಬುದು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದದ ಹೆಸರು. ಹಿಗಿಂದೇ ಕೈತ್ತಿರಿಯರ ಪ್ರಾತಶಾಪ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಶಬ್ದಮುಪಜ್ಜಿಮತ್ (ಕೈ. ಪ್ರಾ. ೨೩-೯) ಇತಿ. ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಕವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣ್ಣೇ—ಕೃ ಕ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತುವೇ ಕೃ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತು ವಿಕರಣವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃ ಭಾವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಕೃಣ್ಣೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪೇಶ್ಚ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಕುತ್ಯು ವೋಃಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜ್ಜಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯುಕ್ತಾದೇಶ. ಪಾವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಸಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಸನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿವ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಲಯುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾ ||

ತೋತೋ ವಾಜ್ಞಹ್ರಯೋಽಭಿ ಪೂರ್ವಸ್ತಾದಪರಃ |
ಪ್ರದ್ರಾಶ್ಚ್ಯಾ ಅಗ್ನೇ ಆಸ್ಥಾತ್ || ೮ ||

‡ ಪದಪಾಠಃ ‡

ತ್ವಾ ೨ ಊತಃ | ವಾಜೀ | ಅಹ್ರಯಃ | ಅಭಿ | ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ | ಅಪರಃ |
ಪ್ರ | ದಾಶ್ವಾನಃ | ಅಗ್ನೀ | ಅಸ್ಮಾತ್ || ೮ ||

‡ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ‡

ಯಃ ಪುರುಷಃ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸೈಸ್ಮಾದಧಿಕಾರಾದಪರೋ ನಿಕ್ರಮ್ಯೋ ಭವತಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ
ಇದಾನೀಂ ದಾಶ್ವಾನಃ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದಾಶಾ ಸನ್ ತ್ಯೋತಸ್ತ್ವಯೋತೋ ರಕ್ಷಿತೋ ವಾಜ್ಯನ್ನವಾನ್
ಅಹ್ರಯೋ ಲಜ್ಜಾರಹಿತಃ ಏವಂಭೂತಃ ಸನ್ ಅಭಿ ಪ್ರಾಸ್ಮಾತ್ | ಐಶ್ವರ್ಯಮಭಿಪ್ರಾಪ್ಯ ಪೃತಿತ್ವತಿ |
ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಹ್ರಯಃ | ಹ್ರೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಜಿಹ್ವೇತಿತಿ ಹ್ರಯಃ |
ನ ಹ್ರಯೋಽಹ್ರಯಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರತ್ನಂ | ದಾಶ್ವಾನಃ | ದಾಶ್ವ ದಾನೀ | ದಾಶ್ವಾನಃ
ಸಾಹ್ಯಾನಿತಿ ಕೃಸುಸತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ ||

‡ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ‡

ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್—ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ (ಯಾವನು) | ಅಪರಃ—ನಿಕ್ರಮ್ಯ
ನಾಗಿವನೋ (ಅವನು ಈಗ) | ದಾಶ್ವಾನಃ—(ನಿನಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಟ್ಟವನಾಗಿ | ತ್ಯೋತಃ—
(ನಿನ್ನಿಂದ) ರಕ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ | ವಾಜೀ—ಅನ್ನ ಪುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಹ್ರಯಃ—ಲಜ್ಜಾರಹಿತನಾಗಿಯೂ |
ಅಭಿ ಪ್ರೆ ಅಸ್ಮಾತ್—(ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು) ಹೊಂದಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

‡ ಭಾವಾರ್ಥಃ ‡

ನಿನ್ನೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ (ಚ್ಯುತನಾದ) ನಿಕ್ರಮ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಹವಿರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸಿದ ಬಳಿಕ ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ, ಲಜ್ಜಾದಿರಹಿತನಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ
ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He who was formerly subject to a superior, having been protected,
Agni, by you now stands in your presence as an offerer (of oblations)
without bashfulness and supplied with food.

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ‡

ತ್ಯೋತಃ—ತ್ವಯಾ ಊತೋ ರಕ್ಷಿತಃ | ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ; ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದ
ನಂತರ.

ಅಪರೇ—ಪರಃ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ, ಅಪರ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲದವನು, ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಾಜೀ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಋಷಿವು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ವಾಜನೆಂದರೆ ಅನ್ವವು ವಾಜಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ-ಅನ್ವವ್ಯಕ್ತವನಿಗೆ ವಾಜೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅತ್ರಯಃ—ಹೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಜಿಹ್ವೇತಿತಿ ಹ್ರಯಃ | ನ ಹ್ರಯೋಽತ್ರಯಃ | ನಾಚಿಕೆ ಅಥವಾ ಅಪಮಾನವಾಗುವುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಭಯಪಡದೇಕಾಗಿಲ್ಲದವನು. ಒಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನು ಅವನ ಅಜ್ಜಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಅಪಮಾನವು ಸಂಭವಿಸುವುದುಂಟು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನಾದಿವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲಜ್ಜೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಭಯವಾಗಲಿ ಅವನಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಾಶ್ವಾನ್—ಹವಿಂಶಿ ದಾಶಾ | ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವವನು. ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಆ ಪುರುಷನು ಪರಾಧೀನನಾಗಿದ್ದು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ವ್ರವ್ಯಗಳು ಲಭಿಸಿ ಯಾವ ಲಜ್ಜಾಭ್ರಮಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಬಾಳುವನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಜೀ—ವಾಜಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ. ಅತೇಇನಿತಸೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಧರದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಯಃ—ಹೀ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಜಿಹ್ವೇತಿ ಇತಿ ಹ್ರಯಃ ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮುತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ನ ಹ್ರಯಃ, ಅತ್ರಯಃ ನರ್ಹಾತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತೆತ್ತ್ವುಸೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶ್ವಾನ್—ದಾಶ್ವ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. ಧಾಶ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಉಗ್ರತಾಮದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತರೋಪದಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ದಾಶ್ವಾನ್ + ಅಗ್ನೀ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಫಟಟಿ ಸಮಾನವಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ. ಅತೋಽನಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅಸ್ಮಾತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾದ ಲುಹ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಗಾತಿಷ್ಠಾ ಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಹ್. ಅತಿಙತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಚ್ಚು ತಿಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಉತ ದ್ವ್ಯಮತ್ಸುವೀರ್ಯಂ ಬೃಹದಗ್ನೇ ವಿವಾಸಸಿ |

ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವ ದಾಶುಷೇ || ೯ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಉತ | ದ್ವ್ಯಮತ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಬೃಹತ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಿವಾಸಸಿ |

ದೇವೇಭ್ಯಃ | ದೇವ | ದಾಶುಷೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತಾಸಿ ಚ ದೇವ ದೇವ ದ್ಯೋತಾಮಾನಾಗ್ನೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದಾಶುಷೇ ಚರಪುರೋಡಾಶಾದಿನಿ ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವತೇ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಥಂ ಧನಂ ವಿವಾಸಸಿ | ಗಮಯಿತುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಪ್ರಾಪಯಿಸೀತಿ ಯಾವತ್ | ಶೀದ್ಯಕಂ | ದ್ವ್ಯಮದೆತಿಕಯೇನ ದೀಪ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಧನ-ವೀರ್ಯೋಪವೇಶಂ || ಸುವೀರ್ಯಂ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ವ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ವಿವಾಸಸಿ | ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಸನಿ ದ್ವಿಭಾವೇ ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ವಂ | ದಾಶುಷೇ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಉತ—ನುತ್ತು | ದೇವ—ದೇವೀಪ್ಯನಾನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ದಾಶುಷೇ—(ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೊಡುವ (ಯಜಮಾನನಿಗೆ) | ದ್ವ್ಯಮತ್—ದೀಪ್ತವಾದ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರ್ಯದಾಯಕವಾದ | ಬೃಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದ (ಧನವನ್ನು) | ವಿವಾಸಸಿ—ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ದೇವೀಶ್ಯವನನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಮತ್ತು ವೀರ್ಯದಾಯಕವಾದ, ಧನವನ್ನು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Verily, divine Agni, you are desirous of bestowing upon the offerer (of oblations) to the Gods, ample (wealth) brilliant, and giving vigour.

|| ನಿತೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ದ್ಯುಮತ್—ಅತಿಶಯೋನ ದೀಪ್ತಂ | ಅತ್ಯಂತಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೆಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಉಪಯೋಗಕರವಾದ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುವೀರ್ಯಂ—ತೋಛನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು; ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ವೀರರಿಂದ ಪುತ್ರನಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಬೃಹತ್—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡದಾದ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸ್ಕಾರರು ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿನಾಸೀ—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಪ್ರಾಪೆಯಾಸಿ | ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ; ಎಂದರೆ ಕೊಡು ತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

[ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾಃ]

ಸುವೀರ್ಯಮ್—ಕೋಛನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವೀರ್ಯಃ ತವ್. ವೀರವೀರ್ಯೋ ಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸೀ—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತುಃ ಇಚ್ಛಾತೋರುವಾಗ ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಸನ್ಯಜಿಸೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ. ಸನ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಸನಾಪ್ಯಂಶಾ-ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಾಸ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತವ್, ಅತೋಃಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಶಿಂತದ ಪರದ್ವಿರುಪ್ಪದಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ವರ್ಷ ಶಬ್ದ, ಹಿಂದಿನಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿ-ಘೋಷಾನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯು. ದಾಶುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ

ದೇವ—ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಜುಷಸ್ವೇತಿ ಪಂಚೇರ್ಷಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಜುಷಸ್ವ ಪಂಚೇರ್ಷಿ | ಬುಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವವತ್ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ ಸಹೋಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತ ವಿನಿಯೋಗಃ || ಪಶೌ ಸ್ತೋತ್ರಾಣುವಚಿನ ಆದ್ಯಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸ್ತೋತ್ರೇಕೇಫೋಽನ್ಯಾದ ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ತಥಸ್ತಮಂ | ಅ. ೩-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಜುಷಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಜುಷಸ್ವ ಪಂಚೇರ್ಷಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣುವಚನಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶಾಸ್ತ್ರಸೂಕ್ತದ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸ್ತೋತ್ರೇಕೇಫೋಽನ್ಯಾದ ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ತಥಸ್ತಮಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೪).

ಸೂಕ್ತ—೨೫.

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೨೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ—೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಬುಧ್ವಂಸ್ಯ—೫ ||

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಜಂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ?

ಬುಧ್ವಂಸ್ಯ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ ವಚೋ ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ |

ಹವ್ಯಾ ಜುಹ್ವಾನ ಆಸನಿ || ೧ ||

|| ಪಠಾಃ ||

ಬುಧ್ವಂಸ್ಯ | ಸಪ್ರಥಃ ೨ ತಮಂ | ವಚಃ | ದೇವಪ್ಸರಃ ೨ ತಮಂ |

ಹವ್ಯಾ | ಜುಹ್ವಾನಃ | ಆಸನಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮನುತಿತಯೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವಚಃ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಮಸ್ತದೀಯಂ
ವಚನಂ ಜುಷಸ್ತ | ಸೇವಸ್ತ | ಕೀಡ್ಯಕಂ | ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯತಮಂ | ಕಿಂ
ಕುರ್ವನ್ | ಆಸನಿ ತವಾಸ್ಯೇ ಹವ್ಯಾ ಹವ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಜುಹ್ವಾನಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪನ್ |
ಇಮಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ವ್ಯಥಾ ಮಾ ಭುವನ್ ತತ್ಪರ್ವಂ ತೈದೀಯೇನ ಮುಖೇನ
ಸ್ತೀರ್ಣವಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಂ | ಸ್ತು ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ | ದೇವಾನ್ ಸ್ತುತೋತಿ ಪ್ರೀಣಯತಿತಿತಿ
ದೇವಪ್ಸರಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿತ್ಯರತ್ನಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿತ್ಯರತ್ನಂ
ಚ | ಸಕಾರಪಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನನಿಬರ್ಯಯಃ | ಅತಿತಯೇನ ದೇವಪ್ಸರಾ ದೇವಪ್ಸರಸ್ತಮಃ | ಜುಹ್ವಾನಃ |
ಜುಹೋತೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಅಧ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ತತ್ನಂ | ಆಸನಿ | ಪದ್ವಿತ್ಯಾನ್ವಿ-
ನಾಸ್ಯತಬ್ರಹ್ಮಾಸನ್ನಾದೀತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಸಪ್ತಘೃತಮಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ | ದೇವಪ್ತರಸ್ತಮಂ—
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ | ವಚೇ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಆಸನಿ—ನಿನ್ನ
ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ | ಹವ್ಯಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜುಹ್ವಾನೇ—ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ | ಜುಹ್ವಸ್ಯೆ—ಸೇವಿಸು
(ಸ್ತೀಕರಿಸು) ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು (ನಿನ್ನ) ಮುಖದಿಂದ ಸ್ತೀಕರಿಸುತ್ತಾ, ನಾವು ಮಾಡುವ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯವಾದ, ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡು.

English Translation.

Attended to our most earnest address, propitiatory of the Gods.
accepting our oblations in your mouth.

|| ವಿಕೀರ್ಷನಪಠ್ಯಗಳ್ ||

ಸಪ್ತಘೃತಮಂ ವಚೇ—ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು.

ದೇವಪ್ತರಸ್ತಮಂ—ಸ್ವೈ ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ | ದೇವಾನ್ ಸ್ವೈಣೋತಿಶ್ರೀ ದೇವಪ್ತರಾಃ | ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ. ಅತಿಶಯೇನ ದೇವಪ್ತರಾ ದೇವಪ್ತರಸ್ತಮಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದುದು
ಎಂದರ್ಥವು.

ಆಸನಿ—ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ; ಅಕ್ಕಿ ಕಬ್ಬದ ರೂಪಾಂತರವು.

ಮುಖ್ಯಾಘ್ರಾ ಯವು—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಾವು ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ, ನಾವು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಜುಹ್ವಸ್ಯೆ—ಜುಹೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಛಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾತಃ ಸೇ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಅವೇಶ ಬಂದಾಗ ಸವಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧)
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣ ಸ್ವರ (ಠ)
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವಪ್ತರಸ್ತಮಮ್—ಸ್ವೈ ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ ಛಾತು. ವೇನಾನ್ ಸ್ವೈಣೋತಿ ಪ್ರೀಣಾಯತಿ ಇತಿ
ವೇವಪ್ತರಾ. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಕಾರಕಶೂರ್ವದಲ್ಲೊಂದು ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಪಕಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ನಿರ್ವಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಶಯೋನ ದೇವಪ್ರಯಾಃ ವೇವಪ್ರರಪ್ರಮಾಃ. ಅತಿಶಯೋನೇ ತಮಬಿಷ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹನ್ಯಾ--ಶೇಕ್ಲಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಜುಹ್ಯಾನೇ--ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ಶಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋಲತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ಏಕರಣ. ಶ್ಲೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ. ಕುಯೋತ್ಯುಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ಯ. ಜಪ್ತ್ವ. ಹುತ್ಯುಷೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೋದೇಶ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾನಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಂದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸನ್ನಿ-ಅಷ್ಟರಬ್ಧ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಪರವಾವಾಗ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸ್--(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸನ್ ಆದೇಶ. ನಿಭಾಷಾ ಚಾತ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಸನ್ನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಥಾ ತೇ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾಗ್ನೇ ವೇಧಸ್ತಮು ಪ್ರಿಯಂ |

ವೋಚೇಮು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾನಸಿ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಥ | ತೇ | ಅಂಗಿರಃ | ತಮು | ಅಗ್ನೇ | ವೇಧಃ | ತಮು | ಪ್ರಿಯಂ |

ವೋಚೇಮು | ಬ್ರಹ್ಮ | ಸಾನಸಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾತಿಶಯೇನಾಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತ | ಯದ್ವಾ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ವರಿಷ್ಠ |
ವೇಧಸ್ತಮ | ವೇಧಾ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ | ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಧಾವಿನ್ನೇಗ್ನೇ | ಅಥಾನಂತರಂ ತೇ ತುಧ್ಯಂ
ಸಾನಸಿ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚೇಮ | ವಕ್ತ್ರಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ವ ||
ವೋಚೇಮ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಾಃ | ವಚ ಉಮಿತ್ಯುಮಾಗಮಃ | ಸಾನಸಿ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸಾನಸಿ-
ಧರ್ಣಸೀತ್ಯಾದಾವಸಿಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ ||

ಅಥ—ಅನಂತರ | ಅಂಗಿರಸ್ತಮ—ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ವೇಧಸ್ತಮ—ಮೇಧಾವಿಗಳಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಸಾನಸಿ—ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ |
ಪ್ರಿಯಂ—ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವೋಚೇಮ—ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನಂತರ, ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಕವಾಗಲು
ಯೋಗ್ಯವಾದ, (ನಿನಗೆ) ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡೋಣ.

English Translation.

And then, most wise Agent, chief of the Angirasas, may we address
(to you) an acceptable and gratifying prayer.

|| ವಿತೇಸವಿಪಯಂಗಣ ||

ಅಥ—ಧಂಪಿಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ಸಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿದ್ದು.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮ—ಅಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತನಾದವನು. ಅಥವಾ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿದವನು.
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯು. ಈ ಹೆಸರು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂತೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು
ನಾವು ಪು. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 640-641 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೇವೆ. ಅಂಗಿರಸ್ತಮ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿರಸರಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವೇಧಸ್ತಮ—ವಿಶ್ವಃ ವಿಗ್ರಃ ನೊದಲಾವ ಇತ್ಯತ್ತನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇಧಸ್ ಶಬ್ದವು
ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ವೇಧಸ್ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಯು, ಬುದ್ಧಿವಂತನು, ವಿವೇಕಿಯು. ವೇಧಸ್ತಮ
ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ, ಧನವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಛಾಪ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸಾನೆಸಿ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ | ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಸ್ತೀಕರಾರ್ಹವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಥ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ತಮು—ಅಂಗಿರಸಾಂ ವರಿಷ್ಠಃ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮವಿಷ್ಣುನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲೋಪವಾದಾಗ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ವೇದಸ್ತಮು ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ವೋಚೇಮು—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಿವಕ್ಷ್ಯಾಮಾದಿವಾಗ ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಚ್ಯಾದೀಶ. ಆರ್ತೀರ್ಷ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಂಗಾಶಿಷ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪಾದೇಶ. ವಚಿ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ತೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗುಣದಿಂದ ಓಕಾರ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಯಾಸುಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಪುನಃ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ (ಯಾಸುಟುದಾತ್ತ) ಮದ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾನೆಸಿ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದು ಸಾನೆಸಿ ಧರ್ಣಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಕವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಕಸ್ತೇ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಕೋ ದ್ರಾಶ್ವಧ್ವರಃ |

ಕೋ ಹ ಕಸ್ಮಿನ್ನಸಿ ಶ್ರೀತಃ || ೩ ||

೧ ಪದವಾಚಃ ||

ಕಃ | ತೇ | ಜಾಮಿಃ | ಜನಾನಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಕಃ | ದಾತುಂ | ಅಧ್ವರಃ |

ಕಃ | ಹ | ಕಸ್ಮಿನ್ | ಅಸಿ | ಶ್ರಿತಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಜನಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತೇ ತವ ಕೋ ಜಾಮಿಃ ಕೋ ಬಂಧುಃ | ತ್ವಂ ಸರ್ವಗುಣೈರಧಿಕೋಽಸಿ | ತವಾನುರೂಪೋ ಬಂಧುರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ | ಕೋ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ | ದಾತುಂ ದಾತೋಽಧ್ವರೋ ಯಜ್ಞೋ ಯೇನ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತ್ವಾಂ ಯಜ್ಞಮಪಿ ಸಮರ್ಥಃ ಕೋಽಸಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋ ಹ ತ್ವಂ ಕಥಂಧೂತಸ್ತ್ವಂ | ಅದೈಗ್ರೂಪ ಇತಿ ಸರ್ವೈರ್ನ ಜ್ಞಾಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥಾನೇ ಶ್ರಿತ ಅಶ್ರಿತೋಽಸಿ | ವರ್ತಸೇ | ತತ್ಪ್ರಾಣಮಪಿ ನ ಕೇನಚಿತ್ ಜ್ಞಾಯತೇ | ಅಶ್ರಮುಮಾಭಿಮಾಂಸದೃಷ್ಟಿಭಿಃ ಕಥಮುಪಲಬ್ಧವ್ಯ ಇತ್ಯಗ್ನಿಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ | ದಾಶ್ವ ವಾನೇ | ಉಪಾದಯೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪರ್ಮಣ್ಯಾಜ್ಞಾತ್ಯಯಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹ್ | ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ | ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ! ಜನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ—ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಕಃ ಜಾಮಿಃ—ಬಂಧುವು ಯಾರು? | ಕಃ ದಾಶ್ವಧ್ವರಃ—(ನಿನ್ನ) ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿರುವವನು ಯಾರು? | ಕೋ ಹ—(ನೀನು) ಯಾರು? | ಕಸ್ಮಿನ್—ಎಲ್ಲಿ (ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) | ಶ್ರಿತಃ ಅಸಿ—ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೇ? ||

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ (ಅನುರೂಪರಾದ) ಬಂಧುಗಳು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು? ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ತಾವೇ ಯಾರು? ನೀನವಾಗಿಯೂ, ನೀನು ಯಾರು? ನೀನು ಇರುವುದು ಎಲ್ಲಿ? (ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲು ನಾವು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ).

English Translation.

Who, Agni, amongst men is your kinsman? who is worthy to offer you sacrifice? who, indeed, are you and where do you abide?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಯು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಉತ್ತರವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾದ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಜಾಮೀ—ಜಾಮಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಜಾಮಿರನ್ಯೇಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮತೈಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಧತಿ ಕರ್ಮಣೋ
ನಿರ್ಗಮನಪ್ರಾಯಾ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೩-೭)

ಜಾಮಿ ಎಂದರೆ ಭಗಿನೀ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇತರರು (ಪತಿಯಾದವನು) ಇವಳಲ್ಲಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭಗಿನಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಜಮತಿಧಾತುವಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಜೋಗುವವಳು ಎಂದರೆ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಭಗಿನಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಂಧುವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕೇ ತೇ ಜಾಮೀ ಜನಾನಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ಯಾರು? ನೀನು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಂದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಸಮನಾದ ಬಂಧುವು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೋ ಬಾಶ್ಚದ್ವರಾ—ನಿನ್ನನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲು ಯಾರು ಸಮರ್ಥರು? ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಗುಣಾಧಿಕನು.

ಕೋ ಹ—ನೀನು ಯಾರು? ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ನಿನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಯಾವನೂ ತಿಳಿಯಲಾರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಸ್ಮಿನ್ ಅಸಿ ಶ್ರಿತೇ—ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅಶ್ರಯವಿರುವುದು? ನೀನು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನ ನಿಜವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಥವಾ ಅಶ್ರಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನೇ—ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ (ಪಾ. ೧೦. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಕ್ಯಧ್ವರಣಿ—ವಾಕ್ಯ ವಾನ್ಛೇ ಧಾತು. ಉಪಾದಿಯೋಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಘ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಃ ದತ್ತಃ ಅಧ್ವರಣಿ ಯೇನ ಸಃ ವಾಕ್ಯಧ್ವರಣಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ-ಸ್ಯೈತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೀಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರೀತೋನುಧಾತ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೀತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಃಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಕರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೀತಃ—ಪ್ರೀಜ್ಞ ಸೇವಾಯಗಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಕ್ಕೆ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ತ್ವಂ ಜಾಮಿರ್ಜನಾನಾಮಗ್ನೇ ಮಿತ್ರೋ ಅಸಿ ಪ್ರಿಯಃ |

ಸಖಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಈಡ್ಯಃ || ೪ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ತ್ವಂ | ಜಾಮಿಃ | ಜಾನಾನಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಮಿತ್ರಃ | ಅಸಿ | ಪ್ರಿಯಃ |

ಸಖಾ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ಈಡ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮುಕ್ತ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಪಿಂತ್ಯರೂಪೋಽಪ್ಯನುಗೃಹೀತ್ವತಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜನಾನಾಂ
ಜಾಮಿಬಂಧುರಸಿ | ತಥಾ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರೀಣಯಿತಾ ತ್ವಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ವಾಯಿ-
ಕೋಽಸಿ | ಈಡ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸ್ತುತೃಶ್ಚೈವ ಸಮಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನಶ್ಯಾನೇಭ್ಯ ಋಷಿಶ್ಚೈವ ಸಖಾ ಸವಿವದ-
ತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯೋಽಸಿ || ಜಾಮಿಃ | ಜಮು ಅದನೇ | ಜಮಂತಿ ಸದೈಕಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ರೇದಂತೀತಿ ಜಾಮಯೋ
ಬಂಧವಃ | ಜನಿಭಸಿಭ್ಯಾಮಿಹ | ಉ. ೪-೧೨೯ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇಹ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದಪಿ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಈಡ್ಯಃ | ಈದ ಸ್ತುತಾ | ಈದವಂದವ್ಯತಂಸದುಪಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಪಿಂತ್ಯರೂಪನಾದರೂ) | ಜನಾನಾಂ—
ಜನಗಳಿಗೆ (ಅನುಗೃಹೀತ್ವವಾದುದರಿಂದ) | ಜಾಮಿಃ ಅಸಿ—ಬಂಧುವಾಗಿದ್ದೀ | ಪ್ರಿಯಃ ಮಿತ್ರಃ—ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರನಾದ ಮಿತ್ರನೂ (ಅಗ್ನಿ) | ಈಡ್ಯಃ—(ಸದ್ವೀತೃಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತೃನಾದ (ನೀನು) | ಸಮಿಭ್ಯಃ—
ಮತ್ತಿಜರಿಗೆ | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನೂ (ಅಗ್ನಿ) |

|| ಛಾಂದೋಃ ||

(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಪಿಂತ್ಯರೂಪನಾದರೂ, ಅನುಗೃಹೀತ್ವವಾದ) ನೀನು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೂ, ಪ್ರಿಯ
ಮಿತ್ರನೂ, ಸ್ತುತೃನೂ ಮತ್ತು ಮತ್ತಿಜರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಅಗ್ನಿಯೇ.

English Translation.

But, O Agni, you are a kinsman to the people, a dear friend,
a praiseworthy companion amongst (all) companions (or a friend to the
priests).

|| ವಿತೀವವಿವಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಹಿಂದಿನ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವು
ದಷ್ಟೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮಾನಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಬಂಧುಗವಾದವರಲ್ಲಿ
ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳಿರಬೇಕಾದುದು ಸಹಜವು. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮನಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬಂಧುತ್ವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುರುಷನಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಸ್ತುತೃ ರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳರು
ವನು. ಈ ಪುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಇದು ವಿರೋಧವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ.
ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಮತ್ತೊಂದು ಇರುವುದು. ಬಂಧುಗಳು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾ ಒಬ್ಬರಿ
ಗೊಬ್ಬರು ಹಿಕ್ಕಿಹಿಗ್ಗಾಗಿ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿರುವರು. ಇದು ಬಂಧುತ್ವರೂಪವು. ಅಗ್ನಿಯು ಸಹ ಜನರ

ಹಿತಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ಈ ವಿಧವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜನರಿಗೆ ಬಂಧುವೆಂದು ಈ ಚುಕ್ಕೆನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರ, ಪ್ರಿಯ, ಸಖಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಮಿಃ—ಜನು ಅದನೇ. ಧಾತು. ಜಮಂತಿ ಸಹ ವಿಕಸ್ಮಿನ್ ವಾತ್ರೇ ಅದಂತೀತಿ ಜಾಮಯಃ ಬಂಧನಃ (ಒಂದೇ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಟಮಾಡುವವರು ಬಂಧುಗಳು) ಜನಿಘೈಸಿಘ್ಯಾಮಿಣ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಃಪ್ರಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಡ್ಯಕಿ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಚುಹಲೋರ್ವಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈಡವಂದವ್ಯತಂಸಮಹಾಂ ಣ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ಯಜಾ ನೋ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಯಜಾ ದೇವಾ ಇತಂ ಭೃಹತ್ |

ಅಗ್ನೇ ಯಕ್ಷಿ ಸ್ವಂ ದಮಂ || ೫ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯಃ ||

ಯಜ | ನಃ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಯಜ | ದೇವಾನ್ | ಇತಂ | ಭೃಹತ್ |

ಅಗ್ನೇ | ಯಕ್ಷಿ | ಸ್ವಂ | ದಮಂ || ೫ ||

|| ಸಾವಿತ್ರಿಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ತದರ್ಥಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಏತತ್ಯಂಜ್ಞಾ ದೇವೌ ಯಜ | ಹವಿಷಾ ಪೂಜಯ | ತಥಾ ದೇವಾನಿನ್ಯಾದೀನ್ಯಜ | ಪೂಜಯ | ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥಫಲಂ ಯಜ್ಞಂ ಚ ಯ ಜೇತ್ಯೇವ | ತದರ್ಥಂ ಬೃಹತ್ ಪೌಠಂ ಸ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ದಮಂ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಯಕ್ತಿ | ಯಜ | ಸಂಗಚ್ಛಸ್ವ | ತ್ವಯ್ಯಂತರ್ವಿದ್ಯಮಾನೇ ಸತಿ ಹಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಪೂಜ್ಯತೇ || ಯಜ | ದ್ವೈಚೋತಸ್ವಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದೇವಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಿಟಿಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಯತ್ಪಲೋಪೌ | ಯಕ್ತಿ | ಯಜೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ವರ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು | ಯಜ—(ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ) ಪೂಜಿಸು | ದೇವಾನ್—ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ಯಜ—ಪೂಜಿಸು | ಋತಂ—ಯಥಾರ್ಥ ಫಲಪ್ರದವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು | (ಯಜ—ಪೂಜಿಸು) | ಬೃಹತ್—ದೊಡ್ಡದಾದ | ಸ್ವಂ ದಮಂ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ (ಯಜ್ಞ) ಗೃಹವನ್ನು | ಯಕ್ತಿ—ಪೂಜಿಸು (ಸೇರು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೋಸ್ವರ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸು; ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು; ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು; ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಗೃಹವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. (ಎಂದರೆ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು.)

English Translation.

Worship for us, Mitra and Varuna; worship for us, all the Gods; (celebrate) a great sacrifice; be present in your own dwelling.

|| ವಿಕೀಡನಪದಗಳು ||

ಋತಂ—ಸತ್ಯಫಲಪ್ರದವಾದ ಯಜ್ಞವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ವರು—ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ | ಎಂದರೆ ಮತರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವರು. (ನಿ. ೪-೧೯) ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು ೬೪೬ ನೋಡಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಜ-ಯಜ್ಞಮಾಡು ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಯಜ ದೇವಾನಾನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಾದ ಏನಲ್ಲದೆ ಹೋಮುಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯವು ಏನು (ಅಗ್ನಿಯ)ದಾದ್ದರಿಂದ ದೇವಾನಾನ್ ಯಜ-ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಬೃಹತ್, ಅಗ್ನೇ ಯುಕ್ತಿ ಸ್ಯಂ ದಮಂ-ದಮ ಎಂದರೆ ಗೃಹವು. (ಐ. ೩-೧೩) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಗೃಹವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಲ್ಲಟೈರುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೆಂದರೆ, ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಏನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪೂಜಾರ್ಹವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯೇಜ-ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನ್ವೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶವಾವಿಕರಣ. ಆತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕಾ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಹಾತ್. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ಯೈಃಪೋಽ-ತೈಸ್ಸಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಶ್ರಾವರುಣಾ-ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ (ಔ) ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕಾ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದೇವಾನಾನ್-ಇದಕ್ಕೆ ಆರ್ (ಯ) ಪರವಾಮದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಪಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ವ. ರುತ್ವಕ್ಕೆ ಭೋಭಗೋ ಆಘೋ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಕಾರಾದೇಶ. ಲೋಪಃ-ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಯುಕ್ತಿ-ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣವಾನ್ವೇಷು. ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಲಘುವ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕಾ. ವೃಕ್ತೈಃಪ್ರತ್ಯ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುಲಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ವ. ಪಘೋಃ ಈ ಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶವೃತ್ತೈಯೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ. ಯುಕ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾಂ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ಪಾ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೈ ಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕಾ ತ ಇತಿ ಸಂಚಿರ್ಚಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಕಾ ತ ಇತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ | ರಾಯೋಗೋ ಗೋತಮ ಋಷಿಃ | ತ್ರಿಷ್ಪದ್ ಭಂಜಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ತ್ರೈಷ್ಪದ್ಭೇ ಭಂದಸೀದಮಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಉಪ ಸ್ತು ಜಿನ್ನನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಪ್ಪಿನತಸ್ತ್ರೇಷ್ಯೇತೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತಿರೇಶಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಕಾ ತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾ ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹುಗಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಪದ್ ಭಂಜಸ್ತು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯಕ್ರಮಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಪದ್ಭಂದಸ್ಥನ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿಯೂ, ಅಪ್ಪಿನತಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಗೇಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ಉಪ ಸ್ತು ಜಿನ್ನನ್ನಿತಿ ತ್ರೀಣಿ ಕಾ ತ ಉಪೇತಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩.)

ಸೂಕ್ತ—೭೬

|| ೬ಂ ||

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೭೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದವರುನು ಯುಕ್ತಂಚ್ಯ—೫ ||

|| ಯುಷಿ—ಗೋತನೋ ರಾಶೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಕಾ ತ ಉಪೇತಿರ್ಮನಸೋ ವರಾಯ ಭುವದಗ್ನೇ ಶಂತಮಾ

ಕಾ ಮನೀಷಾ |

ಕೋ ವಾಯುಜ್ಜೈಃ ಪರಿ ದಕ್ಷಂ ತ ಆಪ ಕೇನ ವಾ ತೇ ಮನಸಾ

ದಾಶೇನು || ೧ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಕಾ | ತೇ | ಉಪೇತಿಃ | ಮನಸಃ | ವರಾಯ | ಭುವತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಶಂ-

ತಮಾ | ಕಾ | ಮನೀಷಾ |

ಕಃ | ವಾ | ಯುಜ್ಜೈಃ | ಪರಿ | ದಕ್ಷಂ | ತೇ | ಆಪ | ಕೇನ | ವಾ | ತೇ |

ಮನಸಾ | ದಾಶೇನು || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಮನಸೋ ವರಾಯ ನಿವಾರಣಾಯಾಸ್ತವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಕೋಪೇತಿ-
 ಭುವತ್ | ಕೀದೈತಮುಪಗಮನಂ ಭವೇತ್ | ನ ಕಾಪ್ಯಸ್ತಿ | ತವೋಚಿತಮುಪಗಮನಂ ವಯಂ
 ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ನುಮ ಇತಿ ಭಾವಃ | ಮನೀಷಾ ಸ್ತುತಿಃ ಶಂತಮಾ ತವಾತಿಶಯೇನ ಸುಖಕರೀ ಕಾ
 ಕೀದೈತೀ ಭವೇತ್ | ತವೋಚಿತಾ ಸ್ತುತಿರಸಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋ ವಾ ಯಜಮಾನೋ ಯಚ್ಚೈಶ್ವವ
 ಸಂಬಂಧಿಭಿಯಾಗ್ನೇದವ್ಯಂ ವೃದ್ಧಿಂ ಬಲಂ ವಾ ಪರ್ಯಾಪ | ಪರ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ನಕೋದ್ಯಪೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 ತವೋಚಿತಾನ್ಯಾಗಾನನುಷ್ಠಾಯ ತೈಃ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತ್ಯೇತದಪಿ ದುರ್ಭಟನುವೇತಿ ಭಾವಃ | ಉಪ-
 ಗಮನಾದಿಕಂ ತಾವದಾಸ್ತಾಂ | ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾಧನಭೂತಂ ಮನ ಏವಾಸ್ತಾಕಂ ದುರ್ಲಭಮಿತ್ಯಾಹ |
 ಕೇನೇತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಕೇನ ಮನಸಾ ಕೀದೈಶ್ಚಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ದಾಶೇಮ | ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರಯು-
 ಚ್ಛಾಮ | ತವೋಪಗಮನಾದ್ಯನುರೂಪಂ ಮನೋದ್ಯಮಾಕಂ ನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಉಪೇತಿಃ |
 ತಾದೌ ಚೇತಿ ಕತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರಾಯ | ವ್ಯರ್ಷ ವರಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿತಣ್ಣಿರ್ಧಾಧ್ಯ
 ಹವ್ಯದೈನಿಗ್ನಿಗಮುಕ್ತ | ಸಾ. ೩-೩-೫೪ | ಇತ್ಯಪ್ | ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ವೇತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
 ಭುವತ್ | ಅಲೆಟ್ಯದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ವಿಣಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿ-
 ಪೇಧಃ | ದಿಷ್ಟಂ | ದಿಷ್ಟವ್ಯದ್ | ನೇ ಕರಣೇ ವಾ ಘರ್ಷ | ಇತ್ಯಾದನುದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ ಮನಸಃ—ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ | ವರಾಯ—ನಿವಾರಣೆಗೆ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ
 ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಲು) | ಉಪೇತಿಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನವು | ಕಾ ಭುವತ್—ಎಂತಹುದು
 ಆದಿ ಕು ? | ಮನೀಷಾ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಯು | ಶಂತಮಾ—(ನಿನಗೆ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಖಕರವಾಗಲು | ಕಾ—
 ಎಂತಹುದು (ಅಲೆಟ್ಯಕು) ? | ಕೋ ವಾ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ಯಚ್ಚೈಶ್ವಃ—(ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧ
 ವಾದ) ಯಾಗಗಳಿಂದ | ದಿಷ್ಟಂ—ಏಳಗೆಯನ್ನು (ಬಲವನ್ನು) | ಪರಿ ಆಪೆ—ಹೊಂದಿದನು ? | ತೇ—ನಿನಗೆ |
 ಕೇನ ಮನಸಾ—ಎಂತಹ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ದಾಶೇಮ—(ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸೋಣ ? |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಾವು ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡಬೇಕು ?
 (ನಾವು ಮಾಡುವ) ಸ್ತುತಿಯು (ನಿನಗೆ) ಹಿತಕರವಾಗಲು ಹೇಗಿರಬೇಕು ? (ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ
 ಯಾವನು ಬಲಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ ? (ನಾವು) ಯಾವ ಮನೋಭಾವದಿಂದ (ನಿನಗೆ) ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸೋಣ ?

English Translation.

What approximation of the mind, Agni, to you, can be accomplished for our good ; what can a hundred encomiums (effect.); who, by sacrifices, has obtained your might? with what intent may we offer you (oblations) ?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನಸೋ ವರಾಯ ಕಾ ಉವೇತಿ—ನಿವಾರಣಾಯ ಅವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಕೇದ್ಯ ಶಮುಪಗಮನಂ ಭವೇತ್ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರುಗಳಾದ ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸುವಹಾಗೆಯೂ, ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಬೆರೆಯದಿರುವಂತಿಯೂ ಇರುವಹಾಗೆ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ನಡೆಸಲು ನಾವು ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವೆವೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯ ಅತಿಶಯವು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು. ವರಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮನಸೇ ವಿಷಯಾಂತರೇಭ್ಯಃ ನಿವಾರಣಂ ತ್ವಯ್ಯೇವ ಅವಸ್ಥಾಪನಂ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬರುವಹಾಗೆ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿಗಳು—ವರಾಯ—ವರಶಬ್ದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಚನೇ ವರಶಬ್ದವು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದಿ ಕಾ ತವ ಉವೇತಿ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು? ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ಕೋ ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ದಕ್ಷಂ ತೇ ಪರಿ ಆಸೆ—ಕೋ ವಾ ಯಜಮಾನಃ ತವ ಸಂಬಂಧಿಭಿಯಾಗ್ನಿಃ ವೃದ್ಧಿಂ ಋಲಂ ವಾ ಪರ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸ್ನೇಯತ್ಯವು) ನಿಯತವಾಗಿ ಆಗುವುದಾದರೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಈ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದದ್ದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮವಾಗಲಿ ಸ್ತುತಿಯಾಗಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಕಾರಣ ಆಯಾಯ ಉಪಾಸನೆಯು ಆಯಾಯ ದೇವತಾಪ್ರೀತಿವಶವಾಗಿ ಉಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೇನ ಮನಸಾ ಹವಿಂಷಿ ದಾಶೇಮು ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನಗೆ ಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು—ಯಾವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಿನಗೆ ಹವಿಷ್ಣನ್ನು ಅರ್ಪಿಸೋಣ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ದಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲ, ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ತಾವಿಗಳು—ಕೋ ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ದಕ್ಷಂ ತೇ ಪರ್ಯಾಪ್ನಂ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದೋಕ್ತಾ ವಚನೇ ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಉತ ಸ್ತೇನ ಕೃತುನಾ ಸಂ ವದೇತ ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ ದಕ್ಷಂ ಮನಸಾ ಜಗ್ನಿಭ್ಯಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು ವಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಮನೋ ವಚನೋ ವಾ ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಇಂದ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗತ್ವಮಸ್ಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವು ಮನೋವಾಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಇವರಿಂದ ತೆವಾತ್ಮಾನಂ ಮನೋ ವಾ ಸರ್ಯೋಪ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ—ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನಾಗಲಿ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನಾಗಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಉಪಾಯವು ಯಾವುದು? ಅದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ನಿನ್ನ ಹವ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಓಜ, ಪಾಜ, ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಸಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ದಕ್ಷತಿರುತ್ಪಾಹಾರ್ಥಃ ದಕ್ಷ ಇತಿ ಸಕಾರಾಂತಂ ಬಲನಾಮ ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—

ಮಿತ್ರಂ ಹನೇ ಪೂತದಕ್ಷಂ ವರುಣಂ ಚಿ ರಿತಾದಸಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೬)

ಮಿತ್ರಂ ವಯಂ ಹನಾಮಹೇ ವರುಣಂ ಸೋಮಪೀತಯೇ |

ಜಜ್ಞಾನಾ ಪೂತದಕ್ಷಸಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೪)

ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಪೇತಿಃ—ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ. ಇತ್ಯಾ ಗತ್ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಿ ನಿತ್ ಆವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾದಿ ಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತೀ (ಉಪ) ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಾಯ—ವೃಣ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಧಾವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಗೃತವ್ಯದ್ವಿನಿಶ್ಚಿತಗಮಕೃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಪ್ ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತೌ ಸುಪ್ತಿತ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಪುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

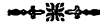
ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪೇಪರಸ್ವೈವದೇವು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ಕೇವಲ ತತ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಸುವೋಪ್ತಿಪ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ

ಗುಣನಿಷೇಧ. ಅತಿತ್ವ ಧಾತುಭ್ಯನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉವಚಾದೇಶ. ಭುವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿವ್ ಪಿತೌದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉರೆಯುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಂ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸೆ—ಅಸಲ್ಯ ನ್ಯಾವೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶೇನು—ದಾಶ್ಯ ದಾಶೇ, ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

! ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರ !

ಏಹ್ಯಗ್ನ ಇಹ ಹೋತಾ ನಿ ಖೀದಾದ್ಬ್ಹುಃ ಸು ಪುರವತಾ
ಭವಾ ನಃ |

ಅನತಾಂ ತ್ವಾ ರೋದಸೀ ವಿಶ್ವಮಿನ್ಯೇ ಯಜಾ ಮಹೇ ಸೌಮ-
ನಸಾಯ ದೇವಾನ್ || ೨ ||

|| ಪದವಾಳ ||

ಅ | ಇಹಿ | ಅಗ್ನೇ | ಇಹ | ಹೋತಾ | ನಿ | ಸೀದ | ಅದಬ್ಧಃ | ಸು | ಪುರಃ | 5 -
ಏತಾ | ಭವ | ನಃ |

ಅವತಾಂ | ತ್ವಾ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದೇ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಂ | 5 ಇನ್ದೇ | ಯಜ |
ಮಹೇ | ಸೌಮನಸಾಯ | ದೇವಾನ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷಣಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಏಹಿ | ಅಗಚ್ಛಿ | ಇಹಾಸ್ತಿಯೋ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಸನ್ನಿ ಷೀದ | ಉಪವಿಶ | ನೋದ್ರಸ್ತಾಳಂ ಪುರಏತಾ ಪುರತೋ ಗಂತಾ ಸು ಭವ | ಸುಷ್ವ ಭವ | ಯಸ್ತಾತ್ಮಮದಬ್ಧೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಧಿರಹಂಸ್ಯೋದ್ರಸಿ | ತಾದ್ಯತಂ ತ್ವಾಂ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದೇ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮವತಾಂ | ರಕ್ಷತಾಂ | ಅಗತೋಪವಿಶ್ಯ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತಕ್ಷ ಸನ್ ಮಹೇ ಮಹತೇ ಸೌಮನಸಾಯ ಸೌಮನಸಾಯ ದೇವಾನ್ಮಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾನ್ದಿಂಧ್ರಾದೀನ್ಯಜ | ಹವಿರ್ಭಃ ಪೂಜಯ || ನಿ ಷೀದ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಪಶ್ಯಂ | ಸೌಮನಸಾಯ | ಸುಮನಸೋ ಭಾವಃ ಸೌಮನಸಂ | ತಸ್ಯೋದಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಸಾಮಾನ್ಯ ಇತ್ಯಣ್ಣಾತ್ಯಯಃ | ಸ ಚಾತ್ರ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಸಂಬಂಧ-ವಿಶೇಷೇ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ | ಯದ್ವಾ | ಹಾಯನಾಂತಯುವಾದಿಭ್ಯೋದ್ರಾಃ | ಸಾ. ೫-೧-೧೩೦ | ಇತಿ ಭಾವೋದ್ರಾಃ | ಯುವಾದಿಷ್ಯ ಸಾಹೋ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ--ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಏಹಿ--ಬಾ | ಇಹ--ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲ | ಹೋತಾ--(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಅಹ್ವಾನವಾಡುವವನಾಗಿ | ನಿ ಷೀದ--ಕುಳಿತುಕೊಂಡು | ಅದಬ್ಧಃ--ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಹಂಸ್ಯನಾದ (ನೀನು) | ನಃ--ನನ್ನ | ಪುರ ಏತಾ--ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನಾಗಿ (ಮುಂದಾಳಾಗಿ) | ಸು ಭವ--ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗು | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದೇ--ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ | ರೋದಸೀ--ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು | ತ್ವಾ--(ಅಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಅವತಾಂ--ರಕ್ಷಿಸಿರಿ | ಮಹೇ--ಹೆಚ್ಚಾದ | ಸೌಮನಸಾಯ--ಮನಸ್ಸು ಮಾಡ್ವಾಗಿ | ದೇವಾನ್--(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಜ--(ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸು.

| ಛಾಂದಸ್ |

ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಇವೆಗೆ ಬಾ; (ದೇವತೆಗಳ) ಹೋತೃವೇ, ಇಲ್ಲಿ ಅಸೀನನಾಗು; ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿ
ಹುತನಾದ ನೀನು ನಮಗೆ ಮುಂದಾಗಾಗು; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಗಳಾದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ; ಇಂತಹ
ನೀನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೃಪೆಯಾಗುವಂತೆ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸು.

English Translation.

Come, Agni, hither; invoker (of the Gods), sit down; be our
preceder; for you are irresistible; may the all-expansive heaven and earth
defend you, that you may worship the Gods to their great satisfaction.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ವಿಶ್ವಮಿಸ್ತೇ ರೋದಸೀ ಶ್ವಾ ಅವತಾಂ—ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತುಂವತ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಶ್ವಾಂ
ರಕ್ಷತಾಂ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಗೂ
ನಳಗಾಗದೆ ಇರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡುವವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.
ಉರು, ತುಮಿ ನೊದಲಾದ ಬಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತ
ವಾಗಿರುವ ವಿಕೃತವು ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಟ್ಟಿನ ಮಹಿಮೆಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದನ್ನು ಯಾಕೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿ—
ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಶರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕನಯಃ ಕೋ ವಿನೇದ |

ವಿಶ್ವಂ ತ್ವನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ವ ನಾಮ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ಅಹನೀ ಚಿಕ್ರಿಯೇವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಹಿಮಾನಮಾಚಿಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪೂರ್ವಾಶರಭಾವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲವು. ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರು
ತ್ತವೆಯೋ ಅಥವಾ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅದನ್ನು ಯಾವನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವು.
ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ತೇ ಅಣುಕಮಾಲೇ ರಜತಂ ಚಿ ಸುವರ್ಣಂ ಚಾಭವತಾಂ, ತದ್ಯೌತ್ ರಜತಂ
ಸೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ ಯತ್ ಸುವರ್ಣಂ ಸಾ ದ್ಯೌರಿತಿ | ಅಣು ದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು
ಬೆಳ್ಳಿಯದಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಚಿನ್ನದಾಯಿತು. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಮಲವು ಭೂಮಿಯಾಗಿಯೂ, ಚಿನ್ನದ ಕಮಲವು
ದ್ಯುಲೋಕವಾಗಿಯೂ ಆಯಿತು ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದು
ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುವು. ಅಹೋ
ರಾತ್ರಿಗಳೂ ಕೂಡ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳ ಹಾಗೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.
ಇದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮುಹೇ—ಮುಹತೇ, ಸೌಮನಸಾಯಿ, ಸೌಮನಸ್ಯಾಯಿ—ಯಾಗಮಾಡುವ ನಮಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಧಾರ್ಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹಿಹಿ—ಅ+ಐಹಿ ಏಹಿ-ಅಪ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಗ್ಗೆ ಆಪಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಗುಣಸಂಧಿ. ತಿಜಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷೀಡೆ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವದಾಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವನಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಕನಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಪಾಘ್ಞಾ-ಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಅತೋರೇಣಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ್ಗೆ ಉಕ್. ಸದಿರಪ್ರತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೩-೬೬) ಪ್ರತಿಭಿನ್ಯವಾದ ಉಪಸರ್ಗ ದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದ (ಇಣ್) ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸದ್ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರುವ ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಬಿಃ—ನ ದಬ್ಬಿಃ ಅದಬ್ಬಿಃ ನಜ್ಞತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತೆತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ (ನಜ್ಞ) ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರವಿತಾ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪುರವಿತಾ ಪುರ ವಿತಾ. ಗತಿಕಾರಕೋಪನದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿತಾ ಎಂಬುದು ಚಿಠೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಶಾಂ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಟೋಲ ಲಬ್ಧತ್. ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಬ್ಧ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥಸೌಫ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಗೆ ತಾಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಗಾರ್ಥಧಾತುಕವ (ಇಮ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಜ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಲೋಣ್ಯದ್ಯಮಪುರುಷ ವಕನಚನರೂಪ. ಹಿಂದೆ ಭವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವೈಚೋದ್ರತಸ್ತಿಜಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಸ್ವರವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಧೀರ್ಫ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂವಸವಾಗಿ ತಾರಾಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಮನಸಾಯೆ—ಸುಸುನಸೋ ಭಾವಃ ಸೌಮನಸಮ್. ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಸಾಮಾನ್ಯತೋರುವಾಗ ಆರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಡೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ಯ ಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಹಾಯನಾಂತಯುನಾದಿಭ್ಯೋಽರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುನಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೨ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾಶಾಠಿ |

ಪ್ರ ಸು ವಿಶ್ವಾನ್ ಪ್ರಸೋ ಧಕ್ತೈಗ್ನೇ ಭವಾ ಯಜ್ಞಾನಾಮು-
ಭಿಶಸ್ತಿಸಾವಾ |

ಅಥಾ ವಹ ಸೋಮಪತಿಂ ಹರಿಭ್ಯಾ ಮಾತಿಭ್ಯಮಸ್ತೈ ಚಕ್ರಮಾ
ಸುದಾನ್ವೇ || ೩ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಪ್ರ | ಸು | ವಿಶ್ವಾನ್ | ರಕ್ತಸಃ | ಧಕ್ತೈ | ಅಗ್ನೇ | ಭವಾ | ಯಜ್ಞಾನಾಂ | ಅಭಿ-
ಶಸ್ತಿಸಾವಾ |

ಅಥ | ಆ | ವಹ | ಸೋಮಪತಿಂ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಆತಿಭ್ಯಂ | ಅಸ್ತೈ |
ಚಕ್ರಮು | ಸು | ದಾನ್ವೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯುಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾನೈರ್ವಾಸ್ತೇ ಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತು ಸು ಧಕ್ಷಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಂ ದಹ | ದಗ್ನ್ಯಾ ಚ
ಯಂಜ್ಞಾನಾಮಸ್ಯಾಭಿರನುಷ್ಠೇಯೋನಾಂ ಯಾಗಾನಾಮುಭಿತಸ್ತಿಸಾನಾಭಿತಸ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾಯೋಃ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ
ಭವ | ಅಥಾನಂತರಂ ಸೋಮಪತಿಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ಪಾಲಕಮಿಂದ್ರಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತೇದೀಯಾ-
ಶ್ವಾಭ್ಯಾವಾ ವಹ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಅಗತಾಯಾಸ್ತೈ ಸುದಾನ್ವೇ ಶೋಭನಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ದಾಶ್ರ
ಇಂದ್ರಾಯಾತಿಥ್ಯಮತಿಥ್ಯಹರ್ಷಂ ಸತ್ಕಾರಂ ಚಿಕ್ಕಮು | ಕುರ್ಮಃ || ಧಕ್ಷಿ | ದಹ ಭಸ್ತೀಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಧತ್ವೇಭವ್ಯಾವಕತ್ವೇತ್ಯಾನಿ | ಅಭಿತಸ್ತಿಸಾನಾ | ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಅಸ್ಮಾದಭಿಪೂರ್ವಾದ್ಯಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಅಭಿತಸ್ತೇಃ ಸಾತೀತ್ಯೇಭಿತಸ್ತಿಸಾನಾ | ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಆತೋ
ಮನಿಸ್ತೀತಿ ವನಿಪ್ | ಸೋಮಪತಿಂ | ಸತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಂ | ಸುದಾನ್ವೇ |
ಪೂರ್ವಪದದ್ವಿದಾತೇರ್ವನಿಪ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋದ್ರನ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವಾನ್—ಎಲ್ಲಾ | ರಕ್ಷಸಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ | ಪ್ರೈ ಸು ಧಕ್ಷಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ
ದಹಿಸು | ಯಂಜ್ಞಾನಾಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ) ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ | ಅಭಿತಸ್ತಿಸಾನಾ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಸೋಮಪತಿಂ—ಸೋಮಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಹರಿಭ್ಯಾಂ—(ಅವನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಆ ವಹ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು | ಅಸ್ಮ—
(ಬಂಧಂಥಾ) ಈ | ಸುದಾನ್ವೇ—ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಆತಿಥ್ಯಂ—ಆತಿಥಿಸತ್ಕಾರವನ್ನು |
ಚಿಕ್ಕಮು—ಮಾಡೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಎಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.
ಅನಂತರ ಸೋಮಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಮಾಡು. ಆಗತನಾದ, ಸತ್ಕೃತದಾತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ
ಆತಿಥಿಸತ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Utterly consume all the Rakshasas, Agni, and be the protector of
our sacrifices against interruption. Bring hither the guardian of the
Soma-Juice (Indra), with his steeds, that we may show hospitality to the
giver of good.

|| ವಿಶೇಷನಿವಯಗಳ ||

ಅಭಿಶಸ್ತಿಸಾವಾ—ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಅಭಿಶಸ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾಯಾಃ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ | ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಮತ್ತು ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗದಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಯಾಗಗಳಿಗೂ ಯಾಗಮಾಡುವ ನಮಗೂ, ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರಿಂದಲೂ, ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ ತೊಂದರೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸ್ತೂಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸೋಮಪತಿಯಂ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ಪಾಲಕಂ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಹವಿಸ್ತುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಸೋಮಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು.

ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಆ ವತ—ತದೀಯಾಶ್ಚಾಭ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರಂ ಅಸ್ಯದೈಜ್ಞಂ ಸಾಪಯೆ—ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಅವನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ) ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವಶಾಗೆ ಮಾಡು, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು.

ಸುದಾನ್ವೇ—ಶೋಭನಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ದಾತ್ರೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖಕರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಯಾಗಮಾಡುವವರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಸುಖಗಾಗಿ ಒಪ್ಪುವುದಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಧತ್ತಿ—ದಪ ಭಸ್ತೀಕರಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಧ್ಯವು ಪುರುಷ ಏಕವಚನವಷ್ಟೆ ಸಿಪ್ಪಾ. ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಾತ್ಮದೇವಿ ನಿಕಲ್ಪಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿ ಲುಕ್. ದರ್ಶನಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಏಕಾಚೋಬಲೋಪಃ—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದಕಾರರೂಪ ಬೃಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ನಧೋಃ ಕಃ ಸಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಪರವಲ್ಲವು ದರಿಂದ ಕತ್ತ. ಆಗ ಕಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತ್ತ. ಧತ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಪವು ಧ್ಯವು ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಹಿಂದಿ ಆಮಂತ್ರಿಸುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿಸಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಯಾನನಿರವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಣಂತನಿರವುದರಿಂದ ಅತಿಃ ಎಂದು ಸಮೀಪವಾಗಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ತರ ಉಪಯುಕ್ತವೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತ್ರಪಾನಾ—ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂತ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಭಿಶಸ್ತ್ರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂಸಾ ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇ (ಪಂಚಮಾ) ಪಾತಿತಿ ಅಭಿಶಸ್ತ್ರಪಾನಾ. ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. **ಆತೋಮನಿನ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭಿಶಸ್ತ್ರಪಾನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಚ್ಯಾಸಂಬುದ್ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪದಾದೀರ್ಥ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನೆ ಲೋಪೇ ಪಾತ್ರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನೆಲೋಪ. ವನಿನ್ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಪಾನನ್ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಕೃತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ವಹ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪಂನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಪತಿಂ—ಸೋಮಾನಾಂ ಪತಿಃ ಸೋಮಪತಿಃ. ಸಮಾನಾಂತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪೆತ್ಯಾವೈ ಶ್ವರ್ಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಥ್ಯಂ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ತಿಥಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಥಿಃ ಅತಿಥೇಃ ಅಹಂ ಅತಿಥ್ಯಮ್. ವ್ಯಜ್ಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಚಿಕ್ಕಮ—ದುಕ್ಕಜ್ಞಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಉತ್ತಮುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪರಸ್ವೈಪದಾನಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉರದಕ್ಷ, ಹಲಾದಿತೇಷ, ಚುತ್ವ. ಕೃಸ್ವೈಭ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಕಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೆದ್ದದ್ವಾವನಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾವ್ನೇ—ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ದಾತ್ (ದಾನೇ) ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ **ಆತೋಮನಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುದಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಃ ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪೋಪೋಷಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸುದಾವ್ನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಿಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ ವಚಸಾ ವಹ್ನಿರಾಸಾ ಚ ಹುವೇ ನಿ ಚ ಸತ್ತೀಹ
ದೇವೈಃ |

ವೇಷಿ ಹೋತ್ರಮುತ ಪೋತ್ರಂ ಯಜತ್ರ ಬೋಧಿ ಪ್ರಯಂತ-
ರ್ಜನಿತರ್ವಸೂನಾಂ || ೪ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ | ವಚಸಾ | ವಹ್ನಿಃ | ಆಸಾ | ಆ | ಚ | ಹುವೇ | ನಿ | ಚ |
ಸತ್ತಿ | ಇಹ | ದೇವೈಃ |

ವೇಷಿ | ಹೋತ್ರಂ | ಉತ | ಪೋತ್ರಂ | ಯಜತ್ರ | ಬೋಧಿ | ಪ್ರಯಂತಃ |
ಜನಿತಃ | ವಸೂನಾಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಜಾವತಾ ಯಜಮಾಣೇಭ್ಯೋ ದಾತವ್ಯಾಪತ್ಯಾದಿಫಲೋಪೇತೇನ ವಚಸಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
ಸ್ತುತಃ ಸನ್ ಯೋಽಗ್ನಿರಾಸಾಸ್ಯಸ್ಯಾ ನೀಯಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ವಸ್ತಿರ್ವೇನೇಭ್ಯೋ ಹವಿಷಾಂ ವೋಢಾ
ತಮಗ್ನಿವಾ ಚ ಹುವೇ | ಆಪ್ತಯಾಮಿ | ಆಹೂತಃ ಸನ್ ತ್ವಮಿಹಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ವೇವ್ರಣೈಃ ಸಹ
ನಿ ಸತ್ತಿ ಚಿ | ನಿಷೀದ ಚಿ | ನಿಷದ್ಯ ಚಿ ಹೇ ಯಜತ್ರ ಯಜನೀಯಾಗ್ನೇ ಹೋತ್ರಂ ಹೋತ್ರಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ
ಕರ್ಮ ಉಪಾಸಿ ಚ ಪೋತ್ರಂ ಪೋತ್ರಾ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಚಿ ವೇಷಿ | ಕಾಮಯಸ್ತ | ವಸೂನಾಂ ಧನಾನಾಂ
ಪ್ರಯಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ನಿಯಂತಃ ವಸೂನ್ಯಸ್ಮದಾಯತ್ತಾನಿ ಕುರ್ವನ್ ಜನಿತರಾಹುತಿವಾರಾ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜನಯಿತರಗ್ನೇ ಬೋಧಿ | ಅಸ್ಮನ್ನೋಧಯ || ಆಸಾ | ಪಥ್ನಿಸ್ತಿಯಾದಿನಾಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಓಲೋಪ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಪ್ರಕೇಣ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |

ಹುವೇ | ಹೈವೋ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ | ಚಿವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಬೋಧಿ | ಬುಧ
ಅವಗಮನೇ | ಅಸಾಕ್ಷ್ಯಂತಾಚ್ಚಂದಸ್ಯುಧಯಥೇತಿ ಹೇರಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ |
ಹುರುಲೈಯೇ ಹೇರಾರ್ಥಃ | ಧಾತೋರಂತೈಲೋಪಶ್ಚಂದಸಃ | ಹೇರಪಿತ್ತಾತ್ಪ್ರೇಷ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಕತೇ ||

• ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ |

ಪ್ರಜಾವತಾ—(ಯಜ್ಞದ) ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಂತಾನದಾಯಕವಾದ | ವಚಿಸಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ
(ಸ್ತುತನಾಗಿ) | ಅಸಾ—ಬಾಯಿಯಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ | ವಹ್ನೀ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವ
(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಆ ಚಿ ಹುವೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಆಹೂತನಾಗಿ ನೀನು) | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
(ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ) | ದೇವೈಃ—ಇತರ) ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ನಿ ಸತ್ತಿ ಚಿ—ಆಸೀನನಾಗಿ | ಯಜತ್ರ—
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಹೋತ್ರೇ—ಹೋತ್ರವಿನಕರ್ಮವನ್ನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪೋತ್ರೇ—
ಪೋತ್ರವಿನ ಕರ್ಮವನ್ನೂ | ವೇಷಿ—ಇಟ್ಟಿಸು (ಮಾಡು) | ವಸೂನಾಂ—ಧನದ | ಪ್ರಯಂತೇ—
ನಿಯಮನಮಾಡುವವನೂ | ಜನಿತೇ—(ಕಮತ್ವ ಪದಾರ್ಥಗಳ) ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣನೂ (ಅವ ಅಗ್ನಿಯೇ)
ಬೋಧಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಜಾಗೃತರನ್ನೂ ಮಾಡು.

• ಭಾವಾರ್ಥಃ |

ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಆಹೂತನಾಗಿ) ನೀನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಂಧು(ಸುಖವಾಗಿ) ಆಸೀನನಾಗಿ. (ಆಸೀನನಾಗಿ) ಹೋತ್ರ ಮತ್ತು ಪೋತ್ರಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ಧನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನೂ, (ಅದರ) ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನೂ ಆದ ನೀನು, ನಮ್ಮನ್ನು (ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಜಾಗೃತರನ್ನೂ ಮಾಡು.

English Translation

I invoke (you); you are the conveyer (of oblations) with your flames, with a hymn productive of progeny (to the worshipper); sit down here with the Gods, and deserving of worship, discharge the office of Hotri, or of Potri, and awaken us; you are the depositary and generator of riches.

• ವಿತೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಪ್ರಜಾವತಾ ವಚಿಸಾ—ಯಜಮಾನನೇಭ್ಯೋ ದಾತವ್ಯಾಪತ್ಯಾದಿಫಲೋಪೇತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತೇ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಅನಗ್ರಹಿಸುವ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ
VI 31

ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಅಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಖಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಯೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಹವರ್ಥಾಗಳನ್ನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರುಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿರುವದರಿಂದ ವಹಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವರ್ಥಾಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಹಿಯಾದ ನೀನು ಪ್ರೇಜಾವತಾ ಅಸಾ ವಚಸಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪುತ್ರರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ; ತಾನಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ; ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಕರಿಯುವ) ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಹೋತ್ರಂ—ಹೋತ್ರಾ ಕ್ರಿಯೆಮಾಣಂ ಕರ್ಮ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವರ್ಥಾಗಳಿಗೆ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಕರಿಯುವವನು ಹೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವನು. ಇವನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಹೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಮಿಶ್ರಜನ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೋತ್ರಂ—ಪೋತ್ರಾ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ | ಹೋತ್ರವಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಪೋತ್ರವಿಗೂ ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮವಿರುವುದು. ಇವನು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮವು ಪೋತ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಹೋತ್ರ, ಪೋತ್ರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸು. ನೀನು ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿ ಯಜತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಯಾಗಾರ್ಹನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದು ನಮಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಜನಿತೇ—ಅಹುತಿದ್ವಾರಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಎಂಬ ಛಾತುವು ಉಕ್ತವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವರ್ಥಾಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದಾದವುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ ||

ಪ್ರೇಜಾವತಾ—ಪ್ರೇಜಾ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರೇಜಾವತಾ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುರ್ಪ್ರಕಾರಾದೇಶ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಚಸಾ—ವಚ ಸಂಭಾವನೇ. ಧಾತು. ಔಪಾಧಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಹ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮೇ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸಾ—ಆಸ್ಯಶಬ್ದ. ಇವಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದ್ವೆನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸನ್ ಆದೇಶ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಡಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಡಿಶಿ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಟಿಗೆ(ಆನ್) ಲೋಪ. ಅರ್ಧಾತ್ಯವಾದ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಶಿಷ್ಟ ಅನಿಗೆ ಲೋಪಬಂಧದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹುನೇ—ಹೈರ್ಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಷದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏತ್ತ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಟಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಚಿತ್ಯುಧಾತುಭೃವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಚರವು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಚೆನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತದ್ರವಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ತಿ—ಷಡ್ಲು ಏಕರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಪಾಘೌಢ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಖಿರಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕ್ಷರ್. ಶಿಷಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಷಿ—ವೀ, ಗತಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಜನಶಾಂತ್ಯವನಖಾದನೇಷು ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್. ಶಬಿಗಿ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತವಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್. ೬ದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಘಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. ಬೋಧಿ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹುರುಲ್ ಘೋರ ಹೇರ್ದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಲಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಬೋಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ತವನ್ನು ದೇವರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿರ್ಭದೇವಾ ಆಯಜಃ ಕವಿಭಿಃ
ಕವಿಃ ಸನ್ |

ಏವಾ ಹೋತಃ ಸತ್ಯತರ ತ್ವಮದ್ಯಾಗ್ನೇ ಮಂದ್ರಯಾ ಜುಹ್ವಾ
ಯಜಸ್ವ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ಮನುಷಃ | ಹವಿಃ ೨ ಭಿಃ | ದೇವಾನ್ | ಆಯಜಃ | ಕವಿ ೨-
ಭಿಃ | ಕವಿಃ | ಸನ್ |

ಏವ | ಹೋತರಿತಿ | ಸತ್ಯತರ | ತ್ವಂ | ಅದ್ಯ | ಅಗ್ನೇ | ಮಂದ್ರಯಾ |
ಜುಹ್ವಾ | ಯಜಸ್ವ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏವಾಧಿನಸ್ಯಾಗ್ನೇಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾ ಪಶುಪುರೋಡಾಕಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ | ಯಥಾ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪ್ರ ಕಾರವೋ ಮನನಾ ವಚ್ಯಮಾನಾಃ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಸನ್ಯನಿಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿಯತ್ಪ್ರಿಗ್ವಿಃ ಸಹ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ ಮನುಷೋ ಮನೋರ್ಯಜ್ಞೇ ಹವಿರ್ಭಿಕ್ವರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿರ್ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಥಾ ದೇವಾನಯಜಃ ಏವಮೇವ ಹೋತರ್ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕ ಸತ್ಯತರಾತಿಶಯೇನ ಸತ್ಪು ಸಾಧೋ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮದ್ಯಾಗ್ನಿಸ್ತನ್ಯಜ್ಞೇ ಮಂದ್ರಯಾ ಹರ್ಷಯಿತ್ಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಹೋಮಸಾಧನಭೂತಯಾ ಸ್ತುತಾ ಯಜಸ್ವ | ದೇವಾನ್ದವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯ || ಮನುಷಃ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಬಹುಲಮನ್ಯಕ್ತಾಪೀತಿ ಮನೇರುಸಿನ್ವತ್ಪಯಃ ||

‡ ಶ್ರುತಿಪವಾರ್ಥ ‡

ಕವಿಃ ಸರ್—ಭೂತಜ್ಞಾನಿಯಾದ (ನೀನು) | ಕವಿಫಿಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಪುತ್ರಜರಿಂದ (ಕೂಡಿ) | ವಿವ್ರಸ್ಯ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ | ಮನುಷಃ—ಮನುವಿನ (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) | ಹವಿಫಿಃ—ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ದೇವಾರ್—(ಇಂದ್ರಾದಿ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆಯಜಃ—ಪೂಜಿಸಿದೆಯೇ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ) | ಹೋತಃ—ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ | ಸತ್ಯತೇರ—ಸಾಧುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೈ—ನೀನು | ಅದ್ಯ—ಈಗ (ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) | ಮಂದ್ರಿಯಾ—ಹರ್ಷಜನಕವಾದ | ಜುಹ್ವಾ—(ಹೋಮಸಾಧನವಾದ) ಸ್ತುಕ್ರಿಯಿಂದ | ಯಜಸ್ಯ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹನಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸು.

‡ ಛಾಂದಸ್ ‡

ಶ್ರೀಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು (ಹಿಂದೆ) ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಪುತ್ರಜರಿಂದೊಡಗೂಡಿ, ಹೇಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ, ಈಗ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ ಸ್ತುಕ್ರಿಯಿಂದ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿದಿವು.

English Translation.

As at the sacrifice of the holy Manu, you, a sage amongst sages did worship the Gods, with oblations, so also, Agni, voracious invoker of the Gods, do you today (present the oblations), with an exhilarating ladle.

‡ ವಿಕೇಶವಿಷಯಗಳು ‡

ವಿಕಾಶಿನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಕುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಕುಪುರೋಡಾಶಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಯಥಾ ವಿವ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಪುಕ್ತನ್ನು ಯಜ್ಞವಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಬಂದದಲ್ಲಿ—ಯಥಾ ವಿವ್ರಸ್ಯ ಮನುಷೋ ಹವಿಫಿಃ ಪ್ರ ಕಾರವೋ ಮನನಾ ವಚೈಮಾನಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವ್ರತವಾಗಿರುವುದು.

ಮನ್ತ್ರಯಾ—ಹರ್ಷಯಿತ್ಯಾ | ಸ್ತುತಿ, ಮೋದ, ಮದ ನೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮದಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮನ್ತ್ರಾ ಎಂಬ ಕಬ್ಬುವು ಇಲ್ಲಿ ಹೋಮಸಾಧನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಜುಹೂ ಎಂಬುವ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೇಶಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಜುಹ್ವಾ—ಹೋಮಸಾಧನಭೂತಯಾ ಸ್ತುತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶವನ್ನಾಗಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಹೋಮಮಾಡುವ ಸ್ತುಕ್ರಿಯೆ ಜುಹೂ ಎಂದೂ ಸಾಯಣರು

ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮಂತ್ರೆಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವು ಇರುವುದರಿಂದ ಮೋದಯಿತ್ಯಾ ಜುಹ್ವಾ ಹೂಯಮಾನತ್ಯಾತ್ ಆಹುತಿರಭಿಪ್ರೇತಾ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹುತಿಯು ಎಂದು ಜುಹೂ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಂಭಸ್ತಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಕವಿಭಿಃ—ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಯುಕ್ತಿಸ್ತೀಃ | ಕವಿಗಳು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಂತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ತಿಳುವಳಿಯುಳ್ಳ ಸುತ್ತಿಜರೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಥಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಬಹುಅಮನೈತ್ಯಾಪಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಚಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಯಜಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ.

ನಿಸಾತ್ಯೇರ್ಯ—(ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯತೇರ—ಸತ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಸತ್ಯಃ ಅರ್ತಾದಿಭ್ಯೋಅಚ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯತೇಃ ದ್ವಿವಚನನಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಿಸುನಾ (ಸಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರನಾಗ ತರಸಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನರೂಪ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಸಾಧಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ತಮಿಶ್ರ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಸ್ವ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಧ್ವಂಸ ಧಾತು ಸೇ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಶವ್ ಏಕರಣ. **ಸನಾಭ್ಯಾಂನಾಮೌ** (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲರುವ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಪ್ಪತ್ತೈಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕಥೇತಿ ಪಂಚಚರ್ಮಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಧಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ |
ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಕಥೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇನ ಸಹೋಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತ-
ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು--ಕಥಾ ದಾಶೇವು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಬುಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಥಾ--ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳೊಡನೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಸೂಕ್ತ--೨೨

|| ಮಂಡಲ--೧ || ಅನುವಾಕ--೧೩ || ಸೂಕ್ತ--೨೨ ||

|| ಅನ್ಯಕ--೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ--೨೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬುಕ್ಕಂಖ್ಯೆ--೫ ||

|| ಬುಷಿ--ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ--ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಛಂದಃ--ಶ್ರುತ್ಯುಃ ||

† ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಕಥಾ ದಾಶೇಮಾಗ್ನೇಯೇ ಕಾಸ್ಮೈ ದೇವಜುಷ್ಪೋಚ್ಯತೇ
ಭಾಮಿನೇ ಗೀಃ |

ಯೋ ಮತ್ಯೈಷ್ಟ್ಯಮೃತ ಋತಾವಾ ಹೋತಾ ಯಜಿಸ್ತ ಇತ್ಯೌ-
ಣೋತಿ ದೇವಾನ್ || ೧ ||

|| ಪದವಾಂಃ ||

ಕಥಾ | ದಾಶೇಮ | ಅಗ್ನಯೇ | ಕಾ | ಅಸ್ಮೈ | ದೇವಽಜುಷ್ವಾ | ಉಚ್ಯತೇ |

ಭಾಮಿನೇ | ಗೀಃ |

ಯಃ | ಮರ್ತ್ಯೇಷು | ಅಮೃತಃ | ಋತಽನಾ | ಹೋತಾ | ಯಜಿಷ್ಯಃ | ಇತ್ |

ಕೃಣೋತಿ | ದೇವಾನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಕಥಾ ದಾಶೇಮ | ಕಥಂ ಹವೀಂಷಿ ದದಾಮ | ಅಗ್ನೇರನುರೂಪಂ ಯಜ್ಞಂ ಕರ್ತುಮಶಕ್ತಾ ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥನಾಸ್ಮೈಭಾಮಿನೇ ತೇಜಸ್ವಿನೇಽಗ್ನಯೇ ದೇವಜುಷ್ವಾ ಸವ್ಯೇ-
ರ್ದೇವೈಃ ಸೇವಿತನ್ಯಾ ಗೀರ್ವಾಕ್ ಸ್ತುತಿರಪಿ ಕಾ ಕೇದೈಶ್ಚುಚ್ಯತೇ | ತಾದ್ವೇತೀಂ ಸ್ತುತಿಮುಪಿ ಕರ್ತುಂ ನ
ಶಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಮೃತೋ ಮರಣಿರಹಿತ ಋತಾನಾ ಋತವಾನ್ ಸತ್ಯನಾಸ್ಯಜ್ಞವಾನ್ ನಾ ಹೋತಾ
ದೇವಾನಾಮಾಹ್ಯಾತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ನಾ ಯಜಿಷ್ಯೋಽತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟಾ ಏವಂಭೂತೋ
ಯೋಽಗ್ನಿಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮರಣಧರ್ಮಸ್ತಸ್ಮಾಸು ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ನೇನಾನಿತ್ಯ ಕೋತಿ ಹರಿರ್ಭಿಯು-
ಕ್ತಾನ್ಯರೋತ್ಯೇವ | ತಾದೃಶಾಯಾಗ್ನಯೇ ಕಥಾ ದಾಶೇಮೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಕಥಾ | ಥಾ
ದೇಕಾ ಚ ಜ್ಞಂದಸೀತಿ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಾಮಿನೇ | ಭಾ ದೀಪ್ತ | ಅರ್ತಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ದಿನಾ ಮನ್ವತ್ಯಯಃ |
ತೇನೋ ಮತ್ಸರ್ಥೇಯ ಇನಿಃ | ಋತಾನಾ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೇಯೋ ವನಿಸ್ | ಅನ್ಯೇಷಾ-
ಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೋ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಮೃತೇ—ಮರಣರಹಿತನಾದವನೂ | ಋತಾನಾ—ಸತ್ಯವಂತನಾದ (ಯಜ್ಞಯುಕ್ತನಾದ) ವನೂ,
ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಪ್ತಾನಿಸುವವನೂ | ಯಜಿಷ್ಯಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಜನಮಾಡುವವನೂ ಆದ |
ಯಃ—ಯಾವ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಮರ್ತ್ಯೇಷು—ಮರಣಾಧೀನರಾದ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇವರು) | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು | ಕೃಣೋತಿ ಇತ್—(ಹವಿಯು) ಕರ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ | ಅಸ್ಮೈ ಅಗ್ನಯೇ—
ಅಂಕಿತ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಕಥಾ—ಹೇಗೆ (ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ) | ದಾಶೇಮ—ಶುದ್ಧವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡೋಣ? |
ಭಾಮಿನೇ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ (ಅಗ್ನಿಗೆ) | ದೇವಜುಷ್ವಾ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ | ಗೀಃ (ಸ್ತುತಿ
ರೂಪನಾದ) ದಾಕು | ಇಂ—ಅಂಕಿತವು? | ಉಚ್ಯತೇ—(ಹೇಗೆ) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ?

| ಛಾಂದೋಃ |

ಅವರನೂ, ಸತ್ಯವಂತನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಹೋತೃವೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವೂ ಆದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು, ಮರ್ತ್ಯರಾದ ನಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸಬಹುದಾದ (ಹವಿರಾದಿಗಳು) ಎಂತಹವು? ಅಥವಾ ಕಾಂಶಿಯುಕ್ತನಾದ ಅವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೊಪ್ಪುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ತುತಿಯಾವರೂ ಯಾವುದು?

English Translation.

What (oblations) may we offer to Agni? What praise is addressed to the luminous (Agni) that is agreeable to the Gods? that Agni who is immortal and observant of truth, who is the invoker of the Gods, the performer of sacrifices, and who (present) amongst men, conveys oblations to the deities,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಥಾ ದಾಶೇನು ಅಗ್ನಿಯೇ—ಹೇಗೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸೋಣ? ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿರಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ನಮ್ಮಂತಹ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಾ ದೇವಜುಷ್ಪಾ ಗೀಃ ಅಸ್ತೈ ಭಾಮಿನೇ ಉಚ್ಯತೇ—ಇಂತಹ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕು? ಅಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಯಾವುದು? ನಾವು ಅಗ್ನಿಯು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದುಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ದೇವಜುಷ್ಪಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸರ್ವೈರ್ವೇದೈಃ ಸೇವಿತವ್ಯಾ | ಸವಸ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇವನಾದ, ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತವಾದ.

ಮರ್ತ್ಯೇಷು—ಮರಣಧರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸಾವಿಗೀಡಾಗುವವರು, ಮನುಷ್ಯರು. ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಸಾವಿಗೀಡಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮರ್ತ್ಯರೆಂದೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಮರ್ತ್ಯರೆಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯ, ಅಮರ್ತ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಸುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಅಮೃತಃ—ಮರಣರಹಿತಃ | ಸಾವಿಲ್ಲದವನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು.

ಋತಾನಾ—ಋತವೆಂದರೆ ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ. ಋತಾನಾ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವದವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹನಾದವನು.

ದೋಷಾ—ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವನು. (ಅಗ್ನಿಯು)

ಯಜಿಷ್ಯಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಾ | ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞನಿಷ್ಠಾದಕನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೇ ಮುಖ್ಯವಾತ್ಮವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಿಷ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಕಥಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಥಾ ದೇಶೌ ಚಿ ಚೈಂದಸಿ (ಸಾ ಸೂ. ೫-೩-೭೬) ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತಾಗ್ನಿದಿಶೋ ವಿಭಕ್ತೀಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರನಾದಾಗ ಕಿಮಃ ಕಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮಿಗೆ ಕಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶೇನು—ದಾಶ್ಯ ದಾಸೇ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟೀಪರಸ್ಯೈಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶರ್ ವಿಕರಣ. ಆತೋಯೋಯಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಜುಷ್ವಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವುತ್ವದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ದೇವೈಃ ಜುಷ್ವಾ ದೇವಜುಷ್ವಾ. ತ್ವತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಯತೇ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯೆಕ್—(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಯಪಿಯಜಾದಿನಾಂ ಕಿತಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಚ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವಿನೇ—ಭಾ ದೀವ್ರ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾನುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿದಾಗ ಅತಃನಿತನೌ

(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಮಿನಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಾವಾ—ಋತಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಋತಾವಾ. ಭಂದಿಸೀವನಿಪ್ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯ ನೇಚ್ಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪದಾದೀರ್ಘ. ಡಲ್ ಜ್ಯಾ ಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೂ ಧೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಿಷ್ಯಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಾ ಯಜಿಷ್ಯಃ. ತುಶ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುನಾಗ ಯಜ್ಞೌ ಎಂಬ ತ್ವಜಂತದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ತ್ವಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಯಜಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಕೃತ್ಯವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಚ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಿಪಿಕ್ಯುಕ್ಯೋರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೀಕ. ಉಕ್ತ್ಯ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಯಚ್ಚುಬ್ಬಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯತ್ತಾನ್ವಿತೈಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಶಿಖರಾಃ ||

ಯೋ ಅದ್ವರೇಷು ಶಂತನು ಮತಾವಾ ಹೋತಾ ತಮೂ

ನಮೋಭಿರಾ ಕೃಣುಧ್ವಂ |

ಅನ್ವಯದ್ವೇರ್ಮರ್ತಾಯ ದೇವಾಸ್ತು ಚಾ ಬೋಧಾತಿ ಮನ-
ಸಾ ಯಜಾತಿ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಅಧ್ವರೇಷು | ಶಂಕತಮಃ | ಯುತಮಾ | ಹೋತಾ | ತಂ | ಊಂ
ಇತಿ | ನಮಃಽಭಿಃ | ಆ | ಕೃಣುಧ್ವಂ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಯತಃ | ನೇಃ | ಮರ್ತಾಯ | ದೇವಾನ್ | ಸಃ | ಚ | ಬೋಧಾತಿ |
ಮನಸಾ | ಯಜಾತಿ || ೨ ||

೧ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋಗ್ಯಿರಧ್ವರೇಷು ಯಾಗೇಷು ಶಂಕನೋಕ್ತಿಕಯೇನ ಸುಖಕಾರೀ ಋತಾವಾ ಸತ್ಯವಾನ್ |
ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಭವತಿ ಹೇ ಬುಕ್ತಿಗೃಹಮಾನಾ ಯೂಯಂ
ತಮು ತಮೇನಾಗ್ನಿಂ ನಮೋಽಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರಾ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಅಭಿಮುಖೀಕುರುತ | ಯದ್ಯದಾಯಮಗ್ನಿ-
ಮರ್ತಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ದೇವಾನ್ತೇ ನೇತಿ ಗಚ್ಛತಿ ತದಾನೀಂ ಸೋಗ್ನಿಯ-
ಷ್ವನ್ಯಾನ್ವರ್ವಾನ್ವೇನಾನ್ವೋಧಾತಿ ಚ | ಜಾನಾತಿ ಚ | ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚ ಮನಸಾ ನಮಸಾ ತಾನ್ಯಜಾತಿ |
ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯತಿ | ಅತಸ್ತಮೇನಾಗ್ನಿಮಾ ಕೃಣುಧ್ವಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ || ನೇಃ | ಏ ಗತ್ಯಾದಿಷು |
ಭಂದಸಿ ಲುಪ್ ಲುಪ್ ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಪ್ | ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ-
ವಚನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಾದೇಶಃ | ಬೋಧಾತಿ | ಬುಧ ಅವಗಮನೇ | ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ಶಪಃ ಪಿತ್ವಾ ದನುಗಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ಮನಸಾ | ಮಕಾರದಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನನಿವರ್ತಯೇಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯಃ—ಯಾವನು | ಅಧ್ವರೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಶಂಕತಮಃ—ಅಶ್ಯಂತ ಸುಖಕಾರಿಯು |
ಋತಾವಾ—ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯು | ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವವನು (ಆಗಿದಾನೆಯೇ) |
ತಮು—ಅವೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ | ನಮೋಽಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಆ ಕೃಣುಧ್ವಂ—ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ
ನಾಡಿಕೊಳ್ಳು | ಯತಃ—ಯಾವಾಗ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಮರ್ತಾಯ—ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ (ಯಜ
ಮಾಸನೋಕ್ತಿಯಿಂದ) | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರ) ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ನೇಃ—
ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೇ | (ತದಾನೀಂ—ಆಗ) | ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಬೋಧಾತಿ—(ಯುಷ್ವನ್ಯುರಾದ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ | ಮನಸಾ—ಸ್ವಂತಿಗಳಿಂದ | ಯಜಾತಿ ಚ—(ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸಿಯು
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗದ ಯಜನಾನನ ಪರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹೊರಟಾಗ, (ಯಾರು ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು) ತಿಳಿದು, (ಅವರವರನ್ನು ತಕ್ಕ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಕರವೂ, ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳ.

English Translation.

bring hither, with prizes, him who is most constant in sacrifices, observant of truth, and the invoker (of the Gods), for Agni, when he repairs to the Gods on the part of man, knows those (who are to be worshipped), and worships them with reverence.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಕಂತೆಮುಃ—ಕಿಂಜಾತಾ, ಶತೇರಾ ಮೊದಲಾದ ಇವೃತ್ತ ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ಐ. ೩-೧೩) ಅತಿಶಯೋನ ಸುಖಕಾರೀ—(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಋತಾವಾ, ಹೋತಾ ಮಾರ್ತಾಯ—ಈ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನಯೋಪಹಂಸನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು.

ವೇಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ವೀ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವೇಃ ಎಂದು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈ ಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈ ಕವಚನದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ವೇಃ—ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವೇಃ—ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೇವಾನ್ ಸ ಚೆ ದೋಧಾತಿ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಗೆ ಕರೆತರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಬೇಕೆಂಬ ತಿಳವಳಿಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಮೋಽಘಿ—ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ (ಐ. ೩-೨೦)

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ !

ಕಂತೆಮುಃ—ಅತಿಶಯೋನ ಕಂ ಸುಖಂ ಕರೋತಿ. ಕಂತಮಾ ಅತಿಶಾಯೋನೇ ತಮವಿಷ್ಣುನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವಾ ಪ್ರಕೃಯು. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಶಾನಾ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ—ಧ್ವಮ್ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಕ್ತೃ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿನ್ವಿಕ್ಯಣೋರಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಉ ವಿಕರಣ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಮಾಗಮ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆಕಾರಲೋಪ. ಆದಕ್ಕೆ ಅಚಿಪರಸ್ವಿನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಧ್ವಮ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರಲು ಕ್ವಿತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಐತ್ತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇ—ವೀ ಧಾತುವು ಗತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಅಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇತ್ಯಿಗೆ ಗುಣ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ವಿತ್ಯಂ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಾತಿ—ಬುಧ ಆವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೇಟೋದಾಟಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಶಪಾ ವಿಕರಣ. ತನ್ವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತೆಲಘೂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಬೋಧಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಚಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಚನಾಯೋಗೇಪ್ರಥಮಾ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಗ ಧಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮನಸಾ—ಮನಸಾ ಎಂದು ರೂಪ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಕಾರ ನಕಾರಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ಯಜಾತಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಮ. ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಹಿ ಕ್ರತುಃ ಸ ಮರ್ಯಃ ಸ ಸಾಧುರ್ಮಿತೋ ನ ಭೂದದ್ಭುತಸ್ಯ
ರಥೀಃ |

ತಂ ಮೇಧೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೀವಿಶ ಉಪ ಋವತೇ
ದಸ್ಮನಾರೀಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಕ್ರತುಃ | ಸಃ | ಮರ್ಯಃ | ಸಃ | ಸಾಧುಃ | ಮಿತ್ರಃ | ನ | ಭೂತ್ |
ಅದ್ಭುತಸ್ಯ | ರಥೀಃ |

ತಂ | ಮೇಧೇಷು | ಪ್ರಥಮಂ | ದೇವಯಂತೀಃ | ವಿಶಃ | ಉಪ | ಋವತೇ |
ದಸ್ಮಂ | ಆರೀಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ಯ ಹ್ಯಗ್ನಿಃ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ತೃಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಸ ಏವ ಮರ್ಯೋ ಮಾರಯಿತಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯೋಪ-
ಸಂಹರ್ತಾ ಸಾಧುಃ ಸಾಧಯಿತೋಶ್ವಾದಯಿತಾಃ ಸ ಏವಾದ್ಭುತಸ್ಯಾಭೂತಸ್ಯಾ ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಥೀ
ರಂಹಯಿತಾ ಸ್ವಾಸಯಿತಾ ಭೂತ್ | ಭವತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಿತ್ರೋ ನ | ಯಥಾ ಸಖಾ ಧನಾನಿ
ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ಭತ್ | ಏವಂಭೂತೋ ಯೋಽಗ್ನಿಸ್ತಮೇವ ಮೇಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವ-
ಯಂತೀರ್ದೇವಯಂತ್ಯೋ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತ್ಯೋ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಥಮಮುಪ ಋವತೇ |
ಸ್ತುತಿಭಿರುಪೇತೈ ಪ್ರಧಾನಭೂತ ಇತಿ ಕಥಯಂತಿ | ಕೀದೈಶ್ಯೋ ವಿಶಃ | ದಸ್ಮಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ತಮಗ್ನಿ-
ಮಾರೀರ್ಗಚ್ಛಂತೈಃ | ಭಜಂತೈ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮರ್ಯಃ | ಮೃಜ್ ಸ್ವಾಣಿತ್ಯಾಗೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿ-
ತಣ್ಯರ್ಥಾಚ್ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷೇತ್ಯಾದೌ ನಿಪಾತನಾದ್ಯತ್ | ಕೃತೈಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲ
ವಚನಾತ್ಕರ್ತರಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಯಂತೀಃ | ವಾ ಭಂಸೀತಿ

ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅರೀಃ | ಯ ಗತೌ | ಜನಿಭಸಿಭ್ಯಾಮಿಹ | ಉ. ೪-೧೨೯ | ಇತಿ ಬಹುಲ-
ಗ್ರಹಣಾದಸ್ವಾದಿಸ್ತ್ರೀತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿಸ್ತಿನ ಇತಿ ಜೋಷ್ | ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ-
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ ಹಿ—ಅವನೇ (ಅ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಕ್ರತೇಃ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು | ಸಃ—ಅವನೇ |
ಮರೈಃ—(ಸಮಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ) ಸಂಹರ್ತೃವು | ಸಾಧುಃ—ಸಾಧಿಸುವವನು | ಸಃ—ಅವನೇ |
ಮಿಸ್ತ್ರೋ ನೆ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ | ಅದ್ವೈತಸ್ಯ—ಅಭೂತನಾದ (ಅಲಬ್ಧವಾದ ಧನವನ್ನು) | ರಥೀಃ—ಒದಗಿಸು-
ವವನು | ಭೂತ್—ಅಗುತ್ವಾನೆ | ತಂ—ಅಂತಹ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ) | ಮೇಘೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ |
ದೇವಯಂತಿಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ (ಪೂಜಿಸುವವರೂ) | ದಸ್ಯಂ ಅರೀಃ—ಸುಂದರನಾದ ಅಗ್ನಿ-
ಯನ್ನು ಭಜಿಸುವವರೂ ಆದ | ವಿಶಃ—ಪ್ರಜೆಗಳು | ಪ್ರಥಮಂ—ಅದಮುದ್ಧಿ | ಉಪ್ ಬ್ಬುವತೇ—
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಮೋಕ್ತಮಾಡುತ್ತಾರೆ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವು; ಅವನೇ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಹರ್ತೃವು ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃವು; ಸ್ನೇಹಿತ-
ನಂತೆ ಅಲಬ್ಧವಾದ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನೂ ಅವನೇ; ಇಂತಹ ಸುರೂಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು
(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

For he is the performer of rites, he is the destroyer and reviver (of
all things), and, like a friend, he is the donor of unattained wealth; all
men reverencing the Gods, and approaching the well-looking Agni,
repeat his name first in holy rites.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ||

ಸ ಹಿ ಕ್ರತೇಃ—ಸ ದ್ಯಗ್ನಿಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ | ಅ ಅಗ್ನಿಯೇ-ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರ-
ವೇರಿಸುವವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಆದ ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞ-
ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವನು.

ಸ ಮಯಃ—ಸ ಏವ ಮಾರಯಿತಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯೇವಸಂಹರ್ತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

ಸೆ ಸಾಧುಃ—ಸಾಧಯಿತಾ, ಉತ್ಪಾದಯಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಹಾರಕರ್ತೃವಾದುದರಿಂದ, ಸಕಲವನ್ನೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ವೈಶ್ವದಿಂದ ಸನ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಆಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರೋ ನ ಅದ್ವೈತಸ್ಯ ರಥೀಃ—ಯಥಾ ಸಮಾಧಾನಾನಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿರಪಿ ಅಭೂತ-ಸ್ಥಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ರಂಹಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಭೂತ್ | ಸ್ವೇಹಿತನಾದವನು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಹಾಯಮಾಡುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೇಧೇಷು—ಯಜ್ಞಃ ಫಲೇನ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಧೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯).

ಮೇಧೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೀರ್ವಿಫಲ ಉಪ ಬ್ರುವತೇ—ದೇವಯಂತೀಃ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಆನೇಷಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಯಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಜನರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತಮಾಡುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಮೂಲಕವೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಅವನನ್ನೇ ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಸ್ಯಂ—ದಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ದರ್ಶನೀಯಂ—ಸುಂದರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು.

ಅರೀಃ—ಯು ಗತಾ | ಅರೀರ್ಗಚ್ಛಂತೈಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದವು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಮಾರ್ಯಃ—ಮೃಚ್ ಪಾಣಿತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರಶೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತಜ್ಞ ಫಲಕಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಭಂದಿಸಿ ನಿಷ್ಕೃತ್ಯಕೃದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾಹ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಿಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಯತ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ವಿಪಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಚಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮೃದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತ್—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲಾಙ್‌ಲಙ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಙ್. ಪ್ರಥಮಾಪುರಃಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಚಂತ್ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಂತಿಃ—ದೇವಾನಾ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಯಂತೈಃ ದೇವಯಂತೈಃ ಸುಪ್ರತ್ಯನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವ ಎಂಬ ಸುಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೇವಯಃ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ನೆಛಂದಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇತ್ಯ ದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಚಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ, ದೇವಯಂತಃ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ ಉಗಿತೆಳ್ಳ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವಯಂತಿಃ ಜಸ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ.

ಬ್ರುವತೇ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾಪುರಃಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಆತ್ಮನೇವದೇವನೈತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಘಿನ್ನಾಕ್ಷರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೀಶ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇವದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚುಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೀಶ. ಅತಿಚಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆರೀಃ—ಋ ಗತಾ ಧಾತು. ಜನಿಘಿಸಿಘ್ಯಾಮಿಣ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬಹುಲಗ್ನಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಽಙ್ಗಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಉದಣ್ಣಪರಃ ಪದಾಜೆಯಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಶ್ಚಾನಾದಿದಾಗ, ಕ್ವದಿಕಾರಾದಿತ್ತಿನಃ-ತ್ತಿನ್ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಇಕಾರಾಂತಕ್ರದಂತ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಐಷ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆರೀ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ಮ ಪರನಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ನಿಸರ್ಗ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಪ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವು ಸ್ವಪ್ರಸಾರದ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಸ ನೋ ನೃಣಾಂ ನೃತಮೋ ರಿಶಾದಾ ಅಗ್ನಿರ್ಗಿರೋಽವಸಾ
ವೇತು ಧೀತಿಂ |

ತನಾ ಚ ಯೇ ಮಘಸಾನಃ ಶವಿಷ್ಠಾ ವಾಚಪ್ರಸೂತಾ ಇಷ-
ಯಂತ ಮನ್ವೆ || ೪ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಸಃ | ನಃ | ನೃಣಾಂ | ನೃತಮಃ | ರಿಶಾದಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಗಿರಃ | ಅವಸಾ | ವೇತುಃ
ಧೀತಿಂ |

ತನಾ | ಚ | ಯೇ | ಮಘಃ | ಸಾನಃ | ಶವಿಷ್ಠಾಃ | ವಾಚಃ | ಪ್ರಸೂತಾಃ | ಇಷಯಂತ
ಮನ್ವೆ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಯಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೃತಮೋಽತಿಶಯೇನ ನೇತಾ ರಿಶಾದಾ ರಿಶಾನಾಂ
ಶತ್ರುಣಾನುಶ್ಚಾ ಭಕ್ಷಯತಾ | ಯನ್ವಾ | ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸತಾಮಸಿತಾ ನಿರಸಿತಾ | ಏವಂನಿಧಃ ಸೋಽಗ್ನಿ
ನೋಽಗ್ನಿ ಸ್ಯಾಕಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಶೀಲವಸಾ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣೇನಾನ್ವೇನ ಯುಕ್ತಾಂ ಧೀತಿಂ ಕರ್ಮ ಚ ವೇತು |
ಕಾಮಯತಾಂ | ಅಸಿ ಚ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಸ್ತನಾ | ಧನನಾಮೃತತ್ | ವಿಸ್ತೃತೇನ ಧನೇನ
ಮಘವಾನೋ ಧನವಂತಃ ಶವಿಷ್ಠಾ ಅತಿಶಯೇನ ಬಲಿನಕ್ಷ ಸಂತೋ ವಾಚಪ್ರಸೂತಾಃ ಪ್ರಸೂತಂ ಪ್ರೇರಿತಂ
ವಾಚೋ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಮನ್ವಂ ಯೈಸ್ತಾದ್ಯಶಾ ಭೂತ್ಯಾ ಮನ್ವಾಗ್ನೀರ್ಮನನರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಷಯಂತ
ಏಷಯಂತಿ ಕುತ್ಸಿಗ್ನಿಃ ಕಾರಯಂತಿಮಿಚ್ಯಂತಿ | ತೇಷಾಮಸಿ ಸ್ತುತಿಮಗ್ನಿಃ ಕಾಮಯತಾಮಿತಿ ಭಾವಃ ||
ನೃಣಾಂ | ನೃತೇತ್ಯಭಯಥಾಧಾವಾದ್ವಿಭಾಭಾವಃ | ನಾಮನ್ವತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ತನಾ |
ತಸು ವಿಸ್ತರೇ | ಪಚಾಡ್ಯತ್ | ತ್ವತೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವೃಷಾದೇಲಾಕ್ಯತಿ

ಗಣತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶವಿಷ್ಣಾಃ | ಶವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಅಸ್ಮಾಯೋಮೇಧೇತಿ ಮತ್ತರ್ಥಿಯೋ
ವಿಸಿ | ತತ ಅತಿಶಾಯಿನಿಕ ಇಷ್ಠನ್ | ವಿಸ್ತತೋರ್ಬಾಗಿತಿ ವಿನೋ ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟೀಲೋಪಃ |
ಇಷ್ಠನೋ ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷಯಂತೆ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಶ್ಚಾಂತಾಚ್ಚಾಂದಸೋ
ಲುಕ್ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾನ್ಶ್ಚ ಲಭೂಪಧಗುಣಾಧಾವಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಷೆಚಿ ಏವ ಸ್ವರಃ ತಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನೈಷಾಂ—(ಯಜ್ಞವನ್ತು) ನಡೆಸುವವರಲ್ಲಿ | ನೈತಮಃ—ಉತ್ತಮ ನೇತೃವಾದ | ಶಿಶಾದಾಃ—
ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ (ಯಜ್ಞಹಿಂಸಕರನು ನಾಶಮಾಡುವ) | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಷಃ—ನಮ್ಮ | ಗಿರಃ—
(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ನಾಶ್ಯಗಳನ್ನೂ | ಅವಸಾ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಧೀತಿಂ—ಕರ್ಮ
ವನ್ನೂ | ವೇತು—ಇಚ್ಛಿಸಲಿ | ಚೆ—ಮತ್ತೂ | ಯೇ—ಯಾರು (ಯಜಮಾನರು) | ತನಾ—(ಹೆಚ್ಚಾದ)
ಧನದಿಂದ | ಮುಘನಾಸಃ—ಧನಕರಾಗಿ | ಶವಿಷ್ಣಾ—ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿ | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ—ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಹವಿಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಮುನ್ತೆ—(ಅಗ್ನಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ನಾಶ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಷಯಂತೆ—(ಮುತ್ತಿಜರಿಂದ ಮಾಡಿ
ಸಲು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ (ಅದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಇಚ್ಛಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾಗ ನಡೆಸುವವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ
ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ, ಹವಿಃಪ್ರದಾನವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ ; ಧನಾಧ್ಯರೂ, ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ
ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ ಆದ ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ).

English Translation.

May Agni, who is the chief director of sacrifices, and the destroyer
of enemies, accept our praise and worship: with oblations, and many those
who are affluent with great wealth, who are endowed with strength and, by
whom the sacrificial food has been prepared, be desirous to offer adoration.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಃ ನೈಷಾಂ ನೈತಮಃ—ನೈತಮಃ ಅತಿಶಯೇನ ನೇತಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಅತಿಶಯೇನ ನೇತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮುತ್ತಿಗ್ನಿಜಮಾನರಾದಿಯಾದವ
ರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮುಖ್ಯನೆನಿಸಿದವನು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವನೇ ಈ ಅಗ್ನಿಯು.

ರಿಶಾಸಾಃ—ರಿಶಾನಾಂ ಶತೈಶಾಂ ಅತ್ತಾ ಭಕ್ಷಯಿತಾ | ಯದ್ವಾ ರಿಶತಾಂ ಹಿಂಸಿತಾಮುಸಿತಾ ನಿರಾಸಿತಾ | ಶಕ್ರಗಂಭಸ್ತು (ಭಕ್ಷಿಸಿ, ದಹಿಸಿ) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು.

ಅಗ್ನಿಃ ಗಿರಃ ಅವಸಾ ವೇತು ದೀಶಿಂ—ಅಂಧಃ ನಾಜಃ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದಲ್ಲಿ ಅವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಅವಸಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನದಿಂದ ಅಥವಾ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಆವೇಕ್ಷಿಸಿ, ಅದನ್ನೂ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ತುರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ತೃತೀಯೈಕವಚನವು. ವೇಳಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ತನಾ ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ (ಬಹವನಾದ) ಧನವೆಂದ ಸಹಿತರಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮುಘವಾನಃ—ಮುಘನೆಂದರೆ ಧನವು (ನಿ. ೩-೯) ಮುಘವಾನಃ ಎಂದರೆ ಧನವಂತರು. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ಪದವು.

ಶವಿಷ್ಯಾಃ—ಓಜಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ—ಅಂಧಃ ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ವಾಜನೆಂದರೆ ಅನ್ನವು ಪ್ರಸೂತನೆಂದರೆ. ಪ್ರೇರಿತನೆಂದರ್ಥವು. ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ—ಪ್ರಸೂತಂ ಪ್ರೇರಿತಂ ವಾಜೋ ದರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯೈಃ | ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ (ಯಜಮಾನರು) ಎಂದರ್ಥವು. ಮುಘವಾನಃ, ಶವಿಷ್ಯಾಃ, ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತಪದಗಳಾಗಿ ಯೇ (ಯಜಮಾನಃ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣಗಳಾಗಿರುವವು.

ಮುನ್ನ—ಅಗ್ನೇರ್ಮಾನನರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ನಾನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು.

ಇಷಯಂತೆ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಏಷಯಂತಿ ಋತ್ವಿಗ್ಯಃ ಕಾರಯಂತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಆವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರರಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನೈಶಾಂ—ನೈ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟೀಕುಪವಚನದಲ್ಲಿ ಅವಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪ್ರತ್ಯನದ್ಯಾಪೋನುರ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. ನೈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವಿಶಲ್ಪವಿಧಾನಮೂರು

ವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯವರ್ಜಾನ್ನಸ್ಯ ಃಣತ್ವಂ ನಾಚ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ನಾನುನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶಾದಾಃ—ರಿಶಾನ್ ಅತ್ತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಾಃ. ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸಪದಯೋಃ **ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂಚಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಿಶಾದನ್ ಕಲ್ಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನೇತು—ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಲೋಟ್** ವ್ಯಯನು ಪ್ರರುಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನೇತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ತನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾದೇಶಬಂಜಾಗಲೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯವಾದಿಯು ಅಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ **ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಸ್ವಾಃ—ಶವ ಎಂಬುದು ಬಲದ ಹೆಸರು. **ಶವಃ ಅಸ್ಮಿ** ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ನುತ್ಪರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮುಪಿದಾಗ ಸಾಂತವಾದುದರಿಂದ **ಅನ್ ನಾಯಾಮೇಧಾಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವಸ್ವಿನೌ ಕಲ್ಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಸ್ವಃ ಆತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ವನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಷ್ವನ್ ಪರವಾದಾಗ **ವಿನ್ ಮತೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್. **ಟೀಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ (ಅನ್) ಚಿಗಿ ಲೋಪ. ಇಷ್ವನ್ ನಿಶ್ಚಾದುವುದರಿಂದ **ಇಷ್ವಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಯಂತೆ—ಇಷು ಇಚ್ಛೆಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷಿ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭಾಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಭಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಚ್ ಪ್ರಥಮಸ್ವರದ ಬರುವವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಶವಾ ಏಕರಣ. ಶವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾ ದೇಶ. ಅಂತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜ ಯೋಗೇತ್ಯಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯತ್ಕಲ್ಪ

ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಠೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏವಾಗ್ನಿಗೋತಮೇಭಿರ್ಯತಾವಾ ವಿಪ್ರೇಭಿರಸ್ಮೋಷ್ಯ ಜಾತ-
ವೇದಾಃ |

ಸ ಏಷು ದ್ಯುನ್ಮಂ ಪೀಪಯತ್ನ ವಾಜಂ ಸ ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ
ಜೋಷಮಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏವ | ಅಗ್ನಿಃ | ಗೋತಮೇಭಿಃ | ಋತವಾ | ವಿಪ್ರೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮೋಷ್ಯ |
ಜಾತವೇದಾಃ |

ಸಃ | ಏಷು | ದ್ಯುನ್ಮಂ | ಪೀಪಯತ್ | ಸಃ | ವಾಜಂ | ಪುಷ್ಪಿಂ | ಯಾತಿ |
ಜೋಷಂ | ಆ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಋತಾನಾ ಋತನಾನ್ಯಜ್ಞನಾನ್ ಜಾತವೇದಾ ಜಾತಧನೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾಯಮಗ್ನಿವಿ-
ಶ್ವೇಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿಗೋತಮೇಭಿಗೋತಮೈರ್ಮುಷಿಭಿರೇವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಸ್ತೋಷ್ಯ |
ಸ್ತುತೋಷ್ಯಭೂತ್ | ಸ್ತುತಶ್ಚ ಸೋಗ್ನಿರೇಷು ಗೋತಮೇಷು ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೋಮಂ
ಪೀಪಯನ್ | ಅಸಿಬತ್ | ಯದ್ವಾ | ಶಾನ್ಯಸೀನಸಾಯಯೆತ್ | ತಥಾ ಸೋಗ್ನಿರ್ವಾಜಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-
ಮಸ್ತಂ ಪೀಪಯದಿತ್ಯೇವ | ಏವಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಂ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿಶ್ಚ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ
ಸೋಗ್ನಿರ್ಜೋಷಮಸ್ತಾಭಿಃ ಕೃತಂ ಸೇವನಮಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಆ ಸಮಂತಾಜ್ಞಾನನ್ ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ |
ಪೋಷಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಧನಾನಿ ಪೋಷಂ ಪ್ರಾಪಯತು || ಗೋತಮೇಭಿಃ |
ಋಷ್ಯಂಧಕವೃಷ್ಣಿ ಕುರುಭ್ಯಶ್ಚ | ಪಾ. ೪-೧-೧೦೪ | ಇತಿ ವಿಹಿಷ್ಯಾಣೋತ್ಪ್ರಿಭ್ಯುಕುಶ್ವನುಸಿಷ್ಠಗೋತ-
ಮಾಂಗಿರೋಭ್ಯಶ್ಚ | ಪಾ. ೨-೪-೭೩ | ಇತಿ ಬಹುಷು ಲುಕ್ | ಅಸ್ತೋಷ್ಯ | ಸ್ತುತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಾ
ಚಿಣಭಾವಶ್ಚಾಂದಸೇ | ಪೀಪಯತ್ | ಪಾ ಪಾನೇ | ನ್ಯಂತಾಲ್ಲುಜಾ ಚ್ಚೇಕ್ಷಜಾದಿ | ಕೋಷಂ | ಜುಷೀ
ಪೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಭಾವೇ ಭಿಷ್ | ಇತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮಶ್ಚಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಋತಾನಾ—ಸತ್ಯವಂತನೂ (ಯಜ್ಞಪುಳವನೂ) | ಜಾತವೇದಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೂ (ಧನಾಧ್ಯನೂ)
ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ | ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮವಂಶಕ್ಕೆ ಋಷಿಗಳಿಂದ |
ಅಸ್ತೋಷ್ಯ—ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲುಟ್ಟಿರುವನು | ಸಃ—(ಸ್ತುತನಾದ) ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಸೋಮ
ವನ್ನು | ಏಷು—ಈ ಗೋತಮರಲ್ಲಿ (ಗೋತಮರಿಗೆ) | ಪೀಪಯತ್—ಪಾನಮಾಡಿದನು (ಪಾನಮಾಡಿಸಿದನು) |
ಸಃ—(ಶಾಗೆಯೇ) ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ವಾಜಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು) | ಸಃ—
(ಈ ರೀತಿ ಸೋಮವು ಮತ್ತು ಹವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಜೋಷಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಸೇವ
ಯನ್ನು | ಆ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಪುಷ್ಪಿಂ ಯಾತಿ—ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ನಮ್ಮ
ಧನವನ್ನು ಪುಷ್ಪೀಕರಿಸಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯವಂತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಗೋತಮರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ (ಆವಂದ
ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಸೋಮ ಮತ್ತು ಹವಿಷ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವ
ಯನ್ನೂ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ನಮ್ಮ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಪೀಕರಿಸಿ.

English Translation.

Thus has Agni, the celebrator of sacrifices, and by whom all things
are known, been hymned by the pious descendants of Gotama; to them

has he given the bright Soma-juice to drink, along with the sacrificial food, and, gratified by our devotion, he obtains nutriment (for himself.)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಷು—ಇವರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಪುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪುಷಿಗಳಿಗೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗೋತಮೇಭಿಃ ಅಸ್ತೋಷ್ಯ—ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷು ಎಂಬ ಈ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದವು ಆ ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಪುಷಿಗಳನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಮಧುಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಪಠಿಕೆ ನಾಗರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಮ್ನ ವೆಂದರೆ ಧನನೆಂದು ಅರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—

ಶತಂ ತೇ ತಿಪ್ಪಿನ್ಯೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸದಸ್ಯಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ಯು |

ಜಹಿ ವಧರ್ವನುಸೋ ಮಾರ್ಕಸ್ಯಾಸ್ತೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರಶ್ತಂ ಚ ಧೇಹಿ ||

(ಪು. ಸಂ. ೭-೨೫-೩)

ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯತೋ ವಾ ಅನ್ಯಂ ವಾ || ಎಂದರೆ ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಾದ ತೇರ್ಯ ಅಥವಾ ಅನ್ಯವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಸಕ್ತಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪೀಠಯತ್ ಎಂಬ ವಾಚಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಪೀಠಯತ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು (ಪಾನಮಾಡಿದನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರ್ವಕ್ತೃಣೋವೇತವಾದ ಅನ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಶಾವಾ—ಹಿಂದಿನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದು.

ವಿಪ್ರೇಭಿಃ—ವಿಪ್ರಃ ವಿಗ್ರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಪಠಿಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಪ್ರೇಭಿಃ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ, ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯).

ಜಾತವೇದಾಃ—ಜಾತಧನೋ ಜಾತಪ್ರೇಕ್ಷೋ ವಾ | ವೇದಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಥಮೆಯೆಂದೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂದರೆ ಧನಾಧ್ಯನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಂ—ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಜಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯).

ಪುಷ್ಟಿಂ— ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು (nourishing food).

ಜೋಷಂ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕೃತಂ ಸೇವನಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವೆಯನ್ನು, ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು.

ಅ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತೆ ಜ್ಞಾನೇ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗೋಶಮೇಭಿಃ—ಗೋಶಮಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುಮಾಂಸಃ ಎಂದು ಅಪತ್ಯಾರ್ಥವಿವಕ್ಷ್ಯಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಋಷ್ಯಂಧಕವೃಷ್ಟಿ ಕುರುಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕೆ ಬಹುಶ್ಚ ತೋರುವಾಗ ಅತ್ತಿಭ್ಯಗುಕುಶ್ಚವಸಿಸ್ಯಗೋಶಮಾಂಗಿರೋಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಗೋಶಮ ಎಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತ್ಯತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಿಸ್ತಿಗೆ ವಿಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರೂಪ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕ್ತ್. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ್ ಏಕರ್ಗ.

ಯತಮಾ—೭೭ನೇ ಸೂತ್ರದ ೬೦ಂದನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಸ್ಮೋಷ್ಯ—ಪೃಷ್ಠಾ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿನ್ಧಾಹವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿನ್ಧಾಪ್ರವಾದರೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಬೇಕು. ಆಗ ಚ್ಚೇಃಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅನಿಟ್ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ತಿಗೆ ಗುಣ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕ್ತ್. ತ್ವು ವಿಶ್ವವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ಪುಕ್ತ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಸ್ಮೋಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಛಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀಶಯತ್—ವಾ ವಾನೇಃ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರಕೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಪರವಾದಾಗ ಶಾಚ್ಯಸಾಹ್ಯವ್ಯಾವೇಪಾಂ ಯುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ವಾಯು ಎಂಬ ಣಿಹಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಚಿಕ್ರಿದ್ಯುಸ್ತುಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಹಾವೇಶ. ಚಿಕ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚ್ಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಃ ಸಿಬತೇಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ ಅಧ್ಯಾಸ ಕ್ಷುಕ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೌಚಿಜ್ಯಪ್ರಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿಯಿರುವ ಚಿನ್ಧಾಪ್ರವಾದರೂಪ್ಯೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿ ಬರುವುದರಿಂದ

ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ತ. ದೀರ್ಘೋಲೇ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ಚೆನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಳೆಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜ್ಞೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಾತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಷಮಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪುತ್ರಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇತ್ ಪುತ್ರಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಭಿ ತ್ವೇತಿ ಪಂಚಚಿಫಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗೋತಮಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐವನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಪುಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮವು ಳೆಳೆಯಲ್ಲಿ—ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೭೮

|| ಮಂಗಳಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೩ || ಸೂಕ್ತ-೭೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ-೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತಪದ್ಧಿರುವ ಯುಕ್ತಂಶ್ಯ-೫ ||

|| ಯುಷಿ- ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ||

|| ವೇವಶಾ-ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಭಂವಃ-ಗಾಯತ್ರೀಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ ತ್ವಾ ಗೋತಮಾ ಗಿರಾ ಚಾತನೇದೋ ವಿಚರ್ಷಣೇ |

ದ್ಯುಮೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ || ೧ ||

|| ಸಮಾಧಿ ||

ಅಭಿ | ತ್ವಾ | ಗೋತಮಾಃ | ಗಿರಾ | ಚಾತನೇದಃ | ವಿ ಚರ್ಷಣೇ |

ದ್ಯುಮೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಚಾತನೇದೋ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತವಿಚರ್ಷಣೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಃ ಏವಂ-
ಭೂತಾಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಗೋತಮಾ ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾ ಗೋತಮ ಯುಷಿ | ಯುಷೇರೇಕತ್ವೇಽಪಿ
ಪೂಜಾರ್ಥಂ ಬಹುವಚನಂ | ಗಿರಾ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚಾಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಸ್ತದಿತಿ ಶೇಷಃ |
ತದ್ವದ್ವಯಮಪಿ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುಮೈಶ್ಚೈದೀಯಗುಣಪ್ರಕಾಶಕೈರ್ಮಂತ್ರೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ |
ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತುಮಃ || ನೋನುಮಃ | ಉ ಸ್ತುತಾ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯೋಲುಗಂಕಾಲಕ್ಷಿ |
ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾನೇಽಪಿತಿ ಐತ್ಯಂ ||

। ಪ್ರತಿಪಾಠಃ ।

ಜಾತೇವೇದಃ—ಐನಿಸಿರು:ವುಬ್ಬಿವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ | ವಿಚಾರಣೆ—ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ! ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಗೋತಮಾಃ—(ಈ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾವ) ಗೋತಮ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಕುಷಿಗಳು | ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾಸವಾಕ್ಯಿನಿಂದ | ಅಥಿ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಸ್ತುತಿಸಿದರು (ಅದರಂತೆಯೇ ನಾವೂ) | ದ್ಯುಮ್ಹ್ಯಾಃ—(ನಿನ್ನ) ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದವ (ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ) | ಅಥಿ ಪ್ರೇಷೋನುಮಾಃ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಭಜನೆ ಭಜನೆ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

। ಛಾಂದಾಃ ।

ಸರ್ವಾಣ್ಯ ನೂ, ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟೃಣಾ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗೋತಮ ವಂಶಸ್ಥರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾಸ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ; (ಅದರಂತೆಯೇ ನಾವೂ) ನಿನ್ನ ಗುಣದ್ವೈತಳವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮುಖವಿಶೇಷಿಸಿಕೊಂಡು ಭಜನೆ ಭಜನೆ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

Knower and beholder of all that exists, Gotama celebrates you Agni, with praise; we praise you repeatedly with commendatory (hymns).

। ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗಃ ।

ಗೋತಮಾಃ—ಗೋತಮವಂಶಸ್ಥರಾದ ಕುಷಿಗಳು. ಈ ಕುಷ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಕಲ್ಪವಿದ್ಯದೂ ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುವಚನದ್ರವ್ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಈ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಗೋತಮಕುಷಿಯು ಎಂಬ ಏಕವಚನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನೇ ಕುಷಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಈ ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಸಮಂಜಸಾಗಿರುವುದು. ಅಧುನಿಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕವಿಗಳೂ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ನಾವು, ನಮ್ಮ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದ್ರವ್ಯೋಗ ವಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಗೋತಮಾಃ ಎಂಬ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಗೋತಮಕುಷಿಯೂ ಅವನ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂಕತಿಯವರೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಚಾರಣೆ—ವಿಶೇಷಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾಃ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನು.

ದ್ಯುಮ್ಹ್ಯಾಃ—ಈ ಕಲ್ಪವು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂಪಿನ ಕುಷ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆ. ದ್ಯುಮ್ಹ್ಯಾಃ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ಯದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಂತ್ರೈಃ ಎಂಬ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಾರಮಾನುಷಿ, ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ನೋನುಮಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುಮಃ | ನುತೈ ನುತೈ (ಅನೇಕಾವರ್ತಿ) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಸುನವು ಎಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಿರಾ—ರೇಘಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಗಿರ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ಯಂತೀ-ಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾತೇನೇದಃ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಷ್ಟಮಿಫಲನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾವತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂಧಂತಾ ಗದಿದ್ವಂದಿಂ ಮುಂದಿರುವ ವಿಚರ್ಷಣೆ; ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತಕಲ್ಪ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರ ನೋನುಮಃ—ಐ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ, ಆತಿಶಯ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಎಂದು ಅರ್ಥತೋರು ವುದರಿಂದ ಧಾತೋರೇಚೋದಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್. ಯಜೋಲ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್‌ಗೆ ಲುಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯಜ್‌ಲುಕ್‌ಊಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್‌ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೋನುಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽಪಿ ಣೋ-ಪದೇಶಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೋಪದೇಶವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರ.ವ ನಿಮಿತ್ತದ (ರೇಫ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ಪ್ರ ನೋನುಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

। ಸಂಹಾರಾಃ ।

ತಮು ತ್ವಾ ಗೋತನೋ ಗಿರಾ ರಾಯಸ್ಕಾವೋ ದುವಸ್ಕತಿ ।

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರ ಣೋನುಮಃ ॥ ೨ ॥

। ಪದಾಃ ।

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ಗೋತನುಃ | ಗಿರಾ | ರಾಯಃ | ಕಾಮಃ | ದುವಸ್ಕತಿ |

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ಣೋನುಮಃ ॥ ೨ ॥

। ನಾಂನಾಭಾಷ್ಯಂ ।

ರಾಯಸ್ಕಾವೋ ಧನಶಾನೋ ಗೋತನೋ ಯಮಗ್ನಿಂ ಗಿರಾ ಸ್ತುತ್ವಾ ದುವಸ್ಕತಿ ಪರಿಚರತಿ ತಮು ತನುೇವ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿಗೋತನಾಸ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರಾಭಿಮುಷ್ಯೇತ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತುತುಃ ॥ ರಾಯಸ್ಕಾವುಃ | ರಾಯೋ ಧನಾಭಿ ಕಾಮಯತ ಇತಿ ರಾಯಸ್ಕಾವುಃ | ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾತ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಶ್ರುತಿಪುನುಲಮಿತಿ ವಿಷುಲವಚನಾರುಃ | ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತೈಶ್ಚಂ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಮೈರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರತ್ವಂ | ಅಶಃ ಶ್ರುತಿಮಿತಿಂಕುಂಭೇತಿ | ಪಾ. ೩-೨-೨೨ | ವಿಸೇರ್ಷೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ದ್ಯುವಸ್ಕತಿ | ದುವಸ ಉಪಶಾನೇ ಪರಿಚರಣೇ ಚ | ಕಂಠಾದಿಃ ॥

। ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ।

ರಾಯಸ್ಕಾವುಃ—ಧನವಸ್ತು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಗೋತನುಃ—ಗೋತನುಮುಷಿಯು (ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ದುವಸ್ಕತಿ—ಸೇವನಗಾಡುತ್ವಾನೆಯೋ | ತಮು—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ | ದ್ಯುಮ್ನೈಃ—ಊದಿದವ್ಯೋಗಕಳವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಪ್ರ ಣೋನುಮಃ—ಧನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೀವೆ

। ಭಾಷಾರ್ಥಃ ।

ಧನಶಾನಾರಾಗಿ ಗೋತನುಃ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವನೋ, ಅವನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ (ಪಾಪು) ಊದಿದವ್ಯೋಗಕಳವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೀವೆ.

English Translation.

To you, that (Agni) whom Gotama, desirous of riches, worships with praise, we offer adoration with commendatory (hymns).

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ‡

ಗಿರಾ—ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ.

ರಾಯೆಸ್ವಾಮಿ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಣಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಯೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಯೆ ಎಂದರೆ ಧನವು (ನಿ ೩-೯) ರಾಯೆಸ್ವಾಮಿ: ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ಗೋತಮನು ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿರುವನು.

ದ್ಯುವಸ್ಯತಿ—ಪರಿಚರತಿ | ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇರಜ್ಯತಿ, ವಿಧೇಮ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯುವಸ್ಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುವಸ್ಯತಿ ಎಂದರೆ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶುಶ್ರೂಸೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ ೩-೧೩). ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವೆವು.

ಅಕರೇ ವಸೋರ್ವೌತಾ ಪನಸ್ಯತೇನೇಹಸಃ ಸ್ತುಭ ಇಂದ್ರೋ ದುವಸ್ಯತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೧-೩).

ಅಗ್ನಿರ್ಹ ದೇವಾ ಅಮೃತೋ ದುವಸ್ಯತೈಥಾ ಧರ್ಮಾಣಿ ಸನಶಾ ನ ದೊದುಷತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩-೧).

ಕ್ಷೇಮೇಣ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಂ ದುವಸ್ಯತಿ ಮರುದ್ಧಿರುಗ್ರಃ ಶುಭಮಸ್ಯ ಔಯತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೮೨-೫).

ನಮಸ್ಯತ ದಮ್ಯದಾತಿಂ ಸ್ತಧ್ವರಂ ದುವಸ್ಯತ ದಮ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨-೮).

ಉತ್ತಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ದುವಸ್ಯತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ದ್ಯುಮ್ನುರಥಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ—ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಾದವು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಸ್ಥಾನಮಃ—ರಾಯಃ ಧನಾನ್ ಕಾಮಯಂತೀ ಇತಿ ರಾಯಸ್ಥಾನಮಃ ಕಮು ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಚಕವವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಃ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವ್ಯದ್ವಿ. ಸುಪೋಧಾತುಸ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಹುಲಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಾಯಃ ಎಂಬುದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತೃವಾದುದರಿಂದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಯಃ ಕಾಮಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತಃ ಕೃಕಮಿಕಂಸಕುಂಭ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಧಾತುವು ಪರವಕ್ಷ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನಸ್ಯತಿ—ಮನಸ ಉಪತಾಪೇ ಪರಿಚರಣೇಚ. ಧಾತು ಕಂಞಾದಿ. ಕಂಡಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾಡ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಸ್ಯ ಎಂಬ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರನೇಲೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಂಞಾಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಮನಸ್ಯತಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಏತದ ಪರವಕ್ಷ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮ್ಯಮ್ನೈ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನೋನುಮಃ—ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಮ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ತಮು ತ್ವಾ ನಾಜಸಾತಮಮಂಗಿರಸ್ವದ್ಧನಾಮಹೇ |

ದ್ಯಮ್ಯೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುಮಃ || ೩ ||

|| ಪದಗಳು ||

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ನಾಜಸಾತಮಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಹನಾಮಹೇ |
 ದ್ಯಮ್ಯೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುಮಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ವಾಜಸಾತಮಂ ವಾಜಾನಾಮನ್ನಾನಾಮತಿಶಯೇನ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ತಮೇವ
ಶ್ವಾ ಶ್ವಾಮಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಹವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಾಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಗತಂ || ವಾಜಸಾತಮಂ |
ಷಣು ದಾನೇ | ಜನಸಖನಕ್ರಮಗನೋ ವಿರ್ಭ | ವಿಧ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾಧಿತ್ಯಾತ್ಯಂ | ಅತಿಶಯೇನ
ವಾಜಸಾ ವಾಜಸಾತಮಃ | ತಮಸಃ ಸಿತ್ಪಾದನುದಾತ್ತೈಶ್ಚೇ ಕೃದುತ್ತರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಃ | ನಭೋಽಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾಂ ||
ಪಾ. ೧-೪-೧೮-೩ | ಇತಿ ಭತ್ತೇನ ಪದತ್ಪಾಠಾನಾದ್ರುತ್ಪಾದ್ಯಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, (ನಾವು) | ವಾಜಸಾತಮಂ—ಆನ್ನವನ್ನು ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ |
ತಮು—ಅದೇ | ಶ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಸರಂತೆ (ಅಂಗಿರಾ ಬುಹಿಯಂತೆ) ! ಹವಾ-
ಮಹೇ—ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ | ದ್ಯುಮ್ನಿಷಿಃ—(ನಿನ್ನ) ಗುಣದ್ಯೋತಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಪ್ರ
ಣೋನುಮಾಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಂಗಿರಸರಂತೆ ನಾವು (ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಬಂದಂಥಾ ನಿನ್ನನ್ನು) ಗುಣದ್ಯೋತಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

We invoke you, such as you are, the giver of abundant food, in like manner as did Angiras, we praise you repeatedly which commendatory (hymns).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಾಜಸಾತಮಂ—ಆನ್ನನಾಮತಿಶಯೇನ ದಾತಾರಂ | ವಾಜನೆಂದರೆ ಆನ್ನವು. (ನಿ. ೩-೯) ಆತಿಶಯ
ವಾಗಿ ಆನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ವಾಜಸಾತಮಂ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಾ ಬುಹಿಯು ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಹ್ವಾನನವಾಡಿದಂತೆ. ಈ ಉಪಮಾನವು ಮುಗ್ಧೀದವ
ಆನೇಕ ಸುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು—

ಮನುಷ್ಯದಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಸ್ವದಂಗಿರೋ ಯಯಾತಿವತ್ಸದನೇ ಪೂರ್ವವಚ್ಚುಚೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೧-೧೬)

ಅಂಗಿರಸ್ವನ್ನಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೨)

ತದಸ್ಮೈ ನಮ್ಯಮಂಗಿರಸ್ವದರ್ಚಿತ ಕುಷ್ಠಾ ಯದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ನಘೋದೀರತೇ |

(ಮು ಸಂ ೨-೧೭-೧)

ತಮಂಗಿರಸ್ವನ್ನಮಸಾ ಸಪರ್ಯನ್ನವ್ಯಂ ಕೃಣೋಮಿ ಸನ್ಯಸೇ ಪೂಜಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೧-೧೯)

ಉತ ತ್ವಾ ಭೃಗುವಚ್ಚುಚೇ ಮನುಷ್ಯದಗ್ನ ಆ ಹುತ |

ಅಂಗಿರಸ್ವದ್ವನಾಮಹೇ |

(ಬು. ಸಂ. ೮-೪೨-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗೃಹಿಣಿ ಅಂಗಿರಾಪುಃಸಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಪರಿಚರಣೆ ಮಾಡಿರುವ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ವಿಧಾನವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಬುಃಸಿಗಳು ಈ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಾಚಸಾತಮಮ್—ವಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ವಾಚ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ : ಷನೇನಖನೇ-ಕ್ರಮಗನೋ ವಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚಿಪರನಾದಾಗ ಇವು: ಅನುನಾಸಿಕಾಂತಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ವಿದ್ವನ್ನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ವಾಚಸಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ವಾಚಸಾ ವಾಚಸಾತಮಃ. ಅತಿಶಾಯೋನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಮವ್ ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಃದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರವೇ ಉೇಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—ಅಂಗಿರಸ ಇವ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್. ತೇನ ಶುಲ್ಕಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವೃತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ವತಿ ಪರನಾದಾಗ ಪದಸಂಕ್ಷಿ. ಬರುವುದರಿಂದ ರುತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಘೋದಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೮-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭ ಸಂಕ್ಷಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಕ್ಷಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರಃತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಾಮಹೇ—ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಘಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಸ್ತುತುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಅತ್ಯನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ರಪ್ ನಿಶರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು ಎಂದಾದಾಗ ರಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅನಾವೇಶ ಅತೋದೀರ್ಘೋಯಾಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಿಷ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ತವ ಎಂಬ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ತಮು ತ್ವಾ ವೃತ್ತಹಂತಮಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋರವಧೂನುಷೇ |

ದ್ಯುಮೈರಭಿ ಪ್ರ ನೋನುನುಃ || ೪ ||

|| ಸವಣಾಶಾ ||

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಾ | ವೃತ್ತಹಂಃ ತಮಂ | ಯಃ | ದಸ್ಯೋನ್ | ಅನ್ವಃ -
ಧೂನುಷೇ |

ದ್ಯುಮೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ನೋನುನುಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದಸ್ಯೋನ್ ಉಪಕ್ಷಲಯಿತ್ಯನ್ ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ಯಸ್ತ್ರಮವಧೂನುಷೇ ಅವಚಾಲಯಿಸಿ ಸ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಯಾವಯಿಸಿ ವೃತ್ತೇಹಂತಮಂ ವ್ಯತ್ಪಾಣಾಂ ಪಾಪ್ಯಾನಾಮತಿಶಯೇನ ಹಂತಾರಂ ತಮು ತ್ವಾ ತಮೇವ ತ್ವಾಂ ದ್ಯುಮೈರಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ವೃತ್ತೇಹಂತಮಂ | ಅತಿಶಯೇನ ವೃತ್ತೇಹಾ ವೃತ್ತೇಹಂತಮಃ | ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನಲೋವೇ ನಾಪ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ | ಇತಿ ತಮಪೋ ನುಟ್ | ದಸ್ಯೋನ್ | ದೀರ್ಘಾದಿಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ರುಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುನುಷಿಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ನೇತೋಳಾರಃ ಸಾನುನುಷಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ದಸ್ಯೂಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಯೇ—ಯಾವ (ಯಾವ ನೀನು) | ಅವಧೂನುಷೇ—ಓದಿಸುತ್ತೀಯೋ | ವೃತ್ರಹಂತಮಂ—ಪಾಪನಾಶಕನಾದ | ತಮು ಶ್ವಾ—ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು | ದ್ಯುಮ್ನೈಃ—ಗುಣದ್ಯೋತಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಪ್ರ ಜೋನುಮು—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೀವೆ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ಯಜ್ಞ ಹಿಂಸಕರಾದ) ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಪಾಪನಾಶಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೀವೆ.

English Translation.

We praise you, repeatedly with commendatory (hymns); you are the destroyer of Vritra, and you put the Dasyus to flight.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ಯೂಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಯಾತ್ಕರ ವಿವರಣೆ ಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದು—

ದಸ್ಯೂರ್ ದಸ್ಯುತೇ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾದುಪದಸ್ಯಂತೈಸ್ತಿಸಾ ಉಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ |

(ನಿ. ೨-೨೩)

ರಸಾದಿವ್ಯಗಳನ್ನು, ಉದಕವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವವನು, ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ದಸ್ಯು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ದಸ್ಯುವೆಂದರೆ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗ ನೆಲಸಿದ್ದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕವ್ಚುಜನರೆಂದೂ ಇವರು ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಆರ್ಯರ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇಂತಹ ದಸ್ಯು ಜನರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಕಾವಾಡಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವರು—

ಮಹಾಂತಂ ಚಿದರ್ಬುಧಂ ನಿ ಕ್ರಮಿಾಃ ಪದಾ ಸನಾದೇವ ದಸ್ಯೂತಶ್ಯಾಯ ಜಜ್ಜಿಷೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ಉಪಪ್ರಯನ್ನಸ್ಯೂತಶ್ಯಾಯ ವಜ್ರೀ ಯದೈ ಸೂನುಃ ಶ್ರವಸೇ ನಾಮ ದಧೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೪)

ಮಹೇ ಯಶ್ಚಾ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯನ್ನ ಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೭)

ತಮು ತ್ಯಾ ಪಾಶ್ಯೋ ವ್ಯಾ ಸಮಾಧೇ ದಸ್ಯುಹಂತಮಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೫)

ತಮಾಗನ್ಯ ತ್ರಿಸ್ತ್ಯಂ ಮಂಥಾತುರ್ಬಸ್ಯುಹಂತಮುಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಭಂಶಾ
ಮನ್ಯುಕೇ ಸಮೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೯-೮)

೦ ತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಂ— ದಸ್ಯುಹನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವೇ ವ್ಯತ್ರಹನನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಿಸು
ವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ
ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರೋಪಿಸಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದಾ
ವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅಗ್ನಿಂ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ನಿಯನಿಂಧತೇ ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೮)

ಅಗನ್ಯ ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಗ್ನಿಮಾನವಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೪-೪)

ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ
ದಾಗ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ರಾಪುರನನ್ನ ಸಂಪಾದಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ವ್ಯತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಶಕ್ತುನೆಂಬ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಶಕ್ತುನಾಶಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.^೪
ಪ್ರಸಕ್ತಬಹುತ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪಾಷ್ಯಾನ ಎಂದರೆ ಮತ. ಪಾಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಮ್— ವ್ಯತ್ರಂ ಹತಮಾನ್ ವ್ಯತ್ರಹಾ. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಫಾಕು. ಇವಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ರ ಶಬ್ದ
ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಣಿ ವ್ಯತ್ರೇಷು ಕೈಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಕ್ರಿಸ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ರಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತಿಶಯೇನ ವ್ಯತ್ರಹಾ ವ್ಯತ್ರಹಂತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೀ ತಮ
ಬಿಷ್ಠನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶರೂರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಸರ್ವವಾನು—
ಸ್ವಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಸಿವ
ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಾಭ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ತರಸ್ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಭ ಎಂಬ ಹೆಸರು.

ನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಘಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಮಸಿಗ್ಗಿ ನುಡಾಗಮ. ವೃತ್ತಹಂತಮ ಎಂಬ ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತಮಸಾ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ. ಆಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವ ರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಸ್ಯೂನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಅವಧಾನುಷೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ರೂಪ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾಫದ ಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತ್ಯಾನುನಾಸಿಕೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಊಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಧಾನುಷೇ—ಅವ ಉಪಸರ್ಗ. ಧೂಷಾ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸೇ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯಾ ಏಕರಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅವೋಚಾಮ ರಹೂಗಣಾ ಅಗ್ನಯೇ ಮಧುಮದ್ವಚಃ |

ದ್ಯುಮ್ನೈರಭಿ ಪ್ರ ಣೋನುಮಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವೋಚಾಮ | ರಹೂಗಣಾಃ | ಅಗ್ನಯೇ | ಮಧುಮದ್ | ವಚಃ |

ದ್ಯುಮ್ನೈಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ಣೋನುಮಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮುಷಿಃ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಮನಯೋಪಸಂಹರತಿ | ರಹೂಗಣಾ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ವಯಂ ಗೋತಮಾ ಅಗ್ನಯೇ ಅಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಯ ದೇವಾಯ ಮಧುಮದ್ವಚೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇಶಂ ವಚನಮವೋಚಾಮ ಪ್ರಾವಾದಿಷ್ಮ | ತದ್ವಚನರೂಪೈರ್ದ್ಯುಮ್ನೈರ್ದ್ಯೋತಮಾನ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪುನಃ ಪುನರಗ್ನಂ ವಯಮುಛಿ ಪ್ರ ಣೋನುಮಃ | ಅಭಿಮುಷ್ಯೇನ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಸ್ತುಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ರಹೂಗಣಾಃ—ರಹೂಗಣವಂಶದವರಾದ ಗೋತಮರೆಂಬ (ನಾವು) | **ಅಗ್ನಿಯೇ**—ಸುರುಷಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ | **ಮಧುಮಧ್ಯತಃ**—ಮಾಧುರ್ಯೋನ್ನೇತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | **ಅನೋಚಾಮು**—ಉಚ್ಚರಿಸಿದೆವು (ಮತ್ತು) | **ದ್ಯೌಮೈತಃ**—ಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇತವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | **ಅಥಿ ಪ್ರೋತನಾಮಃ**—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ರಹೂಗಣಪುತ್ರರಾದ ಗೋತಮರೆಂಬ ನಾವು ಸ್ವರದ್ರೋಷಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇತವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದೆವು

English Translation.

The descendants of Rahugana have recited sweet speeches to Agni; we praise him repeatedly with commendatory (hymns).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಹೂಗಣಾಃ—ರಹೂಗಣನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಗೋತಮಾದಿಗಳು. ಅಥವಾ ರಹೂಗಣ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಅಥವಾ ಆ ಋಷಿಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯು ರಹೂಗಣಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ. ಗೋತಮನಾದುದರಿಂದ ಅವನೂ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಇತರ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆವು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವನು.

ಮಧುಮತ್ ವಚಃ—ಮಾಧುರ್ಯೋನ್ನೇತಂ ವಚನಂ | ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನದಾರವಾದ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಅನೋಚಾಮು—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೀ ಧಾತು. ಉಚ್ಛಾ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಾಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರರೋಷ, ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ರಿತ್ಯಾತಿಫಿಲ್ಯೋಜ್ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಚೆಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ಉಮಾಗಮ. ಮಿಡ-ಚೋಂತ್ಯಾತ್ಪರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ **ಅತೋದೀರ್ಘೋಽ ಯೇಷಾಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಸ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆದಂತಾಂಗಳೈ ದೀರ್ಘ. ಆಂಗಳೈ ಆಡಾಗಮ. ಪಾನಾದಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ಫಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧುಮತ್—ಮಧು ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಧುಮತ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಏತ್ತಾಮದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರನಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅವಾ ಪರನಾದಿಗಳ ಸ್ವಮೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಗೆ ಉಕಾ.

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೫ ||

ಏಪ್ತಂತೆನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಏಪ್ತಂತೆನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ದ್ವಾದಶರ್ಚಿಂ ಪಷಂ ಸೂಕ್ತಂ | ರಹೂಗಣಪುತ್ರಸ್ಯ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ |
 ಅತ್ತಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ದ್ವಾದಶಾದ್ಯೈ ತ್ವಚ್ಚಾ ತ್ರೈಷ್ಪುಭಾಷ್ಣಿಹಾ ಪೂರ್ವೋಽಗ್ನಿಯೇ ವಾ
 ಮಧ್ಯಮಾಯೇತಿ | ಪೂರ್ವತ್ರ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತದ್ವಾದಿವಮಹಿ ಗಾಯತ್ರಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಏತಾನಾಂಸ್ತು
 ವಿಶೇಷಃ | ಅದ್ಯಸ್ತುಚಿತ್ರೈಷ್ಪುಭಃ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ತುಷ್ಣಿಹಃ | ಪ್ರಥಮತ್ವಚಿಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾನೋ
 ವೈದ್ಯತೋಽಗ್ನಿಃ ಶುದ್ಧಾಗ್ನಿರ್ವಾ ದೇವತಾ | ಶಿಷ್ಯಾ ನವರ್ಚಿಃ ಕೇವಲಾಗ್ನಿದೇವತಾಕಾಃ || ಸ್ವಾತರನು-
 ವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನಿಯೇ ಕ್ರತೌ ತ್ರೈಷ್ಪುಭೇ ಭಂದಸ್ಯಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚಾದ್ಯಸ್ತುಚಿಃ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ
 ಇತಿ ತಿಸ್ತೋಽಪಶ್ಯಮಸ್ಯ ಮಹತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಕಾರೀರ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಧಾರ್ಮಾಚ್ಚಿದೋ
 ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ದ್ವೇ ಬುಚ್ಚ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ | ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಚಸೋ ವಿಸಾರ
 ಇತಿ ದ್ವೇ ತ್ವಂ ಕ್ಯಾ ಚಿದಚ್ಯುತಾ ಧಾಮಂತೇ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಮಧಿ ಶ್ರಿತಮಿತಿ ವಾ | ಅ. ೨-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನ ವಾದವು—ಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಎಂದು ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಃಕೃಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೂಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ದ್ವಾದಶಾದ್ಯೈ ತ್ವಚ್ಚಾ ತ್ರೈಷ್ಪುಭಾಷ್ಣಿಹಾ ಪೂರ್ವೋಽಗ್ನಿಯೇ ವಾ ಮಧ್ಯಮಾಯೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದವಾದುದರಿಂದ

ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳಿರುವುವು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ತ್ರಿಷ್ಪತ್ನಾ ಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಮೂರನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥಿನವು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ (ಅಂತಂತ್ರ)ದಲ್ಲವೆಂದು ವಿಧ್ಯದ್ರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಉಳಿದ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇಶ್ವತುಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಪತ್ನಾ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳ ವಿಧಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋಲೃಪಶ್ಯಮಸ್ಯ ಮಹತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಕಾರೀರಿಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ ಎಂಬ ಮೊದಲ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರ ಇತಿ ವ್ಯೇ ತ್ವಂ ತ್ಯಾ ಚಿದಚ್ಯುತಾ ಧಾಮಂತೇ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಮಧಿ ಶ್ರಿತಮಿತಿ ನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೩-೧೩).

ಸೂಕ್ತ—೭೯

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೭೯ ||

|| ಅಸ್ತಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ. ೫ || ವರ್ಗ-೩೭, ೨೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಂಖ್ಯೆ-೧೩ ||

|| ಮುಖ್ಯ-ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ-೧-೩ ಅಗ್ನಿರಗ್ನಿ ಮಧ್ಯಮೋ ವಾಃ ೪-೧೩ ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಭಾವೇ-೧-೩ ತ್ರಿಷ್ಪತ್ನಾಃ ೪-೬ ಉಷ್ಣಿಕ್ ೭-೧೩ ಗಾಯತ್ರೀಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಕೇಶೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರೇಽ ಹಿರ್ದುರ್ನಿವಾರ್ತ ಇವ
 ದ್ವಜೇಮಾನ್ |

ಶುಚಿಭ್ರಾಜಾ ಉಷಸೋ ನವೇದ್ರಾ ಯಶಸ್ವತೀರಪಸ್ಯುವೋ ನ
 ಸತ್ಯಾಃ || ೧ ||

|| పదనాథః ||

హిరణ్యోఽ కేతః | రజఃసః | విఽ సారే | అహిః | ధునిః | నాతః ఽ ఇవ |

ధ్రజీమాన్ |

తుటి ఽ భ్రాజాః | లుషఃసః | ననేదాః | యశస్వతిః | అపస్సువః | న |
సత్వాః || ౧ ||

|| వాయుభాష్యం ||

హిరణ్యకేతోః హితరమణేయోః కేతస్మానియో జ్జాలా యస్య స తథోక్తః
సువర్ణవద్యోఃజమానజ్జాలోః వా అహిరాగత్య హంతా మేఘానాం ధునిస్తేషాం కంపయితా
వాత ఇవ వాయువిన ధ్రజీమాన్ తిఃభ్రగతియుక్తః ఐవంభూతేః వృద్ధ్యుక్తోఽగ్నిః రజః
లుదకస్య విసారే విసరణే మేఘాన్ని గమనే నిమిత్త భూతే సతి తుటిభ్రాజాః తోఽధనదీప్తిః
సన్ మేఘాజ్జలాని నిగమయితుం జానాతి | లుషఃస లుషోదేవతా ననేదాః | న విదంతి
ఇతి ననేదాః | మేఘాదుదకస్య నిఃసారణమగ్నిరేవ జానాతి లుషఃస్మ న జానంతిఽత్యుభ్రగః |
అజ్ఞానే దృష్టాంతః | యశస్వతిఃరన్నయిక్తా అన్నవత్సోఽపస్సువోఽపః కర్మాత్మన
ఇత్సంత్యః సత్వా అవితథారంభా న | ఐవంభూతాః ప్రజా ఇవ | అత్ప్రిఃషమామజ్ఞానేనాగ్నిః
ప్రతస్యతే న తు తా నింద్యంతే | న హి నిందా నింద్యం నిందితుం ఆపి తు స్మత్కం స్మోఽతుమితి
న్యాయోహ || ధ్రజీమాన్ | ధ్రజ గతా | ఇన్నవధాతుభ్య ఇతి భావ ఇన్వేత్యయః | తతో
మతుహ | తస్య పిత్వాదనుదాత్తే ఇనోఽ నిత్వాత్పాతిపదికస్యాయుదాత్తే || ననేదాః |
సఖ్యావార్ద్యేత్రేః పఞాద్యుహ | నధ్రాణ్నిపాదిత్యాదినా సఖాః ప్రకృతిధావః | అపస్సువః |
అపస్వద్వాత్సుప అత్సః కృహ | క్యాఙ్కందసీత్యుప్రత్యయః | తస్మాదీనాం ధందసీ బదుల-
ముపసంఖ్యానం | పా. ౬-౪-౨౬-౧ | ఇత్యేవజ్ ||

ప్రతిపదార్థః ||

హిరణ్యకేతః—హితరమణేయమత్తు రవణేయవాద కేతగళంతరఃవ జ్జాలేగళువనాః (సువర్ణ
కాంతియుక్త జ్జాలేగళువనాః) | అహిః—ఐందు (మేఘగళువన్న) నాతమాదుఃపవనాః | ధునిః—
(మేఘగళువన్న) కంపికువంతి మాదువననాః | వాతేఇవ—వాయువిధుతి తిఃభ్రగఃయుక్తవనాః ఆచ
(విద్యుద్గమియ) | రజఃసః విసారే—మేఘగళంద లుదకవు మోరదలు | తుటిభ్రాజాః—తుభ్రగా

ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ (ಮೇಘದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಲು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ) | (ಅವಳೆ) ಉಷಸಃ—ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳು | ಯಶಸ್ವತೀಃ—ಆನ್ನಯುಕ್ತರಾದ | ಅಶಸ್ವಯಃ - ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ | ಸತ್ಯಾಃ ನೆ—ಸತ್ಯವಂಶರಾದ (ಪ್ರಜೆಗಳ) ಹಾಗೆ | ನವೇದಾಃ—(ಮೇಘದಿಂದ ಜಲನಿರ್ಗಮನವನ್ನು) ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸುವರ್ಣಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತನೂ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ (ಉವಕರಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನೂ), ವಾಯುವಿನಂತೆ ತೀವ್ರಗಮನನೂ, ಅದ ಅಗ್ನಿಯು, ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಮೇಘಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಯವಂಶರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು, ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ (ಮಾತ್ರ) ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ಜಲವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಉಷೋದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation.

The Golden haired Agni is the agitator of the clouds when the rain is poured forth, and moving with the swiftness of the wind, shines with a bright radiance. The mornings know not (of the showers), like honest (people) who, provided with food, are intent upon their own labours

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸುಶ್ಲಿಷ್ಣ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು—ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪ (ವಿಂಚಿನ ರೂಪ)ದಿಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಕೂದಲುಗಳಂತೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವವು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು (ವಿಂಚಿನರೂಪದಿಂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು) ವಾಯುವಿನಂತೆ ಬಹಳ ತೀವ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವನು. (ಎಂದರೆ ವಿಂಚಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ದೇವೀಷ್ಯಮಾನನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಕೂದಲೇ ಅದ್ಭುತ್ಯವಾಗುವುದು) ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿರುವುದು. ಉಷೋದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಉಷೋ ದೇವತೆಗೂ ಮಳೆಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಾದಿಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಲೋಲಾಪತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಗ್ನರಾಗಿ ಗಹನವಾದ ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದಿರುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಗೂ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ವಿಧಾನವು ತಿಳಿಯದು. ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿದಿರುವುದು ಎಂದು ಸುಖ್ಯಾಳಿಪ್ರಾಯವು.

ಹಿರಣ್ಯ ಕೇಶಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪುಭಾಯಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಅತಿಪ್ರಕಾಶವಾಗುವಾಗ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸುವರ್ಣದ್ವಯವಾದ ಕೇಶಗಳಿಗೆ

ಹೋಲಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಸುಖವನ್ನು ಫಲಫಲನೆ ಹೊಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು. ಇವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಉದ್ಭವವಾಗಿ ಎದ್ದು ತಿರುಗಿ ಮೇಲಿರುವ ಕೇಶಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕೇಶಗಳ ಉಪಮಾನವು ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಗ್ಧೇವದಲ್ಲಿ ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನ ಹರೀ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳ ಪರವಾಗಿ

ಇಹ ತ್ಯಾ ಸಧಮಾದ್ಯಾ ಹರೀ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ್ಯಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೨-೨೯)

ಎಂಬ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಹಿರಣ್ಯಕೇಶ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಉಪಮಾನವನ್ನೂ ಮ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨ ಎಂಬ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ರಜಸಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು—ರಜಃ | ರಜೋ ರಜತೇಜ್ಯೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಅಸ್ಯಗದನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ—

(೧) ರಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಜತಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ರಜಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿ, ಬೆಳಕು ಎಂದರ್ಥವು. ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಅದುದರಿಂದ ರಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಯಾ ತೇ ಅಗ್ನೀ ರಜಃಶಯಾ ತನೂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

(೨) ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ—ರಜಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವು. ಈ ಅರ್ಥವಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ —
ನವ ಚ ಯನ್ನವತಿಂ ಚ ಸ್ರವಂತೀಃ ಶ್ಯೇನೋ ನ ಭೀತೋ ಅತರೋ ರಜಾಂಸಿ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೪).

ಭುವೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಜಸಕ್ಲ ನೇಶಾ ಯಶ್ಚಾ ನಿಯುದ್ಧಿಃ ಸಚೇನೇ ಶಿವಾಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮-೬).

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಜಶಬ್ದವು ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಪ್ತೈಸ್ಯೈ ಗನಾಂ ಜನಿತ್ರೈಶ್ಚೈ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೫).

ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಯಾ ಚಕ್ರಭುಃ ಸೋಮ ಶಾನಿ ಧುರಾ ನ ಯುಕ್ತಾ ರಜಸೋ ವಹಂತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧೯).

- (೩) ಈ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಜಶ್ಚಿತ್ತವು ಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.
- (೪) ಅನ್ಯಗದನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | ಅನ್ಯೌ ರುಧಿರಂ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಗದನೀ ತೇ ಅಸಿ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ | ರಜಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಹಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣಮಹರಜ್ಜುನಂ ಚ ಏ ವರ್ತತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

(ಯ. ಸಂ. ೬-೯-೧).

ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿರುವ ರಜಶ್ಚಿತ್ತವು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಜಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೆಳಕು ಎಂದರ್ಥವು.

ಧ್ವಜೀಮಾನ್—ಧ್ವಜ ಗತೌ | ವೇಗವಾಗಿ ಗಮನಶಕ್ತವನು. ವಾಯುವು ಯಾವಂತಿ ವೇಗವಾಗಿ ಚರಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಶೀಘ್ರಗಮನಶಕ್ತವನು.

ಶುಚಿಭ್ರಾಜಃ—ಶೋಭನದೀಪ್ತೀಃ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನು. ವೈದ್ಯಕಾಗ್ನಿಯು (ಮಿಂಚು) ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವುದು ಲೋಕಶ್ಚಿಸಿದ್ಧಿಯು.

ಉಷ್ಣೋ ನೇವೇದಾಃ—ನೇವೇದಗಳಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸಂಯಮಿತೆ ಮಾಡುವ ಚಾತುರ್ಯವು ಉಷ್ಣೋದೇವತೆಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉಷ್ಣೋದೇವತೆಯನ್ನು ನಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಸಿಯು ಈ ರೀತಿ ವರ್ತಿಸಿರುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಶಸ್ವತೀಃ ಅಶಸ್ತೃವಃ—ಅಣಃ ಕ್ಷೋಭಃ ವೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉಪನಾಸುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವತೃವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೨೪) ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ, ಅಂಥಾ ವಾಚಃ ವೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ವನಾಸುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವತೃವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ, (ನಿ. ೨-೯) ಮುಳುಕು ರೇಷಃ ವೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಸುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವತೃವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಶಃ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೯). ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೀರ್ತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು. ಏತಕ್ಕಿಂತಲೇ ಯಶಸ್ವತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಶಸ್ತೃವಃ—ಉದಕಗಳು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ ಅನ್ವ ಅಥವಾ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವತೃವು ಅನ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಯಶಸ್ವತೀಃ—ಎಂದರೆ ಅನ್ವ ಅಥವಾ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸತ್ಯಾಃ—ಅವಿತಥಾರಂಭಾಃ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸತ್ಯವಂತಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನಾಡಿರುವರು.

। ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ।

ಆ ತೇ ಸುಪರ್ಣಾ ಆಮಿನಂತೆ ಏವೈಃ ಕೃಷ್ಣೋ ನೋನಾವ
ವೃಷಭೋ ಯದೀದಂ ।

ಶಿವಾಭಿರ್ನ ಸ್ತಯಮಾನಾಭಿರಾಗ್ರಾತ್ಪತಂತಿ ಮಿಹಃ ಸ್ತನಯಂ-
ತ್ಯಭ್ರಾ ॥ ೨ ॥

। ಪಠಃ ॥

ಆ | ತೇ | ಸುಪರ್ಣಾಃ | ಅಮಿನಂತ | ಏವೈಃ | ಕೃಷ್ಣಃ | ನೋನಾವ | ವೃಷಭಃ |
ಯದಿ | ಇದಂ |

ಶಿವಾಭಿಃ | ನ | ಸ್ತಯಮಾನಾಭಿಃ | ಆ | ಅಗ್ರಾತ್ | ಪತಂತಿ | ಮಿಹಃ | ಸ್ತನ-
ಯಂತಿ | ಅಭ್ರಾ ॥ ೨ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಸುಪರ್ಣಾಃ ಶೋಭನಪತನಾ ರಶ್ಮಯಿ ಏವೈರ್ಗಂತ್ಯಭಿರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹಾ-
ಮಿನಂತ | ಆ ಸಮಂತಾನ್ವೇಷಂ ಹಿಸಂತಿ | ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಾದಯಂತಿ | ಪ್ರಹೃತಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಃ ಕೃಷ್ಣ-
ವರ್ಣೋ ವೃಷಭೋ ವರ್ಷಿತಾ ಮೇಘೋ ನೋನಾವ | ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಮಕರೋತ್ | ಯದಿ ಯದೇದ-
ಮಾದ್ಯಶಂ ಕರ್ನು ತದಾನೀಂ ಶಿವಾಭಿರ್ನ ಸುಖಕಾರಿಣೀಭಿಃ ಸ್ತಯಮಾನಾಭಿರ್ನಸವತಿಭಿಃ ಕಾಂತಾ-
ಭಿರಿವಶುಭ್ರವರ್ಣಾಭಿಃ ಭೇನಯುಕ್ತಾಭಿರದ್ವಿವಿದ್ಯದ್ವಿವರ್ನಾ ಸಹಾಗಾತ್ | ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಪ್ರೇರಿತಃ
ಶರ್ಟನ್ಯ ಅಗಚ್ಛತಿ | ಶದನಂತರಂ ಮಿಹ ಅಪಃ ಪತಂತಿ | ದಿವಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪವೃಷ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ಅಧ್ವಾ-
ಭ್ರಾಣ್ಯದ್ವಿಃ ಪೂರ್ಣಾ ಮೇಘಾಃ ಸ್ತನಯಂತಿ | ಇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ || ಅಮಿನಂತ | ಮಿಹಾ
ಹಿಸಾಯಾಂ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಈಷಾಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಕೃತಿಭಾವಃ | ಅನೋ-
ಽಪ್ಯಗೃಹಸ್ಯ | ಪಾ ೮-೪-೫೭ | ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕಮವಸಾನೇ ವಿಧೀಯಮಾನಮನುನುಗಾಸಿಕತ್ತಂ ವ್ಯತ್ಯಯೇ-

నాత్రే సంకతాయామపి ద్రష్టవ్యం | నోనానావ | నోతేయోఽఽలుగతాల్లిట్టమంత్రే | కా. ౧-౧-౩౩ | ఇతి నివేదధాదామృత్యయాభావః | స్వయమానాభిః | స్పృహ తుషద్యేననే | కఠః పిత్వా దనుదాత్రేత్తం | తానజోల లసావధాతుకస్తరేణ ధాతుస్తరః శిష్యకే | స్తనయంతి | స్తన కర్ష్యే | జూరాదిరదంతః | పతంతి స్తనయంతిలత్యనయోః | సాదాదిత్వాద్వాక్యాదిత్వాట్టే నిభాతాభావః ||

|| ప్రకవాఖ్య ||

(అగ్గీ- ఎచ్చే అగ్గీయే) | తే-నిన్న | సుపణాః-లక్షణంగా బిల్వం ఆఘ్రవా ప్రశం సువ (కరణగళు) | ఏవ్యే-గమనశీలవాద మరుత్తుగళుడనే | ఆ అమినేత-సుత్తలూ (మేఘ గళన్న) హింసమాడుత్తవే | శృష్ణ-కప్పాద | వృషభ-వృష్యయన్నంటిమాడువ మేఘవు | నోనానావ-జిజ్ఞాసి కబ్బవన్ను మాదితు | యిది ఇదం-యానాగ ఈ కేలవవు (నదీయంతో) (అగ) | శివాభిః-సుఖకరవాద | స్వయమానాభిః-న-నగుత్తిరువ స్త్రీయర దంతశంక్తిగళంకే (ప్రకాశమానవాద వృష్యుడకవు) | ఆ అగాత్-బరుత్తదే (బిల్వత్తదే) | (అనంతర) మిహః-నిరు | పతంతి-(అకారదింద) బిల్వత్తదే | అభ్రాః-(నిరనింద తుంటి) మేఘగళు | స్తనయంతి-గుడుగుత్తవే (కబ్బమాడుత్తవే).

|| భావాఖ్య ||

జలీసుత్తిరువ వాయువినింద యుక్తవాద మత్తు అతి ప్రకాశమానవాద నిన్న కరణగళు మేఘ గళన్ను హింసమత్తవే. అదరింద కప్పాద మేఘగళు గర్జిమత్తవే; అనంతర నగుత్తిరువ స్త్రీయర దంక కాంతియంతే బిల్వగిరువ కనిగళు బిల్వత్తదే; అకారదింద మళయం బిల్వత్తదే; మేఘగళు గుడుగుత్తవే.

English Translation.

Your falling (rays), accompanied by the moving (Maruts), strike against (the cloud); the black shedder of rain has roared; when this is done (the shower) comes hith delightful and smiling (drops), the rain descends, the clouds thunder.

|| విశేషవిషయగళు ||

నువ్యాభివ్రాయచ్చ-మంసియం ఈ సుత్తినన్ మించు, శిడిలు గుడుగు ఇచ్చగళుడనే మఱు అభ్రాటింద బిల్వం మళయన్న వర్షిసరువను. మించు అంతరిక్షదల్లి ధ్రువధ్రవ యోకేయంతా బహు ప్రకాశమానంగా అంతరిక్షవన్నే ల్లా స్వప్రకారదింద బిల్వంకా జలపూర్ణవాద కప్పాద మేఘగళ మధ్యదల్లి మహాకబ్బ దోడనే (శిడిలు) వృష్టవాగువుదు. ఆ క్షణదల్లియే మహాధ్వనియుక్తవాద మత్తు కర్ణకతోర VI 34

ವಾದ ಶಿಡ್ಧಿನ ಶಬ್ದವು ಕೇಳಬರುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಋಷಿಯು-ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುತ್ಪುಗಳ (ಗಾಳಿಯು) ಸಹಾಯದಿಂದ ಚದುರಿಸುತ್ತಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಂದೂ ಆ ವಿಟುಗಳಿಂದ ನೊಂದ ಮೇಘಗಳು ಅರ್ಭಟದಿಂದ (ಶಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು) ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ರೋದನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅನ್ಯಾದ್ಯಾಕಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸುವವು ಎಂದೂ ಅಂತರ್ದದಲ್ಲಿ ಥಟ್ಟನೆ ಕಾಣಿಸುವ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕಾಶವು ಯಾವನವತಿಯರಾದ ಚಿಲುನೆಯಲ ಮುಗುಳುನಗೆಯಂತಿರವು ದೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚುಗಳ ಅರ್ಭಟವಾದೊಡನೆಯೇ ಗುಡುಗುಶಬ್ದಗಳೆಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಳೆಯ ಹನಿಗಳು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಮುಪೇರ್ಣಾಃ ಅಮಿನಂತೆ—ಶೋಭನಪತೆನಾ ರಶ್ಮಿಯಾಃ | ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಎಂದರೆ ಹರಡುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ (ಮಿಂಚಿನ) ರಶ್ಮಿಗಳು. ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಪ್ಪಾದ ಮೋಡಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಏವ್ಯೇ—ಏವ್ಯೇಗಂತ್ಯೈಭಿರ್ಮರುದ್ಧಿಃ | ಏವ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಗುವ, ಚಲಿಸುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲಿಸುವ (ಬೀಸುವ) ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮರುತ್ಪುಗಳು (ರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಗಳು) ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವುದು ಸಹಜವು.

ಕೃಷ್ಣೋ ವ್ಯಷಭಃ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋ ವರ್ಷಿಕಾ ಮೇಘಃ | ವ್ಯಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳು; ಜಲದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೇಘಗಳು ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುವು. ದೊಡ್ಡ ಮಳೆಯು ಬರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಮೇಘಗಳು ಅಂತರ್ದದಲ್ಲಿ ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿಯುವಂತಿ ಮಾಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಋಷಿಯು ಕೃಷ್ಣ-ಕಪ್ಪಾದ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನು. ಯಾಸ್ತುರು ವ್ಯಷಭ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ತಂ ವ್ಯಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ತಹಣಂ ಸಚಿಂತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೯ ೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವ್ಯಷಭಸ್ಯ-ವರ್ಷಿಕಾರ್ಥವು, ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. (ಸಿ ೭-೨೩) ಮತ್ತೂ—

ವ್ಯಷಭಃ | ವ್ಯಷಭಃ ಪ್ರಚಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ನಾತಿಬ್ಧಹತಿ ರೇತ ಇತಿ ವಾ ತದ್ವ್ಯಷಕಮಾರ್ ವರ್ಷಣಾದ್ವ್ಯಷಭಃ ||

(ಸಿ ೯-೨೨)

ಎಂದು ವ್ಯಷಭಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ, ಪ್ರಚೋತ್ತತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು (ವೀರ್ಯವನ್ನು) ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ಯಷಭನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ರೇತ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕ

(ನೀರು) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ (೨-೨೪) ನೀರನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ (ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ) ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಉದಕವರ್ಷಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ಯವಭವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಶೇಷ—

ಸ್ವಕೃಂದಿಯೆನ್ನುಪಯಂತ ಏನಮಮೇಹಯಸ್ತೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಚೇಃ |

(ಪು. ಪಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಶಿವಾಭಿಃ—ಸುಖಾಶರಣೀಭಿಃ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ಸ್ವಯಮಾನಾಭಿನರ್—ಸ್ವಿಜ್ ಈಷದ್ವಸನೇ | ಹಸನವತಿಭಿಃ ಕಾಂತಾಭಿರಿವ | ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಗುಳು ನಗೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಮಿನಿಯರಂತೆ : ಸುಂದರಿಯರೂ ತರುಣಿಯರೂ ಆದ ಭಾವಿಸಿ ಯರು ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಾಗ : ಮಂದಹಾಸವನ್ನು ಸೂಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಅತಿಶುಭ್ರವೂ ಮನೋಮಂಥನ ಆದ ದಂತಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ವ್ಯವ್ಯಯವರ್ಗಗಳು ಅತಿಶುಭ್ರವಾಗಿ ಬೆಳಗಿರುವ ನೂರೆಗೆಂಟ ಕೂಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವು.

ಮಿಹಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ಅಪಃ | ನೆನೆಯಿಸತಕ್ಕ ನೀರು.

ಸ್ವನಯಂತಿ—ಸ್ವನ ಶಬ್ದೇ | ಇತಸ್ತಪಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪದೇ ಪದೇ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವವು ಎಂದರೆ ಗುಡುಗು ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮಿನಂತ—ಎನ್‌ಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತುಃ. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವವನದ್ವಿ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ತ್ವಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ಯಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ಪರವಾನಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕ್ತ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಜಾಪಿ ಐತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಅಮಿನಂತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಾ ಅಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಚ್ (ಏವೈಃ); ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಬಂಧಕವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಗೃಹ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದ ರಿಂದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ್ಯಬರಲು ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನೋಪ್ರೇಪ್ಯಗೃಹ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೈಕಲ್ಪಿಕವಾದ ಅನುನಾಸಿಕವು ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾಕಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೋನಾವ—ಣಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ನೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾಂಕ್ಕೆ ನಶಾರಾದೇಶ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ ಹಲಾದೀಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಅದಕ್ಕೆ

ಯಾಚೋದ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸನ್ಯೋದ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋ ಯೋಜ್ಯಾಲೋಕೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ನೋನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನಾನ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ. ಬರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಲ್ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದರೂ ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋದ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅವಾದೇಶ. ನೋನವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದ್ವಿರುತ್ತದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಯಮಾನಾಧೀ—ಪ್ರಿಚ್ ಈಕರ್ದಸನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೇಶರಿ ಶಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನಯನವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಯಮಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ ಸುಪ್ತಿತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವದೇಶದ ಸರದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನರೂಪ.

ಅಗಾತ್—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಇನೋ ಗಾ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಲ್ಲಿಗೆ ಲ್ಲೋಕೇ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ತಾ ಘಾಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತಂತಿ—ಸತ್ಯ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ಲೂಪಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೂಪಾದಿ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ವವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ವನಯಂತಿ—ಸ್ವನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಇದು ಅದಂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಪ್. ಪಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಚ್. ಅತೋಲೋಪೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿ ಪರಸ್ಮಿನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾನನದ್ವಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಇದು ವಾಕ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದೀವ್ರತಸ್ಯ ಪಯಸಾ ಪಿಯಾನೋ ನಯನ್ವ ತಸ್ಯ ಪಥಿಭೀ
ರಚಿಷ್ಠೈಃ |

ಅರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಃ ಪರಿಜ್ಞಾ ತ್ವಚಂ ಪೃಚಂತ್ಯು-
ಪರಸ್ಯ ಯೋನೌ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಈಂ | ಋತಸ್ಯ | ಪಯಸಾ | ಪಿಯಾನಃ | ನಯನ್ | ಋತಸ್ಯ | ಪಥಿ-
ಭೀ | ರಚಿಷ್ಠೈಃ |

ಅರ್ಯಮಾ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಪರಿಜ್ಞಾ | ತ್ವಚಂ | ಪೃಚಂತಿ | ಉಪರಸ್ಯ |
ಯೋನೌ || ೩ ||

|| ಸಮೀಕ್ಷಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದೀಂ ಯದಾಯಮಗ್ನಿರ್ಯತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಪಯಸಾ ಪಯೋವಶ್ಚಾರ್ಥೂತೇನ ರಸೇನ
ಪಿಯಾನೋ ಜಗದಾಪ್ಯಾಯಿನಂ ಕುರ್ವನ್ ಅಪ್ಯಾಯಿತಂ ಚ ಜಗದ್ವತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಭೀ
ರಚಿಷ್ಠೈರ್ಬುಜುತಮೈಃ ಪಥಿಭಿರ್ಮಾರ್ಗೈಃ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಧರ್ನಯನ್ ಪ್ರಾಪಯಿಷ್ವರ್ತೇ ತದಾವೀ-
ನುರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಶ್ಚ ಪರಿಜ್ಞಾ ಪರಿತೋ ಗಂತಾ ಮರುದ್ಧಣಶ್ಚೋಪರಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ
ಯೋನೌ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನೇ ತ್ವಚಂ ಪೃಚಂತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾಚ್ಚಾದಕಂ ಪ್ರದೇಶಂ
ಸ್ಯಕ್ತೀಯೈರಾಯುಧೈಃ ಸಂಯೋಜಯಂತಿ | ಉದ್ಯಾಟಯಂತೀತಿ ಯಾವತ್ || ಪಿಯಾನಃ | ಸ್ವಾಯಾ
ಓಪ್ಪಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಶೋ ಲುಕ್ | ಧಾತೋವ್ಯಕ್ತಯೇನ ಪೀಠಾವಃ |

ಅನುದಾತ್ರೇತ್ಯಾನ್ವಯವರ್ಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ರಜಿಷ್ಯೇ | ಋಜುಶಬ್ದಾದಿವ್ಯನಿ
ವಿಧಾಪಜೋಕ್ತಂ ದಿಸಿ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬೨ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾರಸ್ಯ ರತ್ನಂ | ಟೀರಿತಿ ಟೀರಿಣೀಶಃ | ಸ್ವಂಚಿಂತಿ |
ಸ್ವಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರೋಧಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿವಾರ್ಥ ||

ಯಾದೀಂ—ಯಾವಾಗ ಈ ಅಗ್ನಿಯು : ಋತಸ್ಯ—ಉದಕವೆ | ಪಯಸಾ—ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾವ
ರವದಿಂದ | ಸಿಯಾನಃ—(ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) ಆಸ್ಯಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ (ಆಸ್ಯಯಿತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು) |
ಋತಸ್ಯ—ಉದಕದ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ರಜಿಷ್ಯೇ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಜುವಾದ (ನ್ಯಾಯವಾದ) | ಪಥಿಭಿಃ—
ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಸ್ನಾನವಾನಾದಿಗಳಿಂದ) | ನರ್ಯಾ—ಒದಗಿಸುತ್ತಾ (ಇರುತ್ತಾನೋ ಆಗ) | ಅರ್ಯಮಾ
ಮಿತ್ರಃ ವರುಣಃ—ಅರ್ಯಮು ಮಿತ್ರ. ವರುಣ (ಮತ್ತು) | ಪರಿಜ್ಞಾ—ಸರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ
ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ಉಪರಸ್ಯ—ಮೇಘದ | ಯೋನೌ—(ವೃಷ್ಟಿಯ) ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಶ್ವಚಿಂ—ಚರ್ಮ
ವನ್ನು (ಆವರಣವನ್ನು) | ಸ್ವಂಚಿಂತಿ—(ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ) ಚುಚ್ಚುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಸಾರವತ್ತಾವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಳದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ನಾನವಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ
ಪಡಿಸಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅರ್ಯಮು, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಸರ್ವದಾ ಗತಿಸೀಲವಾದ ಮರುತ್ತರೂ, ಇವರುಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯ
ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ. (ಮಳೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

English Translation

When this, (the lightning, Agni), nourishes the world with the milk
of the rain, and conducts it by the most direct ways, to (the enjoyment of)
water, then Mitra, Aryaman, Varuna, and the circumambient (troops of
Maruts) pierce through the (investing) membrane into the womb of the
cloud.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋತಸ್ಯ—ಅಣಃ ಕ್ಷೀರೀದಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಂಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಪರಿಕರಣಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸುತಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಉದಕದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೪)

ಪಯಸಾ—ಪಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕವೆಂದೂ ಕ್ಷೀರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರು ಕ್ಷೀರದಂತೆ (ಸಾರಿನಂತೆ) ಸಾರಭಗತವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪಿಯಾನೇ—ಸ್ವಾಯಾ ಓಸ್ವಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ | ಆಸ್ವಾಯನಮಾಡುವ, ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ನಯನ್ ಬುತೆಸ್ಯ ಪಥಿಭಿಃ ರಜಿಷ್ಯೈಃ—ನೀರಿನಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಸ್ನಾನ, ಪಾನ, ಮೊದಲಾದ ವಿಧವಿಧ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉಪರಸ್ಯ—ಅದ್ವಿಃ ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪರಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಮೇಘದ ಎಂದರ್ಥವು.

ತೃಚಿಂ—ಚರ್ಮದ ಅಥವಾ ಮೇಘದ ಅವರಣವನ್ನು ಚುಟ್ಟಿ ಒಳಗಿರುವ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ಆರ್ಯಮಾ, ಮಿತ್ರೈ, ವರುಣಃ, ಪರಿಜ್ಞಾ—ಆರ್ಯಮಾ, ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಮರುದ್ವೀಪತೆಗಳು ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರುವ ಆಚ್ಛಾದನವನ್ನು ಉದ್ವಾಟನೆಮಾಡಿ ನೀರು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಮಾ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಿಜ್ಞಾ—ಪರಿತೋ ಗಂತಾ | ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುವು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಿಯಾನೇ—ಸ್ವಾಯಾ ಓಸ್ವಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್ತಾಜೇಶ. ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ ಪೀ+ಅನ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಚಿತ್ಸು ಧಾತು ಭುವಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾಜೇಶ. ಪಿಯಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಯನ್—ನೇಇ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶನ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗತ್ತಾದುವರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಇಲ್ಲಿ ಅದುಪದೇಶದ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಜಿಷ್ಯೈಃ—ಅತಿಶಯನ ಪುಷವಃ ರಜಿಷ್ಯಾಃ ಪುಷುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿರಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮದಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಭಾಷಣೋತ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಷು ಶಬ್ದದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ. ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ (ಉಕಾರ) ರಜಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಯತ್ಯಾರ್ಥವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭವಾತ್ಯನಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಒಪ್ಪುವನಾಂತರಣ.

ಪರಿಜ್ಞಾ—ಪರಿ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಪರಿಜ್ಞಾ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಶ್ವನ್ನೈಜ್ಞೆನ್ - (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಧಾಲೋಪವೂ ಮಕಾರಾಂತಾ ದೇಶವೂ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬಂದು ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರಜ್ಞಾಂತಿ—ಪ್ರಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾವುರಾಸ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದ್ವೀಲಂಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವೇ ಪರಿಧಾಸೆಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಶ್ಚಾಪೇಧಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯಿ ಪರಸವರ್ಣಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

ಅಗ್ನೇ

೧ ಸಂ. ೧. ೧೩ ಸೂ. ೭೯

ಅಗ್ನೇ ವಾಚಸ್ಯ ಗೋಮುತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಅಸ್ಮೈ ಧೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ || ೪ ||

೨ ಪದವರ್ಣಿ |

ಅಗ್ನೇ | ವಾಚಸ್ಯ | ಗೋಮುತಃ | ಈಶಾನಃ | ಸಹಸಃ | ಯಹೋ ಇತಿ |

ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ಧೇಹಿ | ಜಾತವೇದಃ | ಮಹಿ | ಶ್ರವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷಂ ||

ಸ್ವಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾವಾಪ್ತಿಹೇ ಛಂದಸ್ಯಾಸ್ತಿನತಶ್ಚೇ ಚಾಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯಾ-
ಸ್ತಿಸ್ತ ಯಚಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ | ೮. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸಹಸೋ ಯಹೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಗ್ನೇ ಗೋಮತೋ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಸ್ಯ
ವಾಜಸ್ಯಾನ್ವೇಶಾನ ಈಶ್ವರಸ್ತಮಸಿ | ಅತೋಽಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮಾಸು ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಧನ
ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತರ್ವಾಗ್ನೇ ಮಹಿ ಪ್ರವೋಽನ್ವಂ ಧೇಹಿ | ಸ್ವಾಪಯ || ಸಹಸೋ ಯಹೋ |
ಪರಾಂಗವದ್ಯಾವಾದಾಮತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಷ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸಮುದಾಯೋ ನಿಹಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇಅದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಹಸೋ ಯಹೋ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಗೋಮತಃ—
(ಅನೇಕ) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ವಾಜಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ | ಈಶಾನಃ—ಸ್ವಾಮಿಯು | ಜಾತವೇದಃ—
ಜಾತಧನನಾದ (ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಮಹಿ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಪ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧೇಹಿ—
(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾಪಿಸು (ಕೊಡು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ಬಲದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು
ಗೋವುಗಳಿಗೂ, ಅನ್ನದ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು. ನೀನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. ನಮಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ
ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation.

Agni, son of strength, lord of food and of cattle, give us abundant
sustenance ; you know all that exist.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಸಹಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯುಕ್ತತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಚ್ಚಿತ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತುಗಳ
ಗಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ತಿನತಪ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಯನಕೌತಸೂಕ್ತದ ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯೇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೪-೧೩).

ಸಹಸೋ ಯುಹೋ—ಸಹಸ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯) ಯುಹು ವೆಂದರೆ ಪುತ್ರನು. (ನಿ. ೩-೨) ಅದುದರಿಂದ ಸಹಸೋ ಯುಹೋ—ಬಲದ ಪುತ್ರನು; ಎಂದರೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗವಾದಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯು ವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸೋ ಯುಹೋ, ಸಹಸಪುತ್ರ, ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಸಂದೀಧನೆಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತಃ—ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು. (ನಿ. ೩-೯) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳಿಗೂ. ಅನ್ನಕ್ಕೂ (ಸ್ವಾಮಿ) ಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಸ್ಯೇ ಧೇಹಿ—ಅಸ್ಮಾಸು ಸ್ವಾಪಯ | ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಕೂಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತುಚ್ಚಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು (ನಿ. ೬-೭) ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು—

(೧) ಅಸ್ಯೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅಸ್ಯೇ ಇತ್ಯೇತತ್ತದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತೃಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಚೈಬ್ಬರೂಪಂ ಸಪ್ತಸ್ಯಸಿ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ—ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಯೇ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಎಂದರೆ ಅಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ದರಣ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಸ್ಯೇ ತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಯಂ—ನಾವು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು.

(೨) ಅಸ್ಯೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಾದ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥದ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅ ತ್ಯೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೋತನೇನಾಸ್ಯೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ದನೇ ಹಿ ನಾಮಪ್ತಿನಾ ರಾತಹವ್ಯಃ ಶಕ್ಯತನಾಯಾ ಉಪಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

(೩) ಅಸ್ಯೇ ಸವಾನೇಭಿವ್ಯಸಭ ಸೌಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃತೀಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಾರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಭೂರಿ ಚತುರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭರಸ್ತೇ ಸಮಾನೇಭಿರ್ವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |
ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣವಾಮಾ ಶನಿಷ್ಠೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು, ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ತಾಭಿಃ-ನವಿಂ-ದ ಎಂದರ್ಥವು.

(೪) ಅಸ್ತೇ ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ | ಅಸ್ತಭ್ಯಮಿತ್ಯೈರ್ಥಃ ||

ಚತುರ್ಥ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—
ಅಸ್ತೇ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ದಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೀಃ |
ಅಸ್ತೇ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ತೇ ವೀರಾಭ್ಯಾಶ್ಚ ತ ಇಂದ್ರ ಶಿಶುನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೬-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

(೫) ಅಸ್ತೇ ಆರಾಚ್ಛಿ ದ್ವೀಷೇಷಃ ಸನುತಯುರ್ಯೋತು | ಅಸ್ತದಿತ್ಯೈರ್ಥಃ |

ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ತತ್-ನಮ್ಮ ದೆತಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—
ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಯಸ್ಯಾಸಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮು |
ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ತವಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ತೇ ಆರಾಚ್ಛಿ ದ್ವೀಷೇಷಃ ಸನುತಯುರ್ಯೋತು |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತತ್ ನಮ್ಮ ದೆತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮಿವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

(೬) ಉರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ತೇ | ಅಸ್ತಾತಿತ್ಯೈರ್ಥಃ |

ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂದರೆ ಅಸ್ತಾತಿ-ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥವು, ಈ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ—
ಆ ನೋ ಭರ ಭಗವಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಯಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೀಕೇ |
ಉರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ತೇ ತಮಾ ಪೃಣಿ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೧-೧೯)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾತಿ-ನಮ್ಮ ನಮಗೆ ಎಂದು ಷಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

(೭) ಅಸ್ತೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ | ಅಸ್ತಾಸ್ತಿತ್ಯೈರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್— ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—
ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯದೋ |
ಅಸ್ತೇ ಧೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತೇ-ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾಸು-ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತಿಯರ್ಥವು.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಗೋನುತೇ—ಗಾವಃ ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತಿ ಗೋಮಾನ್ ಶಸ್ತು. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಯಿಸ್ತಿ ತಿಮತುಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ಸ್ಯೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಹಸೋ ಯುಹೋ—ಸಂಬುದ್ಧಿರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಯುಹೋ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ಸಹಸೋ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಾನಯವತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಪ್ಸ್ಯಂತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ (ಸುಪ್) ಪರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೇ ಆದೇಶ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಮಸರ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಸ್ಮೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೇಹಿ—ಡುಧಾಇ ಧಾರಣೋಪನಯೋ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೋಕಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕಿ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೋಕಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಗ ಘ್ರಿಸೋರೇದಾವ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಏತ್ವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರವಃ—ಶ್ರು ತ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಆಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ ಇಧಾನೋ ವಸುಷ್ಟವಿರಗ್ನಿರೇಳೇನ್ಯೋ ಗಿರಾ |
 ರೇವದಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪುರ್ವಣೇಕ ದೀದಿಹಿ || ೫ ||

|| ಸವಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಇಧಾನಃ | ವಸುಃ | ಕವಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಈಳೇನ್ಯಃ | ಗಿರಾ |
 ರೇವತ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಪುರುಃ | ಅನೀಕ | ದೀದಿಹಿ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸೋಗ್ನಿರಿಧಾನೋ ದೀಪನಶೀಲೋ ವಸುರ್ನಿವಾಸಯುತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಮೇಧಾವೀ ನಾ ಗಿರಾ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಯಾ ವಾಚೇಳೇನ್ಯಃ ಸ್ತೋತವ್ಯೋ ಭವತಿ | ಹೇ ಪುರ್ವಣೇಕ | ಅನೀಕಲಮುಖಂ | ಪುರುಭಿರ್ಬಹ್ವಿರನೀಕಸ್ತಾನೀಯಾಭಿಜ್ಞಾಲ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ರೇವದೈನಯುಕ್ತಮನ್ಯಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದೀದಿಹಿ | ದೀಪ್ಯಂತಿ || ಇಧಾನಃ | ಇಂಧನೇ ದೀಪ್ಯಂತಿ | ಶಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಈಳೇನ್ಯಃ | ಈಡ ಸ್ತುತಾ | ಔಷಾದಿಕ ಏನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರೇವತ್ | ರಯೇರ್ಮತಾ ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಭಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಷೋ ವತ್ಸಂ | ರೇಶಬ್ಜಾಚ್ಛ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ರವ್ಯಂ | ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬-೧ | ಇತಿ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ದೀದಿಹಿ | ದೀದೇಶಿಶ್ಚಾಂದಸೋ ದೀಪ್ತಿಕ್ರಮಾಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ ||

ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ಇಧಾನಃ—ಉಂಯುವ ಸ್ವಭಾವವ್ಯಭವನು | ವಸುಃ—ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ ಗಣವು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು | ಕವಿಃ—ಹಿಂದೆ ನಡೆದುದಿಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು (ನೇಧಾವಿಯು) | ಗಿರಾ—(ಸುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಈಳೇನ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲದತತ್ವವನು | (ಹೇ) ಪುರ್ವಣೇಕ—ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಂತಿರುವ ಜ್ಞಾತೃಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತ ವಾದ ಅನ್ನ ಪುಂಟಾಗುನಂತೆ | ದೀದಿಹಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ನಿವಾಸಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವನೂ, ಜ್ವಲನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನು. ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ದೀಪ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ. ನಮಗೆ (ವಿಕೀತ) ದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವುಂಟಾಗುವಂತೆ ದೀಪ್ತನಾಗು.

English Translation

He, the blazing Agni, who is wise, and the granter of dwellings, is to be praised by our hymns : Oh ; you whose mouth (glows) with many (flames) shine (propitiously so) that food-providing wealth may be ours.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪೂರ್ವಜೇಕ-- ಅನೀಕಂ ಮುಖಂ | ಪುರುಛಿರ್ಬಹ್ವೀಭಿರನೀಕಸ್ಥಾನೀಯಾಭಿಜ್ಞಾಲ್ಪಾಭಿ-
ಯೂಕ್ತ | ಅನೀಕವೆಂದರೆ ಮುಖವು. ಪುರು ಎಂದು ಅನೇಕ. ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಮುಖಸ್ಥಾನೀಯ
ವಾದ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು. ಜನರು ಮುಖದಿಂದ (ಬಾಯಿಂದ) ಭಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು
ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವನು (ದಹಿಸುವನು). ಆದುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಮುಖವು (ಬಾಯಿಯು)
ಹೇಗೋ ಅಗ್ನಿಗೆ ಜ್ವಾಲೆಯು ಹಾಗೆ. ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು
ಎಂದು ನುಸಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಚೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವನು.

ಇಥಾನಃ, ಕವಿಃ, ವಸುಃ— ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಪುನಾಸಗ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಲ್ಲದುವವು.

ರೇವತ್— ಧನೆಯುಕ್ತಮನ್ನಂ | ಧನಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವು ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡ
ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ದೀದಿಹಿ— ಭ್ರಾಜತೇ, ಭ್ರಾತತೇ ನೊಡಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಜ್ವಲಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀದಮತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೮) ದೀದಯತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ
ನೆಂದೂ ದೀದಿಹಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಇಥಾನಃ— ಇತಿ ಇಂದೀ ದೀಪ್ತಃ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ತಜ್ಜೀಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಾಜ್ಜೀಲೈವಯೋ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪ್.
ಆದಕ್ಕೆ ಬಹುಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯೋ ಕ್ಷಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಽ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಳೇನೈಃ—ಈದ ಸ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಣಾದಿಕನಾದ ವಿಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈಳೇನೈಃ ಎಂದು ರೂಪ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಿರಾ—ಗಿರ್ ಶಬ್ದ. ತೃತಿೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಶಾಚ್ಚಸ್ತೃತಿೀಯಾದೀಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ರಯಿ ಎಂಬುದು ಧನವಾಚಕ ಶಬ್ದ. ರಯಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿಸ್ತಾನಾದಿಗನ
ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತಾ ಬಹುಲಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ರಯಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಣವಿರುವುದರಿಂದ ನೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಇಗ್ಯಣಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ
ರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ
ಬಂದುದರಿಂದ ಆದ್ಯಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ
ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ರೇವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತುಷ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ
ರೇ ಕಣ್ವಾಚ್ಚ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ರವ್ಯಂ (ಶಾ. ೬-೧-೧೬೬-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದಿಹಿ—ದೀದೀ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದು ಕೇವಲ ಛಂದಸವಾದ ಧಾತು. ದೀದೀಣ್
ಎಂದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ
ಅಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಯದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಕ್ಷಪೋ ರಾಜನ್ನು ತ ತ್ವನಾಗ್ನೇ ವಸ್ತ್ರೋರುತೋಷಸಃ |

ಸ ತಿಗೃಜಂಭ ರಕ್ಷಸೋ ದಹ ಪ್ರತಿ || ೬ ||

|| ಸವಜಃ ||

ಕ್ಷಪಃ | ರಾಜನ್ | ಉತ | ತ್ವನಾ | ಅಗ್ನೇ | ವಸ್ತೋಃ | ಉತ | ಉಷಃ |

ಸಃ | ತಿಗ್ಮಂ ಜಂಭ | ರಕ್ಷಸಃ | ದಹ | ಪ್ರತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ರಾಜನ್ ರಾಜನಶಿಲಾಗ್ನೇ ಕ್ಷಪಃ | ಕ್ಷಪಯ | ರಾಕ್ಷಸಾದೀನ್ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪುರುಷೈ-
ರ್ಬಾಧಸ್ಯ | ಉತಾಪಿ ಚ ತ್ವನಾ ನ ಕೇವಲಮನ್ಯೈರೇವಾತ್ವನಾ ಚ ಶಾನ್ಯಾಧಸ್ಯ | ಕದೇಶಿ ಚೇತ್
ಉಚ್ಯತೇ | ವಸ್ತೋಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯಾಹಾನಿ ಉತಾಪಿ ಚೋಷಃ ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾ ರಾತ್ರೀಃ | ಅತ್ಯಂತ
ಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಸರ್ವೇಷ್ಟಹಸು ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ತಿಗ್ಮಂಭ
ತಿಕ್ಷ್ಣಮುಖಾಗ್ನೇ ರಕ್ಷಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾನುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾ ಸ ಏವ ತ್ವಂ-ಪ್ರತಿ ದಹ |
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದಹ | ನ ಕಿಂಚಿದ್ಗೃಹ್ಯಮಿತ್ಯುದಾಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕ್ಷಪಃ | ಕ್ಷಪ ಷ್ವಾಂತ್ಯಾಂ | ಲೋದರ್ಥೇ
ಛಾಂದಸೋ ಲಭಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ಯಾಣೈರನಿಟೀತಿ ಷಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತ-
ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಶಪ ಉದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ತ್ವನಾ | ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ರಕ್ಷಸಃ
ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ | ರಕ್ಷತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ರಕ್ಷಃ | ಭೀಮಾದಿತ್ಯಾತ್ | ಸಾ ೩-೪-೭೪ | ಅಸಾದಾನೇ೮ಸಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ಷರತೇರ್ವಾ ಣ್ಯಂತಾದಿಸಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಷಿಲೋಪೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಕ್ಷ | ಅಸ್ಯ ಚ ರಕ್ಷಃ
ಶಬ್ದಸ್ಯಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ಯಾತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ರಾಜನ್-ಪ್ರಕಃಶಿಲನಾದ | ಅಗ್ನೇ-ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಸ್ತೋಃ-(ಎಲ್ಲಾ) ಹಗಲುಗ
೪ಕ್ಷಯಾ | ಉತ-ಮತ್ತು | ಉಷಃಃ-ಉಷಃಕಾಲ ಸಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ | ಕ್ಷಪಃ-(ನಿನ್ನ
ಕಡೆಯ ಪುರುಷರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು) ನಾಶಮಾಡಿಸು | ಉತ-ಮತ್ತು | ತ್ವನಾ-ಸ್ವತಃ ನೀನೂ ಸಹ (ರಾಕ್ಷಸ
ರನ್ನು ಬಾಧಿಸಿಡಿಸು) | ತಿಗ್ಮಂಭ-ತಿಕ್ಷ್ಣಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ-ಇದೇ (ನೀನು) | ರಕ್ಷ
ಸಃ-ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ನಾಶಮಾಡಿಸು) | ಪ್ರತಿ ದಹ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಹಿಸು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಗಲಿನಲ್ಲಾಗಲೀ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗಲೀ, ನೀನೇ ಸ್ವತಃ ಅಥವಾ,
ನಿನ್ನ ಕಡೆಯವರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಸು; ತಿಕ್ಷ್ಣಮುಖವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು (ಈರೀತಿ) ರಾಕ್ಷಸ
ರನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ದಹಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation.

Shining Agni, drive off (all disturbers of the rite), either by yourself or (your servants), whether by day or by night ; sharp-visaged Agni, destroy the Rakshasas, entirely.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಾರ್ಚ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು.

ಕ್ಷಪಣೆ--ಕ್ಷಪಣೆ ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾಂ | ಕ್ಷಪಯ, ಬಾಧಸ್ಯ | ಹಿಂಸಿಸದಿವು ನಾಶಮಾಡು.

ತೈನಾ—ಅತೈನಾ | ಸ್ವತಃ ನೀನೂ ಸಹ | ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ತೈನಾ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ರೀತಿ--

ಅವ ತೈನಾ ಭರತೇ ಕೇತವೇದಾ ಅವ ತೈನಾ ಭರತೇ ಫೇನಮುದನ್

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೩)

ಜಗ್ಯಂಭಾ ದೂರಅದಿಶಂ ಸ್ತೋತ್ರಕಮದ್ರೇರಥ ತೈನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೧೦)

ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರಯುಕ್ಯೋರ್ಯಾಸಿ ಶಂಗೆಯಸ್ತ್ವಂ ಪೂಜಾ ವಿಧತಃ ಸಾಸಿ ನು ತೈನಾ

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಜಾತ ಅಪ್ಯಣೋ ಭುವನಾನಿ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂರಸಿ ತೈನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೧೦)

ಪರಿ ತೈನಾ ಮಿತದ್ವರೇತಿ ಹೋತಾಗ್ನಿರ್ಮಂದೋ ಮಧುವಚಾ ಯತಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಸ್ತೋಃ ಉಷಸಃ—ವಸ್ತೋಃ ಸರ್ವಾಣ್ಯಾಹಾನಿ, ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾ ರಾತ್ರಿಣಿ | ಉಷಃಕಾಲ ಯುಕ್ತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ. ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. (ಋ. ೩-೩೧). ಇಲ್ಲಿ ಉಷಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿರುವ ಉಷಃಕಾಲವು ರಾತ್ರಿಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಉಷಃ ಕಾಲಯುಕ್ತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬ ಅಹರ್ನಾಮದ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಉಷಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ತಿಗ್ಮಜಂಭ—ತಿಗ್ಮವೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವೆಂದರ್ಥವು. ತಿಗ್ಮಜಂಭವೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವುಮುಖ, ಸುಡುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.
ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ—

ಪ್ರ ತಾ ಅಗ್ನಿರ್ಬಂಭಸತ್ತಿಗ್ಮಜಂಭಸ್ಯ ಪಿಷ್ಕೇನ ಶೋಷಿಷಾ ಯಃ ಸುರಾಧಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫-೪)

ಅಸ್ಯ ಘಾ ವೀರ ಈವತೋಽಗ್ನೇರೀಶೀತ ಮತಸ್ಯಃ |

ತಿಗ್ಮಜಂಭಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ವಾಪಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೫-೫)

ತಿಗ್ಮಜಂಭಾಯ ತರುಣಾಯ ರಾಜತೇ ಪ್ರಯೋ ಗಾಯಸ್ಕಗ್ನಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೯-೨)

ಯಜ್ಞಾನಾಂ ರಥೈಃ ವಯಂ ತಿಗ್ಮಜಂಭಾಯ ವೀಳನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೪-೨೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಸ್ವಳಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೇ
ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಕ್ಷಪಃ—ಕ್ಷಪ ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ (ಮ. ಸೂ. ೩-೪-೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಛೇದರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಛೇತುಮತಿ ಚಿ (ಮ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೇತ್.
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕರ್ತೃಂ ಕಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಕಪ್. ಛಂದಸ್ಯ ಛಯೆಛಾ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯಾಃ ಬರುವುದರಿಂದ ಹೇರನಿಟಿ
(ಮ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೇಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗ. ಬನುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್
ಯೋಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಛೇಚ್ಚ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ
(ಮ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಮುಖ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತೈವಾ—ಆತ್ಮನಾ ಎಂಪು ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದದ ತೈತಿಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಶ್ಚಿದೇ-
ರಾತ್ಮನಃ (ಮ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷಪಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ರಕ್ಷತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ರಕ್ಷಃ (ಇವರಿಂದ ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು)
ಛೇನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಛೇನಾದಿಯೋಽಸಾದಾನೇ (ಮ. ಸೂ. ೩-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಾದಾ

ನಾರ್ಥದ್ವಯ ಅಸಿ ಪ್ರಕೃಯು. ರಕ್ಷಸ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕ್ಷರ ಧಾತುವಿಗೆ ಷೆಚ್ ಮಾಡಿದಾಗ ಷೆಚಂತದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಸಿ ಪ್ರಕೃಯು. ಜೇರನಿಟಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷೆಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃಯು ಸ್ವರದಿಂದ ರಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇ—ದಪ ಭಸ್ವೀಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ನುಭ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರು ವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಊತಿಭಿರ್ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ |

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಊತಿ ೨ ಭಿಃ | ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರ ೨ ಭರ್ಮಣಿ |

ವಿಶ್ವಾಸು | ಧೀಷು | ವಂದ್ಯ || ೬ ||

|| ಸಾಯುಷಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ತ್ರೈತೌ ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಯನಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಸದ್ಯಚಿಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅವಾನೋ ಅಗ್ನ ಇತಿ ಪಳಗ್ನಿಮಿಾಳೇಗ್ನಿಂ ದೂತಂ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನಶಕ್ರೇ ಚೈತಾಃ ಕಂಸನೀಯಾಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತಿದೇಶಾತ್ ||

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ವಂದ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರ ಸಾಮ್ನೋ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ಸೂಕ್ರಸ್ಯ ನಾ ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ ಪ್ರಭರಣೇ ಸಂಪಾದನೇ ವಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೋಽಸ್ಯಾಸೂತಿಭಿಃ ಸಾಲಸ್ಯರವ | ರಜ್ಜ || ಅವ | ದ್ವಚ್ಯೋಽತಸ್ತುಚ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

‡ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ‡

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು—ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ವಂದ್ಯೆ—ಸ್ತುತ್ಯನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗಾಯತ್ರೈಸ್ಯ—ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮದ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥನ ಸೂಕ್ತದ | ಪ್ರಭರ್ಮಣಿ—ಉಚ್ಚಾರ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಉಚ್ಚಾರದಿಂದ ಕುಷ್ಪನಾಗಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಊತಿಥಿಃ—(ನಿನ್ನ) ಪಾಲನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಅವ—ರಕ್ಷಿಸು.

‡ ಭಾವಾರ್ಥ ‡

ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಸೂಕ್ತದಿಂದ (ತುಷ್ಪನಾದ) ನೀನು, ನಿನ್ನ ಪಾಲನಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation.

Agni, who in all rites is to be praised, guard us with your protection (propitiated) by the recitation of the metrical hymn.

‡ ವಿಕೀರ್ಷವಿಷಯಗಳು ‡

ಪ್ರಾತರನವಾಕ ಮಂತ್ರ ಪಠನವಿಲ್ಲದ್ದಿಲ್ಲ ಅಗ್ನೇಯುಕ್ತತುಸಂಬಂಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಭವಂಶಿನ ಮುಕ್ತ ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಅರು ಮುಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರದ—ಅವಾ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಇತಿ ಪಠಗ್ನಿಮೀಶೇಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಪ್ರಾತರನವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಕ್ತಮಂತ್ರಗಳಾಗಿಯೂ ಈ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅವ—ಭಂದಸ್ಥನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕಬ್ಬದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾನಾಶದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಗಾಯತ್ರೈಸ್ಯ—ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರವೀಶೇಷದ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರೀಭವಂಶಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸೂಕ್ತದ. (ಸ್ತೋತ್ರದ).

ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯೆ—ಅಪಃ ಅಶ್ವಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧) ಧೀಷು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ವಿಶ್ವಾಸು ಧೀಷು ವಂದ್ಯೆ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ನನುಷ್ಠಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಭಿಷ್ಪಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ರೋಟಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ವ. ಆಗ ಧಾತುಪ್ಪರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛೋಲ್ಕತಸ್ವಿಣಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತಿಭಿಃ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ -(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂಶರೂಪ.

ವಂದ್ಯೆ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ವಂದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಂದ್ಯಃ. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ ವಂದ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರತೆಸ್ವಿಣಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ರಯಿಂ ಭರ ಸತ್ರಾಸಾಹಂ ವರೇಣ್ಯಂ |

ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ನು ದುಷ್ಟರಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನೋ | ಅಗ್ನೇ | ರಯಿಂ | ಭರ | ಸತ್ರಾಸಾಹಂ | ವರೇಣ್ಯಂ |

ವಿಶ್ವಾಸು | ಪೃತ್ನುಸು | ದುಷ್ಟರಂ || ೮ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ರಯಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಮಾ ಭರ | ಪ್ರಯಚ್ಛಿ | ಕೀದೈತಂ | ಸತ್ತಾಸಾಹಂ ಸತ್ತಾ
ಸಹ ಯುಗಸದೇವ ದಾರಿದ್ರ್ಯಸ್ಯ ನಾಶಕಂ | ವರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೇಯಂ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ವು ಸರ್ವೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ದುಷ್ಕರಂ ಶತ್ರುಭ್ರಸ್ತುರೀತುಮಶಕ್ಯಂ || ಸತ್ತಾಸಾಹಂ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿಚ್ಛಿ | ವರೇಣ್ಯಂ |
ವೃಷಾ ಏಣ್ಯಃ | ಪೃತ್ವು | ಪದಾದಿಷು ಮಾಂಸ್ತುತ್ಸನ್ನಾನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪೃತನಾಶ್ಚ ಸ್ಯ ಪೃದ್ಧಾವಃ |
ಸಾನೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರದಾತ್ವತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನೇ—ನಿಚ್ಛಿ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸತ್ತಾಸಾಹಂ—ಒಂವೇಕ್ಷಣದಲ್ಲಿದ್ದ ದಾರಿದ್ರ್ಯನಾಶಕವಾದ | ವರೇಣ್ಯಂ—
(ಸಮಸ್ತರಿಂದಲೂ) ಆವೇಕ್ಷಿತವಾದ | ವಿಶ್ವಾಸು ಪೃತ್ವು—ನಿಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ದುಷ್ಕರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ
ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ | ರಯಂ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ನಿಚ್ಛಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ನಿಲ್ಲದಿಗೂ ಇಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಅಪಕರಿಸಲು ಅಗದೇ ಇರುವ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Grant us, Agni, riches that dispel poverty, that are desirable
(to all) and cannot be taken (from us) in all encounters (with our foes)

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸತ್ತಾಸಾಹಂ—ಸತ್ತಾ ನಿಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹಿ ಶ್ರತ್ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಸತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದಾಗಿನ
ದರಿಂದ ಸತ್ತಾ ನಿಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿ ನಿಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾ ನಿಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುಗಪತ್ ಕೂಡಲೇ ತಕ್ಷಣವೇ ನಿಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಸತ್ತಾ
ಅಸಹಂ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದು ದಾರಿದ್ರ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು
ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಸತ್ತಾ ನಿಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆಯಾ ಸತ್ಯ
ವಾಗಿಯೂ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ನಿಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಹೋಗುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ—

ಸತ್ತಾಸಾಹಂ ವರೇಣ್ಯಂ ಸಹೋದಾಂ ಸಸನಾಂಸಂ ಸ್ತುರಪಶ್ಚ ದೇವೀಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೪-೮)

ವಿನಸ್ತತಃ ಸದಿನ ಆ ಹಿ ಪಿಪ್ರಿಯೇ ಸತ್ತಾಸಾಹಮುಖಿಮಾತಿಹನಂ ಸ್ತುತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೧-೩)

ತೈಮು ವಃ ಸತ್ತಾಸಾಹಂ ನಿಶ್ಚಾಸು ಗೀರ್ವ್ಯಾಯತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೨-೬)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸತ್ತಾಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೨-೨೧-೩ ರಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ತಾಸಹೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೨-೨೧-೨ ರಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಬುಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸತ್ತಾಸಾಹಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾದಿಶತ್ಕೂನಭಿಭವಿತಾರಂ-ಶತ್ಕುವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನು (ಇಂದ್ರ) ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತಾಸಾಹ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಶತ್ಕೂನಾಭಿಭವಿತಾರಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಋ. ಸಂ. ೨-೨೧-೨ ಮತ್ತು ೨-೨೧-೩ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ಕುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವರೇಣ್ಯಂ—ಸರ್ವೈವರಣೇಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಧನವನ್ನು ಎಷ್ಟೂ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವರು.

ಪೃತ್ಯು—ರಣಃ ನಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ದುಷ್ಕರಂ—ದುಃತರಂ | ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ, ಹೊಂದವುಗಳಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಎಂದೆ ಒಂದು ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಧನನಂದಿಭಿವ್ರಾಯವು.

ಽಪ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ :

ಭರ- ಪೃಷ್ಠಾ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರ ಅದೇಶ. ಅತಿಮಂತ್ರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತಾಸಾಹಮ್—ಸಹ ಮರ್ಪಣೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಶಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಗಿ ಸತ್ಯ. ಛಂದಸಿ ಸಹಃ (ಋ. ಸಂ. ೩-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಣೀತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ—(ಋ. ಸಂ. ೬-೨-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರಗ.

ವರೇಣ್ಯಮ್—ವೃಷ್ ವರನೇ ಧಾತು. ವೃಷ್ ಬಿಜ್ಯಾಃ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೨೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ
ವಿಜ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ವರೇಣ್ಯ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೃತ್ನು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ರಮಾ ಬಹುವಚನರವಾದಾಗ ಮಾಂಸ, ಪೃತನಾ ಸಾನೂನಾಂ
ಮಾಂಸ, ಪೃತ್, ಪೃವೋ ಶಸಾದೌ ನಾ ವಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಪೃತಾದೀಶ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀ-
ಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಇವರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಷ್ಪರಮ್—ದುಃಪೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುಷ್ಪರಮ್. ತ್ಸ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದುಸ್
ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾದಾಗ ಈಷದ್ವೈಸ್ಮೈಷೈಕೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಚೃ ಎಂಬರ್ಥ
ತೋರುವಾಗ ಬಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

३ ಸಂಹಿತಾವಶಃ ३

ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ರಯಿಂ ವಿಶ್ವಾಯು ಪೋಷಸಂ |

ನಾರ್ದೀಕಂ ಧೇಹಿ ಜೀವಸೇ || ೯ ||

३ ಪದವಾಕಃ ३

ಆ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಚೇತುನಾ | ರಯಿಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಪೋಷಸಂ |

ನಾರ್ದೀಕಂ | ಧೇಹಿ | ಜೀವಸೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಿಜಞಾಸಂ ||

ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ವಾಪ್ತಂ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ಆ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಇತಿ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ವಾಪ್ತಂ ಜೀವಾತುಮಂತಾವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ | ಅ. ೨-೧೦ | ಇತಿ ||
 ಮಹಾಪಿತೃಯಕ್ಷೇದ್ರಪ್ಯೇಷೈವ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಜೀವಾತುಮಂತಾ ಸಮೋತ್ತೇಯಃ ಪಶಾಃ | ಅ. ೨-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋದ್ರಸ್ಯಾಕಂ ಜೀವಸೇ ಜೀವನಾಯ ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಧನೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಂ ರಯಿಂ ಧನಮಾ ಧೇಹಿ | ಆಸ್ಥಾಪಯ | ಕೀಡ್ಯಕಂ | ಮಾರ್ದೀಕಂ | ಮೃದೀಕಂ ಸುಖಂ | ತದ್ವೇತುಭೂತಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಂ ಸರ್ವಸ್ಯಿನ್ಯಾಯುಷಿ ದೇಹಾದೀಃ ಪೋಷಕಂ | ಯಾವಕ್ಷೇದಮಸ್ಯ ದುಪಭೋಗಸರ್ವೋಪಪ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಚೇತುನಾ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಔಪಾದಿಕ ಉಪ್ಪತ್ಯಯಃ ಕೃದುತ್ತರಪಥಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಂ | ವಿಶ್ವಮಾಯುಯಸ್ಯಿನ್ ಶರೀರಾದೌ ತದ್ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತೇಂ | ತತ್ಪ್ರಜ್ಞಾತಿತಿ ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ಚೇತ್ಯೇಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ಚ | ಸಕಾರಲೋಪಶಾಪಂಧಸಃ | ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಾಯ ವರ್ಚಸ ಇತಿ ಯಥಾ ||

|| ಪ್ರ. ೨೨೨ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ! ನಮಃ—ನಮಸ್ಕರಿಸಿ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ | ಸುಚೇತುನಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾದ | ಮಾರ್ದೀಕಂ—ಸುಖಕರವಾದ | ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಂ—ಜೀವಾವಧಿ (ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ) ಪೋಷಕವಾದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಆ ಧೇಹಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ವಾಹಿಸು (ಕೊಡು).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಃ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ, ಸುಖಕರವಾದ ಮತ್ತು (ನಮ್ಮ) ಜೀವಾವಧಿ (ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ) ಪೋಷಕವಾದ ಧನವನ್ನು (ನಿಲೆಯಾಗಿ) ನಿಲ್ಲಿಸು.

English Translation.

Grant us, Agni, for our livelihood, wealth with sound understanding, conferring happiness, and sustaining (us) through life.

|| ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು ||

ಅಯುಷ್ಯಮೇಷ್ವಾಪ್ತಂ ಎಂದಿಲ್ಲ ಹೋಗುವುದಾದವ ಎರಡು ಅಜ್ಯಭಾಗವೆಂಬ ಅಹುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಹುತಿಯನ್ನು ಹೋಗುವುದಾದವಾಗ ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ

ಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ಅಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ವಾಂ ಜೀನಾತಮಂತಾನಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೦) ಮಹಾಪಿತೃಯುಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಥಮಾಜ್ಯ ಭಾಗ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತಮುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತನ ವಿಧಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕ ಸೂತ್ರದ—ಜೀನಾತಮಂತಾ ಸಪ್ರೋಕ್ಷತೈರ್ಯುಷಸ್ತಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೧).

ಸುಚೇತುನಾ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಶೋಭನೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಂ (ರಯಂ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ಎರಡನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಂ—ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರಾದೌ ತದ್ವಿಶ್ವಾಯು | ಸರ್ವಸ್ವಿನ್ಯಾ-ಯುಷಿ ದೇಹಾದೇಃ ಪೋಷಕಂ | ಯಾವಜ್ಜೀವಮಸ್ತದುವಭೋಗಸರ್ವೋಪಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾವು ಬೇವಿಸಿರುವವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಧನವಿದ್ದರೆ ದೇಹಾದಿ ಪೋಷಕೆಯು ಸಾಧ್ಯವು. ಅದುದರಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ದೇವಪೋಷಣೆಗೆ ಧನವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವು.

ಮಾರ್ದೀಕಂ—ಮೃದ ಸುಖನೇ | ಮೃದೀಕಂ ಸುಖಂ | ತದ್ವೇತುಭೂತಂ—ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. ಧನದಿಂದ ಸುಖವು ಲಭಿಸುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಧೇಹಿ—ಆಸ್ತಾಪಯ | ಸ್ವಾಪಿಸು ಅಥವಾ ಕೊಡು.

ಶ್ಲೋಕಸಹಸ್ರಕ್ಕಿಯಾ :

ಸುಚೇತುನಾ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತುಃ. ಇದಕ್ಕೆ ಟೀಕಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ಯಕ್ಯಯಃ. ಪುಗಂತೆಲಭೂಕಪ-ಧಸ್ತು ಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಭೂಕಪಠೆಗೆ ಗುಣ. ಸು: ಎಂಬುದರಿಂದನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದಂತರದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸಮ್—ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರಾದೌ ತತ್ ವಿಶ್ವಾಯು. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಪುಷ್ಪಾತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಾಃ. ಪುಷ ಪುಷ್ಪೌ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ ಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೪-೬-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಸುನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಯುಸ್ ಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾವದವ ನಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಯುಷೋಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಲೋಪವೆಂಬುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ವಾಯು ವರ್ಧನೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ತೃಗಳಿಗು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದೇಹಿಯುತ್ತವೆ.

ಧೇಹಿ—ದುಧಾಇಂ ಧಾರಣವೋನಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಫ್ಲೋರೇದ್ವಾವಧ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಏತ್ಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಪಂಚದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎರಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೈನ್ವೇಜಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತನಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಪೂತಾಸ್ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ ವಾಚೋ ಗೋತಮಾಗ್ನಯೇ |
ಭರಸ್ವ ಸುಮ್ಮಯುರ್ಗಿರಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಪೂತಾಃ | ತಿಗ್ಮ ಸ ಶೋಚಿಷೇ | ವಾಚಃ | ಗೋತಮ | ಅಗ್ನಯೇ |
ಭರಸ್ವ | ಸುಮ್ಮಯುಃ | ಗಿರಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಗೋತಮ ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯಃ ಸುಮ್ಮಯುಃ ಸುಮ್ಮಂ ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂಸ್ತುಂ ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ ತೀಜ್ಞಾಪ್ರಾಪಯಾಗ್ನಯೇ ಪೂತಾಃ ಶುದ್ಧಾ ವಾಚೋಽಗ್ನೇರ್ಗುಣಾನ್ ಸಮ್ಯಗಭಿಧತೀರ್ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀಃ ಪ್ರಭರಸ್ವ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯ || ತಿಗ್ಮಶೋಚಿಷೇ | ತಿಜ ನಿಶಾನೇ | ಯುಜಿರುಚಿತಿಜಾಂ ಕುತ್ವಂ ಚ | ಉ. ೧-೧೪೫ | ಇತಿ ಮರ್ | ತಿಗ್ಮಾನಿ ಶೋಚೀಂಶಿ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಮ್ಮಯುಃ | ಸುಮ್ಮತಜ್ಞಾತ್ಯುಚಿ ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ವದೀರ್ಘಯೋಃ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಚಿಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಗೋತಮಃ—ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಎಲೈ ಗೋತಮನೇ | ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ (ನೀನು) | ತಿಗ್ಗೈತೋಚಿವೇ—ತಿಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳ | ಅಗ್ನಿಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೆ | ಪೂತಾಃ—ಶುದ್ಧವಾದ | ವಾಚಿಃ—(ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ | ಗಿರಃ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಭರಸ್ವ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು.

॥ ಧಾರ್ವಾರ್ಥ ॥

ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಎಲೈ ಗೋತಮನೇ, ದ್ರವ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ನೀನು, ತಿಕ್ಷ್ಣಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗೆ, ಅವನ ಗುಣದ್ಯೋತಕವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು (ಸ್ತುತಿಸು).

English Translation.

Gotama, desirous of wealth, offers to the sharp-flaming Agni pure prayers and praises.

॥ ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ॥

ಪೂತಾಃ—ಶುದ್ಧವಾದ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ಉತ್ತಮವಾದ, ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇತ್ಯಾದಿ.

ತಿಗ್ಗೈತೋಚಿವೇ—ತಿಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ. ಜಾಜ್ಜಲ್ಮಮಾನವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಅಗ್ನಿಗೆ).

ವಾಚಿಃ ಗಿರಃ—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಾಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಶಿಂಶಾಕಾ ಶಕರಾ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸುಮ್ಮಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವು. ಸುಮ್ಮಮಿಚ್ಛೇನ್ ಸುಮ್ಮಯುಃ ಸುಖವನ್ನೇಚ್ಛಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸುಮ್ಮಯು ನೆಂದರೆ ಧನವನ್ನೇಚ್ಛಿಸುವ ಗೋತಮನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಭರಸ್ವ—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ | ಸಂಪಾದಯ | ಸಂಪಾದಿಸು ಅಥವಾ ಅರ್ಪಿಸು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

॥ ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಪೂತಾಃ—ಪೂರ್ವ ಪದನೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿಗ್ಮಶೋಚಿವೇ—ತಿಗ್ಮಾನಿ ಶೋಚೀಂಷಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಸವಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ ನಶಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯುಜಿ ರುಚಿ ತಿಜಾಂ ಕುತ್ವಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹ್ ಪ್ರಕೃಯು. ತತ್ವಂನಿಯೋಗ ದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ ತಿಗ್ಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭರಸ್ವ—ದುಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸೇ ಸೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸವಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ್ರ ಕಪ್ ಏಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಸುಮ್ಮಂ ಧನಂ ಅತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛೇತಿ ಎಂದು ವಿನಕ್ತಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಅದಂತವಾದರೂ ಸುಮ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಚ್ಚೈಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವು ದಿಲ್ಲ. ಸುಮ್ಮಯಿ ಎಂಬುದು ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚೈಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರಕೃಯು. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೋ ನೋ ಅಗ್ನೇಽಭಿದಾಸತ್ಯಂತಿ ದೂರೇ ಪದೀಷ್ಯ ಸಃ |
ಅಸ್ಮಾಕಮಿದ್ವೃಥೇ ಭವ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅಭಿಽ ದಾಸತಿ | ಅಂತಿ | ದೂರೇ | ಪದೀಷ್ಯ | ಸಃ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಇತ್ | ನ್ವಥೇ | ಭವ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಅಂತ್ಯಂತಿಕೇ ಸಮಾಪೇ ದೂರೇ ವಿಪ್ರಕೃತ್ವ್ಯದೀಶೇಽವಸ್ತಿತಃ ಸನ್ ಯಃ ಶತ್ರುರಭಿದಾಸತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯತಿ ಸ ಶತ್ರುಃ ಪದೀಷ್ಯ | ಪತತು | ನಶ್ಯತು | ತ್ವಂ ಚಾಸ್ಮಾಕಮಿತ್ ಅಸ್ಮಾಕನೇವ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯ ಭವ || ಅಭಿದಾಸತಿ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ಯಾಂತಾಲ್ಲಟಿ ಚೈಂದಸ್ಯುಭಯುಭೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ಗೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ಅಂತಿ | ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯಂತಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಾರಲೋಪಃ | ವೃಥೇ | ವೃಥಾ ವೃಥ್ | ಸಂಪದಾಡಿ-ಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನೇ--ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಃ--ಯಾವ (ಶತ್ರುವು) | ಅಂತಿ--ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ | ದೂರೇ--ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ (ಇದ್ದು) | ನಃ--ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭಿದಾಸತಿ--ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ | ಸಃ--ಅವನು (ಶತ್ರುವು) | ಪದೀಷ್ಯ--ಬೀಳಲಿ (ನಾಶಹೊಂದಲಿ) | (ತ್ವಂ ಚೇ--ನೀನಾದರೋ) | ಅಸ್ಮಾಕಮಿತ್--ನಮ್ಮ | ವೃಥೇ--ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ | ಭವ--ಆಗು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಇದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಶತ್ರುವು ನಾಶಹೊಂದಲಿ. ನೀನಾದರೋ ನಮಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಒಟುಮಾಡು.

English Translation.

May he, Agni, who annoys us, whether nigh or afar, perish; and be to us (propitious) for our advancement.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಅಂತಿ-ಅಂತಿಕೇ | ಭಂದಸ್ತಿನ ಅನುಕೂಲಶಾಠ್ಯಗಿ ಕೇ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಲೋಪವಾಗಿರುವುದು. ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಸ್ಮಾಕಮಿದ್ವೈಥೇ ಭವ--ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿನ್ವಾಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರು. ನಮ್ಮನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭಿದಾಸತಿ--ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಹಿಂಸೆ ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವನು.

ಪದೀಷ್ಯ--ಪತತು | ಬೀಳಲಿ ಎಂದರೆ ನಾಶವನ್ನು ತೊಂದರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಅಭಿದಾಸತಿ—ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ. ದಸು ಉಪಕ್ರಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ದೇತುಮತಿಚ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಇಂತದ ನುಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ತಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಪ್ ಏಕರಣ. ಭಂದೆಸ್ಯು ಭಯೆಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೇರನಿಟಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಟಿಗೆ ಲೋಪ. ದಾಸತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ತಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಪಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಕ್ಕೆ ತಿಪಾತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇವರ ಕಕಾತ್ಕೈ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಅನುತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭಂದಸ್ಥಿವಲ್ಲಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ (ವಾ. ೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಥ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವೃಥೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಳಕ್ಕಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಧಿಕಾರ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷೋ ವಿಚರ್ಷಣೀರಗ್ನೀ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸೇಧತಿ |

ಹೋತಾ ಗೃಣೀತ ಉಕ್ತೈಃ || ೧೨ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಸಹಸ್ರಾಂಸು ಅಕ್ಷಃ | ವಿ ಚರ್ಷಣಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ರಕ್ಷಾಂಸಿ | ಸೇಧತಿ |

ಹೋತಾ | ಗೃಣೇತೇ | ಉಕ್ಥ್ಯಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಹಸ್ರಾಂಸುಃ ಸಂಖ್ಯಾತಃ ಪಾಲೋಃ ವಿಚರ್ಷಣವಿಧಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾಯಮಗ್ನೀ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸೇಧತಿ | ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ | ಯಜ್ಞಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತಿ | ಸ ಚಾಗ್ನಿರುಕ್ಥ್ಯ ಉಕ್ಥ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರೈರಸ್ಮಾಧಃ ಸ್ವಯಮಾನಃ ಸನ್ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಧೂಪಾ ಗೃಣೇತೇ | ತಾನ್ಸ್ತುತಿ || ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಃ ಸಕೃತ್ಕೃಷ್ಣೀರಿತಿ ಪಚ್ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ಪ್ರಶ್ನೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸೇಧತಿ | ಸಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಅತ್ರ ಕೇವಲೋಽಪಿ ಸೋಪಸರ್ಗಾರ್ಥೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಗೃಣೇತೇ | ಗೃಣೇತಿ | ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹೃಸ್ಯ ಇತಿ ಹೃಸ್ಯತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತನಾದ | ವಿಚರ್ಷಣಃ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ (ಸಹಸ್ರವನ್ನೂ) ನೋಡುವ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ರಕ್ಷಾಂಸಿ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಸೇಧತಿ—ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾನೆ (ಓದಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಶಸ್ತ್ರವಂತ್ರಗಳಿಂದ (ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಟವನಾಗಿ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಹೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಅಹ್ವಾನಿಸುವವನಾಗಿ | ಗೃಣೇತೇ—(ಅವರುಗಳನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಛಾಂದಾಃ ||

ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳ, ಸರ್ವದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು (ಯಾಗಶಾಲೆಗಳಿಂದ ಓದಿಸಿ, ಶಸ್ತ್ರವಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನಿಸಿ, ಅವರನ್ನು (ನಮಗಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The thousand-eyed, all beholding Agni, drives away the Rakshasas, and, (praised by us) with holy hymns, he (the invoker of the Gods) celebrates their praise-

ಃ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಕ್ಕೆವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೇತ್ರಸ್ಥಾನಭೂತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. **ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ**—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ **ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಅಸಂಖ್ಯಾತೇಜ್ಜಾಲಃ**—ಎಂದರೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. **ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ—

ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಸಹಸ್ರಪಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರ ಅಥವಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಮತ್ತು—

ಇಂದ್ರವಾಯೋ ಮನೋಜುವಾ ನಿಶ್ರಾ ಹವಂತ ಊತಯೇ |

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾ ಧಿಯಸ್ತತಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹಸ್ರವಯನಯುಕ್ತಾ ಇಂದ್ರವಾಯೋ-ಸಹಸ್ರ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಯೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಚೇರ್ಷಣಿಃ—ಚಿಕ್ಕೈಕ್ ಚಾಕನಕ್ ನೊದಲಾದ ಎಂಟು ಪಶ್ಯತಿರ್ಮವಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ **ವಿಚೇರ್ಷಣಿಃ**—ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಣಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ವಿಚೇರ್ಷಣಿಃ** ಎಂದರೆ ನೋಡುವವನು. **ವಿಶೇಷೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರವ್ರಾಪ್ಯಯಮಗ್ನಿಃ**—ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸೇಧತಿ—ಷಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | **ಪ್ರತಿವೇಧತಿ** | ಯಜ್ಞಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತಿ | ಷಿಧುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ,—**ಅತ್ರ ಕೇವಲೋಽಸಿ ಸೋಪ ಸರ್ಗಾರ್ಥೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ**—ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರತಿವೇಧತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗುವ ಪ್ರತಿಸೇವಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಓಡಿಸುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯೋತಾ—ದೇನಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು.

ಗೃಣೇತೇ—ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಹಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಉಕ್ತ್ಯಃ--ಉಕ್ತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಕಸ್ತುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು. ಉಕ್ತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಅಂಕಹ ಕಸ್ತುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು. ಉಕ್ತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಕಸ್ತುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು. ಉಕ್ತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಅಂಕಹ ಕಸ್ತುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವು.

ಃ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ--ಸಹಸ್ರಂ ಅಸಂಖ್ಯಾತಾನಿ ಅಕ್ಷರೇಣಿ ಯಸ್ಯಃ ಸಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸತ್ಕೃಷ್ಣೋಃ ಸ್ವಾಂಗಾತ್ ವಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತದಲ್ಲಿ ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಜ್ಜಾಂಸಿ--ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೬ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸೇಧತಿ--ಓಧು ಗತ್ಯಮ್. ಧಾತು. ಇದು ಕೇವಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಸರ್ಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜೇಧ ತೋರು ತ್ವದೆ. ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣೇತೇ--ಗ್, ರಜ್ಜೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತುರೂಪ. ಓತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ-- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವ- ಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಲೋಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪ. ವಿಕರಣಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ಯಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇತ್ತೀಕಿ ಮೋಡಶರ್ಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಥಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಚಂದಸ್ಯಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಇತ್ಥಾ ಮೋಳಶ್ಚಂದ್ರಂ ಪಾಂಕ್ತಂ ಹಿ | ಹಿಶಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾತ್ಪ್ರಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇ- ದಮುತ್ತರೇ ಚ ದ್ವೇ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಚಂದಸ್ಯೇ || ಪೃಷ್ಠ್ಯವಡಹಸ್ಯ ಪಂಚಮೇದಹನಿ ಮರುತ್ತತೀಯಂ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರತಂ ಚ | ಅವಿತಾಸೀತ್ವಾ ಹೀಂದ್ರ ಪಿಬ ತುಭ್ಯಮಿತಿ ಮರುತ್ತತೀಯಂ | ಅ. ೭-೧೨ | ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯನ್ಯಾನ್ವಾಕಸ್ಯಾದ್ಯಪ್ಯುಚೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋನುರೂಪಃ | ಹೋತ್ರೇಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರತಂ | ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ದದ ಉಭೇ ಯದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷ ಇತ್ಥಾ ಹೀತ್ಯೇಕಾ | ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂಕ್ರತಂ | ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ದದ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ | ಐ. ಅ. ೫-೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಪಂಕ್ತಿಚ್ಚಂದಸ್ಯ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ಥಾ ಮೋಳಶ್ಚಂದ್ರಂ ಪಾಂಕ್ತಂ ಹಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಚಂದಕ್ಕನೇದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಪೃಷ್ಠ್ಯವಡಹನೇಂಬ ಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿವಸ ಮರುತ್ತತೀಯ ಸಂಭವವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅವಿತಾಸೀತ್ವಾ ಹೀಂದ್ರ ಪಿಬ ತುಭ್ಯಮಿತಿ ಮರುತ್ತ- ತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೧೨). ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಅಚ್ಚಾನಾಕನೇಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಇತ್ಥಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರೇಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ದದ ಉಭೇ ಯದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೪) ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಸಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೀಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ದದ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಐ. ಅ. ೫-೨-೨).

ಸೂಕ್ತ—೮೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೦ ||

|| ಅಪ್ಪಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ ೫ || ವರ್ಗ—೨೯, ೩೦, ೩೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯ—೧೩ ||

|| ಮುಖೇ—ಗೋತಮೋ ಲಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಾ—ಸಂಕ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ಮದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚಕಾರ ವರ್ಧನಂ |
ಶವಿಷ್ಯ ವಜ್ರಿನ್ನೋಜಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ನಿಃ ಶತಾ ಅಹಿಮರ್ಚನ್ನಮ್ |
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧ ||

|| ಸವನಾಪಠಃ ||

ಇತ್ಥಾ | ಹಿ | ಸೋಮೇ | ಇತ್ | ಮದೇ | ಬ್ರಹ್ಮಾ | ಚಕಾರ | ವರ್ಧನಂ |
ಶವಿಷ್ಯ | ವಜ್ರಿನ್ | ಓಜಸಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ನಿಃ | ಶತಾಃ | ಅಹಿಂ | ಅರ್ಚನ್ |
ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಶವಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ವಜ್ರಿನ್ನೈವ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಇತ್ಥಾ ಹಿ ಇತ್ಯಮೇವ ಅನೇನ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣೈವ ಮದೇ ಮದಕರೇ ಹರ್ಷಕರೇ ಸೋಮೇ ತ್ವಯಾ ಪೀತೇ ಸತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಐವ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ತೋತಾ ವರ್ಧನಂ ತವ ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಚಕಾರ | ಅನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಕೃತವಾನ್ | ಇದಿತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ ಅಶಸ್ತ್ರನೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾದಹಿಮಾಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ

ವೃತ್ತಂ ನಿಃ ಶಶಾಃ | ನಿಃಶೇಷೇಣಾಶಾಃ | ಮಾ ಬಾಧಸ್ತೇತಿ ಶಾಸನಂ ಕೃತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾನ್ನಿರಗಮಯಿ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಕುರ್ಮನ್ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜತ್ವಮಸ್ತನುಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಚನ್ ಪೂಜಯಿನ್ |
ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಶಾಃ | ಶಾಸು ಅನುಕಿಷ್ಟಾಃ | ಲಜಾ ಲುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಶಃ ಶ್ಲಃ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ರಾಜ್ಯೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ನಾ ರಾಜ್ಯಂ | ಪತ್ಯಂತಪುರೋಹಿತಾ-
ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ | ಪಾ. ೫-೧-೧೨೮ | ಇತಿ ಯಕ್ | ತತ್ರ ಹಿ ರಾಜಾಸ ಇತಿ ಪತ್ಯಂತೇ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೨-೧೩೦ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುಪಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ

ಶನಿಷ್ಠಂ-ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ವಜ್ರಿನ್-ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಇತ್ಯಾಹಿ
ಹೀಗೆಯೇ (ಇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀತ್ವಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ) | ಮದೇ-ಸಂತೋಷಕರವಾದ | ಸೋಮೇ-ಸೋಮ
ರಸವು (ನಿನ್ನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡಲು) | ಬ್ರಹ್ಮಾ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಬುತ್ರಿಜನು (ಸ್ತ್ರೋತ್ರವು) |
ವರ್ಧನಂ-ವೃದ್ಧಿಕರವಾದ (ಸ್ತ್ರೋತ್ರವನ್ನು) | ಚೇಕಾರ ಇತ್- (ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ) ಮಾಡಿದನು | (ಅತಃ
ತ್ವಂ-ಅದುರಿಂದ ನೀನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ-(ನಿನ್ನ) ರಾಜತ್ವವನ್ನು | ಅನು-ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು | ಅರ್ಚನ್-
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ (ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ) | ಓಜಸಾ-(ನಿನ್ನ) ಬಲದಿಂದ | ಅಹಿಂ-ಹನನಮಾಡುವ
ವೃತ್ತನನ್ನು (ಅಹಿನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು) | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ-ಭೂಮಿಯಿಂದ | ನಿಃ ಶಶಾಃ-ಜೆನ್ನಾಗಿ ಶಾಸನ
ಮಾಡಿದೆ (ಓದಿಸಿದೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಬುತ್ರಿಜನು
(ಸ್ತ್ರೋತ್ರವು) ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಮದಕಾರಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ,
ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂಸಕನಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ, ಬಲಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಓಡಿಸಿದೆ.

English Translation.

Mighty wielder of the thunderbolt, when the priest had thus exalted
you (by praise), and the exhilarating Soma-juice (had been druck), you
expelled, by your vigour, Ahi from the earth, manifesting your own
sovercignty.

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ

ಶನಿಷ್ಠಂ-ಅತಿಶಯೇನ ಬಲವರ್-ಬಹಳ ಬಲವೃದ್ಧವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಶವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಒಪ್ಪ
ತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತ
ವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಲನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಓಜಸಾ—ವೃಥಿವ್ಯಾಃ ಅಹಿಂ ನಿಶ್ಚಶಾಃ—ಬಲೇನ ವೃಥಿವ್ಯಾಸ್ತಶಾಶಾಧಾಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ ವೃತ್ತಂ ನಿಶ್ಚಶಾಃ ನಿಶ್ಕೇವೇಣ ಅಶಾಃ ಮಾ ಪಾಧಸ್ತೇತಿ ಶಾಸನಂ ಕೃತ್ವಾ ವೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾತ್ ನಿರಗಮಯಃ ಓಜಶ್ಚಬ್ಧವು ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತನನ್ನು | ನೀನು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಾಧಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಂತ್ಯ(ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಶಕ್ತುವು) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಕ, ಮೇಘ, ಮಧ್ಯವ್ಯಾನ ದೇವತಾ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ವೃಥಿವೀಶಬ್ಧವು ಹದಿನಾರು ಅಂಕಿತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಆಮದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಂದ್ರನೇ. ನೀನು ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ (ಮೇಘವು) ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ತಾಗೆ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಾ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ತೋತಾ ಯಜ್ಞಾದ್ಧ್ವಂ ಪರಿಭಾಗಸ್ಯಕಾರಣ್ಯಾಃ ಆಯಾಯಃ ಪೇವತೇಗವನ್ಮು ಆಯಾಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಗಂಧಂ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಸ್ತುತಿಜನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವರ್ಧನಂ—ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಸ್ತೋತ್ರೇತಂ. ವೃಧ್ವ ವೃದ್ಧೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವ ಕಾರಣ ವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಗಳಿಂದ ಪೇವತೇಗ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುವುದು ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ರಾಜ್ಞೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ವಾ ರಾಜ್ಯಂ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅವರವರ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯು, ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆಯು ರಾಜ್ಯವೆನಿಸಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಇರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಚಿಕಾರ—ದುಕ್ಕರ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ನಿಶವಚನರೂಪ ಹಿ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಢ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಇಲಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧನಮ್—ವೃಧ್ವ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ವರ್ಧಯತಿ ಇತಿ ವರ್ಧನಂ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷೋರನಾಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಭೂನಪದಸ್ಯೇಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ

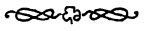

ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶವಸ್ವೀ. **ಅನ್ಮಾಯಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಷ್ಟೆ ಅಸಂಕವಾದುದರಿಂದ ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೋನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯಿನೀ-ತಮದಿಷ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿನೈತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಗೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿ. ಲೋಪ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರ.ವುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಶಾಃ—ಶಾಸು ಅನುಕೀಪ್ಯಾ ಧಾತು. ಲಜ್ ವ್ಯಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಅದಿವೈಭೃತಿಚ್ಯಃ ಶಪಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಃ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ-ಹಲ್ಚ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಿಗೇ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಗ್ರಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶಂಕದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್—ರಾಜ್ಣೋ ಭಾವಃ ಕರ್ಮ ವಾ ರಾಜ್ಯಮ್. **ಪತ್ಯಂತಪುರೋಡಾಶಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಲ್ಲಿ ರಾಜಾಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೮ ಗ) ಎಂದು ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ. ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ನೆಶ್ವದ್ವಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಂತವ ಟಿಗೇ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಸ್ವಸ್ವ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್. **ಅಕರ್ಮಭಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದವ್ಯಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತ್ವಾಮದದ್ವ್ಯಾಪಾ ಮಯಃ ಸೋಮಃ ಶೈನಾಭೃತಃ ಸುತಃ |
ಯೇನಾ ವೃತ್ತಂ ನಿರಧ್ಯೋಜಘಂಥ ವಪ್ರಿನೋಜಸಾರ್ಚನ್ನನು
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೨ ||

|| ಸದಸಾತಃ ||

ಸಃ | ತ್ವಾ | ಅಮದತ್ | ವೃಷಾ | ಮದಃ | ಸೋಮಃ | ಶ್ವೇನಽ ಅಭೃತಃ | ಸುತಃ |
ಯೇನ | ವೃತ್ತಂ | ನಿಃ | ಅತ್ ೫ ಭ್ಯಃ | ಜಘಂಥ | ವಜ್ರಿನ್ | ಓಜಸಾ | ಅರ್ಚನ್ |
ಅನು | ಸ್ವ ೫ ರಾಜ್ಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾತ್ವಾಂ ಸ ಸೋಮೋಽಮದತ್ | ಅಮದಯತ್ | ಹರ್ಷಂ ಪ್ರಾಸಯತ್ |
ಕೇದೃಶಃ ಸೋಮಃ | ವೃಷಾ ಸೇಚನಸ್ವಭಾವೋ ಮದೋ ಮದಕರೋ ಹರ್ಷಕಾರೀ ಶ್ವೇನಾಭೃತಃ
ಶ್ವೇನರೂಪಮಾಪನ್ನಯಾ ಪಕ್ವಾ ಕಾರಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ದಿವಃ ಸಕಾಶಾದಾಹೃತಃ ಸುತೋಽಭಿಷುತಃ |
ಹೇ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ಯೇನ ಪೀತೇನ ಸೋಮೇನೌಜಸಾ ಬಲಕರೇಣಾದ್ಯೋಽಂತರಿಕ್ಷಸಕಾಶಾ-
ದ್ವೃತ್ತಂ ನಿರ್ವಘಂಥ ತತನಾನಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವಮತ್ || ಅಮದತ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷಃ | ಅಸ್ಮಾನ್ಲಿಖಿ
ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲ ಸನಯೋರಿತಿ ಘಟಾದಿಷುಪಾಶಾತ್ ಮಿತ್ಯೇ ಸತಿ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಲಘು
ಛಂದಸ್ಯುಭಯೋಽತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾನ್ಲೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ಅದ್ಭ್ಯಃ | ಆಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-
ನಾಮು | ಅಪೋ ಭಿ | ಪಾ. ೭-೪೪ | ಇತಿ ಪಕಾರಸ್ಯ ತತ್ವಂ | ಜಘಂಥಃ | ತ್ರಾದಿನಿಯಮಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇಟ
ಉಪದೇಶೇತ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಧ್ಯಾಸಾಚ್ಚೇತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವ-
ಸ್ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಯುಧಧರನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಓಜಸಾ—ಬಲಕರನಾದ | ಯೇನ—ಯಾವ
ಸೋಮರಸವಾನಂದ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ |
ಅದ್ಭ್ಯಃ—ಅಂಕುಶದಿಂದ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಪರನನ್ನು | ನಿಃ ಜಘಂಥ—ವಧ ಮಾಡಿದೆಯೇ | ಸಃ—
ಅಂತಹ | ವೃಷಾ—ಸೇಚನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ಮದಃ—ಹರ್ಷಕರನಾದ | ಶ್ವೇನಾಭೃತಃ—ಶ್ವೇನ (ರೂಪವಾದ
ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ) ತರಲ್ಪಟ್ಟ | ಸುತಃ—ಸಿದ್ಧನಾದ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ತ್ವಾ—
ನನ್ನನ್ನು | ಅಮದತ್—ಹೃಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು (ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ವಜ್ರಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮದಕಾರಕನಾದ ಮತ್ತು ಶ್ವೇನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ
ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವು ನಿನಗಾಗಿ ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧವಾದ್ದುಳ್ಳವುಳುದು. ಬಲಕರನಾದ ಅದನ್ನು ನಾನಮಾಡಿ
ನೀನು, ಸಂತುಷ್ಟನಾದೆ. ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಡಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ತವನ್ನು ಅಂಕುಶದಿಂದ ಓಡಿಸಿದೆ.

English Translation

That exceedingly exhilarating Soma-juice, which was brought by the hawk (from heaven), when poured forth, has exhilarated you. so that in your vigour, thunderer, you have struck Vritra from the sky, manifesting your own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ಯಷಾ—ಸೋಮನಸ್ತಭಾವಃ ನೀರುಗಳಿಂದ ತೋಯಿಸುವ ಸ್ತಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ ಸೋಮನು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ವರ್ಷಿತಾ ಯಕ್ಷೀತ್ಯಾ ಇಂದ್ರೋ ವರ್ಷತಿ ತದಿದಮ ಸೋಮು ಏವ ಉಪಚರ್ಯತೇ | ಸೋಮು ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಸೋಮನಿಂದ ಆಗುವ ಕಾರಣ ಸೋಮನಿಗೆ ವರ್ಷಿತಾ ಎಂದು ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಮದಃ—ಸುತಃ | ಮದಕರಃ ಹರ್ಷಕಾರೀ, ಅಭಿಷುತಃ | ಮದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಲ್ಲಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಶೈನಾಭೃತಃ—ಶೈನರೂಪಮಾಪನ್ನಯಾ ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರಯಾ ಗಾಯತ್ಯಾ ದಿವಸ್ತಕಾಶಾದಾ-
ಹೃತಃ | ಶೈನ ಪಶ್ಚಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಸೋಮನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಸೋಮನು ಶೈನಭೃತವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಐ. ಬ್ರ. ೩-೨೫)ದಲ್ಲಿ ಈ ಇತಿ ಪಾಠವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ—ತೃತೀಯಾಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮು ಆಸೀತ್ | ತಂ ಗಾಯತ್ಯಾಹರತ್ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ—ಸಾಬ್ರ-
ವೀತ್ಯತೀಯಾಸ್ಯಾಮಿತೋ ದಿವಿ ಸೋಮುಸ್ತಮಾಹರ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ರಾಜನಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವ ಸೋಮನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸುಷಿಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಸೋಮನನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹೇಗೆ ತರುವುದು ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು— ನೀವು ಸೋಮನನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆದು ತನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಭಂದಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನಡಿಸಿಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿವೆವು. ಜಗತಿಃ ಭಂದಸ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಹಾರಿಹೋಗಿ ಅರ್ಧದಾರಿ ಸುಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸುಮ್ಮನಾಯಿತು. ಆದು ಯಜ್ಞವಲ್ಲಿ (ದಾನವನಾಗಿ) ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನೂ ತಪಸ್ಸನ್ನೂ ತಂದಿತು. ಬಳಿಕ ತ್ರಿಪ್ತುಷ್ ಭಂದಸ್ತು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತಂದಿತು. ಸೋಮನನ್ನು ತರಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪಕ್ಷಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿತು. ಆದು ಸೋಮನು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಲುಪಿ,

ಸೋಮರಕ್ಷಕನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ, ಸೋಮನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲುಗಳ ಮತ್ತೂ ಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಭೂಮಿಗೆ ತಂದಿತು. ಇದನ್ನು ಐತರೇಯಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಶೈಲನಭೃತಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಶೈಲನರೂಪಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಅಭೃತಃ ಶೈಲನಾಭೃತಃ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯುಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸಕಾಶಾತ್ ವೃತ್ತಂ ನಿಃ ಜಘಂಥ--ಹತವಾನಸಿ, ಯೇನ—ಸೀತ್ಯಾ. ಪಾತುಂ ನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಾ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೧೦) ವೃತ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾಸುರ ನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಹೊಡೆದಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಬಲಯುಕ್ತನಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ತಂ—ಮೇಘಂ ಅಸಾಮರ್ಥಾಯ ನಿಜ-ಘಂಥ ನಿಶ್ಚಯೇನ ಹಂಸಿ ಹತವಾನ್ ವಾ | ವೇಘವನ್ನು ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀಯೆ ಅಥವಾ ಹೊಡೆದು ಇರುತ್ತೀಯೆ. ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ವದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮದತ್—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಗೇಪನಯೋಃ ಎಂದು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಷಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ಫುನಃ ಹ್ರಸ್ವ. ಣೆಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಟ್ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ಯುಃ—ಅಸಂ ಬುಧು ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ (ಆಕಾಶ) ದ ಹೆಸರು. ಇದ್ದು ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರೀಲಿಂಗ ವಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಜಮಿಯಲ್ಲಿ ಭೃಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಭಳಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅಪೋಘಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಳಾರಾದೀಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಊದಿದಂಪೆದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಘಂಥ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲಿಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಲಾದೀಶ. ಲಿಞೈ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೀಶ. ಚುತ್ವ. ಜಸ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಕೈಸ್ಯೆಭ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಣ್ಣಿಷೇಫ ಬರುವುದಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರ ಪಠಿತ ವಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ನಿಋಮಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಥಲಿಗೆ ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಪದೇಶತತ್ವತಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಜಘನ್ಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚುಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉನಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚನ್—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್ ಏಕರಣ. ಆತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪಲವಾದಾಗ ಉಗಿದೇಜಾಂ ಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಮಾಗಮ. ದಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಶವ್, ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಗಳೂ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಃ ಸಂಹಿಕಾರಣಃ ::

ಪ್ರೇಹ್ಯಭೀಹಿ ಧ್ಯಷ್ಟಾಹಿ ನ ತೇ ವಜ್ರೋನಿ ಯಂಸತೇ |
 ಇಂದ್ರ ಸ್ತವ್ಣಂ ಹಿ ತೇ ಶವೋ ಹನೋ ವೃತ್ರಂ ಜಯಾ
 ಅಪೋಽರ್ಚನ್ಮನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೩ ||

ಃ ಪದಪಾಠಃ ::

ಪ್ರ | ಇಹಿ | ಅಭಿ | ಇಹಿ | ಧ್ಯಷ್ಟಾಹಿ | ನ | ತೇ | ವಜ್ರಃ | ನಿ | ಯಂಸತೇ |
 ಇಂದ್ರ | ಸ್ತವ್ಣಂ | ಹಿ | ತೇ | ಶವಃ | ಹನಃ | ವೃತ್ರಂ | ಜಯಾಃ | ಅಪಃ |
 ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೩ ||

ಃ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರೇಹಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಗಚ್ಛೆ | ಅಭೀಹಿ | ಹಂತೆವ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಘ್ನುಹಿ | ಪ್ರಾಘ್ನು ಚ ಧೃಷ್ಟುಹಿ | ಶಾನ್ ಶತ್ರುನಭಿಭವ | ತೇ ತವ ವಜ್ರೋ ನ ನಿ ಯಂಸತೇ | ಶತ್ರುಭಿರ್ನ ನಿಯಮ್ಯತೇ | ಅಪ್ರತಿಹತಗತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತೇ ಶವಸ್ತ್ವದೀಯಂ ಬಲಂ ನೈಮ್ಣಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ನಾಮಕಮುಭಿಧಾವಕಂ ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ವೃತ್ತಮಸುರಂ ಮೇಘಂ ವಾ ಹನಃ | ಜಹಿ | ತತೋಽನಂತರಂ ತೇನ ನಿರುದಾ ಅಪ ಉದಕಾನಿ ಜಯಾಃ | ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ ತೇನಾವೃತಮುದಕಂ ಲಭಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಯಂಸತೇ | ಯಮೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿರ್ | ಲೇಟೋಽದಾಟಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹನಃ | ಲೋಡರ್ಥೇ ಛಾಂದಸೋ ಲಹ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕಪೋ ಲುಗಧಾವಃ | ಶಪಃ ಸಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಾಧಾವಃ | ಜಯಾಃ | ಜಯತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾರ್ಥಃ | ಪೂರ್ವಪತ್ನೈರಃ ||

ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ

ಇಂದ್ರ--ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪ್ರ ಇಹಿ--ಶಿಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗು | ಅಭಿ ಇಹಿ--(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಎದುರಿಸು | ಧೃಷ್ಟುಹಿ--(ಅವರನ್ನು) ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು | ಹಿ--ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ತೇ--ನಿನ್ನ | ವಜ್ರಃ--ವಜ್ರಾಯುಧವು | ನ ನಿ ಯಂಸತೇ--(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೇ | ತೇ ಶಪಃ--ನಿನ್ನ ಬಲವು | ನೈಮ್ಣಂ--ಪುರುಷರನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ (ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ಸೈರಾಜ್ಯಂ--ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚೆನ್--ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ವೃತ್ತಂ--ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು (ಮೇಘವನ್ನು) | ಹನಃ--ಹೊಡಿ | ಅಪಃ--(ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಉದಕನನ್ನು | ಜಯಾಃ--ಜಯಿಸು (ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು).

ಃ ಭಾಷ್ಯಂ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ. ಶಿಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು; ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ; ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ) ನಾಶಪಡಿಸುವಂತಹುದು; ಆದುದರಿಂದ, ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ತನನ್ನೂ (ಮೇಘವನ್ನೂ) ಪ್ರಹರಿಸಿ ಅವನು ತಡೆದಿರುವ ವೃಷ್ಟಿಯ ಕವನ್ನೂ ಬೀರುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation.

Hasten, assail, subdue; your thunderbolt cannot fail; your vigour, Indra, destroys men; slay Vritra, win the waters, manifesting your own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರ ನೈವಂ ಹಿ ತೇ ಶವಃ—ದೇ ಇಂದ್ರ ತೈದೀಯಂ ಬಲಂ ನೈವಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ನಾಮ-
ಕಮುಭಿವಾಕಂ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಶವಃ ಎಂಬ
ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. (ನಿ. ೩-೯)
ನೈವಂ ಶಬ್ದವೂ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯರು “ ನೈನ್ ನಶೆಮ್ ” ಎಂದು
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.
“ ನೈನ್ ನ ಶತೃಭೂತಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಮತಿ ನಮಯತಿ ಪ್ರೆಹ್ಲೀಕರೋತಿ ” ಇತಿ ಸ್ಯಂದಿಸ್ವಾಮಿ. ಶತೃಗಳಿಗಾ
ದವರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಿಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಶತೃಗಳನ್ನು
ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು (ಸೋಲಿಸುವುದು) ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅರ್ಚನ್—ಪೂಜಯ್ಯಾ, ಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯ್ಯಾ | ಅರ್ಚತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು
ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚಿತಕರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅರ್ಚಿ-
ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅರ್ಚನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುವುದು
ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಇರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪೂಜೆಯು ತನ್ನ
ಪ್ರಭುತ್ವವು (ರಕ್ಷಣೆಯ ಕ್ರಮವು) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ, ಸುಖಕರವಾಗಿವಂತೆ ನಡೆಯುವುದಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ತೋರಿಸು) ಕಾಣುವಂತೆ ಅಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ವೃತ್ತಂ ಹನಃ ಆಪಃ ಜಯಾಃ—ಅಸುರಂ ಮೇಘಂ ವಾ ಜಹಿ | ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ ತೇನಾವತೆ
ಮುದಿಕಂ ಅಭಸ್ಮ | ವೃತ್ತಶಬ್ದವು—ಅದ್ರಿತಿ, ಗ್ರಾನಾ, ಎಂಬ ಮೂರು ಮತ್ತು ಮೇಘವಾಚಕ ಪದಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧)
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ವೃಷಾ ವರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವೈಕೋಟಿ ಅಚ್ಚಾದಯತಿ
ಕೃತ್ವೇಂ ನೆಘಃ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ವೃಧು
ವೃದ್ಧಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವರ್ಧತೇ ಹಿ ವರ್ಷಾಸು ವರ್ಷಮುತುವಿನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದ
ರಿಂದ ವೃತ್ತ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿ
ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸುರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಯತೇ ಕ್ಷಿಸ್ಯತೇ ಸ್ವಾತೇ ಇಂದ್ರೇಣ ವರ್ಷಾರ್ಥಂ ಇಂದ್ರನಿಂದ (ಉದಕ
ವನ್ನು) ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಅಸುರಶಬ್ದವು ಮೇಘವಾಚಕವಾಗಿ ವೃತ್ತಶಬ್ದವ
ಸಂಗಡ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದೆಯೇ ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲವಾನ್, ಪ್ರಾಣವಾನ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ
ಇರುತ್ತವೆ. ಆಸು ಶಬ್ದವು—ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯುತಶಬ್ದದ ಸಂಗಡ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ಉಕ್ತ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೋಕ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ತಡದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ
ಅಮೃತವನ್ನು (ಅಮೃತದಂತಿರುವ ನೀರನ್ನು) ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

ಇತಿಹಾಸದಪಕ್ಷವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತನೆಂಬ ಆಸುರನು ಇದ್ದನು. ಅವನು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಇಹುಮಾತ್ರ ಪ್ರವಣಣ ದಿಂದ ಬೆಳೆದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲೋಕಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅನ್ಯೌತವನ್ನೂ ಉದ್‌ಕವನ್ನೂ ತಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಹಿ—ಇಹಾ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದಿ ಪ್ರೆಚ್ಚುತಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉಕ್. ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ವದನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದ ರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧ್ವಷ್ಟುಹಿ—ಇ ಧ್ವಷ್ಟಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೈಃ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ ನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಹಿಂದೆ ಇಹಿ ಎಂಬ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಸಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಝಂಸತೇ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತತತ್ವಿನೇಪದಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ತ. ಸಿಬ್ಬುಲಂ ಲೇಟಿ(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿನ ನುಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಝಾಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಸ್ವರ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲೋಡರ್ಥ ತೋರನಾಗ ಛಂದಸಿ ಉಹಾಲ್ಪ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಉಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತವಿವರ್ಗ. ಇದರ ಪೂರ್ವಪದವು ವಾಕ್ಯಾಂತರ ಸಂಬಂಧ ವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿಕ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಸಿಕ್ತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಯಾಃ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ವಿಶವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರಕೃಯು. ಇತಶ್ಚಲೋಪೇ ಪೆರಸ್ತೃಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಶರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃಯು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಪ್ಪ ವಿಸರ್ಗ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಶಪ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

‡ ಸಂಹಿತಾಶೀಲೆ ||

ನಿರಿಂದ್ರ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಧಿ ವೃತ್ತಂ ಜಘಂಥ ನಿರ್ದಿವಃ |
 ಸ್ತಜಾ ಮರುತ್ಪತ್ತೀವ ಜೀವಧನ್ಯಾ ಇಮಾ ಅಪೋಃ ಚರ್ಷನ್ಮನು
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೪ ||

‡ ಪದಾಃ |

ನಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಅಧಿ | ವೃತ್ತಂ | ಜಘಂಥ | ನಿಃ | ದಿವಃ |
 ಸ್ತಜ | ಮರುತ್ಪತ್ತೀಃ | ಅವಃ | ಜೀವಧನ್ಯಾಃ | ಇಮಾಃ | ಅಪಃ | ಅರ್ಚನ್ಮನು |
 ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಥ ಭೂಲೋಕಸ್ಯೋಪರಿ ವೃತ್ತಂ ನಿರ್ವಾಪಂಥ | ನಿಶೇಷೇಣ ಹತ-
ವಾನಸಿ | ತಥಾ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾನ್ನಿರ್ವಾಪಂಥ | ಹತ್ತಾ ಚೇಮಾ ಅಪೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಶಾನ್ಯವ ಸೃಜ |
ಅಥಃ ಪಾತಯ | ಕೀದೈಶೀರಪಃ | ಮರುತ್ವತೀರ್ಮರುದ್ವಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಜೀವಧನ್ಯಾ ಜೀವಾಃ
ಪ್ರಾಣನೋ ಧನ್ಯಾಸ್ತೃಪ್ತಾ ಯಾಭಿಪ್ತಾಃ | ಅನ್ಯಶ್ಚಮಾನಂ ||

|| ಪ್ರ. ಕವಿಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂಮ್ಯಾಃ ಅಧಿ—ಭೂಲೋಕದ ಮೇಲೆ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು |
ನಿಃ ಜಪಂಥ—ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ವಧಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ದಿವಃ—(ಹಾಗೆಯೇ) ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದಲೂ | ನಿಃ (ಜಪಂಥ)—
ವಧಿಸಿದ್ದೀಯೇ (ಅನಂತರ) | ಇವಾಃ—ಈ | ಮರುದ್ವೈತೀಃ—ಮರುತ್ವನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—
ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಧನ್ಯರಾಗುವಂತಹ | ಅಪಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು | ಸ್ಮರಾಜ್ಯಂ—ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು
ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ಅವ ಸೃಜ—ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು.

† ಭಾವಾರ್ಥ †

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ವೃತ್ತವನ್ನು ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಕಳರದಿಂದಲೂ ಓಡಿಸಿದ್ದೀಯೆ ;
(ಈಗ) ನಾಯುವಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಧನ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು, ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ
ವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು. (ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು).

English Translation.

You have struck Vritra from off the earth and from heaven; (now)
let loose the wind-bound, life-sustaining rain, manifesting your own
sovereignty.

|| ವಿಶೇಷನಿಬಂಧಗಳು ||

ಮರುತ್ವತೀಃ—ಮರುದ್ವಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಾಃ | ನಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿರುವ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ
ಬೀಳಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವುದು
ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ದಾಶ್ವತ್ವೇನ ಮರುತೋ ಯಾಸಾಂ ಸಂತಿ, ಮರುದ್ವೈವತೆಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು, ಅಥವಾ ತ್ವಷ್ಟಪಾಯೋ ಮರುತಃ ಯೇ ದಾತೇಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ನಿನ್ನ ಸ್ವೀಹಿತ
ರಾದ ಮರುದ್ವೈವತೆಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—ಜೀವಾಃ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಧನ್ಯಾಸ್ತೃಪ್ತಾ ಯಾಭಿಸ್ತಾಃ | ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಅಥವಾ ಬೇರಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನೀರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಸ್ತೃಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಧನಶಬ್ದದಿಂದ ಧನ್ಯಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಉದಕವು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಧನವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಿಸು ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧನ್ಯಶಬ್ದದ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜೀವಾನಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿಸ್ತ್ರೀಃ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವುಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

1 ಸ್ಯಾಕರಣಸ್ತೃಕ್ರಿಯಾ |

ಜಘ್ನಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದೇ ಸುಕ್ತಿನ ಎರಡನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ದಿವಃ—ದಿವಾ ಶಬ್ದ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಜಃ—ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟಾಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಆತೋಃ ದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಉಕ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವಧನ್ಯಾಃ—ಜೀವಾಃ ಧನ್ಯಾಃ ಯಾಭಿಸ್ತಾಃ ಜೀವಧನ್ಯಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯೈತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದೇವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಸ್ವಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುತ್ತತೀಃ—ಮರುತಃ ಆಸು ಸಂತಿ ಇತಿ ಮರುತ್ತತ್ಯುಃ ತೇವಸ್ಯಾಸ್ತೀ—(ಸೂ. ಪಾ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ರ್ಝಯಃ (ಸೂ. ಪಾ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುಕಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐೇಪ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಒಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೪ ||

1 ಸಂಹಿತಾಭಾಷೆ :

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ದೋಧತಃ ಸಾನುಂ ವಜ್ರೇಣ ಹೀಳಿತಃ |
ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯಾವ ಜಿಘತ್ಸೇತಃ ಸರ್ಮಾಯ ಚೋದಯನ್ವರ್ಚ-
ಸ್ವನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೫ ||

2 ಪದಪಾಠಃ :

ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯಃ | ದೋಧತಃ | ಸಾನುಂ | ವಜ್ರೇಣ | ಹೀಳಿತಃ |
ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯ | ಅವ | ಜಿಘತ್ಸೇ | ಅಪಃ | ಸರ್ಮಾಯ | ಚೋದಯನ್ |
ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೫ ||

3 ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ :

ಹೀಳಿತಃ ಕ್ರುದ್ಧ ಇಂದ್ರೋಽಭಿಕ್ರಮ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗತ್ವಾ ದೋಧತೋ ಭೃಶಂ ಕಂಪಮಾನಸ್ಯ
ವೃತ್ರಸ್ಯ ಸಾನುಂ ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಂ ಹನುಪ್ರದೀಶಂ ವಜ್ರೇಣಾವ ಜಿಘತ್ಸೇ | ಪ್ರಹರತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ |
ಅಪೋ ವ್ಯಸ್ಪೃದಕಾನಿ ಸರ್ಮಾಯ ಸರಣಾಯ ನಿರ್ಗಮನಾಯ ಚೋದಯನ್ ಪ್ರೇರಯನ್ ||
ದೋಧತಃ | ಧೂರ್ಷ್ ಕಂಪನೇ ಅಸ್ತಾದ್ಯರ್ಷುಗಂಠಾಚ್ಚೈತರ್ಯತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಧ್ಯಸ್ತಾನಾ-
ಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೀಳಿತಃ | ಹೇದ್ಯ ದೋದ್ಯ ಅನಾದರೇ | ಹೇಳತ ಇತ್ಯೇತತ್ ಕ್ರುದ್ಯತಿ-
ಕರ್ಮಸು ಪರಿಶಂ | ಅಸ್ತಾನ್ವಿಷ್ಣಯಾಂ ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯೇಕಾರಃ | ಜಿಘತ್ಸೇ | ಹಂತೇರ್ಘಟಿ ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ ಬಹುವಚನಂ ಚ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತ್ಯಧ್ಯಾಸ್ಯೇತೈಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸರ್ಮಾಯ | ಸ್ಯ ಗತೌ | ಅರ್ಚ-
ಸ್ತು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿನಾ ಧಾವೇ ಮನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

4 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ :

ಹೀಳಿತಃ—ಕ್ರುದ್ಧನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಭಿಕ್ರಮ್ಯ—(ವೃತ್ರನನ್ನು) ಎದುರಿಸಿ |
ದೋಧತಃ—ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ | ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರನುಡನ | ಸಾನುಂ—ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ | ಅಪಃ—ವ್ಯಸ್ಪೃದಕ

ವನ್ನು | ಸರ್ವಾಯು—ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ | ಜೋಡಿಯೆನ್—ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ
ವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಿತ್—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ | ವಶೋಣಿ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಅವ ಜಿಘೃಷೇ—
ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

1 ಭಾವಾರ್ಥ ?

ಕೃದ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, (ವೃತ್ತವನ್ನು) ಎದುರಿಸಿ. (ಭಯದಿಂದ)
ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು, (ನಿರುದ್ಯನಾದ) ಉದಕವು ಹೊರ ಹೊರಡುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indignant Indra, encountering him, has struck with his bolt the jaw
of the trembling Vritra, setting the waters free to flow, and manifesting
his own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹೀಳಿತೆ—ಕೃದ್ಯಃ ಕೋಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಹೇಡ್ಯ ಅನಾದರೆ ಕ್ರೋಧೇ ಚೆ ಎಂಬ
ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹೀಳಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ನಿವೃದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೇಳತಿ, ಹೇಳತಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಕೃದ್ಯಂತಿರ್ಮಾರ್ಗ
ವಾಚಕಗಳಾದ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಧಾತುವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಅಸ್ಯಾ ಊ ಪು ಣ ಉಪ ಸಾತೆಯೇ ಭುವೋಽಹೇಳಮಾನೋ ರರಿವಾ ಅಜಾತ್ಯ ಶ್ರವಸ್ಯ-
ತಾಮುಜಾತ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೪)

ಅಹೇಳಮಾನೋ ವರಾಣೀಹ ಬೋಧ್ಯುರುತಂಸ ಮಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರ ಮೋಽೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದರ ವಸ್ತು ಕ್ರೋಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ದೋಷತೆ—ಭೃತಂ ಕಂಪಮಾನಸ್ಯ | ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. ಕಂಪನ ನಡುಗುವಿಕೆ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧೂರ್ಷಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.
ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಕೃದ್ಯಂತಿರ್ಮಾರ್ಗಯಾಂ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವು ಕೃದ್ಯಂತಿ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಕರ್ಮವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದೋಷತೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಕೋಪವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರು
ತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದು
ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಸಮಾಧಿಯೆ—ಸರಣಾಯೆ, ಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿಗಮನಾಯೆ—ಸ್ಯ ಗತಾ ಎಂಬ ಗಮನಾರ್ಥದ ಧಾತುವಿಂ ನಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ನೀರುಗಳಿಗೆ ಉಟಾಗುವ ಗಮನವು ನಿಷ್ಪ್ರದೇಶ ಕ್ಯಾಗುವುದು ಸ್ವಭಾವವಾದಕಾರಣ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೂಡಕೂಡ ಹರಿಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸಾನಂ—ಸಮಚ್ಛಿತ್ರಂ ಹನುಪ್ರದೇಶಂ ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನ ಎತ್ತರವಾದ (ದವಡೆಯ) ಕಾಲು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಾಯಿಕ್ಯವಾಗಿ ಸಾನಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಸಮಚ್ಛಿತ್ರಂ-ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಾಸುರವಧಿಯೂ ಕ್ರೋಧೀಶ್ವರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ವೃತ್ತಸ್ಯ—ವೃತ್ತನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ತತ್ಕೋ ವೃತ್ತೇ ವೃತ್ತ ಪದಾರ್ಥವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೇಘ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ-ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವರು: ಮೇಘವೆಂತಲೂ ತ್ವಾನ್ಯೋಲ್ವಸುರ ಇತಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ-ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಮಗನಾದ ಅಸುರನು ಎಂದು ಇತಿ ಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿದವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೃತ್ತೋ ವ್ಯಕೋತೇರ್ವಾ ವರ್ತತೇರ್ವಾ ವರ್ಧತೇರ್ವಾ ವೃತ್ತೇ | ವೃತ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೃಷಾ ವರಣೇ, ವೃಶು ವರ್ತನೇ, ವೃಥು ವೃದ್ಧಿ, ಎಂಬ ಧಾತುಗಳಿಂದ ತಡೆಮಾಡುವುದು, ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುದು, ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಯದವ್ಯಕೋತ್ತೇ ವೃತ್ತಸ್ಯ ವೃತ್ತತ್ವಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವಂತೆ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಉದಕ ವನ್ನೂ ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ನೀರುಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಸಂ ಯಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದಕಾರಣ ಉದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯೆರೂಪದಿಂದ ಉಂಟಾದವು ಎಂದು ವರ್ತನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ— ಸ ಇಷುಮಾತ್ರಮಿಷುಮಾತ್ರಮವರ್ಧತೆ—ಅವನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಬೆಳೆಯು ತ್ತದ್ದನೆಂದು ವ್ಯವೃರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು.

ಃ ನ್ಯಾಕಂನಪ್ರಕ್ರಿಯಾಃ

ದೋಧತಃ—ಧೂಂಷ್ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುನಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ—(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪ್ರಕೃಯು. ಯಜೋರೀಟಿಚೆ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕು ಲಾಕೃ. ಸನ್ಯಜೋರೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯಂಜುಲುಕೋಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯಜ್ಞಲುರ್ವಾಂತದ ಮೇಲೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರಕೃಯು. ಶತ್ವ ಪರವಾದಾಗ ಭಾದದವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಊಹಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದೋಧತಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಾನಾಮಾಡಿ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಹೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಬೀಳಿತೆ—ಹೇಡ್ಡು ಹೋಡ್ಡು ಅನಾದರೇ. ಧಾತು. ಹೇಳಿತೇ (ನಿರು ೨-೧೨-೨) ಎಂದು ಕ್ರೋಧಕರ್ಮ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೀಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿಘ್ನತೇ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ-ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬಹುವಚನವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫), ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. **ಋತೆ ಅತ್ಯನೇ ಪದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಘ್ನಿಗೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಪ. ಚುತ್ವ, ಜಸ್ತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗಮಹನೇಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ. ಭೃಷಾಮಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಚಘ್ನತೇ ಎಂದು ಧರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ಮಾಯ—ಸ್ಯ ಗತ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ತಿಸ್ತು ಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಸರ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಕ್ರಾದುದರಿಂದ ಇನ್ದಿಯಾನ್ದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚೋರೆಯನ್—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣೆಚ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೋರಿದಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರನೇಲೆ ಶಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೆಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಣೆಚ್ಚಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ ಸಾನೌ ನಿ ಜಿಘ್ನತೇ ವಜ್ರೇಣ ಶತಪರ್ವಣಾ |
ಮಂದಾನ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಧಸಃ ಸಖಿಭ್ಯೋ ಗಾತುಮಿಚ್ಛತ್ಯ-
ಚ್ಛನ್ವನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ | ಸಾನೌ | ನಿ | ಜಿಘ್ನತೇ | ವಜ್ರೇಣ | ಶತಪರ್ವಣಾ |
ಮಂದಾನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಧಸಃ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ಗಾತುಂ | ಇಚ್ಛತಿ | ಅರ್ಚೆನ್ ||
ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಇಂದ್ರಃ ಶತಪರ್ವಣಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಥಾರಾಭಿಯುಕ್ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ಸಾನಾವಧಿ ನಿ ಜಿಘ್ನತೇ |
ಅಧಿಃ ಸತ್ಯಮ್ಯುರ್ಥಾನುವಾದೀ | ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತೇ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಕಪೋಲಾದೌ ಸ್ಥಾನೇ ನಿತರಾಂ ಹಿನಸ್ತಿ | ಸ
ಖೀಂದ್ರೋ ಮಂದಾನೋ ಮಂದಮಾನಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯಃ
ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತೂಯಂತೋಽಂಧಸೋಽನ್ವಸ್ಯ ಗಾತುಂ ಮಾರ್ಗಮುಪಾಯಮಿಚ್ಛತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವಪಃ ||
ಮಂದಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಶಾನಚಿ ಯಕ್ | ಧಂದಸ್ಯ ಭಯಥೇತಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕ-
ತ್ವಾದತೋಲೋಪಯಲೋಪಾ | ಅನುದಾತ್ರೇತಃ ಪರತ್ವಾತ್ ಶಾನಚೀನೀ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೇ
ಸತಿ ಯಕ ಏವೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅನುದಾತ್ರೇ ಶಾನಚಿ ತಸ್ಯ ಯಕೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
ಶಾನಚಿ ಉದಾತ್ರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಏವಂ ತೇಹಿ ಶಾನಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದೇವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ-
ನುದಾತ್ರತ್ವಾಭಾವೇ ಚಿತ್ಸೈರ ಏವಾವಶಿಸ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಶತಪರ್ವಣಾ—ನೂರು ಅಲಗುಗಳು | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ |
ಸಾನೌ ಅಧಿ—ಸಾನು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ನಿ ಜಿಘ್ನತೇ—ಪ್ರಪಂಸುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಇಂದ್ರಃ—(ಅ) ಇಂದ್ರನು |

ಮಂದಾನೇ—ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು
ಅರ್ಚನ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಅಂಧಸಃ—ಅನ್ಯದ (ಅನ್ಯವನ್ನು) | ಗಾತುಂ—(ಪಡೆಯುವ) ಉಪಾಯವನ್ನೂ
(ತೋರಿಸಲು) | ಇಚ್ಛತಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ನೂರು ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ (ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು) ಸಾನುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯು
ತ್ತಾನೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ
ಆಹಾರವನ್ನು (ಪಡೆಯುವ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು (ತೋರಿಸಲು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indra has struck him on the temple with his hundred-edged thunder-
bolt, and exulting, wishes to provide means of sustenance for his friends,
manifesting his own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಧಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು ಅಧೀತ್ಯೈಪರಿಭಾವವೈತ್ಯರ್ಪಯೋಂ ವಾ ಎಂದರೆ ಅಧಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಲುಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಏಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೧-೪) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ
ಸಪ್ರಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಶತೇವರ್ಷಾ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕೃಧಾರಾಭಿಯೋಕ್ತೇನ | ಪರ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಲುಗುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ನೂರಾರು ಅಥವಾ ಅನೇಕವಾದ ಅಲುಗುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮಂದಾನೇ—ಮಂದಿರ ಸ್ತುತೌ ಎಂಬ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಮಂಧಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಮಂದಾನೇ—ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೆಂದು ಸಾಯಣರು, ಮೋದಮಾನಃ ತೃಪ್ಯೃಕ ಸಂತೋಷ
ಪಡುವವನೆಂದು ಸುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಸಮಾನಖ್ಯಾನೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ | ಸ್ನೇಹಿತರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ನೇಹಿಸಿ ಸಖೀ-
ನಾಮಾರ್ಥಾಯ ಸ್ನೇಹಿತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಉಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ
ವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ ಹೊಗಳುವವರೂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಅಂಧಸಃ ಗಾತುಮಿಚ್ಛತಿ--ಅನ್ಯಃ, ವಾಚಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಧಃ ಶಬ್ದವು
(ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡು
ವವರಿಗೆ ಅನ್ಯವು (ಉಂಟಾಗುವ) ದೊರಕುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವು ದೊರಕುವ
ಉಪಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ವೃತ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಸಾನಂದದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಉದಕಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಾಗಿ ಬೀಳಲಿ ಎಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸಬಹುದೆನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

|| ಸ್ವಾಕವಗಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶತಪರ್ವಣಾ—ಬಹುವ್ರೀಣೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂಕರೂಪ.

ಮಂದಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಿತ್ಯೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧ ೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕೇ ಯೌಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಛಂದಸ್ಸೈಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶಾರಲೋಪ. ಯಸ್ಯ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಲೋಪ. ಮಂದಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಿನ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ ಶಾನಚಿಗೆ ಶಾಸ್ತನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಕಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲೋಪಬಂಧದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚಿ ಯತ್ಯೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಚಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಾನಚಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಅಂತೊದಾತ್ತ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಿತಿ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಅತಿಣಂತದಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಿದದ್ರಿವೋಽನುತ್ತಂ ವಜ್ರಿಸ್ವೀರ್ಯಂ |
ಯದ್ಧ ತ್ಯಂ ಮಾಯಿನಂ ಮೃಗಂ ತಮು ತ್ವಂ ಮಾಯಯಾವ-
ಧೀರರ್ಚನ್ಮನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೭ ||

|| ೭ ವಚನಃ ||

ಇಂದ್ರ | ತುಭ್ಯಂ | ಇತ್ | ಅದ್ರಿಽವಃ | ಅನುತ್ತಂ | ವಜ್ರಿನ್ | ವೀರ್ಯಂ |
ಯತ್ | ಹ | ತ್ಯಂ | ಮಾಯಿನಂ | ಮೃಗಂ | ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ತ್ವಂ | ಮಾ-
ಯಯಾ | ಅವಧೀಃ | ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವಽರಾಜ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅದ್ರಿತಿ ಮೇಘನಾಮ | ಹೇ ಅದ್ರಿವೋ ವಾಹನರೂಪಮೇಘಯುಕ್ತ ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರವನ್ನಿಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಿತ್ | ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ತವೈವ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುತ್ತಂ ಶತ್ರುಭಿರತಿರಸ್ಕೃತಂ | ಯದ್ಧ ಯಸ್ಮಾತ್ ಬಲು ಮಾಯಿನಂ ಮಾಯಾವಿನಂ ತ್ಯಂ ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಂಚಯಿಶಾರಂ | ಲೋಕೋಪದ್ರವಶಾರಿಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೃಗಂ ಮೃಗರೂಪಮಾಪನ್ನಂ ತಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ತ್ವಮಸಿ ಮಾಯಯೈವಾವಧೀಃ | ಹತವಾನಸಿ || ಅನುತ್ತಂ | ನಸತ್ತನಿಷತ್ತೇತಿ ನಿಪಾತನಾನ್ನಿಷ್ಠಾನಶ್ಚಾಭಾವಃ | ಅವಧೀಃ | ಹಂತೇರ್ಬುಜಾ ಚೇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾದಂತಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಧಾನಾಚಿ ವ್ಯಧ್ಯಭಾವಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ ||

ಅದ್ರಿವಃ—ಮೇಘವೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತುಭ್ಯಮಿತ್—ನಿನ್ನದೇ ಆದ | ವೀರ್ಯಂ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಅನುತ್ತಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ತಿರಸ್ಕೃತವಲ್ಲ | ಯತ್—ನಿಕಂದರೆ | ಮಾಯಿನಂ—ಮಾಯಾವಿಯಾದ | ತ್ಯಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ | ಮೃಗಂ—ಮೃಗರೂಪಿಯಾದ | ತಂ—ವೃತ್ತನನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನೂ ಕೂಡ | ಮಾಯಯಾ—ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಆನು ಅರ್ಚನ್—ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಅವಧೀಃ ಹ—ವಧಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಮೇಘವಾಹನನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಪ್ರತಿಹತನಾದುದು : ಏಕೆಂದರೆ, ಮಾಯಾವಿಯಾದ, ಮೃಗರೂಪಿಯಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು, ನೀನೂ, ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಸ್ಥಾವಿತ್ತವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ವಧಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ.

English Translation.

Cloud-borne, Indra, wielder of the thunder-bolt, verily your prowess is undisputed, since you with (superior) craft, have slain that deceptive deer (Vritra) manifesting your own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ವಿವೇ—ಅದ್ವಿರಿತಿ ಮೇಘನಾಮ | ಅದ್ವಿಶಬ್ದವು ಅದ್ವಿಃ, ಗ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮೇಘವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವಾಹನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅದ್ವಿಯೇ—ನೋಮಾಥಿಷವ ಗ್ರಾಮಾಣಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅನುಶ್ತಂ—ಅನುಶ್ತಶಬ್ದವು ನಿವಾತಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಿವಾತಿತವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ವಿವೇಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಾರಣ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಪಾಠಮಾಡುವುದು ನಿವಾತನವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಅವಯವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಅನುಶ್ತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವೀರ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣನಾಗಿರುವುದು.

ಮಾಯೆನಂ ಮೃಗಂ ಮಾಯೆಯ್ಯವ ಅವಧೀಃ—ನೋಸಮಾಧತಕ್ಕವನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮೃಗರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ನೋಸದಿಂದಲೇ ನಾಶಮಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಮೃಗವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಡುಕಬೇಡಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಇತರರು ಹೊಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ನೀನು ನೋಸದಿಂದಲೇ ಹೊಡೆದು ನಿನ್ನ ಸ್ವರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಅಸುರರು ಮಾಯಾಗಳೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಮಾಯಾಗಳೆಂದರೆ ತಂತ್ರ ಅಥವಾ ನೋಸದಿಂದ ಯುದ್ಧ ನೊಡಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ವಂಚಕರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಂತ್ರ, ಉಪಾಯ, ನೋಸ ನೊಡಲಾದವುಗಳಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಬುಗ್ಗಿದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ—

ಮಾಯಾಭಿರಿಂದ್ರ ಮಾಯಿನಂ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಮವಾತಿರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧-೬)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರಣಾದ ಶುಷ್ಕಾಸುರನನ್ನೂ, ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ—

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರಪ ಮಾಯಿನೋಽಧಮಃ ಸ್ವಧಾಭಿಯೇ ಅಧಿ ಶುಷ್ಕವಜುದ್ಧತೆ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೫)

ವೃಷನೇನ ವೃಷಿನಾಸ್ತ್ರಂ ಪಿಪೇಷ ಮಾಯಾಭಿರ್ದಸ್ಯೋರಭಿಭೂತೋಜಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೩೪-೬)

ಅಹಿಮೋಹಾನುಪ ಅಶಯಾನಂ ಸ್ವ ಮಾಯಾಭಿರ್ಮಾಯಿನಂ ಸಕ್ಷದಿಂದ್ರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩೦-೬)

ಮಾಯಾಭಿರುಶ್ಚಿಸ್ತೈಶ್ಚ ಇಂದ್ರ ದ್ಯಾಮಾರುರುಕ್ಷತಃ | ಅವ ದಸ್ಯೋರಭೂನುಘಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೪-೧೪)

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರನವದ್ಯ ಮಾಯಿನಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಮನಸಾ ವೃತ್ತಮರ್ದಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೪೬-೨)

ಇಚ್ಛಾದಿ ಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾಯಾವಿಗಳಾದ ಅಸುರನನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾಃ ||

ಅದ್ವಿವಃ—ಅದ್ವಿ ಎಂಬುದು ಮೇಘದ ಹೆಸರು. ಅದ್ವಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ತಿ ಇತಿ ಅದ್ವಿಮಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಕುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಂದಿಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕ್ತ. ಅದ್ವಿವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತ. ಖರವಸಾನಯೋರ್ವಿವರ್ಜನೀಯಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರ್ಗ.

ಅನುತ್ತಂ—ಇಂದ್ರ ಪ್ರೇರಣೆ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರವಾಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಪಾನ್ನತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಸತ್ತೆನಿಷತ್ತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ವಿಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ (ಅಮ್) ನಿಪಾದೇಶವಾದಾಗ ನಿಪಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾಯಿನಂ—ಮಾಯಾಶಬ್ದವು ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಧೀಃ—ಕನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲುಪ್‌ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಇದು ಅದಂತವಾಗಿದೆ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಪ್ ಅದೇಶ. ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ, ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಧಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಟೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಚಿಃ ಪೆರಸ್ತೀನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವದ್ಯಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಏ ತೇ ವಚ್ರಾಸೋ ಅಸ್ಥಿರನ್ವವತಿಂ ನಾವ್ಯಾಃ ಅನು |

ಮಹತ್ ಇಂದ್ರ ವೀರ್ಯಂ ಬಾಹ್ಯೋಸ್ತೇ ಬಲಂ ಹಿತಮರ್ಚ-
ನ್ವನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏ | ತೇ | ವಚ್ರಾಸಃ | ಅಸ್ಥಿರನ್ | ನವತಿಂ | ನಾವ್ಯಾಃ | ಅನು |

ಮಹತ್ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವೀರ್ಯಂ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ತೇ | ಬಲಂ | ಹಿತಂ |
ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ವಜ್ರಾಸೋ ವಜ್ರಾಸ್ತುತ್ಸೇಕಾಶಾನ್ನಿರ್ಗತಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ನಾವ್ಯಾ ನಾವಾ
ಶಾರ್ಯಾ ನವತಿಯಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಶಾ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ವಾ ನದೀರನೂಪಲಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ | ವಿವಿಧಮಸ್ತಿ-
ಪತ | ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ವೃತ್ತಂ ಹಂತುಂ ತವ ವಜ್ರ ಏಕೋದ್ಯಮ್ಯನೇಕ ಇವಾಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಶಿಂಚೆ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ವೀರ್ಯಂ ಮಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ | ಅಸ್ಮೈರಜೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತೇ
ಬಾಹ್ಯೋದ್ಯಮ್ಯದೀಯೋರ್ಹಸ್ತಯೋರ್ಬಲಂ ಹಿತಂ ನಿಹಿತಂ | ತ್ರಿದೀಯಾ ಬಾಹೂ ಅಪ್ಯತಿಶಯೇನ
ಬಲಿನಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಯ ತ್ವೂರ್ವತ್ || ಅಸ್ಮಿ ರನ್ | ತಿಪ್ಯತೇರ್ಬುಜಂ ಸಮವಪ್ತವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇ-
ಪದಂ | ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತಿ ಚ್ಚೇರ್ಲೂಕ್ | ಸ್ತಾ ಘ್ನೋರಿಚ್ಚ | ಪಾ. ೧-೨-೧೭ | ಇತಿಶ್ಚಂ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನ ರ್ಯುಸ್ಯ ರನಾದೇಶಃ | ನಾವ್ಯಾಃ | ನೌವಯೋಧಮೇತ್ಯಾ ದಿನಾ | ಪಾ. ೪-೪-೯೧ | ಯತ್ |
ಯತೋದ್ಯನಾವ ಇತಿ ಪರ್ಯದಾಸಾತ್ತಿತ್ಸ್ಮರಿಶ ಇತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ಬಾಹ್ಯೋಃ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ :

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) | ವಜ್ರಾಸೋ—ವಜ್ರಾಯುಧ
ಗಳು | ನವತಿಯಂ—ತೊಂಭತ್ತು | ನಾವ್ಯಾಃ—ನಾವೆಯಿಂದ ದಾಟಲ್ಪಡುವ (ನದಿಗಳನ್ನು) | ಅನು—ಲಕ್ಷ
ಮಾಡದೆ | ವಿ ಅಸ್ಮಿ ರನ್—ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ಇದ್ದುವು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೀರ್ಯಂ—ವೀರೈವು (ಸಂಕ್ರಮವು) |
ಮಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದದ್ದು | ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಬಾಹ್ಯೋಃ—ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ | ಬಲಂ—
ಬಲವು | ಹಿತಂ—ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನಿನ್ನ) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಪ್ರಭುತ್ವ
ವನ್ನು | ಅರ್ಜನ್ ಅನು—ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥಃ ||

(ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ) ವಜ್ರಾಯುಧವು ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ವೃತ್ತನಿಂದ ನಿರುದ್ಧವಾದ ತೊಂಭತ್ತು
ನದಿಗಳನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ನಿನ್ನ ಶೌರ್ಯವು ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಹಾಗೆಯೇ ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳೂ
ಒಲೆಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವೆ.

English Translation.

Your thunderbolts were scattered widely over ninety-and nine rivers;
great is your prowess : strength is deposited in your arms, manifesting your
own sovereignty.

∴ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಜ್ರಾಸೇದಿದ್ಯುಕ್ತ್, ನೇಮಿಃ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರ ಕಟ್ಟುವು (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವರ್ಷಯತಿ ಪ್ರಾಣೈಃ ಶತ್ಯೋನ್ ಇತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ಕಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಾಣಾಪಹರಣಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಿನಾಶಯತಿ ಶತ್ಯೋನ್ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವು ವಜ್ರವೆನಿಸಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಸೇ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ನಾವ್ಯಾಃ ನವತಿಂ ಅನು ವಿ ಅಸ್ಥಿರನ್ ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳೂ ಕೂಡ ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅನೇಕವಾದವು ಎಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನೋಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಾಗ ಒಂದು ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಅನೇಕ ಆಯುಧಗಳ ಹಾಗೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹತ್ವವು ಇತರ ಆಯುಧಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ತೇ ಬಾಹ್ಯೋರ್ಬಲಂ ಹಿತಂ—ನಿನ್ನ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ತೋಳುಗಳ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವು ಇದ್ದಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಓ ಹಾಕ್ ಗೆತ್, ಓ ಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ ಎಂಬ ಧಾತುಗಳು ಗಮನ, ತ್ಯಾಗೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗಲೂ ಹಿತ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗಿ ಗತ, ತ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತ್ವಾ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಧಧಾತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಹಿತ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿ (ಧರಿಸಿರುವ) ಇದ್ದಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ನವತಿಂ—ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ಯಾ ನದೀಃ | ವೃತ್ತನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ತೊಂಭತ್ತು ನದಿಗಳೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನವತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ನವತಿಂ ಎಂದರೆ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಂಖ್ಯೆಯು ನದಿಗಳೇ ಅಥವಾ ಶತೆಂ, ಸಹಸ್ರೆಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದೇ ಎಂಬುದೇ ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶತೆ, ಸಹಸ್ರೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನವತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ನದಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನವ ಚ ಯನ್ನವತಿಂ ಚ ಸ್ತವಂತೀಃ ಶೈಲೋ ನ ಭೀತೋ ಅತರೋ ರಜಾಂಸಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೪)

ಪ್ರಾಸ್ಯ ಸಾರಂ ನವತಿಂ ನಾವ್ಯಾನಾಮಸಿ ಕರ್ತಮವರ್ತಯೋಽಯಜ್ಯಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೧೩)

ನವ ಯದಸ್ಯೇ ನವತಿಂ ಚ ಭೋಗಾನ್ಪ್ರಾಸ್ಯಂ ವಜ್ರೇಣ ಮಘನಾ ವಿವ್ಯಕ್ತತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೮-೬)

ನವತಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಾ ನವ ಚ ಸ್ತವಂತೀರ್ದೇವೇಭ್ಯೋ ಗಾತುಂ ನುನುಸೇ ಚ ವಿಂದೇ !

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೪-೮).

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನದೀಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನವತಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನವ ನವತಿಯೆಂದು ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಂಭರಾಸುರ ವೊಂದಲಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನವ ನವತಿಯೆ—ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಆಸ್ಪದವಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಜ್ರಾಸುರಃ—ವಜ್ರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಜಸ್ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿಧಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುರಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿರಣ್—ಪ್ರಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಭು ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಪ್ರವಿಭಕ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಟ್ಲಿ ಲುಜಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಮಂತ್ರೇಘೋಷ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸ್ವಾಸ್ವೋರಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ಭು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾವ್ಯಾಃ—ನಾವಾ ತಾರ್ಯಾಃ ನಾವ್ಯಾಃ (ದೋಷಿಯಿಂದ ದಾಟಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನು) ನೌವಯೋಧಮು—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥತೋರವಾಗ ನೌ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಂತೋಯಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವಾದೇಶ. ನಾವ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾ-ದ್ವಿತೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಾನ್, ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಾವಃ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾದ್ಯೋಃ—ಬಾಹು ಶಬ್ದ. ಪಟ್ಟೇ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಕ್ಷಿ ಯನ್ ಬಂದು ಅದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಯೋನೋಽಹ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ ಸಾಕಮರ್ಚತ ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ ವಿಂಶತಿಃ |

ಶತೈನಮನ್ವನೋನವುಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಮರ್ಚನ್ನನು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೯ ||

|| ಸವನಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ | ಸಾಕಂ | ಅರ್ಚತ | ಪರಿ | ಸ್ತೋಭತ | ವಿಂಶತಿಃ |

ಶತಾ | ಏನಂ | ಅನು | ಅನೋನವುಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಉತ್ 5-

ಯತಂ | ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವ 5 ರಾಜ್ಯಂ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಾಕಮರ್ಚತ | ಏನಮಿಂದ್ರಂ ಯುಗಪದೇವಾಪೂಜಯನ್ | ತಥಾ ವಿಂಶತಿಃ | ಸೋದಶಶರ್ತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಃ ಪಶ್ಚೀ ಚ ಸದಸ್ಯಃ ಶಮಿತಾ ಚೇತಿ ವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತೇಷಾಂ ಯಾ ವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಸಾ ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ | ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋಽಸ್ತೌತ್ | ತಥಾ ಚ ಶತಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಷಯಃ ಏನಮಿಂದ್ರಮನ್ವನೋನವುಃ | ಪುನಃಪುನರಸ್ತವನ್ | ಅಸ್ಮಾ ಏನೇಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮಸ್ತಮುದ್ಯತಂ | ದಾಕುಮೂರ್ಧ್ವಂ ಧ್ಯತಂ | ಅತಃ ಏವಂವಿಧ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಮಹಸ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಕೂರ್ವನ್ || ಪರಿ ಸ್ತೋಭತ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತಿತಿ ಪತ್ರಂ | ಅನೋನವುಃ | ಋ ಸ್ತೌತ್ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಃ ಉಗಂಶಾಲ್ವಾಜಃ ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತಪಿದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ರೋರುಸಾದೇಶಃ | ಉದ್ಯತಂ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಉತ್ಪ್ರರ್ವಾದಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮಾಣ ನಿಷ್ಕಾ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಸಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ !

ಸೈರಾಜ್ಯಂ—(ಇಂದ್ರನ) ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಸಹಸ್ರಂ—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರು | ಸಾಕೇಮರ್ಚಿತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಿದರು | ವಿಂಶತಿಃ—ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಬುತ್ತಿಜರು, ಯಜಮಾನ, ಅವನ ಪತ್ನಿ, ಸದಸ್ಯ ಶಮಿತಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರು | ಪರಿ ಸ್ತೋತ್ರೇಭತಃ—ಸುತ್ತಲೂ ನಿಂತು ಸ್ತುತಿಸಿದರು | ಶತಾ—ನೂರು ಜನರು (ಮುನಿಗಳು) | ಏನಂ—ಇವನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ಅನ್ಯನೋನವುಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದರು | ಇಂದ್ರಾಯೆ—(ಇದೇ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಬ್ರಹ್ಮ—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು (ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | ಉದ್ಯೋತಂ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

! ಭಾವಾರ್ಥ !

ಇಂದ್ರನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಇವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದರು; (ಬುತ್ತಿಜರಾದಿಯಾದ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರು ಸ್ತುತಿಸಿದರು; ನೂರು ಜನ ಮುನಿಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸಿದರು; ಮತ್ತು ಅವೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ

English Translation.

A thousand mortals worshipped him together; twenty have hymned (his praise); a hundred (sages) repeatedly glorify him; so, Indra, is the oblation lifted up, manifesting your own sovereignty.

! ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು !

ಸಹಸ್ರಂ ಸಾಕೇಮರ್ಚಿತೆ, ಪರಿ ಸ್ತೋತ್ರೇಭತೆ ವಿಂಶತಿಃ, ಶತೈನಮನ್ಯನೋದನವುಃ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ—ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಹದಿನಾರು ಜನ ಬುತ್ತಿಜರುಗಳೂ, ಯಜಮಾನ, ಇವನ ಪತ್ನಿ, ಸದಸ್ಯ, ಶಮಿತಾ ಎಂಬುವರೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರೂ ಒಂದು ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಮುನಿಗಳೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದರೆಂಬ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅರ್ಚಿತ—ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿ, ಪರಿಸ್ತೋತ್ರೇಭತಃ—ಪೂಜಿಸಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲೈ ಪುತ್ರರೇ, ಎಲೈ ಪೌತ್ರರೇ, ಎಲೈ ಮುತ್ತಿಕೃತಗಳೇ ನೀವು ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ. ಪೂಜಿಸಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸಹಸ್ರ, ಶತ, ವಿಂಶತಿ—ಸಾವಿರ, ನೂರು. ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅರ್ಪಣೆ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು ಎಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಒಬ್ಬರೇ ಅಪ್ಪ VI 38

ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಜನರು ಪೂಜಿಸುವಂತೆಯೂ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು-ಅರ್ಚನಾ ಎಂಬುವ ಪದವು ಅರ್ಚತೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಾನವನ್ನು ಅಥವಾ ನಮಗಾಗಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅರ್ಚನ-ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮರ್ಯಾದಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಹಸ್ರ, ಶತ, ವಿಂಶತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತಾ ವಾಚಕಗಳು. ಅಥವಾ ಶತ, ಸಹಸ್ರ, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಮತ್ತು—

ಅ ಯದಿಂದ್ರಕ್ಕೆ ದದ್ಯದೇ ಸಹಸ್ರಂ ವಸುರೋಚಿಷಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೮-೩೪-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವಸುರೋಚಿಷರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಮುಷ್ಪಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ವಿಂಶತೀ ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇತಿಪಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಹತ್ತು ಜನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಛಾತ್ರಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿಮಾಡಿದರೆ (ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು) ಅಂಗಿರಾಪುಷ್ಪಿಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರಾಗಿವರು. ಇವರೂ ಸಹ ಸಾವಿರ ವಸುರೋಚಿಷರ ಸಂಗಡ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು. ಪವಸ್ವೇತ್ಯೈಪಯಿಸ್ತೋತ್ರಂ ಶತಂ ವೈಖಾನಸಾ ವಿದುಃ ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ವೈಖಾನಸರು ಒಂದು ನೂರು ಜನರೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಕಿ ವಾಚಕ (ನಿ. ೩-೯) ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಪವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇವರು ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಕರಣಶ್ರುತಿಮಾಃ

ಅರ್ಚಿತೆ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ವೈತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಹಿನ್ಯಲ್ಲಿ ಝಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶನಿಗೆ ಲುಕ್. ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಶಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಾಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶಾಂತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಷ್ಕೋಲಛತೆ—ಪುಷ್ಪ ಧಾತುವು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲಹಿ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪನೋತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೋನವು—ಉ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನಕ್ಷ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜ್ಞ. ಯಜ್ಞೋಽಪಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಗುಣೋಯಜ್ಞ ಲುಕ್‌ನೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ಲುಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಸಿಚೆಭ್ಯಸ್ತುವಿಧಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿ ನ ಪರದಕ್ಷಿಣವ ರ್ವಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವದಂಗಳಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ-ಅವಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅನೋನವು ಎಂದು ಾಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯವ ಪರದಕ್ಷಿಣವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದ್ಯತೆಂ—ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಉತ್ ಪೂರ್ವವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದ್ಯಮ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರನಾದುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ವೋಪದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂಕ ರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಕವಾಚಃ ||

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಸ್ತು ತವಿಷೀಂ ನಿರಹನ್ತಸಾ ಸಹಃ |

ಮಹತ್ತದಸ್ತು ಪಾಂಸ್ಯಂ ವೃತ್ತಂ ಜಘನ್ತ್ವಿ ಅಸೃಜದರ್ಚನ್ನನು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ತವಿಷೀಂ | ನಿಃ | ಅಹನ್ | ಸಹಸಾ | ಸಹಃ |
 ಮಹತ್ | ತತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪೌಂಸ್ಯಂ | ವೃತ್ರಂ | ಜಘನ್ವಾನ್ | ಅಸ್ಯಜತ್ |
 ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವ ರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ತವಿಷೀಂ ಬಲಂ ಸ್ಯುಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ನಿರಹನ್ | ಹತವಾನ್ | ಸಹಸಾ ಸಹನೇನಾಭಿವಸಾಧನೇನಾಯುಧೇನ ಸಹೋಽಭಿಭವಸಾಧನಂ ವೃತ್ರಾಯುಧಂ ನಿರಹನ್ | ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತಸ್ಯಾಂಸ್ಯಂ ಬಲಂ ಮಹತ್ ಅತಿಪ್ರೌಢಂ | ಯಸ್ಮಾದಯಂ ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ವಾನ್ ಹತವಾನ್ ಹತ್ಯಾ ಚ ತನ್ನಿದ್ಯಾ ಅಪೋಽಸ್ಯ ಜತ್ ತಸ್ಮಾದ್ವೃತ್ರಾನ್ನಿರಗಮಯತ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಪೌಂಸ್ಯಂ | ಪೂಂಸ ಅಭಿವರ್ಧನೇ | ಚುರಾದೀಃ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಘನ್ವಾನ್ | ಹಂತೇರ್ಲಿಟಃ ಕೃತುಃ | ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನನಿದೇತಿಚೋ ವಿಕಲ್ಪಾದಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಾ-ಸಾಚ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುಕ್ತರಸ್ಯ ಹಂತೇರ್ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ—ವೃತ್ರಾಸುರನ | ತವಿಷೀಂ—ಬಲವನ್ನು | ನಿರಹನ್—(ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ) ನಾಶಮಾಡಿದನು | ಸಹಸಾ—ಅಭಿಭವಸಾಧನವಾದ (ಶಕ್ತುವನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಆಯುಧದಿಂದ) | ಸಹಃ—ಅಭಿಭವಸಾಧನವಾದ (ವೃತ್ರನ ಆಯುಧವನ್ನು) | (ನಿರಹನ್—ನಾಶಮಾಡಿದನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | (ಯಸ್ಮಾತ್—ಯಾವ ಬಲದಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು | ಜಘನ್ವಾನ್—ವಧಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು ಅವನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದ ನಿರನ್ನೂ) | ಅಸ್ಯಜತ್—ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಅಸ್ಯ—ಆ ಇಂದ್ರನ | ತತ್ ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಅಂತಹ ಬಲವು | ಮಹತ್—ಮಹತ್ತರವಾದದ್ದು.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವೃತ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ತನ್ನ ಆಯುಧದಿಂದ ಅವನ ಆಯುಧವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು; ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿ, (ಅವನಿಂದ ನಿರೂಪನಾದ ಉದಕ ವನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಅವನ ಬಲವೂ ಮಹತ್ತರವಾದದ್ದು.

English Translation.

Indra overcame by his strength the strength of Vritra ; great, in his manhood, wherewith, having slain Vritra, he let loose the waters, manifesting his own sovereignty.

ದಿಶೇಶವಿಷಯಗಳು

ತವಿಷೀಂ—ಬಲಂ | ತವಿಷೀ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಿಷೀಂ ಎಂದರೆ ಬಲವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪೌಂಸ್ಯಂ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೂ. ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಿತವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ದೋಷಿಸುವ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಕ್ತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ, ಪೌಂಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಪರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ತೋರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧಪರವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಸಹಃ-ಅಭಿಭವಸಾಧನಂ ವೃತ್ತಾಯುಧಂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಸಹಸಾ—ಸಹನೇನ ಅಭಿಭವಸಾಧನೇನ ಆಯುಧೇನ ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಸಾಯುಧರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತವಿಷೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯ ರೂಪವಾದ ಟಲವೆಂದೂ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶರೀರಬಲದೋಧಕವೆಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಬಹುದು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ :

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಹಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಿ ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಪ್ಪಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲಙ್. ಹಲಂಪದ ಪದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಘ್ರೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಪಾಪದ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಪುಂ ಅಭಿವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಅದಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಘನ್ತಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟಿ ಏವನ್ತಾನಾದಿಗುಣ ಕೃತುಕ್ತು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ತುಸುರಾದೀಶ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸ್ತೇಕಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಿಧಾಪಾಗಮಹನವಿಧವಿಶಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಪಕ್ಕೆ :ಹಲಾದೀಶ. ಚುತ್ವ. ಜಸ್ತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹೆಚ್ಚಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಜಘನ್ತಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ

ಅಶ್ವಸಂತಸ್ಕೃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿದೇಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ವಜತ್—ಸ್ವಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ತುಂದಾದಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಶ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೦ ||

-

ಸಹಿತಾಭಾಷಣಃ |

ಇಮೇ ಚಿತ್ತವ ಮನ್ಯವೇ ವೇಪೇತೇ ಭಿಯಸಾ ಮಹೀ |

ಯದಿಂದ್ರ ವಜ್ರಿನೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ಮರುತ್ವಾ ಅವಧೀರರ್ಚ-

ಷ್ಠಸು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

! ಪದಾಭಾಷಣಃ |

ಇಮೇ ಇತಿ | ಚಿತ್ | ತವ | ಮನ್ಯವೇ | ವೇಪೇತೇ ಇತಿ | ಭಿಯಸಾ | ಮಹೀ
ಇತಿ |

ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ವಜ್ರಿನ್ | ಓಜಸಾ | ವೃತ್ರಂ | ಮರುತ್ವಾನ್ | ಅವಧೀಃ |

ಅರ್ಚಿನ್ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಮಹೀ ಮಹತ್ಯಾವಿಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಪಿ ದೇ ಇಂದ್ರ ತವ ಮನ್ಯವೇ ತ್ವದೀಯಕೋಪಾ-
ದ್ವಿಯಸಾ ಭೀತ್ಯಾ ವೇವೇತೇ | ಕಂಪೇತೇ | ದೇ ವಜ್ರಿನ್ನಪ್ರವಸ್ತಿಂದ್ರ ಮರುತ್ಯಾನ್ಮರುದ್ವಿಯುಕ್ತಸ್ತ-
ಮೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಯದ್ಯದಾ ವೃತ್ತಮವಧೀ | ತದಾನೀಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಪಿ ಭಯೇನಾಕಂಪಿಷಾ-
ತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ವೇವೇತೇ | ಟುವೇವೈ ಕಂಪನೇ | ಭಿಯಸಾ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಟಿಣಾದಿಕಂ ಕಸಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

! ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ !

ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುತ್ಯಾನ್—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾದ (ನೀನು) | ಸ್ಮರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚೆನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಓಜಸಾ—
(ಸ್ವ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಅವಧೀ—ವಧಿಸಿದೆಯೇ |
(ತತ್—ಅಗ) | ಮಹೀ—ದೊಡ್ಡ ದಾದ | ಇಮೇ—ಇವೆರಡು (ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ) | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಮನ್ಯವೇ—ಕೋಪಕ್ಕೆ (ಒಳಗಾಗಿ) | ಭಿಯಸಾ—ಭಯದಿಂದ | ವೇವೇತೇ—ನಡುಗುತ್ತವೆ.

! ಛಾಂದಾರ್ಥಃ !

ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ. ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ನೀನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಿದಾಗ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಈ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳೆರಡೂ, ನಿನ್ನ ಕೋಪ
ವನ್ನು ಕಂಡು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿದುವು.

English Translation.

This heaven and earth trembled, thunderer, at your wrath, when,
attended by the Maruts, you slew Vritra by your prowess, manifesting
your own sovereignty.

! ವಿತೇಷನಪದಗಳು !

ಓಜಸಾ—ಓಜಾ, ಶಾಖಾ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮಹೀ—ಸೃಧೇ ಪುರಂದ್ರೀ, ಮೊದಲಾದ (ನಿ. ೩-೨೨) ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಭಿಯಾಸಾ—“ ಇೞ್ ಭೇ ಭಯೇ ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಾದಿಪಠಿತವಾದ ಕಸಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಭಯನೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮನ್ಯವೇ—ಹೇಳಿ, ಹರಃ, ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಮನ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಭಯಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರಣವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತೆ ವಾಗ್ದರೂ ಸಂಜಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೂ ಕೂಡ ನಡುಗಿದವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನೇವೇತೇ—ಓವೇಶ್ಯ ಕಂಸನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಭವುಪುರುಷ ದ್ವಿವಚದಲ್ಲಿ ಲತಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಓತೇತೈನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಗೆ (ಲಮ್) ವಿತ್ತ. ಆತೋಜಾತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವರ್ಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕರ್ತೌ ಕಪ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಇಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಿಯಾಸಾ—ಇೞ್ ಭೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಿಪಠಿತವಾದ ಕಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿತ್ಸುಧಾತುಭುವಾನಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಭಿಯಾಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೈತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅವಧೀಃ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ಏಕನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಜ್ರೀ. ಮತ್ಪುರ್ಣತೋರುವಾಗ ಅತೇಇನಿಶನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನಜಾಸಂಬುದ್ಧೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮೌಂತ್ರಿ-ತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ ವೇಪಸಾ ನ ತನ್ಮತೇಂದ್ರಂ ವ್ರತೋ ವಿ ಬೀಭಯತ್ |
 ಅಭ್ಯೇನಂ ವಜ್ರ ಆಯಸಃ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿರಾಯತಾರ್ಚನು
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಪವನಃ ||

ನ | ವೇಪಸಾ | ನ | ತನ್ಮತಾ | ಇಂದ್ರಂ | ವೃತ್ರಃ | ವಿ | ಬೀಭಯತ್ |
 ಅಭಿ | ಏನಂ | ವಜ್ರಃ | ಆಯಸಃ | ಸಹಸ್ರ ಭೃಷ್ಟಿಃ | ಆಯತಃ | ಅರ್ಚನು |
 ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಮೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃತ್ರ ಇಂದ್ರಂ ವೇಪಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ವೇಪನೇನ ಕಂಪನೇನ ನ ವಿ ಬೀಭಯತ್ | ಭೀತಂ
 ನಾಕರೋತ್ | ತಥಾ ತನ್ಮತಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಘೋರೇಣ ಗರ್ಜನಶಬ್ದೇನ ನ ವಿ ಬೀಭಯತ್ | ಅಪಿ ಚ
 ಇಂದ್ರೇಣ ವಿಸ್ವಪ್ತ ಆಯಸೋಽಯೋಮಯಃ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿರನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತೋ ವಜ್ರ
 ಏನಂ ವೃತ್ರಮುಧಾಯತ | ಹಂತುಮಾಭಿಮುಪ್ಯೋನಾಗಚ್ಛತ್ | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವವತ್ || ತನ್ಮತಾ | ಸ್ತನ
 ಶಬ್ದೇ | ಋತನ್ಯಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನೋತೇರ್ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಯತುಚ್ಛ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪಿ
 ಭವತಿ | ಅತ ಏವ ಸಲೋಪಶ್ಚ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ದಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ
 ಸ್ವರೇಣ ತಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬೀಭಯತ್ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಹೇತುಮತಿ ನಚ್ಛ | ಅತ್ರ
 ವೇಪಸ್ತನ್ಯತುಭ್ಯಾಂ ಭಯಂ ನ ಹೇತೋರ್ವ್ಯಕ್ತಾದಿತಿ ಹೇತುಭಯಾಭಾವಾದ್ವಿಭೇತೇರ್ಹೇತುಭಯೇ |
 ಸಾ. ೬-೧-೫೬ | ಇತ್ಯಾತ್ಪಾಠಾವಃ | ನ್ಯಂತಾಲ್ಲುಜಃ ಚ್ಛೇಕ್ಲಜಾದಿ | ಆಯತ | ಆಯ ಸಯ ಗತ್ |
 ಭಾವಾದಿರಾತ್ಮನೇವದೀ ||

: ಪ್ರಕರವಾರ್ಥ :

ವೃತ್ತೇ—ವೃತ್ತಾಸುರನು | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವೇವಸಾ—(ತನ್ನ) ಕಂಪನದಿಂದ | ನ ವಿ
ದೀಭಯೇತ್—ಭಯಪಡಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ | ತನ್ಯತಾ—(ತನ್ನ) ಘೋರಗರ್ಜನೆಯಿಂದಲೂ | ನ (ವಿ ದೀಭ-
ಯೇತ್) ಹೆದರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ಆದರೆ, ಇಂದ್ರನು) | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು (ಸ್ವಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು) |
ಅನು ಅರ್ಚೀನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ಆಯಸೇ—ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ | ಸಹಸ್ರೈಘ್ನಿಷ್ಠಿ—ಸಾವಿರಾರು
ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ | ವಜ್ರೇ—ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಏನಂ—ಈ ವೃತ್ತನನ್ನು | ಅಥಿ ಆಯತೆ—
ಎದುರಿಸಿತೆ.

: ಭಾವಾರ್ಥ :

ವೃತ್ತಾಸುರನ ಕಂಪನವಾಗಲೀ ಘೋರಗರ್ಜನೆಯಾಗಲೀ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಭೀತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; (ಆದರೆ)
ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, (ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ) ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಅನೇಕ ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ
ವಜ್ರಾಯುಧವು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು.

English Translation

Vritra deterred not Indra by his trembling or his clamour; the many-edged iron thunder-bolt fell upon him: (Indra Manifesting his own sovereignty).

: ವಿಕೀರ್ಷವಿಷಯಗಳು :

ತನ್ಯತಾ—ಸ್ವನ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಪದದಿಂದ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿ ಎಂದು
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತೆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಷಣೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಘೋರೀಣಿ ಗರ್ಜನಶಕ್ತಿಯೇನ
ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗರ್ಜನಧ್ವನಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರೈಘ್ನಿಷ್ಠಿ—ಸಹಸ್ರನೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ
ಅನೇಕ, ಬಹಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಬಹಳ ಅಲುಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು—ಅರ್ಚೀ ಅನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಷಣವನ್ನೂ ಗಿ
ಹೇಳಿರುವರು. ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು
ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವರಾಜ್ಯಾರ್ಚನವು ವಜ್ರಾಯುಧದಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿರು
ವುದು. ಅಥವಾ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಾಲಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅವನ ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿರುವುದು
ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೇದಸಾ—ಟುವೇದ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೇದಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತನ್ಯತಾ—ಸ್ವನ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಋತನ್ಯ ಇತ್ಯಾ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನುಧಾತುಃವಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಯತುಃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಸಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ತನ್ಯತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಕಾಂತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದಾದೇಶ. ಔಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ರನಾದ ಏಕವಚನವಾದಾಗ ಉದಾತ್ರನಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕಾರವು ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರೈಸ್ಯಚೇ ಯತೋದಾತ್ರಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀಭಯಿತ್—ಇೌಘೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಪನ ಮತ್ತು ಗರ್ಜನಗಳಿಂದ ಭಯವು ತೋರುವುದೇ ವಿನಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ (ಪ್ರಯೋಜಕನಿಂದ) ಭಯವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ದಿಭೇತೇರ್ಹೇತುಭಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಃವಿಗೆ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷೆಕಂತದನೇಲೆ ಒರ್ವ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಕ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಣಿಶ್ರೀದ್ವೈಸುಭ್ಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟ್ಕಿಗೆ ಚಿಬಾದೇಶ. ಚಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುಃವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. ಜಸ್ತ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುಃವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಷೇರನಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಸನ್ನೈಬ್ಬಭುನಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ವಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘೋಽ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಬಹುಲಂಭಂದಿಸ್ಯಮಾರ್ಜಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯಸೇ—ಆಯಸಃ, ವಿಕಾರಃ ಆಯಸಃ ತಸ್ಯ ವಿಕಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಯತೆ—ಆಯ ಪಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಧ್ವಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಲಘ ಪ್ರಥಮಃಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತೃ ಕರ್ತೃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತೃ ವಿಕರಣ. ಅದಚ್ಚಾದೀನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದ್ವ್ಯತ್ರಂ ತವ ಚಾಶನಿಂ ವಚ್ಚೇಣ ಸಮಯೋಧಯಃ |
 ಅಹಿಮಿಂದ್ರ ಜಿಘಾಂಸತೋ ದಿವಿ ತೇ ಬದ್ಧಧೇ ಶವೋಽರ್ಚ-
 ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ವ್ಯತ್ರಂ | ತವ | ಚ | ಅಶನಿಂ | ವಚ್ಚೇಣ | ಸಂ | ಯೋಧಯಃ |
 ಅಹಿಂ | ಇಂದ್ರ | ಜಿಘಾಂಸತಃ | ದಿವಿ | ತೇ | ಬದ್ಧಧೇ | ಶವಃ | ಅರ್ಚನ್ ||
 ಅನು | ಸ್ವ | ರಾಜ್ಯಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯದಾ ವ್ಯತ್ರಂ ತವ ಹನನಾರ್ಥಂ ತೇನ ಸ್ವಪ್ನಾಮಶನಿಂ ಚಿ ತ್ವಂ ವಚ್ಚೇಣ
 ಸಮಯೋಧಯಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಹಾಃ ತದಾನೀನುಹಿಮಾಗತ್ಯ ಹಂತಾರಂ ವ್ಯತ್ರಂ ಜಿಘಾಂಸತೋ
 ಹಂತುಮಿಚ್ಛತಸ್ತೇ ತವ ಶವೋ ಬಲಂ ದಿವಿ ಬದ್ಧಧೇ | ಬದ್ಧಮನುಸ್ಯೂತಂ ವ್ಯಾಪ್ತಮಾಸೀತ್ | ಶಿಷ್ಯಂ
 ಪೂರ್ವತ್ || ಜಿಘಾಂಸತಃ | ಹಂತೇರಿಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಸನ್ಯಜ್ಞನಗಮಾಂ ಸನಿ | ಪಾ. ೩-೪-೧೩ | ಇತ್ಯು-
 ಪದಾದೀರ್ಭಾಷ್ಯಂ | ಬದ್ಧಧೇ | ಬಧ ಬಂಧನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹಲಾದಿಶೇಷಾಧಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರ—ಏಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾನಾಗ | ವ್ಯತ್ರಂ—ವ್ಯಕ್ತಾಸುರನನ್ನು | ತವ—ನಿನ್ನ
 (ವಧೆಗಾಗಿ ಅವನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನವಾದ) | ಅಶನಿಂ ಚಿ—ಅಯುಧವನ್ನು | ವಚ್ಚೇಣ —(ನಿನ್ನ) ವಚ್ಚಾಯುಧದಿಂದ |
 ಸಮಯೋಧಯಃ—ಪ್ರಹರಿಸಿದೆಯೋ | (ತತ್—ಅಗ) | ಅಹಿಂ—ಹನನಶೀಲನಾದ (ವ್ಯತ್ರನನ್ನು) |
 ಜಿಘಾಂಸತಃ—ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶವಃ—ಬಲವು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು |
 ಅನು ಅರ್ಚನ್—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ | ದಿವಿ—ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ | ಬದ್ಧಧೇ—ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ (ವಧೆಗಾಗಿ ವೃತ್ತನಿಂದ ವಿಸೃಷ್ಟವಾದ) ಆಯುಧವನ್ನೂ, ವೃತ್ತನನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ, ಸ್ವಸ್ತಾಮಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ, ಹನನಶೀಲನಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಆಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು)

English Translation.

When you (Indra) encountered with your bolt Vritra, and the thunderbolt(which he hurled), then, Indra, your strength determined to slay Ahi was displayed in the heavens, manifesting your own sovereignty.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು :

ಬದ್ಧಧೇ—ಬದಿ ಬಂಧನೇ | ಬಧ ಧಾತುವು ಬಂಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೋಧಿಸುವುದು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬದ್ಧಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ದಿವಿ ಬದ್ಧಧೇ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನು ಸ್ತೋತಂ ಬದ್ಧಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಹಿಂ—ಅಹಿ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ಅಗತ್ಯೆ ಹಂತಾರಂ ತಾನಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಬಂದು ಹೊಡೆಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘ ಮತ್ತು ವೃತ್ತ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ಯಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವೃತ್ತಂ ತವ ಚಾಶನಿಂ ವಜ್ರೇಣ—ಇಲ್ಲಿ ಅಶನಿಂ ಎಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ವೃತ್ತನನ್ನೂ ಅವನ ಆಯುಧವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಹರಿಸಿದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

2 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ :

ಆಯೋಧಯಃ—ಯುಧ ಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ಣಿಪಂತವೇಲಿ ಲಿಪ್ ವಂಧ್ಯವಃಪುರುಷ ಏವವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಗೆಟ್ಟಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಕ. ಣಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಆಯೋಧಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ವ್ಯೇಗಮಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾಸ್ಥಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಿಘಾಂಸತೇ—ಪನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಒಚ್ಚಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ವಂಶದ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾವಿಶೇಷ. ಜುಕ್ತ. ಸನ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೯) ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಇತ್ಯ. ಅಜ್ಜನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಜಿಘಾಂಸ ಎಂಬ ಸನ್ವಂಶಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಽಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಪಟೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ದಿವ್ ಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬದ್ಧದೇ—ಬಧ್ ಬಂಧನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತು- ರ್ಭುಯೋಲೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ಒಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲಾದಿಃಶೇಷಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

1 ಸಂಹಿತಾಪಠಃ |

ಅಭಿಷ್ಟನೇ ತೇ ಅದ್ರಿವೋ ಯತ್ಸಾಂ ಜಗಚ್ಚ ರೇಜತೇ |

ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್ರವ ಮನ್ಯವ ಇಂದ್ರ ವೇವಿಷ್ಯತೇ ಭಿಯಾರ್ಚಸ್ವ ಸು

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೪ ||

! కవచాః !

అభి ౨ స్తనే | తే | అద్రి ౨ వః | యత్ | స్థాః | జగత్ | జ | రేజతే |
 త్వష్టా | జిత | తవ | మన్యవే | ఇంద్ర | వేవిజ్యతే | భియా | అర్జున్ |
 అను | స్వ ౨ రాజ్యం || ౧౪ ||

|| వాయుభాషణం ||

దే అద్రివో వజ్రవన్దింద్ర తే తవాభిష్టనే సేవనాదే శశి స్థాః స్థావరం జగన్జంగ-
 మం జి యదస్మి తదుభయం రేజతే | శంపతే | త్వష్టా జిత్ వజ్రనిర్మాతా త్వష్టా జి తవ
 మన్యవే త్వదీయాయో కౌణ్డాయో భియా భిత్వా వేవిజ్యతే | భృశం శంపతే | అన్యత్వమానం ||
 స్థాః | తిష్ఠతేః క్షిప్నేతి క్షిప్ | వేవిజ్యతే | ఓవిజే భయజలనయోః | అస్మాక్ష్రియా-
 శమభిధారే యజ్ | సన్యజోరితి ద్విభావః | అదుపదేలాల్పసావధాతుకానుదాత్వేతే
 యజ బవ స్వరః శిష్యతే | ఇంద్రేత్యేష్య పాదాదౌ వర్తమానస్యామంత్రితం పూర్వమవిద్యే-
 మానవదిత్యవిద్యమానవత్వే సత్యేష్య పాదాదిత్వాదపాదాదాపితి పయ్యుదాసాన్నిభాతాభావః ||

! ప్రతికవచం !

అద్రివః—వజ్రాయుధధారియోద : ఇంద్ర—ఇంద్రనే : తే—ఇన్ద్ర | అభిష్టనే—
 గర్జన శక్తికే | స్థాః—స్థావరవల (మత్తు) ; జగత్ జి—జంగమావ | యత్—యావన్న
 (ఇవయో అవేషణ) | రేజతే—నడుగుత్తవే | స్వరాజ్యం—స్వస్వామిత్వవన్న | అను అర్జున్—
 ప్రకటిశుక్తా | త్వష్టా జిత్—(వజ్రాయుధ నిర్మాతృదాద) త్వష్ట్యువు కలడ | తవ—నిన్న |
 మన్యవే—కౌణ్డవక్తే | భియా—భయందిం | వేవిజ్యతే—అతిశయవಾಗಿ శంకిశుక్తా నే

! భావార్థం !

వజ్రాయుధధారియోద ఇంద్రే ఇంద్రనే, నీను స్వస్వామిత్వవన్న ప్రకటిశుక్తా, సేవనాద
 మాదల, స్థావరజంగమాత్వకనాద ప్రపంచవేల్లవు నడుగుకు. వజ్రాయుధవన్న నిర్మిగిది త్వష్ట్యువు
 కలడ నిన్న కౌణ్డవక్తే దనరి వజ్రాని నడుగుత్తానే.

English Translation.

At your shout, wielder of the thunderbolt, all things, moveable or immoveable, trembled; even Twashtri shook with fear, Indra, at your wrath, manifesting your own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ವಿವೇ—ಅದ್ವಿವಿಚಾರತ್ಯಾತ್ | ಅದ್ವಿಃ ಅದ್ವಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ ಅದ್ವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಅದ್ವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಅದ್ವಿವನ್ ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸ್ಥಾಃ—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸ್ಥಾಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಚಲಿಸದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ರೇಜತೇ—ಕಂಪತೇ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಾನೆ ಭೃಸತೇ, ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯವೇಷನೆಯೋಃ ಧಾತುಃ ಭೃಸತೇ ಇತಿ ರೇಜತೇ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತೋ ಧಾತುಃ ಉಧಾವಪ್ಯುಭಯೋರರ್ಥಯೋಃ—ಭೃಸತೇ, ರೇಜತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳೂ ಭಯ ಮತ್ತೆ ನಡಗುವುದು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದ್ವಿವೇ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ವಿಕನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಾಃ—ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೀಃ ಸಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗಿ ಸತ್ಯ. ಕ್ಲಿಪ್ಪಾಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್. ಕೃತ್ತದ್ವಿತಮಸಾಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸಂಜ್ಞಾ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇವಿಜ್ಯತೇ—ಓವಿಜ್ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭೃಶಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಧಾತೋ-ರೇಶಾಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಗುಣೋಯುಜ್ಞುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸನಾಡ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೇವಿಜ್ಯ ಎಂಬ ಯಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಓತೆಅತ್ಯನೇವದಾನಾಂ—

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಓಗೆ ವಿತ್ತು. ವೇದವಿಜ್ಞತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಂದ ಲಸಾವ ಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞನ ಸ್ಮರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಪದವು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಕ್ರಮ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುಕ್ರಮ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಧಾವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಇರುವುದರಿಂದ ವೇದವಿಜ್ಞತೇ ಎಂಬುದೇ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾದುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾರಿಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಿಯಾಂ—ಇೌಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತೀಯಾ ಓ ಪರನಾದಾಗ ಅಚಿತ್ಸು- ಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಜ್ಞಾದೇಶ. ಸಾವೇಶಾಚಿತ್ಸುತೀಯಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಾಚ್ಛಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ನಹಿ ನು ಯಾದಧೀನುಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವೀರ್ಯಾ ಪರಃ |
 ತಸ್ಮಿನ್ನೌಮುತ ಕ್ರತುಂ ದೇನಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚ-
 ನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ನಹಿ | ನು | ಯಾತ್ | ಅಧಿ ೨ ಇನುಸಿ | ಇಂದ್ರಂ | ಈ | ವೀರ್ಯಾ | ಪರಃ |
 ತಸ್ಮಿನ್ | ನೌಮು | ಉತ | ಕ್ರತುಂ | ದೇನಾಃ | ಓಜಾಂಸಿ | ಸಂ | ದಧುಃ |
 ಅರ್ಚನ್ | ಅನು | ಸ್ವ ೨ ರಾಜ್ಯಂ || ೧೫ ||

‡ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ‡

ಯಾತ್ ಯಾಂತಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತೃ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ನಹಿ ಸ್ತಧೀಮಸಿ | ವಯಂ ನ ಹ್ಯವ-
ಗಚ್ಛಾಮಃ | ಯತೋ ವಯಮಲ್ಪಾಃ | ಪರ ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಕಾರಾಂತಮವ್ಯಯಂ ವೈದೂರ್ಯವಾಚಿತ್ಯೇ |
ಪರೋ ದಿನಾ ಪರ ಏನಾ | ಚುಗ್ಗೇ. ೧೦-೮೨-೫ | ಇತಿ ಯಥಾ | ಪರಃ ಪರಸ್ವಾದತಿದೂರೇ ಮನುಷ್ಯೈ-
ರನವಗಾಹ್ಯೇ ಸ್ಥಾನೇ ವೀರ್ಯಾ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಮರ್ಥ್ಯೇನ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಮನುಷ್ಯೋ
ಜಾನೀಯಾತ್ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮಾದಿತಿ ಚೇತ್ ಅತ್ರಾಹ | ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ
ದೇವಾ ನೈವಂ ಧನಂ ಉಪಾಪಿ ಚಿ ಕ್ರತುಂ ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಜಾಂಸಿ ಬಲಾನಿ ಚಿ ಸಂ ದಧುಃ ಸ್ಥಾಪಯಾಂ
ಚಿತ್ವುಃ | ತಸ್ಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯಾತ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪನೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಭಿಃ ಶಕ್ತೃ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ | ಅಧೀಮಸಿ | ಇಹ್ ಗತಾ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ | ವೀರ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ ||

‡ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ‡

ಯಾತ್ - ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತನಾದ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ನಹಿ ನು ಅಧೀಮಸಿ--(ನಾವು ಅಲ್ಪಜ್ಞರಾದ್ದರಿಂದ)
ಏಳಯಲು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲ | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ--ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚಿಸ್--ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ |
ತಸ್ಮಿನ್--ಅವನಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ) | ದೇವಾಃ--(ಸಮಸ್ತ) ದೇವತೆಗಳೂ | ನೈವ್ಮಂ--ಧನವನ್ನೂ | ಉತ--
ಮತ್ತು | ಕ್ರತುಂ--ವೀರ್ಯಕರ್ಮವನ್ನೂ | ಓಜಾಂಸಿ--ಬಲವನ್ನೂ | ಸಂ ದಧುಃ--ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ |
(ತತ್--ಅದುದರಿಂದ) | ಪರಃ--(ಅನವಗಾಹ್ಯವಾದ) ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ | ವೀರ್ಯಾ--ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾದ | ಇಂದ್ರಂ--ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕೇಃ--ಯಾವನು (ಮನುಷ್ಯನು) ತಾನೇ | (ಜಾನೀಯಾತ್--
ತಿಳಿದಾನು?)

‡ ಭಾವಾರ್ಥಃ ‡

(ಸರ್ವತ್ರ) ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರೆವು. ಯಾವನಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲಾ) ದೇವತೆಗಳೂ
(ತಮ್ಮ) ಧನ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಬಲಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೋ ಅಂತಹ, ಸ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ,
(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅನವಗಾಹ್ಯವಾದ) ಅತಿ ದೂರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ (ಇರುವ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವ
ಮನುಷ್ಯನು (ತಾನೇ ತಿಳಿದಾನು?)

English Translation.

We know not of a certainty the all-pervading Indra: who (does know him, abiding) afar off in his strength? for in him have the Gods concentrated riches, and worship, and power, manifesting his own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅತ್ತೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ—ಯತ್ ಕಿಮಪಿ ವಯಮಿಂದ್ರವಿಷಯೇ ಜಾನೀಮಸ್ವ ಸ್ಯಾತ್ಯೈಶ್ಚಾತ್ಮಾನ್
ವಯಮಿಂದ್ರಂ ನೈವ ಜಾನೀಮ ಇತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ | ಕೋ ವಾ ಇಂದ್ರಂ ಜಾನೀಯಾತ್ |
ತಸ್ಯ ಹಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಅನುತ್ಸ್ರಮಾನಿ, ತೇಭ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ಕೋಽಪಿ ನ ಜಾನೀತೇ |
ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಶೌರ್ಯಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಬಲಾನಿ ಚ ಸಮಸ್ತಾನಿ ಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುರಿತಿ
ಕೃತ್ವಾ ಸ ಮಹಾಂತಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಕರೋತಿ ತೇಷಾಂ ಚಿ ಮಹೀಯಸ್ತ್ವಾತ್
ಅಲ್ಪಮತೆಯೋ ವಯಂ ತಂ ನ ಜಾನೀಮ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದು ಅತ್ಯಲ್ಪವು. ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾವನು ತಾನೇ
ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವನು? ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುವು. ಆವುಗಳಿಗಿಂತ
ಹೆಚ್ಚಿನ ಕರ್ಮಗಳಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಶೌರ್ಯ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಬಲ
ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರನ ಶೌರ್ಯ ಪರಂಕ್ರಮಸಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು
ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತರವಾದವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮಂತಹ ಮಾನವರು ಅವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದ್ದು
ಶಕ್ತರಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ ಯಾತ್ ಅಧೀಮಸಿ—ಯಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಯಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಧವೆಂಬ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಅಹೇರ್ಯಾತಾರಂ ಕಮಪಶ್ಯ ಇಂದ್ರ ದ್ವದಿ ಯತ್ತೇ ಜಘ್ನುಷೋ ಭೀರಗಚ್ಛತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೪).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾತಾರಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಉದಾಹರಣೆಯು—ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಎದುರಿಸಿ
ಕೊಲ್ಲುವನು. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸುವವನು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಸ್ವಂದ
ಸ್ತೂತಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಎಲ್ಲಾ (ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ)
ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಲ್ಪರಾದ ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರವೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಪರಃ ವೀರ್ಯಾ—ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವ ಬಹಳ
ದೂರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಪರಶಬ್ದವು ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಅನ್ವಯವು. ಬಹಳದೂರ
ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಪರೋ ದಿವಾ ಪರ ಏನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪರೋ ದೇವೇಭಿರಸುರೈರ್ಯದಸ್ತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೫).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನೈವೃತ್ತಂ—ಈ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಧನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾದ ಗೌರವದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅವನಿಗೆ ಧನ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಸೇನಾಬಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಸ್ತಂಭಸ್ತೂಪಿಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಯಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಅಧೀಮಸಿ—ಅಧಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸ್ಸಿಗೆ ಇಕಾಗಮ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭವದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಧಿ) ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರ್ಯಾ—ವೀರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದಧಾಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವನದೊಪ. ತಿಜಾತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಾಮಠರ್ವಾ ಮನುಷ್ಠಿತಾ ದಧ್ಯಜ್ ಧಿಯಮತ್ವತ |
 ತಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಹ್ಲಾಣಿ ಪೂರ್ವಥೇಂದ್ರ ಉಕ್ತಾ ಸಮಗೃತಾರ್ಚನನು
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೬ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಯಾಂ | ಅಠರ್ವಾ | ಮನುಃ | ಪಿತಾ | ದಧ್ಯಜ್ | ಧಿಯಂ | ಅತ್ವತ |
 ತಸ್ಮಿನ್ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಪೂರ್ವಽಥಾ | ಇಂದ್ರೇ | ಉಕ್ತಾ | ಸಂ | ಅಗೃತ |
 ಅರ್ಚನ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೬ ||

|| ಸಾಂಯುಕ್ತಾಃ ||

ಅಥವ್ಯೇತತ್ಪಂಚಕ ಯುಷಿಃ ಪಿತಾ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಿತೃಭೂತೋ ಮನುಷ್ಯ ದಧ್ಯಜ್
 ಅಠರ್ವಣಃ ಪುತ್ರ ಏತತ್ಪಂಚಕ ಯುಷಿಃ ಯಾಂ ಧಿಯಮತ್ವತ ಯತ್ಪರ್ಮಾತವೃತ ಅಕುರ್ವನ್ ತಸ್ಮಿ-
 ನೈರ್ಮಠಃ ಯಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯುಕ್ತಾ ಶಸ್ತ್ರರೂಪಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಯಾನಿ ಸಂತಿ
 ಶಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ಸಮಗೃತ | ಸಮಗಚ್ಛಂತೆ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವೇಷಾ-
 ಮನೈವೇಷಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಥಾ ಪವೀಂಷಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚೇಂದ್ರೇಣ ಸಂಗಚ್ಛಂತೇ
 ತದ್ವಿಶ್ | ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯತ್ವಮನ್ನರ್ಚಿನ್ ಅನುಪೂಜಯನ್ | ವೃತ್ತವಧಾದಿ-
 ರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಸ್ವಕೀಯಮಧಿಪತಿತ್ವಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅತ್ವತ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಉಕ್ | ತನಿಪತ್ಯೋಕ್ತೃಂದಸೀತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಪುತ್ರ
 ಪೂರ್ವಪಿತೃಮಾತ್ಯಾಲ್ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೩-೧೧೧ | ಇತೀವಾರ್ಥೇ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಲ್ಪತ್ಯಯಃ |
 ಲಿತ್ಪ್ರೇರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಕ್ತಾ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ |
 ಸಮಗೃತ | ಸಮೋ ಗಮ್ಯುಚ್ಛಿಧ್ಯಾನಿತ್ಯಾತ್ಮನೇಸದಂ | ಉಜ್ಜ ಮಂತ್ರೇ ಘನೇತಿ ಚ್ಛೇಲ್ಲ್ಯಕ್ |
 ಗಮಪನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಯಾ ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಥರ್ವಾ—ಆರ್ಥವುಋಷಿಯೂ | ಪಿತಾ—(ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ) ಪಿತೃಭೂತನಾದ | ಮನುಃ—
ಮನುಷ್ಯ | ದಧ್ಯೌಃ—ದಧ್ಯಂಚನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ | ಯಾಂ ಧಿಯೇಂ—ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಅತ್ಯತೆ—
ಮಾಡಿದರೋ | ತಸ್ಮಿನ್—ಆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಹವಿರ್ಭೂತನಾದ ಅನ್ನಗಳೂ | ಉಕ್ತಾ ನಿ—
ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ | ಸ್ತುತಾಂ—ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಅನು ಅರ್ಚನ್—(ವೃತ್ತವಧಾದಿ
ರೂಪದಿಂದ) ಪ್ರಕಟಿಸುವ | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೇ | ಪೂರೈತಾ—ಹಿಂದೆ (ಮಹಿಷಾದಿಗಳ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ
ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ) | ಸಮಗೃತೆ—ಸೇರಿಸುವವು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ವೃತ್ತವಧಾದಿಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತಿಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ
(ಮಾನವ ವರ್ಗಕ್ಕೆ) ಪಿತೃವಾದ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ದಧೀಚಿಋಷಿಯೂ ಇವರುಗಳು (ಅರ್ಪಿಸಿದ) ಹವಿಷ್ಯಗಳೂ,
ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೂ, ಹಿಂದೆ (ಮಹಿಷಾದಿಗಳ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದಂತೆ) ಸೇರಿಸುವ.

English Translation.

In like manner as of old, so in whatever act of worship Atharvan, or father Manu, or Dadhyanch engaged, their oblations and their hymns were all congregated in that Indra, manifesting his own sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಃ—ಅತ್ಯನೇ, ಉಷಾಃ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಃ, ದಧ್ಯೌಃ,
ಅಥರ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಗಳು (ನಿ. ೧೨-೩೪) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಥರ್ವಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯೂ, ಮನು ಎಂಬುವನೂ,
ದಧ್ಯೌಃ ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ ಕೂಡ ಆಚರಿಸಿ ಇರುವ ಕ್ರಮವು ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿ
ಇರುತ್ತವೆ.

ಉಕ್ತಾ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು.

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಪೂರೈತಾ—ಈ ಪದದಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾರ್ಪಣೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವು ತೋರಿಸುವುದು. ಪೂರ್ವಕರಾದ
ಮಹಿಷಾದಿ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಷ್ಯಗಳೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟು ಇದ್ದಂತೆಯೂ, ಮನು, ದೆಹ್ಯಾಚ್, ಅರ್ಥವಾ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳು ಆಚರಿಸಿದ ಕ್ರಮದಂತೆಯೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅರ್ಚೆನ್ ಅನು ಸ್ವೈರಾಜ್ಯಂ—ಇಂದ್ರನು ತಾನು ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌರವಿಸುವು ತ್ರವದೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ದೆಹ್ಯಾಚ್—ಪ್ರತ್ಯೇಕ್ತೋ ಧ್ಯಾನಮಿತಿ ವಾ | ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಲೋದಿರುವವನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ದೆಹ್ಯಾಚ್, ಅರ್ಥವಾ, ಮನುಃ ಎಂಬ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಬೋಧ್ಯರಾಗಿರುವವರು ಮೂವರೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವಿತ್ಯನೇನು ಅರ್ಥವು. ಇವರು ಮೂವರೂ ದೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪುನಃ ದ್ಯುಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವರಾದ ಮೂರುಜನ ಮುಷಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎಂದು ನಿರೂಪದ್ವಿ ವಾಚ್ಯವನು ಮಾಡಿರುವರು.

ದೆಹ್ಯಾಚ್—ದೆಹ್ಯಂಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅರ್ಥವನೇನುಬುವನು ಪುತ್ರನಾದ ದೆಹ್ಯಂಚ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂವಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಕ್ಕನಾಗಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು. ಮುಷಿಯು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕರೆತು ಆ ಮುಷಿಯು ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಮುಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲವಲ್ಲ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡಿಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದವ ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹಡಿಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದರು. ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು ಎಂದರೆ, ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಬತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನೂರು ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದವು. ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಬತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೩-೨೨ ಆದುವು ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೨೭-೩=೨೪ ಆದುವು. ಈ ಎಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದಶದಿಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅಚರಿಪಲ್ಲವುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೨೪-೧೦=೨೪ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ೯-೯=೨೪ ಆದುವು ಈ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಕ್ತರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಯು ದೇವೀಂದರು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಪರಬಲ ಅಸುರರಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ 'ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು, ಬ್ರಹ್ಮನು—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ದಧೃಣ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅವನು ಅಸುರರ ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳಹಿಸುವನೆಂದು ಅಂಕನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಋಷಿಯು ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಋಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಋಷಿಗಳ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಹೇಳುವರು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ ಅದು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ನೀಡುವುದು. ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಮೃತನಾದಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಶರಣವಾತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಮ. ಸಂ. ೧-೮೪-೧೩ ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ತುಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಅರ್ಥವರ್ಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುಮೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಜೇಳದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನೀನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು, ದಧೀಚಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ನೀನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುವವನು, ಆ ಭಯದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ನೀನಿಗೆ ಕೊಡುವುದೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದುಹೋಗಲು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಕ್ಷೀಪಾನ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೨ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈ ಋಷಿಯು ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೇವ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೬ ; ೧-೮೪-೧೩ ; ೧-೮೪-೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೨ ; ೧-೧೧೬-೨೨ ; ೧-೧೧೬-೨೪ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರೈತ್ತೀಯ, ಸಹಿತಾ. ೫-೧-೪-೪ ; ೫-೬-೬-೬ ಕಾಶಕ ಸಹಿತಾ ೧೧-೪ ; ಶತಪಥ ಬ್ರಹ್ಮಣ ೪-೧-೫-೧೮ ; ೬-೪-೨-೩ ; ೧೪-೧-೧-೧೮ ; ೧೪-೧-೧-೨೦ ; ೧೪-೧-೧-೨೫ ; ೧೪-೧-೪-೧೩ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಶನಿಘಂಟು ೨-೫-೨೨ ; ೪-೫-೨೮ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥವಾ—ಅರ್ಥವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಷಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಮುಷಿಂಗ್ಲೆಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಈ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಎಂದರೆ—

ದಿಶ ರಥಾನ್ ಪ್ರಪ್ತಿಮತೇ ತತೇ ಗಾ ಅರ್ಥವಧ್ಯಃ |
ಅಶ್ವಘಃ ಸಾಯಿವೇದಾತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೭-೫೪).

ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಘನೆಂಬ ರಾಜನು ಅರ್ಥವಂಶದವನಿಗೆ ರಥ, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ದಾನಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದು.

ಅಥಿ ತೇ ಮಧುನಾ ಸಯೋಧರ್ವಾಣೋ ಅಶಿತ್ರಯೋಃ |
ದೇವಂ ದೇವಾಯ ದೇವಯು ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧-೬).

ಎಂಬ ಮುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವಂಶದವರು ಸೋಮನಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ದೊರಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರು—

ಯಜ್ಞೈರರ್ಥವಾ ಪ್ರಥಮಾಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತೇ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ರತವಾ ವೇನ ಅಜನಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೩-೫).

ಶ್ವಾಮುಗ್ಧೀ ಪುಷ್ಕರಾದಿಧ್ಯರ್ಥವಾ ನಿರಮಂಥತೆ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೩).

ಏನಾ ಮಹಾಸ್ತೈದ್ದಿವೋ ಅರ್ಥವಾವೋಚಿತ್ವಾಂ ತನ್ನಿ ೧ ಮಿಂಧ್ರಮೇವ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೩೦-೯).

ಎಂಬ ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಬೃಹದ್ರಿವ ಎಂಬ ಮುಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಅಂಧ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು ಮುಗ್ಧೀದದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೩೦) ಇರುವುದು.

ಮನುಃ—ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು ಅನೇಕಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುವು ಮಾನವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಇವನು ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವಾಗ ಇವನ ಕಿರಿಯಮಗನಾದ ನಾಥಾನೇದಿಷ್ಕನೆಂಬುವನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ದಯಾಧಾಗವೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಂದೆ

ಯನ್ನು ತನ್ನ ದಾಯಧಾಗೃಹ್ಯಾ ಪ್ರತಿಮಾದಲು ಇವನನ್ನು—ಅಂಗಿರಾಸುಹಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ನಿನಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ವಿಶೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದಕೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮನುವಿನ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಥರ್ವವೇದ (೧೪-೨-೪೧) ಕೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ (೧-೫-೧೪೩; ೭-೫-೧೫-೩; ೨-೫-೯-೧; ೨-೬-೬-೧; ೩-೩-೨-೧; ೫-೪-೧೦-೫; ೬-೬--೬-೧;) ಕಾಶಿಕಸಂಹಿತಾ (೮-೧೫) ಕತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೪-೧೪) ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೩-೧೫-೨) ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮನುವಿಗೆ ವಿವಸ್ವಾನ್ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫೨-೧) ಎಂದೂ ವಿವಸ್ವಂತನ (ಓಪ್ಪ ದೇವತೆ) ಮಗನಾದುದರಿಂದ ವೈವಸ್ವನೇಂದೂ (ಅಥ. ೮-೧೦-೨೪; ಕತ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೩) ಸವರ್ಣಾ ಎಂಬ ಎಂಬುವಳ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂದೂ, ಸಂವರಣನ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಸಾಂವರಣಿ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫೧-೧) ಎಂದೂ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಾಚೀನಪ್ರತಿಮಾ

ಅತ್ಯತ—ಇನು ವಿವಸ್ವಾ ರೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲರ್ಕ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಬಂಧಂದೆಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಣಕ್ಕೆ ಲರ್ಕ. ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ತನಿಪತ್ಯೋಶ್ಯಂದೆಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನೇದದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಮ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ವಿತೈಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಧಾ—ಪೂರ್ವ ಇವ ಪೂರ್ವಧಾ. ಪೂರ್ವ ಕಬ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಕಾಲ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ತಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿಬಹುಬಂಧ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗ ಲೋಪ.

ಸಮಗೃತ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಸಮ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೋಗಮ್ಯಜೈಘ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲರ್ಕ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಆತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಛ್ಲಿ ಬಂದಾಗ

ಮಂತ್ರೇಘೋಸೈರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್ತ. ಗಮಹನಜನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿತ ಎಂಬ ತಿಹಂತಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾದರ್ಶಂ ನಿವಾರಯನ್ |
ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ-
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಂಜ್ಞಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮೂಘವೀಯೇ
ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾರ್ಥವ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ
ಸಂಚಿನೋದ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

|| ೬೦ ತಕ್ಕಾ ||

ಒಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಂಜ್ಞಾಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ
ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.
ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವನೇತ್ |
ತಕ್ಷರ್ವಾಂ ಶ್ವಮೃತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

